ALEXANDRE DUMAS

CONTESA DE CHARNY

**

C R

©Alexandre Dumas, *La Comtesse de Charny*, Tome II,
Editions Baudelaire, Paris, 1967

ALEXANDRE DUMAS

CONTESA DE CHARNY

* *

In românește de SOFIA MARIAN și BEN MARIAN

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Coperta de HARRY GUTTMAN

Capitolul 1

UN DUȘMAN ÎN PLUS

Toată scena în care domnul de Choiseul l-a amenințat pe omul care vorbea în numele Adunării Naționale s-a petrecut fără ca acesta din urmă măcar să fi observat că scăpase dintr-o primejdie de moarte.

Părea dealtfel preocupat de un sentiment care-i stăpînea sufletul mult mai puternic decît acela al fricii. Nu te puteai înșela privindu-l. Avea pe față expresia vînătorului care vede, în sfîrșit, strînși și îngrămădiți într-o groapă și deveniți prada sa, leul, leoaica și puii de leu care i-au devorat unicul copil.

Totuși, la cuvîntul *prizonieri*, care stîrnise mînia domnului de Choiseul, regele se ridicase.

— Prizonieri ? Prizonieri în numele Adunării Naționale ? Ce vreți să spuneți ? Nu vă înțeleg.

— E totuși foarte simplu și lesne de înțeles, răspunse delegatul Adunării Naționale. În pofida jurămîntului făcut de a nu părăsi Franța, ați fugit noaptea, călcîndu-vă cuvîntul, trădînd națiunea, trădînd poporul. Astfel că națiunea a strigat „la arme", astfel că poporul s-a răsculat, și că poporul și națiunea vă spun prin glasul unuia dintre ultimii dumneavoastră supuși — care, cu toate că vine de jos, nu este mai puțin puternic — : „Sire, în numele poporului, în numele națiunii, în numele Adunării Naționale, sînteți prizonierul meu !"

În camera alăturată izbucni un freamăt de aprobare însoțită, mai bine zis urmată de aplauze frenetice.

— Doamnă, doamnă, murmură la urechea reginei domnul de Choiseul, nu veți uita că dumneavoastră m-ați

oprit și că de nu v-ar fi fost milă de omul acesta, n-ați fi suferit o asemenea jignire.

— Toate acestea nu vor însemna nimic dacă ne vom răzbuna, spuse șoptind regina.

— Da, reluă domnul de Choiseul, dar dacă nu ne vom răzbuna ?...

Regina scoase un geamăt surd și dureros. Dar mîna lui Charny se întinse încet deasupra umărului domnului de Choiseul și atinse brațul reginei. Maria-Antoaneta se întoarse repede.

— Lăsați-l să spună și să facă ce vrea, șopti contele, am eu grijă de el...

În acest timp, uluit de noua lovitură primită, regele privea cu uimire sumbrul personaj care îi vorbise într-un limbaj atît de energic în numele Adunării, al națiunii și al poporului. Uimirea sa era dublată și de o oarecare curiozitate, căci i se părea că, deși nu-și amintea unde, mai văzuse odată acest chip.

— Dar, în sfîrșit, spuse el, ce vreți de la mine ? Vorbiți !

— Sire, vreau ca nici dumneavoastră, nici familia regală să nu facă un pas spre străinătate.

— Și, fără îndoială, veniți cu mii de oameni înarmați să vă opuneți plecării mele ? spuse regele, care își recăpătase energia în timpul discuției.

— Nu, Sire, sînt singur, mai bine zis nu sîntem decît doi : aghiotantul generalului La Fayette și cu mine, un simplu țăran. Numai că Adunarea a dat un decret. Ea s-a bizuit pe noi ca decretul ei să fie executat, și va fi executat.

— Dați-mi decretul, cel puțin să-l văd, spuse regele.

— Nu-l am eu, ci tovarășul meu. El este trimis de generalul La Fayette și de Adunare, spre a executa dispozițiile națiunii. Eu sînt trimis de domnul Bailly, dar mai ales de mine însumi, pentru a-l supraveghea pe aghiotant și a-i zbura creierii dacă șovăie.

Regina, domnul de Choiseul, domnul de Damas și ceilalți se priviră cu uimire. Nu văzuseră niciodată poporul decît oprimat sau furios, cerînd iertare sau ucigînd. Pentru prima oară îl vedeau liniștit, drept, cu brațele

încrucișate, cunoscîndu-și puterea, apărîndu-și interesele în numele drepturilor sale.

La rîndul său, Ludovic al XVI-lea înțelese repede că nu era nimic de sperat de la un om de un asemenea soi și, grăbit să termine cu el, întrebă :

— Ei bine, unde vă e camaradul ?

— Aici, spuse el, în spatele meu.

Făcînd un pas înainte după aceste cuvinte, lăsă ușa liberă, prin deschizătura căreia putea fi văzut un tînăr îmbrăcat în uniformă de ofițer aghiotant, sprijinit de fereastră.

Era și el foarte tulburat, numai că tulburarea sa, în loc să fie reflexul forței, era doar al tristeții sale.

Obrazul îi șiroia de lacrimi și în mînă ținea o hîrtie.

Era domnul de Romeuf, tînărul aghiotant al generalului La Fayette, pe care cititorul nostru l-a cunoscut în momentul sosirii la Paris a domnului Louis de Bouillé.

După cum a reieșit din convorbirea avută atunci cu tînărul regalist, domnul de Romeuf era patriot, un patriot sincer. Dar, în timpul dictaturii domnului La Fayette asupra palatului Tuileries, însărcinat cu supravegherea reginei și cu însoțirea ei în plimbările ce le făcea, tînărul ofițer a știut să stabilească în raporturile sale cu Maria-Antoaneta atîta delicatețe respectuoasă, încît regina i-a exprimat în mai multe rînduri recunoștința.

Astfel că, zărindu-l, ea exclamă penibil surprinsă :

— Oh ! Dumneavoastră ?

Apoi, cu acel geamăt dureros al femeii care vede dînd greș o forță pe care o credea de neînvins, adăugă :

— Oh ! n-aș fi crezut-o niciodată !...

— Așa ! spuse murmurînd și zîmbind al doilea mesager. Se pare că am făcut bine venind.

Domnul de Romeuf înaintă cu ochii în pămînt, mergînd cu încetineală și ținînd decretul în mînă.

Nerăbdător, regele nu lăsă tînărului timp să-i prezinte decretul, făcu un pas iute spre el și i-l smulse din mîini. Apoi, după ce-l citi, spuse :

— Nu mai există rege în Franța.

Bărbatul care-l însoțea pe domnul de Romeuf surîse ca și cum ar fi vrut să spună : „Știam bine".

La aceste cuvinte, regina făcu o mișcare spre rege spre a-l întreba.

— Ascultați, doamnă, spuse el. Iată decretul pe care Adunarea a îndrăznit să-l dea.

Și citi cu glas tremurînd de indignare următoarele rînduri :

„Adunarea dispune ca din această clipă ministrul Afacerilor Interne să trimită curieri în toate departamentele teritoriului cu ordinul ca toți funcționarii publici, gărzi naționale și trupe de infanterie să aresteze sau să ordone a fi arestată orice persoană ce va încerca să treacă frontiera și, în același timp, să rețină orice bunuri sau arme, muniții, valori în aur sau argint, cai și trăsuri. În cazul în care curierii îl vor zări pe rege, pe membri ai familiei regale și pe cei ce ar fi putut contribui la răpirea lor, numiții funcționari publici, gărzi naționale și trupe de infanterie vor trebui să ia toate măsurile posibile pentru a opri susamintita răpire, a-i împiedica să-și continue drumul și să raporteze apoi corpului legislativ“.

Regina ascultase cu un fel de apatie, dar cînd regele termină de citit, clătină din cap, ca și cum ar fi vrut să-și vină în fire.

— Dați-mi-l ! spuse ea întinzînd mîna la rîndul ei pentru a primi nefastul decret. Imposibil !...

În acest timp, tovarășul domnului de Romeuf îi încurajă, printr-un zîmbet, pe membrii gărzii naționale și pe patrioții din Varennes.

Cuvîntul *imposibil*, rostit de regină, îi îngrijorase, deși de-abia auziseră conținutul decretului de la un capăt la celălalt.

— Oh ! citiți, doamnă, spuse regele cu amărăciune, dacă mai aveți îndoieli. Citiți, este scris și semnat de președintele Adunării Naționale.

— Și cine-i omul care a îndrăznit să scrie și să semneze un asemenea decret ?

— Un nobil, doamnă, răspunse regele : domnul marchiz de Beauharnais !

Nu e oare straniu și nu demonstrează legături încărcate de mister între trecut și viitor acest decret care împiedică

fuga lui Ludovic al XVI-lea, a reginei și a familiei regale ? Căci era semnat de un nume obscur pînă atunci, nume ce se va lega într-un mod atît de strălucit de istoria începutului celui de al nouăsprezecelea secol !

Regina luă decretul și-l citi, cu sprîncenele încruntate, cu buzele strînse. Apoi, la rîndul său, regele i-l luă din mînă spre a-l citi din nou. După a doua lectură il aruncă pe patul unde dormeau delfinul și Madame Royale, insensibili la această discuție ce le hotăra soarta.

Incapabilă să se mai stăpînească, regina se repezi brusc, înroșindu-se, și, luînd hîrtia, o mototoli între mîini, o aruncă departe de pat exclamînd :

— Oh ! domnule, fiți atent ! Nu vreau ca această hîrtie să-mi mînjească odraslele.

Un imens urlet de dezaprobare se auzi din camera vecină. Membrii gărzii naționale făcură un pas ca pentru a se năpusti în încăperea unde se aflau iluștrii fugari. Aghiotantul generalului La Fayette lăsă să-i scape un strigăt de groază. Însoțitorul său scoase un strigăt de furie.

— Ah ! mîrîi între dinți ultimul, este insultată Adunarea Națională, este insultată națiunea, este insultat poporul. Vom vedea.

Și, întorcîndu-se spre oamenii săi care umpleau camera învecinată, pregătiți de luptă, înarmați cu puști, cu seceri și săbii, le strigă :

— La mine, cetățeni !

Aceștia mai făcură un al doilea pas care-l împlini pe primul, și numai Dumnezeu știe ce ar fi rezultat din ciocnirea celor două furii dezlănțuite dacă Charny, care nu rostise de la începutul acestei scene decît cele cîteva cuvinte pe care le-am consemnat și se ținuse de o parte, nu s-ar fi repezit înainte și, apucîndu-l de braț pe necunoscutul îmbrăcat în uniforma gărzii naționale în momentul cînd își ducea mîna la mînerul sabiei și o trăgea din teacă, îi spuse :

— O vorbă, te rog, domnule Billot. Doresc să-ți comunic ceva.

Billot — căci el era — lăsă să-i scape la rîndul său o exclamație de surpriză, se făcu palid ca moartea, rămase o clipă nehotărît, apoi împingînd în teacă sabia pe jumătate scoasă, răspunse :

— Ei bine, fie ! Și eu am să vă vorbesc, domnule de Charny.

Îndreptîndu-se apoi repede spre ușă, strigă :

— Cetățeni, vă rog faceți loc. Trebuie să stau de vorbă o clipă cu acest ofițer, dar fiți liniștiți, adăugă el șoptind, nici lupul, nici lupoaica, nici puii de lup nu ne vor scăpa. Sînt aici și răspund de ei !

Ca și cum acest om necunoscut lor, regelui și suitei sale — în afară de Charny — ar fi avut totuși dreptul să le dea ordine, ei ieșiră de-a-ndăratelea, lăsînd liberă prima încăpere.

Dealtfel, fiecare avea de povestit celor din afară ce se petrecuse înăuntru și să recomande în același timp patrioților să fie mai vigilenți ca oricînd. În timpul acesta Charny îi șopti reginei :

— Domnul de Romeuf e al dumneavoastră, doamnă. Vă las cu el. Folosiți prilejul cît mai bine cu putință.

Situația devenea cu atît mai favorabilă cu cît, ajuns în a doua cameră, Charny închise ușa, apoi, sprijinindu-se de ea, împiedică pe oricine, chiar pe Billot, să intre.

Capitolul 2

URA UNUI OM DIN POPOR

Rămași între patru ochi, cei doi bărbați se priviră o clipă, dar privirea gentilomului nu îl făcu pe omul din popor să plece ochii. Ba, ceva mai mult, Billot a fost acela care vorbi primul.

— Domnul conte mi-a făcut onoarea să mă anunțe că are ceva să-mi spună. Aștept să binevoiască a vorbi.

— Billot, întrebă Charny, cum se face că te întîlnesc aici, însărcinat cu o misiune de răzbunare ? Te credeam prietenul nostru, al nobililor. Dealtfel, și un credincios supus al reginei.

— Am fost un supus bun și credincios al regelui, domnule conte. Am fost nu prietenul dumneavoastră, căci o asemenea onoare nu-i era îngăduită unui sărman arendaș ca mine, am fost doar umilul dumneavoastră slujitor.

— Ei bine ?

— Ei bine, domnule conte, vedeți, nu mai sînt nimic din toate astea.

— Nu te înțeleg.

— De ce să mă înțelegeți, domnule conte ? Oare eu vă întreb de cauza fidelității dumneavoastră față de rege, de motivele devotamentului dumneavoastră pentru regină ? Nu, bănuiesc că aveți rațiunile dumneavoastră să acționați astfel. Și, cum știu că sînteți un om onest și înțelept, presupun că motivele dumneavoastră sînt bune sau cel puțin sînt izvorîte din conștiința dumneavoastră. N-am înalta dumneavoastră poziție socială, domnule conte, și nu am cultura dumneavoastră. Totuși mă cunoașteți, sau m-ați cunoscut, ca un om cinstit și chiar deștept ! Închipuiți-vă, așadar, că am și eu motivele mele, dacă nu bune, cel puțin potrivite conștiinței mele.

— Billot, spuse Charny, care nu știa nimic din motivele de dușmănie pe care fermierul le putea avea împotriva nobilimii sau a monarhiei, te-am cunoscut, nu e mult de-atunci, altfel decît ești acum.

— Oh ! desigur, nu neg, spuse Billot cu un surîs amar, da, m-ați cunoscut altfel decît sînt. Am să vă spun, domnule conte, cum am fost : am fost un adevărat patriot, devotat față de doi oameni și față de un lucru : acești doi oameni erau regele și domnul Gilbert ; acest lucru era patria mea. Într-o zi, agenții regelui— și vă mărturisesc, spuse fermierul clătinînd capul, că asta a început să mă înfurie împotriva lui — într-o zi, agenții regelui vin la mine și, mai prin forță, mai prin surpriză, îmi iau o casetă încredințată mie de domnul Gilbert. De îndată ce am fost liber, am plecat la Paris. Am sosit acolo în seara

de 13 iulie. Era în mijlocul revoltei populare, cînd mulțimea purta busturile ducelui d'Orléans și a domnului Necker și parcurgea străzile strigînd : „Trăiască ducele de Orléans ! Trăiască domnul Necker !“ Asta nu făcea mare rău regelui, și totuși, deodată, soldații regelui ne-au atacat. Am văzut cum bieți nenorociți care n-au avut altă vină decît că au strigat *trăiască* pentru doi oameni pe care cu siguranță nici nu-i cunoșteau, cădeau în jurul meu, unii cu capul despicat de lovituri de sabie, alții cu pieptul străpuns de gloanțe. L-am văzut pe domnul de Lambesc, un prieten al regelui, urmărind în Tuileries femei și copii care nu strigaseră nimic, și călcînd sub copitele calului său un bătrîn de vreo șaptezeci de ani. Asta a continuat să mă înfurie ceva mai mult împotriva regelui. A doua zi mă prezint la internatul micului Sébastien și aflu de la el că tatăl său e închis la Bastilia, pe baza unui ordin al regelui, cerut de o doamnă de la Curte ! Mi-am spus că regele, despre care se spunea că este atît de bun, avea, în această bunătate a sa, mari momente de rătăcire, de ignoranță sau de uitare, și în ce mă privește, pentru a îndrepta cîte ceva, atît cît îmi stă în puteri, voi contribui și eu la luarea Bastiliei. Am ajuns acolo — spun drept — nu fără mari greutăți. Soldații regelui au tras asupra noastră și ne-au ucis aproape două sute de oameni, ceea ce mi-a dat din nou prilejul să nu fiu de părerea celor ce credeau în bunătatea regelui. Dar, în sfîrșit, Bastilia a fost cucerită. Într-una din celule l-am găsit pe domnul Gilbert, pentru care am riscat să fiu ucis de douăzeci de ori, și bucuria de a-l fi regăsit m-a făcut să uit multe lucruri. Dealtfel, domnul Gilbert mi-a spus cel dintîi că regele e bun, că ignora cea mai mare parte din josniciile ce se făceau în numele său, că nu lui trebuia să-i păstrez pică, ci miniștrilor săi. Or, cum tot ce spunea în acea epocă domnul Gilbert era literă de evanghelie pentru mine, l-am crezut, și văzînd Bastilia cucerită, pe domnul Gilbert liber și pe Pitou și pe mine nevătămați, am uitat salvele de arme din strada Saint-Honoré, șarjele de la Tuileries, cei aproape două sute de oameni uciși de infanteria prințului de Saxa și arestarea domnului Gilbert la o simplă cerere făcută de o doamnă de la Curte... Dar, iertați-mă, domnule conte, spuse Billot în-

trerupîndu-se, toate astea nu vă privesc și nu mi-ați cerut să discutăm între patru ochi pentru a asculta vorbăria unui sărman țăran fără educație. Dumneavoastră sînteți în același timp un mare senior și un învățat.

Și Billot făcu o mișcare pentru a duce mîna la clanță și a intra în camera regelui. Dar Charny îl opri. Pentru a-l opri, Charny avea două motive : primul, să afle cauzele dușmăniei lui Billot, care, într-o asemenea situație nu era fără importanță ; al doilea, să mai cîștige timp.

— Nu ! spuse el, povestește-mi tot, dragul meu Billot. Știi bine prietenia ce-o avem pentru dumneata, bieții mei frați și cu mine, iar ceea ce îmi spui mă interesează în cel mai înalt grad.

La cuvintele *bieții mei frați* Billot zîmbi cu amărăciune.

— Ei bine, așadar, reluă el, am să vă povestesc totul, domnule de Charny, și regret că *bieții dumneavoastră frați... mai ales unul... domnul Isidore*, nu sînt aici să mă asculte.

Billot rostise cuvintele : *mai ales unul, domnul Isidore*, cu o expresie atît de bizară, încît Charny își reținu gestul de durere pe care numele fratelui iubit i-l trezea în suflet. Fără să-i răspundă lui Billot, care, vădit lucru, nu știa nimic despre nenorocirea fratelui său, a cărui prezență o dorea, îi făcu semn să continue. Billot continuă.

— De aceea, spuse el, cînd regele porni spre Paris, n-am văzut în el decît un părinte revenind în mijlocul copiilor săi. Mergeam împreună cu domnul Gilbert alături de caleașca regală, făcînd cu trupul meu zid de apărare pentru cei dinăuntru și strigînd în gura mare : „Trăiască regele". Aceasta era prima călătorie a regelui. Ajungînd în piața primăriei, mulțimea și-a dat seama că regele nu mai purta cocarda albă, dar nu purta încă nici cocarda tricoloră. Se auziră strigăte : „Cocarda ! cocarda !" Am luat cocarda de la pălăria mea și i-am dat-o. El mi-a mulțumit și, în mijlocul aclamațiilor mulțimii, a pus-o la pălărie. Eram beat de fericire să văd cocarda mea la pălăria acestui bun rege. Recolta mea de cereale era neculeasă și avea nevoie de prezența mea. Dar aș ! ce mă interesa recolta ? Eram îndeajuns de bogat să-mi pot permite să-mi pierd recolta, și dacă prezența mea era cu ceva utilă acestui rege bun, părinte al poporului, restau-

ratorul libertății franceze, cum îl numeam noi, nerozii, în vremea aceea, era mai bine să rămîn la Paris decît să mă înapoiez la Pisseleau. Recolta fermei, pe care o încredințasem Catherinei, a fost aproape pierdută ! După cît se părea, Catherine avea altceva de făcut decît să se ocupe de recoltă... Să nu mai vorbim ! Am lăsat pînă una alta ferma fără stăpîn ! Aș ! Eram suficient de bogat ca după ce pierdusem recolta din 1789 s-o pierd și pe cea din 1790 ! Dar într-o dimineață vine Pitou și-mi spune că sînt pe cale să pierd un lucru pe care un părinte nu e niciodată atît de bogat să-l piardă : pe fiica mea !

Charny tresări. Billot îl privi stăruitor și continuă :

— Trebuie să vă spun, domnule conte, că se afla la o leghe de casa mea, la Boursonnes, o familie nobilă, o familie de mari seniori, o familie deosebit de bogată. Această familie se compunea din trei frați. Cînd erau copii și cînd se duceau de la Boursonnes la Villers-Cotterêts, cel mai tînăr dintre ei îmi făcea aproape totdeauna onoarea să se oprească la fermă. Spunea că nu băuse niciodată un lapte atît de bun ca laptele vacilor mele, că nu mîncase o pîine mai bună ca cea făcută de mama Billot și, din cînd în cînd adăuga — și eu, sărman neghiob, credeam că îmi spunea toate astea pentru a-mi răsplăti ospitalitatea — că nu văzuse o fată mai frumoasă ca fiica mea, Catherina... Așadar, Pitou veni la Paris și-mi spuse două vorbe care mi-au dovedit că nu numai recolta era în primejdie, ci și copilul meu, că nu averea mea urma să fie pierdută ci fericirea mea ! L-am lăsat deci pe rege la Paris și m-am întors la fermă. Am crezut la început că fiica mea se afla în pericol de moarte datorită unei boli : delira, avea febră cerebrală, mai știu eu ce ? Starea în care se găsea m-a îngrijorat cu atît mai mult cu cît medicul mi-a interzis să intru în camera ei pînă ce nu se va însănătoși. Dar, neputînd intra în camera ei, eu, sărman părinte disperat, am crezut că mi-e îngăduit să ascult la ușa ei. Așadar am ascultat ! Atunci am aflat că era cît pe ce să moară, că avea febră cerebrală, că era aproape nebună, fiindcă iubitul ei plecase. Plecasem și eu cu un an în urmă, dar ea, în loc să înnebunească că tatăl ei pleacă, zîmbise cînd mi-am părăsit ferma... Plecarea mea îi lăsa toată liber-

tatea să-și vadă ibovnicul... Catherine se îndrăveni după boală, însă bucuria de a trăi îi pierise! Trecură o lună, două, trei, șase luni, fără ca vreo rază de voioșie să lumineze acest obraz, pe care nu-l slăbeam din ochi. Într-o dimineață am văzut-o zîmbind și atunci am început să tremur: surîsul acesta însemna că ibovnicul ei va reveni? Într-adevăr, a doua zi, un păstor care-l văzuse trecînd, mă anunță că sosise chiar în dimineața aceea! N-am avut nici o îndoială că va veni la mine, adică la Catherine, în această seară! Așa că, odată cu înserarea, mi-am încărcat arma cu două țevi și m-am așezat la pîndă...

— Billot! exclamă Charny. Ai făcut asta?

— De ce nu? spuse Billot. Mă pun la pîndă să ucid mistrețul cînd vine să-mi răstoarne brazdele cu cartofi, să ucid lupul cînd vine să-mi fure oile, vulpea cînd vine să-mi sugrume găinile, și să nu mă pun la pîndă să ucid un om care vine să-mi răpească fericirea, ibovnicul care mi-a dezonorat fiica?

— Dar, ajuns aici, inima te-a împiedicat să tragi, nu-i așa, Billot? spuse contele agitat.

— Nu, spuse Billot, nu inima, ci ochiul și mîna. O dîră de sînge mi-a dovedit totuși că nu mi-am greșit complet ținta. Numai că, vedeți bine, adăugă Billot cu amărăciune, fiica mea n-a șovăit între amant și tată. Cînd am intrat în camera Catherinei, ea dispăruse.

— Și n-ai revăzut-o de atunci? întrebă Charny.

— Nu, răspunse Billot. Dar de ce aș face-o? Știa bine că dacă aș revedea-o, aș ucide-o.

Charny făcu o mișcare, privind cu un sentiment de admirație amestecat de groază puternica personalitate din fața sa.

— Mi-am reluat munca la fermă, continuă Billot. Ce importanță avea nenorocirea mea dacă Franța urma să fie fericită? Regele nu mergea cu loialitate pe drumul revoluției? Nu trebuia să ia parte la sărbătorirea federațiilor? Nu urma să-l revadă pe acest rege de treabă căruia mi-am dat cocarda la 16 iulie și căruia aproape că i-am salvat viața la 6 octombrie? Ce fericire trebuia să fie pentru el să vadă întreaga Franță reunită pe Champ-de-Mars, jurînd ca un singur om pentru unitatea patriei! Așa că, o clipă, cînd l-am văzut, am uitat de toate, pînă și de

Catherine... Nu, mint, un tată nu-și uită fiica !... Iar el a jurat la rîndul său ! Mi s-a părut că jura cam prost, că jura din vîrful buzelor, că jura de pe locul său în loc să jure pe altarul patriei ! Dar fie și așa ! A jurat, asta era esențialul : un jurămînt e un jurămînt ! Locul unde este rostit nu-l face mai mult sau mai puțin sacru, iar cînd jură un om cinstit, își și ține jurămîntul ! Așa că regele și-l va respecta ! E-adevărat că, odată înapoiat la Villers-Cotterêts — cum nu mai aveam nimic altceva de făcut decît să mă ocup de politică, eu nemaiavînd copil — am auzit spunîndu-se că regele a vrut să se lase răpit de domnul de Favras, dar că treaba a eșuat ; că regele a vrut să fugă împreună cu mătușile lui, dar că proiectul n-a reușit ; că regele a vrut să se ducă la Saint-Cloud și de acolo la Rouen, dar că poporul s-a opus. E-adevărat că auzisem toate astea dar nu le dădeam crezare. Nu-l văzusem eu cu ochii mei pe rege întinzînd mîna ? Nu-l auzisem cu urechile mele depunînd jurămîntul în fața națiunii ? Era oare de crezut că, jurînd în fața a trei sute de mii de oameni, un rege își va considera jurămîntul mai puțin sacru decît al celorlalți oameni ? Nu era probabil ! De aceea, am fost foarte mirat cînd, ducîndu-mă alaltăieri la Meaux să vînd o cantitate mai mare de cereale — și trebuie să vă spun că am dormit la șeful poștei, unul din prietenii mei — spun, am fost foarte mirat cînd i-am recunoscut la un popos, într-o trăsură care-și schimba caii, pe rege, pe regină și întreaga familie regală ! Nici o confuzie nu era posibilă, fiindcă mă obișnuisem să-i văd în trăsură, fiindcă la 16 iulie i-am însoțit de la Versailles la Paris. Atunci l-am auzit pe unul dintre acei domni îmbrăcați în galben spunînd : „Spre Châlons !“ Glasul lui m-a făcut să tresar. M-am întors și am recunoscut... pe cine ? Pe cel ce mi-a răpit-o pe Catherine, un nobil gentilom care-și făcea datoria de lacheu, alergînd în fața trăsurii regelui...

La aceste cuvinte, Billot își sfredeli interlocutorul cu privirea, pentru a-și da seama dacă acesta înțelege că este vorba de fratele său Isidore. Dar Charny se mulțumi să-și șteargă sudoarea ce-i curgea pe frunte și tăcu.

Billot reluă :

— Am vrut să-l urmăresc, dar se îndepărtase. Avea un cal bun, era înarmat, iar eu nu eram... O clipă am scrîșnit din dinți la ideea că acest rege îi scapă Franței și că seducătorul fiicei mele îmi scapă mie. Dar, deodată, îmi vine o idee : „Iată, îmi zic, și eu am depus jurămînt națiunii, și dacă regele și-l calcă pe al său, eu nu trebuie să-l țin pe al meu ? Într-adevăr, da ! Să mi-l respect ! Nu sînt decît la zece leghe de Paris. E ora trei dimineața. Pe un cal bun, ajung acolo în două ore ! Voi discuta chestiunea cu domnul Bailly, om onest, care-mi pare să fie de partea celor ce-și țin jurămîntul împotriva celor ce nu și-l țin.“ Hotărîrea odată luată, vorbesc cu prietenul meu, șeful poștei din Meaux, fără să-i spun, bineînțeles, ce am de gînd să fac, și-l rog să-mi împrumute uniforma lui de ostaș al gărzii naționale, sabia și pistoalele sale. Am luat cel mai bun cal din grajd și, în loc să plec în trap mic spre Villers-Cotterêts, mă îndrept în galop întins spre Paris ! Pe legea mea, am ajuns la timp. Se și aflase de fuga regelui, dar nu se știa în ce parte a luat-o. Domnul de Romeuf fusese trimis de domnul La Fayette pe drumul spre Valenciennes ! Dar iată ce înseamnă întîmplarea ! La barieră el este arestat, obține să fie adus la Adunarea Națională și ajunge tocmai în momentul în care domnul Bailly, informat de mine, dădea cele mai amănunțite detalii asupra itinerariului regelui. Nu mai era altceva de făcut decît să se scrie un ordin după toate regulile și să se schimbe ruta. Treaba s-a făcut într-o clipă ! Domnul de Romeuf a fost trimis pe drumul spre Chêlons, iar eu am primit misiunea să-l însoțesc, misiune pe care am îndeplinit-o, după cum vedeți. Acum, adăugă Billot cu un aer sumbru, l-am ajuns pe rege, care m-a înșelat ca francez, și sînt liniștit că nu-mi va scăpa ! Îmi mai rămîne doar să-l găsesc pe cel ce m-a înșelat ca tată ! Și vă jur, domnule conte, că nici el nu-mi va scăpa !

— Vai ! dragă Billot, spuse Charny cu un suspin, te înșeli !

— Cum se poate ?

— Spun că nefericitul despre care vorbești ți-a scăpat !

— A fugit ? exclamă Billot cu o indescriptibilă expresie de furie.

— Nu, spuse Charny, e mort !

— Mort ? exclamă Billot tresărind fără să vrea și ștergîndu-și fruntea, care se acoperise pe loc cu picături de sudoare.

— Mort ! repetă Charny, și acest sînge pe care-l vezi, și pe care ai avut dreptate să-l compari acum cîteva clipe cu acela cu care erai stropit în curtea mică de la Versailles, acest sînge era al său... Și dacă ai îndoieli, coboară, dragă Billot, și-i vei găsi trupul așezat într-o curte mică, asemănătoare celei de la Versailles, lovit de moarte pentru aceeași cauză ca și cel ucis acolo !

Billot îl privea pe Charny — care-i vorbea cu glas blînd în timp ce două lacrimi groase îi curgeau pe obraji — cu ochii rătăciți și fața încremenită. Apoi, deodată, Billot exclamă :

— Ah ! există așadar o justiție divină !

Și, repezindu-se în afara încăperii, adăugă :

— Domnule conte, cred în cuvintele dumneavoastră. Vreau totuși să mă conving cu ochii mei că s-a făcut dreptate...

Charny îl privi îndepărtîndu-se, înăbușind un suspin și ștergîndu-și lacrimile. Apoi, înțelegînd că nu mai era nici un minut de pierdut, se repezi la rîndul său în încăperea reginei și îndreptîndu-se spre ea o întrebă pe șoptite :

— Domnul de Romeuf ?

— E de partea noastră, răspunse regina.

— Cu atît mai bine, căci de cealaltă parte nu e nimic de sperat.

— Atunci, ce-i de făcut ? întrebă regina.

— Să cîștigăm timp pînă ce vine domnul de Bouillé !

— Dar va sosi ?

— Da, căci mă voi duce să-l aduc.

— Oh ! exclamă regina, străzile sînt ticsite, sînteți cunoscut și nu veți putea trece, vă vor masacra ! Olivier ! Olivier !

Dar Charny, zîmbind și fără să-i răspundă, deschise fereastra care dădea spre grădină, trimise o ultimă făgăduială regelui, un ultim salut reginei și sări de la înălțimea de cincisprezece picioare ce-l despărțeau de pămînt.

Regina scoase un țipăt de groază și-și ascunse capul în mîini, dar tinerii ofițeri alergară la fereastră și răspunseră cu un strigăt de bucurie țipătului de groază al reginei.

Charny tocmai sărise zidul grădinii, dispărînd de cealaltă parte a acestui zid.

Era și timpul, căci în acel moment Billot apăru pe pragul încăperii.

Capitolul 3

DOMNUL DE BOUILLÉ

Să vedem ce făcea în aceste clipe de mare îngrijorare domnul marchiz de Bouillé, care era așteptat cu atîta nerăbdare la Varennes și în care își puneau ultimele speranțe membrii familiei regale.

La nouă seara, adică aproape în momentul în care fugarii ajungeau la Clermont, marchizul de Bouillé părăsea Stenay împreună cu fiul său Louis și se îndrepta spre Dun, pentru a se apropia de rege.

Totuși, ajungînd la un sfert de leghe de acest ultim oraș și temîndu-se ca prezența să nu-i fie remarcată, se opri împreună cu însoțitorii săi pe marginea șoselei și se așeză într-un șanț, lăsînd caii în urmă. Acolo se puseră pe așteptat. Era ora la care, după toate probabilitățile, trebuia să apară curierul regelui.

În asemenea împrejurări minutele par ore, iar orele — secole.

Se auzi sunînd încet, cu acea impasibilitate pe care cei ce așteptau ar fi dorit s-o potrivească cu bătăile inimii lor, ora zece, apoi unsprezece, miezul nopții, ora unu, două și trei dimineața.

Între orele două și trei, zorii începură să se arate. În timpul acestor șase ore de așteptare, cel mai mic zgomot care ajungea la urechile celor de strajă, fie că se apropia, fie că se îndepărta, le aducea speranța sau deznădejdea.

În zori, mica trupă ajunse la deznădejde.

Domnul Bouillé socoti că trebuie să se fi produs un accident, dar, necunoscîndu-l, ordonă ca trupa să se înapoieze la Stenay, pentru ca de acolo, din centrul forțelor sale, să poată, în măsura posibilităților, să preîntîmpine acest accident.

Încălecară așadar și o porniră încet, la pas, pe drumul spre Stenay.

Nu se găseau la mai mult de un sfert de leghe de oraș cînd, întorcîndu-se, domnul Louis de Bouillé zări departe de el, pe șosea, praful ridicat de galopul mai multor cai.

Se opriră și așteptară.

Pe măsură ce noii călăreți se apropiau, li se păru că-i recunosc. În cele din urmă nu fu nici o îndoială : erau domnii Jules de Bouillé și de Raigecourt.

Mica trupă porni în întîmpinarea lor.

În momentul întîlnirii, toți membrii unui din grupuri puneau aceeași întrebare și toți membrii celuilalt dădeau același răspuns.

— Ce s-a întîmplat ?

— Regele a fost arestat la Varennes !

Era aproximativ ora patru dimineața.

Vestea era îngrozitoare. Cu atît mai îngrozitoare cu cît cei doi tineri aflați de strajă la capătul orașului, la hotelul „Grand Monarque", unde s-au pomenit pe neașteptate înconjurați de insurgenți, fuseseră obligați să-și croiască drum prin mulțime fără să fi putut aduce cu ei vreo informație precisă.

Cu toate astea, oricît de îngrozitoare era, această veste nu le distrugea orice speranță.

Domnul de Bouillé, ca toți ofițerii superiori care se bizuie pe o disciplină de fier, credea, fără să se gîndească la piedici, că toate ordinele sale fuseseră executate.

Or, dacă regele a fost arestat la Varennes, era sigur că toate posturile care primiseră ordinul de a se replia în spatele regelui trebuie să fi sosit și ele la Varennes.

Însemna că la această oră regele trebuia să aibă în jurul său cam o sută de husari și o sută șaizeci sau o sută optzeci de dragoni. Era absolut suficient pentru a

face față răzmeriției unui orășel de o mie opt sute de suflete.

S-a văzut cum evenimentele au dezmințit calculele strategice ale domnului de Bouillé. Dealtfel, o primă lovitură nu a întîrziat să zdruncine această siguranță.

Pe cînd domnii de Bouillé și Raigecozrt îl informau pe general, se zări venind în galop mare un călăreț. Acest călăreț însemna știri. Toți ochii se întoarseră spre el și-l recunoscură pe domnul de Rohrig. Recunoscîndu-l, generalul se îndreptă spre el.

Generalul se afla într-una din acele dispoziții sufletești cînd abia aștepți să arunci în spinarea unui nevinovat întreaga povară a furiei tale.

— Ce înseamnă asta, domnule, exclamă generalul, de ce v-ați părăsit postul ?

— Domnule general, răspunse domnul de Rohrig, scuzați-mă, dar vin din ordinul domnului de Damas.

— Ei bine, domnul de Damas este la Varennes cu dragonii săi ?

— Domnul de Damas este la Varennes fără dragonii săi, domnule general, doar cu un ofițer, un adjutant și doi sau trei oameni.

— Și ceilalți ?

— Ceilalți n-au vrut să meargă.

— Și domnul Dandoins cu dragonii săi ? întrebă domnul de Bouillé.

— Se spune că sînt prizonierii municipalității din Sainte-Menehould.

— Dar, cel puțin domnul de Chaiseul se află la Varennes cu husarii săi și cu ai dumneavoastră ? exclamă generalul.

— Husarii domnului de Choiseul au trecut de partea poporului și strigă : „Trăiască națiunea". Husarii mei sînt păziți în cazarma lor de garda națională din Varennes.

— Și dumneavoastră nu v-ați pus în fruntea lor, domnule, și n-ați atacat toată calicimea, și nu v-ați regrupat în jurul regelui ?

— Domnul general uită că n-aveam nici un ordin, că domnii de Bouillé și de Raigecourt erau superiorii mei, și nu știam că Majestatea Sa urma să treacă prin Varennes.

— E-adevărat, spuseră în același timp domnii de Bouillé și Raigecourt.

— La primul zvon auzit, continuă sublocotenentul, am ieșit în stradă și m-am informat : am aflat că o trăsură despre care se spunea că e a regelui și a familiei regale a fost oprită cu un sfert de oră în urmă și că persoanele din această trăsură au fost duse la procurorul comunei. Pe străzi se adunase o mare mulțime înarmată. Se bătea toba și suna clopotul de alarmă. În mijlocul acestui imens tumult am simțit că cineva mă bate pe umăr, m-am întors și l-am recunoscut pe domnul de Damas, îmbrăcat cu o redingotă peste uniformă : — „Dumneavoastră sînteți sublocotenentul comandant al husarilor din Varennes ?“ m-a întrebat. — „Da, domnule colonel. — Mă cunoașteți ? — Sînteți contele Charles de Damas. — Ei bine, încălecați fără să pierdeți o secundă, duceți-vă la Dun, la Stenay... alergați pînă ce îl veți întîlni pe domnul marchiz de Bouillé. Spuneți-i că Dandoins și dragonii săi sînt prizonieri la Sainte-Menehould, că dragonii mei au refuzat să mă urmeze, că husarii domnului de Choiseul amenință să se alăture poporului și că regele și familia regală, care sînt aici, arestați în această casă, și-au pus ultimele speranțe de salvare în el.“ După un asemenea ordin, domnule general, am crezut că nu trebuie să fac nici un fel de obiecție ci, dimpotrivă, era de datoria mea să ascult orbește. Am încălecat, am plecat în galop mare și iată-mă.

— Și domnul de Damas nu v-a mai spus nimic altceva ?

— Ba da, mi-a spus că vor folosi toate mijloacele să cîștige timp, astfel încît să puteți ajunge la Varennes, domnule general.

— Mda ! spuse domnul de Bouillé scoțînd un suspin, văd că fiecare a făcut ce a putut. E de datoria noastră să facem tot ce putem.

Apoi, întorcîndu-se spre contele Louis, adăugă :

— Louis, eu rămîn aici. Acești domni vor duce diferitele ordine ce le voi da. Mai întîi, detașamentele de la Mouza și de la Dun vor porni de îndată în marș spre Varennes, păzind trecerea de pe Meusa, și vor începe

atacul... Domnule de Rohrig, duceți-le acest ordin din partea mea și spuneți-le că vor fi sprijiniți îndeaproape.

Tînărul ofițer căruia i se dăduse acest ordin salută și plecă spre Dun.

Domnul de Bouillé continuă :

— Domnule de Raigecourt, duceți-vă în întîmpinarea regimentului elvețian Castella, care se află în marș spre Stenay. Oriunde îl veți întîlni, comunicați-i gravitatea situației și ordinul ce i-l dau de a dubla pasul. Duceți-vă.

Apoi, văzîndu-l plecat pe tînărul ofițer într-o direcție opusă celeia ce o urma cu toată viteza calului său, deja obosit, domnul de Rohrig, se întoarse spre al doilea fiu al său :

— Jules, spuse el, schimbă calul la Stenay și pleacă spre Montmédy. Domnul de Klinglin să pornească în marș spre Dun regimentul de infanterie Nassau, care se află la Montmédy, iar el personal să se îndrepte spre Stenay. Du-te !

Tînărul ofițer salută și plecă la rîndul său.

În cele din urmă, întorcîndu-se spre fiul său cel mai mare îi spuse :

— Louis, regimentul regal german se află la Stenay ?

— Da, tată.

— A primit ordinul să fie gata în zorii zilei ?

— Chiar eu i-am transmis coloneiului ordinul din partea dumneavoastră.

— Adumi-l, voi aștepta aici, pe șosea. Poate vor sosi noi informații. Regimentul Regal-german e un regiment sigur, nu-i așa ?

— Da, tată.

— Ei bine, acest regiment ne e suficient. Vom porni cu el marșul asupra orașului Varennes. Du-te !

Și contele Louis plecă la rîndul său, dar reapăru peste zece minute.

— Regimentul regal german mă urmează, îi spuse generalului.

— L-ai găsit gata de marș ?

— Nu, spre marea mea mirare. Probabil că ieri comandantul m-a înțeles greșit cînd i-am transmis ordinul, căci l-am găsit în pat. Dar se scoală și mi-a promis că se duce la cazarmă pentru a grăbi plecarea. Temîn-

du-mă să nu fiți neliniștit, am venit să vă spun cauza întîrzierii.

— Bine, spuse generalul, atunci va veni ?

— Colonelul mi-a spus că mă urmează.

Așteptară zece minute, nu sfert de oră, douăzeci de minute, dar nu apăru nimeni. Generalul, nerăbdător, își privi fiul.

— Mă întorc acolo, tată, spuse acesta.

Și, porindu-și calul în galop, intră iar în oraș.

Oricît de lung i s-a părut domnului de Bouillé, în nerăbdarea sa, timpul de așteptare, acest timp n-a fost bine folosit de comandantul regimetului. Abia cîțiva oameni erau gata echipați. Tînărul ofițer se plînse cu amărăciune, reînnoi ordinul generalului, și, după promisiunea fermă făcută de comandant că în cinci minute soldații săi și el vor fi în afara orașului, se înapoie la tatăl său.

Revenind, observă că poarta prin care trecuse de patru ori mai înainte era acum păzită de garda națională.

Așteptară din nou cinci minute, zece, un sfert de oră, și nimeni nu apăru.

Generalul de Bouillé își dădea seama că fiecare minut pierdut reprezenta un an răpit vieții prizonierilor.

Pe șosea apăru o cabrioletă venind dinspre Dun. Era a lui Leonard, care-și continua drumul, din ce în ce mai tulburat.

Domnul de Bouillé îl opri, dar pe măsură ce sărmanul tînăr se îndepărta de Paris, în mintea lui se producea un asemenea haos, încît generalul nu putu scoate nimic coerent de la el.

Într-adevăr, plecat din Varennes înainte de arestarea regelui, Leonard nu-i putea spune nimic nou domnului de Bouillé.

Acest mic incident îi folosi generalului spre a-și recăpăta calmul. Dar, în cele din urmă, trecînd aproape o oră de la ordinul dat comandantului regimentului regal-german, domnul de Bouillé îl invită pe fiul său să se înapoieze pentru a treia oară la Stenay și să nu se întoarcă fără întregul regiment.

Contele Louis plecă furios.

Ajungînd în piață, furia i se mări : abia cincizeci de oameni erau încălecați !

Mai întîi îi luă pe acești cincizeci de călăreți și puse stăpînire pe poarta care asigura libera intrare și ieșire din oraș. Reveni apoi la general, care continua să aștepte, asigurîndu-l că de astă dată e urmat de comandant și soldații săi. Așa o credea. Dar numai cînd era pe cale să intre în oraș pentru a patra oară, se zări capul coloanei regimentului regal-german.

În orice altă împrejurare, generalul Bouillé ar fi pus să fie arestat comandantul de către însiși oamenii acestuia, dar într-un asemenea moment îi era teamă să-i întărîte pe gradați și pe soldați deopotrivă. Se mulțumi, așadar, să-i facă oarecare reproșuri în privința încetinelii. Apoi, adresînd o cuvîntare soldaților, le spuse ce misiune de onoare li se încredințează și cum de ei depinde nu numai libertatea, ci și viața regelui și a familiei regale. Promise ofițerilor onoruri și soldaților recompense și, pentru început, le distribui acestora din urmă patru sute de ludovici.

Discursul, terminat prin această perorație, produse efectul așteptat. Un imens strigăt de „Trăiască regele!" izbucni și întregul regiment porni în trap mare spre Varennes.

La Dun găsiră, păzind podul de pe Meusa, detașamentul de treizeci de oameni pe care Deslon îl lăsase acolo cînd părăsise orașul împreună cu Charny. Îi luară cu ei și pe acești treizeci de oameni și își continuară drumul.

Aveau de făcut opt leghe pe un teren accidentat, astfel că nu puteau merge cu viteza dorită. Trebuiau să ajungă, dar să ajungă neapărat cu soldații în stare să susțină un șoc sau să execute o șarjă.

Simțeau totodată că înaintează pe un teren dușmănos : la dreapta și la stînga, în sate suna clopotele de alarmă ; înaintea lor se auzea pocnind ceva ca un schimb de focuri de armă.

Ei își continuau înaintarea.

La Grange-au-Bois apăru un călăreț fără pălărie, culcat aproape pe calul său — care părea că aleargă mîncînd pămîntul — și le făcu din depărtare semne de chemare. Grăbiră pasul. Regimentul și omul se apropiară.

Acest călăreț era contele de Charny.

— La rege, domnilor ! La rege ! strigă el de departe, ridicînd și mîna.

— La rege ! Trăiască regele ! strigară în același timp soldații și ofițerii.

Charny luă loc în front. Expuse în cîteva cuvinte situația : regele se mai afla încă la Varennes cînd el plecase, așa că totul nu era încă pierdut.

Caii sînt tare obosiți, dar ce importanță are, trebuie să gonească. Caii fuseseră îndopați cu ovăz, oamenii înfierbîntați prin discursul și monezile de aur ale domnului de Bouillé, regimentul înaintează ca un uragan, cu strigătul „Trăiască regele !"

La Crépy întîlnesc un preot, unul constituțional, care vede întreaga trupă gonind spre Varennes.

— Duceți-vă, duceți-vă ! spune el. Din fericire, veți ajunge prea tîrziu.

Contele de Bouille îl aude și se aruncă asupra lui cu sabia ridicată.

— Nenorocitule, îi strigă tatăl său, ce faci ?

Tînărul conte înțelege că era pe cale să ucidă un om fără apărare și că acest om este un eclesiast — dieci dublă crimă — își scoate piciorul din scara șeii și izbește cu cizma în pieptul preotului.

— Veți ajunge prea tîrziu ! repetă preotul rostogolindu-se în praf.

Drumul continuă, oamenii blestemă profetul nenorocirii.

Trupa se apropie din ce în ce mai mult de zgomotul focurilor de armă. E domnul Deslon, care hîrțuiește cu cei șaizeci de oameni ai săi un număr aproape egal de oameni din garda națională.

Regimentul atacă garda națională, o împrăștie — trece mai departe. Dar acolo află de la domnul Deslon că regele a plecat din Varennes încă de la opt dimineața.

Domnul de Bouillé își scoate ceasul : e nouă fără cinci minute.

Fie ! Nu e pierdută nici acum orice speranță. Nu e cazul să traverseze orașul, din cauza baricadelor. Vor înconjura Varennes pe la stînga, căci prin dreapta e imposibil, din cauza reliefului terenului.

La stînga vor avea de trecut rîul. Dar Charny asigură că el poate fi trecut prin vad.

Varennes este lăsat la dreapta și trupa se avîntă prin ogoare. Vor ataca escorta pe drumul spre Clermont, oricît de mare ar fi, îl vor elibera pe rege sau vor muri.

La două treimi distanță de oraș dau de rîu. Charny își împinge primul calul spre vad. E urmat de domnii de Bouillé. Ofițerii se avîntă după ei și soldații îi urmează pe ofițeri. Cursul apei dispare sub cai și uniforme. În zece minute vadul e trecut.

Trecerea prin apă a înviorat caii și pe călăreți. Reiau galopul, zburînd în linie dreaptă spre șoseaua ce duce la Clermont.

Deodată Charny, care precede trupa cu douăzeci de pași, se oprește și scoate un strigăt : e pe marginea unui canal adînc, încastrat la nivelul pămîntului.

Uitase de acest canal, menționat de el în releveul topografic, care se întinde pe mai multe leghe și prezintă peste tot aceeași dificultate ca și în locul unde se găsesc. Dacă nu e trecut imediat, nu va fi trecut niciodată.

Charny dă exemplul. Se aruncă primul în apă : canalul nu are vad, dar calul contelui înoată viguros spre celălalt mal.

Numai că malul este în pantă, foarte înclinat și lutos, în care nu se pot înfige potcoavele calului.

Charny încearcă de trei, patru ori să urce, dar cu toată abilitatea călărețului, cu toate eforturile disperate ale calului pentru a se ridica pe mal, alunecă, din lipsa unui punct de sprijin solid pentru picioarele din față, și cade în apă, răsuflînd anevoios, pe jumătate răsturnat peste călărețul său.

Charny înțelege că ceea ce nu poate face calul său pur sînge, condus de un călăreț experimentat, nu vor putea face în nici un caz patru sute de cai de escadron.

Este așadar o încercare ratată. Fatalitatea e mai puternică. Regele și regina sînt pierduți și, fiindcă nu i-a putut salva, nu-i rămîne decît o datorie de împlinit, să piară împreună cu ei.

Încearcă un ultim efort, inutil ca și celelalte, pentru a atinge malul rîpos, dar în mijlocul acestui efort înfige sabia în lut pînă la jumătate.

Sabia rămase acolo ca un punct de sprijin inutil calului, dar care-l va servi pe călăreț.

Într-adevăr, Charny lasă scările și frîul, lasă calul să se zbată fără călăreț în această apă nefastă, înoată spre sabie, încearcă s-o apuce cu mîna, se agață, ajunge după cîteva zadarnice eforturi să pună piciorul și, în cele din urmă, se aruncă pe mal.

Atunci se întoarce și, de cealaltă parte a canalului îi vede pe generalul de Bouillé și pe fiul său plîngînd de furie, pe toți soldații nemișcați și sumbri, înțelegînd, după lupta dusă de Charny sub ochii lor, ce inutil ar fi să încerce să treacă acest canal de netrecut.

Mai ales domnul de Bouillé își frînge mîinile cu disperare. El, căruia îi reușiseră toate acțiunile, el, căruia i-au fost încununate de succes toate activitățile, el, care în armată dăduse naștere zicalei : *norocos ca Bouillé.*

— Oh ! domnilor, exclamă generalul cu glas îndurerat, și mai spuneți că sînt norocos !

— Nu, generale, răspunse Charny de pe celălalt mal, dar fiți liniștit, voi spune că ați făcut tot ce poate face un om, și cînd eu voi spune acest lucru, va fi crezut. Adio, domnule general.

Și porni pe jos, de-a curmezișul cîmpului, murdar din cap pînă în picioare de noroi, dezarmat, căci sabia îi rămăsese în canal, iar praful pistoalelor se udase. Charny aleargă și dispare în mijlocul grupurilor de arbori care, ca niște santinele avansate în pădure, sînt plantați de o parte și de alta a șoselei.

Pe acest drum e dus regele și familia regală prizonieră. Nu are de făcut altceva decît să-l urmeze spre a-i întîlni.

Dar înainte de a-l urma, se întoarce pentru ultima oară și vede pe malurile canalului blestemat pe domnul de Bouillé și pe călăreții săi care, cu toată imposibilitatea recunoscută de a merge înainte, nu se pot hotărî să bată în retragere.

Le mai face un ultim semn nedefinit, apoi înaintează pe șosea, face un ocol, și dispare cu totul.

Spre a se călăuzi îi rămîne imensul vuiet ce-l precede, alcătuit din strigătele, urletele, amenințările, risetele și blestemele a zece mii de oameni.

Capitolul 4

PLECAREA

Se știe cum a plecat regele.

Totuși, ne rămîne să spunem cîteva cuvinte despre această plecare și despre această călătorie, în timpul căreia vom vedea cum se împlinesc destinele ultimelor prieteni devotați pe care fatalitatea, întîmplarea sau devotamentul i-a grupat în jurul monarhiei muribunde.

Să revenim așadar la casa domnului Sausse.

Cum am spus, Charny abia sărise pe fereastră cînd ușa se deschise și Billot apăru în prag.

Obrazul îi era întunecat. Ochii, peste care gîndirea coborîse sprîncenele, erau scrutători și profunzi. Trecu în revistă toate personajele dramei, dar în cercul pe care-l parcurse privirea sa nu păru să observe decît două lucruri :

Fuga lui Charny, care ea era evidentă ; contele nu mai era acolo, iar domnul de Damas tocmai închidea fereastra în urma lui ; aplecîndu-se, Billot l-ar fi putut vedea sărind zidul grădinii.

Apoi, un fel de pact încheiat între regină și domnul de Romeuf, pact în care tot ce putea promite tînărul aghiotant era să rămînă neutru.

Prima cameră, cea din spatele lui Billot, se umpluse de aceiași oameni din popor, înarmați cu puști, coase, sau săbii și pe care arendașul îl alungă cu un gest.

Billot aruncă o privire în spatele său. Privirea lui, încrucișîndu-se cu cea a oamenilor înarmați, îi dădu siguranța că se putea bizui pe ei chiar în cazul în care s-ar impune să se aplice violența.

— Ei bine, îl întrebă el pe domnul de Romeuf, sînt hotărîți să plece ?

Regina îi aruncă lui Billot una din acele priviri piezișe, care i-ar fi pulverizat pe imprudenții cărora le-ar fi fost adresată, dacă ea ar fi avut posibilitatea să-și înzestreze privirea cu puterea trăsnetului. Apoi, fără să răspundă, se așeză, apucînd brațele fotoliului ca și cum ar fi vrut să se cramponeze de ele.

— Regele mai cere cîteva clipe, răspunse aghiotantul. Nimeni n-a dormit astă noapte, și Majestățile Lor sînt frînte de oboseală.

— Domnule de Romeuf, replică Billot, știți prea bine că Majestățile Lor mai cer un răgaz nu din cauză că sînt obosite, ci fiindcă speră că în acest timp va sosi domnul de Bouillé. Numai că, adăugă Billot cu afectare, Majestățile Lor să ia seama, dacă refuză să meargă de bună voie, vor fi tîrîte de picioare pînă la trăsura lor.

— Mizerabile! exclamă domnul de Damas azvîrlindu-se asupra lui Billot cu sabia în mînă.

Dar Billot se întoarse cu brațele încrucișate.

Într-adevăr, n-avea nevoie să se apere singur. Opt sau zece oameni se repeziseră la rîndul lor din prima în a doua încăpere, și domnul de Damas se pomeni amenințat în același timp de zece arme diferite.

Regele văzu că nu era necesar decît un cuvînt sau un gest ca cei doi din garda sa personală, domnii de Choiseul și de Damas, precum și cei doi sau trei ofițeri sau subofițeri din preajma sa să fie masacrați.

— E bine, spuse el, puneți caii la trăsură. Plecăm.

Doamna Brunier, una din cele două cameriste ale reginei, scoase un țipăt și leșină. Acest țipăt îi trezi pe cei doi copii. Tînărul delfin începu să plîngă.

— Ah, domnule, spuse regina adresîndu-i-se lui Billot, probabil că n-aveți copii de puteți fi atît de crud cu o mamă.

Billot tresări, dar pe dată, cu un surîs amar, spuse:

— Nu, doamnă, nu mai am.

Apoi se adresă regelui:

— Nu-i nevoie să se pună caii la trăsură, sînt înhămați demult.

— Ei bine, atunci să tragă în față.

— Se și află la ușă.

Regele se apropie de fereastră și văzu, într-adevăr, trăsura cu caii înhămați. În mijlocul imensului vacarm din stradă nu o auzise sosind.

Poporul îl zări pe rege prin geamuri. Atunci, din mulțime izbucni un strigăt, sau, mai bine zis, o amenințare formidabilă. Regele păli.

Domnul de Choiseul se apropie de regină.

— Ce ordonă Majestatea Sa ? întrebă el. Eu și camarazii mei preferăm să murim decît să vedem ce se petrece.

— Credeți că domnul de Charny este salvat ? întrebă pe șoptite dar agitată regina.

— Oh ! sînt sigur, spuse domnul de Choiseul. Răspund de asta.

— Bine, să plecăm. Dar, în numele cerului, mai mult pentru dumneavoastră decît pentru noi, nu ne părăsiți.

Regele înțelese de ce se temea regina.

— Așa-i, spuse el, domnii de Choiseul și de Damas ne însoțesc dar nu le văd caii.

— E-adevărat, spuse domnul de Romeuf, adresîndu-i-se lui Billot, nu-i putem opri pe acești doi domni să-l însoțească pe rege.

— Acești domni, spuse Billot, îl vor urma pe rege și regină dacă pot. Ordinele primite de mine privesc regele și regina și nu pomenesc de acești doi domni.

— Dar eu, spuse regele, cu mai multă fermitate decît s-ar fi așteptat cineva de la el, declar că nu voi pleca pînă cînd acești doi domni nu-și vor primi caii.

— Ce spuneți de asta ? întrebă Billot întorcîndu-se spre oamenii care umpleau încăperea. Regele nu va pleca dacă acești doi domni nu-și vor primi caii !

Oamenii izbucniră în rîs.

— Mă duc să spun să fie aduși, spuse domnul de Romeuf.

Domnul de Choiseul făcu un pas înainte și, barînd trecerea domnului de Romeuf, îi spuse :

— Nu le părăsiți pe Majestățile Lor. Misiunea pe care o aveți vă dă o oarecare putere asupra poporului și intră în obligația dumneavoastră să vegheați să nu se clatine nici fir de păr din capul Majestăților Lor.

Domnul de Romeuf se opri. Billot ridică din umeri.

— Bine, spuse el, atunci mă duc eu.

Și porni primul. Dar întorcîndu-se pe pragul ușii, adăugă încruntînd din sprîncene :

— Mă urmați, nu-i așa ?

— Oh ! fiți liniștit, spuseră oamenii cu un hohot de rîs, care arăta că, în caz de rezistență, nu se va putea aștepta la nici o milă din partea lor.

Într-adevăr, ajunsă la acest grad de iritare, mulțimea ar fi folosit cu siguranță violența împotriva familiei regale, sau ar fi deschis focul asupra oricui care ar fi încercat să fugă.

Unul din oameni stătea lîngă fereastră, urmărind din priviri ce se petrecea în stradă.

— Iată caii, spuse el, hai să pornim !

— La drum ! repetară însoțitorii săi cu un ton ce nu admitea replică.

Regele porni primul. Urmă domnul de Choiseul, dînd brațul reginei, apoi domnul de Damas, dînd brațul doamnei Elisabeth, apoi doamna de Tourzel cu cei doi copii, și în jurul lor, formînd un grup, restul micii trupe rămasă credincioasă.

Ca trimis al Adunării Naționale, avînd în consecință o investitură oficială, domnul de Romeuf avea misiunea să vegheze în special asupra cortegiului regal. Dar trebuie spus că domnul de Romeuf avea mare nevoie el însuși să se vegheze asupra lui. Se răspîndise zvonul nu numai că a executat fără energie ordinele Adunării, dar și că a favorizat, dacă nu activ cel puțin prin inerția sa, fuga unuia dintre ofițerii cei mai credincioși ai regelui, care, după cum se zicea, nu l-a părăsit pe suveran decît spre a se duce să-i transmită domnului de Bouillé ordinul de a-i veni în ajutor.

Astfel încît, ajuns pe pragul ușii, pe cînd purtarea lui Billot era apreciată de tot poporul, care părea dispus să-l recunoască drept singurul conducător, domnul de Romeuf auzi izbucnind în jurul său cuvintele de *aristocrat* și de *trădător*, însoțite de amenințări.

Urcară în trăsură în aceeași ordine pe care o urmaseră coborînd scările. Cei doi ofițeri din garda personală își reluară locul pe capră.

În momentul cînd cobora, domnul de Valory se apropie de rege.

— Sire, spuse el, camaradul meu și cu mine venim să cerem o favoare Majestății Voastre.

— Care, domnilor ? răspunse regele, mirat că ar mai putea exista vreo favoare oarecare de care ar mai putea dispune.

— Fiindcă nu mai avem fericirea de a vă servi ca militari, vă rugăm, Sire, să ne acordați favoarea de a ocupa locul servitorilor dumneavoastră.

— Locul servitorilor mei, domnilor ? exclamă regele. Imposibil !

Dar domnul de Valory se înclină.

— Sire, spuse el, părerea noastră este că în situația în care se găsește Majestatea Voastră acest loc ar face onoare și unor prinți de sînge, cu atît mai mult unor bieți gentilomi ca noi.

— Ei bine, fie, domnilor, spuse regele cu lacrimi în ochi. Rămîneți. Să nu ne părăsiți niciodată.

Așa încît cei doi tineri, transformînd în realitate livreaua și funcția lor factice de curieri, își reluară locul pe capră.

Domnul de Choiseul închise portiera trăsurii.

— Domnilor, spuse regele, dau ordinul categoric să fiu dus la Montmédy. Surugii, la Montmédy !

Dar un singur glas, glas imens nu al unei singure mulțimi, ci a zece mulțimi reunite, strigă :

— La Paris ! La Paris !

Apoi, într-un moment de liniște, arătînd cu vîrful sabiei drumul ce trebuia urmat, Billot strigă :

— Surugii, la Clermont !

Trăsura se urni pentru a asculta de acest ordin.

— Vă iau martori pe toți că voința mea este siluită, spuse Ludovic al XVI-lea.

Apoi nefericitul rege, epuizat de acest efort de voință care îl depășea pe oricare făcut pînă atunci, căzu în fundul trăsurii, între regină și Madame Elisabeth.

Trăsura își continuă drumul. Peste cinci minute, și înainte de a fi făcut două sute de pași, se auziră în urmă strigăte puternice.

Regina scoase prima capul în afara portierei. Dar aproape în aceeași clipă ea se aruncă înapoi, acoperindu-și ochii cu mîinile și spuse :

— Oh! Vai vouă! Îl ucid pe domnul de Choiseul.

Regele încercă să facă o mișcare, dar regina și Madame Elisabeth îl traseră înapoi și-l făcură să cadă între ele. Dealtfel, trăsura dădea tocmai colțul unei străzi și era imposibil să vezi ce se întîmplă la douăzeci de pași în urmă.

Iată ce se petrecea.

La ușa domnului Sausse, domnii de Choiseul și de Damas încălecaseră, dar calul domnului de Romeuf care, dealtminteri, fusese lăsat la poștă, dispăruse. Așa că domnii de Romeuf, de Floirac și adjutantul Foucq pe jos, sperînd fie să găsească cai de-a dragonilor sau husarilor, fie ca dragonii sau husarii rămași credincioși regelui să le ofere caii lor.

Dar n-apucară să facă nici cincisprezece pași cînd, de la portiera trăsurii pe care o escorta, domnul de Choiseul își dădu seama că cei trei sînt în pericol de a fi înconjurați, disperați, sufocați de mulțime.

Atunci el se oprește pentru o clipă, lasă să treacă trăsura și, apreciind că, în virtutea misiunii cu care este investit, dintre ofițerii amenințați de același pericol domnul de Romeuf este cel care poate face cele mai mari servicii familiei regale, de Choiseul îi strigă servitorului său James Brisack, amestecat și el în această mulțime:

— Dă al doilea cal al meu domnului de Romeuf!

De-abia pronunțase aceste cuvinte și observă că poporul se înfurie, mîrîie și-l înconjură strigînd:

— E contele de Choiseul, e unul dintre cei care a vrut să-l răpească pe rege! La moarte cu aristocratul! La moarte cu trădătorul!

Se știe cu cîtă repeziciune, în revoltele populare, efectul urmează amenințării.

Smuls din șa, domnul de Choiseul fu răsturnat pe spate și dispăru, înghițit de vîltoarea teribilă numită mulțime și din care, în acea vreme de patimi ucigătoare, nu se ieșea decît sfîșiat în bucăți.

Dar chiar în momentul în care cădea, cinci oameni se repeziră în ajutorul său.

Erau domnii de Damas, de Floirac, de Romeuf, adjutantul Foucq și chiar servitorul James Brisack, din

mîinile căruia fusese smuls calul și care, avînd mîinile libere, le putea folosi în sprijinul stăpînului.

Avu loc atunci o scurtă încăierare îngrozitoare, o învălmășeală asemănătoare încăierării pe care popoarele din antichitate, iar în zilele noastre arabii, o fac în jurul trupurilor însîngerate, a răniților și morților lor.

Din fericire, împotriva tuturor probabilităților, domnul de Choiseul nu era nici mort, nici rănit. Mai bine zis, în pofida armelor periculoase cu care fusese atacat, rănile sale erau ușoare.

Un jandarm devie cu țeava armei lovitura de furcă ce-i fusese destinată. James Brisack evită alta cu bastonul pe care-l smulsese de la unul dintre agresori.

Bastonul fu retezat ca o trestie, dar lovitura deviată nu răni decît calul domnului de Choiseul.

Atunci, adjutantul Foucq avu ideea să strige :

— Dragoni, la mine !

Cîțiva soldați alergară la acest strigăt și, fiindu-le rușine să lase a fi masacrat omul care-i comandase, își croiră drum pînă la el. Însuși domnul de Romeuf se azvîrli înainte.

— În numele Adunării Naționale, al cărei mandatar sînt, și al domnului general La Fayette, care m-a delegat, exclamă el, conduceți-i pe acești domni la municipalitate.

Aceste două nume, al Adunării și al generalului La Fayette, se bucurau în acea vreme de multă popularitate. Produseră astfel efectul dorit.

— La municipalitate ! La municipalitate ! strigă un mare număr de glasuri.

Oameni de bună voință făcură un efort și domnul de Choiseul împreună cu însoțitorii săi se văzură împinși spre primărie.

Drumul a durat peste o oră și jumătate. Fiecare minut din această oră și jumătate a însemnat o amenințare sau o tentativă de omor.

Ajunseră în cele din urmă la primărie. Un singur funcționar municipal se afla acolo, înspăimîntat la culme de răspunderea ce-i apăsa umerii. Pentru a se descărca de această răspundere, el ordonă ca domnii de Choiseul,

de Damas și de Floirac să fie băgați la închisoare și să fie păziți de garda națională.

Domnul de Romeuf declară atunci că nu vrea să-l părăsească pe domnul de Choiseul, care se expusese pentru el la tot ce urmase. Așa încît funcționarul municipal ordonă ca domnul de Romeuf să fie întemnițat împreună cu ceilalți.

La un semn făcut de domnul de Choiseul servitorului său, acesta, care era prea neînsemnat pentru ca cineva să se ocupe de el, dispăru.

Prima sa grijă — să nu uităm că James Brisack era grăjdar — a fost să se ocupe de cai. Află că, aproape teferi, caii se găseau în grajdul unui han, păziți de mai multe sentinele.

Liniștit asupra acestui punct, intră într-o cafenea, ceru un ceai, o pană și cerneală, și-i scrise doamnei de Choiseul și doamnei de Grammont, pentru a le liniști asupra soartei fiului și nepotului lor care, după toate probabilitățile, era salvat din moment ce era prizonier.

Sărmanul Brisack se cam grăbea anunțînd aceste vești bune. Da, domnul de Choiseul era prizonier; da, domnul de Choiseul se afla întemnițat; da, domnul de Choiseul era păzit de miliția orășenească; dar municipalitatea uitase să pună sentinele la răsuflătorile temniței, și prin aceste răsuflători se trăgeau asupra prizonierilor focuri de armă. Din această cauză ei au fost obligați să se refugieze în colțurile încăperii.

Această situație precară dură douăzeci și patru de ore, în timpul cărora domnul de Romeuf, cu un admirabil devotament, refuză să-și părăsească tovarășii de suferință.

În cele din urmă, la 23 iunie, sosind garda națională din Verdun, domnul de Romeuf obținu ca prizonierii să-i fie încredințați lui, și nu-i părăsi decît în clipa cînd avu cuvîntul de onoare al ofițerilor că vor veghea asupra lor pînă ce vor fi trimiși în închisoara Înaltei Curți.

În ce-l privește pe sărmanul Isidore de Charny, trupul său a fost tîrît în curtea unui țesător, unde mîini pioase dar străine îl înmormîntară.

Capitolul 5

DRUMUL CALVARULUI

În tot acest timp, familia regală își continua drumul spre Paris, păşind pe ceea ce am putea numi drumul calvarului.

Vai! Ludovic al XVI-lea și Maria-Antoaneta au avut și ei calvarul lor! Și-au ispășit ei oare prin această suferință îngrozitoare greșelile monarhiei, așa cum Isus Cristos a ispășit greșelile oamenilor? E problema pe care trecutul n-a dezlegat-o încă, dar pe care viitorul poate ne-o va împărtăși.

Înaintau încet, căci caii nu puteau merge decît în pasul escortei, iar această escortă — compusă în cea mai mare parte din oameni înarmați cu furci, puști, seceri, săbii, sulițe, ghioage — era întregită de un număr mare de femei și copii. Femeile își ridicau copiii deasupra capului, pentru a le arăta pe acest rege pe care-l duceau cu forța spre capitala sa și pe care, cu siguranță, nu l-ar fi văzut niciodată fără această împrejurare.

Și, în mijlocul acestei mulțimi care mergea pe drum revărsîndu-se pe cele două laturi în cîmpie, marea trăsură a regelui, urmată de cabrioleta doamnelor de Brunier și de Neuville, părea un vas în primejdie, urmat de o șalupă, în mijlocul valurilor furioase gata să-l înghită.

Au ajuns la Clermont fără să se fi împuținat îngrozitoarea escortă, cu toate că au făcut aproape patru leghe. Poate din oamenii ce escortau trăsura, și ale căror ocupații îi obligau să se întoarcă acasă, erau înlocuiți de alții, venind în fuga mare din împrejurimi, spre a se bucura la rîndul lor de spectacolul de care ceilalți se săturaseră.

Deodată se observă cu uimire cum un om fără pălărie, fără arme, cu hainele murdărite de noroi, își croiește drum prin mulțime și, după ce adresează cu simplitate un salut respectuos regelui și reginei, se aruncă spre partea din față a trăsurii, luînd loc între cei doi paznici ai regelui.

Regina scoase un strigăt care era și de spaimă, și de bucurie, și de durere.

Îl recunoscuse pe Charny.

Strigătul ei era de spaimă, căci ceea ce făcuse el în văzul tuturor era de o asemenea îndrăzneală, încît era o adevărată minune că reușise să ocupe acel loc primejdios fără să fi fost rănit ; de bucurie, căci era fericită să-l vadă și să-l știe scăpat de nenumăratele și necunoscutele primejdii prin care probabil trecuse ; de durere, căci înțelegea că revăzîndu-l pe Charny singur și în această stare, trebuia să renunțe la orice speranță de ajutor din partea domnului de Bouillé.

La zgomotul ce se produse în jurul trăsurii, Billot, care mergea călare în fruntea escortei, se întoarse și-l recunoscu pe Charny.

— Ah ! murmură el, sînt bucuros că nu i s-a întîmplat nimic.

Ajunseră la Sainte-Menehould pe la ora două după-amiază.

Lipsa de somn în noaptea dinaintea plecării, oboseala și emoțiile ultimei nopți acționaseră asupra tuturor, dar îndeosebi asupra delfinului. Ajungînd la Sainte-Menehould, sărmanul copil era pradă unei febre îngrozitoare.

Regele ordonă să se facă popas.

Din nenorocire, dintre toate orașele situate de-a lungul drumului, Sainte-Menehould era poate cel mai înflăcărat în răzvrătirea sa împotriva acestei familii care era adusă prizonieră.

Nu s-a dat astfel nici o atenție ordinului dat de rege, și un ordin opus a fost dat de Billot : să se schimbe caii la trăsură.

Acest ordin a fost ascultat.

Delfinul plîngea și întreba hohotind de plîns :

— De ce nu mă dezbrăcați și nu mă băgați în patul meu de vreme ce sînt bolnav ?

Regina nu putu suporta aceste plînsete, și orgoliul ei fu înfrînt pentru o clipă. Ea îl ridică în brațe pe micul prinț scăldat în lacrimi și, fremătînd toată, îl arătă poporului ;

— Ah ! domnilor, spuse ea, pentru acest copil, vă implor, opriți !

Dar caii fuseseră înhămați la trăsură.

— Porniți ! strigă Billot.

— Porniți ! repetă poporul.

Și cînd arendașul trecu pe lîngă portieră ca să-și reia locul în capul cortegiului, regina exclamă :

— Ah ! domnule, vă repet, cu siguranță că nu aveți copii !

— Ba eu, doamnă, vă repet la rîndul meu, spuse Billot cu privirea și glasul sumbru, că am avut, dar nu mai am !

— Faceți atunci cum vreți, spuse regina, sînteți cei mai puternici. Dar luați seama, nu există glas care să prevestească nenorocirea ca glasul copiilor.

Cortegiul porni.

Ieșind din Sainte-Menehould, cam la o jumătate de leghe de oraș, văzură venind călare peste cîmp, în galop mare, un bătrîn gentilom, cavaler al ordinului Saint-Louis. Purta la butonieră însemnul decorației. Poporul crezu fără îndoială o clipă că acest om venea în fugă din simplă curiozitate, și îi făcu loc. Bătrînul gentilom se apropie de portieră și, salutînd cu pălăria în mînă pe rege și pe regină, îi numi *Majestățile Voastre*. Poporul se indignă văzînd că prizonierilor săi li se acordă un titlu ce i se cuvine lui, prin forța ce o deținea. Începu să murmure și să amenințe.

Regele știa dinainte ce însemnau aceste murmure. Le auzise în jurul casei din Varennes, le ghicea semnificația.

— Domnule, spuse el bătrînului cavaler de Saint-Louis, regina și cu mine sîntem mișcați de devotamentul ce mi-l arătați atît de deschis, dar, pentru numele lui Dumnezeu, îndepărtați-vă, viața vă e în primejdie !

— Viața mea îi aparține regelui, spuse bătrînul cavaler, și ultima zi din viața mea va fi mai frumoasă dacă mor pentru regele meu !

Cîțiva auziră aceste cuvinte și murmurară și mai tare.

— Retrăgeți-vă, domnule, retrăgeți-vă ! strigă regele.

Apoi, aplecîndu-se în afară, spuse :

— Prieteni, vă rog, faceți loc domnului de Dampierre.

Cei mai apropiați, care auziră rugămintea regelui, se supuseră și-i făcură loc. Din nenorocire, ceva mai departe, cal și călăreț se pomeniră înghesuiți. Călărețul își îmboldi calul, dar mulțimea era atît de compactă, încît nu era stăpînă pe propriile ei mișcări. Supărate, cîteva femei strigară, un copil speriat plîngea, bărbații își ridicară pumnii. Bătrînul, încăpățînat, le arătă biciul. Atunci amenințările se transformară în urlet. Această mare furie populară și leonină izbucni. Domnul de Dampierre ajunsese la marginea pădurii de oameni : împunse calul cu pintenii și sări șanțul, plecînd în galop peste cîmp. În acest moment, bătrînul gentilom se întoarse și, scoțîndu-și pălăria, strigă : „Trăiască regele !“ Era un ultim omagiu adus suveranului său, dar și o supremă insultă adusă acestui popor.

Răsună o împușcătură. El scoase pistolul din buzunar și răspunse la glonte cu un glonte. Atunci, toți cei ce aveau o armă încărcată traseră în același timp asupra acestui smintit. Calul, ciuruit de gloanțe, se prăbuși.

Dar omul, omul a fost oare rănit, a fost oare ucis de înspăimîntătoarea salvă ? Nu s-a mai știut. Mulțimea se năpusti ca o avalanșă spre locul unde căzuseră omul și calul, la aproape cincizeci de pași de trăsura regelui. Se produse atunci unul din acele tumulte ce răsar în jurul cadavrelor, o învălmășeală îngrozitoare, un haos informe, o mare de țipete și urlete. Apăru apoi, deodată, în vîrful unei sulițe un cap cu păr alb.

Era cel al nefericitului cavaler de Dampierre.

Regina scoase un țipăt și se aruncă în fundul trăsurii.

— Monștri ! Asasini ! Canibali ! urlă Charny.

— Tăceți, tăceți, domnule conte, spuse Billot. Dacă nu vă conformați, nu mai pot răspunde de viața dumneavoastră.

— Fie ! spuse Charny. Sînt sătul de viață ! Ce mi se poate întîmpla mai rău decît fratelui meu ?

— Fratele dumneavoastră era vinovat, spuse Billot, iar dumneavoastră nu sînteți.

Charny făcu o mișcare pentru a sări jos de pe capră : cei doi ofițeri din garda regelui îl reținură ; douăzeci de baionete se întoarseră spre el.

— Prieteni, spuse Billot cu glasul său puternic și impunător, orice ar face sau ar spune acesta — și-l arătă pe Charny — vă interzic să vă atingeți de vreun fir de păr de-al său... Răspund de el față de soția sa.

— Față de soția sa ! murmură regina tresărind, ca și cum una din baionetele ce-l amenințau pe Charny ar fi înțepat-o în inimă. Față de soția sa ! De ce ?...

De ce ? Nici Billot n-ar fi putut răspunde. El a invocat numele și imaginea soției lui Charny, știind ce influență au asemenea nume asupra maselor care, în definitiv, se compun din părinți și soți !

Capitolul 6

DRUMUL CALVARULUI

Ajunseră târziu la Châlons. Trăsura intră în curtea intendenței. Fuseseră trimiși dinainte curieri să pregătească locuințele.

Curtea era plină de membri ai gărzii naționale și de curioși.

A fost nevoie să se dea la o parte spectatorii pentru ca regele să poată coborî din trăsură.

El coborî primul, apoi regina purtînd delfinul în brațe, apoi Madame Elisabeth și Madame Royale, în cele din urmă doamna de Tourzel.

În momentul în care Ludovic al XVI-lea punea piciorul pe scară, porni o împușcătură, și glonțul șuieră pe lîngă urechile regelui.

Era intenție de omor ? Era un simplu accident ?

— Bine ! spuse regele întorcîndu-se cu mult calm. Iată un neîndemînatic căruia i s-a descărcat arma.

Apoi, cu glas tare :

— Trebuie să fiți atenți, domnilor, adăugă el. Era gata, gata să se producă o nenorocire !

Charny și ofițerii din garda regelui urmară fără grabă familia regală și urcară după ea.

Dar încă de pe acum, abstracție făcînd de neplăcutul incident cu focul de armă, i s-a părut reginei că intră într-o atmosferă mai calmă. La ușa unde se oprise tumultuosul cortegiu de pe șosea, strigătele încetară. Un oarecare murmur de compătimire se făcu chiar auzit în momentul cînd familia regală coborî din trăsură. Ajungînd la primul etaj, găsiră o masă destul de sumptuoasă și servită cu o eleganță care îi făcu pe prizonieri să se privească mirați.

Se aflau acolo servitori care așteptau, dar Charny ceru pentru el și pentru cei doi ofițeri din garda personală a regelui privilegiul de a servi ei la masă. Sub această umilință care ar putea pare azi stranie, contele își ascundea dorința de a nu-l părăsi pe rege, de a rămîne aproape de el și a fi gata pentru orice eveniment neprevăzut.

Regina înțelese ; dar ea nici nu se întoarse spre el, nu-i mulțumi nici cu mîna, nici cu privirea, nici cu vorba. Cuvîntul rostit de Billot : „Răpund de el în fața soției sale !“ vuia ca o furtună în sufletul Mariei-Antoaneta.

Charny, pe care spera să-l răpească din Franța, Charny, pe care spera să-l expatrieze împreună cu ea, Charny revenea împreună cu ea la Paris ! Charny o va revedea pe Andrée !

În ce-l privește, el nu știa ce se petrece în inima reginei. Nu putea ghici că ea a auzit acele cuvinte. Dealtfel, în sufletul său începeau să încolțească oarecare speranțe.

Cum am spus, Charny fusese trimis înainte să exploreze drumul, și și-a îndeplinit misiunea cu scrupulozitate. Cunoștea astfel starea de spirit din cel mai mic sat. Or, la Châlons, vechi oraș fără comerț și populat de burghezi, de rentieri, de gentilomi, starea de spirit era regalistă.

Drept rezultat, de-abia se așezară la masă augustii convivi și garda lor, că guvernatorul provinciei se și apropie și se înclină în fața reginei. Aceasta nu se aștepta la nimic bun și îl privi cu îngrijorare.

— Doamnă, spuse el, tinerele din Châlons solicită favoarea să ofere flori Majestății Voastre.

Regina se întoarse, foarte mirată, spre Madame Elisabeth, apoi spre rege.

— Flori ? spuse ea.

— Doamnă, reluă guvernatorul, dacă momentul este nepotrivit sau cererea prea îndrăzneață, voi da ordin ca aceste fete să nu urce.

— Oh ! nu, nu, domnule, dimpotrivă ! exclamă regina. Fete tinere ! Flori ! Oh ! Lăsați-le să vină !

Guvernatorul se retrase și, peste o clipă, douăsprezece fete între paisprezece și șaisprezece ani, cele mai frumoase din oraș, apărură în anticameră și se opriră în prag.

— Oh ! Intrați, intrați, copiii mei ! strigă regina întinzînd brațele.

Una dintre fetițe, reprezentantă nu numai a însoțitoarelor sale, dar și a părinților și chiar al orașului, învățase un frumos discurs pe care se pregătea să-l rostească. Dar, la exclamația reginei și la emoția familiei regale, o podidiră lacrimile și din pieptul ei izbucniră doar cîteva cuvinte, care exprimau opinia generală :

— Oh ! Majestate ! Ce nenorocire !

Regina luă buchetul și îmbrățișă fetița.

În acest timp, Charny se aplecă la urechea regelui.

— Sire, spuse el șoptind, poate putem trage oarecare foloase din atmosfera favorabilă nouă a orașului. Poate că nu e încă totul pierdut. Dacă Majestatea Voastră mă poate elibera pentru o oră, voi coborî și-i voi relata ce voi vedea, ce voi auzi și poate chiar ce voi întreprinde !

— Duceți-vă, domnule, spuse regele, dar fiți prudent.

— Sire, răspunse Charny, viața mea aparține regelui cum a aparținut și viața fraților mei.

Și ieși. După o jumătate de oră se înapoie.

— Ei bine ? întrebă regele apleçîndu-se spre Charny.

— E mai bine decît am sperat. Garda națională se oferă să conducă mîine pe Majestatea Voastră înapoi la Montmédy.

— Atunci, ați luat vreo hotărîre ? întrebă regele.

— Da, Sire, împreună cu principalii conducători. Mîine, înainte de a pleca, regele va cere să asiste la slujba religioasă. Trăsura va aștepta la poarta bisericii. Ieșind,

regele va da ordin vizitiilor să facă cale întoarsă și să se îndrepte spre Montmédy.

— E bine, spuse regele. Mulțumesc, domnule de Charny. Dacă pînă mîine nu intervine nimic, vom face cum ați spus.

Cum bine se poate înțelege, această primire a tinerelor nu se prelungi prea mult, și la nouă seara regele și familia regală se retraseră.

Intrînd în apartamentul lor, o sentinelă pe care o văzură la ușa lor le aminti că erau totuși prizonieri.

Cu toate acestea, sentinela le dădu onorul.

Din precizia cu care a fost executat acest omagiu regele înțelese pe dată că e vorba de un vechi ostaș.

— Unde ați servit, prietene? întrebă el pe omul de strajă.

— În gărzile franceze, Sire, răspunse acesta.

— Atunci, reluă regele cu un ton sec, nu sînt mirat să vă găsesc aici.

Regele nu putea uita că la 13 iulie 1789 soldații din gărzile franceze trecuseră de partea poporului.

Regele și regina intrară în încăperile lor. Sentinela rămase la ușa dormitorului.

O oră mai tîrziu, terminîndu-și garda, sentinela coborî și ceru să vorbească cu comandantul escortei. Comandantul era Billot. Cei doi discutară pe șoptite și foarte însuflețit. Apoi Billot trimise să-l cheme pe Drouet.

Aceeași discuție animată și plină de gesturi se repetă între ei. După această conversație, Billot și Drouet plecară la șeful poștei, cerură doi cai, iar peste zece minute Billot galopa pe drumul spre Reims, iar Drouet pe cel spre Vitry-le-François.

Apărură zorile. Mai rămaseseră doar vreo șase sute din escorta din ajun — cei mai îndîrjiți sau cei mai obosiți. Petrecuseră noaptea în stradă, pe grămezile de paie ce le-au fost aduse. Trezindu-se în primele ore ale dimineții, văzură o duzină de oameni în uniformă care intrau la intendență, pentru a ieși apoi imediat în goană de acolo.

La Châlons se afla o tabără a soldaților corpului de gardă din compania Villeroy. Vreo doisprezece dintre ei

se mai găseau încă în oraș. Primiseră ordine de la Charny, care le spusese să-și îmbrace uniformele și să aștepte călare în fața porții bisericii în momentul cînd va ieși regele. Se pregăteau să execute această manevră.

Cum spuneam, cîțiva dintre țăranii care-l escortaseră pe rege în ajun nu se retrăseseră seara, fiind prea osteniți. Dar dimineața calculau distanța pînă la casele lor : unii se aflau la zece, alții la cincisprezece leghe. Vreo două sute plecară, în ciuda stăruințelor camarazilor lor. Cei mai credincioși rămaseră și numărul lor nu depășea patru sute cincizeci de oameni.

Or, fugarii puteau conta pe un număr aproape egal de soldați ai gărzii naționale, fideli regelui, fără a-i mai socoti pe cei din garda regală cu ofițerii lor, un fel de batalion sacru, gata să dea exemplu expunîndu-se tuturor primejdiilor.

Se știa de altfel că orașul era locuit în mare parte de aristocrați.

La șase dimineața, locuitorii cei mai devotați cauzei monarhiei erau în picioare și așteptau în curtea intendenței. Soldații din garda regală și Charny se aflau în mijlocul lor și așteptau și ei.

Regele se sculă la șapte dimineața și-și manifestă intenția de a asista la liturghie.

Fură căutați Billot și Drouet pentru a li se expune dorința regelui, dar nu fură găsiți nici unul, nici celălalt. Așa încît nimic nu se împotrivea împlinirii acestei dorințe.

Charny urcă în apartamentul regelui și-l anunță de absența celor doi șefi de escortă. Regele se bucură, dar Charny clătină din cap ; dacă nu-l cunoștea pe Drouet, în schimb îl cunoștea pe Billot.

Cu toate acestea, sorții păreau favorabili. Străzile se umpluseră și era lesne de văzut că toată această omenire era binevoitoare. În momentul cînd obloanele de la camerele augustilor soți se deschiseră, strigătele de „Trăiască regele !“ și „Trăiască regina !“ izbucniră cu o asemenea energie, încît regele și regina apărură în balcon.

— Se pare că lucrurile merg bine, îi spuse Ludovic al XVI-lea din balconul său, reginei. Maria-Antoaneta ridică ochii spre cer dar nu răspunse.

In momentul în care bătăile clopotului anunțau deschiderea bisericii, Charny ciocănea ușor la ușa apartamentului regal.

— E în regulă, domnule, spuse regele, sînt gata.

Trăsura aștepta la poartă. Regele, regina și familia regală urcară în ea, înconjurați de o mulțime aproape la fel de numeroasă ca și în ajun, dar, în loc să-i insulte pe prizonieri, această mulțime le cerea un cuvînt, o privire și era fericită să atingă poala hainei regelui, era mîndră să sărute faldurile rochiei reginei.

Cei trei ofițeri își reluară locul pe capră.

Vizitiul primi ordinul de a conduce trăsura la biserică și se supuse fără să facă vreo obiecție. Dealtfel, de la cine putea veni un contra-ordin ? Cei doi șefi continuau să lipsească.

Charny scrută împrejurimile în toate direcțiile, căutîndu-i în zadar din ochi pe Billot și pe Drouet.

Ajunseră la biserică.

Escorta țăranilor își luase locul în jurul trăsurii, dar numărul soldaților gărzii naționale creștea în fiece moment. Companii întregi soseau din fiecare stradă.

Ajungînd la biserică, Charny evaluă la aproape șase sute numărul oamenilor de care putea dispune.

Familiei regale i-au fost rezervate locuri sub un fel de bladachin și, cu toate că nu era decît opt dimineața, preoții începeau o mare slujbă.

Charny își dădu seama că din această pricină se va produce o întîrziere care putea fi fatală speranțelor recăpătate. Îl preveni pe preot că este absolut necesar ca slujba să nu depășească un sfert de oră.

— Înțeleg, spuse preotul, și mă voi ruga lui Dumnezeu să acorde Majestății Lor o călătorie norocoasă !

Slujba dură exact timpul indicat. În cele din urmă, pronunțînd ultimele cuvinte ale liturghiei, cu artoforul în mînă, preotul coborî scările altarului și binecuvîntă pe rege și familia regală, care-i răspunse printr-un *Amin*.

Apoi se îndreptară spre ieșire.

La ușa bisericii găsiră, călare, pe cei zece sau doisprezece ostași din garda regală.

Escorta regelui începea să ia proporții uriașe. Și totuși era evident că țăranii, cu voința lor îndîrjită, cu armele

lor, puteau să incline cu toată greutatea, în momentul decisiv, talerul balanței. De aceea Charny se aplecă spre rege și-i spuse spre a-l încuraja :

— Să mergem, Sire !

Regele era hotărît. Scoase capul prin portieră și, adresîndu-se celor care înconjurau trăsura, le spuse :

— Domnilor, ieri, la Varennes, am fost constrîns. Am dar ordin să fiu dus la Montmédy și am fost dus cu forța spre o capitală în revoltă. Dar ieri mă aflam în mijlocul rebelilor. Azi mă găsesc în mijlocul unor supuși credincioși, și repet : la Montmédy, domnilor !

— La Montmédy ! strigă Charny.

— La Montmédy ! repetară soldații companiei Villeroy.

— La Montmédy ! repetă întreaga gardă națională din Châlons.

Apoi, un cor general strigă : „Trăiască regele !"

Trăsura se întoarse la colțul străzii și o luă, pentru a pleca, pe drumul pe care venise în ajun.

Charny era atent la tot ce făceau țăranii. În absența lui Drouet și Billot, ei păreau să fie comandați de soldatul care făcuse de strajă la ușa regelui. Era evident că manevra nu era nici pe placul lui, nici pe cel al țăranilor. Lăsară totuși trăsura să plece, cu întreaga gardă națională, mașindu-se în urma lor, ca ariergardă.

Pe măsură ce trăsura regală înainta spre poarta orașului, se auzea ceva ca un uruit surd, care creștea continuu, acoperind încetul cu încetul zgomotul ce-l făcea trăsura, freamătul și strigătele celor ce o însoțeau.

Deodată Charny păli și puse mîna pe genunchiul ofițerului din garda regelui ce se afla lîngă el.

— Totul e pierdut, spuse el.

— De ce ? întrebă ofițerul.

— Nu recunoașteți acest zgomot ?

— S-ar spune că e zgomot de tobă... Ei și ?...

— Ei bine, veți vedea ! spuse Charny.

În acel moment intrau într-o piață.

Două drumuri dădeau în această piață : drumul dinspre Reims și drumul dinspre Vitry-le-François.

Pe fiecare din aceste două șosele veneau în marș trupe din garda națională, considerabile ca număr, cu tobele

în față, cu steagurile desfășurate. Una avea cam o mie opt sute de oameni, cealaltă aproape două mii cinci sute.

Fiecare din aceste trupe părea să fie comandată de un om călare.

Unul din cei doi era Drouet, celălalt Billot.

Lui Charny i-a fost necesar să arunce doar o privire asupra trupelor în marș pentru a înțelege totul.

Absența lui Drouet și a lui Billot, de neînțeles pînă atunci, se explica acum cu toată claritatea.

Fuseseră, fără îndoială, avertizați de lovitura ce se pregătea la Châlons și plecaseră, unul pentru a grăbi sosirea trupelor gărzii naționale din Reims, celălalt a celor de la Vitry-le-François. Măsurile lor fuseseră perfect sincronizate : amîndoi sosiră la timp.

Ei își opriră oamenii în piața pe care o blocară apoi în întregime. După care, fără nici o somație prealabilă, dădură ordinul de a se încărca armele.

Cortegiul se opri. Regele scoase capul prin portieră. Îl văzu pe Charny în picioare, palid, cu dinții strînși.

— Ce se întîmplă ? întrebă regele.

— Se întîmplă, Sire, că dușmanii noștri s-au dus să-și aducă întăriri și, după cum se vede, încarcă armele, pe cînd în spatele gărzii naționale din Châlons se află țăranii cu armele încărcate.

— Ce credeți despre toate astea, domnule de Charny ?

— Cred, Sire, că sîntem prinși între două focuri ! Ceea ce nu înseamnă că, dacă doriți să treceți, nu veți trece, Sire, numai că, pînă unde va ajunge Majestatea Voastră, nu pot ști.

— Bine, spuse regele, să ne înapoiem.

— Majestatea Voastră este chiar hotărîtă ?

— Domnule de Charny, pînă acum a curs destul sînge pentru mine. Nu mai vreau să se verse o picătură în plus... Să ne întoarcem.

Pe drumul spre Paris, garda națională din Châlons, devenită inutilă, ceda locul țăranilor, gărzii naționale de la Vitry și gărzii naționale din Reims.

— Credeți că am procedat bine, doamnă ? întrebă Ludovic al XVI-lea, adresîndu-se Mariei-Antoaneta.

— Da, domnule, răspunse aceasta. Numai că socot că domnul de Charny vi s-a supus prea ușor...

Și ea căzu într-o sumbră reverie, ce nu ținea cu totul de situația în care se afla, oricît de îngrozitoare să fi fost aceasta.

Capitolul 7

DRUMUL CALVARULUI

Trăsura regală mergea trist pe drumul spre Paris, supravegheată de cei doi oameni taciturni care o întorseseră din drum, cînd, între Epernay și Dormans, Charny putu zări, din vîrful caprei pe care se găsea, o altă trăsură venind de la Paris, trasă de patru cai de poștă alergînd în galop mare.

Contele ghici pe dată că această trăsură aducea ori o nouă veste importantă, ori un personaj însemnat.

Într-adevăr, cînd trăsura ajunse în dreptul avangărzii escortei, după un scurt schimb de cuvinte, rîndurile acestei avangărzi se deschiseră și oamenii ce o alcătuiau prezentară cu respect onorul.

Trăsura regelui se opri. Se auziră strigăte puternice. Toate glasurile repetau simultan : „Trăiască Adunarea Națională !"

Trăsura care venea dinspre Paris își continuă drumul pînă ce ajunse aproape de caleașca regelui. Atunci coborîră din ea trei persoane, din care două erau total necunoscute augustilor prizonieri.

Abia scoase capul prin portieră al treilea personaj, cînd regina murmură la urechea lui Ludovic al XVI-lea :

— Domnul de Latour-Maubourg, omul care ascultă orbește de La Fayette !

Apoi, clătinînd din cap, adăugă :

— Asta nu ne prevestește nimic bun.

Cel mai vîrstnic dintre cei trei se apropie și spuse, deschizînd cu brutalitate portiera trăsurii regelui :

— Eu sînt Pétion, iată-i pe domnii Barnave și Latour-Maubourg, trimiși ca și mine și împreună cu mine de Adunarea Națională să vă servim drept escortă și să veghem ca mînia poporului să nu-și facă singură dreptate. Prin urmare, strîngeți-vă puțin și faceți-ne loc.

Regina aruncă asupra deputatului de Chartres și celor doi însoțitori ai săi una din acele priviri disprețuitoare care izbucneau din cînd în cînd din ochii plini de orgoliu ai fiicei Mariei-Tereza.

Domnul de Latour-Maubourg, gentilom curtean din școala lui La Fayette, nu putu suporta această privire.

— Majestățile lor sînt și așa destul de înghesuite în această trăsură, spuse el. Eu voi urca în trăsura ce ne urmează.

— Urcați unde doriți, spuse Pétion. În ce mă privește, locul meu e în trăsura regelui și a reginei, și urc în ea.

Ceea ce și făcu imediat.

În partea din fund erau așezați regele, regina și Madame Elisabeth. Pétion îi privi pe rînd. Apoi, adresîndu-se doamnei Elisabeth, spuse :

— Scuzați, doamnă, dar, ca reprezentant al Adunării, locul de onoare îmi aparține. Aveți deci amabilitatea să vă ridicați și să vă așezați pe scaunul din față.

— Ei, asta-i ! murmură regina.

— Domnule, spuse regele.

— Chiar așa... Hai... ridicați-vă, doamnă, și dați-mi locul dumneavoastră.

Madame Elisabeth se ridică și îi ceda locul, făcînd un semn de resemnare fratelui și cumnatei sale.

În acest timp, domnul de Latour-Maubourg se făcu nevăzut și se duse să ceară un loc doamnelor din cobrioletă, cu mai multă curtoazie decît o făcuse Pétion față de rege și regină.

Barnave rămăsese afară, șovăind să se urce în trăsura în care se aflau înghesuite șapte persoane.

— Ei bine, Barnave, spuse Pétion, nu vii ?

— Doriți să vă dau locul meu, domnule ? întrebă cu răutate regina.

— Vă mulțumesc, doamnă, spuse jignit Barnave, un loc pe scaunul din față mi-e de-ajuns.

Prin aceeași mișcare, Madame Elisabeth atrase spre ea pe Madame Royale, pe cînd regina îl luă în brațe pe delfin.

Astfel se făcu un loc, și Barnave se găsi în fața reginei, genunchi în genunchi cu ea.

— Hai să pornim ! spuse Pétion, fără să ceară autorizația regelui.

Și trăsura se puse în mișcare, însoțită de strigătele de : „Trăiască Adunarea Națională !"

Se produse un moment de tăcere, în care timp fiecare îl examina pe celălalt, în afară de Pétion care, închis în asprimea sa, părea indiferent la toate.

Să ni se permită, așadar, să spunem cîteva cuvinte despre personajele pe care le-am introdus în scenă.

Jerôme Pétion, zis de Villeneuve, era un bărbat de aproximativ treizeci și doi de ani, cu trăsături viguroase și ale cărui merite constau în exaltarea, claritatea și consecvența principiilor sale politice. S-a născut la Chartres, a devenit acolo avocat și, în 1789, a fost trimis la Paris, ca membru al Adunării Naționale. Avea să fie mai tîrziu primar al Parisului, să se bucure de o popularitate care o va depăși pe cea a lui Bailly și La Fayette, și să moară în landele din Bordeaux, devorat de lupi. Prietenii săi îl numeau Pétion cel virtuos. El și Camille Desmoulins erau republicani în Franța pe vremea cînd nu era încă nimeni.

Pierre Joseph-Marie Barnave era de fel din Grenoble și avea de-abia treizeci de ani. Trimis în Adunarea Națională, își dobîndise acolo în același timp o mare reputație și o mare popularitate, luptînd împotriva lui Mirabeau în momentul cînd popularitatea și reputația deputatului de Aix începeau să apună. Toți cei ce erau dușmanii marelui orator — și Mirabeau se bucura de privilegiul oamenilor de geniu de a avea drept dușman tot ce era mediocru — toți inamicii lui Mirabeau deveniseră prietenii lui Barnave, îl susținuseră și îl înălțaseră în luptele furtunoase care au însoțit sfîrșitul vieții ilustrului tribun. Era — vorbim despre Barnave — un tînăr de aproape treizeci de ani care nu arăta nici de douăzeci și cinci, cu frumoși ochi albaștri, cu gura mare, cu nasul în vînt și glas strident. Dealtfel, era o persoană elegantă. Arțăgos

și duelist, părea un căpitan războinic deghizat în burghez. Aspectul său era aspru, rece și rău. Prețuia mai mult decît părea. Aparținea partidului regalist constituțional.

În momentul în care-și lua locul și se așeza în fața reginei, Ludovic al XVI-lea spuse :

— Domnule, doresc să vă declar că n-am avut niciodată intenția să părăsesc regatul.

Pe jumătate așezat, Barnave se opri și-l privi pe rege.

— Spuneți adevărat, Sire ? întrebă el. În acest caz, iată un cuvînt care va salva Franța.

Și se așeză.

Se petrecu atunci un lucru straniu între acest om ieșit din burghezia unui mic oraș de provincie și această femeie provenită dintr-una din cele mai puternice dinastii din lume.

Amîndoi încercară să citească unul în inima celuilalt, nu ca doi adversari politici, care vor să afle unul de la celălalt secrete de stat, ci ca un bărbat și o femeie ce caută să afle tainele dragostei.

De unde venea în inima lui Barnave sentimentul pe care-l surprinse, după cîteva minute de studiere, privirea pătrunzătoare a Mariei-Antoaneta ?

O vom spune noi și vom scoate la lumină unul din acele unghere ascunse ale sufletului care zămislesc legendele secrete ale istoriei și care, în ziua marilor hotărîri ale destinului, trag mai greu în balanță decît marea cronică a evenimentelor oficiale.

Barnave avea pretenția să fie în toate succesorul și moștenitorul lui Mirabeau. Or, după părerea sa, încă de pe acum era succesorul și moștenitorul marelui orator la tribună.

Dar mai rămînea un punct.

În ochii tuturor — noi cunoaștem însă adevărul — Mirabeau trecea drept onorat de încrederea regelui și de bunăvoința reginei. În vremea aceea era la modă nu numai s-o calomniezi pe Maria-Antoaneta, dar să și crezi în aceste calomnii.

Or, ambiția lui Barnave era succesiunea integrală a lui Mirabeau. De aici insistența sa de a fi numit unul din cei trei comisari care urmau să fie trimiși pe lîngă rege. Fusese numit și sosise cu acea siguranță a bărba-

tului care știe că, în cazul în care nu va avea talentul de a se face iubit, va avea cel puțin puterea de a se face urît.

Iată ce presimțise și ghicise regina, aproape dintr-o singură privire de femeie. Apoi, ceea ce mai ghicea era preocuparea actuală a lui Barnave. În răstimpul unui sfert de oră, de cînd tînărul deputat se afla în fața reginei, se întorsese de cinci-șase ori spre a-i examina cu o atenție scrupuloasă pe cei trei bărbați aflați pe capra trăsurii și, de fiecare dată, privirea sa cobora mai aspru și mai dușmănos asupra reginei.

Barnave știa, într-adevăr, că unul din acești trei oameni — și nu știa care din ei — era contele de Charny. Or, zvonul public îl declarase pe Charny amantul reginei.

Barnave era gelos. Să explice cine o putea acest sentiment din inima acestui tînăr, dar așa era.

Iată ce ghici regina.

Și din clipa în care a ghicit, a devenit puternică: aflase punctul slab al platoșei adversarului său; rămînea doar să lovească, și încă să lovească cu precizie.

— Domnule, spuse ea adresîndu-se regelui, ați auzit ce spunea omul care conduce trăsura?

— Despre ce, doamnă? întrebă regele.

— Despre domnul conte de Charny.

Barnave tresări. Tresărirea nu-i putu scăpa reginei, ai cărei genunchi îi atingeau pe-ai lui Barnave.

— N-a declarat el, spuse regele, că ia asupra sa responsabilitatea vieții contelui?

— Exact, domnule. Și a adăugat că răspunde de viața lui în fața contesei.

Barnave închise ochii pe jumătate, dar asculta încordat, să nu piardă nici o silabă din ceea ce va spune regina.

— Ei bine? întrebă regele.

— Ei bine, domnule, contesa de Charny este vechea mea prietenă, domnișoara Andrée de Tavernay. Nu credeți că ar fi bine ca în momentul sosirii noastre la Paris să-l las liber pe domnul de Charny, ca să-și liniștească soția? El a trecut prin încercări grele. Fratele său a fost ucis pentru noi. Cred că a continua să-i cerem să-și facă mai departe serviciul pe lîngă dumneavoastră, Sire, ar fi o cruzime față de acești doi soți.

Barnave respiră și făcu ochi mari.

— Aveți dreptate, doamnă, răspunse regele, cu toată că, să vă spun drept, am îndoieli că domnul de Charny va accepta.

— Ei bine, în acest caz, spuse regina, fiecare din noi va fi făcut ce trebuia să facă. Noi, oferind acest concediu domnului de Charny, contele de Charny refuzîndu-l.

Regina simți într-un fel, printr-o comunicare magnetică, destinzîndu-se iritarea lui Barnave. În același timp acesta, suflet generos, înțelegînd nedreptatea ce i-o făcea acestei femei, se rușină.

Pînă atunci se ținuse cu capul sus și arogant, ca un judecător în fața unui vinovat pe care avea dreptul să-l judece și să-l condamne, și iată că deodată această vinovată, răspunzînd unei acuzații ce nu o putea ghici, rostea cuvîntul de nevinovăție sau de căință. Dar de ce nu de nevinovăție ?

— Vom fi cu atît mai liniștiți, continuă regina, cu cît nu l-am luat cu noi pe domnul de Charny, iar eu îl știam stînd liniștit la Paris, pînă ce l-am zărit pe neașteptate apărînd la portiera trăsurii.

— E-adevărat, răspunse regele, dar asta vă dovedește că domnul Charny nu are nevoie să fie stimulat cînd socoate că-și împlinește datoria.

Ea era nevinovată, nu mai era nici o îndoială.

Oh ! cum se va face iertat Barnave de regină pentru gîndul urît ce l-a avut împotriva femeii ?

Să se adreseze reginei ? Barnave nu îndrăznea. Să aștepte ca regina să vorbească prima ? Dar regina, satisfăcută de efectul produs de puținele cuvinte spuse, tăcea.

Barnave devenise blînd, aproape umil. Barnave o implora pe regină din priviri. Dar regina nu-i dădea nici o atenție.

Ajunseră la Dormans. Aici, nimic nu era pregătit pentru primirea familiei regale, astfel încît au fost obligați să tragă la un han.

Fie din ordinul lui Pétion, pe care tăcerea regelui și a reginei îl jignise în timpul călătoriei, fie că hanul era în adevăr plin, nu s-au găsit pentru augustii prizonieri decît trei cămăruțe de la mansardă, în care se instalară.

Potrivit obiceiului, coborînd din trăsură, Charny vru să se apropie de rege și de regină pentru a le primi ordinele, dar regina îi făcu semn dintr-o privire să se țină deoparte.

Fără să cunoască pricina acestei recomandări, contele se grăbi să se supună.

Pétion intrase în han și se ocupă de încartiruire. Nici nu-și dădu osteneala să revină, și un ospătar ieși să anunțe că încăperile familiei regale erau pregătite.

Regele coborî primul, sprijinindu-se de brațul celor doi ofițeri din garda personală, domnii de Malden și de Valory. După cum știm, Charny se îndepărtase puțin după semnul făcut de Maria-Antoaneta.

Apoi coborî regina, care urcă scara murdară și întortocheată sprijinindu-se de brațul soțului ei.

La primul etaj se opri, crezînd că erau suficiente cele douăzeci de trepte urcate, dar glasul ospătarului strigă :

— Mai sus, mai sus !

La această invitație regina continuă să urce.

Sudoarea rușinii perlă fruntea lui Barnave.

— Cum, mai sus ? întrebă el.

— Da, spuse ospătarul, aici se află sufragerîa și apartamentele domnilor de la Adunarea Națională.

Ceva mai tîrziu, Majoritățile Lor au fost anunțate că masa e servită.

Regele coborî și văzu șase tacîmuri.

— De ce șase tacîmuri ? întrebă el.

— Pentru familia regală, spuse chelnerul, și unul pentru domnul Pétion.

— Și de ce nu și pentru domnii Barnave și Latour-Maubourg ? întrebă regele.

— Erau, Sire, răspunse chelnerul, dar domnul Barnave a ordonat să le scoatem.

— Și l-a lăsat pe cel al domnului Pétion ?

În acest moment, figura gravă, mai mult decît gravă, austeră, a deputatului de Chartres apăru în cadrul ușii. Regele se făcu că nu-l vede și răspunse chelnerului.

— Mă așed la masă numai cu familia mea. Luăm masa între noi, sau cu persoanele pe care le invităm. Altfel nu vom minca.

— Știam bine, spuse Pétion, că Majestatea Voastră a uitat primul articol din *Declarația drepturilor omului*, dar am crezut cel puțin că va avea acrul să și-l amintească.

Regele se făcu că nu-l aude pe Pétion, cum s-a făcut că nu-l vede și, cu un semn din ochi și din sprînceană, ordonă chelnerului să ridice tacîmul.

Chelnerul se supuse. Pétion ieși furios.

În ce-l privește pe Charny, el nu apăru. Dacă nu mai era slujitorul, era mai departe sclavul reginei.

Dar erau momente cînd această supunere pasivă față de regină jignea femeia. Așa că în timpul cinei Maria-Antoaneta îl căuta nerăbdătoare din priviri pe Charny. Ea ar fi voit ca, după ce s-a supus o clipă, el să înceteze a se mai supune.

În momentul cînd, după cină, regele își mișcă scaunul pentru a se ridica de la masă, ușa se deschise și intră chelnerul, rugînd, în numele lui Barnave, pe Majestățile Lor să binevoiască să ia apartamentul de la primul etaj în locul celui de la mansardă.

Trecură în salon și de acolo în încăperile ce li s-au oferit. Erau trei, ca și la etajul superior.

Nu s-a putut face mare eleganță în camere, dar s-a făcut curat. Lumînări ardeau în candelabre de bronz.

Barnave se gîndise la toate astea.

Sărmana regină suspină : cu șase ani în urmă, Charny era acela care ar fi avut grije de toate.

Pe deasupra, Barnave a avut delicatețea să nu vină să primească mulțumiri.

Exact la fel ar fi procedat și Charny.

Cum e posibil ca un mic avocat de provincie să aibă aceleași delicate atenții și același tact pe care le-ar fi avut cel mai elegant și distins bărbat de la Curte ?

Ce făcea în timpul acesta Charny ? Am văzut că, la un semn al reginei, el s-a retras și, din acel moment, n-a mai apărut.

Ei bine, de două zile, de la moartea fratelui său, după acea ultimă îmbrățișare care-i pătase cu sînge hainele, din momentul în care domnul de Choiseul îi predase hîrtiile găsite asupra lui Isidore, abia avusese o clipă liberă

să se dăruiască acestei mari dureri. Semnul reginei, care-i indicase să se țină deoparte, l-a interpretat drept o favoare și l-a acceptat cu bucurie.

De-atunci, a căutat un ungher, un loc liniștit, unde să fie singur cu durerea sa, cu lacrimile sale. A găsit o mansardă situată pe aceeași scară pe care vegheau domnii de Malden și de Valory.

Odată ajuns acolo, singur, așezat în fața unei mese luminate, o lampă de aramă cu trei brațe, cum mai găsim și azi în unele case de la țară, scoase din buzunar hîrtiile însîngerate, singurele relicve ce-i rămăseseră de la fratele său.

Apoi, cu ochii fixați asupra scrisorilor, luă și deschise prima.

Era a nefericitei Catherine.

Charny bănuia de mai multe luni această legătură a lui Isidore cu fiica arendașului cînd, la Varennes, Billot se hotărîse s-o povestească în toate amănuntele.

O deschise pe a doua, apoi pe a treia. Erau aceleași planuri de viitor, aceleași speranțe de fericire, aceleași bucurii materne, aceleași temeri de iubită, aceleași regrete, aceleași dureri, aceleași remușcări.

Deodată văzu între aceste scrisori una al cărei scris îl izbi.

Scrisul era al contesei Andrée și-i era adresată lui. De scrisoare era atașată cu un sigiliu de ceară purtînd blazonul lui Isidore o hîrtie împăturită în patru.

Această scrisoare cu scrisul contesei, adresată lui, lui Charny, și găsită printre hîrtiile lui Isidore, îi păru un lucru atît de ciudat, încît deschise mai întîi biletul anexat înainte de a deschide scrisoarea.

Biletul, scris de Isidore cu un creion, fără îndoială pe o masă de han oarecare, conținea următoarele cuvinte :

Această scrisoare nu-mi este adresată mie, e pentru fratele meu, contele Olivier de Charny, e scrisă de soția lui, contesa de Charny. Dacă mi se întîmplă o nenorocire, cel ce va găsi această hîrtie este rugat s-o dea contelui Olivier de Charny, sau s-o înapoieze contesei.

O am de la ea cu următoarea recomandare :

„Dacă acțiunea pe care contele o întreprinde reușește și o duce la bun sfîrșit, fără vreun accident, scrisoarea să fie înapoiată contesei.

Dacă e grav rănit, dar viața nu-i e primejduită de moarte, să fie rugat să acorde soției sale favoarea de a-l întîlni.

În sfîrșit, dacă e rănit de moarte, să i se dea această scrisoare și, dacă nu o poate citi singur, să-i fie citită, astfel încît înainte de a-și da sfîrșitul să cunoască secretul ce-l cuprinde.“

Dacă scrisoarea este predată fratelui meu, contele de Charny, împreună cu acest bilet, el va acționa, în ce privește recomandările de mai sus, după cum îi dictează tactul ce-i este propriu.

Las în grija sa pe biata Catherine Billot, care locuiește în satul *Ville-d' Avray împreună cu copilul meu.*

Isidore de Charny

La început, contele păru complet absorbit de citirea biletului fratelui său.

Apoi, cu jumătate de glas și clătinînd din cap, murmură :

— N-am dreptul să deschid această scrisoare, dar o voi implora să mă lase s-o citesc...

Deodată, în mijlocul zgomotului ce se iscă în han și care anunța că se pregătește plecarea, contele de Charny auzi glasul domnului de Malden care-l chema :

— Iată-mă, răspunse contele.

Și, strîngînd în buzunarul hainei sale hîrtiile sărmanului Isidore, sărută încă o dată scrisoarea nedesfăcută, o puse la inimă și coborî repede.

Îl întîlni pe scară pe Barnave, care cerea vești despre regină și-l însărcina pe domnul de Valory să ia măsuri pentru ora plecării.

Era lesne de observat că nici Barnave nu se culcase și nu dormise, ca și Olivier de Charny.

Cei doi bărbați se salutară și Charny ar fi remarcat cu siguranță fulgerul de gelozie care trecu prin ochii lui Barnave auzindu-l că se interesează de sănătatea reginei,

dacă nu l-ar fi preocupat exclusiv scrisoarea pe care o apăsa cu mîna pe inimă.

Urcînd în trăsură, regele și regina observară cu mirare că nu mai aveau în jurul lor, pentru a asista la plecare, decît populația orașului, și pentru a-i însoți, doar cavalerie.

Era încă o amabilitate a lui Barnave. El simulă că primise vestea unei invazii ; că marchizul de Bouillé intra în Franța cu cincizeci de mii de austrieci, așa că împotriva lui trebuise să se îndrepte orice om ce purta o armă, o coasă, o suliță, în sfîrșit orice fel de armă. Mulțimea auzise acest apel și-i dăduse urmare. Căci exista pe atunci în Franța o adevărată dușmănie împotriva străinilor, o ură atît de puternică, încît o depășea pe cea față de rege și de regină ; mai ales față de regină, a cărei cea mai mare crimă era aceea că era o străină.

Maria-Antoaneta ghici de unde-i venea această nouă binefacere. Spunem *binefacere,* și nu exagerăm deloc. Ea îi mulțumi lui Barnave cu o privire.

În momentul cînd urma să ia loc în trăsură, ochii ei îl căutară pe Charny. Acesta se și afla pe capră ; numai că, în loc să fie așezat în mijloc, ca în ajun, el i-a cerut cu încăpățînare domnului de Malden să-i ia locul, mai puțin periculos decît cel ocupat pînă atunci de credinciosul ofițer din garda personală a regelui. Charny ar fi dorit să fie rănit, ceea ce i-ar fi permis să deschidă scrisoarea care-i ardea inima.

Așa că nu văzu privirea reginei căutînd-o pe a sa.

Regina scoase un suspin adînc.

Barnave îl auzi. Doritor să știe cauza acestui suspin, tînărul se opri pe treapta trăsurii.

— Doamnă, spuse el, mi-am dat seama ieri că erați prea înghesuiți în această trăsură. O persoană mai puțin v-ar aduce o oarecare ușurare... Dacă doriți, voi urca în trăsura în care se află domnul de Latour-Maubourg, sau vă voi însoți călare.

— Nu, spuse regina energic, rămîneți cu noi.

La Château-Thierry se opriră pentru dejun.

Casa în care poposiră, situată lîngă un rîu, într-o poziție încîntătoare, aparținea unei bogate negustorese de

lemne, care își oferise ospitalitatea delegaților Adunării Naționale.

Propunerea fusese acceptată.

După dejun reluară drumul. Căldura era apăsătoare. Către ora patru după amiază ajunseră la Meaux, unde se opriră în fața palatului episcopal, pe care-l locuise Bossuet și în care murise, cu optzeci și șapte de ani în urmă, cel care a scris *Discurs asupra istoriei universale*.

Palatul era locuit de un episcop constituțional, care depusese jurământ. Își dădură seama de acest lucru mai tîrziu, după felul în care primi familia regală.

Dar, pentru moment, regina fu surprinsă numai de aspectul sumbru al clădirii în care avea să intre. Ea își purtă privirea asupra construcției lugubre și, găsind-o potrivită cu starea ei sufletească, privi în jurul ei să găsească un braț de care să se sprijine pentru a vizita palatul.

Numai Barnave se afla acolo.

Regina zîmbi.

— Dați-mi brațul, domnule, spuse ea, și aveți bunătatea să-mi serviți drept ghid în acest palat vechi.

Barnave se apropie repede și își oferi brațul reginei cu o grabă amestecată cu respect.

Dar regina aruncă o ultimă privire în jurul ei. Absența încăpățînată a lui Charny o îngrijora.

Barnave, care vedea totul, observă această privire.

— Regina are vreo dorință ? întrebă el.

— Da. Voiam să știu unde se află regele, răspunse Maria-Antoaneta.

— I-a făcut domnului Pétion onoarea să-l primească și stă de vorbă cu el, răspunse Barnave.

Regina păru satisfăcută. Apoi, ca și cum ar fi avut nevoie să se smulgă din ea însăși și să scape de gîndurile ce o frămîntau, spuse :

— Veniți !

Și-l duse pe Barnave prin apartamentele palatului episcopal. Se opri în dormitorul marelui predicator. Întîmplarea făcu să se oprească dinaintea unui portret de femeie. Își ridică ochii mașinal și, citind pe ramă cuvintele *Madame Henriette*, tresări.

Această tresărire Barnave o simți, fără s-o înțeleagă.

— Majestății Voastre îi e rău ? întrebă el.

— Nu, spuse regina, dar acest portret.., doamna Henriette !...

Barnave ghici ce se petrecea în sufletul sărmanei femei.

— Da, spuse el, doamna Henriette, dar doamna Henriette a Angliei. Nu văduva nefericitului Carol I, ci soția nepăsătorului Filip de Orléans ; nu aceea care credea că va muri de frig la Luvru, ci aceea ce a murit otrăvită la Saint-Cloud și care, murind, își trimise inelul lui Bossuet...

Apoi, după o clipă de ezitare, continuă :

— Aș prefera să fie portretul celeilalte.

— De ce ? întrebă Maria-Antoaneta.

— Deoarece există buze care numai ele îndrăznesc să dea anumite sfaturi, și aceste buze sînt mai ales cele pe care moartea le-a închis.

— Și nu mi-ați putea spune, domnule, ce m-ar sfătui buzele văduvei regelui Carol ? întrebă regina.

— Dacă Majestatea Sa ordonă, voi încerca, răspunse Barnave.

— Atunci, încercați.

— „Oh ! soră ! v-ar spune aceste buze ; nu vă dați seama de asemănarea dintre destinele noastre ? Veneam din Franța, cum dumneavoastră veniți din Austria ; eram pentru englezi o străină, cum dumneavoastră sînteți o străină pentru Franța. Aș fi putut da sfatului meu rătăcit sfaturi bune, dar am tăcut sau i-am dat sfaturi rele ; în loc să-l apropii de poporul său și să adun poporul în jurul lui, l-am atîțat la război ; i-am dat sfatul să pornească marșul asupra Londrei cu protestanții irlandezi. Nu numai că întrețineam corespondență cu dușmanii Angliei, dar am trecut chiar de două ori în Franța pentru a aduce în Anglia soldați străini. În sfîrșit...“

Barnave se opri.

— Continuați, reluă regina, cu sprîncenele încruntate și buzele strînse.

— De ce aș continua, doamnă ? răspunse tînărul orator scuturînd trist din cap. Cunoașteți tot atît de bine ca și mine sfîrșitul acestei sîngeroase istorii...

— Da, așa că voi continua și vă voi spune eu ce mi-ar spune mie portretul doamnei Henriette, și vă rog să mă

oprîți dacă greșesc : „În cele din urmă, scoțienii îl trădară și-l predară pe regele lor. Regele a fost arestat în momentul în care visa să treacă în Franța. Un croitor îl prinse ; un măcelar îl duse la închisoare ; un căruțaș epură tribunalul care trebuia să-l judece ; un negustor de bere prezidă curtea și, ca nimic să nu-i lipsească acestei judecăți odioase și revizuirii acestui proces nedrept, un călău mascat reteză capul victimei !“ Iată ce mi-ar spune portretul doamnei Henriette, nu-i așa? Eh ! Doamne ! Știu toate astea mai bine decît oricine, le știu cu atît mai bine cu cît nimic nu lipsește asemănării. Îl avem și noi pe negustorul nostru de bere din cartiere ; dar, în loc să se numească Cromwell, se numește Santerre ; îl avem pe măcelarul nostru : numai că în loc să se numească Harrison, îl cheamă, cum ?... Legendre, mi se pare ; îl avem și pe căruțașul nostru ; numai că în loc să se numească Pridge, se numește... Oh ! nu știu ! omul e atît de neînsemnat încît nici nu-i cunosc numele, ca și dumneavoastră de altfel, sînt sigură ; dar întrebați-l, el vă va spune : e bărbatul care conduce escorta noastră, un țăran, un bădăran, un mitocan, mai știu ce ? Ei bine, iată ce mi-ar spune doamna Henriette.

— Și ce i-ați răspunde ?

— I-aș răspunde : „Sărmană dragă prințesă ! Ceea ce-mi spuneți nu sînt sfaturi, ci un curs de istorie ; cursul de istorie este întocmit, acum aștept sfaturile.“

— Oh ! aceste sfaturi, doamnă, spuse Barnave, dacă n-ați refuza să le urmați, vi le-ar da nu numai morții, dar și viii.

— Morți sau vii, cei ce au e vorbit să vorbească. Cine spune că dacă sfaturile sînt bune nu vor fi urmate? Să auzim !

— Unul singur e sfatul : să vă faceți iubită de popor.

— Ce ușor vi se pare să te faci iubită de poporul dumneavoastră !

— Eh ! doamnă, acest popor e mai mult al dumneavoastră decît al meu, și dovada este că la sosirea dumneavoastră în Franța acest popor vă adora.

— Oh ! domnule, de ce vorbiți despre un lucru atît de fragil ca popularitatea !

— Doamnă ! Doamnă ! spuse Barnave. Dacă eu, un necunoscut, ieșit din sfera mea obscură, am cucerit această popularitate, cît de ușor v-ar fi fost s-o păstrați sau să o recuceriți ! Dar nu, continuă Barnave însufleţindu-se, nu ! Cauza dumneavoastră, cauza monarhiei, cea mai sfîntă, cea mai frumoasă dintre cauze, cui i-ați încredințat-o ? Ce glasuri și ce brațe au apărat-o ? Nu s-a mai văzut niciodată o asemenea necunoaștere a vremurilor, o asemenea neglijare a geniului Franței. Oh ! vedeți, eu, eu care am solicitat misiunea de a merge în întîmpinarea dumneavoastră în acest unic scop, eu, care vă văd, eu, care vă vorbesc, în sfîrșit, de cîte ori nu eram gata să vin să mă ofer dumneavoastră... să mă devotez, să...

— Liniște, spuse regina, vine cineva. Vom mai vorbi despre toate astea, domnule Barnave. Sînt gata să vă revăd, să vă ascult, să vă urmez sfaturile !

— Oh ! Doamnă ! Doamnă ! exclamă Barnave, încîntat peste măsură.

— Liniște ! repetă regina.

— Majestatea Voastră e servită, spuse, apărînd în pragul ușii servitorul ai cărui pași îi auziră.

Intrară în sufragerie. Regele sosea printr-o altă ușă. Stătuse de vorbă cu Pétion în timpul cît regina vorbise cu Barnave și părea deosebit de însufleţit.

Cei doi ofițeri din garda regelui așteptau în picioare, cerînd pentru ei privilegiul să le servească pe Majestăţile Lor.

Charny, cel mai îndepărtat dintre toți, stătea în picioare în cadrul unei ferestre.

Regele privi împrejur și, profitînd de un moment în care era numai în mijlocul alor săi, le spuse ofițerilor :

— Domnilor, după cină trebuie să vă vorbesc. Vă rog, așadar, să mă urmați în apartamentul meu.

Cei trei ofițeri se înclinară.

Ca de obicei, regele avea o mare poftă de mîncare, cu toate că nu aprecia calitatea bucătăriei. Regina nu mînca decît două ouă proaspete.

Din ajun, moștenitorul, care era puțin bolnav, cerea fragi, dar nu mai erau vremurile cînd cele mai mici dorințe îi erau împlinite. Toți cei cărora li se adresase, îi

răspunseseră : „Nu avem". Și totuși, pe drum văzuse copii de țărani mîncînd fragi, pe care îi culeseseră în pădure.

Neputîndu-i satisface dorința, regina era întristată. Privi în jur pentru a vedea cui să-i adreseze rugămintea, și-l zări pe Charny, mut, în picioare, nemișcat.

Îi făcu semn de cîteva ori, dar Charny, pierdut în gînduri, nu le observă.

În sfîrșit, cu un glas răgușit de emoție, i se adresă :

— Domnule conte de Charny.

Charny tresări ca și cum ar fi fost trezit dintr-un vis și făcu o mișcare spre regină.

Ușa se deschise însă în același moment și apăru Barnave cu o tavă de fragi în mînă.

— Regina mă va scuza, spuse el, dar l-am auzit în timpul zilei pe delfin cerînd fragi... Am găsit tava asta pe masa episcopului și am adus-o...

Charny se apropie între timp de regină, dar aceasta nici nu-i lăsă timpul să ajungă pînă la ea.

— Mulțumesc, domnule conte, spuse ea, domnul Barnave a ghicit ceea ce doream și acum nu mai am nevoie de nimic.

Charny se înclină și fără să spună vreun cuvînt, se înapoie la locul său.

— Mulțumesc, prietene Barnave, spuse tînărul delfin.

— Domnule Barnave, spuse regele, cina noastră nu e prea bună, dar dacă doriți s-o împărțiți cu noi, ne-ar face plăcere, reginei și mie.

— Sire, spuse Barnave, o invitație a regelui e un ordin. Unde dorește Majestatea Voastră să mă așez ?

— Între regină și delfin, spuse regele.

Barnave se așeză, nebun de fericire și orgoliu.

Charny privi întreaga scenă petrecută sub ochii săi, fără ca vreun fior de gelozie să-i treacă prin inimă și prin vine. Numai că, văzîndu-l pe sărmanul fluture care era și el pe cale să ardă în flacăra monarhiei, își spuse :

— Încă unul care se pierde ! E păcat ! Acesta valora mai mult decît ceilalți.

Apoi, revenind la neîncetata sa frămîntare :

— Scrisoarea asta ! Scrisoarea asta ! murmură el. Ce poate fi în această scrisoare ?

Capitolul 8

CALVARUL

Așa cum se hotărîse, după cină cei trei ofițeri urcară în camera regelui.

După ce tinerii intrară, regele le spuse :

— Domnule de Charny, faceți-mi plăcerea și închideți ușa, ca nimeni să nu ne deranjeze. Am să vă comunic ceva deosebit de important... Ieri, la Dormans, domnul Pétion mi-a propus să vă las să evadați, deghizați, dar regina și cu mine ne-am opus, de teamă ca această propunere să nu fie o capcană. Azi, însă domnul Pétion a revenit cu insistență, angajînd onoarea sa de deputat, ceea ce mă face să cred că este de datoria mea să vă aduc la cunoștință ce vă propune.

— Sire, întrerupse Charny, înainte ca Majestatea Voastră să continue — și acum nu vorbesc numai în numele meu, ci cred că sînt și interpretul sentimentelor acestor domni — înainte de a continua, ar vrea regele să ne promită o favoare ?

— Domnilor, spuse Ludovic al XVI-lea, aveți dreptul nu numai să-mi cereți o favoare, dar să și expuneți dorințele dumneavoastră.

— Ei bine, Sire, spuse Charny, cerem respectuos dar insistent Majestății Voastre ca oricare ar fi propunerile domnilor deputați, să ne lase libertatea de a accepta sau nu aceste propuneri.

— Domnilor, vă dau cuvîntul meu să nu exercit nici o presiune asupra voinței dumneavoastră. Ceea ce doriți se va face.

— Atunci, Sire, spuse Charny, cu atît mai mare ne este recunoștința.

Regina îl privea mirată pe Charny și-l lăsă pe rege să continue convorbirea.

— Acum, asigurîndu-vă liberul arbitru dorit, iată propriile cuvinte ale domnului Pétion : „Sire, în momentul sosirii dumneavoastră la Paris, nu vă pot da nici o garanție pentru cei trei ofițeri ce vă însoțesc. Nici eu, nici Barnave, nici Latour-Maubourg nu ne putem angaja să-i

salvăm, chiar cu prețul vieții noastre, căci poporul ridică dinamice pretenții asupra sîngelui lor".

Charny își privi însoțitorii. Un surîs de dispreț trecu pe buzele lor.

— Ei bine, Sire, și-apoi ?

— Și apoi, spuse regele, iată ce propune domnul Pétion : propune să vă procure trei uniforme de-ale gărzilor naționale, să vă deschidă în noaptea asta poarta episcopiei și să lase fiecăruia dintre dumneavoastră libertatea de a fugi.

Charny îi consultă din nou din priviri pe cei doi însoțitori ai săi, dar ei îi răspunseră cu același surîs.

— Sire, spuse el adresîndu-se din nou regelui, viața noastră a fost închinată Majestăților Voastre. Lăsați-ne singura glorie la care năzuim, aceea de a vă rămîne credincioși pînă la capăt.

— Bine, domnilor, spuse regina, acceptăm. Numai că, înțelegeți, din acest moment totul trebuie să ne fie comun. Nu mai sînteți slujitorii noștri, ci ne sînteți prieteni, frați. Nu vă voi cere să-mi dați numele, le cunosc (scoase din buzunar un carnețel) dar dați-mi numele taților, mamelor, fraților și surorilor dumneavoastră. E posibil să avem nenorocirea să vă pierdem fără ca, poate, să murim și noi. Așa că îmi va rămîne sarcina să aduc la cunoștința ființelor iubite nenorocirea petrecută și, în același timp, să le alin suferința atît cît ne va sta în putere...

Domnul de Malden spuse numele mamei sale, o bătrînă doamnă infirmă, ce locuia pe o mică moșie lîngă Blois. Domnul de Valory recomandă grijii reginei pe sora sa, tînără orfană, care era crescută într-o mănăstire la Soissons.

Apoi, după ce termină de scris adresele, întorcîndu-se spre Charny, spuse :

— Vai ! domnule conte, știu că nu aveți pe nimeni să-mi recomandați. Tatăl și mama dumneavoastră sînt morți, iar cei doi frați...

Glasul reginei se pierdu.

— Cei doi frați ai mei au avut bucuria să se lase uciși pentru Majestatea Voastră, așa e, doamnă. Dar

ultimul a lăsat o sărmană fată pe care mi-o recomandă printr-un fel de testament pe care l-am găsit asupra lui. Pe această tînără fată a răpit-o din mijlocul familiei sale, așa că ea nu se poate aștepta la nici un fel de indulgență. Cît voi trăi nu va duce lipsă de nimic, nici ea nici copilul ei, dar... Binevoiți, doamnă, să treceți în carnetul dumneavoastră numele sărmanei țărănci și coborîți generozitatea dumneavoastră pînă la Catherine Billot și copilul ei. Îi veți găsi pe amîndoi în micul sat Ville-d'Avray.

Imaginea lui Charny pierind cum pieriseră frații săi era prea îngrozitoare pentru imaginația Mariei-Antoaneta, care se răsturnă, cu un strigăt abia auzit, în fotoliu, scăpînd carnețelul din mînă.

Cei doi ofițeri se repeziră spre ea, în timp ce Charny, ridicînd carnetul, înscrise în el numele și adresa Catherinei Billot și-l așeză apoi pe cămin.

Regina făcu un efort să-și revină. Atunci, cei doi tineri, înțelegînd că are nevoie să rămînă singură după o asemenea emoție, făcură un pas înapoi, ca pentru pleca.

Întinzînd mîna spre ei, regina le zise :

— Domnilor, sper că nu mă veți părăsi înainte de a-mi săruta mîna.

Cei doi ofițeri înaintară în ordinea în care-și dăduseră numele, iar Charny se apropie ultimul. Dar buzele sale aproape că nu atinseră această mînă frumoasă, într-atît i se părea că — avînd scrisoarea Andrée-ei la inimă — ar fi un sacrilegiu să sărute mîna reginei.

Maria-Antoaneta scoase un suspin care semăna cu un geamăt. Niciînd nu putuse aprecia mai bine ca după acest sărut adîncimea prăpastiei care se săpa între ea și iubitul ei.

A doua zi, în momentul plecării, ignorînd fără îndoială discuția din camera regelui, domnii Barnave și Latour-Maubourg repetară propunerile lui Pétion în ce privește fuga ofițerilor din garda regelui. Dar ei refuzară, spunînd că locul lor e pe capra trăsurii regelui și că nu vor îmbrăca o altă uniformă decît aceea pe care le-a ordonat acesta s-o poarte.

La zece dimineața părăsiră Meaux. Aveau să se înapoieze la Paris, de unde lipseau de cinci zile !

De-abia se îndepărtară cu o leghe de Meaux cînd cortegiul luă un aspect mai îngrozitor ca oricînd.

Toată populația împrejurimilor Parisului năvălea spre ei. Barnave vroise să-i oblige pe surugii să meargă la trap, dar garda națională din Claye le bară drumul, îndreptînd către ei vîrful baionetelor.

Curînd mulțimea deveni atît de compactă, încît caii abia puteau merge la pas.

Curiozitatea acestei mulțimi merse atît de departe, încît urmărea pe rege și pe regină pînă în ungherele trăsurii, unde se refugiaseră. Bărbați urcau pe treaptă și-și băgau capul în berlină ; alții se cocoțau pe trăsură, alții în spate, alții se cramponau de cai.

A fost un miracol că Charny și cei doi ofițeri n-au fost uciși de douăzeci de ori.

Ajunseră la Villette.

Ușile, ferestrele, acoperișurile caselor erau lixite de spectatori. Copacii se încovoiau sub greutatea acestor fructe vii. Toată lumea avea pălăria pe cap, deoarece din ajun pe toate zidurile Parisului a fost lipit următorul afiș :

Cine-l va saluta pe rege va primi lovituri de baston ; cine-l va insulta va fi spînzurat !

Toate acestea erau atît de înfricoșătoare, încît delegații Adunării hotărîră să intre prin Champs-Elysées, așa că întreg cortegiul, ocolind Parisul, o luă prin bulevardele exterioare.

În sfîrșit, către ora șase, avangarda apăru deasupra zidurilor grădinii Monceau. Această avangardă se compunea din călăreți și infanteriști, amestecați cu valuri de oameni, în mijlocul cărora le era aproape imposibil să se mențină în rînduri.

Cei care-i zăriră reveniră spre capătul de sus al căii Champs-Elysées. Era pentru a treia oară că Ludovic al XVI-lea revenea prin această funestă barieră.

Prima oară, după căderea Bastiliei.

A doua oară, după evenimentele din 5 și 6 octombrie.

A treia oară — acum — după fuga la Varennes.

Aflînd că acest cortegiu intra pe drumul spre Neuilly, tot Parisul se duse la Champs-Elysées. Astfel, ajungînd la barieră, regele și regina zăriră desfășurîndu-se, cît vezi cu ochii, o mare de oameni tăcuți, sumbri, amenințători, cu pălăria pe cap.

Dar, dacă nu și mai înfricoșător, cel puțin și mai lugubru, era dublul șir de soldați din garda națională, ținînd puștile întoarse spre pămînt în semn de doliu, șir ce se întindea de la barieră pînă la Tuileries.

Era o zi de doliu, doliu imens, doliul unei monarhii de șapte secole !

Trăsura, care-și învîrtea încet roțile în mijlocul acestei imense mulțimi, era un car funebru care ducea regalitatea în sicriu.

Zărind lungul șir de ostași ai gărzii naționale, soldații care însoțeau trăsura agitară la rîndul lor armele la strigătul de „Trăiască națiunea !"

Drumul de la barieră la piața Ludovic al XV-lea dură o oră întreagă.

La intrarea pe podul mobil, găsiră douăzeci de deputați pe care Adunarea îi delegase spre a proteja pe rege și familia regală. Apoi, pe La Fayette și statul său major.

La Fayette se apropie de trăsură.

— Oh ! domnule de La Fayette, exclamă regina în clipa în care îl zări, salvați-i pe ofițerii din garda regelui.

Acest strigăt nu era inutil, deoarece se apropiau de primejdie, și primejdia era mare.

În cele din urmă, trăsura se opri. Ajunseră la treptele terasei.

— Oh ! Domnilor ! spuse din nou regina, dar adresîndu-se de astă dată lui Barnave și Pétion. Ofițerii din garda regelui ! Ofițerii din garda regelui !

— Nu-mi recomandați în mod special pe cineva din aceste trei persoane. doamnă ? spuse Barnave.

Regina îl privi cu ochii ei limpezi.

— Pe nimeni, spuse ea.

Și ceru imperios ca regele și copiii să iasă primii.

Următoarele zece minute care se scurseră apoi — nu le excepțăm nici pe cele din drumul spre eșafod — au fost cu siguranță cele mai atroce din viața ei.

Era convinsă nu că va fi asasinată — a muri nu însemna nimic — dar că va fi sau predată poporului ca o jucărie, sau închisă într-o temniță, de unde nu va ieși decît pe poarta unui proces infam.

De aceea, cînd puse piciorul pe treptele trăsurii, protejată de bolta de fier ce o formau deasupra capului ei, din ordinul lui Barnave, armele și baionetele gărzii naționale, o cuprinse o ameteală care o făcu să creadă că se va prăbuși.

Dar în momentul în care ochii ei erau pe cale să se închidă, cu această ultimă privire înfricoșată în care cuprinzi totul, i se păru că vede în fața sa pe omul, acel om îngrozitor care, în castelul din Tavernay ridicase într-un fel atît de misterios în fața ei vălul ce acoperă viitorul ; pe omul pe care-l revăzuse o singură dată, cînd se întorcea de la Versailles, la 6 octombrie ; în sfîrșit, omul care nu apărea decît pentru a prevesti marile catastrofe sau cînd aceste mari catastrofe aveau loc.

Regina scoase un strigăt. I se păru că pămîntul îi fuge de sub picioare, că mulțimea, arborii, cerul arzător, castelul nemișcat, toate astea se învîrt în jurul ei. Două brațe viguroase o prinseră și se simți purtată de ele în mijlocul strigătelor, al urletelor de protest. I se păru în același timp că aude glasul ofițerilor din garda regelui care strigau, chemînd spre ei furia poporului, pe care sperau s-o abată astfel de la adevărata sa țintă. Deschise o clipă ochii și-i văzu pe acești nenorociți smulși de pe capra trăsurii. Palid și frumos ca întotdeauna, Charny se lupta singur cu zece oameni, cu fulgerul martiriului în ochi, cu un zîmbet disprețuitor pe buze. De la Charny, privirile i se întoarseră spre omul care o scotea din mijlocul acestui imens vîrtej ; îl recunoscu cu groază pe misteriosul personaj de la Tavernay și de la Sèvres.

— Dumneavoastră, dumneavoastră ! exclamă ea încercînd să-l respingă cu mîinile ei înțepenite.

— Da, eu, murmură acesta la urechea ei. Mai am nevoie de tine pentru a împinge monarhia spre ultima sa prăpastie, iată de ce te salvez !...

De astă dată a fost mai mult decît putea îndura. Regina scoase un țipăt și leșină cu adevărat.

În acest timp, mulțimea încerca să-i sfîșie în bucăți pe domnii de Charny, de Malden și de Valory, și-i purta în triumf pe Drouet și Billot.

Capitolul 9

POTIRUL

Cînd își reveni, regina era în dormitorul ei din Tuileries.

Doamnele de Misery și Campan, doamnele de onoare preferate, se aflau la căpătîiul ei.

Primul cuvînt pe care-l rosti fu să-l ceară pe delfin. Acesta se afla în camera sa, culcat în pat, păzit de guvernanta sa, doamna de Tourzel și de doamna Brunier, camerista. Această afirmație liniștitoare n-o satisfăcu pe regină, care se ridică imediat și alergă, cu îmbrăcămintea răvășită cum era, în apartamentul fiului ei.

Copilului îi fusese tare frică, plînsese mult, dar teama îi trecuse și acum dormea. Regina rămase multă vreme sprijinită de pat, cu ochii îndreptați asupra lui, privindu-l printre lacrimi.

Cuvintele îngrozitoare pe care acel om i le murmurase îi vuiau fără încetare în ureche: „Mai am nevoie de tine pentru a împinge monarhia spre ultima sa prăpastie, iată de ce te salvez."

Era așadar adevărat? Ea era aceea care împingea monarhia în prăpastie? Așa trebuia să fie, de vreme ce dușmanii vegheau asupră-i, lăsînd pe seama ei opera de distrugere pe care o înfăptuia mai bine decît ei înșiși.

Erau gînduri negre pentru o regină.

În cele din urmă dădu din cap și se întoarse încet în camera ei.

Aici își dădu seama în ce dezordine îi era îmbrăcămintea. Veșmintele îi erau mototolite și rupte în mai multe locuri, pantofii îi erau găuriți de pietrele ascuțite ale drumului desfundat pe care mersese, în sfîrșit, toată era acoperită de praf.

Ceru alți pantofi și o baie.

Barnave venise de două ori să afle vești. Anunțîndu-i această vizită, doamna Campan o privi cu uimire pe regină.

— Îi veți mulțumi călduros, doamnă, spuse Maria-Antoaneta.

Doamna Campan o privi cu și mai multă mirare.

— Avem mari obligații față de acest tînăr, doamnă, reluă regina, consimțind, cu toate că nu-i era în obicei, să dea o explicație gîndului său.

— Dar mi se pare, doamnă, că domnul Barnave e un democrat, un om din popor, căruia toate mijloacele i s-au părut bune pentru a parveni la situația la care a ajuns.

— Toate mijloacele pe care le oferă talentul, da, e-adevărat, doamnă, spuse regina. Dar rețineți bine ce vă spun : îl scuz pe Barnave... Duceți-vă și încercați să aflați vești despre domnii de Malden și de Valory.

Inima reginei adăuga la aceste două nume pe cel al contelui, dar buzele sale nu consimțiră să-l pronunțe.

Fu anunțată că baia era gata.

În răstimpul scurs de la vizita făcută de regină în apartamentul delfinului au fost postate peste tot sentinele, chiar și la ușa cabinetului ei de toaletă, chiar și la camera de baie.

Ceea ce-l făcu pe Prudhomme să scrie în jurnalul său despre *Revoluțiile din Paris* :

Cîțiva buni patrioți, în care sentimentul monarhic nu-l stinsese pe acela de compătimire, au părut îngrijorați de starea morală și fizică a lui Ludovic al XVI-lea și a familiei sale după o călătorie atît de neplăcută ca aceea de la Sainte-Menehould.

Să fie liniștiți ! Susmenționatul, *cînd s-a înapoiat sîmbătă seara în apartamentele sale, nu s-a simțit mai rău decît după înapoierea de la o vînătoare obositoare și fără rezultat : a înghițit, ca de obicei, pe nerăsuflate, un pui de găină. A doua zi, după ce și-a terminat dejunul, s-a jucat cu fiul său.*

În ce o privește pe mamă, *ea făcu o baie imediat după sosire ; primele sale dispoziții au fost să ceară alți pantofi,*

arătînd cu grijă că cei din timpul călătoriei erau găuriți ; ea s-a comportat fără reticențe cu ofițerii însărcinați cu paza sa ; *a găsit ridicol și indecent să se vadă constrînsă să lase deschisă ușa camerei de baie și pe cea a dormitorului.*

Sentinela nu scăpă ocazia s-o numească *aristocrată* pe doamna Campan cînd aceasta reveni cu noutăți și intră în camera de baie.

Știrile nu erau atît de dezastruoase pe cît s-ar fi putut crede.

În clipa cînd cortegiul a ajuns la bariera Parisului, Charny și însoțitorii săi concepuseră un plan. Acest plan avea drept scop să atragă asupra lor o parte din primejdiile ce-i amenințau pe rege și pe regină. Astfel, conveniseră ca în momentul opririi trăsurii unul să se azvîrle la dreapta, altul la stînga, iar cel de la mijloc înainte. În acest fel vor împărți ceata ce amenința viața familiei regale și, obligîndu-i să urmeze trei piste diferite, poate va rămîne un drum prin care regele și regina vor putea ajunge nestingheriți la castel.

Am arătat că trăsura s-a oprit aproape de terasa castelului. Acesta a fost momentul ales. Cei trei se repeziră în trei direcții și, așa cum prevăzuseră, furia poporului se împrăștie în trei.

De-abia atinsese pămîntul, și domnul de Malden se pomeni în fața a doi țărani cu topoarele ridicate. Încrucișînd brațele, spuse :

— Loviți !

Unul din cele două topoare rămase ridicat. Curajul victimei îl paralizează pe atacant. Celălalt îl atinse la gît, rănindu-l ușor. Dar un ofițer de serviciu, văzîndu-l gata să fie ucis, îl luă de guler și, trăgîndu-l spre el, exclamă :

— Ar fi păcat ca un asemenea mizerabil să aibă o moarte atît de ușoară. Trebuie inventat un supliciu pentru un brigand de asemenea speță. Lăsați-mi-l mie, mă ocup eu de el !

Și, continuînd să-l insulte pe de Malden, îl duse într-un loc mai ferit și-i spuse :

— Fugiți, domnule, și scuzați-mi violența de care am fost nevoit să mă folosesc pentru a vă smulge din mîna acestor furioși.

Domnul de Malden se strecură atunci pe scările castelului și dispăru.

Ceva aproape asemănător s-a petrecut și cu domnul de Valory. El căpătă două răni grave la cap. Dar, în clipa cînd douăzeci de baionete, douăzeci de săbii, douăzeci de pumnale se ridicară asupră-i să-i dea lovitura de grație, Pétion se repezi să-i respingă pe agresori cu toată vigoarea cu care era înzestrat de la natură :

— În numele Adunării Naționale, vă declar nedemni de numele de francezi dacă nu vă îndepărtați chiar în această clipă și nu mi-l predați pe acest om ! Sînt Pétion !

Agresorii îl abandonară, lăsîndu-l în mîna deputatului, care îl conduse pînă la cordonul de soldați din garda națională, unde îl predă aghiotantului Mathieu Dumas. Acesta promise că-l va duce la castel și că răspunde cu capul de securitatea lui.

În acest moment Pétion auzi glasul lui Barnave care-l chema în ajutor, nefiind în stare să-l apere singur pe Charny.

Ridicat de douăzeci de brațe, răsturnat, tîrît în praf, Charny se ridicase, smulsese o baionetă de la o armă și lovea cu furie în jurul său. Dar n-ar fi întîrziat să piară în această luptă inegală dacă Barnave și apoi Pétion n-ar fi alergat în ajutorul său.

Regina asculta această relatare amănunțită în baie. Numai că doamna de Campan nu i-a putut da asigurări certe decît despre domnii de Malden și de Valory, care au fost văzuți la castel, însingerați de loviturile primite, dar în afară de orice pericol.

În ce-l privește pe Charny, nu se știa nimic sigur despre soarta sa.

La aceste ultime cuvinte ale doamnei Campan, o paloare de moarte trecu pe obrazul reginei. Crezînd că această paloare venea de la teama de a nu i se fi întîmplat o nenorocire contelui, camerista exclamă :

— Majestatea Voastră nu trebuie să dispere pentru că domnul de Charny nu a ajuns la castel. Regina știe că

doamna de Charny locuiește la Paris și poate că domnul conte s-a refugiat la soția sa.

Era exact ideea care-i venise Mariei-Antoaneta și o făcuse să pălească atît de tare. Se repezi din baie exclamînd :

— Îmbrăcați-mă, Campan ! Îmbrăcați-mă repede ! Trebuie să știu neapărat ce i s-a întîmplat contelui.

— Care conte ? întrebă doamna de Misery întrînd.

— Contele de Charny ! exclamă regina.

— Contele de Charny ! este în anticamera reginei, spuse doamna de Misery, și solicită onoarea unei întrevederi cu ea.

— Ah ! murmură regina, s-a ținut deci de cuvînt !

Cele două femei se priviră, neînțelegînd ce voia să spună regina. Incapabilă să pronunțe un cuvînt în plus, aceasta le făcu semn să se grăbească.

Niciciud o toaletă n-a fost făcută mai repede. E-adevărat că Maria-Antoaneta se mulțumi să-și răsucească părul, pe care-l spălase cu apă parfumată ca să scoată praful din el, și să îmbrace deasupra cămășii un capot alb de muselină.

Cînd intră în camera de primire și porunci să fie introdus contele de Charny, era la fel de albă ca și rochia ei de casă.

Capitolul 10

ÎMPUNSĂTURA DE SULIȚĂ

Cîteva secunde mai tîrziu, valetul îl anunță pe contele de Charny, și acesta apăru în cadrul ușii, luminat de o rază a soarelui ce apunea.

Ca și regina, el folosise timpul care se scursese de la sosirea la castel pentru a face să dispară urmele acestei lungi călătorii și a luptei îngrozitoare ce o dăduse la sosire.

Îmbrăcase vechea uniformă, adică uniforma de căpitan de fregată, cu reveruri roșii și jabou de dantelă. Era

aceeași uniformă pe care o purtase în ziua cînd o întîlnise pe regină și pe Andrée de Tavernay în piața Palais-Royal.

Niciodată nu fusese atît de elegant, atît de calm, atît de frumos. Zărindu-l, reginei aproape nu-i venea să creadă că era același om care, cu o oră în urmă, era cît pe ce să fie rupt în bucăți de mulțime.

— Oh! domnule, exclamă regina, probabil că vi s-a spus cît eram de îngrijorată de soarta dumneavoastră și că am trimis pretutindeni să aflu vești.

— Da, doamnă, spuse Charny înclinîndu-se. Dar, credeți-mă, nu m-am dus acasă decît după ce m-am asigurat că sînteți nevătămată.

— Se pretinde că datorați viața domnilor Pétion și Barnave. E-adevărat? Și voi fi încă o dată îndatorată acestuia din urmă?

— E-adevărat, doamnă, și sînt de două ori recunoscător domnului Barnave, căci, nevoind să mă părăsească pînă ce nu m-a văzut în camera mea, a avut amabilitatea să-mi comunice că v-ați ocupat de mine de-a lungul călătoriei.

— De dumneavoastră, conte, în ce fel?

— Expunînd regelui îngrijorarea ce o încearcă vechea dumneavoastră prietenă din cauza absenței mele... Sînt departe de a crede, ca și dumneavoastră, doamnă, în intensitatea acestei îngrijorări, totuși...

— Totuși?... repetă regina.

— Totuși, reluă Charny, fără să accept toată durata concediului pe care Majestatea Voastră are intenția să mi-l acorde, liniștit, cum sînt acum, în privința vieții regelui, a dumneavoastră, doamnă, și a augustilor dumneavoastră copii, cred că este într-adevăr cazul să dau personal vești despre mine doamnei contese de Charny.

Regina apăsă mîna stîngă pe inimă, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că această inimă mai bate după lovitura ce o primise. Apoi, cu un glas aproape sugrumat de uscăciunea gîtlejului, spuse:

— Într-adevăr, domnule, e un lucru foarte firesc. Mă întreb doar cum de-ați așteptat atîta vreme pentru a vă face această datorie?

— Regina uită că mi-am dat cuvîntul să nu o revăd pe contesă fără permisiunea sa ?

— Şi aţi venit să-mi cereţi această încuviinţare ?

— Da, doamnă, spuse Charny, o implor pe Majestatea Voastră să mi-o acorde.

— Fără de care, în ardoarea de care sînteţi cuprins de a o revedea pe doamna de Charny, v-aţi lipsi de această revedere, nu-i aşa ?

— Cred că regina e nedreaptă faţă de mine, spuse Charny. Cum am părăsit Parisul, am crezut, să o fac pentru totdeauna... Dacă aş fi avut bucuria să o conduc pe Majestatea Voastră peste frontieră, sau să am onoarea să fiu ucis pentru ea, ni-aş fi exilat sau aş fi murit fără s-o revăd pe contesă. Înapoindu-mă însă la Paris, nu-i pot da femeii care-mi poartă numele — şi dumneavoastră ştiţi cum îl poartă, doamnă ! — o asemenea dovadă de indiferenţă, lăsînd-o fără veşti despre mine, mai ales că fratele meu Isidore nu mă mai poate înlocui... În rest, ori domnul Barnave s-a înşelat, ori asta era părerea Majestăţii Voastre încă alaltăieri.

Regina lăsă să-i alunece braţul pe speteaza jilţului şi urmînd cu întregu-i trup această mişcare ce o apropie de Charny, întrebă :

— Aşadar, o iubiţi mult pe această femeie, domnule, dacă îmi produceţi cu sînge rece o asemenea durere ?

— Doamnă, sînt aproape şase ani de cînd dumneavoastră însăşi — în momentul cînd nici nu mă gîndeam să mă însor, fiindcă nu exista pentru mine decît o singură femeie pe lume şi această femeie era aşezată de Dumnezeu atît de sus deasupra mea, încît n-o puteam atinge — sînt şase ani de cînd m-aţi dat drept soţ domnişoarei Andrée de Tavernay, şi mi-aţi impus-o ca soţie. În aceşti şase ani mîna mea nu a atins-o mai mult de două ori pe a sa. Fără o necesitate absolută, nu i-am adresat în acest timp nici de zece ori cuvîntul, şi în toţi aceşti ani privirile noastre nu s-au întîlnit de zece ori. Viaţa mea a fost ocupată, împlinită de o altă dragoste, preocupată de acele mii de atenţii, de acele mii de lucruri, de acele mii de bătălii ce agită existenţa unui om. Am trăit la Curte, am bătut în lung şi în lat toate drumurile, am

înnodat cu firul pe care regele mi l-a încredințat gigantica intrigă pe care acum a dezlegat-o destinul implacabil. N-am numărat zilele, n-am numărat lunile, n-am numărat anii. Timpul a trecut cu atît mai repede cu cît am fost ocupat cu toate acele afecțiuni, cu toate acele griji, cu toate acele intrigi despre care am vorbit. Dar nu același lucru s-a petrecut și cu contesa de Charny, doamnă. De cînd a avut durerea să vă părăsească, după ce a avut, fără îndoială, nefericirea de a nu vă fi pe plac, trăiește singură, izolată, pierdută în acel pavilion din strada Coq-Héron. Fără să se plîngă, a primit singurătatea, izolarea, părăsirea. Căci — suflet ferit de dragoste — ea nu are nevoie de aceleași devotamente ca și celelalte femei. Dar, ceea ce n-ar accepta cu siguranță fără să se plîngă ar fi împlinirea celor mai elementare obligații și celor mai banale conveniențe din partea mea.

— Eh ! Dumnezeule ! Domnule, iată-vă preocupat de ceea ce va gîndi, sau nu va gîndi doamna de Charny despre dumneavoastră, după cum vă va vedea, sau nu ! Înainte de a lua asupra dumneavoastră toate aceste griji, ar fi fost bine de știut dacă ea s-a gîndit la dumneavoastră în momentul plecării și dacă se mai gîndește în momentul înapoierii.

— Nu știu dacă doamna contesă se gîndește la mine în momentul înapoierii, doamnă. Dar în momentul plecării s-a gîndit, de asta sînt sigur !

— Așadar ați văzut-o în momentul plecării ?

— Am avut onoarea de a spune Majestății Voastre că n-am văzut-o pe doamna de Charny de cînd mi-am dat reginei cuvîntul de a n-o vedea.

— Atunci, v-a scris ?

Charny păstră tăcere.

— Așa-i că v-a scris, mărturisiți ?

— I-a predat fratelui meu, Isidore, o scrisoare pentru mine.

— Și ați citit scrisoarea ?... Ce vă spunea ?... Ce vă putea scrie ?... Ah ! totuși mi-a jurat... Haide, răspundeți repede... Ei bine, în această scrisoare ce vă spunea... Vorbiți !... Vedeți bine că fierb.

— Nu pot repeta Majestății Voastre ceea ce îmi spune contesa în această scrisoare, fiindcă n-am citit-o.

— Ați rupt-o ! exclamă bucuroasă regina. Ați aruncat-o în foc fără s-o citiți ? Charny ! Charny ! Dacă ați făcut asta, sînteți cel mai loial om și am fost nedreaptă să mă plîng și n-am pierdut nimic !

Regina întinse brațele spre Charny ca și cum îl chema la ea. Charny rămase însă pe loc.

— N-am rupt-o, n-am aruncat-o în foc.

— Atunci, spuse regina recăzînd pe scaun, cum de n-ați citit-o ?

— Scrisoarea nu trebuia să-mi fie predată de fratele meu decît în cazul în care aș fi fost rănit de moarte. Dar, vai ! nu eu eram acela care avea să moară, ci el... După ce a murit, mi-au fost aduse hîrtiile sale. Între aceste hîrtii, și scrisoarea contesei... și biletul alăturat... Luați-l, doamnă.

Și Charny prezentă reginei biletul scris de mîna lui Isidore și anexat scrisorii. Maria-Antoaneta luă biletul cu o mînă tremurătoare și sună. În timp cît se desfășurase scena pe care tocmai au povestit-o, se întunecase.

— Lumină ! spuse ea. Îndată !

Valetul ieși. Se lăsă un minut de tăcere, în care timp nu se auzi alt zgomot în afară de respirația gîfîitoare și bătăile repezi ale inimii reginei. Valetul se înapoie cu două candelabre pe care le așeză pe șemineu.

Regina citi cu glas aspru, care nu avea nimic comun cu glasul ei obișnuit.

— Oh ! E limpede ! mormăi ea la ultimul pasaj. Apoi, cu glasul aproape stins, continuă :

În sfîrșit, dacă e rănit de moarte, să i se dea această scrisoare și, dacă nu o poate citi singur, să-i fie citită, astfel încît înainte de a-și fi dat sfîrșitul să cunoască secretul ce-l cuprinde.

— Ei bine, mai negați și acum ? exclamă Maria-Antoaneta acoperindu-l pe Charny cu o privire plină de fulgere.

— Ce ?

— Eh ! Dumnezeule... ! Că vă iubește ?

— Pe cine ? Pe mine ? Contesa mă iubeşte ? Ce tot spuneţi, doamnă ? exclamă la rîndul său Charny.

— Oh ! Nenorocita de mine, spun adevărul !

— Contesa mă iubeşte pe mine ? Cu neputinţă !

— Şi de ce ? Şi eu vă iubesc !

— Dacă m-ar fi iubit, mi-ar fi spus-o, m-ar fi lăsat să înţeleg în cei şase ani...

Sărmana Maria-Antoaneta suferea atît de mult, încît simţea nevoia să-şi înfigă un pumnal în durerea din adîncul inimii.

— Nu, exclamă ea, nu v-a lăsat să remarcaţi nimic. Dar dacă nu v-a spus nimic e din cauza că ştia bine că nu vă poate fi soţie.

— Contesa de Charny nu-mi poate fi soţie ? repetă Olivier.

— Fiindcă, urmă regina tulburîndu-se din ce în ce mai mult de propria-i durere, fiindcă ştie bine că între voi există un secret care v-ar ucide dragostea.

— Un secret care ne-ar ucide dragostea ?

— Fiindcă ştie bine că din momentul în care ar vorbi, aţi dispreţui-o.

— Eu, să o dispreţuiesc pe contesă ?...

— Nu este oare dispreţuită o tînără fată, femeie fără bărbat, mamă fără soţ ?

Fu rîndul lui Charny să devină palid ca un mort şi să caute sprijin în cel mai apropiat fotoliu.

— Oh ! Doamnă, doamnă, exclamă el, aţi spus prea mult sau prea puţin, şi sînt în drept să vă cer o explicaţie.

— O explicaţie, domnule, mie, o explicaţie, reginei ?

— Da, doamnă, spuse Charny, şi v-o cer..

În acest moment uşa se deschise.

— Ce vor de la mine ? exclamă nerăbdătoare regina.

— Majestatea Voastră a spus mai de mult că e oricînd gata să-l primească pe doctorul Gilbert, spuse valetul.

— Ei bine ?

— Doctorul Gilbert solicită onoarea de a prezenta umilul său respect Majestăţii Voastre.

— Doctorul Gilbert ! spuse regina. Eşti sigur că e doctorul Gilbert ?

— Da, doamnă.

— Oh ! Să intre, să vină imediat, spuse regina.

Apoi, întorcîndu-se spre Charny ; spuse ridicînd glasul:

— Ați cerut o explicație în legătură cu doamna de Charny. Cereți-o domnului doctor Gilbert. V-o poate da mai bine decît oricine.

Gilbert intrase între timp. El auzi cuvintele rostite de de Maria-Antoaneta și rămase în picioare, nemișcat, în pragul ușii. Regina făcu cîțiva pași pentru a ajunge la cabinetul ei de toaletă, după ce aruncase spre Charny biletul fratelui său. Dar mai repede decît ea, contele îi stăvili trecerea și, prinzînd-o de încheietura mîinii, îi spuse :

— Scuzați, doamnă, dar această explicație trebuie să aibă loc în fața dumneavoastră.

— Domnule, spuse Maria-Antoaneta cu privirea febrilă și cu dinții strînși, cred că sînt încă regina !

— Sînteți o prietenă nerecunoscătoare, care-și calomniază prietena, sînteți o femeie geloasă care insultă pe o altă femeie, pe soția unui om care de trei zile și-a riscat de douăzeci de ori viața pentru dumneavoastră, pe soția contelui de Charny ! În fața dumneavoastră, care ați calomniat-o și ați insultat-o, se va face dreptate... Așezați-vă deci aici și așteptați.

— Ei bine, fie, spuse regina. Domnule Gilbert, continuă ea încercînd să schițeze un zîmbet nereușit, vedeți ce dorește domnul...

— Domnule Gilbert, spuse Charny cu un ton plin de curtoazie și demnitate, înțelegeți ce poruncește regina.

Gilbert înaintă și o privi cu tristețe pe Maria-Antoaneta.

— Oh ! Doamnă ! Doamnă !... murmură el.

Apoi, întorcîndu-se spre Charny rosti :

— Domnule conte, ceea ce am să vă spun este fapta rușinoasă a unui bărbat și gloria unei femei. Un nenorocit, un țăranoi, un vierme al pămîntului, o iubea pe domnișoara de Tavernay. Într-o zi el o găsi leșinată și, fără nici un fel de respect pentru tinerețea ei, pentru frumusețea ei, pentru inocența ei, mizerabilul a violat-o. Astfel încît tînăra fată a devenit femeie fără bărbat și mamă fără soț... Domnișoara de Tavernay e un înger ! Doamna de Charny este o martiră !

Charny își șterse sudoarea de pe frunte.

— Mulțumesc, domnule Gilbert, spuse el.

Apoi, adresîndu-se reginei, adăugă :

— Doamnă, nu știam că domnișoara de Tavernay a fost atît de nefericită. Nu știam că doamna de Charny este atît de demnă de respect. Fără de care, vă rog să credeți, n-aș fi așteptat șase ani pînă să-i cad la picioare și pînă să o ador atît de fierbinte cum o merită !

Și, înclinîndu-se în fața reginei uluite, ieși, fără ca nefericita femeie să îndrăznească să facă vreo mișcare spre a-l opri. Auzi strigătul de durere pe care regina îl scoase văzînd ușa închizîndu-se între ei. Căci ea înțelese că pe această ușă, la fel ca și pe cea a infernului, mîna demonului geloziei tocmai scrisese îngrozitoarea sentință :

Lasciate ogni speranza !

Capitolul 11

DARUITI CRINI

Să spunem cîte ceva despre ce se întîmpla cu Andrée de Charny în momentul cînd avea loc între conte și regină scena pe care am povestit-o și care zdrobea atît de dureros o lungă serie de suferințe.

Mai întîi, e lesne de imaginat cît a suferit din momentul plecării lui Isidore. Ea tremura și în cazul reușitei și al nereușitei proiectului al cărui obiect — fuga — îl ghicise.

În adevăr, dacă reușea, cunoștea destul de bine devotamentul contelui față de stăpînii săi și era sigură că, de îndată ce se vor exila, el nu-i va părăsi. Dacă eșua, cunoștea curajul lui Olivier pentru a fi sigură că va lupta pînă în ultimul moment, atît timp cît va rămîne o rază de speranță, și chiar de nu ar rămîne, împotriva obstacolelor, oricare ar fi ele.

Din clipa în care Olivier și-a luat rămas bun de la ea, contesa rămase cu ochii mereu deschiși, pentru a

prinde orice rază, cu urechea mereu atentă, pentru a percepe orice zgomot, orice zvon.

A doua zi află, împreună cu restul populației Parisului, că regele și familia regală părăsiseră capitala în timpul nopții. Nici un incident nu fusese semnalat cu prilejul plecării.

Deoarece de o plecare fusese vorba, cum de altfel bănuise, Charny se afla împreună cu fugarii. Așadar, contele se îndepărta de ea !

Scoase un suspin adînc și îngenunchie, rugîndu-se pentru o călătorie fericită. Apoi, timp de două zile, Parisul rămase mut și fără ecou. În cele din urmă, în dimineața celei de-a treia zi, o mare zarvă izbucni în oraș : regele fusese arestat la Varennes.

Nu se cunoștea nici un amănunt. Regele fusese arestat la Varennes, atîta tot.

Andrée habar n-avea ce era Varennes. Acest orășel, care trebuia să devină mai tîrziu o amenințare pentru orice monarhie, împărtășea pe atunci întunericul ce acoperea și mai acoperă încă alte zece-mii de localități din Franța, la fel de puțin importante și la fel de necunoscute.

Andrée deschise un dicționar de geografie și citi :

Varennes, în Argonne, reședință de canton, 1 607 locuitori.

Apoi căută pe o hartă și descoperi Varennes, așezat în centrul triunghiului format de Stenay, Verdun și Châlons.

Încet, încet, în urma știrii că întreaga familie regală a fost arestată, sosiră și alte vești. În cele din urmă se anunță înapoierea regelui și a familiei regale pentru ziua de simbătă 26.

Augustii prizonieri dormiseră la Meaux. Calculînd timpul necesar și presupunînd că se va întoarce la Tuileries pe drumul cel mai direct, regele trebuia să ajungă la Paris prin suburbia Saint-Martin, pe la amiază.

La ora 11, doamna de Charny, îmbrăcată foarte simplu și cu chipul acoperit de un voal, se afla la barieră

Aşteptă acolo pînă la ora trei. Atunci, primele valuri de oameni anunţară că regele va înconjura Parisul şi va intra prin bariera de la Champs-Elysées.

Însemna să străbată întreg Parisul, şi încă pe jos. Nimeni n-ar fi îndrăznit să circule în trăsură în mijlocul mulţimii compacte care umplea străzile. Niciodată, de la căderea Bastiliei, nu se mai văzuse o asemenea înghesuială pe bulevard.

Andrée nu stătu în cumpănă. O porni spre Champs-Elysées şi ajunse printre cei dintîi. Acolo aşteptă trei ore — trei ore groaznice.

În cele din urmă, cortegiul apăru.

Andrée văzu trăsura trecînd. Scoase un strigăt puternic de bucurie. Îl recunoscuse pe Charny aşezat pe capră. Gîndi că de la terasa de pe malul apei va domina cu privirea toată această mulţime. Se urcă deci pe această terasă.

În adevăr, de acolo putea vedea capra trăsurii, pe Charny şi pe cei doi însoţitori ai săi.

Trăsura se opri în mijlocul strigătelor şi urletelor mulţimii. Îi văzu pe cei trei bărbaţi azvîrlindu-se de pe capră şi dispărînd, ca şi cum ar fi căzut într-o prăpastie.

Andrée fu cuprinsă de spaimă. Căzu pe jumătate leşinată, înţelegînd că trăia fiindcă suferea.

Revenindu-şi, primele sale cuvinte au fost :

— Sînt morţi ?

Mila este perspicace. Cei care o înconjurau pe Andrée înţeleseseră că e vorba de cei trei bărbaţi a căror viaţă fusese atît de grav ameninţată.

— Nu, i se răspunse, au fost salvaţi.

— Toţi trei ? întrebă ea.

— Da, toţi trei.

— Unde sînt ?

— Se crede că sînt la castel.

— La castel ? Mulţumesc.

Traversă un colţ al pieţei Carroussel, intră în curte şi se repezi la ghereta portarului. Acest om o cunoştea. Consimţi să se ducă după veşti.

Cei trei ofiţeri erau salvaţi. Domnul de Charny, teafăr şi nevătămat, se retrăsese în camera sa, de unde ieşise după un sfert de oră, în uniformă de ofiţer de marină,

și se dusese la regină, unde trebuia să se afle în acest moment.

Andrée răsuflă ușurată, întinse punga cu bani celui ce-i dăduse aceste știri bune și, amețită, ceru un pahar cu apă. Îi mulțumi omului și făcu iar drumul pînă la locuința sa din strada Coq-Héron. Ajunsă acolo, căzu în fața scăunelului de rugăciune.

Era cufundată într-un extaz binefăcător, cînd auzi deschizindu-se poarta. Se întoarse încet. Jupîneasa se afla în picioare, căutînd-o din ochi în întuneric. În spatele ei se înălța o umbră, o formă nedeslușită, dar căreia instinctul ei îi dădu pe dată contur și nume.

— Domnul conte de Charny, spuse jupîneasa.

Andrée voi să se ridice, dar îi lipsiră puterile. Recăzu în genunchi pe pernă și, întorcîndu-se pe jumătate, își sprijini brațul de scăunel.

— Contele ! murmură ea. Contele !

Cu toate că el se afla în fața ei, nu-i venea să creadă că e adevărat. Andrée făcu un semn din cap, nu putea vorbi. Jupineasa se îndepărtă pentru a-l lăsa pe Charny să treacă, și închise ușa.

Charny și contesa se aflau față în față, singuri.

— Mi s-a comunicat că de-abia v-ați înapoiat, doamnă, spuse Charny. Nu sînt oare indiscret să vă fi urmat atît de aproape ?

— Nu, spuse ea cu glas tremurat, nu, sînteți binevenit, domnule. Eram atît de îngrijorată, încît am ieșit să aflu ce se întîmplă.

— Ați ieșit... de multă vreme ?...

— De dimineață, domnule. Am fost mai întîi la bariera Saint-Martin, apoi la cea din Champs-Elysées. Acolo, am... am văzut... v-am văzut, și m-am liniștit, cel puțin pentru moment... În sfîrșit, m-am informat și am aflat că ați fost salvat. M-am întors acasă și vedeți... eram în genunchi... mă rugam și-i mulțumeam lui Dumnezeu.

— Deoarece erați în genunchi, deoarece vă rugați Domnului, nu vă ridicați înainte de a spune cîteva cuvinte pentru sărmanul meu frate.

— Domnul Isidore ? Ah ! exclamă Andrée, așadar el era...

Și lăsă să-i cadă capul în mîini

Charny făcu cîţiva paşi înainte şi privi cu o profundă expresie de tandreţe şi melancolie această neprihănită făptură care se ruga. Nu-i spusese regina, mai bine zis nu lăsase să-i scape strania destăinuire că Andrée îl iubea ?

După ce termină rugăciunea, contesa se ridică şi îl întrebă :

— Şi el a murit ?

— A murit, doamnă, cum a murit sărmanul Georges, pentru aceeaşi cauză, împlinindu-şi aceeaşi datorie.

— Şi în mijlocul acestei mari dureri aţi avut vreme să vă gîndiţi la mine, domnule ?

— Doamnă, nu l-aţi însărcinat pe fratele meu cu o misiune pentru mine ?

— Domnule !... bîigui Andrée privindu-l cu teamă pe conte.

— Nu i-aţi înmînat o scrisoare pentru mine ?

— Domnule ! repetă Andrée cu glas fremătător.

— După moartea sărmanului Isidore, mi-au fost predate hîrtiile ce le avea asupra sa şi, printre ele, scrisoarea dumneavoastră.

— Aţi citit-o ? exclamă Andrée ascunzîndu-şi capul în mîini. Ah !...

— Doamnă, nu trebuia să aflu conţinutul dacă eram rănit de moarte şi, după cum vedeţi, sînt teafăr.

— Atunci, scrisoarea ?...

— Iat-o, neatinsă.

— Oh ! murmură Andrée luînd scrisoarea. E foarte frumos... sau foarte crud ceea ce faceţi !

Charny întinse braţele şi luă mîna contesei, pe care o puse între ale sale. Andrée făcu o mişcare pentru a-şi retrage mîna. Apoi, cum Charny insista murmurînd : „Vă implor, doamnă !", ea scoase un suspin aproape de groază. Dar îşi lăsă mîna tremurîndă şi umedă între mîinile lui Charny. Apoi, stînjenită, neştiind unde să-şi oprească ochii, neştiind cum să fugă de privirea contelui, pe care o simţea ţintuită asupra ei, neputînd da înapoi, sprijinită fiind de scăunelul de rugăciune, spuse :

— Da, înţeleg, domnule, şi aţi venit să-mi înapoiaţi scrisoarea ?

— Da, doamnă, dar și pentru altceva... Trebuie să vă cer mii de scuze, contesă.

Andrée tresări pînă în străfundul inimii. Era pentru prima dată că Charny îi dădea acest titlu fără să-l precedă de cuvîntul *doamnă*. Apoi, glasul lui rostise fraza cu o inflexiune de nesfîrșită duioșie.

— Scuze, mie, domnule conte ! Și cu ce prilej, vă rog ?

— Pentru felul în care m-am purtat timp de șase ani.

Andrée îl privi cu o profundă mirare.

— M-am plîns vreodată, domnule ? întrebă.

— Nu, doamnă, fiindcă sînteți un înger !

Fără să vrea, ochii contesei se împăienjeniră și simți lacrimi alunecîndu-i pe sub pleoape.

— Plîngeți, Andrée ? spuse Charny.

— Oh ! exclamă Andrée izbucnind în lacrimi. Scuzați-mă, domnule, dar nu sînt obișnuită să-mi vorbiți astfel... Ah, Dumnezeule ! Dumnezeule !

Și se prăvăli pe un jilț, lăsînd să-i cadă capul între mîini. Apoi, după un moment, îndepărtînd mîinile și clătinînd din cap, spuse :

— Într-adevăr, sînt chiar nebună !

Deodată se opri. Cît stătuse cu ochii ascunși în mîini, Charny se apropiase și îngenunchease în fața ei.

— Oh ! stați în genunchi, dumneavoastră, la picioarele mele !

— Nu v-am spus, Andrée, că am venit să vă cer iertare ?

— La genunchii mei, la picioarele mele ! repetă ea, ca o femeie ce nu poate crede ceea ce vede.

— Andrée, v-ați retras mîna, spuse Charny.

Și întinse din nou mîna tinerei femei. Dar ea, trăgîndu-se înapoi cu un sentiment care semăna cu groaza, murmură :

— Ce înseamnă asta ?

— Andrée, răspunse Charny cu glas blînd, asta înseamnă că vă iubesc !

Andrée își duse mîna la inimă și scoase un țipăt ușor. Apoi, ridicîndu-se în picioare, ca și cum un resort ar fi aruncat-o în sus, și strîngîndu-și tîmplele între cele două mîini, repetă :

— Mă iubește ! Mă iubește ! Dar e cu neputință !

— Puteți spune că e imposibil să mă iubiți, Andrée, dar nu spuneți că e imposibil să vă iubesc.

Ea își coborî privirea asupra lui, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că spunea adevărul. Ochii mari și negri ai contelui spuneau mai mult decît exprimaseră vorbele lui.

Andrée, care se putea îndoi de vorbele lui, nu se mai putea îndoi privindu-i ochii.

— Ah! murmură ea, Dumnezeule! Dumnezeule! există oare pe lume o ființă mai nefericită ca mine?

— Andrée, continuă Charny, spuneți-mi că mă iubiți, sau, dacă nu-mi spuneți că mă iubiți, cel puțin spuneți-mi că nu mă urîți!

— Eu, să vă urăsc! exclamă Andrée.

Și la rîndul lor, ochii ei atît de liniștiți, de limpezi, de senini, lăsară să scape un dublu fulger.

— Oh! domnule, ați fi foarte nedrept dacă ați lua drept ură sentimentul ce mi-l inspirați.

— Dar, în sfîrșit, dacă nu e ură, dacă nu e dragoste, ce e, Andrée?

— Nu e dragoste, fiindcă nu mi-e îngăduit să vă iubesc. Nu m-ați auzit adineaori strigînd lui Dumnezeu că sînt cea mai nenorocită ființă de pe pămînt?

— Și de ce nu vă e îngăduit să mă iubiți cînd eu vă iubesc, Andrée, cu toată puterea inimii?

— Oh! Iată ce nu vreau, iată ce nu pot, iată ce nu îndrăznesc să vă spun, răspunse Andrée frîngîndu-și mîinile.

— Dar, reluă Charny îndulcind încă și mai mult timbrul glasului său, dacă ceea ce nu voiți, ceea ce nu puteți, ceea ce nu îndrăzniți să-mi spuneți mi-ar fi spus altcineva?

Andrée își sprijini mîinile pe umerii lui Charny.

— Cum? făcu ea înspăimîntată.

— Dacă aș ști? continuă Charny.

— Doamne!

— Și dacă v-aș găsi mai demnă și mai respectabilă tocmai din pricina acestei nenorociri? Și dacă, aflînd această taină înfiorătoare, m-am hotărît totuși să viu și să vă spun că vă iubesc?

— Dacă ați făcut asta, domnule, sînteți cel mai nobil, cel mai generos dintre oameni.

— Vă iubesc, Andrée ! repetă Charny. Vă iubesc ! Vă iubesc !

— Ah ! făcu Andrée ridicînd brațele spre cer. Nu știam, Doamne, că poate exista o asemenea fericire în această lume.

— Dar, la rîndul dumneavoastră, Andrée, spuneți-mi în sfîrșit că mă iubiți ! exclamă Charny.

— Oh ! Nu, nu voi îndrăzni niciodată, spuse Andrée. Citiți însă această scrisoare, care trebuia să vă fie predată pe patul de moarte !

Și îi întinse scrisoarea pe care contele i-o înapoiase.

Pe cînd Andrée își acoperea obrazul cu amîndouă mîinile, Charny rupse repede pecetea, citi primele rînduri și scoase o exclamație. Apoi, desfăcînd mîinile contesei și ducîndu-le, cu aceeași mișcare, la inima sa, spuse :

— Începînd din ziua în care m-ai văzut, de șase ani ! Cum te-aș putea iubi vreodată îndeajuns pentru a te face să uiți ce ai suferit ?

— Doamne ! murmură Andrée încovoindu-se ca o trestie sub greutatea unei fericiri atît de mari. Dacă e un vis, fă să nu mă mai trezesc vreodată, sau să mor cînd mă voi trezi...

Și acum, să-i uităm pe cei ce sînt fericiți, pentru a ne apropia de cei ce suferă, luptă sau urăsc, și poate că soarta lor rea îi va uita, ca și noi.

Capitolul 12

PUȚINA UMBRĂ DUPĂ SOARE

La 16 iulie 1791, adică la cîteva zile după evenimentele povestite, două noi personaje, pe care am întîrziat pînă acum să le prezentăm cititorilor noștri sub adevărata lor înfățișare, scriau amîndoi la aceeași masă dintr-un mic salon de la al treilea etaj al hotelului „Britannique", situat pe strada Guénégaud.

Printr-una din uşi salonul dădea într-o sufragerie modestă, în care recunoşteai dealtfel, din toate punctele de vedere, obişnuitul mobilier al hotelurilor. Printr-o altă uşă se putea vedea un dormitor, cu două paturi alăturate.

Cei doi scriitori erau de sexe diferite, fiecare meritînd o menţiune specială.

Bărbatul părea cam de şaizeci le ani, poate chiar mai puţin. Era înalt şi slab, avea o înfăţişare austeră şi pasionată în acelaşi timp. Liniile drepte ale obrazului indicau un gînditor calm şi serios, la care calităţile rigide şi drepte ale inteligenţei precumpăneau asupra imaginaţiei.

Femeia nu trăda decît treizeci sau treizeci şi doi de ani, cu toate că în realitate avea peste treizeci şi şase. După coloritul viu, după o anume vigoare a carnaţiei era uşor să-i ghiceşti obîrşia populară.

Bărbatul era Jean-Marie Roland de la Platière, născut în 1732, la Villefranche, în apropiere de Lyon.

Femeia era Manon-Jeanne Philipon, născută la Paris, în 1754.

Ei se căsătoriseră cu unsprezece ani în urmă, adică în 1780.

Am spus că femeia era de origine populară. Fiica unui gravor, grava ea însăşi pînă cînd, la vîrsta de douăzeci şi cinci de ani, se căsătorise cu Roland, care avea douăzeci şi doi de ani mai mult decît ea. Atunci, din gravor deveni copistă, traducătoare, compilatoare. Cărţi ca *Arta fabricantului de lînă* sau *Dicţionarul manufacturilor* absorbiseră cei mai frumoşi ani ai acestei femei, care rămăsese fecioară nu din sterilitatea inimii, ci din puritatea sufletului.

În 1789, doamna Roland ducea această viaţă obscură şi obositoare în provincie. Soţul ei locuia pe atunci la Platière, după care îşi luă numele. Acest teren era situat la Villefranche, lîngă Lyon. Acolo îi zgudui pe amîndoi bubuitul celor două tunuri ale Bastiliei.

În seara acelei zile istorice, entuziasmată de cele văzute, simţindu-se poetă, simţindu-se istorică, scrise o relatare a acestei sărbătoriri, pe care o trimise prietenului ei, Champagneux, redactor şef la *Journal de Lyon*. Tînărul bărbat, mirat, surprins, uluit de înflăcărata poves-

tire, a publicat-o în ziarul său. A doua zi, ziarul care se tipărea obişnuit în o mie două sute, sau o mie cinci sute de exemplare, s-a tras într-un tiraj de şaizeci de mii!

În ce-l priveşte pe Roland, ultimul din cinci fraţi, părinţii au vrut să facă din el preot. La nouăsprezece ani părăsi casa părintească, şi singur, fără bani, pe jos, străbătu Franţa, se duse la Nantes, se angajă la un armator şi obţinu să fie trimis în Indii. În momentul plecării, chiar în clipa în care vasul îşi ridica ancora, interveni o hemoptizie atît de violentă, încît medicul îi interzise plecarea.

Neputînd satisface nevoile armatorului la care se angajase, părăsi oraşul Nantes şi se duse la Rouen. Acolo, una dintre rudele sale recunoscu valoarea tînărului şi obţinu pentru el postul de inspector al manufacturilor.

De atunci, viaţa lui Roland devine o viaţă de studiu şi de trudă. Călătoreşte, adună, scrie. Scrie lucrări despre educaţia mulţimilor, teorii privind arta mecanică, „Financiarul francez", „Scrisori din Sicilia, din Italia, din Malta" şi altele, citate mai înainte, şi se căsătoreşte, cum am spus, în 1780. Patru ani mai tîrziu face, împreună cu soţia sa, o călătorie în Anglia. La înapoiere, o trimite la Paris să solicite rangul de nobil şi în acelaşi timp să ceară pentru el inspectoratul din Lyon în locul celui din Rouen. Reuşeşte doar pentru postul de la Lyon. Exercită deci funcţiunile de inspector al comerţului şi al manufacturilor cînd izbucneşte revoluţia.

Capitolul 13

PRIMII REPUBLICANI

La 20 februarie 1791, Roland a fost trimis de la Lyon la Paris, ca delegat extraordinar. Misiunea sa era să pledeze cauza a douăzeci de mii de muncitori lipsiţi de pîine.

Se afla de cinci luni la Paris, cînd avu loc îngrozitorul eveniment de la Varennes, eveniment care a avut

o atît de mare înrîurire asupra destinului eroilor noştri şi al Franţei, încît am socotit necesar să-i consacrăm aproape un volum.

Or, de la înapoierea regelui, la 25 iunie, pînă în ziua în care ne găsim, 16 iulie, se petrecuseră multe lucruri.

Toată lumea strigase : „Regele fuge !“, toată lumea alergase după rege, toată lumea îl readusese la Paris şi, odată înapoiat la Paris, în Tuileries, nimeni nu mai ştia ce să facă cu el !

Fiecare îşi dădea cu părerea, părerile curgeau din toate părţile, ca rafalele de vînt în timpul unei vijelii. Vai de vasul care se află în largul mării pe o asemenea furtună !

La 21 iunie, ziua fugii regelui, cordelierii au făcut un afiş, semnat de Legendre, acest măcelar francez pe care regina îl asemuia cu măcelarul englez Harrison. Afişul purta ca *motto* versurile de mai jos :

Dacă printre francezi s-ar găsi un trădător
Care pe regi i-ar regreta şi de-un stăpîn ar fi doritor,
Să moară perfidul în chinuri, făr-a mai sta pe gînduri,
Şi cenuşa să-i fie aruncată în cele patru vînturi.

Versurile îi aparţineau lui Voltaire. Nu erau prea bune şi rima nu se prea potrivea, dar aveau meritul că exprimau în chip limpede gîndul patrioţilor pe al căror afiş erau tipărite.

Afişul declara că toţi cordelierii au jurat să-i sfîşie în bucăţi pe tiranii ce ar îndrăzni să atace teritoriul, libertatea şi constituţia.

În ce-l priveşte pe Marat, care mergea totdeauna singur şi îşi motiva izolarea zicînd că vulturul trăieşte singuratic iar curcanii trăiesc în cîrduri, Marat propunea un dictator :

Luaţi, spunea el în ziarul său, luaţi un bun francez, un bun patriot. Luaţi-l pe cetăţeanul care, de la începutul revoluţiei, face cea mai bună dovadă de inteligenţă, de zel, de fidelitate şi lipsă de interes. Luaţi-l fără întîrziere, sau cauza revoluţiei va fi pierdută !

Ceea ce însemna : „Luați-l pe Marat".

În ce-l privește pe Prudhomme, el nu propunea nici un om, nici un guvern, numai că detesta vechiul în persoana regelui și a descendenților săi. Să-l ascultăm :

În ziua de luni, spune el, moștenitorul a fost dus la plimbare să ia aer de-a lungul terasei dinspre fluviu a palatului Tuileries. Cînd se zărea un grup destul de mare de cetățeni, grenadierul plătit lua copilul în brațe și-l așeza pe marginea de piatră a terasei. Copilul regal, credincios lecției învățate de dimineață, trimitea bezele poporului. Ceea ce înseamnă că cere îndurare pentru tatăl și mama sa. Cîțiva spectatori au avut lașitatea să strige : „Trăiască delfinul !" Cetățeni, păziți-vă de lingușirile unei Curți slugarnice față de popor, acum cînd ea nu mai e cea mai puternică.

După aceste rînduri veneau imediat următoarele :

La 27 ianuarie 1649 parlamentul Angliei il condamnă pe Carol la decapitare pentru vina de a fi vrut să extindă prerogativele regale și să-și păstreze tot ce a uzurpat Ioan, tatăl său. În ziua de 30 a aceleiași luni își ispăși nelegiuirile, aproape legitimate de tradiție și consfințite de un partid numeros. Dar vocea poporului s-a făcut auzită, parlamentul il declară pe rege fugar, trădător, dușman al poporului, *și Carol Stuart a fost decapitat in fața sălii de banchete a palatului White-Hall.*

Bravo ! Cetățene Prudhomme, dumneavoastră cel puțin nu sînteți in întîrziere, căci la 21 ianuarie 1793 cînd, la rîndul său, va fi decapitat Ludovic al XVI-lea, veți avea dreptul să vă revendicați inițiativa, deoarece ați propus exemplul încă din 27 iunie 1791.

Este adevărat că domnul Prudhomme — să nu fie confundat cu spiritualul nostru prieten Monnier, acesta e un prost, dar un om cinstit — este adevărat că domnul Prudhomme va deveni mai tîrziu regalist și reacționar și va publica *Istoria crimelor săvîrșite in timpul Revoluției.*

Ce mai e și cu conștiința asta !

În schimb loialul, îndrăznețul, tînărul Bonneville, un admirabil nebun care bate cîmpii în împrejurări obișnuite, dar nu se înșală niciodată în cele mari, scria în lucrarea *La Bouche de Fer* :

Din jurămînt a fost șters infamul cuvînt rege : *pînă acum se schimba deseori numele, dar se păstra lucrul în sine : fără regent, fără dictator, fără protector, fără prinț d'Orléans, fără Lafayette. Este oare necesar ca o națiune să aibă nevoia de a fi totdeauna sub tutelă ? Cînd se vor uni oare într-o confederație departamentele noastre și vor declara că nu vor nici tirani, nici monarhi, nici protector, nici regent, nici una din aceste umbre ale regelui ?*

Dar nu e de-ajuns să zici : „Republică !" Și Veneția a fost o republică. Este nevoie de o comunitate națională, de un guvern național. Adunați poporul în fața soarelui. Proclamați că numai legea e suverană. Jurați că numai ea singură va domni. Nu va exista pe pămînt nici un prieten al libertății care să nu repete jurămîntul !

În ce-l privește pe Camille Desmoulins, el se urcase pe un scaun la Palais-Royal, adică pe obișnuita scenă a isprăvilor sale oratorice, și spusese :

— Domnilor, ar fi o nenorocire dacă acest om perfid ne-ar fi adus înapoi. Ce-am face cu el ? Dacă ne va fi adus, propun să adoptăm o moțiune ca să fie expus trei zile, cu batista roșie pe cap, batjocurii publice, și să fie dus apoi, din post în post, pînă la graniță.

Dintre toate propunerile, să recunoaștem, cea a acestui copil teribil pe nume Camille Desmoulins nu era cea mai neîngrijită.

Încă un cuvînt care va zugrăvi destul de bine starea de spirit generală ; Dumont este cel care-l rostește, un genovez cu studii făcute în Anglia, și care, în consecință, nu e suspect de părtinire în favoarea Franței.

Poporul părea inspirat de o înțelepciune excepțională. Iată-ne scăpați de un mare bucluc, spunea el cu veselie.

Dar dacă regele ne-a părăsit, naţiunea rămîne : O naţiune fără rege poate exista, dar un rege fără naţiune nu.

Se vede că în mijlocul tuturor acestor întîmplări cuvîntul *republică* n-a fost rostit decît de Bonneville. Nici Brissot, nici Danton, nici Robespierre, nici chiar Pétion nu îndrăznesc încă să pună problema în discuţie. Ea îi înspăimîntă pe cordelieri şi îi indignează pe iacobini.

La 13 iulie Robespierre a exclamat de la tribună : „Nu sînt nici republican, nici monarhist".

După cum se vede, dacă Robespierre ar fi fost strîns cu uşa, i-ar fi fost tare greu să spună ce este.

Ei bine, toată lumea se găsea cam în aceeaşi situaţie, în afară de Bonneville şi această femeie pomenită mai sus, Manon-Jeanne Philipon, care, aşezată în faţa soţului ei, copia un protest, la etajul trei al unei case din strada Guénégaud.

La 22 iunie, a doua zi după plecarea regelui, ea scria :

Simţămîntul republicii, indignarea împotriva lui Ludovic al XVI-lea, ura împotriva regilor se degajă aici de peste tot.

Simţămîntul, pricepeţi, *simţămîntul* republicii este în inimi, dar numele de republică este pronunţat abia de cîţiva.

Mai ales Adunarea Naţională îi este ostilă.

Marea nenorocire a acestor adunări este că, după ce sînt alese, se opresc totdeauna la momentul istoric al alegerii lor, nu ţin seama de evenimente, nu merg împreună cu spiritul ţării, nu urmează poporul acolo unde se îndreaptă acesta şi pretind totuşi că reprezintă în continuare poporul.

Adunarea spunea :

MORAVURILE FRANŢEI NU SÎNT DELOC REPUBLICANE

Adunarea îl imita pe domnul de La Palisse şi, după părerea noastră, îl întrecea pe ilustrul prezicător de adevăruri. Cine ar fi creat deprinderi republicane în Franţa ?

Monarhia? În nici un caz; monarhia nu era atît de proastă. Monarhia are nevoie de supunere, de servilism, de corupţie şi ea modelează moravuri pe măsura corupţiei, servilismului şi supunerii. Republica este aceea care creează moravuri republicane. Aveţi mai întîi republica, şi moravurile republicane vor apărea după aceea.

A existat totuşi un moment în care proclamarea republicii ar fi fost lesnicioasă: era clipa în care s-a aflat că regele plecase luînd delfinul cu el. În loc să fugă după ei şi să-i aducă înapoi, ar fi trebuit să li se dea cei mai buni cai din grajdurile poştei şi surugii viguroşi, cu bice în mînă şi pinteni la cizme; trebuia să se fi împins curtenii în urma lor, preoţii în spatele curtenilor, şi să li se închie uşa în nas.

La Fayette, care avea uneori sclipiri, mai rar idei, avu o asemenea sclipire.

Fu înştiinţat la şase dimineaţa că regele, regina şi familia regală au plecat. A fost foarte greu de trezit: dormea acel somn istoric care i se mai reproşase la Versailles.

— Au plecat? spuse el. Cu neputinţă. L-am lăsat pe Gouvion dormind, rezemat de uşa dormitorului lor.

Totuşi se sculă, se îmbrăcă şi coborî. La uşă îl întîlni pe Bailly, primarul Parisului, pe Beauharnais, preşedintele Adunării Naţionale. Bailly avea nasul mai lung şi obrazul mai galben ca de obicei, iar Beauharnais era consternat.

Lucru curios, nu-i aşa? Soţul Josephinei care, murind pe eşafod, lăsă o văduvă pe calea tronului, este consternat de fuga lui Ludovic al XVI-lea.

— Ce nenorocire, exclamă Bailly, că Adunarea nu e încă întrunită!

— Oh! da, spuse Beauharnais, e o mare nenorocire.

— Drace! spune La Fayette. Chiar a plecat?

— Vai! da, răspund în cor cei doi oameni de stat.

— De ce *vai*? întrebă La Fayette.

— Cum? Nu înţelegeţi? exclamă Bailly. Fiindcă va reveni cu prusienii, cu austriacii, cu emigranţii. Fiindcă ne va aduce războiul civil, războiul cu străinii.

— Deci, spuse La Fayette nu prea convins, credeţi că *salvarea statului impune înapoierea regelui?*

— Da, spuseră într-un singur strigăt Bailly şi Beaulharnais.

— În cazul acesta, spuse La Fayette, să alergăm după el.

Şi scrise acest bilet :

Deoarece inamicii patriei l-au răpit *pe rege, ordonăgărzilor naţionale să-l aresteze.*

Într-adevăr, reţineţi acest lucru, toată politica anului 1791, pînă şi viitorul Adunării Naţionale vor depinde de aceasta.

De vreme ce regele este necesar Franţei, de vreme ce trebuie adus înapoi, înseamnă că el *a fost răpit* şi nu că ar fi fugit.

Toate astea nu-l putură convinge pe La Fayette. De aceea, cînd, trimiţîndu-l pe Romeuf, i-a recomandat să nu se grăbească prea tare, tînărul aghiotant a pornit-o pe drumul opus celui pe care mergea Ludovic al XVI-lea, spre a fi sigur că nu-l va ajunge din urmă.

Din nenorocire, pe drumul cel bun se afla Billot.

Cînd Adunarea află vestea, se produse o mare spaimă. Ce-i drept, regele a lăsat la plecare o scrisoare deosebit de ameninţătoare. Dădea de înţeles foarte limpede că se duce să-l cheme în ajutor pe duşman şi că se va întoarce să le bage francezilor minţile în cap.

La rîndul lor, regaliştii înălţau capul şi ridicau tonul. Unul din ei, Suleau pare-mi-se, scria :

Toţi cei care vor să fie cuprinşi în amnistia pe care o oferim, în numele prinţului de Condé, se pot înscrie din acest moment pînă în luna august la birourile noastre. Vom avea o mie cinci sute de registre la dispoziţia publicului.

Unul dintre cei mai înspăimîntaţi a fost Robespierre. Şedinţa fiind suspendată de la trei şi jumătate la cinci, el alergă la Pétion. Nevolnicul îl căuta pe cel puternic.

După părerea lui, La Fayette era complicele Curţii.

Era vorba nici mai mult nici mai puțin decît de a se face un nou Sfînt-Bartolomeu [1] al deputaților.

— Voi fi unul dintre primii uciși ! se văicărea Robespierre. Nu mai am de trăit nici douăzeci și patru de ore.

Dimpotrivă, Pétion, avînd un caracter calm și un temperament limfatic, vedea altfel lucrurile.

— Bine ! spuse el, acum îl cunoaștem pe rege și vom acționa în consecință.

Sosi Brissot. Era unul din oamenii cu ideile cele mai înaintate ale epocii. Scria în ziarul *Patriotul*.

— Înființăm un nou ziar și eu voi fi unul dintre redactori, spuse el.

— Ce ziar ? întrebă Pétion.

— *Republicanul*.

Robespierre se sili să zîmbească.

— *Republicanul ?* spuse el. Tare aș vrea să-mi explicați ce e o republică.

Se aflau la acest punct al discuției cînd sosiră la Pétion soții Roland. Veneau de acasă, din strada Guénégaud, și văzuseră afișul cordelierilor. Ca și aceștia, nu credeau pentru nimic în lume că un rege ar fi necesar națiunii.

Curajul soților Roland îl îmbărbătă pe Robespierre. Intră în ședință, gata să profite de orice din colțul în care era așezat, ca o vulpe care stă la pîndă în pragul vizuinii. Spre orele nouă seara vede că Adunarea tindea să devină sentimentală, se predica fraternitatea, și, pentru a îmbina practica cu teoria, întreaga Adunare se va duce la iacobini, cu care se află în relații foarte proaste și pe care-i numește „o bandă de asasini".

Atunci se strecoară pe nesimțite din banca sa, dispare fără să fie observat, aleargă la iacobini, se urcă la tribună, îl denunță pe rege, denunță guvernul, pe Bailly, pe La Fayette, denunță întreaga Adunare Națională, repetă fabula de dimineață, desfășoară în cuvinte un imaginar Sfînt-Bartolomeu și sfîrșește prin a declara că este gata să se sacrifice pe altarul patriei.

Cînd Robespierre vorbea despre el însuși, ajungea la un fel de elocință. La ideea că virtuosul Robespierre se

[1] *Sfîntul-Bartolomeu* : nume dat masacrului general al protestanților, executat din ordinul lui Carol al IX-lea la instigarea Caterinei de Medicis, în noaptea de 23 august 1572. (N.T.)

expune unei primejdii atît de mari, toți plîng cu sughițuri. „Dacă tu mori, vom muri cu toții împreună cu tine!“ strigă un glas. „Da, da, cu toții, cu toții!“ repetă în cor asistența, și unii întind mîna să jure, alții trag sabia, ceilalți cad în genunchi cu brațele ridicate spre cer. Se ridicau des brațele spre cer în aceste timpuri, era gestul epocii. Priviți pentru edificare tabloul lui David *Jurămîntul de la Jeu de Paume.*

Doamna Roland era acolo, neînțelegînd prea bine ce pericol îl putea paște pe Robespierre. Dar, în sfîrșit, era femeie, în consecință accesibilă emoției. Emoția era mare, a fost emoționată și ea, o mărturisește singură.

În acest moment intră Danton. Cu popularitatea în ascensiune, îi venise rîndul să atace popularitatea ce apunea a lui La Fayette.

De ce această ostilitate a tuturor față de La Fayette?

Poate fiindcă era un om cinstit, tras mereu pe sfoară de partide dacă acestea apelau la generozitatea sa.

De aceea nu este de mirare că, în momentul cînd se anunță sosirea Adunării în frunte cu cei doi dușmani de moarte, La Fayette și Lameth, care vin braț la braț spre a da un exemplu de fraternitate, din toate colțurile se aude strigătul:

— Danton la tribună! La tribună Danton!

Robespierre nici nu dorea altceva decît să-și cedeze locul. Am spus că Robespierre era o vulpe și nu un buldog. El urmărea inamicul absent, sărea asupra lui pe la spate, își înfigea ghearele în umerii lui, îi rodea craniul pînă la creier, dar îl ataca foarte rar din față.

Tribuna era deci liberă, așteptîndu-l pe Danton.

Numai că lui Danton îi venea greu să urce. Dacă era singurul om care *trebuia* să-l atace pe La Fayette, generalul era poate singurul om pe care nu-l putea ataca.

De ce? Ah! Vă vom spune. Danton avea mult din Mirabeau: același temperament, aceeași nevoie de plăceri, aceeași nevoie de bani, și, în consecință, aceeași ușurință de a fi corupt.

Se spunea că, la fel ca Mirabeau, Danton primise bani de la Curte. Unde? Pe ce cale? Cît? Nu se știa. Dar că primise, de asta toți erau siguri. Așa se spunea cel puțin.

Iată ce era adevărat din toate astea:

Danton tocmai *vinduse* guvernului funcția sa de avocat în consiliul regelui, și se spunea că primise din partea guvernului de patru ori valoarea funcției sale.

Era adevărat. Numai că secretul era deținut de trei persoane: vînzătorul, adică Danton, cumpărătorul, adică domnul de Montmorin, și intermediarul, adică domnul de La Fayette.

Dacă Danton l-ar acuza pe La Fayette, acesta i-ar putea arunca în față povestea acestei slujbe vîndute la un preț împătrit față de valoarea ei.

Un altul ar fi dat înapoi. Danton, dimpotrivă, merse înainte: cunoștea generozitatea lui La Fayette, care degenera uneori în nerozie. Să ne amintim de anul 1830.

Danton își spuse că domnul de Montmorin, prieten cu La Fayette, acel Montmorin care semnase pașapoartele regelui, era prea compromis în acest moment pentru ca La Fayette să-i arîne de gît această nouă piatră.

Urcă la tribună. Discursul său nu se lungi prea mult.

— Domnule președinte, spuse el, îl acuz pe La Fayette. Trădătorul va veni. Să se ridice două eșafoduri, și consimt să mă urc pe unul dacă el n-a meritat să se urce pe celălalt.

Trădătorul nu urma să vină, el a și sosit și a putut auzi îngrozitoarea acuzație ce ieșea din gura lui Danton. Dar, așa cum prevăzuse acesta, generalul a avut generozitatea de a nu-i răspunde.

Lameth preluă această sarcină. Pe lava slobozită de Danton azvîrli apa călduță a uneia din predicile sale obișnuite, propovăduind fraternitatea.

Urmă apoi Sieyès, care predică și el fraternitatea.

Apoi Barnave, care repropovădui la rîndu-i fraternitatea.

Acești trei oameni populari reușiră să-l neutralizeze pe Danton. Cei prezenți i-au fost recunoscători lui Danton de a-l fi atacat pe La Fayette, dar le-au fost recunoscători și lui Lameth, Sieyès și Barnave pentru a-l fi apărat. Și cînd La Fayette și Danton ieșiră de la iacobini, La Fayette fu cel însoțit cu făclii și condus cu aclamații.

Partidul Curții obținu o mare victorie prin această ovație făcută generalului La Fayette.

Cele două mari puteri ale zilei erau înfrînte în persoana şefului lor : iacobinii în persoana lui Robespierre ; cordelierii în persoana lui Danton.

Îmi dau seama că trebuie să amîn pentru capitolul următor ceea ce am de spus despre protestul pe care doamna Roland îl copia în faţa soţului ei, în acel mic salon de la etajul trei al hotelului „Britannique".

Capitolul 14

MEZANINUL DE LA TUILERIES

Vom şti îndată ce conţinea acest protest pe care-l copia doamna Roland. Dar, pentru ca cititorul să fie pe deplin la curent cu situaţia şi să vadă limpede unul din cele mai întunecate mistere ale revoluţiei, trebuie mai întîi să treacă împreună cu noi prin Tuileries în seara zilei de 15 iulie.

În spatele uşii unui apartament ce dădea într-un coridor întunecos şi pustiu, situat la mezaninul palatului, stătea în picioare o femeie, cu urechea la pîndă, cu mîna pe cheie, tresărind la fiecare pas ce trezea un ecou prin împrejurimi.

Dacă n-am şti cine e această femeie, ne-ar fi greu s-o recunoaştem, căci, în afara întunericului care domneşte în coridor chiar în plină zi, se lăsă noaptea şi, fie din întîmplare, fie premeditat, fitilul singurei lămpi cu ulei ce arde acolo este lăsat în jos şi pare gata să se stingă.

Mai mult decît atît este luminată numai cea de-a doua cameră a acestui apartament, iar femeia aşteaptă, tresare şi ascultă, sprijinită de uşa primei încăperi.

Cine este femeia care aşteaptă ? Maria-Antoaneta !

Pe cine aşteaptă ? Pe Barnave.

O, semeaţă fiică a Mariei-Tereza, cine v-ar fi spus în ziua în care aţi fost unsă regină a francezilor că va veni un moment în care, ascunsă în spatele uşii apartamentului cameristei dumneavoastră, veţi aştepta, tresărind

de spaimă și de speranță, un neînsemnat avocat din Grenoble, dumneavoastră, care l-ați făcut atît de mult să aștepte pe Mirabeau și pe care n-ați binevoit să-l primiți decît o singură dată !

Dar să nu ne înșelăm. Regina îl aștepta pe Barnave dintr-un interes pur politic. În respirația întretăiată, în mișcările nervoase, în mîna care tremură atingînd cheia, inima este absentă și doar orgoliul este interesat.

Spunem orgoliul, căci, cu toate relele de persecuții cărora le sînt supuși regele și regina de la înapoierea lor, este evident că viața le e salvată și că toată problema se rezumă în aceste cîteva cuvinte: „Fugarii din Varennes vor pierde oare și restul puterii lor, sau vor recuceri puterea pierdută ?"

Din seara blestemată în care Charny a părăsit Tuileries pentru a nu se mai întoarce, inima reginei a încetat să mai bată. Timp de cîteva zile a rămas nepăsătoare la toate, chiar și la insulte. Dar, încetul cu încetul, își dădu seama că mai erau încă două puncte din puternica ei personalitate prin care mai trăia : orgoliul și ura. Așa își reveni, pentru a uri și a se răzbuna. Nu pentru a se răzbuna pe Charny, nu pentru a o uri pe Andrée.

Ceea ce urăște din străfundul inimii sale este poporul, care a pus mîna pe ea ca pe o evadată oarecare, care a acoperit-o de dispreț, a urmărit-o cu injurii, a copleșit-o cu rușine. Da, urăște acest popor care a numit-o *doamna Deficit*, *doamna Veto*, care o strigă *Austriaca*, și care o va numi *răduca Capet*.

Și dacă se va putea răzbuna, ah ! cum se va mai răzbuna !

Or, ceea ce-i aduce Barnave la 15 iulie 1791, la ora nouă seara, e poate nepăsarea și disperarea, dar poate și acea mînă cerească ce se cheamă răzbunarea.

Într-adevăr, situația este de o extremă gravitate. Fără îndoială, grație lui La Fayette și Adunării Naționale prima lovitură a fost evitată cu ajutorul scutului constituțional. Regele a fost răpit, regele n-a fugit.

Dar, ne amintim de afișul cordelierilor, de propunerea lui Marat, ne amintim de diatriba cetățeanului Prudhomme, de moțiunea lui Camille Desmoulins, ne amintim de axioma genovezului Dumont, de ziarul care va fi în-

ființat și la care va lucra Brissot, și că acest ziar se va numi *Republicanul*.

Vreți să cunoașteți prospectul acestui ziar? E scurt, dar explicit. L-a redactat americanul Thomas Paine, apoi a fost tradus de un tînăr ofițer, care a luptat în războiul de independență și a fost afișat cu semnătura *Duchâtelet*.

Ce ciudat lucru e fatalitatea, care cheamă din cele patru colțuri ale lumii noi dușmani împotriva acestui tron ce se prăbușește! Ce caută aici Thomas Paine? Acest om care aparține tuturor țărilor, care este englez, american, francez, care a făcut toate meseriile — a fost fabricant, învățător, vameș, marinar, ziarist! Ce caută aici? Vine să-și adauge propria-i răsuflare vîntului aducător de furtună care suflă necruțător asupra acestei torțe ce se stinge.

Iată prospectul *Republicanului* din 1791, al ziarului care apărea sau urma să apară cînd Robespierre întreba ce este o republică:

Am constatat din proprie experiență că absența unui rege ne este mai utilă decît prezența sa. El a dezertat și, în consecință, a abdicat. Națiunea nu-și va mai acorda niciodată încrederea sperjurului, fugarului. Fuga e fapta sa, sau a altora? Ce importanță are? Perfid sau idiot, oricum e nedemn. Sîntem eliberați de el și el de noi. Domnul Ludovic de Bourbon e un individ oarecare. Securitatea personală îi este garantată, Franța nu-și va păta onoarea, mai ales că monarhia e sfîrșită. Ce poate însemna o funcție lăsată la cheremul întîmplării reprezentate de naștere, o funcție care poate fi împlinită de un idiot? Nu-i așa că este un nimic, un neant?

Este de înțeles ce efect a produs un asemenea afiș lipit pe zidurile Parisului. Constituționalul Malouet era îngrozit. Intră în goană și înspăimîntat la Adunarea Națională, denunțînd prospectul și cerînd ca autorii să fie arestați.

— Fie, răspunse Pétion, dar să citim mai întîi prospectul.

Malouet dădu înapoi la această propunere. Dacă tribunele ar aplauda ? Și era aproape sigur că vor aplauda.

Doi membri al Adunării, Chabroud și Chapelier, reparară greșeala grosolană a colegului lor.

— Presa e liberă, spuseră amîndoi, și fiecare, nebun sau înțelept, are dreptul să-și emită părerea. Să dispreţuim opera unui smintit și să trecem la ordinea de zi.

Și Adunarea trecu la ordinea de zi.

Fie, să nu mai vorbim de asta.

Dar un balaur cu șapte capete amenință monarhia. De i se taie un cap, în timp ce acesta crește la loc, un altul muşcă.

N-a fost uitat nici Monsieur, nici conspirația lui Favras. După ce ar fi fost îndepărtat, în locul regelui ar fi fost numit ca regent fratele său. Azi nu mai e vorba de Monsieur. El a fugit în același timp cu regele, dar, mai norocos decît acesta, a reușit să treacă granița.

Dar ducele de Orléans, a rămas.

A rămas cu omul care-l ascultă orbește, cu omul care-l împinge înainte, Laclos, autorul *Legăturilor primejdioase*.

Există un decret privind regența, un decret care mucegăiește în dosare. De ce nu s-ar folosi acest decret ?

La 28 iunie, un ziar îi oferă ducelui de Orléans regența. După cum vedeți, Ludovic al XVI-lea nu mai există — deși există Adunarea Națională. Dacă se oferă regența ducelui de Orléans, înseamnă că nu mai există rege. Bineînțeles că ducele face pe miratul și refuză.

Dar la 1 iulie Laclos proclamă din inițiativă personală decăderea din drepturi a regelui și cere un regent. În ziua de 3, Réal stabilește că ducele de Orléans este cu adevărat păzitorul tînărului prinț. În ziua de 4, el cere de la tribuna iacobinilor să fie tipărit și recunoscut oficial decretul asupra regenței. Din nefericire, iacobinii, care nu știu încă ce sînt, știu cel puțin ce nu sînt. Ei nu sînt orleaniști, deși ducele de Orléans și ducele de Chartres fac parte din societatea lor. Regența ducelui de Orléans este respinsă de iacobini. Dar peste noapte Laclos izbutește să-și recapete suflul. Dacă nu e stăpîn la iacobini, e stăpînul ziarului său, și acolo proclamă regența ducelui de Orléans. Cum denumirea *de protector* fusese profanată

de Cromwell, regentul, care va avea întreaga putere, va purta numele de *moderator*.

Şi toate astea, e limpede, reprezintă o campanie împotriva monarhiei — campanie în care regalitatea, neputincioasă prin ea însăşi, n-are alt aliat decît Adunarea Naţională. Or, mai există şi iacobinii, o adunare cu altfel de influenţă şi, mai ales, mult mai de temut decît Adunarea Naţională.

La 8 iulie — vedeţi cum ne apropiem ! — Pétion ridică problema inviolabilităţii regale. Numai că el desparte inviolabilitatea politică de inviolabilitatea personală. I se obiectează că se va ajunge la învrăjbire cu regii dacă-l detronează pe Ludovic al XVI-lea.

— Dacă regii vor să ne războim, răspunde Pétion, le vom răpi cel mai puternic aliat detronîndu-l pe Ludovic al XVI-lea, în timp ce, lăsîndu-l pe tron, le-am da toată forţa pe care i-am înapoia-o.

La rîndul său, Brissot se urcă la tribună şi merge mai departe. El examinează următoarea problemă : poate fi judecat regele ?

— Mai tîrziu, spune el, vom discuta, în caz de *destituire*, forma de guvernămînt care să înlocuiască regalitatea.

Se pare că Brissot a fost admirabil. Doamna Roland a participat la această şedinţă. Ascultaţi ce spune :

N-au fost aplauze, au fost strigăte, manifestaţii de bucurie ; de trei ori întreaga Adunare s-a ridicat în picioare, cu braţele întinse, aruncînd pălăriile în aer, într-un entuziasm inexprimabil. Să piară pentru totdeauna oricine a simţit şi a împărtăşit aceste mari bucurii, şi ar mai putea purta lanţuri !

Iată aşadar că nu numai regele poate fi judecat, dar cel care a găsit soluţia mai e şi aplaudat cu entuziasm.

Judecaţi ce ecou îngrozitor trebuie să fi avut aplauzele la Tuileries !

Evident, trebuie ca, la rîndul ei, Adunarea Naţională să soluţioneze această problemă extraordinară.

În loc să dea înapoi în fața dezbaterii, constituționalii o provocară : erau siguri de majoritate.

Majoritatea Adunării era însă departe de a reprezenta majoritatea poporului. Dar ce importanță are — în general adunărilor le pasă prea puțin de asemenea anomalii. Ele fac, poporul trebuie să desfacă. Iar cînd poporul desface ceea ce a făcut o adunare, aceasta se numește pur și simplu o revoluție.

La 13 iulie tribunele sînt pline de oameni siguri introduși dinainte, cu invitații speciale. Este ceea ce am numi în zilele noastre o galerie plătită să aplaude.

Mai mult, regaliștii păzesc coridoarele. I-au regăsit pentru acest prilej pe „cavalerii pumnalului".

Urmare a unei propuneri, palatul Tuileries este închis.

Fără îndoială că în seara acestei zile regina l-a așteptat pe Barnave cu aceeași nerăbdare cu care îl va aștepta în noaptea de 15.

În ziua aceea n-avea totuși să se decidă nimic. Avea doar să fie citit raportul făcut în numele a cinci comitete.

Acest raport spunea :

Fuga regelui nu este un caz prevăzut în constituție, dar inviolabilitatea regală este înscrisă.

Considerîndu-l inviolabil, comitetele nu-l dădură pe mîna justiției pe rege, ci doar pe domnii de Bouillé, de Charny, pe doamna de Tourzel, pe curieri, servitori și lachei. Niciodată ingenioasa fabulă despre cei mari și cei mici nu primise o mai desăvîrșită confirmare practică. Dealtfel, chestiunea se discuta mai mult la iacobini decît în Adunare.

Cum chestiunea nu era judecată, Robespierre rămase la mijloc. Nu era nici monarhist, nici republican. Era un om care se compromitea rar, și am văzut la sfîrșitul capitolului precedent prin ce spaime trecea chiar cînd nu era compromis.

Se găseau însă oameni care nu aveau această neprețuită prudență. Acești oameni erau fostul avocat Danton și măcelarul Legendre — un buldog și un urs.

— Adunarea îl poate absolvi pe rege, spuse Danton. Judecata va fi modificată de Franța, căci Franța îl condamnă!

— Comitetele Adunării sînt nebune, spuse Legendre. Dacă ar cunoaște starea de spirit a maselor, ar reveni la realitate. De altminteri, adăugă el, dacă vorbesc astfel o fac pentru binele lor.

Asemenea discursuri îi indignau pe constituționali. Din nenorocire pentru ei, constituționalii nu reprezentau o majoritate la iacobini, cum erau în Adunare. Se mulțumiră să plece.

Rău au făcut, căci oamenii care părăsesc locul greșesc întotdeauna. Există în legătură cu asta un vechi dicton francez, plin de semnificație: „Cine-și părăsește locul, îl pierde", spune proverbul.

Nu numai că constituționalii își pierdură locul, dar au și fost înlocuiți de delegați ai poporului, care aduceau cu ei moțiuni împotriva comitetelor. Era un nou sprijin pentru iacobini, de aceea i-au și primit pe delegați cu aclamații.

În același timp, în celălalt capăt al Parisului, la clubul „Minimes", se redacta o scrisoare care avea să dobîndească oarecare importanță în evenimentele ce vor urma. Clubul „Minimes" era o sucursală a cordelierilor și animatorul său era Danton. Un tînăr de douăzeci și trei de ani, Jean-Lambert Tallien, inspirat de Danton, redacta comunicarea sub care își pusese semnătura un nume formidabil: POPORUL.

În ziua de 14 a început discuția în Adunare.

De data asta a fost imposibil să i se interzică publicului accesul la galerii. Prologul se jucase în fața celor toemiți să aplaude, dar comedia urma să fie reprezentată în fața publicului adevărat.

Și trebuie spus că publicul era prost dispus. Atît de prost dispus încît Dupont — foarte popular numai cu trei luni în urmă — fu ascultat într-o tăcere lugubră cînd propuse să i se impute amănunțit regelui crima regelui. El merse totuși pînă la capăt, uimit că vorbește pentru prima oară fără a stîrni vreun ecou, o obiecție sau un semn de aprobare. Era unul dintre aștrii acelei triade a

cărei lumină avea să se stingă din ce în ce mai mult pe cerul politic : Duport, Lameth, Barnave.

După el urcă la tribună Robespierre. Ce va spune el, omul prudent, care știa atît de bine să treacă neobservat ? Pentru cine se va pronunța oratorul care declarase cu opt zile în urmă că nu era nici monarhist, nici republican ?

Robespierre nu se pronunță deloc.

Se constitui, cu blîndețea sa acră, avocat al omeniei. Spuse că, după părerea sa, ar fi în același timp și nedrept și crud să fie loviți numai cei slabi ; că nu-l atacă pe rege, fiindcă Adunarea pare să-l considere inviolabil, dar că îi apără pe Bouillé, Charny, pe doamna de Tourzel, pe curieri, lachei și servitori, în sfîrșit pe toți aceia care, prin poziția lor subordonată, fuseseră obligați să se supună.

Adunarea murmură puternic în timpul acestui discurs. Tribunele ascultau cu mare atenție, neștiind dacă trebuie să aplaude sau să dezaprobe. Sfîrșiră prin a pricepe ce era adevărat în cuvintele oratorului : un atac real împotriva regalității și o falsă apărare a curtenilor. Așa că tribunele îl aplaudară pe Robespierre.

Președintele încercă să impună liniște.

Prieur, deputat de Marna, voi să aducă dezbaterea pe un teren perfect curățat de subterfugii și paradoxuri.

— Dar bine, cetățeni, exclamă el, ce ați face dacă vi s-ar cere să i se redea deplina sa putere regelui, acum scos din cauză ?

Întrebarea era cu atît mai stînjenitoare cu cît era pusă fără înconjur. Dar se produc momente de totală neruşinare, în care nimic nu stînjenește partidele reacționare.

Desmeuniers făcu o interpelare și păru a susține cauza Adunării în detrimentul regelui.

— Adunarea, spuse oratorul, este un corp atotputernic și, în atotputernicia sa, are fără discuție dreptul să suspende puterea regală și să mențină această suspendare *pînă ce constituția va fi definitivată*.

În felul acesta regele, care n-a fugit, ci a fost răpit, nu va fi suspendat decît cu titlu provizoriu și întrucît constituția n-a fost încă definitivată. Constituția odată definitivată, el va reintra de drept în exercitarea funcțiilor sale regale.

— În sfîrșit, exclamă oratorul, fiindcă mi se cere — nimeni nu i-o ceruse — să-mi redactez explicația sub formă de decret, iată proiectul pe care-l propun :

„1. Suspendarea va dura pînă cînd regele va accepta constituția.

2. Dacă nu o acceptă, Adunarea îl va declara decăzut din drepturi."

— Oh ! fiți liniștit, exclamă din banca sa Grégoire, nu numai că va accepta, dar va jura tot ce vreți !

Și avea dreptate, dacă nu cumva ar fi trebuit să spună : „*Va jura și va accepta tot ce doriți*".

Regii jură și mai ușor decît acceptă.

Adunarea ar fi adoptat poate din zbor proiectul de decret propus de Desmeuniers, dacă Robespierre n-ar fi aruncat din locul său avertismentul :

— Fiți atenți ! Un asemenea decret hotărăște dinainte că regele nu va fi judecat !

Au fost surprinși în flagrant delict și n-au îndrăznit să voteze. Un zgomot ce se auzi la ușă scoase Adunarea din încurcătură.

Era o delegație a societății frățești „Minimes", aducînd acea proclamație inspirată de Danton, redactată de Tallien și semnată *Poporul*.

Adunarea se răzbună pe petiționari ; refuză să le asculte mesajul.

Atunci se ridică Barnave.

— Să nu fie citită azi, spuse el, dar mîine ascultați-o și nu vă lăsați influențați de o opinie prefăcută... Legea nu trebuie decît să dea semnalul, veți vedea cum toți bunii cetățeni i se vor aduna !

Cititorule, reține bine aceste cuvinte, recitește-le, meditează asupra acestei fraze : *Legea nu trebuie decît să dea semnalul* ! Fraza a fost rostită în ziua de 14 ; masacrul din 17 este cuprins în ea.

Astfel, nu se mai mulțumeau să-i sustragă pe nesimțite *poporului* puterea nelimitată de care el, poporul, credea că dispune iarăși datorită fugii regelui, mai bine zis datorită trădării mandatarului său. Îi înapoiau public această putere nelimitată lui Ludovic al XVI-lea, și dacă poporul

reclama, dacă poporul făcea jalbe, acestea nu erau decît opinii factice pe care Adunarea, cealaltă mandatară a poporului, o putea pune la respect *dînd semnalul* !

Ce însemnau aceste cuvinte : *Legea să dea semnalul* ? Insemna proclamarea legii marțiale și arborarea drapelului roșu ?

Într-adevăr, a doua zi, cea de 15, este ziua hotărîtoare. Adunarea are o înfățișare extraordinară. Nimeni n-o amenință, dar ea vrea să se știe amenințată. Îl cheamă în ajutor pe La Fayette și acesta, care a trecut întotdeauna pe lîngă adevăratul popor fără să-l vadă, La Fayette trimite la Adunarea Națională cinci mii de soldați din garda națională, cărora, pentru a stimula poporul, are grijă să le adauge o mie de sulițași din suburbia Saint-Antoine.

Puștile reprezentau aristocrația gărzii naționale, sulițele proletariatul ei.

Convinsă, ca Barnave, că n-avea decît să arboreze semnalul legii pentru a aduna în jurul său nu poporul, ci pe La Fayette, comandantul gărzii naționale, ci pe Bailly, primarul Parisului, Adunarea era hotărîtă să termine povestea.

Deși se născuse doar cu doi ani în urmă, Adunarea știa să tragă sforile ca o adunare din 1829 sau din 1846. Știa că nu trebuia decît să-i istovească, să-i plictisească pe deputați și pe auditori, prin discuții secundare, și să mute la sfîrșitul ședinței problema principală, pentru a adopta dintr-o singură lovitură hotărîrea dorită. Jumătate din timpul ședinței se irosi în lectura unui raport militar, privind treburile departamentului. Apoi se lăsară cu îngăduință să pălăvrăgească trei sau patru deputați, care aveau obiceiul să vorbească în mijlocul conversațiilor particulare. În cele din urmă, ajungînd la capătul dezbaterilor, adunarea se liniști pentru a asculta două discursuri, unul al lui Salles, celălalt al lui Barnave. Erau două discursuri de avocați, care convinseră atît de bine Adunarea, încît în clipa cînd La Fayette ceru încheierea dezbaterilor, Adunarea votă cu tot calmul.

Într-adevăr, în această zi Adunarea nu avea de ce să se teamă. Palatul Tuileries era închis. Poliția se afla la ordinele președintelui. La Fayette ocupa un scaun în

Cameră pentru a cere încheierea lucrărilor. Bailly staționa în piață în fruntea consiliului municipal, gata să facă somațiile. Peste tot autoritatea sub arme se prezenta poporului gata de luptă.

De aceea poporul, care nu era în măsură să lupte, se retrase pe lîngă baionete și sulițe și se îndreptă spre Champ-de-Mars. Și, notați bine, poporul nu se ducea pe Champ-de-Mars să se revolte, să *se pună în grevă*, ca poporul roman ; nu, se ducea spre Champ-de-Mars fiindcă era sigur că va găsi acolo altarul patriei, pe care autoritățile nu avuseseră încă vreme să-l dărîme din ziua de 14, oricît de grăbite sînt de obicei guvernele să distrugă altarele patriei.

Mulțimea voia să formuleze aici un protest și să-l facă să ajungă la Adunare.

Pe cînd poporul redacta protestul, Adunarea vota :

1. O măsură preventivă :

Dacă regele retractează jurămîntul făcut, dacă atacă propriul său popor sau nu-l apără, el abdică, devine simplu cetățean și poate fi pus sub acuzare pentru delicte ulterioare abdicării sale.

2. O măsură represivă :

Vor fi urmăriți : Bouillé, ca vinovat principal, iar ca vinovați secundari toate persoanele care au participat la răpirea regelui.

În momentul cînd Adunarea tocmai votase, mulțimea își redactase și semnase protestul. Se înapoia să-l prezinte Adunării, pe care o găsi mai bine păzită ca oricînd. Toate forțele erau militare în acea zi : președintele Adunării era Charles Lameth, un tînăr colonel ; comandantul gărzii naționale era La Fayette, un tînăr general ; distinsul nostru astronom Bailly, care legase în jurul hainei sale de savant panglica tricoloră și își pusese pe capul său de gînditor tricornul municipal avea și el un aer războinic ; așa încît, văzîndu-l astfel, doamna Bailly l-ar fi putut confunda cu La Fayette, așa cum, zice-se, îl confunda uneori pe La Fayette cu soțul ei.

Mulțimea parlamenta. Era atît de puțin ostilă, încît nu era posibil să nu se discute cu ea. Rezultatul acestei *negocieri* a fost îngăduința dată delegației de a sta de vorbă cu domnii Pétion și Robespierre. Delegația, formată din șase oameni, plecă spre Adunare bine însoțită. Preveniți, Robespierre și Pétion alergară să-i primească în pasajul Feuillantes.

Era prea tîrziu, votul avusese loc !

Poporul pierduse partida și era furios. Se răspîndi în oraș și începu să acționeze, închizînd mai întîi teatrele. Teatrele odată închise, așa cum spunea unul dintre prietenii noștri din 1830, însemna că drapelul negru flutura deasupra Parisului.

Opera avea garnizoană proprie, și rezistă.

La Fayette, cu cele patru mii de pușți și o mie de sulițe, nu avea nimic împotrivă să înăbușe această revoltă în devenire. Autoritatea municipală refuză să-i dea ordine.

Pînă atunci regina fusese ținută la curent cu evenimentele, dar rapoartele se opriră aici, iar urmarea lor se pierdu în noaptea mai puțin întunecată decît ele. Barnave, pe care-l aștepta cu atîta nerăbdare, urma să-i spună ce s-a petrecut în ziua de 15.

Dealtfel, toată lumea presimțea apropierea unui eveniment hotărîtor.

Regele, care-l aștepta și el pe Barnave în cea de-a doua cameră a doamnei Campan, fusese anunțat de sosirea doctorului Gilbert și, pentru a putea da mai multă atenție relatării evenimentelor, urcă în biroul său, luîndu-l cu el pe Gilbert și lăsîndu-l pe Barnave cu regina.

În sfîrșit, către orele nouă seara răsunară pași pe scară, se auzi o voce schimbînd cîteva cuvinte cu santinela de pe palier, apoi apăru la capătul coridorului un tînăr îmbrăcat în uniformă de locotenent al gărzii naționale. Era Barnave.

Cu inima palpitîndă, ca și cum acest bărbat i-ar fi fost cel mai adorat amant, regina întredeschise ușa și Barnave, după ce aruncă o privire în fața și în spatele său, se strecură înăuntru. Ușa se închise pe dată și, înainte să se fi rostit vreun cuvînt, se auzi scîrțîitul unui zăvor.

Capitolul 15

ZIUA DE 15 IULIE

Inima amîndurora bătea cu o egală violenţă, dar sub impulsul a două sentimente total diferite. Inima reginei bătea în speranţa răzbunării ; inima lui Barnave bătea din dorinţa de a fi iubit.

Regina intră repede în a doua cameră, căutînd, parcă, lumina. Ea nu se temea, desigur, nici de Barnave, nici de dragostea lui, dar, dintr-un instinct de femeie, fugea de întuneric.

Ajunsă în a doua cameră, se aşeză pe un scaun.

Barnave se opri în prag şi cuprinse dintr-o privire camera nu prea mare, luminată doar de două lumînări.

Se aştepta să-l vadă pe rege : regele asistase la ultimele două întrevederi pe care le-a avut cu Maria-Antoaneta.

Încăperea era izolată. Pentru prima oară de la plimbarea prin galeria episcopiei de la Meaux se afla între patru ochi cu regina. Mîna i se îndreptă singură spre inimă : ea îi ţinu în frîu bătăile.

— Oh ! Domnule Barnave, spuse regina după un moment de tăcere, vă aştept de două ore.

Primul impuls al lui Barnave la acest reproş făcut cu glas atît de blînd fu să se arunce la picioarele reginei, dacă respectul nu l-ar fi reţinut. Inima îţi spune că, uneori, a cădea în genunchi în faţa unei femei înseamnă că nu-i porţi respect.

— Vai ! doamnă, e adevărat, spuse el, dar sper că Majestatea Voastră este convinsă că n-am întîrziat din vina mea.

— Oh ! da, spuse regina cu o mică mişcare afirmativă din cap. Ştiu că sînteţi devotat monarhiei.

— Sînt devotat mai ales reginei, spuse Barnave. Iată lucrul de care aş dori să fie convinsă Majestatea Voastră.

— Nu mă îndoiesc, domnule Barnave... Deci, n-aţi putut veni mai devreme ?

— Am încercat să vin la ora şapte, doamnă, dar era încă prea multă lumină şi l-am întîlnit pe terasă — cum

de îndrăznește oare un om ca el să se apropie de palatul dumneavoastră ! — l-am întîlnit pe domnul Marat.

— Pe domnul Marat ? spuse regina, ca și cum căuta în memoria sa. Nu e un gazetar care scrie împotriva noastră ?

— Care scrie împotriva tuturor, da... Ochiul său de viperă m-a urmărit pînă cînd am dispărut după grilajul de la Feuillantes... Am trecut fără să îndrăznesc să arunc o privire spre ferestrele dumneavoastră. Din fericire, la podul Royal l-am întîlnit pe Saint-Prix.

— Saint-Prix ! Cine mai e și ăsta ? spuse regina cu un dispreț aproape egal cu cel pe care îl arătase pentru Marat. Un actor ?

— Da, doamnă, un actor, reluă Barnave, dar, ce vreți ? E o caracteristică a epocii noastre ! Actorii și gazetarii, oameni necunoscuți altădată de regi decît pentru a le da ordine pe care aceștia erau foarte fericiți să le execute, artiștii și gazetarii au devenit cetățeni care-și au partea lor de influență, se mișcă după voința lor, acționează potrivit inspirației lor, pot face bine, putînd face rău... Saint-Prix a dres ce a stricat Marat.

— Cum așa ?

— Saint-Prix era în uniformă. Îl cunosc bine, doamnă. M-am apropiat de el, l-am întrebat unde face de gardă. Din fericire, la castel ! Știam că mă pot încrede în discreția lui. I-am spus că am onoarea să fiu primit în audiență de dumneavoastră.

— Oh ! domnule Barnave !

— Era mai bine să renunț... ? Era mai bine să renunț să vă văd și să nu aflați importantele evenimente ce am a vi le aduce la cunoștință ?

— Nu, spuse regina, ați făcut bine... Și credeți că vă puteți încrede în domnul Saint-Prix ?

— Doamnă, spuse cu gravitate Barnave, momentul e deosebit de important, credeți-mă. Oamenii care v-au mai rămas la această oră sînt prieteni cu adevărat devotați ; căci dacă mîine — și mîine se va hotărî — iacobinii îi vor învinge pe constituționali, prietenii dumneavoastră vor fi complici... Și ați văzut că legea nu vă scutește de pedeapsă decît pentru a-i lovi pe prietenii dumneavoastră, pe care-i numește complici.

— E-adevărat, reluă regina. Atunci, spuneați că domnul Saint-Prix ?...

— Domnul Saint-Prix mi-a spus că e de gardă la Tuileries de la nouă la unsprezece seara, că va încerca să capete postul la mezanin și că atunci, în timpul acestor două ore, Majestatea Voastră va avea toată libertatea să-mi dea dispozițiile sale... Numai că m-a sfătuit să îmbrac uniforma de ofițer al gărzii naționale. Și, după cum vedeți, i-am urmat sfatul.

— Și l-ați găsit pe domnul Saint-Prix la postul său ?

— Da, doamnă... L-a costat două bilete de spectacol pentru a obține acest post de la sergent... Vedeți, adăugă zîmbind Barnave, cît de ușoară e coruperea...

— Domnul Marat... domnul Saint-Prix... două bilete de spectacol... repetă regina aruncînd o privire speriată în prăpastia din care ies micile evenimente care, în zile de revoluție, țes destinele regilor.

— Oh ! Dumnezeule, da, spuse Barnave. E straniu, nu-i așa, doamnă ? Este ceea ce anticii numeau destin, ceea ce filozofii numesc întîmplare, ceea ce credincioșii numesc providență.

Regina trase de-a lungul frumosului ei gît o buclă de păr și-l privi trist.

— În sfîrșit, iată ce m-a făcut să încărunțesc, spuse ea.

Apoi, revenind la Barnave și la latura politică a situației, părăsită o clipă pentru latura ei obscură și pitorească.

— Dar, reluă ea, parcă am auzit spunîndu-se că am obținut o victorie în Adunarea Națională.

— Da, doamnă, am obținut o victorie în Adunare și le-am pricinuit o înfrîngere iacobinilor.

— Dar, Dumnezeule ! spuse regina, nu mai înțeleg nimic... Credeam că iacobinii sînt ai dumneavoastră, ai domnului Lameth și ai domnului Duport ; că îi țineți în mînă ; că faceți din ei ce vreți ?

Barnave clătină trist capul.

— Așa era altădată, spuse el, dar un nou spirit suflă deasupra Adunării.

— De la Orléans, nu-i așa ? spuse regina.

— Da, pentru moment de-acolo vine primejdia.

— Primejdia ! Dar, încă o dată, n-am scăpat de pericol prin votul de azi ?

— Înțelegeți bine, doamnă — căci pentru a face față unei situații, trebuie s-o cunoașteți bine — iată votul de azi : „Dacă regele retractează jurămîntul făcut, dacă-și atacă sau nu-și apără poporul, el abdică, devine simplu cetățean și poate fi pus sub acuzare pentru delicte ulterioare abdicării sale".

— Ei bine, spuse regina, regele nu-și va retracta jurămîntul, regele nu-și va ataca poporul, iar dacă poporul său e atacat, regele îl va apăra.

— Da, însă prin acest vot, doamnă, spuse Barnave, rămîne o ușă deschisă revoluționarilor și orleaniștilor. Adunarea n-a luat o hotărîre în privința regelui. Ea a votat măsuri preventive împotriva unei a doua dezertări, dar a lăsat deoparte prima. Și știți ce a propus aseară, la iacobini, Laclos, omul ducelui de Orléans ?

— Oh ! ceva îngrozitor fără îndoială ! Ce măsură salutară ar putea propune autorul *Legăturilor primejdioase* ?

— A cerut să se pregătească, la Paris și în toată Franța, o petiție prin care să se ceară decăderea din drepturi. Și-a luat răspunderea pentru zece milioane de semnături.

— Zece milioane de semnături ! exclamă regina. Doamne ! Sîntem chiar atît de urîți, încît zece milioane de francezi să ne respingă ?

— Oh ! doamnă, majoritățile sînt ușor de făcut.

— Și moțiunea domnului Laclos a fost aprobată ?

— A ridicat o întreagă discuție... Danton a sprijinit-o.

— Danton ! Dar credeam că acest domn Danton era de-al nostru ? Domnul de Montmorin mi-a vorbit de o funcție de avocat în consiliul regelui, vîndută sau cumpărată, nu știu prea bine, și care-l făcea omul nostru.

— Domnul Montmorin s-a înșelat, doamnă. Dacă Danton aparține cuiva, atunci e al ducelui de Orléans.

— Dar domnul de Robespierre, a vorbit și el ? Se spune că începe să capete o mare influență.

— Da. Robespierre a vorbit. Nu s-a pronunțat pentru petiție, era doar pentru o adresă către societățile iacobine din provincie.

— Ar trebui totuși să-l avem de partea noastră pe domnul de Robespierre, dacă începe să capete o asemenea influență.

— Domnul de Robespierre nu poate fi avut, doamnă. El își aparține lui însuși — unei utopii, unei idei, unei fantome, unei ambiții poate.

— Dar, în sfîrșit, ambiția lui, oricare ar fi ea, o putem satisface... Presupuneți că ar vrea să fie bogat ?

— Nu vrea să fie bogat.

— Atunci, ministru ?

— Poate vrea să fie mai mult decît ministru !

Regina îl privi pe Barnave cu o oarecare spaimă.

— Mi se părea, totuși, spuse ea, că un minister ar fi scopul cel mai înalt pe care l-ar putea atinge un supus de-al nostru.

— Dacă domnul de Robespierre îl privește pe rege ca pe un monarh decăzut din drepturi, nu se mai consideră supus al regelui.

— Dar ce ambiție are el atunci ? întrebă regina înspăimîntată.

— În anumite momente, doamnă, există oameni care visează noi titluri politice în locul vechilor titluri desființate.

— Da, înțeleg că ducele de Orléans visează să devină regent, fie. Originea sa îl cheamă la această înaltă funcție. Dar domnul de Robespierre, un mic avocat din provincie !...

Regina uita că Barnave era și el un mic avocat din provincie.

Barnave rămase impasibil, fie că lovitura a trecut pe lîngă el fără să-l atingă, fie că a avut curajul s-o primească și să-și ascundă durerea.

— Marius și Cromwell au ieșit din rîndurile poporului, răspunse el.

— Marius ! Cromwell !... Vai, cînd auzeam, în copilărie, pomenindu-se aceste nume, nu bănuiam că într-o zi vor răsuna atît de funest în urechea mea !... Să vedem, totuși, — căci mereu ne îndepărtăm de fapte pentru a ne lăsa în aprecieri — domnul de Robespierre, mi-ați spus, se opunea moțiunii propuse de domnul Laclos și sprijinite de domnul Danton.

— Da, însă în momentul acela a intrat o grămadă de lume plătită pentru a-l aplauda pe Laclos și nu numai că moțiunea acestuia a fost votată, dar s-a și prevăzut ca mîine la ora unsprezece dimineața iacobinii reuniți să asculte lectura petiției, care să fie dusă apoi pe Champ-de-Mars, semnată pe altarul patriei și trimisă de acolo societăților din provincie, care o vor semna la rîndul lor.

— Și cine a redactat această petiție ?

— Danton, Laclos și Brissot.

— Trei dușmani ?

— Da, doamnă.

— Dar, Doamne ! Ce fac prietenii noștri, constituționalii ?

— Ah ! iată... Ei bine, doamnă, ei sînt hotăriți să joace mîine totul pe o carte.

— Dar nu mai pot rămîne la iacobini ?

— Admirabila dumneavoastră înțelegere a oamenilor și a lucrurilor vă face să vedeți situația așa cum e... Da, conduși de Duport și Lameth, prietenii dumneavoastră s-au despărțit de dușmanii dumneavoastră. Ei opun „Feuillants" iacobinilor.

— Ce înseamnă asta, Feuillants ? Scuzați-mă, nu știu nimic. Intră atîtea nume și cuvinte noi în limbajul nostru politic, încît fiece cuvînt al meu e o întrebare.

— Doamnă, Feuillants este clădirea mare situată lîngă Manège, legată deci de Adunarea Națională, care dă numele terasei palatului Tuileries.

— Cine va mai face parte din acest club ?

— La Fayette, adică garda națională, Bailly, adică municipalitatea.

— La Fayette, La Fayette... credeți că se poate conta pe La Fayette ?

— Îl cred sincer devotat regelui.

— Devotat regelui ca tăietorul de lemne stejarului pe care-l taie din rădăcină ! Bailly mai merge : n-aș avut a mă plînge de el. Aș spune chiar mai mult, că el mi-a predat denunțul acelei femei, care a bănuit plecarea noastră. Dar la Fayette...

— Majestatea Voastră îl va judeca după fapte.

— Da, e-adevărat, spuse regina, aruncînd o privire dureroasă în urmă, da... Versailles... Ei bine, acest club,

să revenim la el, ce va face ? Ce va propune ? Ce putere va avea ?

— O putere enormă, fiindcă va dispune, în același timp, cum spuneam Majestății Voastre, de garda națională, de municipalitate și de majoritatea din Adunare, care votează cu noi. Ce le va rămîne iacobinilor ? Poate cinci sau șase deputați : Robespierre, Pétion, Lacios, ducele de Orléans — toate elementele eterogene, care nu vor mai găsi altceva de agitat decît gloata noilor membri, a intrușilor, o bandă de lătrători care va face mult zgomot, dar nu va avea nici o influență.

— Să dea Dumnezeu, domnule ! Pînă atunci, ce are de gînd să facă Adunarea ?

— Adunarea intenționează să-l mustre cu severitate, chiar mîine, pe primarul Parisului pentru ezitarea și moliciunea sa de azi. Va rezulta că naivul Bailly, care face parte din familia pendulelor și care n-are nevoie decît să fie întors pentru a merge, va merge.

În acest moment sună unsprezece fără un sfert și se auzi sentinela tușind.

— Da, da, spuse Barnave, știu, e timpul să mă retrag. Și totuși, mi se pare că aș mai avea mii de lucruri să-i spun Majestății Voastre.

— Iar eu, domnule Barnave, spuse regina, nu am decît un răspuns să vă dau, acela că vă sînt recunoscătoare dumneavoastră și prietenilor dumneavoastră pentru primejdiile la care vă expuneți pentru mine.

— Doamnă, spuse Barnave, primejdia e un joc din care am numai de cîștigat, fie că sînt învins, fie că sînt învingător dacă, învins sau învingător, regina mă răsplătește cu un surîs.

— Vai, domnule, spuse regina, de multă vreme nu mai știu ce înseamnă un surîs. Dar faceți atîtea pentru mine, încît voi încerca să-mi amintesc de vremurile cînd eram fericită și vă promit că primul meu surîs va fi pentru dumneavoastră.

Barnave se înclină cu mîna pe inimă și ieși de-a-ndărătelea.

— Apropo, spuse regina, cînd vă mai văd ?

Barnave păru să calculeze.

— Mîine, petiția și al doilea vot al Adunării. Poimîine, explozia și represiunea provizorie... Duminică seara voi încerca să vin, doamnă, să vă spun ce se va fi întîmplat pe Champ-de-Mars.

Și ieși.

Regina urcă, foarte îngîndurată, în apartamentul soțului ei, pe care-l găsi la fel de preocupat. Doctorul Gilbert tocmai plecase și-i spusese cam aceleași lucruri pe care i le comunicase Barnave reginei.

Și unul și celălalt n-au avut nevoie decît să schimbe o privire pentru a vedea că veștile fuseseră proaste de ambele părți.

Regele terminase de scris o scrisoare. Aceasta reprezenta împuternicirile date lui Monsieur, fratele său, ca să solicite, în numele regelui Franței, intervenția armată a împăratului Austriei și a regelui Prusiei.

— Monsieur mi-a făcut destul rău, spuse regina. Mă urăște și-mi va face și pe mai departe tot răul ce-i va sta în putință, dar fiindcă are încrederea regelui, o are și pe a mea.

Și, luînd pana, își puse croic semnătura alături de aceea a regelui.

Capitolul 16

ÎN CARE AJUNGEM, ÎN SFÎRȘIT, LA PROTESTUL PE CARE ÎL COPIA DOAMNA ROLAND

Convorbirea dintre regină și Barnave le-a dat cititorilor noștri, sperăm, o idee exactă asupra situației în care se găseau toate partidele la 15 iulie 1791 :

Noii iacobini avansau în locul celor vechi ;

Vechii iacobini creau clubul Feuillants ;

Cordelierii — în persoana lui Danton, Camille Desmoulins și Legendre — se alăturau noilor iacobini ;

Adunarea, devenită regalistă-constituțională, era hotărîtă să-l păstreze pe rege cu orice preț ;

Poporul, hotărît să obțină decăderea din drepturi a regelui prin toate mijloacele posibile, era în același timp hotărît să folosească întîi protestul și petiția.

Și acum, să vedem ce s-a întîmplat în noaptea și în ziua scursă între întrevederea lui Barnave cu regina, protejată de actorul Saint-Prix, și momentul în care ne întoarcem la doamna Roland.

O vom spune în cîteva cuvinte.

În timpul convorbirii citate și chiar în clipa cînd ca se încheia, trei bărbați stăteau în jurul unei mese, cu hîrtie, pene și cerneală în fața lor, însărcinați de iacobini să redacteze petiția.

Cei trei erau Danton, Laclos și Brissot.

Danton nu era omul unor asemenea reuniuni. Dealtfel, din cauza vieții agitate și pline de plăceri pe care o ducea, aștepta cu nerăbdare sfîrșitul fiecărei ședințe a comitetelor din care făcea parte. De aceea se și ridică curînd, lăsîndu-i pe Brissot și pe Laclos să redacteze petiția cum vor crede de cuviință.

Laclos îl văzu ieșind și îl urmări cu privirea pînă cînd dispăru.

— Ah! dragă domnule Brissot, spuse Laclos, redactați singur moțiunea cum credeți; în ce mă privește, mă recuz... O asemenea treabă mă plictisește îngrozitor!

Dimpotrivă, Brissot era omul unui asemenea gen de lucrări. Convins că va redacta moțiunea mai bine ca oricine, acceptă mandatul ce i-l dădea plecarea lui Danton și retragerea lui Laclos care, închizînd ochii, se așeză cît mai comod în fotoliu, ca și cum ar fi vrut să doarmă, și se pregăti să cîntărească fiecare frază, spre a intercala la locul potrivit rezerva care i-ar asigura prințului său regența.

Pe măsură ce Brissot scria o frază, o citea, și Laclos o aproba cu o mișcare din cap și cu un mormăit ușor.

Brissot scoase în evidență, făcînd să rezulte limpede situația:

Întîi, tăcerea ipocrită sau timidă a Adunării, care n-a vrut sau n-a îndrăznit să ia o hotărîre asupra situației regelui.

În al doilea rînd, abdicarea de fapt a lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă a fugit și Adunarea l-a suspendat, l-a urmărit și l-a arestat ; nu se urmărește, nu se arestează și nu se suspendă din funcții un rege ; sau, dacă e urmărit, dacă e suspendat, dacă e arestat, înseamnă că nu mai e rege.

În al treilea rînd, necesitatea de a se prevedea *înlocuirea* lui :

— Bine ! Bine ! spuse Laclos la acest ultim cuvînt.

Apoi, cum Brissot se pregătea să continue, secretarul ducelui de Orléans spuse :

— Așteptați !... Așteptați ! Mi se pare că după cuvintele : „înlocuirea sa" trebuie adăugat ceva...

— E posibil, spuse Brissot. Și cam ce ați adăuga ?

— Aș adăuga... Ia să vedem...

Laclos păru să caute fraza care, de mult formulată în mintea sa, nu aștepta decît momentul să iasă la iveală.

— Ei bine, spuse el în cele din urmă, după cuvintele : „Necesitatea de a se prevedea înlocuirea lui" aș adăuga : „prin toate mijloacele constituționale".

Studiați și admirați, voi oameni politici, redactori din trecut și din prezent ai unor petiții, proteste și proiecte de legi !

Nu-i așa că aceste cuvinte inofensive sînt o nimica toată ?

Ei bine, veți vedea — adică acei cititori care au fericirea să nu fie oameni politici vor vedea unde duc aceste patru cuvinte : „Prin toate mijloacele constituționale".

Toate mijloacele constituționale de a se ajunge la înlocuirea regelui se reduceau la unul singur. Iar acest unic mijloc era : *regența.*

Or, în absența contelui de Provence și a contelui d'Artois, frații lui Ludovic al XVI-lea și unchii delfinului — deveniți de altfel nepopulari fiindcă emigraseră — cui îi revenea regența ?

Ducelui de Orléans !

Această mică frază nevinovată, strecurată într-o petiție redactată în numele poporului, îl făcea pe ducele de Orléans, tot în numele acestui popor, regent !

Nu-i așa, frumoasă treabă e politica? Numai că poporul va mai avea nevoie de mult timp pentru a vedea limpede cînd are de-a face cu oameni de talia domnului de Laclos!

Brissot nu sesiză explozibilul ascuns în aceste cuvinte, nu făcu nici o obiecție și adăugă fraza spunînd:

— Într-adevăr, prin asta ni se vor alătura cîțiva constituționali... Ideea e bună, domnule de Laclos!

Restul petiției era potrivită cu sentimentul celor care o inițiaseră.

A doua zi, Pétion, Brissot, Danton, Camille Desmoulins și Laclos se duc la iacobini. Aduc petiția.

Sala e goală sau aproape goală. Toată lumea se afla la Feuillants.

Barnave nu se înșelase: dezertarea era totală.

Pétion aleargă imediat la Feuillants.

Pe cine găsește acolo? Pe Barnave, Duport și Lameth, care redactează o adresă către societățile iacobine din provincie, prin care le anunță că clubul iacobinilor nu mai există și a fost mutat la Feuillants, sub numele de *Societatea prietenilor Constituției*.

Astfel această asociație, care a fost înființată cu atîta trudă și care, asemenea unei rețele, se întinde peste Franța întreagă, va înceta să acționeze, paralizată de șovăială.

În cine va crede, cui va da ascultare — vechilor sau noilor iacobini?

Între timp se va realiza lovitura de stat contrarevoluționară, și poporul, care nu va mai avea nici un punct de sprijin și va slăbi vigilența, bizuindu-se pe buna credință a celor ce veghează asupră-i, se va trezi învins și încătușat.

Se pune problema de a face față furtunii.

Fiecare își va redacta protestul pe care-l va trimite în provincie, acolo unde speră să aibă audiență.

Roland, deputat de Lyon, are mare influență asupra populației din această a doua capitală a regatului. Înainte de a se duce pe Champ-de-Mars, Danton trece pe la Roland, îi explică situația și-i cere să trimită fără întîr-

ziere un protest la lionezi, lăsînd pe seama lui redactarea acestui document important.

Poporul din Lyon va da mîna cu cel din Paris şi va protesta în acelaşi timp cu el.

Acest protest, redactat de soţul ei, îl copiază doamna Roland.

În ce-l priveşte pe Danton, el s-a dus să-şi întîlnească prietenii pe Champ-de-Mars. Acolo tocmai avea loc o discuţie asupra cuvintelor introduse de Laclos în petiţie. Fraza buclucaşă era pe cale să treacă neobservată, cînd un bărbat — care părea să facă parte din popor după costumul ce-l purta şi manierele de o sinceritate care atingeau violenţa — îl opri brusc pe raportor.

— Stai ! spuse el. Poporul este înşelat !

— Cum se poate ? întrebă raportorul.

— Cu cuvintele „Prin toate mijloacele constituţionale" înlocuiţi pe I cu L... refaceţi o monarhie, şi noi nu mai vrem rege.

— Nu, nu mai vrem monarhie ! Nu, nu mai vrem rege ! strigă majoritatea asistenţei.

Ciudat lucru, iacobinii fură atunci cei care luară partea regalităţii !

— Domnilor, domnilor, exclamară ei, fiţi atenţi ! Fără monarhie, fără rege, înseamnă proclamarea republicii, iar noi nu sîntem copţi pentru republică.

— Nu sîntem copţi ? zise omul din popor. S-ar putea... Dar o zi sau două cu soare, ca cea de la Varennes, ne vor coace.

— La vot ! Puneţi petiţia la vot !

Trebuiră să treacă la vot.

— Cei ce vor să nu mai fie recunoscut Ludovic al XVI-lea şi nici vreun alt rege, zise necunoscutul, să ridice mîna.

O atît de mare majoritate ridică mîna, încît n-a mai fost necesar să se numere voturile.

— E bine, spuse instigatorul. Mîine, duminică 17 iulie, întregul Paris va fi aici să semneze. Eu, Billot, mă însărcinez să-l convoc.

După numele de Billot, fiecare l-a recunoscut pe aprigul fermier care, împreună cu aghiotantul generalului

La Fayette, l-a arestat la Varennes pe rege și l-a adus la Paris.

Astfel, dintr-o singură lovitură au fost depășiți cei mai indirjiți cordelieri și iacobini. De cine? De un om din popor, adică de instinctul maselor.

Mai intîi însă trebuia să se obțină de la primărie permisiunea de întrunire pentru a doua zi.

— Fie, spuse omul din popor, obțineți-o, și dacă nu o obțineți, o voi pretinde eu!

Camille Desmoulins și Brissot fură însărcinați să facă demersurile necesare.

Bailly era absent. Nu-l găsiră decît pe primul locțiitor. Acesta nu-și asumă nici o răspundere, nu refuză, dar nici nu încuviință. Se mulțumi să aprobe verbal petiția. Brissot și Desmoulins părăsiră primăria cu convingerea de a fi obținut autorizația.

În spatele lor, primul locțiitor trimise un delegat să anunțe Adunarea Națională despre cererea ce i se prezentase.

Adunarea era într-o situație dificilă. Nu statuase nimic în ce privește situația lui Ludovic al XVI-lea, fugar, suspendat din prerogativele regale, ajuns din urmă la Varennes, readus la Tuileries și ținut acolo ca prizonier începînd din 26 iunie.

Nu era timp de pierdut.

Desmeuniers, cu toate aparențele unui dușman al familiei regale, prezentă un decret conceput în următorii termeni:

Suspendarea puterii executive va dura pînă cînd actul constituțional va fi prezentat regelui și acceptat de el.

Propus la șapte seara, decretul a fost adoptat la ora opt, cu o imensă majoritate.

Astfel, petiția poporului devenea inutilă. Regele era suspendat numai pînă în ziua cînd va accepta Constituția și va redeveni, prin această simplă acceptare, rege ca și înainte. Oricine va cere deci demiterea unui rege menținut constituțional de Adunare va fi un rebel.

La nouă seara s-a și deschis reuniunea consiliului municipal, la primărie. La ora zece s-a hotărît ca a doua

zi, duminică 17 iulie, începînd de la opt dimineaţa, decretul Adunării să fie afişat pe toate zidurile Parisului şi citit, după sunetul trompetelor, de funcţionarii municipali.

O oră mai tîrziu, iacobinii aflară de decizia luată şi, simţindu-se slabi şi izolaţi, se supuseră. Santerre, berarul popular de la Bastilia, se însărcină să se ducă la Champ-de-Mars şi să retragă petiţia.

Cordelierii se arătară şi mai prudenţi. Danton declară că îşi va petrece ziua de mîine la Fontenay-sous-Blois, la socrul său, limonagiul, care avea acolo o mică proprietate. Legendre îi promise să vină la el împreună cu Desmoulins şi Fréron.

Soţii Roland primiră un bilet prin care erau înştiinţaţi că este inutil să-şi trimită protestul la Lyon.

Totul eşuase sau fusese amînat.

Chiar în acest moment, doi oameni, un peruchier şi un invalid, instalaţi la o masă în circiuma Gros-Caillou, puneau la cale un proiect bizar după ce goliseră o a treia sticlă de vin.

— Ah ! ce idei nostime ai, domnule Lajariette ! spunea invalidul rizînd cu un rîs obscen şi stupid.

— Asta e, moş Rémy, reluă peruchierul. În zori ne ducem pe Champ-de-Mars, ridicăm o scîndură de pe altarul patriei şi ne băgăm dedesubt. Punem scîndura la loc şi apoi, cu un burghiu, facem găuri în podea... O sumedenie de cetăţence tinere şi frumoase vor veni mîine aici să semneze petiţia, şi, pe legea mea, prin găurile alea...

Rîsul obscen şi stupid al invalidului se înteţi. Era evident că şi privea, în imaginaţie, prin găurile podelei...

În consecinţă, cei doi beţivi cerură a patra sticlă.

Erau pe cale s-o înceapă, cînd invalidului îi mai veni o altă idee : să ia un butoiaş şi să golească sticla în el, să mai adauge alte două sticle şi să ia butoiaşul cu ei.

Peruchierul se învrednici să zîmbească. Şi cum circiumarul le atrase atenţia că e timpul să plece dacă nu mai beau, ei se îndreptară spre Champ-de-Mars, scoaseră o scîndură şi, cu butoiaşul între ei, se culcară şi adormiră pe nisipul moale.

Capitolul 17.

PETIȚIA

Zorile se ridicau strălucitoare, curmînd noaptea de 16 spre 17 iulie.

La patru dimineața se și adunaseră pe Champ-de-Mars aproape o sută cincizeci de cetățeni. Deodată, o femeie, o vînzătoare de limonadă, care se urcase pe treptele altarului, scoate un strigăt. Vîrful unui burghiu îi găurise pantoful. Strigă după ajutor, lumea vine în fugă. Podeaua este străpunsă toată de găuri. Burghiul care a găurit pantoful vînzătoarei de limonadă indică prezența unuia sau mai multor oameni sub platforma altarului patriei.

Ce pot face ei acolo ?

Sînt interpelați, sînt somați să răspundă, să iasă, să apară.

Nici un răspuns.

Garda din Gros-Caillou, chemată să ia măsuri, nu vede un motiv suficient de serios să se deranjeze și refuză ajutorul. Mulțimea, exasperată de întîmplare, ridică o scîndură, intră în cavitate și-i găsește pe cei doi.

Sînt luați de guler, sînt siliți să se urce pe platformă, sînt interogați asupra intențiilor lor și, cum ei se bîlbîie, sînt duși la comisar. Acolo mărturisesc în ce scop s-au ascuns. Comisarul consideră că este vorba de o poznă fără consecințe și-i pune în libertate. Dar în acest moment vine în fugă un om și anunță că s-a găsit sub podeaua altarului patriei un butoiaș cu pulbere. N-aveau decît să tragă cepul butoiașului și să vadă că înăuntru era vin și nu praf de pușcă ; dar sînt momente în care nu se verifică nimic sau, mai bine zis, în care oamenii se feresc să verifice.

Accesul de mînie se transformă imediat în furtună. Sosește un grup de oameni, pun mîna pe cei doi nenorociți, îi trîntesc la pămînt, invalidul este străpuns de lovituri de cuțit și nu se mai ridică, peruchierul este tîrît sub un felinar, i se pune streangul de gît și este ridicat... Greutatea corpului încă în viață rupe streangul și omul

cade, se zbate o clipă şi vede capul prietenului său în vîrful unei sulițe. Scoate un țipăt şi leşină. I se taie capul pe loc şi se găseşte o nouă suliță pentru a primi sîngerosul trofeu !

De îndată, nevoia de a plimba în Paris cele două capete pune stăpînire pe gloată, şi purtătorii trofeelor, urmați de o sută de inşi de aceeaşi teapă, o iau pe strada Grenelle, în urlete şi cîntece.

La ora nouă, funcționarii municipali, însoțiți de aprozi şi trompete, proclamă în piața Palais-Royal decretul Adunării şi măsurile represive ce le va atrage după sine orice infracțiune la acest decret, cînd, prin strada Saint-Thomas-du-Louvre, apar ucigaşii.

Adunarea națională începea tocmai să se întrunească. Din piața Palais-Royal pînă la Manège ştirea n-avea de făcut decît un salt pentru a izbucni în sală.

Numai că acolo nu se vorbeşte de un peruchier şi de un invalid, pedepsiți mai sever decît era cazul pentru o găinărie de licean, ci este vorba de doi buni cetățeni, doi prieteni ai ordinii, care au fost ucişi pentru că au recomandat revoluționarilor respectul față de lege.

Atunci, Regnault de Saint-Jean-d'Angély se repede la tribună :

— Cetățeni, spune el, cer introducerea legii marțiale. Cer ca Adunarea să-i declare vinovați de *crima de leznațiune*, pe cei care vor incita poporul la rezistență, prin scrieri *individuale sau colective*.

Aproape toată Adunarea se ridică în picioare şi acceptă moțiunea propusă.

Iată-i aşadar pe petiționari vinovați de crimă de leznațiune. Era exact ceea ce se urmărea.

Robespierre sta ascuns într-un colț al Adunării. Alergă la iacobini pentru a-i informa asupra măsurii luate.

Sala iacobinilor e pustie. Vreo treizeci de membri rătăceau în vechea mînăstire. Santerre era acolo, aşteptînd ordinele şefilor. Este trimis pe Champ-de-Mars să-i prevină pe petiționari de primejdia ce-i pîndeşte.

Îi găseşte acolo, în număr de două sau trei sute de oameni, semnînd pe altarul patriei petiția iacobinilor.

Omul din ajun, Billot, se află în centrul acestei mari mişcări.

Santerre se urcă pe altar, anunţă ce a hotărît Adunarea şi declară că este trimis de iacobini pentru a retrage petiţia redactată de Brissot.

Billot îi înapoiază lui Santerre petiţia şi acesta se îndepărtează, făcînd poporului unul din acele gesturi de promisiune şi de asentiment de care poporul nu se mai lasă înşelat. Deal:fel, începe să-l cunoască pe Santerre.

— Acum, spune Billot, iacobinilor le e frică, fie! Fiindu-le frică, au dreptul să-şi retragă petiţia. Dar noi, cărora nu ne este frică, noi avem dreptul să facem alta.

— Da, da, strigară mai multe voci, o altă petiţie! Aici, mîine!

— Şi de ce nu azi? întrebă Billot. Mîine! Cine ştie ce se va întîmpla pînă mîine?

— Da, da, strigară mai multe voci, azi, de îndată!

Un grup de oameni s-a format în jurul lui Billot. El se compune din deputaţi ai cordelierilor sau din iacobini amatori care, neinformaţi sau mai îndrăzneţi decît şefii lor, au venit pe Champ-de-Mars în pofida contraordinului.

Cei mai mulţi dintre ei purtau nume cu totul necunoscute pe atunci, dar curînd aveau să dea acestor nume o celebritate deosebită.

Erau : Robert, domnişoara de Kéralio, Roland ; Brune, lucrător tipograf care va fi mareşal al Franţei ; Hébert, publicist, viitor redactor al teribilului *Père Duchêne ;* Chaumette, ziarist şi student în medicină ; Sergent, gravor care va deveni cumnatul lui Marceau, şi care va pune în scenă serbările populare ; Fabre d'Eglantine, autorul lucrării *Intriga epistolară ;* Henriot, jandarmul ghilotinei ; Millard, teribilul temnicer de la Châtelet, pe care l-am pierdut din vedere de la 6 octombrie şi pe care-l vom regăsi la 2 septembrie ; Isabey-tatăl şi Isabey-fiul, singurul poate dintre actorii acestei scene care o va putea povesti, tînăr şi încă în viaţă la optzeci şi opt de ani.

— De îndată, strigă poporul, da, de îndată!

— Dar cine va scrie? întrebă un glas.

— Eu, voi, toată lumea! strigă Billot. Asta va fi cu adevărat petiția poporului.

Un patriot alergă să aducă pene, hîrtie, cerneală. Se întoarse peste zece minute cu toate cele necesare. De teamă să nu ajungă, cumpărase o întreagă sticlă de cerneală, un pachet de pene și vreo șase caiete.

Atunci Robert luă pana, iar domnișoara de Kéralio, împreună cu soții Roland, dictară pe rînd următoarele:

PETIȚIE ADRESATĂ ADUNĂRII NAȚIONALE, REDACTATĂ PE ALTARUL PATRIEI, LA 17 IULIE 1791.

Reprezentanți ai națiunii,

Ați ajuns la capătul lucrărilor voastre. În curînd, alți oameni, toți delegați de popor, vor merge pe urmele voastre, fără să întîlnească piedicile pe care vi le-au pus în cale deputații celor două stări privilegiate, dușmani fireși ai tuturor principiilor sfintei egalități.

O mare crimă se comite: Ludovic al XVI-lea fuge; își abandonează nedemn postul; țara este la un pas de anarhie; cetățenii îl arestează la Varennes și este readus la Paris. Poporul acestei capitale vă cere stăruitor să nu vă pronunțați asupra soartei vinovatului fără să fi auzit expresia voinței celorlalte optzeci și două de departamente.

Dumneavoastră tărăgănați lucrurile: o mulțime de scrisori sosesc la Adunare; toate secțiunile regatului cer simultan ca Ludovic să fie judecat. Dumneavoastră, domnilor, ați hotărît dinainte că e nevinovat și inviolabil, declarînd prin votul din 16 că i se va prezenta carta constituțională după ce Constituția va fi definitivată. — Legislatori! Nu aceasta era voința poporului, iar noi socotim că cea mai mare glorie a voastră, însăși datoria voastră, constă în a fi organele voinței publice. Fără îndoială, domnilor, ați fost determinați să luați această hotărîre de mulțimea acelor deputați refractari care protestaseră dinainte împotriva Constituției; dar, domnilor reprezentanți ai unui popor generos și încrezător, amintiți-vă că acești două sute nouăzeci de protestatari n-aveau

drept de vot în Adunarea Națională, astfel încît decretul este nul, în formă și în fond ; nul în fond, fiindcă e contrar voinței suverane ; nul în formă, fiindcă este adoptat de două sute nouăzeci de indivizi fără răbdare.

Aceste considerațiuni, toate aceste opinii privind binele obștesc, această dorință imperioasă de a evita anarhia la care ne-ar expune lipsa de armonie între reprezentanți și reprezentați, totul ne dă dreptul să vă cerem, în numele Franței întregi, să reveniți asupra acestui decret ; să luați în considerație că delictul lui Ludovic al XVI-lea este dovedit, că acest rege a abdicat ; să-i primiți abdicarea și să convocați un nou corp constituant care să treacă la judecarea vinovatului și, mai ales, la înlocuirea sa și la organizarea unei noi puteri executive.

După redactarea petiției se cere să se facă liniște. Orice zgomot încetează în aceeași clipă și Robert citește cu glas tare rîndurile pe care cititorii le-au parcurs mai înainte.

Ele răspundeau dorinței tuturor. De aceea nici nu s-a făcut vreo observație. Dimpotrivă, aplauze unanime izbucniră la ultima frază.

Rămînea doar de semnat. Nu mai erau de față doar cîteva sute : erau poate zece mii și, cum mulțimea nu înceta să sosească prin toate intrările pe Champ-de-Mars, era evident că, în mai puțin de o oră, cincizeci de mii de persoane vor înconjura altarul patriei.

Primii semnează comisarii redactori, care trec apoi petiția și pana vecinilor lor. În continuare, cum într-o secundă restul paginii este plin de semnături, se distribuie foi albe avînd același format ca și petiția, care, numerotate, vor fi adăugate în continuarea textului.

Între timp, după ordinele date de Adunare și transmise lui La Fayette, și care se referă nu la petiția ce se semnează acum, ci la asasinatele de dimineață, primele trupe sosesc pe Champ-de Mars. Acolo lumea este atît de preocupată, încît abia le dă atenție.

Ceea ce se va petrece va avea totuși oarecare importanță.

Capitolul 18

DRAPELUL ROȘU

Aceste trupe sînt conduse de un aghiotant al lui La Fayette. Care ? Nu se știe : La Fayette a avut întotdeauna atîția aghiotanți, încît istoria se încurcă în ei !

Oricare ar fi fost, un foc de armă va porni din povîrniș și-l va răni pe acest aghiotant. Dar rana nu e gravă și împușcătura, fiind izolată, nu se consideră necesar să i se răspundă.

O scenă similară se petrece la Gros-Caillou. Pe aici sosește La Fayette cu trei mii de oameni și tunuri.

Dar Fournier e acolo, în capul unei bande de netrebnici, probabil aceiași care i-au asasinat pe peruchier și pe invalid. Se ridică o baricadă.

La Fayette atacă și o dărîmă.

Din apropiere, printre roțile unei șarete, Fournier trage asupra lui La Fayette, dar din fericire arma nu ia foc. Fournier este prins și adus în fața lui La Fayette.

— Cine e acest om ? întreabă el.

— Cel ce a tras asupra dumneavoastră și a cărui pușcă n-a luat foc.

— Eliberați-l, poate reușește să se facă spînzurat în altă parte !

Fournier dispăru pentru moment și reapăru în timpul masacrelor din septembrie.

La Fayette ajunge pe Champ-de-Mars. Acolo se continuă semnarea moțiunii. Domnește liniștea cea mai desăvîrșită.

Generalul înaintează pînă la altarul patriei. Se informează despre cele ce se întîmplă. I se arată petiția. Petiționarii se angajează să se înapoieze la casele lor de îndată ce ea va fi semnată. El nu vede nimic reprobabil în toate acestea și se retrage cu trupa sa.

Dar dacă rănirea aghiotantului lui La Fayette și focul de armă tras asupra lui La Fayette n-au fost auzite la Champ-de-Mars, ele au avut un uriaș răsunet în Adunare.

Să nu uităm că Adunarea dorește o lovitură de stat regalistă și orice incident îi este bine venit în acest scop.

— La Fayette a fost rănit ! Aghiotantul său ucis... Se ucide pe Champ-de-Mars !...

Aceasta e știrea care străbate Parisul și pe care Adunarea o transmite oficial primăriei.

Dar primăria se alarmase dinainte de cele ce se întîmplă pe Champ-de-Mars și trimise acolo trei funcționari municipali, pe domnii Jacques, Renaud și Hardy.

Din vîrful altarului patriei, semnatarii văd apropiindu-se de ei un nou cortegiu. Trimit în întîmpinarea lui o delegație.

Cei trei funcționari municipali se îndreaptă spre altarul patriei, dar în locul mulțimii de răzvrătiți pe care se așteptau să-i vadă tulburați, agitați și amenințători, văd cetățeni plimbîndu-se liniștiți în grupuri, alții semnînd moțiunea, alții, în sfîrșit, dansînd farandola și cîntînd *Ça ira* !

Mulțimea e liniștită, dar poate petiția îndeamnă la răzvrătire. Funcționarii cer să le fie citită și constată că spiritul protestului este cel ce-i stăpînește pe toți, chiar și pe ei, și că de n-ar fi funcționari la primărie ar și semna-o.

Li se cere să fie eliberați doi oameni arestați cu prilejul încăierării lipsite de gravitate cu garda națională.

— Nu ne putem lua răspunderea, dar numiți cîțiva delegați care să ne însoțească la primărie și sîntem convinși că se va face dreptate.

Se aleg atunci doisprezece delegați : Billot, numit în unanimitate, face parte din comisie și se îndreaptă împreună cu cei trei funcționari municipali spre primărie.

Ajungînd în piața Grève, delegații sînt mirați că o găsesc plină de soldați. Își croiesc anevoie drum prin pădurea de baionete.

La ușa sălii de consiliu, cei trei funcționari municipali roagă delegația să aștepte o clipă, intră și nu mai apar.

Delegația așteaptă o oră.

Nici o veste !

Billot devine nerăbdător, se încruntă și bate din picior.

Deodată ușa se deschide. Apare întregul consiliu municipal, cu Bailly în frunte.

Bailly e foarte palid. Înainte de toate este matematician ; poate aprecia foarte exact dreptatea și nedreptatea ;

simte că este împins spre o acțiune injustă ; dar ordinul Adunării e limpede și Bailly îl va executa pînă la capăt.

Billot se îndreaptă spre Bailly.

— Domnule primar, spune el pe un ton ferm, pe care cititorii noștri i-l cunosc, vă așteptăm aici de mai bine de o oră.

— Cine sînteți și ce aveți să-mi spuneți ? întrebă Bailly.

— Cine sînt ? răspunse Billot. Mă mir că mă întrebați cine sînt. E drept că cei ce merg la stînga nu vor recunoaște pe cei ce urmează drumul drept... Sînt Billot — Bailly tresări la auzul acestui nume — și ceea ce am să vă spun este că sîntem trimișii poporului adunat pe Champ-de-Mars.

— Și ce anume cere poporul ?

— Cere să fie respectată promisiunea făcută de cei trei trimiși ai dumneavoastră, de a se pune în libertate doi cetățeni acuzați pe nedrept și de a căror nevinovăție răspundem.

— Nu putem ține promisiunea dată unor răzvrătiți, spuse Bailly, și mă voi duce pe Champ-de-Mars să restabilesc ordinea.

Billot ridică din umeri și începu să rîdă zgomotos.

— Să restabiliți ordinea pe Champ-de-Mars ? Dar prietenul dumneavoastră, La Fayette, ca și trimișii dumneavoastră, au plecat de acolo și vă pot spune că pe Champ-de-Mars e mai multă liniște decît în piața primăriei !

Chiar în acea clipă vine în goană și înspăimîntat căpitanul unei companii de centru a batalionului Bonne-Nouvelle.

— Unde e domnul primar ? întreabă el.

— Iată-mă.

— La arme, domnule primar ! La arme, strigă căpitanul. E bătălie pe Champ-de-Mars. Cincizeci de mii de bandiți se pregătesc să ia cu asalt Adunarea națională.

— Și cine spune asta ? întrebă Billot.

— Cine o spune ? Adunarea.

— Adunarea minte, răspunde arendașul.

— Domnule ! spuse căpitanul trăgînd sabia.

— Adunarea minte ! repetă Billot, smulgînd sabia din mîinile căpitanului.

— Destul, destul, domnilor ! spuse Bailly. Vom vedea noi înșine... Domnule Billot, înapoiați sabia, vă rog. Și dacă aveți influență asupra celor ce vă trimit, înapoiați-vă la ei și poftiți-i să se împrăștie.

Billot aruncă sabia la picioarele căpitanului.

— Să se împrăștie ? Haida-de ! Dreptul de petiție ne este cunoscut printr-un decret, și pînă cînd acest decret nu va fi abrogat, nu-i este îngăduit nimănui, fie primar, fie comandant al gărzii naționale, să-i oprească pe cetățeni să-și exprime voința... Mergeți pe Champ-de-Mars ? Vom fi acolo înaintea dumneavoastră, domnule primar !

Cei ce-l înconjurau pe Bailly nu așteptau decît un cuvînt, un gest sau un ordin ca să-l aresteze pe Billot. Dar Bailly simțea că acest glas puternic care-i vorbea atît de hotărît era vocea poporului.

Făcu semn că Billot și ceilalți delegați să fie lăsați să plece.

Coborîră în piață : faldurile însîngerate ale unui imens drapel roșu se răsuceau la una din ferestrele primăriei la primele adieri ale unei furtuni ce se ridica spre ceruri.

Din nefericire, această furtună nu dură decît cîteva clipe. Bubui fără ploaie, spori arșița zilei, răspîndi ceva mai multă electricitate, și-atîta tot.

Mulțimea crescuse cu încă o treime cînd Billot dimpreună cu ceilalți unsprezece delegați reveniră pe Champ-de-Mars. Aproape șaizeci de mii de cetățeni și cetățene se aflau atît pe taluzul ce înconjura altarul patriei cît și pe platforma și treptele sale.

Billot și colegii săi sosesc. Se produce o imensă mișcare. Cei doi cetățeni au fost eliberați ? Ce a răspuns domnul primar ?

— Cei doi cetățeni n-au fost eliberați, iar primarul a răspuns că petiționarii sînt niște răzvrătiți.

Mulțimea începe să rîdă de titlul ce i s-a dat și fiecare își reia plimbarea, locul, ocupația.

În tot acest timp se continuă semnarea petiției.

Deodată, un cetățean vine în fuga mare, gîfîind. Nu numai că a văzut, ca și delegații, drapelul roșu la feres-

trele primăriei, dar în plus, la vestea că garda națională se va îndrepta spre Champ-de-Mars, soldații au izbucnit în strigăte de bucurie. Apoi și-au încărcat armele și, în sfîrșit, după ce armele au fost încărcate, un ofițer municipal s-a dus din rînd în rînd, șoptind ceva la urechea șefilor de unități.

Atunci, întreaga masă a gărzii naționale, cu Bailly și consiliul municipal în frunte, s-a pus în mișcare spre Champ-de-Mars.

Cel ce a adus amănuntele a găsit mijlocul să ajungă înainte și să le comunice patrioților veștile sinistre.

Cetățenii care își exercită un drept recunoscut prin constituție nu pot crede că ei sînt cei amenințați. Preferă să creadă că mesagerul s-a înșelat.

Deodată începe totuși să se audă răpăitul tobei. Zgomotul se apropie. Atunci toți se privesc și încep să fie îngrijorați. Se iscă un freamăt pe povîrnișuri : oamenii arată cu degetul baionetele care lucesc în zare, asemeni unor spice de fier.

Răpăitul tobei se aude din ce în ce mai aproape și, în aceeași clipă, garda națională apare la cele trei intrări de pe Champ-de-Mars.

O treime din această masă înarmată apare prin deschiderea vecină cu Școala militară ; o a doua treime prin deschiderea ce se găsește ceva mai jos ; în sfîrșit, a treia, prin aceea ce se află în fața movilelor Chaillot. Prin această parte înaintează trupa după ce a trecut podul de lemn, cu drapelul roșu în frunte, cu Bailly în mijlocul lor.

Iată ce văd petiționarii din Champ-de-Mars.

Acum, ce văd cei ce sosesc ?

Marea cîmpie întesată de oameni inofensivi, care se plimbă, și, în mijlocul cîmpiei, altarul patriei, construcție gigantică pe a cărei platformă se pot urca deodată, pe cele patru scări gigantice, patru batalioane.

Garda națională din Marais și din suburbia Saint-Antoine, însumînd aproape patru mii de oameni, cu artileria lor, venea prin deschiderea care se învecinează cu unghiul sudic al Școlii militare.

Trupa se desfășură în fața clădirii.

La Fayette n-avea încredere în acești oameni din Marais și din suburbii, care formau partea democrată a armatei sale ; de aceea le adăugase un batalion din garda plătită, care se compunea din foști soldați concediați din garda franceză, din militari furioși împotriva poporului care, știind că s-a tras asupra dumnezeului lor — La Fayette — veneau să răzbune această crimă.

Garda sosea dinspre Gros-Caillou, intra zgomotoasă, formidabilă și amenințătoare prin mijlocul mulțimii. Pe dată ajunse în fața altarului patriei.

În sfîrșit, al treilea corp, care pătrundea pe podul de lemn, era alcătuit din rezerva gărzii naționale, în care se amestecase vreo sută de dragoni și un grup de peruchieri purtînd sabie, cum le permitea privilegiul, și înarmați dealtfel pînă-n dinți.

Prin aceleași deschizături prin care trecea infanteria gărzii naționale pătrundeau în același timp cîteva escadroane de cavalerie care, ridicînd praful adus de furtuna de-o clipă, ce putea fi privită ca o prevestire funestă, acoperea spectatorilor vederea dramei care urma să se săvîrșească, sau nu-i lăsa să întrevadă evenimentele decît printr-un văl sau prin largi spărturi.

Vom încerca să descriem în cele ce urmează ce se poate zări prin acest văl sau prin aceste spărturi.

Mai întîi, mulțimea învolburîndu-se în fața călăreților, ai căror cai sosesc în galop în vastul cerc ; mulțimea care, complet închisă într-un cerc de fier, se refugiază la picioarele altarului patriei, ca pe pragul unui azil inviolabil.

Apoi, dinspre malul apei se aude o împușcătură, urmată de un puternic schimb de focuri, iar fumul se ridică spre cer.

Bailly este primit cu huiduielile copiilor așezați pe taluzul dinspre Grenelle. În mijlocul acestor huiduieli se aude o împușcătură și un glonte îl rănește ușor pe un dragon aflat în spatele primarului Parisului. Atunci Bailly ordonă să se deschidă focul, dar mai întîi să se tragă o salvă în aer, pentru intimidare.

Dar, ca un ecou la această salvă, răspunde o altă salvă.

Era garda plătită, care trăsese la rîndul ei.

Asupra cui ?

Asupra mulțimii nevinovate care înconjura altarul patriei.

Un strigăt înspăimîntător urmă acestei salve. S-a văzut apoi ceea ce nu se prea văzuse pînă atunci și ceea ce avea să fie văzut de atîtea ori mai tîrziu : mulțimea fugind și lăsînd în urmă cadavre nemișcate, răniți tîrîndu-se năclăiți de sînge. Și, în mijlocul fumului și prafului, cavaleria îndîrjită în urmărirea fugarilor.

Champ-de-Mars avea un aspect jalnic. Fuseseră loviți mai ales femeile și copiii.

A urmat fenomenul ce se produce în asemenea împrejurări : demența sîngelui, dezmățul masacrului se propagă din aproape în aproape.

Artileria își puse tunurile în bătaie și se pregăti să tragă. La Fayette n-a avut la dispoziție decît timpul necesar să se repeadă și să se posteze cu calul său în gura tunurilor.

După ce s-a învolburat o clipă, mulțimea, înnebunită, s-a dus din instinct să se azvîrle în rîndurile gărzii naționale din Marais și din suburbia Saint-Antoine.

Soldații gărzii naționale și-au deschis rîndurile și i-au primit pe fugari, iar vîntul, împingînd fumul spre ei, i-a făcut să nu vadă nimic și să creadă că toată această mulțime s-a refugiat la ei doar de frică.

Cînd fumul s-a risipit, au văzut cu spaimă pămîntul pătat de sînge și presărat cu morți !

În acest moment vine în galop un aghiotant și dă ordin gărzii naționale din suburbiile Saint-Antoine și Marais să înainteze și să curețe piața, spre a realiza jonțiunea cu celelalte două trupe.

Dar, dimpotrivă, soldații gărzii naționale ridică armele și sînt gata să tragă împotriva aghiotantului și cavaleriștilor care urmăresc mulțimea.

Aghiotantul și cavaleriștii dau înapoi în fața baionetelor patriotice.

Toți cei care s-au refugiat în această parte au găsit o neclintită ocrotire.

Champ-de-Mars fu evacuat într-o clipă. Nu rămaseră acolo decît trupurile bărbaților, femeilor și copiilor uciși sau răniți de această oribilă salvă a gărzii plătite, și

trupurile nefericiților fugari ciopîrțiți de săbiile dragonilor sau striviți de cai.

Și totuși, în mijlocul acestui măcel, fără să se sperie de prăbușirea celor loviți de moarte, de gemetele răniților, patrioții adună sub ploaia de gloanțe și în bătaia gurilor de tun caietele cu semnături ale petiției care, după toate probabilitățile, au fost adăpostite în casa lui Santerre.

Cine dăduse ordin să se tragă ? Nimeni n-a știut-o. Este unul din acele secrete ale istoriei care rămîn nelămurite, în pofida celor mai minuțioase cercetări. Nici cavalerescul La Fayette, nici onestul Bailly nu iubeau sîngele ; deallfel, acest sînge i-a urmărit pînă în mormînt.

Popularitatea lor se înecă în aceeași zi.

Cîte victime au rămas pe cîmpul masacrului ? Nu se știa, căci unii micșorară numărul, spre a reduce răspunderea primarului și a generalului comandant ; iar alții îl sporiră, spre a mări mînia poporului.

După căderea nopții, cadavrele au fost aruncate în Sena. Sena, complice oarbă, le rostogoli spre ocean. Oceanul le înghiți.

În zadar însă Bailly și La Fayette au fost nu numai absolviți, ci și felicitați de Adunare ; în zadar ziarele constituționale numiră această acțiune un „triumf al legii". Acest triumf a fost stigmatizat așa cum merită să fie toate zilele sîngeroase în care puterea ucide fără să lupte. Poporul, care le dă lucrurilor numele lor adevărat, numi acest triumf : *Masacrul de la Champ-de-Mars.*

Capitolul 19

DUPA MASACRU

Să revenim la Paris și să vedem puțin ce se petrece aici.

Parisul a auzit focurile de armă, a tresărit. Dar Parisul nu știa încă cine are dreptate. Simțea doar că fusese rănit și că prin această rană curge sînge.

Robespierre stătea în permanență la iacobini, ca un guvernator în fortăreața sa. Acolo era cu adevărat puternic. Dar, pentru moment, citadela populară era spartă și toată lumea putea intra prin brеșa făcută de retragerea lui Barnave, Duport și Lameth. Iacobinii trimiseră pe unul din ai lor după informații.

În ce-i privește pe vecinii lor de la Feuillants, ei n-aveau nevoie să trimită după vești. Erau informați din oră în oră, din minut în minut. Era partida lor cea care se juca și ei erau pe cale s-o câștige...

Trimisul iacobinilor se întoarse peste zece minute. Îi întâlnise pe fugari. Aceștia îi aruncaseră în obraz îngrozitoarea noutate :

— La Fayette și Bailly măcelăresc poporul ! (Nu toată lumea putuse auzi strigătele disperate ale lui Bailly, sau vedea pe La Fayette aruncându-se în fața tunurilor.)

Iacobinii înțeleseră că cei de la Feuillants vor face să cadă asupra capului lor răspunderea provocării. Nu ieșise din clubul lor prima petiție ? E-adevărat că au retras-o, dar era evident că a doua era urmașa primei.

Li se făcu frică.

Această figură palidă, această fantomă a virtuții, această umbră a filozofiei lui Rousseau, care se numea Robespierre, din palidă deveni lividă. Prudentul deputat de Arras încercă să se eschiveze, dar nu reuși : fu nevoit să rămână și să ia o hotărâre. Hotărârea îi fu inspirată de frică. Societatea declară că nu recunoaște tipăriturile false sau falsificate ce-i erau atribuite și jură din nou credință Constituției și supunere decretelor Adunării.

Abia făcuse această declarație, că prin vechile coridoare ale iacobinilor se auzi un mare vuiet venind dinspre stradă. Vuietul consta din râsete, huiduieli, țipete, amenințări și cântece. Cu urechea ciulită, iacobinii sperau că zarva va trece de ușa lor și își va continua drumul înspre Palais-Royal.

Cituși de puțin ! Zgomotul se opri în fața ușii joase și întunecate ce dădea spre strada Saint-Honoré și, pentru a spori groaza care domnea, câțiva dintre cei prezenți exclamară :

— Sînt gărzile plătite ce se înapoiază de la Champ-de-Mars ! Vor să dărîme sediul cu lovituri de tun !...

Din fericire, ca măsură de precauție, la uși fuseseră postați ca sentinele soldați. Acum fură închise repede toate intrările pentru a opri trupa de afară, furioasă și îmbătată de sîngele vărsat, să-și continue acțiunea. Apoi, iacobinii și spectatorii ieșiră unul cîte unul.

Robespierre ieși și el. Șovăi o clipă. Preferă să meargă în suburbia Saint-Honoré, spre a-i cere azil lui Pétion, care locuia acolo. De-abia făcuse cîțiva pași în stradă și cîțiva inși începuseră să-și spună :

— Robespierre !... Îl vezi pe Robespierre ?... E Robespierre !

Femeile se opresc și își împreunează mîinile : femeile îl iubesc mult pe Robespierre, care, în toate discursurile sale, avea mare grije să scoată în evidență sensibilitatea inimii sale.

— Cum, chiar el e acest scump domn Robespierre ?

— Da.

— Unde îl vezi ?

— Acolo, acolo... Îl vezi pe bărbatul acela mic de statură, zvelt și bine pudrat, care se strecoară pe lîngă zid și se ferește, din modestie ?

Robespierre nu se ferea din modestie, ci de frică. Dar cine ar fi îndrăznit să spună că virtuosul, incoruptibilul Robespierre, tribunul poporului se furișa de frică ?

Un bărbat se duse să-l privească de-aproape, să vadă dacă era chiar el. Robespierre lăsă în jos pălăria, neștiind cu ce gînd este privit. Bărbatul îl recunoscu.

— Trăiască Robespierre ! strigă el.

Robespierre ar fi preferat să aibă de-a face cu un dușman decît cu un asemenea prieten.

— Robespierre ! strigă un altul și mai fanatic. Trăiască Robespierre ! Dacă este absolut necesar un rege, de ce să nu fie el ?

Dacă cineva blestema popularitatea, cu siguranță că în acel moment Robespierre o făcea.

Un imens cerc se formă în jurul său : voiau să-l poarte în triumf !

Aruncă peste ochelari, la dreapta și la stînga, o privire înspăimîntată, căutînd vreo ușă deschisă, vreo alee

întunecată, pe unde să fugă sau să se ascundă. Deodată se simți apucat de braț și tras viguros într-o parte, pe cînd un glas cu un accent prietenesc îi spunea în șoaptă :

— Veniți !

Robespierre cedă impulsului, se lăsă dus, văzu o ușă închizîndu-se în urma sa și se pomeni în dugheana unui tîmplar.

Acest tîmplar era un bărbat între patruzeci și doi, patruzeci și cinci de ani. Lîngă el se afla soția lui. În camera din fund, două fete frumoase, una de cincisprezece, cealaltă de optsprezece ani, pregăteau cina familiei.

Robespierre era foarte palid și părea să fie pe punctul de a leșina.

— Léonore, spuse tîmplarul, adu un pahar de apă.

Léonore, fiica cea mai mare, se apropie tremurînd toată, cu un pahar de apă în mînă. Poate că buzele austerului tribun au atins degetele domnișoarei Duplay... Căci Robespierre se afla la tîmplarul Duplay.

Doamna Roland îl lăsă pe Robespierre, aflat în siguranță la această excelentă familie Duplay, care va deveni mai tîrziu familia sa, pentru a intra la Tuileries pe urmele doctorului Gilbert.

Regina așteaptă și de astă dată, dar nu pe Barnave ci pe Weber, pe care l-a trimis la Champ-de-Mars. El a văzut de pe dealurile Chaillot tot ce s-a întîmplat.

Ușa se deschide. Maria-Antoaneta întoarce repede privirea în această parte, dar în locul figurii cunoscute a austriacului — fratele ei de lapte — văzu apărînd chipul sever și rece al doctorului Gilbert.

Regina nu-l iubea pe acest regalist cu teorii constituționale atît de hotărîte, încît îl privea ca pe un republican, și totuși avea pentru el un oarecare respect.

Zărindu-l, tresări. Nu-l mai văzuse din seara întoarcerii de la Varennes.

— Dumneavoastră sînteți, doctore ? murmură ea.

Gilbert se înclină.

— Da, doamnă, eu sînt.. Știu că îl așteptați pe Weber, dar noutățile ce vi le poate aduce eu le cunosc mai exact. El se afla pe acel mal al Senei unde nu se ucidea... în schimb eu mă găseam pe malul Senei unde se masacra...

— Unde se masacra ? Dar ce s-a întîmplat, domnule, întrebă regina.

— O mare nenorocire, doamnă. Partidul curtenilor a triumfat !

— Partidul curtenilor a triumfat ! Și numiți asta o nenorocire, domnule Gilbert ?

— Da, fiindcă a triumfat printr-unul din acele mijloace îngrozitoare care îl supără pe învingător și care, uneori, îl doboară alături de învins.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— La Fayette și Bailly au tras asupra poporului. Așa că cei doi nu sînt în stare de a vă mai sluji în viitor.

— De ce ?

— Fiindcă și-au pierdut popularitatea.

— Și ce făcea această mulțime asupra căreia s-a tras ?

— Semna o moțiune prin care se cerea decăderea din drepturi.

— A cui ?

— A regelui.

— Și găsiți că au greșit trăgînd asupra mulțimii ? întrebă regina, a cărei privire scînteia.

— Cred că ar fi făcut mai bine s-o convingă decît să tragă în ea.

— S-o convingă, de ce ?

— De sinceritatea regelui.

— Dar regele e sincer !

— Scuzați, doamnă. Sînt trei zile de cînd m-am despărțit de rege. Am încercat toată seara să-l fac să înțeleagă că adevărații săi dușmani sînt frații săi, domnul de Condé, emigranții. L-am rugat în genunchi pe rege să rupă orice relații cu ei și să adopte cu sinceritate constituția. Convins, cel puțin așa am crezut, regele a avut bunătatea să-mi promită că a rupt relațiile dintre el și emigrați. Dar, în spatele meu, regele a semnat și v-a pus să semnați și dumneavoastră o scrisoare către fratele său, Monsieur, în care îl însărcinează cu prerogativele sale pe lîngă împăratul Austriei și regele Prusiei...

Regina roși ca un copil prins cu mîța-n sac. Dar un copil prins pe picior greșit lasă capul în jos. Ea, dimpotrivă, se revoltă.

— Dușmanii noștri au spioni pînă și în cabinetul regelui ?

— Da, doamnă, răspunse calm Gilbert, și de aceea orice demers al regelui este greșit și periculos.

— Dar, domnule, scrisoarea era scrisă în întregime de mîna regelui. După ce am semnat-o eu, a fost îndată împăturită și sigilată de rege, apoi predată curierului care trebuia s-o ducă.

— E-adevărat, doamnă.

— Deci, curierul a fost arestat ?

— Scrisoarea a fost citită.

— Doar n-om fi înconjurați numai de trădători ?

— Nu toți oamenii sînt ca domnul conte de Charny !

— Ce vreți să spuneți ?

— Vreau să spun, doamnă, că una din prezicerile fatale care prevestesc pieirea regilor se înfăptuiește cînd aceștia îndepărtează oameni pe care ar trebui să-i lege cu legături de fier de soarta lor.

— Nu l-am îndepărtat pe domnul de Charny, spuse cu amărăciune regina, el singur s-a îndepărtat. Cînd regii sînt urmăriți de nenoroc, nu mai există legături destul de strînse cu care să-și țină prietenii lîngă ei.

Gilbert o privi pe regină și clătină ușor din cap.

— Nu-l calomniați pe domnul de Charny, doamnă, căci altfel sîngele fraților săi va striga din mormînt că regina Franței este ingrată !

— Domnule ! exclamă Maria-Antoaneta.

— Oh ! Știți foarte bine că în ziua în care vă va amenința un pericol real, domnul Charny va fi la postul său.

Regina plecă privirea.

— În sfîrșit, spuse ea cu nerăbdare, bănuiesc că n-ați venit să-mi vorbiți despre domnul de Charny ?

— Nu, doamnă, dar ideile sînt uneori ca și evenimentele, ele se înlănțuiesc prin fire invizibile și astfel sînt scoase deodată la lumină, cînd ar trebui să rămînă ascunse în întunecimea inimii... Nu, am venit să-i vorbesc reginei. Scuzați-mă dacă, fără să vreau, m-am adresat femeii, dar iată-mă gata să-mi repar greșeala.

— Și ce vreți să-i spuneți reginei, domnule ?

— Voiam să-i deschid ochii asupra situației sale, a Franței și a Europei. Voiam să-i spun : doamnă, puneți în joc fericirea sau dezastrul întregii lumi. Ați pierdut prima manșă la 6 octombrie. Ați cîștigat-o, cel puțin după părerea curtenilor dumneavoastră, pe a doua. De mîine o veți începe, cum se spune, pe cea decisivă. Dacă o pierdeți, odată cu ea pierdeți tronul, libertatea și poate chiar viața.

— Și, spuse regina ridicîndu-se brusc, credeți, domnule, că vom da înapoi în fața unei asemenea primejdii ?...

— Știu că regele e curajos. Este nepotul lui Henric al IV-lea. Știu că regina este eroică. Este fiica Mariei-Tereza. Nu voi încerca niciodată cu ei altă metodă decît cea a convingerii. Din nenorocire, mă îndoiesc că voi putea să transmit vreodată regelui și reginei convingerea din sufletul meu.

— Atunci de ce faceți un asemenea efort dacă-l socotiți inutil ?

— Ca să-mi fac datoria, doamnă... Credeți-mă, e plăcut să-ți spui la fiecare efort pe care-l faci, cînd trăiești vremuri furtunoase ca ale noastre, că „este o datorie pe care o împlinești !" — chiar dacă efortul făcut nu dă roade.

Regina îl privi pe Gilbert drept în față.

— Înainte de toate, domnule, spuse ea, credeți că regele mai poate fi salvat ?

— Cred.

— Dar monarhia ?

— Sper.

— Ei bine, domnule, spuse regina cu un trist și adînc suspin, sînteți mai fericit decît mine. Eu cred că și unul și altul sînt pierduți și mă zbat singură spre a fi cu conștiința împăcată.

— Da, doamnă, înțeleg asta, fiindcă dumneavoastră vreți o monarhie despotică și un rege absolutist. Ca un avar care nu știe să-și sacrifice o parte din avere chiar la vederea unui liman dispus să-i înapoieze mai mult decît ar pierde într-un naufragiu, și care vrea să-și păstreze toate comorile, așa și dumneavoastră vă veți îneca împreună cu ale dumneavoastră, tîrîtă de greutatea lor...

Dați furtunii partea ce i se cuvine, aruncați în adîncuri întregul trecut, dacă trebuie, și înotați spre viitor!

— A arunca trecutul în adîncuri înseamnă a rupe legăturile cu toți regii Europei.

— Da, însă înseamnă a vă alia cu poporul francez.

— Poporul francez este dușmanul nostru! spuse Maria-Antoaneta.

— Fiindcă l-ați învățat să se îndoiască de dumneavoastră.

— Poporul francez nu poate lupta împotriva unei coaliții europene.

— Vă asigur că poporul francez ar cuceri Europa dacă ar avea în fruntea sa un rege care ar dori cu sinceritate Constituția.

— E necesară o armată de un milion de oameni pentru așa ceva.

— Nu se cucerește Europa cu un milion de oameni, doamnă, ea se cucerește cu o idee... Înfigeți pe Rin și pe Alpi două drapele tricolore cu cuvintele: „Război tiranilor! Libertate popoarelor!" și Europa va fi cucerită.

— Credeți-mă, domnule, sînt momente în care înclin să cred că cei mai înțelepți devin nebuni!

— Ah! doamnă, doamnă, chiar nu știți ce înseamnă azi Franța în ochii națiunilor? Cu cîteva crime individuale, cu cîteva excese locale, care nu-i pătează însă veșmîntul alb, care nu-i murdăresc mîinile curate, această Franță este fecioara libertății. Toată lumea o îndrăgește. Din Țările-de-Jos, de pe Rin, din Italia, milioane de glasuri o invocă! Nu are de făcut decît un pas peste graniță și popoarele o vor aștepta în genunchi. Franța, care vine cu mîinile pline de libertate, nu mai este o națiune: ea este justiția imuabilă! Este națiunea veșnică!... Oh! doamnă, doamnă, profitați de faptul că n-a început încă să fie violentă, căci, dacă așteptați prea mult, mîinile ce le întinde asupra lumii, Franța le va întoarce împotriva ei înșăși... Dar Belgia, dar Germania, dar Italia? Ele urmăresc fiecare mișcare a ei cu priviri pline de dragoste și bucurie. Belgia îi spune: „Vino!" Germania îi spune: „Te aștept!" Italia îi spune: „Salvează-mă!" În nordul nordului, o mînă necunoscută a scris pe biroul regelui Gustav: „Nu vom porni război împotriva Franței!" Dealtfel,

doamnă, nici unul dintre acești regi pe care-i chemați în ajutorul dumneavoastră nu este dispus să ne declare război. Două imperii ne urăsc profund. Cînd spun două imperii vreau să spun o împărăteasă și un prim-ministru, Ecaterina a II-a și domnul Pitt. Dar ei sînt neputincioși împotriva noastră, cel puțin acum. Ecaterina a II-a ține Turcia sub o labă și Polonia sub cealaltă. Va avea nevoie de cel puțin doi-trei ani s-o supună pe prima și s-o înghită pe a doua. Ea îi împinge pe germani spre noi ; le oferă Franța ; îl face de rîs pe fratele dumneavoastră, Leopold, pentru inacțiunea lui ; i-l arată pe regele Prusiei, care invadează Olanda pentru o simplă neplăcere pricinuită sorei sale, și-i spune : „Atacă !...“ Dar fratele dumneavoastră stă pe loc. Domnul Pitt înghite în momentul de față India. El seamănă cu șarpele boa : oboșitoarea digestie îl toropește. Dacă așteptăm să isprăvească, ne va ataca la rîndul său, nu printr-un război dinafară, ci printr-un război civil... Știu că aveți o teamă de moarte de acest Pitt. Vreți un mijloc să-l loviți drept în inimă ? Faceți din Franța o republică cu un rege ! Dar în loc să acționați astfel, ce faceți dumneavoastră, doamnă ? Ce face prietena dumneavoastră, prințesa de Lamballe ? Ea-i spune Angliei, unde vă reprezintă, că singura ambiție a Franței este să ajungă să aplice marea Cartă : că Revoluția franceză, manevrată și frînată de rege, va merge de-a-ndăratelea ! Și ce răspunde Pitt la aceste avansuri ? Că nu va îngădui ca Franța să devină republică ; că va salva monarhia. Dar toate dezmierdările, toate stăruințele, toate rugăminții le doamnei de Lamballe nu l-au putut face să promită că-l va salva pe rege. Căci pe acesta îl urăște ! Nu este oare Ludovic al XVI-lea, regele constituțional, regele filozof, cel care i-a disputat India și i-a smuls America ? Da, Ludovic al XVI-lea ! Dar Pitt nu dorește decît un singur lucru : ca istoria să facă din Ludovic un personaj asemănător lui Carol I !

— Domnule! Domnule! exclamă regina înspăimîntată, dar cine vă dezvăluie toate aceste lucruri ?

— Aceiași oameni care-mi spun conținutul scrisorilor pe care le scrie Majestatea Voastră.

— Așadar, nu mai putem avea nici un gînd care să ne aparțină ?

— V-am spus, doamnă, că regii Europei sînt prinși într-o rețea invizibilă, în care cei ce ar vrea să reziste se zbat cu totul inutil. Nu mai rezistați, doamnă. Așezați-vă în fruntea ideilor pe care încercați să le trageți înapoi și rețeaua va deveni o armură iar pumnalele nevăzute, care vă amenință, vor deveni săbii gata să-i lovească pe dușmanii dumneavoastră !

— Dar cei pe care-i numiți dușmanii noștri, domnule, uitați mereu că sînt regi, frații noștri ?

— Eh ! doamnă, numiți-i pe francezi o singură dată copiii dumneavoastră și veți vedea atunci cît de puțin reprezintă acești frați față de politică și diplomație ! Dealtfel, toți acești regi, toți acești prinți nu vi se par însemnați cu pecetea fatală, cu pecetea nebuniei ? Să începem cu fratele dumneavoastră Leopold, îmbătrînit la patruzeci și patru de ani, cu haremul său toscan transportat la Viena, stimulîndu-și facultățile muribunde prin excitante ucigătoare ce și le prepară el însuși... Priviți-l pe Frederic. Priviți-l pe Gustav : unul care a murit, celălalt care va muri fără urmași, deoarece toți știu că moștenitorul regal al Suediei este fiul lui Monk și nu al lui Gustav... Priviți-l pe regele Portugaliei, cu ale sale trei sute de călugărițe... Priviți-l pe regele Saxoniei cu cei trei sute cincizeci și patru de bastarzi... Priviți-o pe Ecaterina, pe care nici un taur n-ar putea-o satisface, și care are drept amanți trei armate !... Oh ! doamnă, doamnă, nu vă dați seama că toți acești regi și toate aceste regine merg spre prăpastie, spre abis, spre sinucidere, și că dumneavoastră de ați vrea, în loc să mergeți ca și ei spre sinucidere, spre prăpastie, ați putea merge spre împărăția lumii, spre monarhia universală ?

— De ce nu-i spuneți toate astea regelui, domnule Gilbert ? întrebă regina zguduită.

— Eh ! sigur că i le spun, Dumnezeule ! Dar cum dumneavoastră îi aveți pe ai dumneavoastră, își are și el inspiratori de rea-credință care desfac tot ce fac eu.

Apoi, cu o profundă melancolie, adăugă :

— Dumneavoastră v-ați folosit de Mirabeau, vă folosiți de Barnave ; mă veți folosi și pe mine, și cu asta totul se va isprăvi !

— Domnule Gilbert, spuse regina, așteptați-mă aici... Intru pentru o clipă la rege și mă înapoiez.

Gilbert se înclină. Regina trecu prin fața lui și ieși pe ușa ce ducea spre apartamentele regelui.

Doctorul aștepta zece minute, un sfert de oră, o jumătate de oră. În cele din urmă, o ușă se deschise, dar din partea opusă celeia prin care ieșise regina.

Era un lacheu care, după ce privi în toate părțile, se apropie de Gilbert, îi făcu semn, îi predă o scrisoare și se îndepărtă.

Gilbert deschise scrisoarea și citi :

Îți pierzi timpul, Gilbert : în acest moment regina și regele îl ascultă pe domnul de Breteuil, venit de la Viena, care le aduce următorul plan politic :

„Procedați cu Barnave, ca și cu Mirabeau : cîștigați timp, jurați pe constituție, aplicați-o punct cu punct, pentru a demonstra că e inaplicabilă. Franța se va domoli, se va plictisi. Francezii sînt ușuratici, va apărea vreo nouă modă, și libertatea se va trece.

Dacă totuși libertatea nu se demodează, oricum se va cîștiga un an, iar într-un an vom fi gata de război.“

Lasă-i deci pe cei doi condamnați, care încă mai sînt numiți în derîdere rege și regină, și du-te fără să pierzi o clipă la spitalul Gros-Caillou. Vei găsi acolo un muribund, mai puțin bolnav decît ei, căci pe acest muribund poate îl vei mai putea salva, în timp ce ei, fără să-i poți salva, te vor trîi în prăbușirea lor !

Biletul n-avea semnătură, dar Gilbert recunoscu scrisul lui Cagliostro.

În acest moment intră doamna Campan. De astă dată pe ușa reginei. Ea îi înmînă lui Gilbert un mic bilet conceput în următorii termeni :

Regele îl roagă pe domnul Gilbert să-i prezinte în scris întregul plan politic expus reginei.

Reținută de treburi importante, regina are regretul să nu poată reveni la domnul Gilbert. Este deci inutil să mai aștepte.

Gilbert citi, rămase o clipă îngîndurat și, clătinînd din cap, murmură :

— Smintiții !

— N-aveți nimic de comunicat Majestăților Lor, domnule ? întrebă doamna Campan.

Gilbert dădu femeii scrisoarea nesemnată primită mai înainte.

— Iată răspunsul meu, spuse el.

Și ieși.

Capitolul 20

S-A ISPRĂVIT CU STĂPÎNUL ! S-A ISPRĂVIT CU STĂPÎNA !

Înainte de a-l urma pe Gilbert la spitalul Gros-Caillou, unde era chemat să dea ajutor unui rănit necunoscut, recomandat de Cagliostro, să aruncăm o ultimă privire asupra Adunării, care urmează să fie dizolvată.

Am văzut primejdia prin care a trecut Robespierre și știm cum a scăpat din ea, grație intervenției tîmplarului Duplay. În timp ce el cinează în familie, într-o sufragerie care dă spre curte, împreună cu soțul, soția și cele două fete — prietenii lui, informați de pericolul la care a fost expus, își fac griji pentru el ! Mai ales doamna Roland. Femeie devotată, ea uită că a fost văzută și recunoscută pe Champ-de-Mars și că e în primejdie ca și ceilalți. Începe prin a-i aduce la ea acasă pe Robert și pe domnișoara de Kéralio. Apoi, cum i se spune că Adunarea pregătește chiar în această seară un act de acuzare împotriva lui Robespierre, se duce să-l prevină și, negăsindu-l acasă, revine la Buzot.

Buzot este unul dintre admiratorii doamnei Roland. Ea știe cîtă influență are asupra lui și de aceea i se și adresează.

Buzot trimite de îndată vorbă lui Grégoire. Dacă Robespierre va fi atacat la clubul Feuillants, Grégoire îl va apăra acolo. Dacă Robespierre e atacat în Adunare,

el, Buzot, îl va apăra aici. E cu atît mai meritoriu din partea lui, cu cît nu-l prea are la inimă pe Robespierre.

Grégoire se duse deci la Feuillants și Buzot la Adunare. Nici nu se pusese chestiunea ca Robespierre sau altul să fie acuzat. Deputații Adunării, ca și cei de la Feuillants, erau înspăimîntați de propria lor victorie, consternați de pasul sîngeros făcut în folosul regaliștilor.

A doua zi, Adunarea ascultă dublul raport al primarului Parisului și al comandamentului gărzii naționale. Toată lumea avea interes să fie mințită și, astfel, comedia a fost ușor de jucat.

Comandantul și primarul au vorbit despre imensa dezordine pe care au fost nevoiți s-o înăbușe ; despre omul spînzurat de dimineață și despre împușcăturile de seară, despre pericolul ce-l amenințase pe rege, Adunarea, societatea întreagă, pericol care, o știau mai bine ca oricine, nici nu existase.

Adunarea le-a mulțumit pentru energia pe care niciodată nu intenționaseră s-o cheltuiască, i-a felicitat pentru o victorie pe care fiecare dintre ei o deplîngea în fundul sufletului și a mulțumit Cerului, care îngăduise să fie zdrobiți dintr-o singură lovitură și insurecția și insurgenții.

Dacă i-ai fi ascultat pe cei felicitați și pe cei care felicitau ai fi putut crede că Revoluția era terminată.

Dar Revoluția abia începea !

În timpul acesta, vechii iacobini, judecînd ziua de mîine după cea de ieri, se credeau hăituiți, atacați, urmăriți și se pregăteau să se facă iertați pentru forța lor efectivă printr-o umilință simulată. Tremurînd încă pentru faptul de a fi fost propus ca rege in locul lui Ludovic al XVI-lea, Robespierre redactă o adresă în numele celor prezenți și al celor absenți.

În această adresă el îi mulțumea Adunării pentru *eforturile* sale *generoase*, pentru *înțelepciunea* sa, pentru *fermitatea* sa, pentru *vigilența* sa, pentru *echitatea* sa *imparțială și incoruptibilă*.

Cum să nu fi prins curaj cei de la Feuillants și să nu se fi crezut atotputernici, văzînd această umilință

a dușmanilor lor ? O clipă ei se socotiră nu numai stăpini ai Parisului, dar chiar ai Franței întregi.

Vai ! Cei de la Feuillants nu înțeleseseră situația : despărțindu-se de iacobini, ei au făcut pur și simplu o nouă Adunare, o înlocuire a celei dintîi.

În loc de una, poporul avea două Camere burgheze. Și nu asta dorea.

Poporul voia o Cameră populară, care să fie nu aliata, ci adversara Adunării Naționale, care să n-o ajute pe prima să reconstituie monarhia, ci s-o determine s-o distrugă.

Feuillanții nu răspundeau deci nicicum spiritului poporului. De aceea poporul îi abandonă și ei își pierdură popularitatea.

În iulie existau patru sute de societăți în țară, dintre care trei sute corespondau și cu feuillanții și cu iacobinii, iar o sută numai cu aceștia din urmă.

Din iulie pînă în septembrie se mai înființară alte șase sute de societăți, dintre care nici una nu mai corespondă cu grupul celor de la Feuillants. Și, pe măsură ce puterea celor de la Feuillants scădea, iacobinii se reconstituiau sub conducerea lui Robespierre. El începea să fie omul cel mai popular din Franța.

Prevestirea făcută de Cagliostro lui Gilbert în privința micului avocat din Arras se împlinea.

Între timp se apropia ceasul în care avea să sune sfîrșitul Adunării Naționale.

După ce votase de trei mii de ori, Adunarea reuși în sfîrșit să termine revizuirea Constituției. Această Constituție era o cușcă de fier în care, aproape fără să vrea, aproape fără să știe, îl închisese pe rege. Adunarea aurise gratiile cuștii, dar, pînă la urmă, aurite cum erau, gratiile tot nu puteau ascunde închisoarea.

În fond, voința regală devenise neputincioasă. Era o roată care primea mișcarea în loc s-o imprime. Întreaga rezistență a lui Ludovic al XVI-lea rămînea în vetoul său, care suspenda pe timp de trei ani decretele date, dacă aceste decrete nu-i conveneau regelui. Atunci roata înceta să se învîrtească și, prin nemișcarea sa, oprea întreaga mașinărie.

Totuși, ziua în care regele trebuia să jure pe Constituție se apropia.

Anglia și emigranții îi scriau regelui :

Muriți dacă e nevoie, dar nu vă înjosiți jurînd !

Leopold și Barnave spuneau :

Jurați oricum : va rezista cine poate.

În cele din urmă, regele limpezi problema prin fraza de mai jos :

Declar că nu văd în Constituție mijloace suficiente de acțiune și unitate ; dar, fiindcă opiniile sînt diferite asupra acestui subiect, consimt ca experiența să rămînă singurul judecător.

Rămînea de văzut în ce loc să-i fie prezentată regelui Constituția spre acceptare : la Tuileries, sau la Adunare ? Regele rezolvă repede dilema, anunțînd că va jura pe Constituție acolo unde aceasta a fost votată.

Ziua fixată de rege era 13 septembrie.

Adunarea primi comunicarea cu aplauze unanime.

Regele venea la ea !

Într-un elan de entuziasm, La Fayette se ridică și ceru o amnistie generală pentru cei acuzați a fi favorizat fuga regelui.

Adunarea votă amnistia prin aclamații.

Fu numită o delegație de șaizeci de membri, care să-i mulțumească regelui pentru scrisoare. Ministrul Justiției se ridică și alergă la rege să-i anunțe venirea delegației.

Președintele Adunării era domnul de Malouet, un regalist pursînge. Totuși, el se crezu obligat să pună în deliberare dacă Adunarea va rămîne în picioare sau va sta jos în timpul cît regele va pronunța jurămîntul.

— Va sta jos ! Va sta jos ! se striga din toate părțile.

— Și regele ? întrebă domnul Malouet.

— În picioare și cu capul descoperit ! strigă un glas.

Întreaga Adunare tresări.

Cine rostise aceste cuvinte ? Porniseră din sală, sau din tribune ? Nu contează ! Aveau o asemenea forță încît președintele fu nevoit să le răspundă.

— Domnilor, nu există împrejurare în care națiunea adunată în prezența regelui să nu-l recunoască drept șeful ei. Dacă regele depune jurămîntul în picioare, cer Adunării să-l asculte în aceeași poziție !

A doua zi după această discuție regele trebuia să depună jurămîntul. Sala era plină. Tribunele erau tixite de spectatori.

La prînz a fost anunțată sosirea regelui.

Regele vorbi în picioare. Adunarea îl ascultă în picioare. Apoi, după rostirea discursului, a fost semnat actul constituțional și toată lumea se așeză.

Atunci, președintele — de data asta era Thouret — se ridică pentru a-și rosti discursul, dar, după primele două-trei fraze, văzînd că regele nu se ridică, se așeză și el.

Această acțiune iscă aplauze în tribune.

La aceste aplauze repetate regele nu se putu stăpîni să nu pălească. Scoase batista din buzunar și își șterse sudoarea care-i șiroia pe frunte.

Regina asista la ședință într-o lojă particulară. Ea nu mai putu îndura, se ridică, ieși trîntind ușa și ceru să fie dusă înapoi la Tuileries.

Regele sosi acolo peste o jumătate de oră.

— Unde e regina ? întrebă el de îndată.

I se spuse unde se afla regina.

— Oh ! Sire, spuse aceasta văzînd în ce stare se găsește, ce s-a mai întîmplat ?

Fără să răspundă, regele se trînti într-un fotoliu și izbucni în lacrimi.

— Oh ! Doamnă, doamnă ! exclamă el, de ce ați asistat la această ședință ? De ce a trebuit să fiți martoră la umilirea mea ? Pentru asta' v-am făcut să veniți în Franța ?

O asemenea explozie din partea lui Ludovic al XVI-lea era cu atît mai dureroasă cu cît era rară. Regina nu se mai putu stăpîni și, alergînd spre rege, se lăsă în genunchi la picioarele lui.

În acest moment, zgomotul unei uși ce se deschidea o făcu să se întoarcă. Era doamna Campan care intra.

Regina întinse brațele spre ea.

— Oh ! lăsați-ne, Campan, lăsați-ne !

După o jumătate de oră regina însăși o chemă pe doamna Campan.

— Campan, spuse ea, duceți această scrisoare domnului de Malden. Este adresată fratelui meu Leopold. Domnul de Malden să plece de îndată la Viena. Scrisoarea trebuie să ajungă înainte de a se afla ce s-a întîmplat azi...

Doamna Campan luă scrisoarea și ieși. Două ore mai tîrziu, domnul de Malden plecă spre Viena.

În aceeași seară, tot Parisul strălucea de iluminații. Se dădeau spectacole la diferite teatre. Întîi la operă, apoi la Comedia Franceză, apoi la *Théâtre des Italiens*.

La Operă și la Comedia Franceză sala era „pregătită", și regele și regina au fost primiți cu aclamații unanime. Dar, cînd organizatorii au vrut să ia aceleași măsuri și la *Théâtre des Italiens*, s-au trezit că întîrziaseră : toate locurile de la parter erau vîndute.

Au înțeles că se vor produce tulburări, și teama s-a transformat în certitudine cînd au văzut primele rînduri ocupate de Danton, Camille Desmoulins, Legendre, Santerre. În momentul în care regina intră în loja sa, galeriile încercară să aplaude.

Parterul fluieră.

Regina își cufundă cu groază privirea în acest soi de crater larg deschis în fața sa : ea văzu, ca printr-o văpaie, ochi plini de mînie și de amenințare.

Nu cunoștea la față pe nici unul din acești oameni, pe unii nici după nume.

„Ce le-am făcut, Dumnezeule ? se întrebă ea încercînd să-și ascundă tulburarea printr-un surîs. Și de ce mă detestă atît de mult ?"

Deodată privirea i se opri cu groază asupra unui bărbat, care stătea în picioare, sprijinit de una dintre coloanele ce susțineau galeria. Acest bărbat o privea cu o înspăimîntătoare fixitate.

Era omul de la castelul Tavernay, omul de la Sèvres, omul din grădina Tuileries, era bărbatul care rostea cuvinte amenințătoare și care acționa misterios și îngrozitor ! Ochii lui o fascinau într-atît pe regină, încît nu-și mai putea muta privirea de la el.

Spectacolul începu : regina făcu un efort și reuși să-și îndrepte capul și să privească scena.

Se juca *Evenimente neprevăzute* de Grétry.

Domnișoara Dugazon, femeie încîntătoare, avea de cîntat un duet cu tenorul, și în acest duet se spunea versul :

Oh ! cum îmi iubesc stăpîna !

Curajoasă, cîntăreața înaintă pînă la marginea din față a scenei, ridică ochii și brațele spre regină și aruncă nefasta provocare.

Regina înțelese că venea furtuna.

Se întoarse înspăimîntată, și ochii i se opriră involuntar pe omul sprijinit de coloană.

Ea crezu că-l vede făcînd un semn de comandă căruia i se supune tot parterul.

Într-adevăr, ca un singur glas, parterul strigă :

— S-a isprăvit cu stăpînul ! S-a isprăvit cu stăpîna ! Libertate !

Dar, la acest strigăt, lojile și galeria răspunseră :

— Trăiască regele ! Trăiască regina ! Trăiască în veci stăpînul și stăpîna noastră !

— Fără stăpîn ! Fără stăpînă ! Libertate ! Libertate ! Libertate ! urlă din nou parterul.

Și lupta începu.

Regina scoase un țipăt de groază și închise ochii. Nu mai avea putere să privească acest demon care părea regele dezordinii, spiritul distrugerii.

În aceeași clipă, ofițerii din garda națională o înconjurară făcîndu-i un parapet din trupurile lor și scoțînd-o apoi din sală. Dar în coridoare continua s-o urmărească strigătul :

— Fără stăpîn ! Fără stăpînă ! Fără rege ! Fără regină !

Au dus-o leșinată în trăsură.

A fost ultima oară cînd regina s-a mai dus la un spectacol.

La 30 septembrie, Adunarea constituantă declară, prin glasul președintelui său Throuet, că își îndeplinise misiunea și își încheie lucrările.

Iată în cîteva rînduri rezultatul acestor lucrări, care au durat doi ani și patru luni :

Dezorganizarea completă a monarhiei ;

Organizarea puterii populare ;
Anularea tuturor privilegiilor nobiliare și ecleziastice ;
O mie două sute de milioane de asignate decrete ;
Ipotecarea bunurilor naționale ;
Recunoașterea libertății cultelor ;
Abolirea legămintelor monahale ;
Desființarea mandatelor de arestare provenite de la rege ;
Stabilirea egalității impozitelor ;
Suprimarea vămilor interioare ;
Instituirea gărzii naționale ;
În sfîrșit, votarea constituției și supunerea ei aprobării regelui.

Ar fi trebuit să ai previziuni prea triste ca să crezi — rege sau regină a Franței — că ar trebui să te temi mai mult de noua Adunare ce urma să se întrunească decît de aceea care tocmai se dizolvase.

Capitolul 21

BARNAVE ÎȘI IA RĂMAS BUN

La 2 octombrie, adică a treia zi după dizolvarea Constituantei, la ora cînd de obicei o vedea pe regină, Barnave era introdus nu în mezaninul doamnei Campan, ci în camera numită marele cabinet.

Chiar în seara în care regele jurase pe Constituție, sentinelele și aghiotanții lui La Fayette dispărură din interiorul castelului. Și dacă regele nu redevenise puternic, redevenise cel puțin liber.

Era o ușoară compensație pentru umilirea de care am văzut că s-a plins atît de amar reginei.

Fără să fie primit public și cu tot ceremonialul unei audiențe solemne, Barnave nu mai era de astă dată supus precauțiilor cerute pînă acum de prezența sa la Tuileries.

Era foarte palid și părea deosebit de trist. Tristețea și paloarea sa atraseră atenția reginei. Ea îl primi în picioare.

— Ei bine, domnule Barnave, iată-vă mulțumit. Regele v-a urmat sfatul, a jurat pe Constituție!

— Regina este foarte generoasă spunîndu-mi că regele mi-a urmat sfatul... Dacă acest sfat n-ar fi fost în același timp și cel al împăratului Leopold și al prințului de Kaunitz, poate că Majestatea Sa ar fi ezitat mai mult să accepte singurul act care, totuși, l-ar fi putut salva pe rege, dacă regele ar putea fi...

Barnave se opri.

— Dacă ar putea fi salvat... nu-i așa, domnule? reluă regina abordînd problema direct, cu acel curaj și, am putea adăuga, cu acea îndrăzneală care-i era proprie.

— Să mă ferească Dumnezeu, doamnă, să mă fac profetul unor asemenea nenorociri! Și totuși, fiind gata să părăsesc Parisul, gata să mă îndepărtez pentru totdeauna de regină, n-aș vrea nici s-o fac pe Majestatea Sa să piardă orice speranță, nici să-i las prea multe iluzii.

— Părăsiți Parisul, domnule Barnave? Vă îndepărtați de mine?

— Lucrările Adunării, al cărei membru am fost, s-au terminat, doamnă, și cum Adunarea a hotărît că nici un constituant nu va putea face parte din Adunarea Legislativă, nu am nici un motiv să rămîn la Paris.

— Nici chiar acela de a ne fi util, domnule Barnave?

Barnave zîmbi trist.

— Nici chiar acela de a vă fi util, doamnă, căci începînd de azi, mai bine zis de alaltăieri, nu vă mai pot fi folositor la nimic.

— Oh! domnule, spuse regina, vă atribuiți prea puține calități.

— Vai! doamnă, mă judec și mă găsesc slab... Mă cîntăresc și mă găsesc ușor... Ceea ce făcea forța mea — pe care am oferit-o monarhiei spre a se sluji de ea ca de o pîrghie — era influența ce o aveam în Adunarea Națională, alegerea mea la iacobini, în sfîrșit, popularitatea mea, cîștigată cu atîta trudă. Dar Adunarea e dizolvată, iacobinii au devenit feuillanți, și mi-e teamă că feuillanții au mizat pe o carte proastă despărțindu-se de iacobini. Iar popularitatea mea e pierdută!...

Barnave zîmbi și mai trist decît prima dată.

— Totuși nu veți pleca, nu-i așa, domnule Barnave ?

— Desigur, dacă regina îmi ordonă să rămîn, voi rămîne. Dar dacă rămîn, știți ce se va întîmpla, doamnă ? În loc să fiu pur și simplu slab, voi deveni trădător !

— Cum se poate așa ceva, domnule ? spuse regina ușor jignită. Explicați-vă, nu vă înțeleg.

— Îmi permite regina să-i prezint nu numai situația în care se găsește acum ea, mai ales, aceea în care se va găsi ?

— Spuneți, domnule. Sînt obișnuită să sondez prăpăstiile și, dacă mi-ar fi teamă de amețeală, m-aș fi prăbușit de multă vreme.

— Poate regina privește Adunarea care se retrage ca pe dușmanul ei ?

— Să facem deosebirile necesare, domnule Barnave. În această Adunare am avut și prieteni. Nu veți nega însă că majoritatea Adunării era ostilă monarhiei.

— Doamnă, reluă Barnave, Adunarea n-a făcut decît un mic act de ostilitate la adresa dumneavoastră și a regelui, în ziua în care a decretat că nici unul dintre membrii săi nu va putea face parte din Legislativă.

— Nu vă prea înțeleg, domnule. Explicați-mi, spuse regina cu un zîmbet de îndoială.

— E foarte simplu : ea a smuls scutul din brațul prietenilor dumneavoastră.

— Și în oarecare măsură, pare-mi-se, sabia din mîinile dușmanilor mei.

— Vai ! doamnă, vă înșelați ! Lovitura vine de la Robespierre, și este îngrozitoare, ca tot ce vine de la acest om. Mai întîi, în ce privește noua Adunare, el ne aruncă în necunoscut. Cu constituanta, știam pe cine trebuie să combatem, cu cine ne vom înfrunta. Cu Legislativa trebuie făcut un studiu complet nou. Apoi, rețineți bine asta, doamnă, propunînd ca nici unul dintre noi să nu fie reales, Robespierre a vrut să pună Franța în fața acestei alternative : fie să ia oameni cu obîrșie superioară nouă, fie cu obîrșie inferioară nouă. Deasupra noastră nu există nimic : emigrația a dezorganizat totul. Și, presupunînd că nobilimea ar fi rămas în Franța, este

sigur că nu printre nobili și-ar fi căutat poporul reprezentanții. De sub noi — asta e ! — de sub noi și-a ales poporul deputații. Astfel, întreaga Adunare va fi democrată și vor fi oarecari nuanțe în această democrație, iată tot.

Se vedea pe obrazul reginei că urmărea cu deosebită atenție demonstrația lui Barnave și că, începînd să înțeleagă, începea să se sperie.

— Iată, continuă Barnave, i-am văzut pe acești deputați a căror afluență spre Paris a și început de cîteva zile. I-am urmărit cu deosebire pe cei care vin de la Bordeaux. Aproape toți sînt oameni fără nume, dar zoriți să-și facă unul, cu atît mai zoriți cu cît sînt tineri. În afară de Condorcet, Brissot și alți cîțiva, cei mai bătrîni dintre ei de-abia au treizeci de ani. E ascensiunea tineretului care-i alungă pe vîrstnici și detronează tradiția. Fără oameni cărunți — e cuvîntul de ordine. O nouă Franță, cu părul negru, va ocupa scaunele.

— Și credeți, domnule, că trebuie să ne temem mai mult de cei care vin, decît de cei care pleacă ?

— Da, doamnă, căci noii veniți sosesc înarmați cu un mandat : să facă război nobililor și preoților ! În ce-l privește pe rege, deocamdată asupra lui nu se pronunță, vom vedea... Dacă este dispus să se mulțumească a fi putere executivă, poate i se va ierta trecutul.

— Cum ! exclamă regina. Cum ! Să i se ierte trecutul ?... Dar regele este cel care va avea de iertat, presupun !

— Ei bine, vedeți, iată de ce nu vă veți înțelege niciodată : cei ce sosesc, doamnă — și veți avea, din nefericire, dovada — nu vor păstra nici măcar menajamentele ipocrite ale celor ce pleacă... Pentru ei — știu asta de la un deputat din Gironde, un confrate de-al meu pe nume Vergniaud — pentru ei, regele este dușmanul !

— Dușmanul ? spuse regina cu uimire.

— Da, doamnă, repetă Barnave, dușmanul ! Adică centrul voluntar sau involuntar al tuturor inamicilor din interior și din exterior. Vai ! da, trebuie să mărturisim, nu sînt chiar atît de greșiți acești noi veniți care cred că au descoperit un adevăr și care n-au alt merit decît

acela de a spune sus și tare ceea ce majoritatea îndîrjiților adversari ai dumneavoastră nu îndrăzneau să spună în șoaptă...

— Dușman ! repetă regina. Regele, dușman al poporului său ? Oh ! Barnave, iată un lucru de care nu numai că nu mă veți putea convinge niciodată dar, mai ales, pe care nu mă veți putea face să-l înțeleg vreodată !

— E totuși adevărat, doamnă. Dușman înnăscut, dușman prin temperament. Acum trei zile a acceptat Constituția, nu-i așa ?

— Da. Ei și ?

— Ei și, revenind aici, regele era aproape să leșine de furie și seara i-a scris împăratului.

— Dar cum vreți să suportăm asemenea umilințe ?

— Ah ! vedeți bine, doamnă : dușman, în chip fatal dușman... Dușman voluntar, căci, crescut de domnul de la Vauguyon, șeful partidului iezuiților, regele are sufletul în mîna preoților, care sînt dușmanii națiunii. Dușman involuntar, căci el este ca și obligat să fie șeful contrarevoluției. Și, presupunînd chiar că nu va mai părăsi Parisul, el este totuși la Coblentz cu emigrația, în Vendeea cu preoții, la Viena și în Prusia cu aliații săi, Leopold și Frederic. Regele nu face nimic... Admit că n-ar face nimic, doamnă, spuse cu tristețe Barnave, ei bine, în lipsa persoanei sale i se exploatează numele : în colibă, în amvon, în castel e bietul rege, e bunul rege, e sfîntul rege ! Încît domnici Revoluției i se opune o revoltă teribilă, doamnă : revolta milei !

— Dar, în sfîrșit, domnule, printre cei ce sosesc și care, dacă trebuie să vă cred, vor să ne facă un război de exterminare, există ceva stabilit dinainte, un plan hotărît ?

— Nu, doamnă, și n-am surprins încă decît aprecieri vagi : suprimarea titlului de *Majestate* pentru ședința de deschidere ; în locul tronului, un simplu fotoliu la stînga președintelui.

— Vedeți în asta ceva mai mult decît în gestul domnului Thouret, care s-a așezat fiindcă regele ședea ?

— E. cel puțin, încă un pas înainte, în loc să fie un pas înapoi... Dar mai e ceva înfricoșător, doamnă : se pare că domnii La Fayette și Bailly vor fi înlocuiți !

— În ce-i privește pe aceștia, spuse cu vioiciune regina, nu-i regret !

— Și greșiți, doamnă. Domnii Bailly și de La Fayette sînt prietenii dumneavoastră...

Regina zîmbi cu amărăciune.

— Prietenii dumneavoastră, doamnă, poate ultimii dumneavoastră prieteni ! Menajați-i. Dacă și-au salvat o oarecare popularitate, folosiți-o, dar grăbiți-vă : popularitatea lor nu va întîrzia să se stingă, cum s-a întîmplat cu a mea.

— În concluzia celor ce mi-ați spus, domnule, îmi arătați prăpastia, mă conduceți pînă la marginea ei, mă faceți să-i măsor adîncimea, dar nu-mi spuneți mijlocul de a o evita.

O clipă Barnave rămase mut. Apoi, scoțînd un suspin, murmură :

— Ah ! doamnă, de ce v-au arestat pe drumul spre Montmédy !

— Bine ! spuse regina, iată-l pe domnul Barnave care aprobă fuga la Varennes.

— Nu o aprob, doamnă, căci situația în care vă găsiți azi este consecința firească a acestei evadări. Dar fiindcă această fugă trebuie să aibă asemenea consecințe, deplîng faptul că n-a reușit mai bine.

— Astfel încît azi, domnul Barnave, membru al Adunării Naționale, delegat de această Adunare, împreună cu domnii Pétion și Latour-Maubourg, spre a-l readuce pe rege și pe regină la Paris, deplînge faptul că regele și regina nu sînt în străinătate ?

— Oh ! să ne înțelegem bine, doamnă. Cel ce deplînge asta nu este Barnave, membru al Adunării Naționale, nu e colegul domnilor Latour-Maubourg și Pétion, ci sărmanul Barnave care nu mai e nimic altceva decît umilul dumneavoastră servitor, gata să-și dea viața pentru dumneavoastră, adică tot ce posedă.

— Vă mulțumesc, domnule, spuse regina. Sper însă că nu voi avea voie să vă cer un asemenea sacrificiu.

— Cu atît mai rău pentru mine, doamnă ! răspunse cu simplitate Barnave.

— Cum, cu atît mai rău ?

— Da... Deoarece dacă tot trebuie să cad, cel puțin să cad luptînd. Dar așa, iată cum se vor petrece lucrurile, doamnă : în fundul provinciei mele, Dauphiné, unde vă voi fi inutil, mă voi ruga mai degrabă pentru femeia tînără și frumoasă, pentru mama duioasă și devotată, decît pentru regină. Aceleași greșeli din trecut vor pregăti viitorul : vă bizuiți pe un sprijin dinafară, care nu va veni, sau va veni prea tîrziu. Iacobinii vor pune mîna pe putere, în Adunare și în afara ei. Prietenii dumneavoastră vor părăsi Franța pentru a scăpa de persecuții. Cei ce vor rămîne vor fi arestați, întemnițați. Voi face și eu parte dintre aceștia, căci nu vreau să fug ! Atunci voi fi judecat și condamnat. Poate că moartea mea neînsemnată vă va fi inutilă, chiar neștiută, sau, dacă zvonul acestei morți va ajunge pînă la dumneavoastră, vă voi fi de un ajutor atît de modest, încît veți uita cele cîteva ceasuri în timpul cărora am putut spera să vă fiu de folos...

— Domnule Barnave, spuse regina cu o mare demnitate, ignor cu desăvîrșire soarta ce ne așteaptă, pe rege și pe mine. Știu însă că numele oamenilor care ne-au adus servicii sînt cu grije înscrise în memoria noastră și nimic din ce li se va întîmpla, în bine sau în rău, nu ne va fi străin... Pînă atunci, domnule Barnave, putem face ceva pentru dumneavoastră ?

— Mult... dumneavoastră personal, doamnă... Mi-ați putea dovedi că n-am fost o ființă cu totul lipsită de valoare în ochii dumneavoastră.

— Și ce trebuie să fac pentru asta ?

Barnave puse un genunchi în pămînt.

— Să-mi dați mîna s-o sărut, doamnă.

Ea întinse spre tînăr mîna-i albă și rece. Barnave o atinse numai cu buzele. Apoi, ridicîndu-se, reluă :

— Doamnă, nu voi avea orgoliul să vă spun : „Monarhia e salvată !", dar vă spun : „Dacă monarhia e pierdută, cel ce nu va uita niciodată favoarea pe care o regină i-a acordat-o, acela dispare odată cu ea".

Și, salutînd-o pe regină, ieși.

Maria-Antoneta îl privi suspinînd cum pleacă și, cînd ușa se închise după Barnave, spuse :

— Biată lămîie ! Nu le-a trebuit multă vreme să te stoarcă și să nu mai rămînă din tine decît coaja !...

Capitolul 22

CÎMPUL DE BĂTĂLIE

Am încercat să relatăm îngrozitoarele evenimente ce s-au petrecut pe Champ-de-Mars în după-amiaza zilei de 17 iulie 1791. Să încercăm acum să dăm o idee despre priveliștea oferită de teatrul evenimentelor, după ce am pus sub ochii cititorilor tabloul dramei ce s-a jucat, avîndu-i ca actori principali pe La Fayette și Bailly.

Această priveliște îl impresionă pe un tînăr îmbrăcat în uniformă de ofițer al gărzii naționale, care intra pe Champ-de-Mars, venind dinspre strada Grenelle.

Spectacolul, luminat de luna ce se pierdea din cînd în cînd în nori groși, negri, era lugubru !

Champ-de-Mars avea aspectul unui cîmp de bătălie acoperit de morți și răniți, în mijlocul cărora rătăceau, ca niște umbre, oamenii însărcinați să arunce morții în Sena și să ducă răniții la spitalul militar Gros-Caillou.

După ce privi timp de cîteva minute strania operație ce se efectua, apropiindu-se de doi oameni ce duceau un cadavru spre malul Senei, tînărul ofițer întrebă :

— Cetățeni, binevoiți să-mi spuneți ce veți face cu acest om ?

— Urmează-ne și vei vedea, au răspuns cei doi.

Tînărul îi urmă.

Ajunși la podul de lemn, cei doi legănară cadavrul numărînd : „Un-doi-trei !“ și aruncară leșul în Sena.

Tînărul scoase un strigăt de groază.

— Și ați aruncat multe cadavre în Sena ?

— Cinci sau șase, răspunse unul din cei doi oameni.

— Iertare, cetățene, mă interesează să știu dacă printre cadavrele aruncate ați remarcat un bărbat de vreo

patruzeci și opt de ani, îndesat, viguros, jumătate țăran, jumătate burghez ?

— Pe legea mea, spuse unul din cei doi, n-avem decît o singură treabă : să vedem dacă oamenii culcați aici sînt morți sau vii. Dacă sînt morți, îi aruncăm în apă, dacă sînt vii, îi ducem la spitalul Gros-Caillou.

— Ah ! spuse tînărul, e vorba de unul din bunii mei prieteni, care n-a ajuns acasă. Cum știu că a fost aici în timpul zilei, mi-e teamă să nu se afle printre răniți sau morți.

— Păi ! spuse unul din hamali mișcînd un cadavru pe cînd celălalt îl lumina cu un felinar, dacă era aici, poate că mai e. Dacă nu s-a întors acasă, poate că nu se va mai întoarce.

Apoi, intensificînd mișcarea ce o imprima corpului care zăcea întins la picioarele sale, omul municipalității strigă :

— Hei ! Ești mort sau viu ? Dacă nu ești mort, dă-ți osteneala să răspunzi !

— Oh ! în ce-l privește pe ăsta, e mort de-a binelea, spuse al doilea. A primit un glonț în mijlocul pieptului.

— Atunci, la riu cu el spuse primul.

Și cei doi oameni ridicară cadavrul și o porniră spre podul de lemn.

— Cetățeni, spuse ofițerul, n-aveți nevoie de felinar să-l aruncați în apă. Fiți buni și împrumutați-mi-l o clipă : cît timp vă continuați drumul, eu îmi voi căuta prietenul.

Hamalii consimțiră și felinarul trecu în mîna tînărului ofițer, care începu căutarea. Ca și el, vreo zece-doisprezece oameni, cu felinare în mînă, se dedicau aceleiași funebre căutări.

La un moment dat, doi oameni treceră pe lîngă ofițer, ducînd un cadavru spre Sena.

— Ei ! spuse cel care îl ținea de subțiori și care, în consecință, era mai aproape de cap, cred că morul nostru a scos un suspin !

— Cetățeni, spuse ofițerul, vă implor ! Lăsați-mă să văd omul pe care-l duceți !

— Cu plăcere, spuseră cei doi oameni.

— Şi aşezară cadavrul pe spate, pentru ca ofiţerul să-i poată lumina mai uşor faţa.

Tînărul apropie felinarul şi scoase un ţipăt. În pofida rănii îngrozitoare care-l desfigura, i se păru că îl recunoaşte pe cel căutat. Dar era mort sau viu ?

Cel ce făcuse jumătate din drumul spre mormîntul unned avea capul despicat de o lovitură de sabie. Rana, după cum spusesem, era îngrozitoare. În partea unde era rana rănitul era de nerecunoscut. Tînărul duse lumina, cu o mînă tremurătoare, spre cealaltă parte.

— Oh ! cetăţeni, exclamă ofiţerul, e el !... E cel pe care-l caut : e domnul Billot !

— Drace ! spuse unul din cei doi. Ei bine, e cam avariat domnul Billot al dumneavoastră !

— N-aţi spus că a scos un suspin ?

— Mi s-a părut că aud ceva...

— Atunci, făceţi-mi o favoare...

Ofiţerul scoase un bănuţ din buzunar.

— Care ? întrebă hamalul, plin de bunăvoinţă la vederea banului.

— Alergaţi pînă la rîu şi aduceţi-mi apă în pălăria dumneavoastră.

— Cu plăcere.

Bărbatul începu să alerge spre Sena. Ofiţerul îl sprijinea pe rănit. Peste cinci minute, mesagerul se înapoie.

— Stropiţi-l cu apă pe obraz, spuse tînărul.

Hamalul se supuse. Înmuie mîna în pălărie şi stropi obrazul rănitului.

— A tresărit ! exclamă tînărul care îl ţinea pe muribund în braţele sale. Nu e mort !... Mai aruncaţi apă !

Hamalul repetă operaţia. Rănitul se înfioră şi scoase un suspin.

— Haide, haide, spuse el doilea hamal, cu siguranţă nu e mort.

— Ei bine, ce facem acum ? spuse primul.

— Ajutaţi-mă să-l duc în strada Saint-Honoré, la domnul doctor Gilbert, şi veţi avea o bună recompensă ! spuse tînărul.

— Nu putem.

— De ce ?

— Avem ordin să aruncăm morții în Sena și să-i ducem pe răniți la spitalul Gros-Caillou...

— Ei bine, să-l ducem la spital cît mai repede cu putință !

— Unde e spitalul ?

— La trei sute de pași, aproape de Școala militară.

— Atunci, pe acolo ?

— Da.

— Trebuie să străbatem Champ-de-Mars ?

— În lungime.

— Doamne ! N-aveți o targă ?

— Păi, se mai poate găsi, răspunse al doilea hamal. Ca și apa, cu un bănuț...

— De acord, iată bănuțul, găsiți-mi targa.

În zece minute targa era găsită și rănitul întins pe saltea. Cei doi hamali puseră mîna pe targă și lugubrul cortegiu, escortat de tînăr, se îndreptă spre spital.

Era groaznic acest marș nocturn pe un teren inundat de sînge, printre cadavrele nemișcate și țepene de care te izbeai la fiecare pas, sau răniții care se ridicau pentru a cădea din nou, cerînd ajutor.

Peste un sfert de oră trecură pragul spitalului Gros-Caillou.

Capitolul 23

SPITALUL GROS-CAILLOU

În acea vreme spitalele, mai ales spitalele militare, erau departe de a fi bine organizate, cum sînt azi. Nu ne vom mira deci de zăpăceala ce domnea acolo și de imensa dezordine ce se împotrivea îndeplinirii dorințelor chirurgilor.

Primul lucru ce lipsea erau paturile. Atunci au fost rechiziționate saltelele de la locuitorii din împrejurimi. Acestea erau întinse pe jos, ajungînd pînă în curte. Pe fiecare din ele era cîte un rănit, așteptînd ajutor. Dar

chirurgii lipseau, ca și saltelele, și erau mai greu de găsit.

Ofițerul — în care cititorii noștri l-au recunoscut cu siguranță pe vechiul nostru prieten Pitou — obținu, prin intermediul altor bănuți, să-i fie lăsată salteaua brancardei, astfel încît Billot a fost culcat cu destulă grije în curtea spitalului.

Pitou a cerut să fie așezat rănitul cît mai aproape de poartă, pentru a-l prinde pe primul chirurg care ar intra sau ar ieși.

Tare ar fi vrut să alerge prin săli și să aducă unul, cu orice preț. Dar nu îndrăzni să părăsească rănitul, de teamă ca nu cumva sub pretextul că este mort — oricine se putea înșela fără rea-credință — pretinsul cadavru să nu fie azvîrlit pe caldarîmul curții.

Pitou stătea acolo de peste o oră, strigînd mereu, în gura mare, după cei doi sau trei chirurgi pe care-i vedea trecînd, cînd, deodată, zări un bărbat îmbrăcat în negru, luminat de doi infirmieri, vizitînd, unul după altul, paturile muribunzilor.

Cu cît omul îmbrăcat în negru se apropia, cu atît Pitou credea că-l recunoaște. De aceea strigă din rărunchi :

— Hei ! Pe-aici, domnule Gilbert, pe-aici !

Chirurgul, care era într-adevăr doctorul Gilbert, alergă la acest strigăt.

— Ah ! tu ești, Pitou ?

— Doamne, da, domnule Gilbert.

— L-ai văzut pe Billot ?

— Da, domnule, iată-l, răspunse arătîndu-l pe rănitul nemișcat.

— E mort ? întrebă doctorul.

— Vai, dragă domnule Gilbert, sper că nu.

Gilbert se apropie de saltea și cei doi infirmieri ce-l urmau luminară obrazul rănitului.

— La cap, la cap e rănit, spunea Pitou. Dragul meu Billot are capul despicat pînă la falcă.

Gilbert cercetă rana cu atenție.

— Adevărul e că rana este gravă, murmură el.

Apoi, întorcîndu-se spre cei doi infirmieri :

— Îmi trebuie o cameră pentru acest om, care e un prieten de-al meu.

Cei doi infirmieri se sfătuiră apoi spuseră :

— Nu-i nici o cameră liberă, dar există camera de lenjerie.

— Minune ! spuse Gilbert. Să-l ducem acolo.

L-au ridicat pe rănit cu cea mai mare atenție, dar oricît de ușor l-au ridicat, el lăsă să-i scape un geamăt.

— Ah ! spuse Gilbert, nicicînd o exclamație de fericire nu mi-a făcut o plăcere egală cu acest suspin de durere ! Trăiește ! Asta-i principalul.

Billot a fost dus în camera de lenjerie și Gilbert începu să-l panseze. La urmă ordonă ca rănitul să fie sprijinit de perne cu spatele și nu cu capul.

Abia după ce i-a dat toate îngrijirile, îl întrebă pe Pitou de ce a venit la Paris și cum s-a întîmplat să se afle la locul potrivit exact în clipa potrivită să-l ajute pe Billot.

Lucrul era dealtfel simplu. De la dispariția Catherinei și plecarea soțului ei, mama Billot căzuse într-un fel de idiotism care progresa. Încetul cu încetul vorbea tot mai rar și în cele din urmă nu mai scoase nici o vorbă. Doctorul Raynal a spus că doar un singur lucru pe lume era în stare s-o scoată din această toropeală pe bătrîna Billot : să-și revadă fiica.

Pitou s-a oferit să meargă pe dată la Paris, și ajunse în strada Saint-Honoré, la locuința doctorului Gilbert, unde află că și acesta și Billot se duseseră la Champ-de-Mars.

Doctorul se înapoiase, dar pe Billot nu-l văzuse nimeni.

Servitorul care-i dădea lui Pitou aceste informații spunea că Champ-de-Mars era plin de morți și de răniți. Poate că Billot se afla printre unii sau printre ceilalți.

Am văzut cum prietenul nostru Ange Pitou, îmbrăcat în uniforma de căpitan al gărzii naționale de la Haramont, a ajuns la Champ-de-Mars tocmai la timp pentru a împiedica aruncarea trupului lui Billot în Sena.

Pe de altă parte, ne amintim cum Gilbert, aflîndu-se la rege, primise un bilet nesemnat, dar recunoscuse scrisul lui Cagliostro, și în care se afla următorul paragraf :

Lasă-i deci pe cei doi condamnați, care mai sînt încă numiți în derădere rege și regină, și du-te fără să pierzi o clipă la spitalul Gros-Caillou. Vei găsi acolo un muribund, mai puțin bolnav decît ei, căci pe acest muribund poate îl vei mai putea salva, în timp ce ei, fără să-i poți salva, te vor trîi în prăbușirea lor !

Aflînd prin doamna Campan că regina e reținută în altă parte și nu se va mai înapoia, Gilbert ieși din Tuileries și, urmînd aproape același drum ca și Pitou, intră în spitalul Gros-Caillou.

Am arătat în ce stare l-a găsit Gilbert pe demnul fermier și șansele ce le avea acesta de-a fi salvat. Cine știe ce s-ar fi întîmplat dacă rănitul ar fi intrat pe mîini mai puțin iscusite decît cele ale doctorului Gilbert...

Capitolul 24

CATHERINE

S-a văzut cum doctorul Raynal a găsit cu cale s-o avertizeze pe Catherine să vină la căpătîiul mamei sale. Nu exista însă decît un mijloc să afle unde se găsește Catherine : să se adreseze contelui de Charny.

În ziua cînd îl adusese pe fiul doctorului Gilbert, Pitou fusese primit cu atîta blîndețe de contesă, încît nu șovăi să se ofere să meargă în strada Coq-Héron și să ceară adresa Catherinei, oricît de tîrzie să fi fost ora.

Într-adevăr, orologiul de la Școala militară suna de unsprezece și jumătate cînd, terminînd îngrijirile, Gilbert și Pitou putură părăsi patul lui Billot.

Pitou și Gilbert se urcară în trăsura doctorului, ce aștepta la poarta spitalului. Doctorul porunci vizitiului să treacă prin strada Coq-Héron. În cartier toate casele erau închise și luminile stinse. După ce sună vreun sfert de oră, Pitou auzi în cele din urmă un glas răgușit și supărat, strigînd pe un ton plin de iritare :

— Cine-i acolo ?
— Eu, Ange Pitou.
— Cine sînteţi ?
— Ah ! e-adevărat... Ange Pitou, căpitan în garda naţională.
— Ange Pitou ! Nu cunosc !
— Căpitan în garda naţională !
— Căpitan, repetă portarul, căpitan...
— Căpitan ! repetă Pitou, apăsînd pe acest titlu, a cărui influenţă o cunoştea.

Într-adevăr, portarul crezu că are de-a face cu vreun aghiotant al generalului La Fayette. În consecinţă, pe un ton ceva mai blînd, dar fără să deschidă poarta, de care se mulţumi doar să se apropie, întrebă :
— Ei bine, domnule căpitan, pe cine căutaţi ?
— Vreau să vorbesc cu domnul conte de Charny.
— Lipseşte.
— Atunci cu doamna contesă.
— Lipseşte şi ea.
— Unde se află ?
— Au plecat azi-dimineaţă.
— În ce parte ?
— La moşia lor din Boursonnes.
— Ah, drace ! spuse Pitou ca şi cum îşi vorbea sieşi. Aşadar cu ei m-am încrucişat la Dammartin. Fără îndoială erau în poştalion... Dacă aş fi ştiut !
— Prietene, spuse doctorul, intervenind în acel moment al convorbirii, în lipsa stăpînilor, ai putea să ne dai o informaţie ?
— Ce informaţie doreşte domnul ? întrebă portarul.
— Cunoşti o tînără faţă de care domnul conte, ca şi doamna contesă, arată bunăvoinţă ?
— Domnişoara Catherine ? întrebă portarul.
— Întocmai, spuse Gilbert.
— Da, domnule... Domnul conte şi doamna contesă au fost de două ori s-o vadă şi m-au trimis deseori s-o întreb dacă are nevoie de cîte ceva. Dar, sărmana domnişoară, deşi nu cred să fie bogată, nici ea, nici copilul ei, răspunde totdeauna că n-are nevoie de nimic.
— Ei bine, prietene, tatăl sărmanei Catherine a fost rănit azi pe Champ-de-Mars şi mama ei, doamna Billot,

e pe moarte la Villers-Cotterêts. Trebuie s-o înștiințăm despre toate astea. Vrei să ne dai adresa ?

— Oh ! sărmana fată locuiește la Ville-d'Avray, domnule, pe Strada Mare... Nu v-aș putea spune numărul, dar casa e în fața unei fîntîni...

— Asta ajunge, spuse Pitou, o voi găsi.

— Mulțumesc, prietene, spuse Gilbert, strecurînd în mîna portarului un ban de aur.

— Nu trebuia, domnule...

Și făcînd o reverență doctorului, portarul intră în casă.

— Ei bine ? întrebă Gilbert.

— Ei bine, răspunse Pitou, plec spre Ville-d'Avray.

— Cunoști drumul ?

— Nu, o să mi-l arătați.

— Mai întîi să te odihnești. Vei pleca mîine dimineață.

— Totuși, dacă e urgent ?

— Nici de o parte nici de cealaltă nu e urgență, spuse doctorul. Starea lui Billot e gravă dar, în afara unor accidente neprevăzute, nu e mortală. În ce o privește pe mama Billot, ea mai poate trăi încă zece-douăsprezece zile.

— Oh ! domnule doctor, cînd am culcat-o alaltăieri, nu mai vorbea, nu mai mișca, doar ochii păreau încă vii.

— N-are importanță, știu ce spun și răspund de ea pe timpul ce ți l-am spus.

— Ei bine, atunci unde mergem, domnule doctor ?

— La mine ! Vei găsi vechea ta cameră.

— Ei, spuse Pitou zîmbind, îmi va face plăcere s-o revăd.

— Și mîine, la șase dimineața, caii vor fi înhămați la trăsură.

— De ce ? întrebă Pitou.

— Să te ducă la Ville-d'Avray.

— Bine ! spuse pitou. Sînt deci cincizeci de leghe de aici pînă acolo ?

— Nu, doar două-trei, spuse Gilbert, căruia îi treceau pe dinaintea ochilor, ca o amintire din tinerețe, plimbările ce le făcea împreună cu maestrul său,

Rousseau, în pădurile din Louveciennes, Meudon și Ville-d'Avray.

— Atunci, spuse Pitou, nu-mi ia mai mult de-o oră de mers pe jos.

— Și Catherine ? întrebă Gilbert. Să meargă și ea pe jos ?

— Ah ! E-adevărat ! Scuzați-mă, domnule Gilbert, sînt un nătărău... Dar, fiindcă veni vorba, ce mai face Sébastien ?

— Minunat ! Sper să-l vezi mîine.

— Tot la abatele Bérardier stă ?

— Tot.

— Ah ! Cu atît mai bine, mă bucur să-l văd.

— Și el, Pitou, deoarece, ca și mine, te iubește din toată inima.

După aceasta, doctorul și Ange Pitou se opriră în fața porții din strada Saint-Honoré.

Pitou dormi cum mergea, cum mînca, cum se lupta, adică din toată inima. Numai că datorită obișnuinței căpătate la țară de a se scula dis-de-dimineață, era în picioare la ora cinci.

La șase, trăsura era pregătită.

La șapte, bătea la ușa Catherinei.

Stabilise cu doctorul Gilbert că la ora opt se vor întîlni la căpătîiul patului lui Billot.

Catherine veni să deschidă ușa și scoase un strigăt zărindu-l pe Pitou.

— Ah ! spuse ea. A murit mama !

Și păli, sprijinindu-se de perete.

— Nu, spuse Pitou, numai că, dacă vreți s-o mai vedeți înainte de a muri, trebuie să vă grăbiți, domnișoară Catherine.

Acest schimb de cuvinte, care spunea în puține vorbe atîtea lucruri, făcu inutilă orice introducere și o puse pe Catherine de la început față în față cu nenorocirea ei.

— Și-apoi, mai e o nenorocire, continuă Pitou.

— Care ? întrebă Catherine cu acel ton concis și aproape indiferent al unei ființe care, ajungînd la limita suferinței umane, nu se mai teme că durerea sa poate crește.

— Domnul Billot a fost grav rănit ieri pe Champ-de-Mars.

— Ah ! făcu Catherine.

Evident, tînăra fată era mult mai puțin sensibilă la această noutate decît la prima.

— Atunci, continuă Pitou, iată ce mi-am spus — și este și părerea domnului doctor Gilbert : „Domnișoara Catherine va face, în trecere, o vizită domnului Billot, care a fost transportat la spitalul Gros-Caillou, și de acolo va lua diligența spre Villers-Cotterêts".

— Și dumneata, domnule Pitou ? întrebă Catherine.

— Eu, spuse Pitou, m-am gîndit că, fiindcă vă duceți acolo să-i dați ajutor doamnei Billot să moară, e obligația mea să rămîn aici, pentru a încerca să-l ajut pe domnul Billot să revină la viață... Rămîn lîngă acela care n-are pe nimeni, înțelegeți, domnișoară Catherine ?

Pitou rosti aceste cuvinte cu îngerească lui naivitate, fără să gîndească că astfel, în cîteva cuvinte, descria întreaga istorie a devotamentului său.

Catherine îi întinse mîna.

— Ai un suflet mare, Pitou ! spuse ea. Vino să-l îmbrățișezi pe sărmanul și micul meu Isidore.

Și merse înainte, căci scurta scenă pe care am povestit-o se desfășurase pe poteca de lîngă casă, la poarta dinspre stradă. Era mai frumoasă ca oricînd sărmana Catherine, îmbrăcată în doliu cum era ; ceea ce-l făcu pe Pitou să scoată un oftat.

Catherine intră înaintea tînărului într-o mică încăpere ce dădea spre grădină. În această cameră, care, împreună cu o bucătărie și un salonaș, alcătuia locuința Catherinei, se afla un pat și un leagăn. Patul mamei și leagănul copilului. Copilul dormea. Catherine trase perdeaua transparentă și se dădu în lături, pentru a-l lăsa pe Pitou să privească în voie.

— Oh ! Frumos mai e îngerașul ! spuse Pitou împreunîndu-și mîinile.

Și, ca și cum ar fi fost cu-adevărat în fața unui înger, se așeză în genunchi și sărută mîna copilului.

Pitou a fost repede răsplătit pentru ceea ce făcuse : simți fluturînd pe obrazul său părul Catherinei și două buze îi atinseră fruntea. Mama înapoia sărutul dat fiului.

— Mulțumesc, bunul meu Pitou ! spuse ea. De la ultimul sărut primit de la tatăl său, nimeni în afară de mine nu l-a mai sărutat pe sărmanul micuț.

— Oh ! domnișoară Catherine ! murmură Pitou înmărmurit și zdruncinat de sărutul fetei.

Și totuși, acest sărut era pornit numai din ce era sfînt și recunoscător în dragostea unei mame.

Capitolul 25

FIICA, TATĂL ȘI MAMA

Peste zece minute, Catherine, Pitou și micul Isidore se îndreptă spre Paris, în trăsura doctorului Gilbert. Trăsura făcu un popas în fața spitalului Gros-Caillou. Catherine coborî, își luă fiul în brațe și-l urmă pe Pitou. Ajunsă la ușa camerei de rufărie, ea se opri :

— Mi-ai spus că-l vom găsi pe doctorul Gilbert lîngă patul tatălui meu ?

— Da...

Pitou întredeschise ușa.

— Și e chiar aici, spuse el.

Ajunsă în fața patului, Catherine se lăsă în genunchi și, ridicînd mîinile spre cer, exclamă :

— O, Doamne, ești martor că mă rog ție din adîncul inimii pentru viața tatălui meu !

Era tot ce putea face această fată pentru părintele care voise să-i ucidă iubitul.

La auzul acestui glas, de altfel, o tresărire agită trupul bolnavului. Respirația i se acceleră. Deschise ochii și privirea sa, după ce rătăci o clipă în jur ca pentru a-și da seama de unde vine această voce, se fixă asupra Catherinei.

Mîna lui făcu o mișcare, ca și cum ar fi vrut să respingă această apariție, pe care rănitul o luă, fără îndoială, drept o halucinație din cauza febrei.

Privirea Catherinei o întîlni pe cea a tatălui său, și Gilbert văzu, cu un fel de groază, două fulgere de ură

în loc de două raze de dragoste. După care tînăra se ridică și se întoarse lîngă Pitou.

Pitou vru s-o însoțească pînă la diligența care pleca la zece dimineața, dar ea refuză.

— Nu, spuse ea, ai spus că locul dumitale este lîngă cel ce e singur. Rămîi, Pitou.

Caii erau înhămați, vizitiii în șa, Catherine urcă și se așeză pe singurul loc rămas liber din interiorul diligenței.

Opt ore mai tîrziu, trăsura se opri pe strada Soissons. Era șase după-amiază, adică încă în plină zi. Văduvă și mamă, Catherine nu se gîndi la batjocurile provinciale. Coborî din trăsură fără nerușinare, dar și fără teamă.

La început, lumea n-a recunoscut-o. Era atît de palidă și atît de schimbată, încît nu părea să mai fie aceeași femeie. Doar o singură persoană o recunoscu. Era mătușa Angélique.

Mătușa Angélique ședea la ușa primăriei, de vorbă cu cîteva cumetre.

— Oh ! strigă ea deodată, e fata lui Billot cu copilul ei. Se furișează în străduță.

Mătușa Angélique se înșela. Catherine nu se ascundea. Catherine se grăbea să ajungă lîngă mama sa, și mergea repede. Catherine o luase pe străduță fiindcă era drumul cel mai scurt.

Ieșind din ulicioară o luă la stînga, merse pe strada Lormet și pe o potecă de-a curmezișul cîmpului, ajunse pe drumul spre Pisseleu. Fără teamă, intră repede în fermă.

Un cîine mare lătră pe cînd trecea, apoi, deodată, recunoscîndu-și stăpîna, se apropie de ea, ridică labele, scoțînd mici urlete fericite. La lătratul cîinelui, un bărbat apăru în ușă.

— Domnișoara Catherine ! exclamă el.

— Nene Clouïs ! spuse Catherine la rîndul ei.

— Fiți bine venită, draga mea domnișoară, spuse bătrînul păznic. Casa are nevoie de prezența dumneavoastră, duceți-vă !

— Și sărmana mea mamă ? întrebă Catherine.

— Vai ! Nici mai bine, nici mai rău ! Se stinge, biata femeie.

— Unde e ?

— În camera ei.

— Singură ?

— Nu, nu, nu... E cu doamna Clément, aceeași infirmieră care v-a îngrijit și pe dumneavoastră.

— Și... întrebă șovăind Catherine, își mai păstrează cunoștința, biata mamă ?

— Uneori se pare că da, atunci cînd se rostește numele dumneavoastră...

— Să intrăm, să intrăm !

— Intrați, domnișoară, spuse bătrînul paznic deschizînd ușa camerei unde zăcea doamna Billot.

Bătrîna, culcată în patul cu perdele de serj verde, era vegheată, așa cum a spus bătrînul Clouïs, de doamna Clément.

Sărmana doamnă Billot nu părea schimbată, numai că tenul ei devenise de o paloare ca de fildeș.

— Mamă ! Mamă ! strigă Catherine, azvîrlindu-se pe pat.

Bolnava deschise ochii, făcu o mișcare din cap spre Catherine, un fulger de înțelegere îi străluci în privire, și buzele ei bolborosiră sunete de neînțeles.

Sosirea Catherinei produse o revoluție la fermă. Pe Billot îl așteptau, nu pe fiica sa. Catherine povesti ce se întîmplase cu Billot. Apoi reluă toată autoritatea pe care tatăl ei i-o acordase într-o zi în detrimentul mămei sale.

Moș Clouïs fu răsplătit și o porni spre casă.

A doua zi, doctorul Raynal veni la fermă. A fost fericit s-o revadă pe tînăra fată.

Timp de opt zile și opt nopți Catherine nu părăsi patul mamei sale. În noaptea celei de a opta zi, ușa camerei în care se afla doamna Billot se deschise, și Pitou apăru în prag. Venea de la Paris, de unde plecase de dimineață, potrivit obiceiului său.

Văzîndu-l, Catherine tresări. O clipă crezu că tatăl ei murise. Dar chipul lui Pitou, fără să fie chiar vesel, nu era al unui om care aduce o veste atît de gravă.

Într-adevăr, lui Billot îi mergea din ce în ce mai bine, și în ziua plecării lui Pitou fusese transportat din spitalul Gros-Caillou acasă la doctorul Gilbert.

Din momentul în care Billot încetă să fie în pericol, Pitou își manifestă dorința de a se înapoia la Pisseleu.

Nu se mai temea de viaţa lui Billot, ci de a Catherinei, căci prevăzuse momentul în care i se va anunţa lui Billot ceea ce nu voiseră să-i spună, adică starea în care i se găsea soţia. Era convins că, în acel moment, oricît de slăbit de boală ar fi fost, Billot va pleca spre Villers-Cotterêts. Şi ce se va întîmpla dacă o va găsi pe Catherine la fermă ?...

Doctorul Gilbert nu-i ascunsese lui Pitou efectul ce-l produsese asupra rănitului intrarea Catherinei, cînd stătuse o clipă lîngă patul bolnavului. Era limpede că această viziune rămăsese în fundul memoriei lui Billot şi, pe măsură ce raţiunea îi revenea, bolnavul se aştepta ca, dintr-un moment într-altul, năluca să reapară.

Dealtfel, Billot nu scosese nici un cuvînt. Nici o singură dată nu rostise numele Catherinei. Dar doctorul era un prea fin observator să nu fi ghicit totul. În consecinţă, îl expediase pe Pitou la fermă. El trebuia s-o îndepărteze pe Catherine de acolo.

Pitou îi împărtăşi Catherinei temerile sale, dar ea declară că nu va părăsi patul muribundei înainte de a închide ochii mamei, chiar dacă tatăl ar ucide-o.

De zece zile bolnava nu mai mînca. În noaptea celei de-a unsprezecea zi, în momentul cînd respiraţia părea să se fi stins, bolnava păru a prinde viaţă, buzele i se mişcară, ochii i se deschiseră mari şi ficşi.

— Mamă ! Mamă ! strigă Catherine.

Şi alergă spre uşă, pentru a se duce să-şi ia copilul.

La înapoiere, cînd căzu cu el în genunchi în faţa patului mamei sale, văzu ochii ei luminîndu-se, gura scoţînd un strigăt, braţele întinzîndu-se. Bătrîna se ridică pe pernă, întinse mîinile deasupra capului Catherinei şi al fiului său, apoi, după un efort, rosti :

— Vă binecuvîntez, copiii mei !

Căzu pe pernă, braţele i se prăbuşiră, glasul i se stinse. Murise. Catherine închise cu pioşenie ochii mamei, mai întîi cu mîinile, apoi cu buzele.

Prevăzînd de multă vreme acest suprem moment, doamna Clément cumpărase dinainte două lumînări, le aprinse şi le aşeză la cele două capete ale patului.

După ce își duse copilul în leagăn, Catherine se înapoie în camera mortuară și se așeză în genunchi, cu cartea de rugăciuni în mînă.

Pitou începu să se ocupe de înmormîntare.

Deoarece nu era în relații cu abatele Fortier, ne amintim de ce, Pitou se duse la paracliser pentru a rîndui slujba religioasă, la hamali pentru a le anunța ora cînd trebuia ridicat coșciugul, la gropar pentru a-i spune că trebuie să sape groapa.

Apoi, de acolo se duse la Haramont să comunice locotenentului și celor treizeci de oameni din garda națională că înmormîntarea doamnei Billot va avea loc poimîine, la unsprezece dimineața.

Seara, Pitou se înapoie la fermă.

Catherine se ruga la picioarele patului mamei sale.

Pitou îi povesti ce făcuse în timpul zilei și apoi adăugă :

— Nu credeți, domnișoară Catherine, că a sosit momentul să părăsiți casa ?

— Nu voi părăsi ferma pînă cînd n-o va părăsi mama mea !

Catherine spuse aceste cuvinte cu atîta fermitate, încît Pitou înțelese că hotărîrea ei este nestrămutată.

— Iar cînd veți părăsi ferma, spuse Pitou, vreau să știți că la o leghe depărtare de aici sînt două locuri unde cu siguranță veți fi bine primită : coliba lui moș Clouïs și căsuța lui Pitou.

— Mulțumesc, Pitou, răspunse Catherine, și în același timp arătă cu un semn al capului că va accepta unul sau altul din cele două refugii.

A doua zi, de la zece dimineața începură să sosească la fermă prietenii poftiți la ceremonia funebră.

Lipseau numai preotul și ceilalți oameni de la biserică.

Așteptară un sfert de oră, dar nu veni nimeni.

I se povesti lui Pitou că abatele Fortier fusese la mama Billot, dar refuzase să-i dea ultima împărtășanie, sub pretext că bătrîna nu se putea spovedi. Oamenii se priviră un timp în tăcere. Apoi, un glas spuse :

— Ei bine ! Și ce dacă abatele Fortier nu vrea să facă slujba religioasă ? O să ne lipsim de ea !

Glasul era al lui Désiré Maniquet, cunoscut pentru părerile sale antireligioase.

A urmat un moment de liniște.

Era limpede că celor de față li se părea cam îndrăzneț să se lipsească de slujba religioasă. Și, totuși, trăiau în epoca de înflorire a școlii lui Voltaire și Rousseau.

— Domnilor, spuse atunci primarul, să mergem la Villers-Cotterêts. Acolo totul se va lămuri.

— La Villers-Cotterêts ! strigară toți cei prezenți.

Pitou făcu semn la patru dintre oamenii săi și coșciugul fu ridicat. La poartă, coșciugul trecu prin fața Catherinei și a micului Isidore, pe care îl ținea în genunchi lîngă ea. Apoi, după ce ieși cortegiul funebru, Catherine sărută pragul porții unde nu mai avea de gînd să pună piciorul și, ridicîndu-se, îi spuse lui Pitou :

— Mă vei găsi în coliba lui Moș Clouïs.

Și se îndepărtă repede prin curtea fermei, prin grădinile ce dădeau în capătul unei străzi.

Convoiul înainta tăcut, formînd un lung șir pe șosea, cînd, deodată, cei ce închideau convoiul auziră în urma lor un strigăt. Se întoarseră.

Un călăreț se apropia în galop mare dinspre Ivors, adică pe drumul spre Paris. O parte a obrazului îi era brăzdată de două bentițe negre. Ținea pălăria în mînă și făcea semn să fie așteptat.

Pitou se întoarse ca și ceilalți.

— Hei, spuse el, domnul Billot... Bine ! N-aș vrea să fiu în pielea abatelui Fortier.

La numele de Billot, toată lumea se opri.

Ajuns în capul convoiului, Billot descăleca, aruncă frîul pe gîtul calului și, după ce spuse „Bună ziua și mulțumesc, cetățeni", trecu în spatele coșciugului, lîngă Pitou.

Un grăjdar îi luă în primire calul și-l duse la fermă.

Fiecare arunca priviri curioase asupra lui Billot.

Slăbise puțin și era foarte palid. Mai avea vînătăi, pe o parte din frunte și în jurul unui ochi. Dinții strînși, sprîncenele încruntate, dovedeau o furie sumbră, care nu aștepta decît momentul să se reverse înafară.

— Știți ce s-a întîmplat ? întrebă Pitou.

— Știu tot, răspunse Billot.

De îndată ce Gilbert mărturisise arendașului în ce stare se afla soția lui, acesta luă o cabrioletă care-l duse pînă la Nanteuil. Billot luă apoi un căluț de poștă, schimbă calul la Levignan și ajunse la fermă în clipa cînd convoiul ieșea pe poartă.

La Villers-Cotterêts găsiră un grup de oameni așteptînd.

Pe măsură ce convoiul înainta pe străzi, bărbați, femei și copii ieșeau din casă, îl salutau pe Billot și intrau în rînduri.

Cînd convoiul ajunse în piață, număra cinci sute de persoane. Din piață începea să se vadă biserica.

Ceea ce prevăzuse Pitou se adeverea : biserica era închisă. Ajunseră la poartă și se opriră. Billot se făcuse alb la față. Expresia chipului său devenea din ce în ce mai amenințătoare.

Portarul primăriei era și al bisericii. Fu chemat și interogat de primar, domnul Longpré.

Abatele Fortier interzisese oricărui om al bisericii să ia parte la înmormîntare.

Primarul întrebă unde erau cheile bisericii. Cheile erau la paracliser.

— Du-te și caută cheile, spuse Billot lui Pitou.

Peste cinci minute acesta reveni spunînd :

— Abatele Fortier a poruncit să-i fie aduse cheile, pentru a fi sigur că biserica nu va fi deschisă.

— Să mergem să luăm cheile de la preot, spuse Désiré Maniquet, promotor înnăscut al măsurilor extreme.

— Ar dura prea mult, spuse Billot.

Atunci privi în jurul său. În fața bisericii se construia o casă. Dulgherii ciopleau o grindă. Billot se îndreptă spre ei, le făcu semn cu mîna că avea nevoie de grinda pe care o ciopleau. Muncitorii se dădură la o parte. Billot își trecu brațul între grindă și pămînt și, cu un singular efort, o ridică. Dar nu ținuse seama de puterile ce-l părăsiseră. Sub greutatea enormă, colosul se clătină și o clipă toată lumea crezu că se va prăbuși. A durat doar o clipă : Billot își regăsi echilibrul, zîmbind cu un surîs teribil. Apoi înaintă cu pas încet dar singur. Semăna cu acele berbece antice cu care Alexandru, Hannibal sau Cezar dărîmau zidurile.

Se înfipse, cu picioarele depărtate, în fața porții, și formidabila mașină începu să funcționeze.

La a treia lovitură, zăvoarele, broaștele și balamalele săriră. Ușa de stejar se căscă.

Billot lăsă să cadă grinda. Patru oameni o duseră anevoie înapoi de unde o luase Billot.

— Acum, domnule primar, spuse Billot, așezați în mijlocul naosului coșciugul sărmanei mele soții, care n-a făcut niciodată vreun rău, nimănui. Și tu, Pitou, adă-i pe dascăl, pe paracliser, pe copiii din cor și pe ceilalți. De preot mă ocup eu.

Și se îndreptă spre locuința abatelui Fortier.

Pentru a doua oară, în răstimp de un an, arendașul revoluționar avea să stea față în față cu preotul regalist.

Ușa cea mare a casei abatelui era închisă, ca și cea a bisericii.

Billot căută cu privirea o altă grindă de împrumutat. Găsi un fel de bornă și o smulse din pavajul în care era încastrată. Apoi, ridicînd-o deasupra capului, se trase trei pași înapoi și izbi cu blocul de granit ușa, care zbură în țăndări.

În momentul cînd Billot își croia astfel drum, fereastra de la etaj se deschise și capul abatelui Fortier apăru, cerînd ajutor grabnic enoriașilor. Dar apelul pastorului rămase fără răspuns.

După aproape zece minute, timp în care Billot a mai trebuit să desfacă două sau trei uși, în spatele preotului se văzu apărînd capul livid al arendașului, apoi o mînă se ridică și se lăsă cu putere pe umărul preotului... Billot și preotul dispărură în fundul încăperii. Apoi nu se mai auziră decît strigătele tot mai stinse ale abatelui Fortier.

În acest timp, Pitou îi adusese pe paracliser, pe dascăl și pe copiii din cor, toți tremurînd. Erau împreună în biserică cînd îl zăriră pe Billot tîrîndu-l după el pe abatele Fortier, care încerca să se împotrivească, cedînd pînă la urmă la numai zece pași de biserică.

Toată lumea se dădu la o parte, să le lase loc.

Abatele aruncă o privire înspăimîntată asupra portalului sfărîmat al bisericii, intră în sacristie și ieși peste o clipă în straie, cu sfînta cuminecătură în mînă.

Dar în momentul cînd se întoarse spre a spune primele cuvinte ale rugaciunii, Billot întinse mîna și rosti :

— Ajunge, prost slujitor al lui Dumnezeu ! Am vrut numai să-ți frîng orgoliul, asta-i tot. Dar vreau să se știe că o femeie sfîntă ca a mea se poate lipsi de rugăciunile unui preot fanatic și dușmănos ca tine.

Și, întorcîndu-se spre imensul cortegiu care umplea nu numai biserica ci și piața primăriei și a castelului, strigă :

— Cetățeni, la cimitir !

Cînd totul se termină, Billot întinse mîna spre mormînt :

— Dumnezeu mi-e martor că jur să lupt pe veci împotriva regelui, care a poruncit să fiu asasinat. Împotriva nobililor, care mi-au dezonorat fiica. Împotriva preoților, care au refuzat s-o înmormînteze pe soția mea.

Întorcîndu-se apoi spre cei de față, plini de simpatie pentru acest triplu jurămînt, Billot le spuse :

— Fraților ! O nouă Adunare va fi convocată și alții vor ocupa locurile trădătorilor care s-au înscăunat la Feuillants. Alegeți-mă ca reprezentant în această nouă Adunare și veți vedea dacă știu să-mi țin jurămintele.

Un strigăt de încuviințare generală răspunse propunerii și astfel, din acest moment, candidatura sa la Adunarea Legislativă a fost consfințită.

Capitolul 26

BILLOT AJUNGE DEPUTAT

Evenimentele povestite au produs o puternică impresie nu numai asupra locuitorilor din Villers-Cotterêts, dar și asupra arendașilor din satele învecinate.

Or, arendașii reprezentau o mare forță în alegeri. Fiecare dintre ei dădea de lucru la zece, douăzeci, treizeci de zilieri, și cu toate că sufragiul era pe-atunci în două trepte, rezultatul alegerilor depindea în mare măsură de cei de la țară.

Înainte de a-l părăsi pe Billot, fiecare om care-i strînse mîna îi spuse simplu :

— Fii liniștit !

Și Billot se înapoie la fermă cu adevărat liniștit, căci pentru prima dată întrevedea un puternic mijloc de a-i plăti nobilimii și monarhiei tot răul ce i-l făcuseră.

Se întoarse acasă fără să spună un cuvînt despre Catherine. Nimeni n-a putut ști dacă aflase despre scurta ei prezență la fermă. În ultimul an nu îi rostise numele în nici o împrejurare. Pentru el, fiica lui nu mai exista. Nu același lucru se întîmpla și cu Pitou. El regretase din tot sufletul că nu era iubit de Catherine, dar, comparîndu-se cu Isidore, înțelese perfect de ce ea îl iubea pe-acesta din urmă. Nu este deci de mirare că Pitou se despărți în mare grabă de Billot, pentru a afla ce s-a întîmplat cu mama și copilul.

Îndreptîndu-se spre locuința sa din Haramont, drumul lui trecea oricum pe la coliba lui moș Clouïs. Îl întîlni în apropiere pe bătrîn, cu un iepure în tolba de vînătoare. Pitou află, din cîteva cuvinte, că atunci cînd Catherine veni să-i ceară vechiul ei adpost, devotatul Clouïs s-a grăbit să i-l ofere. Astfel încît, ajungînd pe pragul colibei, Pitou o găsi pe Catherine așezată pe pat, cu ochii înlăcrimați, cu copilul în brațe.

Văzîndu-l, ea așeză copilul pe genunchi și-i întinse tînărului mîinile și fruntea.

Căzînd în genunchi în fața Catherinei și sărutînd mînuțele copilului, Pitou exclamă :

— Ah ! domnișoară Catherine, fiți liniștită : sînt bogat, micuțul Isidore nu va duce lipsă de nimic !

Pitou avea 15 ludovici, și el numea asta bogăție !

— Mulțumesc, domnule Pitou, spuse ea, te cred și sînt fericită să te cred, căci ești singurul meu prieten. Și dacă ne părăsești și dumneata, vom fi singuri pe pămînt. Dar nu ne vei părăsi niciodată, nu-i așa ?

— Cu siguranță, niciodată !

— Domnule Pitou, spuse Catherine, am nevoie de aer. Dă-mi brațul, să ne plimbăm puțin sub copaci... Cred că-mi va face bine.

— Și mie, domnișoară, căci simt că mă înăbuș.

Catherine culcă copilul în pat și dădu brațul lui Pitou.

Cinci minute mai tirziu se aflau în pădure.

În acest timp, Billot continua să lucreze la strînsul recoltei. Fusese un an bun. Așa că dădu partea ce li se cuvenea proprietarilor, o luă pe a sa, păstră sămînță pentru anul următor, nutreț pentru hrana cailor, produsele necesare pentru a scoate ce-i trebuia pentru plata și întreținerea lucrătorilor și, într-o dimineață, îl chemă pe Pitou.

După cum am mai spus, Pitou venea din cînd în cînd să-l viziteze pe Billot. Acesta îl primea cu brațele deschise, îl poftea să mănînce cu el. Dar niciodată Billot nu trimisese după el. Iată de ce Pitou se îndrepta spre fermă nu fără oarecare temeri.

Billot era totdeauna serios. Nimeni n-ar fi putut spune că a văzut înflorind un zîmbet pe buzele fermierului din momentul cînd fiica sa părăsise ferma.

Ei bine, de astă dată Billot era și mai întunecat ca de obicei.

Totuși, după obicei, îi întinse mîna lui Pitou, i-o strînse chiar cu mai multă vigoare și o reținu între mîinile sale.

Pitou îl privi pe fermier cu uimire.

— Pitou, spuse el, tu ești un om cinstit.

— Păi ! domnule Billot, cred și eu.

— Iar eu sînt sigur !

— Sînteți foarte bun cu mine, domnule Billot.

— Am hotărît de aceea ca, după plecarea mea, tu, Pitou, să rămîi în fruntea fermei.

— Eu, domnule ? spuse Pitou. Cu neputință !

— De ce ?

— Fiindcă, domnule Billot, sînt o puzderie de amănunte în care ochiul unei femei este de neînlocuit.

— Știu, răspunse Billot. Îți vei alege singur femeia care va împărți cu tine supravegherea. Nu-ți cer să-mi dai numele ei. N-am nevoie să-l știu și, cînd va fi să vin la fermă, voi avea grije să te vestesc cu opt zile înainte, și astfel, dacă nu va trebui s-o văd, sau dacă ea nu va trebui să mă vadă, va avea vreme să plece.

— Bine, domnule Billot, spuse Pitou.

— Acum, continuă Billot, în hambar se află sămînța pentru semănat, în pod finul, paiele și ovăzul pentru

hrana cailor, și în acest sertar banii necesari pentru plata salariilor și hrana oamenilor.

Billot deschise un sertar plin de bani.

— O clipă, o clipă, domnule Billot ! Cîți bani sînt în acest sertar ?

— Nu știu, răspunse fermierul împingîndu-l la loc.

Apoi îl închise și-i predă cheia lui Pitou, zicînd :

— Cînd nu vei mai avea bani, îmi vei cere.

Pitou înțelese cîtă încredere era în acest răspuns.

— Și dacă, din întîmplare, veți avea nevoie de mine acolo... ? întrebă tînărul.

— Fii liniștit, Pitou, nu te voi uita.

Apoi adăugă :

— E ora două după-amiază. Plec la Paris la cinci. La șapte poți fi aici cu *femeia* pe care ți-o vei alege să te ajute.

— Bine ! Atunci, spuse Pitou, n-am timp de pierdut ! La revedere, dragă domnule Billot.

— La revedere, Pitou.

Pitou plecă în goană de la fermă.

Billot îl urmări din priviri atît timp cît îl putu vedea. Apoi, după ce dispăru, spuse :

— Oh ! De ce fiica mea nu s-a îndrăgostit mai degrabă de un băiat ca ăsta, în locul acelui nobil putred, care o lasă văduvă fără să fie măritată, mamă fără să fie soție ?

E inutil să mai spunem că la ora cinci Billot se urcă în diligența de la Villers-Cotterêts spre Paris și că la ora șase, Pitou, Catherine și micul Isidore intrau în fermă.

Capitolul 27

ASPECTUL NOII ADUNĂRI

La 1 octombrie 1791 trebuia să aibă loc inaugurarea Adunării Legislative.

Ca și ceilalți deputați, Billot sosi către sfîrșitul lui septembrie.

Noua Adunare era alcătuită din șapte sute patruzeci și cinci de membri. Printre ei se numărau patru sute de avocați și juriști, șaptezeci și doi literați, ziariști și poeți, șaptezeci de preoți constituționaliști, adică preoți care juraseră pe Constituție. Ceilalți două sute trei erau proprietari sau arendași, ca Billot, proprietar și fermier în același timp, sau oameni exercitînd profesiuni libere și chiar manuale.

În rest, caracterul specific sub care se înfățișau noii deputați era tinerețea : cea mai mare parte dintre ei n-aveau mai mult de douăzeci și șase de ani. Se putea spune că este o generație nouă și necunoscută, trimisă de Franța pentru a rupe violent cu trecutul. Zgomotoasă, furtunoasă, revoluționară, ea venea să detroneze tradiția. Aproape toți erau spirite cultivate, unii poeți, cum am spus, alții avocați, alții chimiști. Plini de energie și grație, de o vervă extraordinară, de un devotament fără limite pentru idealuri, foarte necunoscători în problemele de stat, lipsiți de experiență, vorbăreți, bătăioși, ușuratici, ei aduceau evident acest mare și teribil lucru care se numea *necunoscutul*.

Or, necunoscutul în politică înseamnă totdeauna îngrijorare. Cu excepția lui Condorcet și Brissot, i se putea pune aproape fiecăruia întrebarea : „Cine sînteți dumneavoastră ?"

Într-adevăr, unde erau oamenii-făclie și chiar torțele Constituantei ? Unde erau alde Mirabeau, Sièyes, Duport, Bailly, Robespierre, Barnave, Cazalès ? Dispăruseră cu toții.

Din loc în loc, ca rătăcite în această tinerețe focoasă, apăreau cîteva capete cărunte. Restul reprezenta Franța tînără sau virilă, Franța cu păr negru.

Frumoase capete pentru a fi tăiate de o Revoluție, și care au fost tăiate aproape toate !

Dealtfel, se simțea încolțind germenele războiului civil în interior, se simțea venind războiul din afară. Toți acești oameni tineri nu erau defel doar simpli deputați. Erau luptători : Gironda — care în caz de război se oferise în totalitate, de la douăzeci la cincizeci de ani, să mărșăluiască la graniță — Gironda trimitea o avangardă,

Această avangardă era formată din oameni ca Vergniaud, Guadet, Gensonné, frații Fonfrède, Ducos. În sfîrșit, acesta era nucleul a ceea ce avea să se numească *Gironda* și să-și dea numele unui partid faimos care, cu toate greșelile făcute, a rămas simpatic prin nenorocirea care l-a lovit.

Născuți dintr-un suflu de război, ei intrau dintr-un singur salt în arena sîngeroasă a vieții politice. Numai văzîndu-i cum își luau tumultuos locurile în Cameră, puteai ghici în ei acele rafale de vînt năprasnic care vor stîrni furtunile din 20 iunie, 10 august și 21 ianuarie.

Nu mai exista o latură de dreapta. Dreapta era suprimată. În consecință, nu mai existau aristocrați.

Întreaga Adunare se înarmase împotriva a doi dușmani: nobilii și preoții. Dacă acești dușmani rezistau prin mandatul primit Adunarea va lupta să le înfrîngă rezistența.

În privința regelui, se lăsă pe seama conștiinței deputaților să hotărască poziția ce trebuie adoptată față de el. Lumea îl compătimește. Unii speră că va scăpa de sub presiunea forței triple a reginei, aristocrației și a clerului. Dar, dacă le va sprijini, va fi zdrobit împreună cu ele.

Bietul rege! Nu i se mai zicea nici rege, nici Ludovic al XVI-lea, nici Majestate. I se zice *puterea executivă*.

Intrînd în această sală, a cărei împărțire le era total necunoscută, prima mișcare a deputaților a fost să privească în jurul lor. Pe fiecare latură se deschidea o tribună rezervată.

— Pentru cine sînt aceste două tribune? întrebară mai multe glasuri.

— Sînt tribunele deputaților al căror mandat a expirat, răspunse arhitectul.

— Oh! Oh! murmură Vergniaud. Adică e vorba de un comitet de cenzură! Legislativa este oare o cameră a reprezentanților națiunii, sau o clasă de școlari?

— Să așteptăm, spuse Hérauld de Séchelles. Vom vedea cum se vor comporta profesorii noștri.

— Ușier, strigă Thuriot, le veți spune pe măsură ce vor intra, că în Adunare se află un om care era gata să-l arunce pe guvernatorul Bastiliei din vîrful pînă la temelia zidurilor sale — și că acest om se numește *Thuriot...*

Peste un an și jumătate acest om avea să se numească „Omoară-l pe rege“ [1].

Primul act al noii Adunări a fost să trimită o delegație la Tuileries.

Regele a avut imprudența să pună un ministru să-l înlocuiască.

— Domnilor, spuse acesta, regele nu vă poate primi în acest moment. Reveniți la ora trei.

Deputații se retraseră.

— Ei bine ? întrebară ceilalți membri ai Adunării văzîndu-i că se întorc atît de repede.

— Cetățeni, spuse unul din delegați, regele nu era gata și avem trei ore înaintea noastră.

— Bine ! strigă de la locul său ologul Couthon, să folosim aceste trei ore. Propun să suprimăm titlul de *majestate*.

Un „ura“ general îi răspunse. Titlul de majestate a fost suprimat prin aclamații.

— Cum vom numi *puterea executivă* ? întrebă atunci un glas.

— Îi vom da numele de *rege al francezilor*, răspunse un alt glas. E un titlu destul de frumos ca să-l mulțumească pe domnul Capet.

Toate privirile se întoarseră spre omul care-l numise pe regele Franței *domnul Capet*.

Era Billot.

— Fie, pentru titulatura de rege al francezilor ! se strigă aproape în unanimitate.

— Așteptați, spuse Couthon, ne mai rămîn două ore. Am de făcut o nouă propunere.

— Dă-i drumul ! strigară cu toții.

— Propun ca la intrarea regelui să ne ridicăm în picioare, și, după ce intră regele, să ne așezăm și să ne punem pălăriile pe cap.

Timp de o clipă a fost un tumult îngrozitor : strigătele de adeziune erau atît de violente, încît puteau fi luate drept strigăte de împotrivire.

În sfîrșit, după ce zgomotul se potoli, își dădură seama că erau cu toții de acord. Propunerea a fost adoptată.

[1] Joc de cuvinte intraductibil, bazat pe pronunția franceză. (N.T.)

Couthon își aruncă ochii pe pendulă.

— Mai avem o oră, spuse el. Am de făcut o a treia propunere.

— Fă-o ! strigară cu toții.

— Propun, reluă Couthon cu acel glas suav care, după prilej, știa să vibreze cumplit, propun să nu mai existe în Adunare un tron pentru rege, ci un simplu fotoliu.

Oratorul fu întrerupt de aplauze.

— Așteptați, așteptați, spuse el ridicînd mîna, n-am terminat.

Liniștea se restabili pe dată.

— Propun ca fotoliul regelui să fie așezat la stînga președintelui.

— Fiți atent ! spuse un glas. Aceasta înseamnă nu numai a suprima tronul, dar și a-l subordona pe rege.

— Propun, replică Couthon, nu numai să suprimăm tronul, dar și să-l subordonăm pe rege.

I se răspunse prin aclamații nemaiauzite.

— E bine, cetățeni, spuse Couthon. Cele trei ore s-au scurs. Îi mulțumesc regelui francezilor că ne-a făcut să așteptăm. Noi nu ne-am pierdut timpul așteptîndu-l.

Delegația se înapoie la Tuileries.

De astă dată, regele îi primi, dar avea o idee preconcepută.

— Domnilor, spuse el, nu pot veni la Adunare decît peste trei zile.

Deputații se priviră.

— Atunci, Sire, va fi în ziua de 4 ?

— Da, domnilor, răspunse regele, va fi în ziua de 4.

Și le întoarse spatele.

În ziua de 4, regele trimise vorbă că e suferind și nu se va putea prezenta la ședință decît în ziua de 7. Dar în absența regelui, pe ziua de 4, Constituția din 1791, adică opera cea mai importantă a ultimei legislaturi, nu fu împiedicată să-și facă intrarea în noua Adunare. Era înconjurată și păzită de doisprezece dintre cei mai bătrîni deputați ai Constituției.

— Bravo ! spuse un glas. Iată-i pe cei doisprezece bătrîni ai Apocalipsului !

Era glasul arhivarului Camus. Urcă cu constituția la tribună și, arătînd-o poporului, ca un alt Moise, spuse :

— Popor, iată tablele legii !

Apoi începu ceremonia jurămîntului.

Întreaga Adunare defilă, tristă și nepăsătoare. Mulți știau dinainte că această constituție neputincioasă nu va trăi nici un an. Jurau ca să jure, fiindcă era o ceremonie impusă.

Trei sferturi din cei ce jurau erau hotăriți să nu-și țină jurămîntul.

Între timp, vestea despre cele trei decrete adoptate se răspîndi în Paris.

Nu se mai zice Majestate !

Nu mai este tron !

Un simplu fotoliu în stînga președintelui !

Era aproape ca și cum s-ar fi spus : „Nu mai este rege".

Ca întotdeauna, banul a fost primul căruia i s-a făcut frică : titlurile de rentă coborîră vertiginos ; bancherii începură să se teamă.

La 9 octombrie trebuia să se producă o mare schimbare.

Pe temeiul noii legi, nu mai exista funcția de comandant general al gărzii naționale. La 9 octombrie, La Fayette avea să-și dea demisia, și fiecare comandant al celor șase legiuni urma să comande pe rînd.

Sosi și ziua fixată pentru ședința cu regele, adică cea de 7. Regele intră în Adunare.

Contrar cu ceea ce era de așteptat, sentimentul privilegiului era încă atît de puternic încît, la intrarea regelui, nu numai că toți se ridicară, nu numai că se descoperiră, dar izbucniră chiar în aplauze unanime.

Adunarea strigă : „Trăiască regele !"

Dar, în aceeași clipă, ca și cum regaliștii ar fi vrut să-i sfideze pe noii deputați, tribunele strigară :

— Trăiască Majestatea Sa !

Un lung murmur se făcu auzit pe băncile reprezentanților națiunii. Aceștia ridicară ochii spre tribune și își dădură astfel seama că strigătele porniseră mai ales din tribunele rezervate foștilor constituanți.

— Bine, domnilor, spuse Couthon. Mîine ne vom ocupa de dumneavoastră.

Regele făcu semn că vrea să vorbească.

Îl ascultară.

Discursul pe care îl rosti, redactat de Duport du Tertre, era abil în cel mai înalt grad și produse un mare efect. Se învîrtea în întregime în jurul necesității de a se menține ordinea, de a se adopta sentimentul de dragoste de patrie.

Pastorat prezida Adunarea.

Pastorat era regalist.

Regele spusese în discursul său că *avea nevoie să fie iubit*.

— Și noi de asemenea, Sire, spuse președintele, avem nevoie să fim iubiți de dumneavoastră !

La aceste cuvinte, întreaga sală izbucni în aplauze.

În discursul său, regele presupunea revoluția încheiată.

O clipă, întreaga Adunare crezu ca și el.

Pentru asta, Sire, nu trebuia să fii regele voluntar al preoților și regele involuntar al emigranților !

Impresia produsă în Adunare se răspîndi pe dată în Paris.

Seara, regele se duse la teatru împreună cu familia. Fu primit cu un tunet de aplauze.

Mulți plîngeau, și el însuși, atît de puțin accesibil unor asemenea sentimentalisme, vărsă lacrimi.

În timpul nopții, regele scrise tuturor puterilor străine pentru a le anunța că acceptase Constituția din 1791. Se știe dealtfel că într-o zi, într-un moment de entuziasm, jurase pe această Constituție, înainte de a fi fost definitivată.

A doua zi, Couthon își aminti de cele promise în ajun constituanților. Anunță că are de propus o moțiune.

Moțiunile lui Couthon începuseră să fie cunoscute. Se făcu liniște.

— Cetățeni, spuse Couthon, cer să dispară din această Adunare orice urmă de privilegiu și, în consecință, toate tribunele să fie deschise publicului.

Moțiunea a fost adoptată în unanimitate.

A doua zi, poporul ocupă tribunele foștilor deputați și, în fața acestui asalt, umbra Constituantei dispăru.

Capitolul 28

FRANȚA ȘI STRĂINĂTATEA

Am arătat că noua Adunare era deosebit de pornită împotriva nobililor și împotriva preoților. Era o adevărată cruciadă. Numai că stindardele purtau, în loc de *Dumnezeu o vrea*, textul : *poporul o vrea*.

La 9 octombrie, în ziua demisiei lui La Fayette, Gallois și Gensonné își prezentară raportul asupra tulburărilor religioase din Vendée. Raportul era cuminte, moderat și făcu chiar prin asta o impresie profundă.

Cine îl inspirase, dacă nu cumva îl și scrisese ?

Un politician foarte abil pe care-l vom vedea neîntîrziat făcîndu-și intrarea în scenă și în cartea noastră.

Adunarea a fost îngăduitoare.

Unul dintre membrii ei, Fauchet, ceru doar ca statul să înceteze să-i plătească pe preoții care vor declara că nu înțeleg să se supună voinței statului, acordînd totuși pensii acelora dintre refractari care sînt bătrîni și infirmi.

Ducos merse mai departe : invocă toleranța ; ceru să li se lase preoților întreaga libertate de a depune sau nu jurămîntul.

Și mai departe merse episcopul constituționalist Torne. El declară că refuzul însuși al preoților izvora din însemnate virtuți.

Vom vedea îndată cum au răspuns bigoții de la Avignon acestor acte de toleranță.

După discuția, totuși neterminată, privind clerul constituționalist, s-a trecut la problema emigranților.

Aceasta echivala cu a trece de la războiul intern la cel extern, a atinge adică cele două răni prin care sîngera Franța.

Fauchet tratase despre problema clericilor. Brissot trată despre cea a emigranților.

El ceru să se facă deosebirea dintre emigrarea din cauza fricii și cea din pricina urii. Ceru indulgență pentru prima și severitate pentru a doua. După părerea sa, cetățenii nu puteau fi închiși în granițele unui regat, dimpotrivă, trebuia să li se deschidă toate porțile. Nici

măcar nu voia să se aplice decretul de confiscare a averilor celor emigrați din ură. Ceru doar să nu fie plătiți cei care se înarmaseră împotriva Franței.

Într-adevăr, un lucru minunat! Franța continua să plătească în străinătate salariile unor Condé, Lambesc, Charles de Lorraine!

Vom vedea îndată în ce fel au răspuns emigrații la acest act de blîndețe.

Cînd Fauchet își termină discursul, se primiră vești de la Avignon. Cînd Brissot îl termină pe-al său, sosiră vești din Europa. Apoi o lumină puternică apăru dinspre apus, ca un imens incendiu: erau veștile din America.

Să începem cu Avignon-ul.

La 14 septembrie 1791 — în timpul Constituantei — un decret al regelui reunise Avignon-ul cu Franța.

De un an, Avignon era cînd în mîinile partidului profrancez, cînd în mîinile partidului antifrancez.

Furtuna începu în 1790.

Într-o noapte, papiștașii s-au distrat spînzurînd un manechin împodobit cu cele trei culori. Dimineața, la această priveliște, întregul Avignon sări în sus. Fură smulși din casele lor patru papiștași — doi nobili, un burghez și un muncitor — și spînzurați în locul manechinului.

Șefii partidului francez erau doi tineri, Duprat și Mainvielle, și un bărbat ceva mai în vîrstă numit Lescuyer. Acesta din urmă era francez în toată puterea cuvîntului: se născuse în Picardia, avea caracter înflăcărat și chibzuit totodată, și se stabilise la Avignon în calitate de notar și secretar al municipalității.

Acești trei șefi înrolaseră vreo trei mii de soldați și încercaseră cu ei o expediție în Carpentras, care eșuă. Ploaia, o ploaie rece și înghețată amestecată cu grindină, una din acele ploi ce coboară din munțele Ventoux, împrăștiase armata comandată de Mainville, Duprat și Lescuyer, la fel cum furtuna împrăștiase flota lui Filip al II-lea.

Cine făcuse să cadă această ploaie miraculoasă? Cine avusese puterea să împrăștie armata revoluționară?

Fecioara Maria!

Dar Duprat, Mainvielle și Lescuyer bănuiau că un catalan, numit cavalerul Patus — pe care-l făcuseră

general — sprijinise în chip eficace Fecioara în acest miracol, încît îi atribuiau întreaga reușită...

La Avignon se face curînd dreptate cînd e vorba de trădare : trădătorul este ucis.

Patus a fost ucis.

Or, din cine era alcătuită armata reprezentînd partidul francez ? Din țărani, hamali și dezertori !

Căutară un om din popor să-i comande pe acești oameni din popor.

Crezură a fi găsit omul potrivit într-un anume Mathieu Jouve, care-și zicea Jourdan. Se născuse la Saint-Just, aproape de Puy-en Velay. Fusese mai întîi conducător de catîri, apoi soldat, în cele din urmă cîrciumar la Paris. La Avignon vindea roibă.

Se lăuda cu omorurile, se fudulea cu crimele. Arăta tuturor o sabie mare și spunea că a tăiat cu ea capul guvernatorului Bastiliei și al celor doi ofițeri de gardă din 6 octombrie.

La porecla de Jourdan, pe care și-o dăduse el, poporul adăugase, pe jumătate în batjocură, pe jumătate din teamă, aceea de „Tăietor de capete".

Duprat, Mainvielle, Lescuyer și generalul lor Jourdan fuseseră prea multă vreme stăpînii orașului, încît lumea începuse să nu se mai teamă de ei.

Se organiză împotriva lor o vastă și surdă conspirație, abilă și tenebroasă cum sînt conspirațiile preoților. Era necesar să se trezească pasiunile religioase.

Soția unui patriot francez născuse un copil fără brațe. Se răspîndi zvonul că patriotul, pe cînd fura într-o noapte un înger de argint dintr-o biserică, îi rupsese brațul. Copilul infirm nu era altceva decît pedeapsa cerului.

Tatăl fu nevoit să se ascundă, altfel ar fi fost tăiat în bucăți fără ca mulțimea să se fi informat măcar din ce biserică fusese furat îngerul.

Fecioara era însă în primul rînd aceea care îi proteja pe regaliști, fie șuani în Bretania, fie papiștași din Avignon. În 1789, Fecioara începu să plîngă într-o biserică din strada Bac. În 1790, ea apăru în regiunea Bocage din Vandeea, în spatele unui stejar bătrîn. În 1791 ea împrăștie armata lui Dupart și Mainvielle, suflîndu-le soldaților grindina în obraz. În sfîrșit, în biserica Corde-

lierilor ea începu să roşească, de ruşine fără îndoială, din cauza indiferenţei oamenilor din Avignon.

Acest ultim miracol, constatat mai ales de femei — bărbaţii nu prea credeau în el — înfierbîntase bine spiritele, cînd un zvon zguduitor, de cu totul altă natură, se răspîndi în Avignon : o ladă mare cu argintărie fusese transportată în afara oraşului.

A doua zi nu mai era vorba de o ladă, ci de şase.

A treia zi erau optsprezece cufere pline.

Şi ce fel de argintărie conţinea cele optsprezece cufere?

Bunurile casei de amanet, pe care — se spunea — partidul francez le lua cu el în clipa în care părăsea oraşul.

La această veste, un vînt de vijelie trecu deasupra oraşului.

Era în 16 octombrie, într-o duminică dimineaţa. Toţi ţăranii din împrejurimi veniseră să asculte slujba religioasă la oraş.

În vremea aceea nu se circula decît înarmat. În consecinţă, toţi erau înarmaţi. Momentul era bine ales. În plus, şi lovitura era bine pregătită.

Nu mai era vorba nici de partidul francez, nici de partidul antifrancez. Erau pur şi simplu nişte hoţi, nişte hoţi care săvîrşiseră un furt infam, îi jefuiseră pe cei nevoiaşi !

Mulţimea năvălea în biserica Cordelierilor. Ţărani, orăşeni, meseriaşi, hamali, albi, roşii, tricolori, cereau în gura mare ca municipalitatea să-i dea socoteală fără întîrziere prin reprezentantul ei Lescuyer.

De ce furia poporului se îndrepta spre Leşcuyer ? Nu se ştie.

Omul se refugie la primărie dar fu adus, împins, mînat cu lovituri în mijlocul bisericii.

Intrînd în biserică, nenorocitul, palid dar calm, urcă în amvon şi porni să se justifice. Era simplu, n-avea decît să spună : „Deschideţi şi arătaţi poporului casa de amanet şi va vedea că toate lucrurile de care sîntem acuzaţi că le-am luat sînt tot acolo."

În loc de asta, el începu :

— Fraţilor, am crezut că Revoluţia e necesară. Am contribuit la ea din toate puterile mele...

Dar n-a fost lăsat să spună mai mult : celor interesați prea le era teamă că va reuși să se justifice.

Un hamal urcă în spatele lui în amvon și-l azvîrli în mijlocul acestei haite.

Fu tras spre altar. Acolo trebuia măcelărit revoluționarul, ca sacrificiul să fie pe placul Fecioarei, în numele căreia se acționa.

Nenorocitul a fost nevoit să guste, sub o ploaie neîncetată de lovituri de baston și cuțit, toate clipele morții sale !

Iată veștile ce soseau la Adunarea Legislativă ca răspuns la discursul filantropic al lui Fauchet.

E-adevărat că a treia zi sosi o nouă veste. Duprat și Jourdan au fost preveniți de cele ce se petreceau. Unde să-și găsească oamenii împrăștiați ? Duprat avu o idee : să sune pentru adunare renumitul clopot de argint, care nu suna decît cu două prilejuri — înscăunarea unui papă sau moartea lui. Scotea un sunet straniu, misterios, rar auzit.

Acest sunet produse două efecte contrarii : îngheță inima papistașilor și dădu curaj revoluționarilor.

La sunetul acestui clopot, care vestea o primejdie necunoscută, țăranii ieșiră din oraș și o luară toți la sănătoasa înspre casele lor.

La acest apel al clopotului de argint, Jourdan reuni aproape trei sute de soldați de-ai săi. Recuceri porțile orașului și lăsă de pază la ele de o sută cincizeci. Cu ceilalți o sută cincizeci porni în marș spre cordelieri.

Avea două tunuri. Le îndreptă asupra mulțimii, trase și ucise la întîmplare. Apoi intră în biserică. Lăcașul era pustiu. Lescuyer horcăia la picioarele Fecioarei, care făcuse atîtea minuni, dar care nu catadicsise să-și întindă mîna divină pentru a-l salva pe acest nenorocit.

Parcă nu putea muri : această zdreanță însingerată, care nu era decît o rană, se înverșuna să trăiască.

L-au purtat astfel pe străzi. Pretutindeni, la trecerea cortegiului, oamenii închideau ferestrele strigînd :

— N-am fost la Cordelieri !

Jourdan, împreună cu cei o sută cincizeci de oameni ai săi, putea face ce voia din Avignon, cu cei treizeci de mii de locuitori ai săi, atît de mare era teroarea.

Făcură în mic ceea ce Marat și Panis făcură din Paris la 2 septembrie. Vom vedea mai tîrziu de ce spunem Marat și Panis, și nu Danton.

Au fost măcelăriți vreo optzeci de nenorociți, care au fost zvîrliți prin trapele pontificale secrete din turnul gheței. Turnul *Trouillas*, cum se zice acolo.

Iată vestea ce sosea și care, datorită îngrozitoarelor represalii, făcea să fie uitată moartea lui Lescuyer.

În ce-i privește pe emigranți, pe care-i apăra Brissot și cărora voia să le deschidă porțile Franței, iată ce făceau ei în străinătate :

Reconciliau Austria cu Prusia și făceau două prietene din două dușmane ereditare. Manevrau în așa fel încît Rusia să-i interzică ambasadorului nostru să se arate pe străzile Petersburgului și să trimită un ministru la refugiații din Coblentz.

Obțineau ca Berna să pedepsească un oraș elvețian care cîntase revoluționarul *Ça ira*. De asemenea, ca Geneva, patria lui Rousseau, care făcuse atîtea pentru revoluția ce o înfăptuia Franța, să-și îndrepte gurile de tun împotriva noastră.

Făceau ca episcopul de Liège să refuze să primească un ambasador francez.

E-adevărat că regii făceau, din proprie inițiativă, și mai multe isprăvi !

Rusia și Suedia îi înapoiară lui Ludovic al XVI-lea, nedesfăcute, telegramele în care își anunța aderiunea la constituție.

Spania refuză să le primească, și predă închiziției un francez, care scăpă de arderea pe rug numai sinucigîndu-se.

Veneția aruncă în piața San-Marco cadavrul unui om sugrumat noaptea din ordinul consiliului celor zece, cu această simplă inscripție :

Sugrumat ca francmason...

În sfîrșit, împăratul și regele Prusiei răspunseră, dar răspunseră printr-o amenințare :

Dorim, spuneau ei, *să fie preîntîmpinată necesitatea de a lua împreună măsuri serioase împotriva unei evoluții a lucrurilor care dă prilej unor atît de triste prevestiri.*

Astfel, război civil în Vandeea, război civil în sud, amenințare cu război înafară din toate părțile.

Apoi, de cealaltă parte a Atlanticului, strigătele întregii populații dintr-o insulă pe cale să fie sugrumată.

Ce se întîmpla acolo ? Cine erau acei sclavi negri care se săturaseră să se lase bătuți și care acum ucideau ?

Erau negrii din San-Domingo, care își luau o sîngeroasă revanșă !

Cum se petrecuseră lucrurile ? Vi le vom explica în două cuvinte :

Constituanta făgăduise libertate negrilor.

Ogé, un tînăr mulatru, suflet viteaz, entuziast și devotat, cum am cunoscut multe, străbătuse mările, ducînd cu el decretele eliberatoare chiar din clipa în care fuseseră promulgate.

Deși nu se transmisese încă nimic oficial în legătură cu aceste decrete, în setea sa de a obține libertatea el îl somă pe guvernator să le proclame.

Guvernatorul dădu ordin să fie arestat. Ogé se refugie în partea spaniolă a insulei. Autoritățile spaniole — se știe ce fel de sentimente nutrea Spania față de Revoluție — autoritățile spaniole îl extrădară.

Ogé a fost tras de viu pe roată !

O teroare albă urmă supliciului său. I se inventară nenumărați complici în insulă. Plantatorii înșiși se prefăcură în judecători și sporiră numărul execuțiilor.

Într-o noapte se răsculară șaizeci de mii de negri. Albii fură treziți de imensul incendiu ce le mistuia plantațiile.

Peste opt zile, incendiul era stins în sînge.

Ce va face Franța, sărmană salamandră închisă într-un cerc de foc ?

Vom vedea.

Capitolul 29

RĂZBOIUL

În frumosul și energicul discurs despre emigranți, Brissot arătase limpede intențiile regilor și soiul de moarte pe care aceștia îl pregăteau revoluției.

O vor decapita ? Nu, o vor înăbuși.

Apoi, după ce schițase tabloul coaliției europene, după ce descrisese cercul suveranilor, unii cu sabia în mînă, arborînd deschis stindardul urii, ceilalți acoperindu-și încă obrazul cu masca ipocriziei pînă ce o vor putea scoate, el exclamase :

— Ei bine, fie ! Să nu acceptăm numai provocarea Europei aristocratice, ci chiar să o preîntîmpinăm ! Să nu așteptăm să fim atacați : să atacăm noi înșine !

Și, la acest strigăt, un tunet de aplauze îl salută pe orator. Aceasta pentru că Brissot, mai mult om de instinct decît om de geniu, răspunsese pornirii sfinte, pornirii de devotament care prezidase alegerile din 1791 : — războiul!

Nu genul de război egoist ce-l declară un despot pentru a răzbuna o insultă adusă tronului său, numelui său, numelui unuia dintre aliații săi, sau pentru a anexa o provincie la regatul ori imperiul său ; ci războiul ce duce cu el suflul vieții ; războiul ale cărui fanfare de alamă spun peste tot unde sînt auzite : „Ridicați-vă, voi care vreți să fiți liberi ! Vă aducem libertatea !“

Și, într-adevăr, oamenii începură să audă un fel de murmur puternic, ce creștea și se mărea ca freamătul fluxului.

Acest murmur era vuietul a treizeci de milioane de glasuri care nu vorbeau încă, dar care și începuseră să răcnească. Iar Brissot tradusese acest vuiet prin cuvintele : „Să nu așteptăm să fim atacați : să atacăm noi înșine !“

Din momentul în care la aceste cuvinte amenințătoare răspunsese un tunet de aplauze, Franța devenise puternică. Nu numai că putea ataca, dar avea să și izbîndească.

Rămîneau problemele de amănunt. Cititorii noștri trebuie să-și fi dat seama că aceasta este o carte de istorie și nu un roman. Cu toate acestea vom trece repede

peste problemele de amănunt, pentru a ajunge cît mai curînd cu putință la evenimentele ce ne-au rămas de povestit și în care sînt implicate cu deosebire personajele cărții noastre.

Relatarea evenimentelor din Vandeea, a masacrelor de la Avignon, a insultelor Europei răsună ca un trăsnet în Adunarea Legislativă. Am văzut că, la 20 octombrie, Brissot se mulțumea cu un impozit asupra bunurilor emigranților ; la 25, Condorcet le sechestra bunurile și le pretindea să presteze jurămîntul civic. Jurămînt civic — unor oameni care se aflau în afara Franței și care se înarmau împotriva Franței.

Începu să se ridice atunci steaua a doi deputați, care deveniră unul ca un Barnave și celălalt ca un Mirabeau al noii Adunări : Vergniaud și Isnard.

Vergniaud, o figură poetică, sensibilă și simpatică, pe care totdeauna o revoluție o atrage spre sine, era un copil din rodnica regiune Limoges. Blînd, domol, mai mult afectuos decît pasionat, născut dintr-o familie îndestulată, fusese remarcat de Turgot și trimis de el la școlile din Bordeaux. Vorba lui era mai puțin aprigă, mai puțin puternică decît a lui Mirabeau și, deși inspirată de greci și puțin supraîncărcată de mitologie, mai puțin prolixă, mai puțin avocățească decît a lui Barnave. Ceea ce constituia sursa vigorii și influenței elocinței sale era nota umană care vibra permanent în ea. În Adunare, chiar în mijlocul mîniilor fierbinți și sublime ale tribunei, se auzea totdeauna izbucnindu-i din piept accentul firescului sau al milei. Șeful unui partid înăcrit, violent, certăreț, el plana totdeauna calm și demn deasupra situației, chiar și atunci cînd situația era de o extremă gravitate. Dușmanii săi spuneau că e nehotărît, moale, chiar indolent uneori. Se întrebau unde i-e sufletul, care părea absent. Și aveau dreptate ; sufletul nu sălășluia în el decît atunci cînd făcea un efort pentru a-l înlănțui în pieptul său. Sufletul lui aparținea pe de-a întregul unei femei, rătăcea pe buzele sale, se întrezărea în ochii săi, vibra în harpa iubitei, bunei, fermecătoarei Candeille.

Isnard — spre deosebire de Vergniaud, care reprezenta într-un fel calmul — Isnard reprezenta mînia Adunării. Născut la Grasse, în această provincie a parfumurilor și

:i mistralului, avea dezlănțuirile violente și neașteptate ale acestui gigant al aerului care, cu același suflu, dezrădăinează stîncile și desfrunzește trandafirii. Glasul său necunoscut izbucni deodată în Adunare, ca tunetul neașteptat al primelor furtuni de vară. La prima vibrație a acestui glas, întreaga Adunare se înfioră, cei mai dispuși ridicară capul și fiecare, tremurînd ca și Cain la lasul lui Dumnezeu, era gata să spună : „Mie îmi vorbești, Doamne ?"

Tocmai fusese întrerupt, cînd el exclamă și-l arătă cu mîna pe cel ce-l întrerupsese :

— Întreb Adunarea, Franța, lumea întreagă, pe dumneavoastră, domnule — întreb dacă este cineva care, de bună credință și cu conștiința curată, vrea să susțină că prinții emigrați nu conspiră împotriva patriei... Întreb, a al doilea rînd, dacă este cineva în această Adunare care îndrăznește să susțină că orice om care conspiră nu trebuie inculpat, urmărit și pedepsit cît mai grabnic cu putință.

Dacă e cineva, să se ridice !

. . . . . .

„Vi se spune că toleranța ar fi datoria autorității, că numite forțe ar dezarma, iar eu vă spun că trebuie să veghem, că despotismul și aristocrația n-au nici moarte nici somn și că, dacă națiunile slăbesc o singură clipă vigilența, se trezesc încătușate. Cea mai puțin scuzabilă între toate crimele este aceea care are drept scop să ducă omul în sclavie. Dacă focul cerului ar fi în puterea oamenilor, ar trebui lovit cu el în cei ce atentează la libertatea popoarelor !"

Era pentru prima oară cînd se auzeau asemenea cuvinte. Această elocință sălbatică antrenă totul cu sine, a fel ca avalanșa care se rostogolește din Alpi, tîrăște după sine arbori, turme, păstori, case.

Se decretă pe loc :

„Dacă Louis-Stanislas-Xavier, prinț francez, nu se napoiază în țară în două luni, el abdică de la drepturile sale la regență".

Apoi, la 8 noiembrie :

„Dacă emigrații nu se înapoiază pînă la 1 ianuarie, vor fi declarați vinovați de conspirație, urmăriți și pedepsiți cu moartea."

Apoi, la 29 noiembrie vine rîndul preoților.

„Jurămîntul civic va fi cerut în răstimp de opt zile.

„Cei ce vor refuza să-l presteze, vor fi suspectați de revoltă și vor fi recomandați supravegherii autorităților.

„Dacă se găsesc într-o comună în care se produc tulburări religioase, directoratul departamentului va putea să-i scoată din domiciliul lor obișnuit.

„Dacă nu se supun, vor fi întemnițați pe cel puțin un an ; dacă îndeamnă la nesupunere, vor fi condamnați la doi ani.

„Comuna în care forța armată va fi obligată să intervină, va suporta cheltuielile.

„Bisericile nu vor servi decît cultului plătit de Stat ; cele ce nu vor mai fi necesare vor putea fi cumpărate de alte culte, dar nu de cele ce refuză jurămîntul.

„Municipalitățile vor trimite departamentelor, și acestea Adunării, lista preoților care au jurat și a celor care au refuzat jurămîntul, cu observații asupra coalizării lor între ei și cu emigranții, astfel încît Adunarea să avizeze asupra mijloacelor de extirpare a rebeliunii.

„Adunarea va privi ca o binefacere lucrările bune care pot lămuri țărănimea asupra problemelor pretinse religioase : ea le va tipări și-și va răsplăti pe autori."

Au spus ce au devenit constituanții — altfel spus constituționalii. Am arătat în ce scop a fost înființat clubul Feuillants. Spiritul său era în perfectă armonie cu departamentul Parisului. Era spiritul lui Barnave, La Fayette, Lameth, Duport, Bailly — care mai era încă primar, dar care va înceta curînd să mai fie.

Feuillanții au văzut în decretul privind clerul, „decret spuneau ei, dat împotriva conștiinței publice", au văzut în decretul privind emigranții, „decret dat împotriva legăturilor de familie", un mijloc de a încerca puterea regelui.

Clubul de la Feuillants pregăti, și directorul Parisului semnă împotriva acestor două decrete un protest, în care Ludovic al XVI-lea era rugat să se opună prin *veto* decretului privind preoții.

Ne amintim că prin Constituție regele se bucura de acest drept de *veto*.

Cine semna protestul ? Omul care atacase cel dintîi clerul, acel Mefisto care spărsese gheața cu piciorul său șchiop : Talleyrand ! Omul care a făcut de-atunci încolo diplomație cu lupa nu vedea totdeauna prea limpede revoluția.

Zvonul despre *veto* se răspîndi dinainte.

Cordilierii îl asmuțiră pe Camille Desmoulins, acest lăncier al Revoluției totdeauna gata să-și înfigă sulița drept în țintă.

Elaboră și el o petiție. Dar întrucît se bîlbîia îngrozitor cînd încerca să ia cuvîntul, îl însărcină pe Fauchet s-o citească.

Fauchet o citi. Petiția fu aplaudată de la un capăt la altul.

Era greu să mînuiești problema cu mai multă ironie și să mergi în același timp mai în profunzime.

„Noi nu ne plîngem, spunea colegul de școală al lui Robespierre și prietenul lui Danton, nu ne plîngem nici de Constituție, care a acordat dreptul de *veto*, și nici de rege, care-l folosește, amintindu-ne de maxima unui mare om politic, al lui Machiavelli : *Dacă prințul trebuie să renunțe la suveranitatea sa, națiunea ar fi prea nedreaptă, prea crudă să socoată un rău că el se împotrivește necurmat voinței generale, căci este greu și împotriva naturii să cazi de bună voie de atît de sus.*

„Pătrunși de acest adevăr, luînd exemplu de la însuși Dumnezeu, ale cărui porunci nu sînt deloc imposibile de realizat, nu vom cere niciodată acestui suveran o dragoste imposibilă din partea sa pentru suveranitatea națională, și nu vom socoti că e un rău să se opună prin *veto* tocmai la cele mai bune decrete."

Cum am spus, Adunarea aplaudă, adoptă moțiunea, decretă consemnarea ei în procesul verbal și trimiterea procesului-verbal în departamente.

Seara, cei de la Feuillants erau tulburați. Mulți dintre membrii clubului, deputați în Legislativă, nu luaseră parte la ședință. Absenții din ajuns invadară a doua zi Adunarea. Erau două sute șaizeci.

Decretul din ajun fu anulat, în mijlocul huiduielilor și a fluierăturilor din tribune.

A fost începutul războiului dintre Adunare și Club, care de-atunci se sprijini tot mai mult pe iacobini, reprezentați de Robespierre, și pe cordelieri, reprezentați de Danton.

Într-adevăr, Danton cîștiga popularitate. Capul său monstruos începea să se ridice deasupra mulțimii. Adamastor[1] gigantic, el se ridica dinaintea monarhiei și-și spunea : „Ia seama ! Marea pe care navighezi se numește Marea Furtunilor !“

Apoi, deodată, iat-o pe regină care vine în ajutorul iacobinilor și împotriva feuillanților. Urile Mariei-Antoaneta erau pentru revoluție ceea ce reprezintă pentru Atlantic aversele de ploaie.

Maria-Antoaneta îl ura pe La Fayette. Pe La Fayette, care o salvase la 6 octombrie și care, la 17 iulie, își pierduse popularitatea din cauza Curții.

La Fayette aspira să-l înlocuiască pe Bailly ca primar al Parisului. În loc să-l sprijine pe La Fayette, regina îi puse pe regaliști să-l voteze pe Pétion. Stranie orbire ! Să intervină în favoarea lui Pétion, brutalul ei tovarăș de drum la înapoierea de la Varennes !

La 19 decembrie, regele se prezintă în fața Adunării, unde vine să se opună prin *veto* la decretul împotriva clerului.

În ajun avusese loc la iacobini o demonstrație gravă. Un elvețian din Neuchâtel, Virchaux, același care scrisese pe Champ-de-Mars petiția pentru republică, oferise societății o sabie din Damasc, destinată primului general care-i va învinge pe dușmanii libertății. Isuard era acolo ; luă sabia din mîna tînărului republican, o trase din teacă și se repezi la tribună strigînd :

— Iat-o, sabia îngerului exterminator ! Va fi victorioasă ! Franța va scoate un strigăt uriaș și popoarele vor răspunde. Atunci, pămîntul se va acoperi de luptători și dușmanii libertății vor fi șterși de pe lista oamenilor !

---

[1] Adamastor sau Uriașul furtunilor, personaj fictiv în epopeea „Lusiadele“ a poetului clasic portughez Camoëns. (N.T.)

Sabia trasă n-avea să mai fie pusă la loc în teacă. Un război dublu era ca și declarat în interior și în exterior.

Sabia republicanului din Neuchâtel avea să-l lovească întîi pe regele Franței. Apoi, după regele Franței, pe regii străini.

Capitolul 30

UN MINISTRU ÎN GENUL DOAMNEI DE STAËL

Gilbert nu o mai văzuse pe regină din ziua cînd aceasta, rugîndu-l s-o aștepte o clipă în cabinetul ei, îl lăsase acolo spre a se duce să asculte planul politic pe care domnul de Breteuil îl aducea de la Viena și care era conceput în următorii termeni :

Procedați cu Barnave ca și cu Mirabeau : cîștigați timp, jurați pe constituție, aplicați-o literal, pentru a demonstra că e inaplicabilă. Franța se va domoli, se va plictisi ; francezii sînt ușuratici, va veni o nouă modă și libertatea se va trece.

Dacă totuși libertatea nu se demodează, se va fi cîștigat oricum un an ; iar într-un an vom fi gata de război.

Trecuseră șase luni de-atunci. Libertatea nu se demodase deloc și devenise limpede că suveranii străini erau pe cale să-și țină promisiunea, pregătindu-se de război.

Gilbert fu mirat cînd, într-o dimineață, văzu intrînd la el un valet al regelui. Crezu la început că regele e bolnav și-l cheamă din această cauză. Dar valetul îl liniști și-i spuse că e rugat să vină la palat. Gilbert insistă să afle cine îl cheamă, dar valetul, care primise fără îndoială anumite dispoziții în acest sens, nu ieși din formula :

— Sînteți chemat la palat.

Se grăbi să dea urmare chemării.

Fu introdus în mezaninul unde era primit de obicei Barnave. O femeie aștepta într-un fotoliu și se ridică la apariția lui Gilbert. Acesta o recunoscu pe Madame Elisabeth. Se înclină în fața ei și înțelese într-o clipă situația : nici regele, nici regina nu îndrăzniseră să-l cheme în numele lor și o puseră pe Madame Elisabeth s-o facă.

Primele ei cuvinte îi dovediră doctorului că nu se înșelase în presupunerile sale.

— Domnule Gilbert, spuse ea, nu știu dacă alții au uitat solicitudinea pe care ați arătat-o față de fratele meu cu prilejul înapoierii noastre de la Versailles, sau sorei mele după sosirea de la Varennes. Eu însă mi-o amintesc.

Gilbert se înclină. Madame Elisabeth continuă :

— Fratele meu îmi vorbește deseori despre dumneavoastră și vă apreciază mult experiența.

— Ca medic ? întrebă zîmbind Gilbert.

— Desigur. Însă el crede că experiența dumneavoastră se poate aplica în același timp și la sănătatea lui și la cea a regatului.

— Regele e prea bun, doamnă, spuse Gilbert. Pentru care dintre cele două mă cheamă în acest moment ?

— Nu regele vă cheamă acum, domnule, spuse ea roșind puțin, căci nu se pricepea să mintă, ci eu.

— Dumneavoastră ? Oh ! sper că nu sănătatea vă îngrijorează.

— Aveți dreptate, nu pentru mine tremur, ci pentru fratele meu. El mă îngrijorează !

— Și pe mine, doamnă, răspunse Gilbert.

— Oh ! îngrijorarea noastră n-are probabil aceeași sursă. Vreau să spun că mă neliniștește ca sănătate, spuse doamna Elisabeth.

— Regele e cumva bolnav ?

— Nu tocmai, dar regele e abătut, descurajat... Iată, sînt zece zile de cînd n-a mai rostit un singur cuvînt.

— Azi sînt unsprezece zile de cînd s-a prezentat în fața Adunării spre a-o opune *veto*-ul său... De ce n-a amuțit în dimineața acelei zile, în loc să-și piardă graiul a doua zi ?

— Părerea dumneavoastră era, așadar, exclamă agitată doamna Elisabeth, că fratele meu trebuia să sancționeze acest decret nelegiuit ?

— Părerea mea este, doamnă, că a pune regele în fața preoților în vîrtejul ce se apropie, împotriva fluxului care crește, împotriva furtunii care vuiește, înseamnă a dori ca regele și clerul să fie zdrobiți dintr-o lovitură !

— Dar ce-ați face în locul bietului meu frate, domnule ?

— Doamnă, există în acest moment un partid care crește ca uriașii din „O mie și una de nopți"...

— Vreți să vorbiți de iacobini ?

Gilbert clătină din cap.

— Nu, vreau să vorbesc despre girondini. Iacobinii nu doresc războiul, girondinii îl vor : războiul e național.

— Dar război !... război împotriva cui, Doamne ? A Împăratului, fratele nostru ? A regelui Spaniei, nepotul nostru ? Dușmanii noștri sînt în Franța, domnule Gilbert, și nu în afară. Și dovada...

Madame Elisabeth șovăi.

— Spuneți, doamnă, insistă Gilbert.

— Nu știu, zău, dacă vă pot spune, doctore, deși pentru asta v-am chemat.

— Îmi puteți spune orice, doamnă, ca unui om devotat și gata să-și dea viața pentru rege.

— Domnule, spuse Madame Elisabeth, credeți oare că există un antidot ?

Gilbert zîmbi :

— Universal ? Nu, doamnă. Însă fiecare substanță otrăvitoare își are antidotul ei, cu toate că în general, trebuie s-o spun, aceste antidoturi sînt aproape totdeauna neputincioase.

— Oh ! Dumnezeule !

— Ar trebui de știut mai întîi dacă otrava e minerală sau vegetală. De obicei, otrăvurile minerale acționează asupra stomacului și viscerelor. Otrăvurile vegetale asupra sistemului nervos. Despre ce gen de otrave vreți să vorbiți, doamnă ?

— Ascultați, domnule, vă voi spune un mare secret.

— Vă ascult, doamnă.

— Ei bine, mi-e teamă că regele va fi otrăvit !

— Cine credeți că se poate face vinovat de o asemenea crimă ?

— Iată ce s-a întîmplat : domnul Laporte... administratorul listei civile, îl știți ?...

— Da, doamnă.

— Ei bine, domnul Laporte ne-a prevenit că un om din personalul de serviciu al regelui, care s-a instalat în calitate de cofetar la Palais-Royal... Ei bine, acest om, care e un iacobin înfocat, a spus sus și tare că s-ar face un mare bine Franței dacă regele ar fi otrăvit !

— În general, doamnă, oamenii care vor să comită o asemenea crimă nu se laudă dinainte.

— Oh ! domnule, ar fi atît de ușor să-l otrăvești pe rege ! Din fericire, cel de care ne temem nu se apropie la palat de alte alimente decît de patiserie.

— Atunci, ați luat măsuri, doamnă ?

— Da, s-a hotărît ca regele să nu mănînce decît friptură. În ce privește dulciurile, care-i plac atît de mult, s-a hotărît ca doamna Campan să le cumpere ca pentru ea din afara palatului, cînd de la un cofetar, cînd de la altul.

— Permiteți-mi în primul rînd să afirm, doamnă, spuse doctorul Gilbert, că nu cred în amenințările cu otrăvirea. Dar, oricum, sînt cu totul la dispoziția regelui. Ce dorește ? Vrea să-mi dea o cameră în castel ? Voi rămîne aici ca să fiu găsit în orice clipă, pînă în momentul în care temerile sale...

— Oh ! fratele meu nu se teme de nimic, replică cu vioiciune Madame Elisabeth.

— Atunci m-am exprimat greșit, doamnă... Pînă în momentul în care temerile dumneavoastră se vor liniști. Am oarecare experiență în domeniul otrăvurilor și antidoturilor și voi fi la dispoziție să combat orice otrăvire, de orice natură ar fi. Dar permiteți-mi să adaug că, dacă regele ar vrea, foarte curînd n-ați mai avea motive să vă temeți pentru el.

— Oh ! Ce ar trebui să facem pentru asta ? spuse o voce care nu era a doamnei Elisabeth și care, prin timbrul ei patetic și mult apăsat, îl făcu pe Gilbert să se întoarcă.

Doctorul nu se înșelase — era vocea reginei. Gilbert se înclină.

— Doamnă, spuse el, e necesar să reînnoiesc reginei asigurările de devotament ce i le-am făcut cu cîteva clipe în urmă doamnei Elisabeth ?

— Nu, domnule, nu ! am auzit tot... voiam doar să știu ce atitudine mai aveți față de noi.

— Regina a avut îndoieli în privința trăiniciei sentimentelor mele ?

— Oh ! domnule, atîtea capete și atîtea inimi se sucesc în această furtună, încît chiar că nu mai știi în cine să te încrezi !

— Și acesta este motivul pentru care regina va primi din mîna celor de la Feuillants un ministru modelat de doamna de Staël ?

Regina tresări.

— Știți asta ? spuse ea.

— Știu că Majestatea Voastră s-a angajat în negocieri cu domnul de Narbonne.

— Și, fără îndoială, mă dezaprobați ?

— Nu, doamnă. E o încercare ca oricare alta. După ce regele va fi încercat totul, poate va sfîrși acolo de unde ar fi trebuit să înceapă.

— Ați cunoscut-o pe doamna de Staël, domnule ? întrebă regina.

— Am avut această onoare, doamnă. Ieșind de la Bastilia m-am prezentat la ea și, prin domnul Necker, am aflat că am fost arestat la cererea reginei.

Regina roși vizibil. Apoi, cu un surîs, spuse :

— Am promis doar să nu mai pomenim niciodată despre această eroare.

— Nu pomenesc de această eroare, doamnă, răspund doar la o întrebare pe care Majestatea Voastră a avut bunăvoința să mi-o adreseze.

— Ce credeți despre domnul de Necker ?

— E un neamț cumsecade, alcătuit din elemente eterogene, și care, trecînd prin baroc, se ridică pînă la emfază.

— Dar nu faceți parte dintre cei care l-au îndemnat pe rege să-l readucă ?

— Justificat sau nejustificat, domnul de Necker era omul cel mai popular din regat. I-am spus regelui : „Sire, sprijiniți-vă pe popularitatea sa...“

— Și doamna de Staël ?

— Majestatea Voastră îmi face, cred, onoarea să mă întrebe ce cred despre doamna de Staël ?

— Da.

— Ei bine, ca înfățișare, are nasul mare, trăsăturile grosolane, talia groasă...

— Regina zîmbi. Femeie fiind, nu-i era neplăcut să audă spunîndu-se despre o altă femeie, de care lumea se ocupa mult, că nu era frumoasă.

— Continuați, spuse ea.

— Pielea îi e de o calitate puțin îmbietoare. Gesturile îi sînt mai curînd energice decît grațioase. Vocea îi este aspră, uneori te face să te îndoiești că e o voce de femeie. Cu toate acestea, are douăzeci și patru sau douăzeci și cinci de ani, un gît de zeiță, un păr negru minunat, dinți superbi, ochi plini de văpaie. Privirea ei e un întreg univers !

— Dar din punct de vedere intelectual ? Ca talent ca valoare ? se grăbi să întrebe regina.

— E bună și generoasă, doamnă. Nici unul dintre dușmanii ei nu-i va rămîne dușman după ce o va auzi vorbind un sfert de oră

— Vorbesc despre geniul ei, domnule. Nu se face politică doar cu inima.

— Doamnă, inima nu face nimic rău, nici chiar în politică. În ce privește cuvîntul *geniu*, pe care Majestatea Voastră l-a pronunțat, să fim zgîrciți cu acest cuvînt, doamnă. Doamna de Staël are un mare și chiar imens talent, dar care nu se ridică la gradul de geniu. Ceva greu, dar robust, greoi, dar puternic, o trage de picioare cînd vrea să părăsească pămîntul. Între ea și Jean-Jacques, maestrul ei, deosebirea e ca dintre fier și oțel.

— Vorbiți despre talentul ei de scriitor, domnule. Vorbiți-mi ceva despre omul politic din această femeie.

— După părerea mea, răspunse Gilbert, sub acest raport doamnei de Staël i se dă mai multă importanță decît merită. De la emigrarea lui Mounier și a lui Lally, salonul ei este tribuna partidului pro-englez, semi-aristocratic cu cele două camere. Cum ea este burgheză, și chiar foarte burgheză, are slăbiciunea de a-i adora pe marii seniori. Îi admiră pe englezi deoarece crede că acest popor este eminamente aristocratic. Nu cunoaște istoria

Angliei, ignoră mecanismul guvernării sale, încît îi consideră gentilomi din timpul cruciadelor pe nobilii de ieri, ce se ridică mereu de jos. Celelalte popoare fac uneori din vechi ceva nou. Anglia face din noul mereu ceva învechit.

— Credeți că doamna de Staël ni-l propune pe Narbonne din cauza acestui sentiment ?

— Ah ! doamnă, de astă dată se îmbină două iubiri : iubirea pentru aristocrație și iubirea pentru aristocrat.

— Credeți că doamna de Staël îl iubește pe domnul de Narbonne din cauza descendenței sale aristocratice ?

— Îmi închipui că nu din cauza meritelor sale !

— Dar nimeni nu e mai puțin aristocrat ca domnul de Narbonne : nici nu i se cunoaște tatăl.

— Ah ! fiindcă nimeni nu îndrăznește să privească în direcția soarelui...

— Așadar, după părerea dumneavoastră, domnule Gilbert, facem o greșeală dacă îl acceptăm pe domnul de Narbonne ca ministru de război ?

— Ați face mai bine, doamnă, dacă ați lua de îndată pe cel ce-l va urma.

— Pe cine ?

— Pe Dumouriez.

— Dumouriez, ofițerul ridicat prin trudă ?

— Ah, doamnă, iată o vorbă mare !... Și nedreaptă pe deasupra.

— N-a fost domnul Dumouriez un simplu soldat ?

— Știu bine, doamnă, că domnul Dumouriez nu face parte din acea nobilime de la Curte căreia i se sacrifică totul. Nobil din provincie, neputînd nici obține nici cumpăra un post de ofițer într-un regiment, s-a angajat ca simplu husar. La douăzeci de ani s-a lăsat tăiat cu sabia de cinci sau șase călăreți decît să se predea și, cu toată inteligența sa deosebită, a lîncezit în grade inferioare.

— Inteligența, da, a folosit-o ca spion în serviciul lui Ludovic al XV-lea.

— Pentru ce numiți la el spionaj ceea ce la alții numiți diplomație ?

— Dar, domnule, exclamă regina, e un om profund imoral acesta pe care ni-l recomandați ! N-are nici un fel de principii, nici un sentiment al onoarei. Accepta-

rea domnului Dumouriez ca ministru ar echivala cu o declarație de război făcută Europei.

— Eh, doamnă, spuse Gilbert, declarația de război e făcută în toate inimile! Știți dumneavoastră care este numărul de cetățeni înscriși voluntari în registrele departamentului? Șase sute de mii! În Jura, femeile au declarat că toți bărbații pot pleca și, dacă li se dau sulițe le-ar fi de-ajuns să apere ele țara.

— Ați rostit un cuvînt care mă face să mă cutremur, domnule, spuse regina.

— Scuzați-mă, doamnă, reluă Gilbert, și spuneți-mi care este acest cuvînt, să nu-l mai repet.

— Ați rostit cuvîntul *sulițe*... Oh! sulițele din '89, domnule! Încă mai văd capetele celor doi sărmani ofițeri din garda mea personală în vîrful sulițelor!

— Și totuși, doamnă, există o femeie, o mamă care a propus să se deschidă o listă de subscripție spre a se fabrica sulițe.

— Și tot o femeie, tot o mamă, i-a făcut pe iacobinii dumneavoastră să adopte boneta roșie, de culoarea sîngelui?

— Iată cum Majestatea Voastră greșește din nou, răspunse Gilbert. Intenția a fost să se consfințească egalitatea printr-un simbol. Nu se putea decreta ca toți francezii să poarte aceeași îmbrăcăminte. S-a adoptat, pentru o mai mare ușurință, doar o parte a acesteia: boneta bieților țărani. Și s-a preferat culoarea roșie nu fiindcă e culoarea întunecată a sîngelui, ci, dimpotrivă, fiindcă roșul e vesel, strălucitor, plăcut mulțimii.

— Ei bine, doctore, spuse regina, într-atît sînteți de partizan al inovațiilor, încît nu-mi pierd speranța să vă văd într-o zi luînd pulsul regelui cu o suliță în mînă și cu boneta roșie pe cap.

Și, pe jumătate ironică, pe jumătate tristă, văzînd că nu-l poate atinge în nici un fel pe omul acesta, regina se retrase.

Madame Elisabeth se pregătea s-o urmeze, dar Gilbert îi spuse, cu un glas aproape de implorare:

— Doamnă, vă iubiți fratele, nu-i așa?

— Oh! spuse Madame Elisabeth, nu numai atît, îl venerez!

— Şi sînteţi dispusă să-i transmiteţi un sfat bun, un sfat venit de la un prieten, nu-i aşa ?

— Oh ! Spuneţi ! Şi dacă sfatul e într-adevăr bun...

— Din punctul meu de vedere este excelent.

— Atunci, vorbiţi ! vorbiţi !

— Ei bine, cînd guvernul feuillanţilor va cădea — şi momentul nu va întîrzia să vină — să formeze un nou cabinet ai căror membri să poarte toţi boneta roşie care o sperie atît de mult pe regină.

Şi, salutînd-o cu o plecăciune adîncă pe Madame Elisabeth, ieşi.

Capitolul 31

SOŢII ROLAND

Am relatat această discuţie între regină şi doctorul Gilbert pentru a întrerupe cursul, totdeauna puţin monoton, al unei povestiri istorice, şi pentru a arăta, cu ceva mai puţină uscăciune decît o face un tabel cronologic, succesiunea evenimentelor şi situaţia partidelor în cauză.

Guvernul Narbonne fiinţă trei luni. Un discurs al lui Vergniaud îl ucise.

La fel ca şi Mirabeau care spusese : „Văd de aici fereastra...", la vestea că împărăteasa Rusiei intrase în tratative cu Turcia şi că Austria şi Prusia semnaseră la Berlin, la 7 februarie, un tratat de alianţă ofensivă şi defensivă — urcîndu-se la tribună Vergniaud exclamă :

— Şi eu pot spune că văd de la această tribună palatul în care se urzeşte contrarevoluţia, unde se pregătesc manevrele care ne vor da pe mîna Austriei... A sosit ziua în care puteţi să puneţi capăt unei asemenea îndrăzneli şi să-i reduceţi la tăcere pe conspiratori. Spaima şi teroarea au ieşit deseori în vremuri mai vechi din acest palat, în numele despotismului. E cazul ca spaima şi teroarea să se întoarcă azi înlăuntrul lui, în numele legii !

Căderea guvernului Narbonne a avut loc la începutul lui martie 1872.

Şi, astfel, la trei luni după întrevederea dintre regină şi Gilbert, un bărbat mic de statură, sprinten, vioi, nervos, cu un cap inteligent în care străluceau ochi plini de fulgere, un om de vreo cincizeci şi şase de ani, deşi părea cu zece ani mai tînăr, cu obrazul ars de viaţa în aer liber din tabere militare, era introdus la regele Ludovic al XVI-lea.

Era îmbrăcat în uniformă de general de brigadă. Nu rămase decît o clipă singur în salonul în care fusese introdus. Curînd uşa se deschise şi intră regele.

Pentru prima dată cele două personaje se aflau faţă în faţă.

Regele aruncă asupra vizitatorului o privire cenuşie şi grea, care nu era totuşi lipsită de spirit de observaţie. Bărbatul scund îşi ţintui asupra regelui un ochi scrutător, plin de neîncredere şi de foc.

Nimeni nu rămăsese acolo pentru a-l anunţa pe străin, ceea ce dovedea că era anunţat dinainte.

— Dumneavoastră sînteţi domnul Dumouriez ? întrebă regele.

Dumouriez se înclină.

— De cînd vă aflaţi la Paris ?

— De la începutul lunii februarie, Sire.

— Domnul de Narbonne v-a chemat ?

— Da, să mă anunţe că voi sluji în armata din Alsacia, sub comanda mareşalului Luckner, şi voi comanda divizia de la Besançon.

— N-aţi plecat totuşi acolo ?

— Sire, am acceptat. Dar am crezut de datoria mea să fac domnului de Narbonne observaţia că războiul fiind iminent (Ludovic al XVI-lea tresări vizibil) şi amenînţînd să devină general, socot că ar fi bine să ne ocupăm de sud, unde putem fi atacaţi pe neaşteptate. Că, în consecinţă, mi se pare urgent să facem un plan de apărare pentru sud şi să trimitem acolo un general şi o armată.

— Da, şi dumneavoastră v-aţi predat planul domnului de Narbonne după ce l-aţi comunicat domnului de Gensonné şi mai multor membri ai Girondei ?

— Domnul de Gensonné e prietenul meu, Sire, şi-l cred, ca şi pe mine, un prieten al Majestăţii Voastre.

— Atunci, spuse regele zîmbind, am de-a face cu un girondin ?

— Aveţi de-a face cu un patriot, Sire, un supus fidel al regelui său.

Ludovic al XVI-lea îşi muşcă buzele groase.

— Şi pentru a servi cu mai multă eficacitate regele şi patria aţi refuzat postul de ministru interimar al afacerilor externe ?

— Sire, am răspuns întîi că aş prefera unui minister, interimar sau nu, comandamentul ce mi-a fost promis. Sînt soldat şi nu diplomat.

— Dimpotrivă, am fost asigurat că sînteţi şi una şi alta, domnule, spuse regele.

— Mi s-a făcut prea multă cinste, Sire.

— Datorită acestor asigurări am insistat.

— Da, Sire, iar eu am continuat să refuz, cu tot regretul de a nu mă supune.

— Şi de ce refuzaţi ?

— Fiindcă situaţia e gravă, Sire. Această situaţie l-a răsturnat pe domnul de Narbonne şi l-a compromis pe domnul de Lessart. Orice om care crede că valorează ceva are de acela dreptul fie să nu se lase folosit, fie să ceară a fi folosit potrivit capacităţii sale. Or, Sire, sau valorez ceva, sau nu valorez nimic. Dacă nu valorez nimic, lăsaţi-mă în mediocritatea mea. Cine ştie pentru ce soartă mă veţi scoate la lumină ! Dacă valorez ceva, nu faceţi din mine un ministru de-o zi, o putere de-o clipă, ci daţi-mi ceva de care să mă sprijin pentru ca, la rîndul dumneavoastră să vă puteţi sprijini pe mine. Treburile noastre — scuzaţi, Sire, Majestatea Voastră vede că fac din treburile sale ale mele — situaţia noastră este prea nefavorabilă în străinătate pentru ca monarhii, curţile să poată trata cu un ministru *interimar*. Acest interimat — scuzaţi sinceritatea unui soldat — acest interimat ar fi o stîngăcie împotriva căreia s-ar ridica întreaga Adunare şi care mi-ar răpi popularitatea în rîndurile ei. Aş spune chiar mai mult, acest interimat l-ar compromite pe rege, care ar avea aerul că ţine la vechiul său guvern şi care ar părea să aştepte doar un prilej să revină la el.

— Dacă aceasta mi-ar fi intenţia, credeţi oare că lucrul mi-ar fi imposibil, domnule ?

— Cred, Sire, că e timpul ca Majestatea Voastră să rupă definitiv cu trecutul.

— Da, şi să mă fac iacobin, nu-i aşa? I-aţi spus asta lui Laporte.

— Pe cuvîntul meu, dacă Majestatea Voastră ar face asta, ea ar pune cu siguranţă în încurcătură toate partidele, şi poate pe iacobini mai mult decît pe oricare alţii.

— De ce nu mă sfătuiţi să pun de îndată pe cap boneta roşie?

— Eh! Sire, dacă ar constitui un mijloc... spuse Dumouriez.

Regele privi o clipă cu oarecare neîncredere pe omul care-i dăduse acest răspuns, apoi reluă:

— Astfel, domnule, doriţi un minister fără interimat?

— Nu doresc nimic, Sire, sînt gata să primesc ordinele regelui. Aş fi doar mai bucuros ca ordinele regelui să mă trimită la frontieră decît să mă reţină la Paris.

— Şi dacă, dimpotrivă, v-aş da ordin să rămîneţi la Paris şi să preluaţi definitiv portofoliul Afacerilor externe, ce-aţi spune?

Dumouriez zîmbi.

— Aş spune, Sire, că Majestatea Voastră a revenit asupra părerilor preconcepute care i-au fost sugerate împotriva mea.

— Ei bine, da, în întregime, domnule Dumouriez... sînteţi ministrul meu.

— Sire, îmi pun devotamentul în slujba dumneavoastră, dar...

— Rezerve?

— Explicaţii, Sire.

— Spuneţi, vă ascult.

— Postul de ministru nu mai e ceea ce a fost altădată, Fără a înceta să fiu slujitorul supus al Majestăţii Voastre, intrînd în guvern devin omul naţiunii. Nu-mi cereţi deci, începînd de azi, să folosesc limbajul cu care v-au obişnuit predecesorii mei: nu voi şti să vorbesc decît potrivit libertăţii şi Constituţiei. Absorbit de obligaţiile mele, nu voi face pe curteanul de lîngă dumneavoastră. Nu voi avea timp pentru asta şi voi încălca orice etichetă regală

pentru a-l servi mai bine pe regele meu. Nu voi lucra decît cu dumneavoastră sau în Consiliu şi, vă spun dinainte, Sire, că această muncă va fi o luptă.

— O luptă, domnule ? Şi de ce ?

— Oh ! E foarte simplu, Sire : aproape întregul dumneavoastră corp diplomatic este făţiş contrarevoluţionar. Vă voi îndemna să-l schimbaţi, voi contraria gustul dumneavoastră în alegerea oamenilor, voi propune Majestăţii Voastre supuşi pe care nu-i va cunoaşte după nume, pe alţii care nu-i vor fi pe plac..

— Şi în acest caz, domnule ?... îl întrerupse vioi Ludovic al XVI-lea.

— În acest caz, Sire, cînd aversiunea Majestăţii Voastre va fi prea mare, prea motivată, cum sînteţi stăpînul, mă voi supune. Dar dacă opţiunile vă vor fi sugerate de anturajul dumneavoastră şi mi se vor părea în mod evident făcute pentru a vă compromite, o voi implora pe Majestatea Voastră să-mi numească un succesor... Sire, gîndiţi-vă la îngrozitoarele primejdii care vă asediază tronul. El trebuie susţinut de încrederea publică. Ea depinde de dumneavoastră, Sire.

— Permiteţi-mi să vă opresc, domnule.

— Sire...

Şi Dumouriez se înclină.

— La aceste pericole m-am gîndit de multă vreme.

Apoi, întinzînd mîna spre portretul lui Carol I, Ludovic al XVI-lea continuă, ştergîndu-şi fruntea cu batista :

— Şi aş vrea să le uit, dar iată un tablou care mi le aduce mereu aminte !

— Sire...

— Aşteptaţi, n-am terminat, domnule. Situaţia este aceeaşi. Primejdiile sînt prin urmare similare. Poate că eşafodul din White-Hall se va înălţa în piaţa Grève.

— Asta înseamnă a vedea prea departe, Sire !

— Înseamnă a vedea în zare, domnule. În acest caz, voi merge la eşafod cum a mers Carol I, poate nu în chip de cavaler, ca şi el, dar cel puţin ca un creştin... Continuaţi, domnule.

Dumouriez se opri, destul de surprins de această fermitate la care nu se aştepta.

— Sire, spuse el, permiteţi-mi să deplasez convorbirea pe un alt teren.

— Cum doriţi, domnule, răspunse regele. Dar ţin să dovedesc că nu mi-e frică de viitorul de care unii vor să mă facă să mă tem, sau, dacă mi-e totuşi frică, cel puţin sînt pregătit.

— Sire, spuse Dumouriez, în pofida tuturor celor ce am avut onoarea să vă spun, trebuie să mă mai consider încă ministrul dumneavoastră de externe ?

— Da, domnule.

— Atunci, în primul Consiliu voi aduce patru scrisori diplomatice. Îl previn pe rege că nu se vor asemăna între ninic, nici ca principii, nici ca stil, cu cele ale predecesorilor mei. Vor corespunde împrejurărilor. Dacă această prima activitate va fi încuviinţată de Majestatea Voastră, voi continua. Dacă nu, Sire, voi fi totdeauna pregătit spre a mă duce să servesc Franţa şi pe regele meu la graniţă. Şi, orice s-ar fi spus despre talentele mele în materie de diplomaţie, adăugă Dumouriez, adevăratul meu mediu şi munca mea de treizeci de ani sînt în armată.

După care se înclină voind să iasă.

— Aşteptaţi, spuse regele, iată-ne de acord asupra unui punct. Dar mai rămîn alte şase de hotărît.

— Colegii mei ?

— Da. N-aş vrea să veniţi să-mi spuneţi că sînteţi împiedicat de cutare sau cutare. Alegeţi-vă colaboratorii, domnule.

— Sire, mă împovăraţi cu o serioasă răspundere.

— Cred că vin în întîmpinarea dorinţelor dumneavoastră, trasîndu-vă această sarcină.

— Sire, spuse Dumouriez, nu cunosc pe nimeni în Paris, cu excepţia unui anume Lacoste, pe care-l recomand Majestăţii Voastre pentru marină.

— Lacoste ? spuse regele. Nu e un simplu comisar organizator de festivităţi ?

— Da, Sire, care a preferat să-şi prezinte demisia domnului de Boynes decît să ia parte la o nedreptate.

— E o recomandare... Şi pentru ceilalţi, ce spuneţi ?...

— Mă voi consulta, Sire.

— Pot şti pe cine veţi consulta ?

— Pe Brissot, Condorcet, Pétion, Roederer, Gensonné...

— Aşadar, întreaga Girondă.

— Da, Sire.

— Haide ! fie şi Gironda. Vom vedea dacă o scoate la capăt mai bine decît constituţionaliştii şi decît cei de la Feuillants.

— Apoi, mai rămîne un lucru, Sire.

— Care ?

— Rămîne de ştiut dacă cele patru scrisori pe care le voi scrie vă vor conveni.

— Ceea ce vom şti în astă seară, domnule.

— În astă seară, Sire ?

— Da, lucrurile nu suferă întîrziere. Vom avea un Consiliu extraordinar, care se va compune din dumneavoastră, din domnii de Grave şi de Cahier de Gerville.

— Dar Duport du Tertre ?

— Şi-a dat demisia.

— Voi fi la ordinele Majestăţii Sale, diseară.

Şi Dumouriez salută pentru a-şi lua rămas bun.

— Nu, spuse regele, aşteptaţi o clipă. Vreau să vă compromit.

Nu îşi isprăvise vorba, cînd apărură regina şi Madame Elisabeth. Ţineau în mînă cărţile de rugăciune.

— Doamnă, îi spuse regele Mariei-Antoaneta, iată-l pe domnul Dumouriez, care promite să ne servească bine, şi cu care vom hotărî diseară formarea unui nou guvern.

Dumouriez se înclină pe cînd regina îl privea cu curiozitate pe acest bărbat mărunt, care avea să aibă atîta influenţă asupra treburilor Franţei.

— Domnule, spuse ea, îl cunoaşteţi pe doctorul Gilbert ?

— Nu, doamnă, răspunse Dumouriez.

— Ei bine, faceţi cunoştinţă cu el, domnule.

— Pot şti cu ce titlu mi-l recomandă regina ?

— Ca pe un excelent profet. Cu trei luni în urmă mi-a prezis că îi veţi urma domnului de Narbonne.

În acest moment se deschiseră uşile cabinetului regelui, care pleca la liturghie.

Dumouriez îl urmă.

Toţi curtenii se îndepărtară de el ca de un ciumat.

— V-am spus-o doar, îi șopti regele rîzînd. Iată-vă compromis.

— Față de aristocrație, Sire, răspunse Dumouriez. E o nouă favoare pe care regele binevoiește să mi-o acorde.

Și se retrase.

Capitolul 32

În spatele tapiseriei

Seara, la ora stabilită, Dumouriez intră aducînd cele patru scrisori. De Grave și Cahier de Berville veniseră dinainte și îl așteptau pe rege.

Ca și cum însuși regele n-ar fi așteptat decît sosirea lui Dumouriez pentru a apărea, de-abia intră acesta pe o ușă, că regele intră pe cealaltă.

Cei doi miniștri se ridicară deodată. Dumouriez mai era încă în picioare și n-a avut nevoie decît să facă o plecăciune. Regele salută cu o înclinare a capului. Apoi, luînd un fotoliu și așezîndu-se la mijlocul mesei, spuse :

— Domnilor, luați loc.

I se păru atunci lui Dumouriez că ușa prin care intrase regele rămăsese deschisă și că tapiseria se mișca.

Să fi fost vîntul ? Să fi fost atingerea unei persoane ce asculta prin acest văl care o acoperea, dar care lăsa sunetul să treacă ?

Cei trei miniștri se așezară.

— Aveți scrisorile diplomatice, domnule ? îl întrebă regele pe Dumouriez.

— Da, Sire.

Și generalul scoase cele patru scrisori din buzunar.

— Căror puteri le sînt adresate ? întrebă regele.

— Spaniei, Austriei, Prusiei și Angliei.

— Citiți-le.

Dumouriez aruncă o a doua privire spre tapiserie și, după mișcarea ei, se convinse că cineva stă acolo și ascultă.

Începu citirea scrisorilor cu glas ferm.

Ministrul vorbea în numele regelui, dar în spiritul Constituției — fără amenințări, dar și fără slăbiciune. El analiza adevăratele interese ale fiecărei puteri, în raport cu Revoluția franceză. Cum fiecare putere în parte se plînsese de pamfletele iacobinilor, el respingea aceste injurii, demne de dispreț, la adresa libertății presei, al cărei soare face să răsară atîtea buruieni spurcate, dar coace în schimb recolte atît de bogate. În sfîrșit, cerea pacea în numele unei națiuni libere, al cărei reprezentant ereditar este regele.

Regele asculta și manifesta o atenție tot mai susținută la fiecare nouă scrisoare.

— Ah ! spuse el, cînd Dumouriez termină de citit, n-am auzit încă niciodată ceva asemănător, generale.

— Iată cum ar trebui să scrie și să vorbească totdeauna miniștrii, în numele regelui, spuse Cahier de Gerville.

— Ei bine, continuă regele, dați-mi scrisorile. Vor pleca mîine.

— Sire, curierii sînt gata de drum și așteaptă în curtea palatului Tuileries, spuse Dumouriez.

— Aș fi dorit să păstrez cîte o copie pentru a le aduce la cunoștință reginei, făcu regele oarecum încurcat.

— Am prevăzut dorința Majestății Voastre, spuse Dumouriez și iată patru copii conforme, certificate de mine.

— Dați atunci drumul scrisorilor, spuse regele.

Dumouriez se duse la ușa prin care intrase. Un aghiotant aștepta, și el îi înmînă scrisorile.

O clipă mai tîrziu, se auzi galopul mai multor cai care ieșeau din curtea palatului Tuileries.

— Fie ! spuse regele răspunzînd gîndului său. Și-acum să vedem componența cabinetului dumneavoastră.

— Sire, spuse Dumouriez, aș dori mai întîi ca Majestatea Voastră să-l roage pe domnul Cahier de Gerville să binevoiască să rămînă printre noi.

— L-am și rugat, spuse regele.

— Și-am avut regretul să persist în refuzul meu, Sire. Sănătatea mea se zdruncină pe zi ce trece și am mare nevoie de odihnă.

— Îl auziți, domnule ! spuse regele întorcîndu-se spre Dumouriez.

— Da, Sire.

— Ei bine, insistă regele, miniștrii dumneavoastră, domnule ?

— Îl avem pe domnul de Grave, care vrea să rămînă.

De Grave întinse mîna.

— Sire, spuse el, cuvintele domnului Dumouriez v-au surprins adineauri prin sinceritatea lor. Ale mele vă vor uimi încă și mai mult prin umilința lor.

— Vorbiți, domnule, spuse regele.

— Vedeți, Sire, reluă de Grave scoțînd o hîrtie din buzunar, iată o apreciere cam severă, dar destul de dreaptă, pe care mi-o face o femeie de mare valoare. Aveți bunătatea s-o citiți.

Regele luă hîrtia și citi :

De Grave deține ministerul de război. Este un om mărunt în toate privințele. Natura l-a făcut blînd și timid. Prejudecățile îl obligă să fie mîndru, pe cînd inima îl îmbie să fie amabil. Rezultă că, încercînd să împace totul, sfîrșește prin a nu fi nimic. Îl văd ca un bun curtean mergînd în urma regelui, cu capul semeț pe trupu-i firav, arătînd albul ochilor săi albaștri pe care, după masa de prînz, nu-i poate ține deschiși decît cu ajutorul a trei-patru cești de cafea. Vorbind puțin, ca și cum ar face-o din discreție, dar în realitate pentru că este lipsit de idei, și pierzîndu-și atît de rău capul printre treburile departamentului pe care-l conduce, încît într-o bună zi va cere singur să se retragă.

— Chiar așa, spuse Ludovic al XVI-lea, care ezitase să citească pînă la capăt și care nu luase hîrtia decît la invitația domnului de Grave însuși, iată o adevărată apreciere de femeie. Să fie oare a doamnei de Staël ?

— Nu, e mai mult decît atîta. Este a doameni Roland, Sire.

— Și cum spuneați, domnule de Grave, asta e și părerea ce o aveți despre propria dumneavoastră persoană ?

— În multe privințe, Sire. Voi rămîne deci la minister pînă îl voi pune la curent pe urmașul meu După care

o voi ruga pe Majestatea Voastră să-mi primească demisia.

— Aveți dreptate, domnule. Iată un limbaj încă și mai surprinzător decît al domnului Dumouriez. Dacă țineți cu adevărat să vă retrageți, mi-ar plăcea să primesc un urmaș propus chiar de dumneavoastră.

— Tocmai voiam să rog pe Majestatea Voastră să-mi dea voie să-i prezint pe domnul Servan, un om cinstit în toată accepția cuvîntului, cu un caracter ferm, cu moravuri neviciate, cu deplina austeritate a unui filozof și cu bunătatea unei inimi de femeie. De altfel, Sire, e un patriot luminat, un militar curajos și un ministru vigilent.

— Bine, fie și domnul Servan! Iată-ne deci cu trei miniștri: domnul Dumouriez la Afacerile externe, domnul Servan la ministerul de Război, domnul Lacoste la Marină. Pe cine punem la Finanțe?

— Pe domnul Clavières, Sire, dacă sînteți de acord. Este un om cu largi cunoștințe în materie de finanțe și cu o deosebită îndemînare în mînuirea banilor.

— Da, spuse regele, așa e, se spune că este activ și muncitor, dar irascibil și încăpățînat, prea pretențios și cusurgiu în discuții.

— Acestea sînt defecte comune tuturor membrilor cabinetului, Sire.

— Să trecem atunci peste cusururile domnului Clavières. Iată-l deci pe domnul Clavières la Finanțe. Să vedem acum Justiția. Cui o vom da?

— Sire, mi se recomandă un avocat din Bordeaux, domnul Duranthon.

— Girondin, bineînțeles?

— Da, Sire. E un bărbat destul de luminat, foarte corect, bun cetățean, dar fără vigoare și încet. Îl vom pune noi pe jar și vom fi tari în locul lui.

— Mai rămîn Internele.

— Părerea unanimă este, Sire, că acest minister i se potrivește domnului Roland.

— Doamnei Roland, vreți să spuneți.

— Domnului și doamnei Roland.

— Îi cunoașteți?

— Nu, Sire, dar după cum am fost asigurat, bărbatul seamănă cu un personaj din Plutarh, iar femeia cu o eroină din Tit-Liviu.

— Știți cum va fi numit cabinetul dumneavoastră, domnule Dumouriez, sau cum este numit chiar de pe acum ?

— Nu, Sire.

— Cabinetul *sans-culotte* [1].

— Accept denumirea, Sire. Se va vedea cu atît mai bine că sîntem bărbați.

— Și toți colegii dumneavoastră sînt pregătiți ?

— Abia jumătate din ei sînt preveniți.

— Vor accepta ?

— Sînt sigur.

— Ei bine, domnule, duceți-vă, și poimîine ținem primul consiliu.

— Pe poimîine, Sire.

— Știți, spuse regele întorcîndu-se spre Cahier de Gerville și de Grave, aveți timp pînă poimîine să reflectați, domnilor.

— Sire, am și reflectat. Ne vom prezenta poimîine doar pentru a-i instala pe succesorii noștri. Cei trei miniștri se retraseră. Dar înainte de a fi ajuns la scara mare, un valet îi ajunse din urmă și, adresîndu-se lui Dumouriez, îi spuse :

— Domnule general, regele vă roagă să mă urmați, are să vă spună ceva.

Dumouriez își salută colegii și, rămînînd în urmă, întrebă :

— Regele sau regina ?

— Regina, domnule. Dar a considerat inutil ca acești doi domni să știe că ea este cea care vă cheamă.

Dumouriez clătină din cap.

— Ah ! Iată de ce mă temeam ! spuse el.

— Refuzați ? întrebă valetul, care nu era altul decît Weber.

— Nu, vă urmez.

---

[1] *Sans-culotte* : pantaloni — poreclă dată de aristocrație — care purtau pantaloni scurți, bufanți — revoluționarilor francezi, pe care aceștia din urmă au adoptat-o apoi ca sinonim al *patriotului*. (N.T.)

— Veniți.

Valetul îl conduse pe Dumouriez, prin coridoare abia luminate, pînă la camera reginei. Apoi, fără să-l anunțe pe general pe numele său, spuse :

— Iată persoana pe care a chemat-o Majestatea Voastră.

Dumouriez intră.

Niciodată, nici chiar în momentul executării unei șarje sau în plin asalt inima nu-i bătuse atît de tare. Căci niciodată, și el o înțelegea foarte bine, nu trecuse printr-un asemenea pericol.

Drumul ce i se deschidea era presărat de cadavrele unor morți sau vii, și mergînd pe el putea să se izbească de trupurile lui Calonne, Necker, Mirabeau, Barnave și La Fayette.

Regina se plimba cu pași mari. Era foarte îmbujorată. Dumouriez se opri în pragul ușii, care se închise în urma lui. Regina înaintă spre el cu un aer majestuos și iritat.

— Domnule, spuse ea, atacînd problema cu obișnuita ei promptitudine, sînteți atotputernic în clipa de față, dar aceasta grație poporului, și poporul își sfarmă repede idolii. Se spune că sînteți foarte talentat. Ar fi bine să aveți mai întîi talentul de a înțelege că nici regele, nici eu nu putem suporta toate aceste inovații. Constituția dumneavoastră este o mașină pneumatică : regalitatea se sufocă în ea din lipsă de aer. Am trimis deci să vă cheme pentru a vă spune, înainte de a merge prea departe, să vă hotărîți și să alegeți între noi și iacobini.

— Doamnă, spuse Dumouriez, sînt dezolat de penibila confidență pe care Majestatea Voastră mi-o face. Dar bănuind că regina se afla ascunsă în spatele draperiei, mă așteptam la ceea ce mi se întîmplă acum.

— În acest caz ați pregătit un răspuns ? întrebă regina.

— Iată-l, doamnă. Mă aflu între rege și națiune, dar aparțin, înainte de toate, patriei.

— Patriei ! Patriei ! repetă regina. Dar regele nu mai e oare nimic, dacă toată lumea aparține acum patriei și nimeni lui ?

— Ba da, doamnă, regele este de-a pururi rege. Dar a prestat jurămînt pe Constituție și, din ziua în care acest

jurămînt a fost pronunţat, regele trebuie să fie unul din primii sclavi ai acestei Constituţii.

— Jurămînt forţat, domnule ! Jurămînt nul !

Dumouriez rămase o clipă mut şi, actor abil, o privi pe regină cu o profundă compătimire.

— Doamnă, reluă el în cele din urmă, permiteţi-mi să vă spun că salvarea dumneavoastră, a regelui, a auguştilor dumneavoastră copii este legată de această Constituţie, pe care o dispreţuiţi şi care vă va salva dacă admiteţi să fiţi salvaţi de ea... V-aş sluji foarte prost şi l-aş sluji prost pe rege dacă v-aş vorbi altfel.

Dar regina, întrerupîndu-l cu un gest imperios, spuse :

— Oh ! Domnule, domnule ! Mergeţi pe un drum greşit, vă asigur !

Adăugă apoi, cu un accent abia sesizabil de ameninţare :

— Luaţi aminte !

— Doamnă, răspunse Dumouriez cu un ton perfect calm, am peste cincizeci de ani, viaţa mi-a fost presărată cu nenumărate primejdii şi, preluînd ministerul, mi-am spus că răspunderea ministerială nu e deloc cea mai mare primejdie prin care voi trece.

— Oh ! exclamă regina lovindu-şi o mînă de cealaltă, nu vă mai rămîne decît să mă calomniaţi, domnule !

— Să vă calomniez pe dumneavoastră, doamnă ?

— Da... Doriţi să vă explic sensul cuvintelor pe care le-aţi pronunţat ?

— Spuneţi, doamnă.

— Ei bine, aţi spus nici mai mult, nici mai puţin, că aş fi capabilă să pun pe cineva să vă asasineze... Oh ! oh ! domnule...

Şi două lacrimi mari îi scăpară din ochi.

— Ferească Sfîntul să aduc o asemenea injurie reginei mele ! Caracterul Majestăţii Voastre e prea ales, prea nobil, pentru a inspira celui mai nefinduplecat dintre duşmanii săi o asemenea bănuială. Ea a dat dovezi de eroism pe care le-am admirat şi care m-au legat de ea.

— Spuneţi adevărul, domnule ? spuse regina cu un glas în care stăruia emoţia.

— Oh ! pe onoarea mea, doamnă, vă jur.

— Atunci, scuzați-mă, spuse ea, și dați-mi brațul. Sînt atît de slăbită încît în unele momente simt că sînt gata-gata să cad.

Și într-adevăr, pălind, își dădu capul pe spate.

Era o realitate ? Era unul din acele jocuri extraordinare în care seducătoarea Medeea era atît de abilă ?

Dumouriez, oricît de abil era el însuși, căzu în plasă, ori, mai abil chiar decît regina, se prefăcu doar a fi prins.

— Credeți-mă, doamnă, spuse el, n-am nici un interes să vă înșel. Am oroare, la fel ca și dumneavoastră, de anarhie și de crimă. Credeți-mă, am experiență. Sînt mai în măsură decît Majestatea Voastră să judec evenimentele. Ceea ce se întîmplă nu e nicidecum rezultatul intrigilor ducelui de Orléans, cum ați fost făcută să credeți. Nu e deloc efectul urii domnului Pitt, cum ați presupus. Nu e nici măcar o mișcare populară trecătoare. Este insurecția aproape unanimă a întregii națiuni împotriva unor abuzuri de mult înrădăcinate. Știu bine că în toate astea există o mare dușmănie care aține focul. Să-i lăsăm deoparte pe ticăloși și pe nebuni. În revoluția ce se înfăptuiește să nu luăm în considerare decît pe rege și națiunea. Tot ce tinde să-i separe urmărește pieirea amîndurora. Eu, doamnă, am venit să lucrez din toate puterile mele pentru a-i reuni. Ajutați-mă în loc să puneți piedici. N-aveți încredere în mine ? Sînt oare un obstacol în calea planurilor dumneavoastră contrarevoluționare ? Spuneți-mi-o, doamnă. Îmi voi duce de îndată demisia regelui și mă voi retrage, să deplîng soarta patriei mele și a dumneavoastră.

— Nu ! nu ! spuse regina. Rămîneți și scuzați-mă.

— Eu să vă scuz, doamnă ? Oh ! vă implor, nu vă umiliți într-atîta !

— De ce să nu mă umilesc ? Mai sînt încă regină ? Mai sînt încă o femeie ?

Ea se duse la fereastră și o deschise, cu tot frigul înserării. Luna arginta vîrfurile desfrunzite ale arborilor din Tuileries.

— Toată lumea are dreptul la soare și la aer, nu-i așa ? Ei bine, doar mie îmi sînt refuzate aerul și soarele. Nu îndrăznesc să stau la fereastră, nici în dreptul curții

nici al grădinii. Alaltăieri mă așed spre curte. Un tînăr din gardă mă apostrofează cu o injurătură grosolană, adăugînd : „Oh ! Ce plăcere aș avea să-ți duc capul în vîrful baionetei mele !“ Ieri, deschid fereastra spre grădină. Într-un colț văd un bărbat urcat pe un scaun, citind niște mîrșăvii împotriva noastră. În altul, un preot care este tîrît într-un bazin, copleșit de lovituri și de injurii. Și, în același timp, ca și cum asemenea scene ar face parte din cursul normal al vieții, fără să le pese de ele, oameni care se joacă cu mingea, se plimbă liniștiți... Ce vremuri, domnule ! Ce loc ! Ce popor ! Și vreți să mă mai cred regină, să mă mai cred femeie ?

Și regina se trînti pe o canapea, ascunzîndu-și capul în mîini. Dumouriez puse un genunchi la pămînt, luă respectuos poala rochiei și i-o sărută.

— Doamnă, spuse el, din moment ce îmi iau sarcina să susțin lupta, ori veți redeveni femeie fericită și regină puternică, ori îmi voi pierde viața în luptă !

Și, ridicîndu-se, o salută pe regină și ieși în mare grabă. Regina îl privi îndepărtîndu-se, cu un aer disperat.

— Regină puternică ? repetă ea. Poate grație sabiei tale mai e posibil. Dar femeie fericită, niciodată ! Niciodată ! Niciodată !

Și lăsă să-i cadă capul pe pernele canapelei, murmurînd un nume care-i devenea pe zi ce trece mai scump și mai dureros : numele lui Charny !

Capitolul 33

BONETA ROȘIE

Cum s-a văzut, Dumouriez se retrăsese foarte repede, mai întîi fiindcă nu putea suprta disperarea reginei, apoi fiindcă, puțin sensibil la idei, era mai interesat de oameni. Nu avea deloc sentimentul conștiinței politice, dar era deosebit de accesibil sentimentului de milă. Și apoi, îl aștepta Brissot spre a-l conduce la iacobini, iar

Dumouriez nu voia să întîrzie în a se supune puternicului Club.

De Adunare nu se neliniştea deloc, din moment ce era omul lui Pétion, Gensonné, Brissot şi al Girondei.

Dar nu era omul lui Robespierre, al lui Collot d'Herbois şi al lui Couthon. Şi tocmai aceştia trei îi conduceau pe iacobini.

Prezenţa lui nu fusese prevăzută. Era o lovitură deosebit de îndrăzneaţă din partea unui ministru al regelui să vină la iacobini. De aceea, chiar în momentul cînd i se pronunţă numele, toate privirile se întoarseră spre el.

Ce va face Robespierre văzîndu-l ?

Robespierre se întoarse ca şi ceilalţi, ciuli urechile la numele care zbura din gură în gură, apoi, încruntîndu-şi sprîncenele, redeveni nepăsător şi tăcut.

O tăcere de gheaţă se răspîndi de îndată în sală. Dumouriez înţelese că trebuie să ia taurul de coarne.

Ca semn de egalitate, iacobinii tocmai adoptaseră boneta roşie. Doar trei sau patru membri judecaseră, fără îndoială, că patriotismul lor este suficient de cunoscut pentru a nu avea nevoie să dea această dovadă.

Robespierre era unul dintre aceştia.

Dumouriez nu ezită : îşi zvîrli pălăria, luă de pe capul unui patriot alături de care se aşezase boneta roşie, şi-o înfundă peste urechi şi urcă la tribună arborînd semnul egalităţii.

Sala întreagă izbucni în aplauze.

Ceva ca un şuierat de viperă şerpui în mijlocul acestor aplauze şi le stinse pe dată.

Era un „sst" pornit de pe buzele subţiri ale lui Robespierre.

De atunci, Dumouriez mărturisi de mai multe ori că niciodată şuieratul gloanţelor trecînd deasupra capului său nu-l făcuse să tremure ca şuieratul ieşit din buzele fostului deputat de Arras.

Dar Dumouriez era un jucător-tare, general şi orator în acelaşi timp, greu de doborît atît pe cîmpul de bătălie, cît şi la tribună.

Aşteptă cu un surîs calm ca această linişte glacială să se instaleze, şi apoi rosti cu glas vibrant :

— Fraţi şi prieteni, toate clipele vieţii mele vor fi de acum înainte consacrate străduinţei de a duce la îndeplinire voinţa poporului şi de a justifica totodată încrederea regelui constituţional. Voi pune în negocierile mele cu străinătatea toată energia unui popor liber, şi aceste negocieri vor aduce în curînd o pace sigură sau un război hotărîtor !

La aceste cuvinte, aplauzele izbucniră din nou, în pofida apelului la „linişte" făcut de Robespierre.

— Dacă vom avea război, continuă oratorul, îmi voi rupe pana politică şi-mi voi ocupa gradul în armată, pentru a triumfa sau a muri liber alături de fraţii mei ! O mare povară apasă pe umerii mei. Fraţilor, ajutaţi-mă s-o port. Spuneţi-mi adevărul, cel mai curat adevăr, dar respingeţi calomnia şi nu respingeţi un cetăţean pe care-l cunoaşteţi ca sincer şi neînfricat şi care se devotează cauzei revoluţiei.

Dumouriez terminase. Coborî în mijlocul aplauzelor. Aceste aplauze îl iritară pe Collot d'Herbois, actorul atît de des fluierat, atît de rar aplaudat.

— De ce aceste aplauze ? strigă el de pe locul său. Dacă Dumouriez vine aici ca ministru, n-avem nimic să-i răspundem. Dacă vine ca afiliat şi ca frate, nu-şi face decît datoria şi adoptă opiniile noastre. N-avem deci decît un răspuns să-i dăm : să acţioneze cum a vorbit !

Dumouriez făcu un semn cu mîna, care voia să spună : „Chiar aşa am de gînd să fac !"

Atunci se ridică Robespierre, cu un zîmbet aspru. Lumea înţelese că vrea să se ducă la tribună — şi-i făcu loc, că vrea să vorbească — şi tăcu.

Numai că această linişte, comparată cu aceea care-l întîmpinase pe Dumouriez, era blîndă şi mîngîietoare.

Urcă la tribună şi vorbi cu solemnitatea-i obişnuită :

— Nu fac parte dintre aceia care cred absolut imposibil ca un ministru să fie patriot, şi primesc chiar cu plăcere prezicerile ce ni le împărtăşeşte domnul Dumouriez. Cînd îşi va fi împlinit promisiunile, cînd îl va fi îmblînzit pe duşmanii înarmaţi împotriva noastră de predecesorii săi şi de conspiratorii care mai conduc încă şi azi guvernul, în pofida izgonirii cîtorva miniştri, atunci

şi numai atunci voi fi dispus să-i fac elogii. Dar nici atunci nu voi putea socoti că orice bun cetăţean al acestei societăţi n-ar fi egalul său. Numai poporul e mare, el singur e demn de respect în ochii mei. Fleacurile puterii miniſteriale dispar în faţa sa. Din respect pentru popor, pentru ministrul însuşi, cer ca intrarea sa aici să nu fie marcată prin omagii care ar atesta decăderea spiritului public. El ne cere sfaturi. Îi promit, în ce mă priveşte, să-i dau sfaturi care să fie folositoare şi lui, şi cauzei generale. Atîta timp cît domnul Dumouriez va proba, prin dovezi grăitoare de patriotism şi mai ales prin servicii reale făcute patriei, că e fratele bunilor cetăţeni şi apărătorul poporului, nu va avea aici decît sprijinitori. Nu mă tem pentru această societate de prezenţa nici unui ministru, dar declar că în momentul cînd un ministru va avea aici mai multă influenţă decît un simplu cetăţean, voi cere ostracizarea lui. Nu se va întîmpla niciodată altfel.

Şi, în mijlocul aplauzelor, ursuzul orator coborî de la tribună. Dar o capcană îl aştepta pe ultima treaptă. Dumouriez, simulînd entuziasmul, se afla acolo cu braţele deschise.

— Virtuosule Robespierre, exclamă el, cetăţean incoruptibil, îngăduie-mi să te îmbrăţişez !

Şi în ciuda eforturilor fostului constituant, îl strînse la pieptul său. Nu se văzu decît actul ce se împlinea, nu şi dezgustul manifestat de Robespierre faţă de înfăptuirea lui.

Întreaga sală izbucni din nou în aplauze.

— Vino, îi spuse încet de tot Dumouriez lui Brissot, s-a isprăvit comedia ! Am pus boneta roşie şi l-am îmbrăţişat pe Robespierre : sînt sacrosanct !

Şi, într-adevăr, ajunse la uşă în mijlocul uralelor sălii şi ale tribunelor.

La uşă, un tînăr în uniformă de aprod schimbă cu ministrul o privire rapidă şi o încă mai rapidă strîngere de mînă. Acest tînăr era ducele de Chartres.

Suna tocmai de unsprezece seara. Brissot îl călăuzea pe Dumouriez : cu un pas grăbit, se îndreptau amîndoi

spre locuința soților Roland. Aceștia mai stăteau încă pe strada Guénégaud.

Fuseseră preveniți din ajun de Brissot că Dumoriez, la îndemnul lui Gensonné și al lui, urma să-l propună regelui pe Roland ca ministru de Interne. Brissot îl întrebase atunci pe Roland dacă se simțea destul de puternic pentru o asemenea însărcinare, și Roland, naiv ca totdeauna, răspunse că se credea în stare.

Dumouriez venea să-l anunțe că lucrul era împlinit.

Roland și Dumouriez nu se cunoșteau decît după nume. Nu se văzuseră încă niciodată. Se înțelege cu cîtă curiozitate se priviră viitorii colegi.

După complimentele de rigoare, prin care Dumouriez își exprima satisfacția deosebită pentru chemarea în guvern a unui patriot luminat și virtuos ca el, convorbirea trecu în mod firesc la rege.

— De aici va veni piedica, spuse Roland zîmbind.

— Ei bine, iată, voi spune ceva în care veți vedea o naivitate a mea, pentru care cu siguranță nu voi fi lăudat, spuse Dumouriez. Îl cred pe rege un om cinstit și un patriot sincer.

Apoi, văzînd că doamna Roland nu dădea nici un răspuns și se mulțumea să surîdă, Dumouriez întrebă :

— Nu e și părerea doamnei Roland ?

— L-ați văzut pe rege ? întrebă ea.

— Da.

— Ați văzut-o pe regină ?

Fu rîndul lui Dumouriez să nu răspundă și să se mărginească a zîmbi.

Își dădură întîlnire a doua zi la unsprezece dimineața, pentru a depune jurămîntul. Ieșind de la Adunare, urmau să se ducă la rege.

Era unsprezece și jumătate. Dumouriez ar mai fi rămas încă, dar era tîrziu pentru niște oameni simpli ca soții Roland.

De ce ar mai fi rămas Dumouriez ? Iată de ce. În rapida privire pe care, intrînd în casa lor, Dumouriez o aruncase asupra soției și bărbatului, remarcase în primul rînd bătrînețea soțului — Roland avea cu zece ani mai mult decît Dumouriez iar Dumouriez părea cu două-

zeci de ani mai tînăr decît Roland — şi formele plan-uroase ale soţiei.

Dumouriez era unul dintre acei bărbaţi care nu pot vedea un soţ bătrîn fără să rîdă şi o femeie tînără fără s-o dorească. Ceea ce a displăcut în acelaşi timp şi soţiei şi soţului, şi i-a făcut pe amîndoi să le atragă atenţia lui Brissot şi generalului că e tîrziu.

Brissot şi Dumouriez plecară.

— Ei bine, o întrebă Roland pe soţia lui cînd uşa se închise, ce crezi despre viitorul nostru coleg ?

Doamna Roland zîmbi.

— Există oameni, spuse ea, pe care nu e nevoie să-i vezi de două ori spre a-ţi face o părere despre ei. Are un spirit subtil, un caracter maleabil, o privire falsă. A exprimat o mare satisfacţie pentru alegerea patriotică pe care era însărcinat să ţi-o comunice. Ei bine, n-aş fi mirată să te concedieze într-o bună zi.

— E punct cu punct şi părerea mea, spuse Roland.

Şi amîndoi se culcară cu obişnuitul lor calm, nebănuind nici unul, nici celălalt, că mîna de fier a destinului tocmai înscrisese numele lor cu litere de sînge în analele Revoluţiei.

A doua zi, noul ministru depuse jurămînt în faţa Adunării naţionale, apoi se duse la Tuileries.

Roland era încălţat cu ghete cu şireturi, fiindcă n-avea probabil bani să-şi cumpere catarame. Purta o pălărie rotundă, fiindcă nu purtase niciodată altceva. Se duse la Tuileries în costumul său obişnuit şi era ultimul, în urma colegilor săi.

Maestrul de ceremonii, domnul de Brézé, îi lăsă să intre pe primii cinci, dar îl opri pe Roland.

Roland habar n-avea de ce i se refuză intrarea.

— Dar şi eu, spuse el, sînt ministru ca şi ceilalţi. Chiar ministru de interne !

Maestrul de ceremonii nu părea convins în ruptul capului.

Dumouriez auzi discuţia şi interveni.

— De ce refuzaţi intrarea domnului Roland ?

— Eh, domnule, exclamă maestrul de ceremonii frîngîndu-şi mîinile, cu pălărie rotundă, şi fără catarame !

— Ah ! domnule, răspunse Dumouriez cu cel mai mare sînge rece, cu pălărie rotundă, şi fără catarame : totu-i pierdut.

Şi îl împinse pe Roland în cabinetul regelui.

Capitolul 34

ÎN AFARĂ ŞI ÎNAUNTRU

Acest guvern, care intrase atît de greu în cabinetu' regelui, se putea numi guvernul de război.

La 1 martie murise împăratul Leopold, în mijlocu haremului său italian, ucis de afrodisiacele ce şi le pre para singur.

Regina, care citise într-o zi în nu se ştie ce pamfle iacobin că un pateu îi va veni de hac împăratului Aus triei, regina care îl chemase pe Gilbert pentru a-l întreb: dacă există un antidot universal, regina strigă sus şi tar că fratele ei fusese otrăvit. Odată cu Leopold dispăru ş politica austriacă de tergiversare.

Cel ce urca pe tron, Francisc al II-lea — pe care l-am cunoscut şi care, după ce a fost contemporanul părinţilor noştri a fost şi al nostru — era un amestec de sînge german şi italian. Austriac, născut la Florenţa, slab, vio lent, viclean, om cinstit după părerea preoţilor ; inimă de piatră şi bigot, ascunzîndu-şi duplicitatea sub o fizio nomie placidă, sub o mască trandafirie, de o fixitate înspăimîntătoare ; mergînd ca un automat, ca statuia comandorului, sau ca spectrul regelui Danemarcei ; din du-şi fiica învingătorului pentru a nu-i ceda provinciile sale, apoi lovindu-l pe la spate la primul pas de retragere determinat de vîntul înghețat din nord ; în sfîrşit, Francisc al II-lea, omul temniţelor din Spielberg, călăul Andryanei şi al lui Silvio Pellico !

Iată cine era protectorul emigranţilor, aliatul Prusiei duşmanul Franţei.

Ambasadorul nostru la Viena, domnul de Noailles era, să zicem aşa, prizonier în palatul său.

Ambasadorul nostru la Berlin, domnul de Ségur, a fost precedat de zvonul că venea să surprindă secretele regelui Prusiei devenind amantul metreselor acestuia. Din întîmplare, acest rege al Prusiei avea amante, nu glumă!

Domnul de Ségur se prezentă în audiență publică în același timp cu trimisul de la Coblenz [1]. Regele întoarse spatele ambasadorului Franței și-l întrebă pe delegatul prinților cum o mai duce contele d'Artois.

Prusia se credea pe atunci, cum se mai crede și astăzi, în fruntea progresului german. Trăia încă din acele stranii tradiții filozofice ale regelui Frederic, care încuraja rezistența turcă și revoluțiile poloneze, înăbușind în același timp libertățile Olandei. O guvernare cu mînă hulpavă care pescuiește fără încetare în apa tulbure a revoluțiilor, cînd un Neuchâtel, cînd o parte din Pomerania, cînd o parte din Polonia.

Aceștia erau cei doi dușmani vizibili ai noștri, Francisc al II-lea și Frederic Wilhelm. Dușmanii noștri încă nevăzuți erau Anglia, Rusia și Spania.

Șeful întregii coaliții avea să fie agresivul rege al Suediei, acest pitic înarmat ca un uriaș, care era numit Gustav al III-lea și pe care îl ținea în mînă Ecaterina a II-a.

Urcarea lui Francisc al II-lea pe tronul Austriei se făcu cunoscută prin următoarea notă diplomatică :

1. Să se dea satisfacție principilor germani deținători de bunuri în regat — altfel spus, să se recunoască suzeranitatea imperială în mijlocul departamentelor noastre — susținînd Austria în interiorul Franței [2].

2. Să fie înapoiat Avignon, pentru ca, la fel ca odinioară, regiunea Provence să fie dezmembrată.

3. Să fie restabilită monarhia în poziția avută la 23 iunie 1789.

---

[1] Centrul emigraților aristocrați în perioada revoluției franceze. (N. T.)

[2] Michelet. — Dacă aș fi obligat să-l citez pe marele nostru istoric de fiecare dată cînd împrumut de la el cîte ceva, cititorii noștri ar găsi numele său în josul fiecăreia din paginile noastre. (N.A.)

Era evident că această notă răspundea dorințelor secrete ale regelui și reginei.

Dumouriez ridică din umeri.

S-ar fi spus că Austria adormise la 23 iunie și, după un somn de trei ani, credea că se trezește la 24.

La 16 martie 1792, Gustav este asasinat în mijlocul unui bal.

Nota austriacă îi parveni lui Dumouriez a treia zi după asasinat, încă necunoscut în Franța. El o duse îndată lui Ludovic al XVI-lea.

Pe cînd Maria-Antoaneta, adeptă a procedeelor extreme, dorea un război pe care îl considera eliberator pentru ea, pe atît regele, omul căii de mijloc, al încetinelii, al tergiversării și al căilor plezișe, pe atît regele se temea de el.

Într-adevăr, odată războiul declarat, imaginați-vă o victorie : el ar fi la discreția generalului biruitor ; imaginați-vă o înfrîngere : poporul l-ar face răspunzător, ar striga că a fost trădat, s-ar năpusti asupra castelului Tuileries.

În sfîrșit, dacă dușmanul ar pătrunde pînă în Paris, pe cine ar aduce cu el ? Pe Monsieur, adică pe regentul regatului.

Ludovic al XVI-lea decăzut din drepturi, Maria-Antoaneta pusă sub acuzare ca soția infidelă, fiii Franței proclamați poate copii adulterini, acestea ar fi fost rezultatele înapoierii emigraților la Paris. Regele se încredea în austrieci, în germani, în prusaci, dar nu avea încredere în emigranți.

La citirea notei, el înțelese totuși că venise ceasul cînd trebuia să tragă sabia Franței și cînd nu mai putea da înapoi.

La 20 aprilie regele și Dumouriez intrară în Adunarea Națională : ei aduceau declarația de război Austriei. Declarația fu primită cu entuziasm.

În acest ceas solemn, în Franța existau patru partide bine închegate :

adepții monarhiei absolute — regina făcea parte din acest partid ;

adepții monarhiei constituționale — regele pretindea că este de-ai lor ;

republicanii ;

anarhiștii.

Monarhiștii absoluți n-au, în afară de regină, șefi recunoscuți în Franța. Sînt reprezentați în străinătate de Monsieur, de contele de Artois, de prințul de Condé și de ducele Charles de Lorraine. Domnul de Breteuil la Viena, domnul Merci d'Argenteau la Bruxelles sînt reprezentanții reginei pe lîngă acest partid.

Șefii partidului constituționalist sînt La Fayette, Bailly, Barnave, Lameth, Duport, în sfîrșit, cei de la „Feuillants". Regele nici nu dorește altceva decît să renunțe la monarhia absolută și să meargă alături de ei. Totuși înclină mai mult să se țină în urmă decît să stea în frunte.

Șefii partidului republican sînt Brissot, Vergniaud, Gaudet, Pétion, Roland, Isnard, Ducos, Condorcet și Couthon.

Șefii anarhiștilor sînt Marat, Danton, Santerre, Gonchon, Camille Desmoulins, Hébert, Legendre, Fabre d'Eglantine și Collot d'Herbois.

Dumouriez va fi ceea ce i se va cere, cu condiția să găsească profit și renume.

Robespierre se retrăsese în umbră : el aștepta.

Acum, cui va fi înmînat drapelul Revoluției, pe care îl fluturase la tribuna Adunării Dumouriez, acest patriot incert ?

Lui La Fayette, omul de pe Champ-de-Mars ? !

Lui Luckner ! Franța nu-l cunoaște decît prin răul ce i l-a făcut ca partizan în războiul de șapte ani.

Lui Rochambeau, care nu voia decît un război defensiv și care se simțea umilit văzînd cum Dumouriez dă ordine direct locotenenților săi.

Aceștia erau cei trei oameni care comandau cele trei corpuri de armată gata să intre în luptă.

La Fayette apăra centrul ; el trebuia să coboare repede Meusa, înaintînd de la Givet la Namur.

Luckner apăra provincia Franche-Comté.

Rochambeau apăra Flandra.

Sprijinit de un corp de armată pe care Rochambeau îl va trimite din Flandra, sub comanda lui Biron, La Fayette va cuceri Namur și vă mărșălui spre Bruxelles, unde îl aștepta, cu brațele deschise, revoluția din Brabant.

La Fayette avea rolul cel mai frumos : era în avangardă. Lui îi rezervase Dumouriez prima victorie. Această victorie urma să-l facă comandant-șef.

La Fayette, victorios și comandant-suprem, Dumouriez ministru de război vor lepăda boneta roșie și îi vor zdrobi cu o mînă pe girondini și cu cealaltă pe iacobini.

Contrarevoluția era gata !

Dar Robespierre ?

Robespierre, am spus-o, reintrase în umbră, și mulți pretindeau că exista un pasaj subteran care lega prăvălia tîmplarului Duplay cu reședința regală a lui Ludovic al XVI-lea.

Nu de aici venea oare pensia plătită mai tîrziu de doamna ducesă d'Angoulême domnișoarei Robespierre ?

Dar și de astă dată, ca întotdeauna, La Fayette rată ocazia.

Apoi urma să se facă războiul cu partizanii păcii. Îndeosebi intendenții erau prietenii dușmanilor noștri. Ar fi lăsat cu plăcere trupele noastre fără hrană și fără muniții, ceea ce și făcură, pentru a asigura pîinea și pulberea prusacilor și austriecilor.

În plus, rețineți bine că omul intrigilor ascunse, al subminării perfide, Dumouriez, nu neglija relațiile sale cu orleaniștii — relații care-i aduseră pieirea.

Biron era un general orleanist.

Astfel, orleaniștii și feuillanții — Biron și La Fayette — trebuiau să dea primele lovituri, să facă să sune fanfara primei victorii.

În dimineaa zilei de 28 aprilie, Biron cuceri Quiévrain și porni atacul spre Mons.

A doua zi, în 29, Théobald Dillon se îndreptă de la Lille spre Tournai.

Biron și Dillon erau doi aristocrați. Doi tineri chipeși și curajoși, șmecheri, spirituali, din școala lui Richelieu,

unul sincer în opiniile sale patriotice, celălalt neavînd timp să și le clarifice : va fi asasinat.

Am spus undeva că dragonii reprezentau arma aristocratică a armatei. Două regimente de dragoni mărșăluiau în fruntea celor trei mii de oameni ai lui Biron.

Deodată, fără să fi văzut măcar inamicul, dragonii încep să strige : „Fugiți ! Sîntem trădați !"

Panica este totală.

Același lucru i se întîmplă și lui Dillon.

Dillon întîlnește o trupă de nouă sute de austrieci. Dragonilor din avangarda sa li se face frică, fug tîrînd după ei infanteria, abandonînd căruțe, artilerie, trăsuri, și nu se opresc decît la Lille.

Acolo, fugarii pun lașitatea pe seama șefilor lor, îl ucid pe Théobald Dillon, pe locotenent-colonelul Bertois, după care le predau trupurile plebei din Lille, care-i spînzură și dansează în jurul cadavrelor.

Cine organizase această înfrîngere, cine urmărise să vîre teama în inimile patrioților și încrederea în cea a dușmanilor ?

Girondinii, care voiseră războiul și sîngerau pe ambele flancuri din rana dublă ce li se pricinuise, girondinii acuzară, — și trebuie s-o spunem că toate aparențele le dădeau dreptate — acuzară Curtea, adică pe regină.

Prima lor idee a fost să-i răspundă Mariei-Antoaneta cu aceeași monedă.

Dar monarhiei i se lăsase timp să-și pună o armură. Regina reorganizase, încetul cu încetul, acea faimoasă gardă constituțională autorizată de Constituantă, gardă care număra nu mai puțin de șase mii de oameni.

Și ce oameni ! Spadasini și maeștri de scrimă, care își permiteau să-i insulte pe reprezentanții patrioților pînă și pe băncile Adunării Naționale ; gentilomi bretoni și vedeeni, provensali din Nîmes și Arles, preoți zdraveni care, sub pretextul că au refuzat să depună jurămîntul, se lepădaseră de sutană și luaseră în mînă, în locul sfeștocului, sabia, pumnalul și pistolul ; apoi, o puzderie de cavaleri ai ordinului Saint-Louis, care ieșeau nu se știe de unde și care erau decorați nu se știe pentru ce. Dumouriez însuși se plînge de asta în memoriile sale : orice guvern care i-ar succeda acestuia n-ar putea reabi-

lita această frumoasă și nefericită decorație atît de darnic împărțită. În doi ani au fost acordate șase mii! Încît ministerul afacerilor externe refuză să primească marele cordon și ceru să-i fie dat domnului de Watteville, maior în regimentul elvețian Ernest.

Mai întîi trebuia străpunsă platoșa, apoi se va lovi în rege și regină.

Deodată se răspîndi zvonul că la vechea Școală militară se afla un drapel alb, că acest drapel, care urma să fie arborat din moment în moment, fusese dăruit de rege. Faptul amintea cocarda neagră din zilele de 5 și 6 octombrie.

Ținînd seama de cunoscutele opinii contrarevoluționare ale regelui și ale reginei — toată lumea era în așa hal de uimită că nu vede fluturînd drapelul alb deasupra palatului Tuileries, încît se aștepta să-l vadă ițindu-se într-o bună dimineață pe oricare alt monument.

La știrea existenței acestui drapel, poporul se îndreptă spre cazarmă. Găsi aici un drapel alb, mare cît o palmă, înfipt într-un tort dăruit de delfin.

Dar, în afară de această bucată de pînză lipsită de importanță, găsiră numeroase imnuri în onoarea regelui, numeroase cîntece injurioase la adresa Adunării și mii de foi cu texte contrarevoluționare.

Bazire făcu imediat un raport Adunării, în care spunea că garda regelui a izbucnit în strigăte de bucurie aflînd înfrîngerea de la Tournai și Quiévrain, și a exprimat speranța că în trei zile va cădea Valenciennes și, în cincisprezece zile, armatele străine vor fi la Paris.

Această gardă este o armă teribilă în mîinile monarhiei. N-ar putea ea, la ordinul regelui, să se îndrepte împotriva Adunării, să încercuiască sala Manège, să-i facă prizonieri pe reprezentanții națiunii, sau chiar să-i ucidă de la primul pînă la ultimul? Sau n-ar putea să-l ia pe rege, să-l scoată din Paris, să-l ducă la graniță, să organizeze o a doua fugă ca la Varennes, care să reușească de astă dată?

Iată de ce, la 22 mai, adică la trei săptămîni după dublul eșec de la Tournai și Quiévrain, noul primar al Parisului, Pétion, numit la presiunile reginei, care-l pro-

tejează din ură împotriva celui care a lăsat-o să fugă. Pétion i-a scris comandantului gărzii naționale, exprimînd fără înconjur temerile sale privind o posibilă plecare a regelui, invitîndu-l *să urmărească, să supravegheze și să înmulțească patrulele în împrejurimi...*

Să urmărească, să observe, ce ? Pétion nu o spune.

Să înmulțească patrulele ? Unde ? În ce împrejurimi ? Aceeași tăcere.

Dar, la ce bun să numească palatul Tuileries și pe rege ?

Cine este urmărit și supravegheat de regulă ? *Dușmanul !*

În jurul a ce se mărește numărul patrulelor ? *În jurul taberei inamice !*

Care este tabăra inamică ? *Palatul Tuileries.*

Cine este dușmanul ? *Regele.*

Astfel, iată pusă marea problemă.

Pétion, micul avocat din Chartres, fiul unui procuror, este cel care o pune urmașului sfîntului Ludovic, nepotului lui Ludovic al XIV-lea, regelui Franței !

Și regele Franței își manifestă nemulțumirea, căci înțelege că acest glas vorbește mai tare decît al lui, se plînge într-o scrisoare pe care directoratul departamentului dispune să fie afișată pe zidurile Parisului.

Dar Pétion nu se alarmează cîtuși de puțin. El nu răspunde și menține ordinul dat. Deci, Pétion este adevăratul rege.

Dacă aveți îndoieli, veți avea dovada pe dată.

Raportul lui Bazire cere să fie desființată garda constituțională a regelui și să se decreteze arestarea domnului de Brissac, șeful ei.

Fierul era cald ; girondinii îl bătură ca niște aspri fierari ce erau.

Pentru ei problema se pune în termenii : a fi, sau a nu fi ?

Decretul a fost dat în aceeași zi. Garda națională a fost dizolvată, șeful ei, ducele de Brissac, pus sub stare de arest, iar posturile de sentinelă de la Tuileries predate gărzii naționale.

O Charny ! Charny ! Unde te aflai ? Tu, care la Varennes erai pe cale să o salvezi pe regină cu trei sute

de călăreți, ce-ai fi făcut tu la Tuileries cu șase mii de oameni ?

Charny trăia fericit, uitînd toate în brațele soției sale, Andrée.

Capitolul 35

STRADA GUÉNEGAUD ȘI PALATUL TUILERIES

Ne amintim că de Grave și-a demisia, care aproape a fost refuzată de rege și respinsă de Dumouriez.

Dumouriez ținea să-l păstreze pe de Grave, care era omul său, și l-a păstrat. Dar la vestea dublului eșec despre care am pomenit, a fost obligat să-l sacrifice pe ministrul său de război. Îl părăsi, ca pe un ciolan aruncat cîinelui iacobin spre a-i potoli lătratul.

În locul său îl luă pe colonelul Servan, pe care îl propusese de la bun început regelui. Fără îndoială, nu știa ce fel de om e colegul său și ce lovitură va da monarhiei acest om.

Pe cînd regina veghea în mansardele palatului Tuileries, privind în zare dacă nu cumva sosesc austriecii atît de mult așteptați, o altă femeie stătea de veghe în micul ei salon din strada Guénégaud.

Una reprezenta contrarevoluția ; cealaltă, revoluția.

Se înțelege că despre doamna Roland vrem să vorbim. Ea îl propulsase pe Servan în guvern, la fel cum făcuse doamna de Staël cu Narbonne.

Mîna femeilor este peste tot prezentă în acești cumpliți ani 91, 92, 93.

Servan era mereu în salonul doamnei Roland. Ca toți girondinii, al cărui suflet, lumină, Egerie [1] era, el se inspira din acest suflet viteaz care ardea neîncetat, fără să se stingă vreodată.

Se spunea că era iubita lui Servan. Ea lăsa zvonurile să circule și, cu conștiința împăcată, zîmbea calomniei.

---

[1] *Egeria* — nimfă, soție și sfătuitoare a regelui roman Numa ; la figurat : sfetnică. (N.T.)

În fiecare zi își vedea soțul înapoindu-se zdrobit de luptă. El se simțea tîrît spre prăpastie, împreună cu colegul său Clavières, și totuși nimic nu era vizibil, totul putea fi tăgăduit.

În seara cînd Dumouriez venise să-i ofere ministerul de Interne, el își formulase condițiile :

— N-am altă avere decît onoarea, spusese el. Vreau ca onoarea mea să iasă neștirbită din acest cabinet. Un secretar va asista la toate deliberările Consiliului și va consemna părerile fiecăruia. În felul acesta se va vedea dacă am trădat vreodată patriotismul și libertatea.

Dumouriez își dădu adeziunea la condițiile exprimate. Simțea nevoia să-și acopere lipsa de popularitate cu mantia girondină. Dumouriez era unul dintre acei oameni care promit întotdeauna, chiar dacă după aceea nu își țin făgăduiala decît după împrejurări.

Dumouriez nu s-a ținut de cuvînt, și Roland a cerut zadarnic aducerea secretarului promis. Văzînd că nu poate obține consemnarea discuțiilor într-o arhivă secretă, Roland a recurs la publicitate. A fondat ziarul *Le Thermomètre*. Dar înțelegea prea bine că erau unele ședințe a căror dezvăluire imediată ar fi echivalat cu o trădare în favoarea dușmanului.

Numirea lui Servan îi veni în ajutor.

Dar nu era destul : neutralizat de Dumouriez, Consiliul nu progresa în nici o direcție.

Adunarea tocmai dăduse o lovitură : dizolvase garda constituțională și îl arestase pe Brissac.

Înapoindu-se acasă împreună cu Servan, în seara de 29 mai, Roland relată vestea.

— Ce s-a întîmplat cu soldații gărzii constituționale dizolvate ? întrebă doamna Roland.

— Nimic.

— Sînt liberi prin urmare ?

— Da, numai că au fost obligați să dezbrace uniforma albastră.

— Mîine vor îmbrăca uniforma roșie și se vor plimba ca soldați elvețieni.

Într-adevăr, a doua zi străzile erau străbătute în lung și în lat de uniforme elvețiene. Soldații gărzii dizolvate

schimbaseră uniforma, iată tot. Erau acolo, în Paris, întinzînd mîna străinilor, făcîndu-le semn să vină, gata să le deschidă barierele.

Cei doi oameni, Roland și Servan, nu găseau nici un remediu la toate astea.

Doamna Roland luă o foaie de hîrtie, puse o pană în mîna lui Servan :

— Scrieți ! spuse ea : *În legătură cu sărbătorirea zilei de 14 Iulie, propunem să se instituie la Paris o tabără de douăzeci de mii de voluntari...*

Servan lăsă să-i cadă pana înainte de a fi terminat fraza.

— Regele nu va consimți niciodată ! spuse el.

— Nici nu e vorba să-i propunem regelui această măsură, ci Adunării. Și nici nu trebuie cerută în calitate de ministru, ci în calitate de cetățean.

Ca la lumina unui fulger, Servan și Roland întrezăriră un imens orizont.

— Oh ! spuse Servan, aveți dreptate ! Cu asta și cu un decret privind clerul îl avem în mînă pe rege.

— Înțelegeți bine, nu-i așa ? Preoții înseamnă contrarevoluție în familie și în societate. Preoții au făcut să se adauge această frază la crezul lor : „Și acei ce vor plăti impozitele vor fi afurisiți !“ Cincizeci de preoți care au depus jurămîntul pe Constituție au fost masacrați, casele lor jefuite, pămînturile lor devastate. Așa că Adunarea să voteze de urgență un decret împotriva preoților rebeli. Terminați-vă moțiunea, Servan, Roland va redacta decretul.

Servan își termină fraza.

În același timp, Roland scria :

Deportarea preotului rebel în afara regatului va avea loc în termen de o lună, dacă ea va fi cerută de douăzeci de cetățeni activi, aprobată de district, pronunțată de guvern. Deportatul va primi trei livre pe zi drept cheltuieli de drum pînă la graniță.

Servan își citi propunerea despre tabăra celor douăzeci de mii de voluntari.

Roland își citi proiectul de decret despre deportarea preoților.

Într-adevăr, în asta consta întreaga problemă.

Va acționa regele în mod sincer ? Va trăda ?

Dacă regele era cu adevărat constituționalist, ar sancționa amîndouă decretele.

Dacă regele trădează, se va opune prin *veto*.

— Voi semna moțiunea cu privire la tabără ca cetățean, spuse Servan.

— Iar Vergniaud va propune decretul privind preoțimea, spuseră într-un glas soțul și soția.

Chiar de-a doua zi, Servan își prezentă propunerea în Adunare. Vergniaud puse decretul în buzunar și promise să-l scoată la momentul potrivit.

În seara trimiterii moțiunii la Adunare, Servan veni la Consiliu ca de obicei. Demersul său era cunoscut. Roland și Clavières îl susțineau împotriva lui Dumouriez, Lacoste și Duranthon.

— Oh ! Veniți, domnule, exclamă Dumouriez, să dați socoteală de purtarea dumneavoastră.

— Cui, vă rog ? întrebă Servan.

— Desigur regelui, națiunii, mie !

Servan zîmbi.

— Domnule, reluă Dumouriez, ați făcut azi un demers important.

— Da, răspunse Servan, știu, domnule. De cea mai mare importanță !

— Ați primit dispoziții de la rege să acționați astfel ?

— Nu, domnule, o mărturisesc !

— Ați cerut părerea colegilor dumneavoastră ?

— Mărturisesc din nou că nu.

— Atunci, de ce ați acționat astfel ?

— Fiindcă era dreptul meu ca particular și ca cetățean.

— Ați prezentat deci această moțiune incendiară ca persoană particulară și ca cetățean ?

— Da.

— Atunci de ce, după semnătura dumneavoastră, ați adăugat titlul de *ministru de război* ?

— Fiindcă am vrut să dovedesc Adunării că sînt gata să sprijin ca ministru ceea ce cer ca cetățean.

— Domnule, spuse Dumouriez, ceea ce ați făcut este în același timp acțiunea unui prost cetățean și a unui prost ministru !

— Domnule, răspunse Servan, permiteți-mi să fiu eu singur judecător în lucrurile ce ating conștiința mea. Dacă ar trebui să iau un judecător într-o problemă atît de delicată, m-aș strădui să nu-l cheme Dumouriez.

Dumouriez păli și făcu un pas spre Servan. Acesta își duse mîna la sabie. Dumouriez făcu la fel.

În acest moment intră regele. El nu cunoștea încă moțiunea lui Servan.

Tăcură cu toții.

A doua zi decretul privind strîngerea la Paris a douăzeci de mii de federați a fost discutat în Adunare.

Regele a fost consternat la aflarea acestei știri. Îl chemă imediat pe Dumouriez.

— Sînteți un slujitor credincios, domnule, îi spuse, și știu în ce fel ați luat apărarea intereselor monarhiei în fața acestui mizerabil de Servan.

— Mulțumesc Majestății Voastre, spuse Dumouriez.

Apoi, după o pauză, întrebă :

— Știe regele că decretul a fost aprobat ?

— Nu, dar puțin mă interesează : sînt hotărît să exercit în această împrejurare dreptul meu de *veto*.

Dumouriez clătină din cap.

— Nu e și părerea dumneavoastră, domnule ? întrebă regele.

— Sire, răspunse Dumouriez, întrucît sînteți — fără putință de împotrivire — ținta bănuielilor, nutrite de cea mai mare parte din națiune, a mîniei iacobinilor, a politicii greu de pătruns dusă de partidul republican, o asemenea hotărîre din partea dumneavoastră ar fi egală cu o declarație de război.

— Ei bine, să fie război ! Tot mă războiesc cu prietenii mei. O pot face și cu dușmanii mei.

— Sire, în primul război aveți zece șanse de victorie. În al doilea, zece șanse de înfrîngere !

— Dar nu știți oare în ce scop se cere venirea acestor douăzeci de mii de oameni ?

— Să-mi acorde Majestatea Voastră doar cinci minute în care să spun deschis ce gîndesc, și sper să-i dovedesc

nu numai că știu ce se urmărește, dar și că bănuiesc ce se va întîmpla.

— Vorbiți, domnule, spuse regele, vă ascult.

Și, într-adevăr, cu cotul sprijinit pe brațul fotoliului, cu capul așezat în palmă, Ludovic al XVI-lea asculta.

— Sire, spuse Dumouriez, cei ce au cerut acest decret sînt deopotrivă dușmani patrici și ai regelui.

— Vedeți bine ! îl întrerupse Ludovic al XVI-lea. O mărturisiți chiar dumneavoastră !

— Aș spune chiar mai mult : ducerea sa la îndeplinire nu poate produce decît mari nenorociri.

— Ei bine, atunci ?

— Permiteți, Sire...

— Da, dați-i drumul ! Dați-i drumul !

— Ministrul de război este foarte vinovat de a fi solicitat ca douăzeci de mii de oameni să se adune lîngă Paris în timp ce trupele noastre sînt slabe, frontierele fără apărare, vistieria goală.

— Oh ! exclamă regele. E vinovat, cred și eu.

— Nu numai vinovat, Sire, dar și imprudent, ceea ce e și mai rău ! Imprudent să propună în apropiere de Adunare adunarea unei cete nedisciplinate, desemnate sub un nume care-i va exagera patriotismul și pe care primul ambițios va putea pune mîna.

— Oh ! Gironda vorbește prin glasul lui Servan !

— Da, răspunse Dumouriez, însă nu Gironde va profita, Sire.

— Vor profita poate cei de la Feuillants ?

— Nici unii, nici ceilalți, ci iacobinii ! Iacobinii, ai căror afiliați sînt răspîndiți în tot regatul și care, printre cei douăzeci de mii de federați, vor găsi poate nouăsprezece mii de adepți. Astfel, credeți-mă, Sire, promotorii decretului vor fi răsturnați prin înșiși acest decret.

— Ah ! dacă aș putea crede, aproape că m-aș consola ! exclamă regele.

— Cred așadar, Sire, că decretul este primejdios pentru națiune, pentru rege, pentru Adunarea națională și, mai ales, pentru autori, care-și vor primi pedeapsa chiar prin el. Și totuși, părerea mea este că nu puteți face altfel decît să-l aprobați. El este consecința unei perfidii atît de

profunde, încît aș spune, Sire, că în dosul acțiunii se ascunde o femeie.

— Doamna Roland, nu-i așa? De ce femeile nu torc, sau nu tricotează în loc să facă politică ?

— Ce vreți, Sire ? Doamna de Maintenon, doamna de Pompadour și doamna du Barry le-au făcut să piardă această deprindere... Decretul, spuneam eu, a fost provocat de o perfidie dușmănoasă, dezbătut cu ardoare, adoptat cu entuziasm. Toată lumea este orbită în privința acestui nefast decret. Dacă-l respingeți prin *veto* nu înseamnă că el nu va fi pus în aplicare. În loc de douăzeci de mii de oameni adunați printr-o lege, care, în consecință, poate fi subordonată unor regulamente, vor sosi din ținuturi, în perioada apropiatelor aniversări, patruzeci de mii de oameni, nu ca urmare a unui decret, iar aceștia vor putea răsturna, dintr-o singură lovitură, constituția, Adunarea și tronul !... Dacă am fi fost învingători în loc să fim învinși, adăugă Dumouriez coborînd glasul, dacă aș fi avut un pretext să-l fac pe generalul La Fayette comandant-șef și să pun o sută de mii de oameni sub comanda sa, v-aș spune : „Sire, nu acceptați !" Sîntem însă învinși în exterior ca și în interior, și vă spun : „Sire, acceptați !"

În acest moment se ciocăni ușor la ușa regelui.

— Intră ! spuse Ludovic al XVI-lea.

Era valetul Thierry.

— Sire, spuse el, domnul Duranthon, ministrul Justiției, cere să-i vorbească Majestății Voastre.

— Ce vrea de la mine ? Vedeți despre ce-i vorba, domnule Dumouriez.

Dumouriez ieși.

În aceeași clipă, draperia care acoperea ușa de comunicare cu apartamentul reginei se ridică și Maria-Antoaneta apăru.

— Sire ! Sire ! spuse ea. Țineți-vă tare ! Acest Dumouriez este un iacobin ca și ceilalți ! N-a pus el boneta roșie ? În ce-l privește pe La Fayette, îmi cunoașteți părerea. Prefer să pier fără el decît să fiu salvată de el.

Și, cum se auzeau pașii lui Dumouriez apropiindu-se de ușă, draperia recăzu și năluca dispăru.

Capitolul 36

DREPTUL DE VETO

În momentul cînd draperia căzu, uşa se deschise.

— Sire, spuse Dumouriez, la propunerea domnului Vergniaud, decretul împotriva preoţilor a fost votat.

— Oh ! spuse regele ridicîndu-se, asta-i conspiraţie. Şi cum a fost conceput acest decret ?

— Iată-l, Sire, vi-l aduce domnul Duranthon. M-am gîndit că poate Majestatea Voastră îmi va face onoarea să-mi spună în particular părerea sa înainte de a-l discuta în Consiliu.

— Aveţi dreptate. Daţi-mi documentul.

Şi, cu glasul tremurînd de iritare, regele citi decretul al cărui text l-am menţionat. După ce îl citi, mototoli hîrtia în mîini şi o aruncă departe de el.

— Niciodată nu voi aproba un asemenea decret ! spuse el.

— Vă cer scuze, Sire, spuse Dumouriez, că sînt şi de astă dată potrivnic părerii dumneavoastră.

— Domnule, spuse regele, pot avea ezitări în chestiuni de politică, dar niciodată în domeniul religiei ! Cînd e vorba de politică, judec cu mintea, şi mintea poate greşi. În chestiuni de religie însă judec cu conştiinţa mea, şi conştiinţa este infailibilă.

— Sire, reluă Dumouriez, cu un an în urmă aţi aprobat decretul privind jurămîntul preoţilor.

— Eh, domnule, exclamă regele, mi s-a forţat mîna !

— Sire, atunci era cazul să folosiţi dreptul de *veto*. Acest al doilea decret nu este decît consecinţa celui semnat înainte. Primul decret a adus toate relele de care suferă Franţa. Acest al doilea este remediul lor : e aspru, dar nu crud. Primul era o lege religioasă : ataca libertatea gîndirii în probleme de cult. Acesta este o lege politică, care nu priveşte decît securitatea şi liniştea regatului. E vorba de securitatea preoţilor care n-au depus jurămîntul, de apărarea lor. În loc să-i salvaţi, îi lipsiţi prin *veto*-ul dumneavoastră de ajutorul unei legi, îi expuneţi să fie masacraţi şi îi împingeţi pe francezi să devină călăii lor. Deci, părerea mea, Sire — scuzaţi sinceritatea

unui soldat — părerea mea este că, deoarece ați făcut greșeala, îndrăznesc s-o numesc astfel, de a aproba decretul privind jurămîntul preoților, *veto*-ul pe care doriți să-l opuneți acestui al doilea decret, care poate opri potopul de sînge gata să curgă, *veto*-ul dumneavoastră, Sire, va încărca conștiința Majestății Voastre de toate crimele la care se va deda poporul.

— Dar la ce crime vreți să se pretează, domnule ? La ce crime mai mari decît acelea pe care le-a și comis ? spuse o voce care venea din fundul apartamentului.

Dumouriez tresări la auzul acestei voci vibrante. Recunoscuse timbrul metalic și accentul reginei.

— Ah, doamnă, spuse el, aș fi preferat să termin discuția numai cu regele.

— Domnule, spuse regina, cu un zîmbet amar îndreptat spre Dumouriez și cu o privire aproape disprețuitoare spre rege, nu am să vă pun decît o întrebare.

— Care, doamnă ?

— Credeți oare că regele trebuie să mai suporte multă vreme amenințările lui Roland, neobrăzarea lui Clavières și viclenîile lui Servan ?

— Nu, doamnă, spuse Dumouriez. Sînt indignat ca și dumneavoastră. Admir răbdarea regelui, și dacă tot atacăm această problemă, aș îndrăzni să-l implor pe rege să schimbe în întregime cabinetul.

— În întregime ? spuse regele.

— Da, Majestatea Voastră să ne destituie pe toți șase și să aleagă, dacă-i poate găsi, oameni care să nu aparțină nici unui partid.

— Nu, nu, spuse regele. Nu, vreau să rămîneți dumneavoastră, bunul Lacoste și Duranthon de asemenea. Dar făceți-mi un serviciu și scăpați-mă de acești trei răzvrătiți neobrăzați, căci, vă jur, domnule, am ajuns la capătul răbdării.

— Treaba e periculoasă, Sire.

— Și dați înapoi în fața primejdiei ? spuse regina.

— Nu, doamnă, reluă Dumouriez, numai că voi pune condiții.

— Condiții ? întrebă regina cu trufie.

Dumouriez se înclină.

— Spuneți, domnule, reluă regele.

— Sire, continuă Dumouriez, sînt expus loviturilor date de trei partide rebele care învrăjbesc Parisul. Girondinii, feuillanții și iacobinii trag care mai de care în mine. Mi s-a răpit cu totul popularitatea și, cum numai prin opinia publică se mai pot ține în mînă cîteva fire din friul guvernului, nu vă pot fi cu adevărat util decît cu o condiție.

— Care ?

— Trebuie să se spună sus și tare, Sire, că n-am rămas, eu și cei doi colegi ai mei, decît pentru a aproba cele două decrete care au fost votate.

— Asta nu se poate ! exclamă regele.

— Imposibil ! Imposibil ! repetă regina.

— Refuzați ?

— Nici cel mai crunt dușman al meu, domnule, spuse regele, nu mi-ar impune condiții mai grele decît acelea pe care mi le propuneți dumneavoastră.

— Sire, spuse Dumouriez, pe cinstea mea de gentilom, pe onoarea mea de soldat, le cred necesare pentru securitatea dumneavoastră.

Apoi, întorcîndu-se spre regină, îi spuse :

— Doamnă, dacă nu pentru dumneavoastră, dacă viteaza fiică a Mariei-Tereza nu numai că disprețuiește primejdia, dar, după exemplul mamei ei, e gata să meargă în întîmpinarea ei, gîndiți-vă, doamnă, că nu sînteți singură. Gîndiți-vă la rege, la copiii dumneavoastră. În loc să-i împingeți în prăpastie, alăturați-vă mie pentru a-l reține pe rege pe marginea prăpastiei în care e gata să se prăvălească tronul ! Dacă am considerat necesară aprobarea celor două decrete înainte ca Majestatea Sa să-mi exprime dorința de a fi descotorosit de cei trei răzvrătiți care-l supără — adăugă el adresîndu-se regelui — judecați cît de indispensabilă o consider cînd este vorba să-i exclud din cabinet. Dacă-i îndepărtați pe miniștri fără a aproba decretele, poporul va avea două motive să vă poarte pică : vă va privi ca un dușman al Constituției și miniștrii concediați vor trece în ochii lor drept martiri. Iar eu nu pot garanta că peste cîteva zile evenimente dintre cele mai grave nu vor pune în primejdie coroana și chiar viața dumneavoastră. În ce mă privește, o previn pe Majestatea Voastră că nu pot, nici chiar pentru a vă

sluji, să merg — nu voi spune împotriva principiilor mele, dar împotriva convingerilor mele. Duranthon și Lacoste gîndesc ca și mine. Totuși, nu am misiunea să vorbesc în numele lor. Deci, în ceea ce mă privește, v-am mai spus, Sire, și o repet, nu voi rămîne în Consiliu decît dacă Majestatea Voastră sancționează cele două decrete.

Regele făcu o mișcare de nerăbdare. Dumouriez se înclină și vru să se îndrepte spre ușă. Regele schimbă iute o privire cu regina.

— Domnule ! spuse regina. Gîndiți-vă cît de greu îi vine regelui să sancționeze un decret, care aduce la Paris douăzeci de mii de netrebnici ce ne pot masacra !

— Doamnă, spuse Dumouriez, primejdia e mare, o știu. Iată de ce trebuie s-o privim în față, dar să n-o exagerăm. Decretul spune că puterea executivă va fixa locul de adunare a acestor douăzeci de mii de oameni, care nu sînt cu toții niște netrebnici. Mai spune că ministrul de război va lua asupra sa sarcina să numească ofițeri în fruntea lor și să le indice un mod de organizare.

— Dar, domnule, minstrul de război este Servan !

— Nu, Sire, din clipa în care Servan se retrage, ministrul de război sînt eu.

— Aha ! Dumneavoastră ? spuse regele.

— Veți prelua deci ministerul de război? întrebă regina.

— Da, doamnă, și sper să îndrept asupra celor ce vă sînt dușmani sabia care atîrnă asupra capului dumneavoastră.

Regele și regina se priviră din nou, ca pentru a se consulta.

— Presupuneți, continuă Dumouriez, că fixez orașul Soissons drept loc pentru tabără și numesc acolo drept comandant un locotenent-general ferm și înțelept, cu doi buni generali de brigadă. Ei vor alcătui cu acești oameni batalioane, și pe măsură ce vor aduna și inarma patru sau cinci batalioane, ministrul va profita de cererile generalilor pentru a-i trimite la graniță. Și-atunci, vedeți bine, Sire, acest decret, conceput cu rea intenție, departe de a fi dăunător, va deveni folositor.

— Dar, spuse regele, sînteți sigur că veți obține permisiunea de a aduna oamenii la Soissons ?

— Răspund de asta.

— În acest caz, spuse regele, luați ministerul de Război.

— Sire, zise Dumouriez, la ministerul de Externe nu am decît o răspundere, indirectă și ușoară. Cu totul alta este situația la ministerul de Război. Generalii dumneavoastră sînt dușmanii mei, și ați avut prilejul să le cunoașteți incapacitatea. Voi fi nevoit să răspund de greșelile lor. Dar e în joc viața Majestății Voastre, securitatea reginei, a augustilor dumneavoastră copii și menținerea Constituției. Și atunci, accept! Sîntem deci de acord asupra acestui punct, Sire, adică aprobarea decretului privind adunarea celor douăzeci de mii de oameni?

— Dacă sînteți ministru de Război, domnule, mă încred cu totul în dumneavoastră.

— Atunci să trecem la decretul privind preoțimea.

— Pe acesta, domnule, am spus-o, nu-l voi aproba niciodată.

— Sire, v-ați impus singur necesitatea de a-l aproba pe al doilea aprobîndu-l pe primul.

— Am făcut o primă greșeală, mi-o reproșez. Acesta nu e totuși un motiv să mai fac una.

— Sire, dacă nu aprobați acest decret, a doua greșeală va fi mai gravă decît prima!

— Sire! spuse regina.

Regele se întoarse spre Maria-Antoaneta.

— Și dumneavoastră, doamnă?

— Sire, spuse regina, trebuie să mărturisesc că asupra acestui punct, după explicațiile ce ne-au fost date, sînt de părerea domnului Dumouriez.

— Ei bine, atunci... spuse regele.

— Atunci, Sire...? repetă Dumouriez.

— Consimt, dar cu condiția să mă descotorosiți cît mai curînd posibil de cei trei răzvrătiți.

— Credeți-mă, Sire, spuse Dumouriez, că voi profita de primul prilej și, sînt sigur, el nu se va lăsa așteptat.

Și, salutîndu-i pe rege și pe regină, Dumouriez se retrase.

Amîndoi îl urmară cu privirea pe noul ministru de Război, pînă ce ușa se închise în urma lui.

— Mi-ați făcut semn să accept, spuse regele. Acum, ce aveți să-mi spuneți?

— Acceptați mai întîi decretul privind cei douăzeci de mii de oameni, spuse regina. Lăsați-l să-și facă tabăra la Soissons. Lăsați-l să-și risipească oamenii, și-apoi... Ei bine, apoi veți vedea ce veți face cu decretul privind preoțimea.

— Dar îmi va aminti de cuvîntul dat, doamnă !

— Bine ! El va fi compromis și-l veți avea la mînă.

— Dimpotrivă, el mă va avea la mînă : are cuvîntul meu, doamnă !

— Aș ! spuse regina, există remediu pentru asta cînd ești elevul domnului de la Vauguyon !

Și, luîndu-l pe rege de braț, îl trase după ea în încăperea alăturată.

Capitolul 37

PRILEJUL

Am mai spus-o, adevăratul război al momentului se purta între strada Guénégaud și palatul Tuileries, între regină și doamna Roland.

Ciudat lucru ! Cele două femei aveau asupra soților lor o influență, care avea să-i ducă pe toți patru la moarte. Numai că fiecare ajunse acolo pe alt drum.

Evenimentele pe care le-am relatat mai sus s-au petrecut în 10 iunie. În seara de 11, Servan intră vesel la doamna Roland.

— Felicitați-mă, dragă prietenă ! spuse el. Am onoarea să fiu izgonit din Consiliu.

— Cum asta ? întrebă doamna Roland.

— Iată, textual, cum s-au petrecut lucrurile : dimineața m-am dus la rege, pentru a discuta cîteva treburi ale departamentului meu și, după ce le-am rezolvat, am atacat la cald problema taberei celor douăzeci de mii de oameni. Dar...

— Dar ?

— La primul cuvînt pe care l-am rostit, regele, prost dispus, mi-a întors spatele. Iar astă seară, în numele Ma-

jestății Sale, domnul Dumouriez mi-a cerut să-i înapoiez portofoliul ministerului de Război.

— Dumouriez ?

— Da.

— Joacă aici un rol murdar, dar care nu mă surprinde. Întrebați-l pe Roland ce i-am spus despre acest om cînd l-am văzut prima oară... Dealtfel, sîntem informați că discută zilnic cu regina.

— E un trădător !

— Nu, e un ambițios. Duceți-vă și chemați-i pe Roland și pe Clavières.

— Unde e Roland ?

— Dă audiențe la ministerul de Interne.

— Și dumneavoastră ce veți face în timpul acesta ?

— Voi redacta o scrisoare al cărei conținut vi-l voi comunica la înapoiere... Duceți-vă.

— Sînteți cu adevărat celebra zeiță Rațiunea, pe care filozofii o invocă de atîta vreme.

— Și pe care oamenii cu conștiință au găsit-o... Să nu vă înapoiați fără Clavières.

— Această recomandare mă va face, probabil, să întîrzii.

— Am nevoie de o oră.

— Bine ! Fie ca geniul Franței să vă inspire !

Servan ieși. Nici nu se închisese bine ușa, și doamna Roland se așeză la biroul ei și scrise următoarea scrisoare :

Sire,

Situația actuală în care se află Franța nu poate dura multă vreme. Este o stare de criză a cărei violență atinge cel mai înalt grad. Ea se va termina implacabil printr-o izbucnire, care trebuie să o intereseze pe Majestatea Voastră tot atîta cît interesează întreg imperiul.

Onorat de încrederea dumneavoastră și chemat într-un post în care vă sînt dator adevărul, voi îndrăzni să vi-l spun. Este o obligație impusă chiar de dumneavoastră. Francezii și-au dăruit o Constituție. Aceasta a creat nemulțumiți și rebeli. Majoritatea Națiunii dorește s-o mențină, a jurat s-o apere cu prețul sîngelui și a acceptat cu bucurie războiul civil, care-i oferea mari posibilități de a o

salvgarda. Totuși, minoritatea, sprijinindu-se pe anumite speranțe, și-a reunit toate eforturile spre a-și păstra dominația. De aici provine lupta internă împotriva legilor, această anarhie de pe urma căreia pătimesc unii cetățeni și de care au grije să se folosească răuvoitorii pentru a calomnia noul regim. De aici provine dezbinarea asmuțită peste tot, căci nici o parte nu rămîne indiferentă: toți doresc fie triumful, fie schimbarea Constituției. Se acționează fie în sprijinul ei, fie pentru distrugerea ei. Mă voi abține să examinez ce înseamnă această Constituție în sine, pentru a privi cu atenție numai ceea ce reclamă actualele împrejurări și, menținîndu-mă străin de subiect, atît cît este cu putință, voi căuta să aflu la ce ne putem aștepta și ce merită să fie sprijinit.

Majestatea Voastră se bucura de mari prerogative, pe care le socotea aparținînd regalității. Crescut în ideea de a le păstra, n-ați putut să vă lăsați deposedat de ele cu plăcere. Dorința de a le recăpăta era tot atît de firească, precum și regretul de a le vedea nimicite. Aceste sentimente, care fac parte din firea omenească, au intrat și în calculele dușmanilor revoluției. Aceștia s-au bizuit deci pe o favoare secretă din partea dumneavoastră, pînă cînd împrejurările vor permite un sprijin fățiș. Aceste combinații nu-i puteau scăpa națiunii și erau menite să-i țină neîncrederea trează. Majestatea Voastră a fost deci mereu în alternativa de a ceda deprinderilor sale inițiale, simpatiilor sale personale, sau a face sacrificiile dictate de filozofie, impuse de necesitate. Cu alte cuvinte, erați în alternativa sau de a-i încuraja pe rebeli neliniștind națiunea, sau de a o liniști unindu-vă cu ea. Totul are un capăt, iar cel al nesiguranței a sosit în cele din urmă.

Se poate alia Majestatea Voastră astăzi pe față cu cei ce pretind să reformeze Constituția, sau trebuie să se consacre generos și fără rezerve triumfului ei? Aceasta este adevărata problemă a cărei soluționare o reclamă imperios actuala situație.

În ce privește problema matafizică de a ști dacă francezii sînt copți pentru libertate, discutarea ei este inutilă aici, căci nu e vorba să judecăm ce vom deveni

peste un secol, ci să știm ce e în stare să înfăptuiască generația prezentă.

Declarația Drepturilor omului a devenit o evanghelie politică și Constituția franceză o religie, pentru care poporul e gata să moară. Astfel entuziasmul a înlocuit uneori legea și, cînd aceasta n-a fost destul de drastică pentru a-i stăvili pe turbulenți, cetățenii și-au îngăduit să-i pedepdească ei înșiși. În felul acesta au fost expuse devastărilor inspirate de răzbunare unele proprietăți ale emigranților sau ale persoanelor cunoscute a fi de partea lor. Iată de ce atîtea departamente au fost obligate să-i pedepsească cu asprime pe preoții pe care opinia publică i-a proscris și din care ar fi făcut victime.

În această ciocnire de interese, toate sentimentele s-au transformat în pasiuni. Patria nu este un cuvînt pe care imaginația să se fi complăcut a-l înfrumusețea. Este o ființă căreia i s-au făcut sacrificii, de care te legi în fiecare zi tot mai mult prin grijile ce ți le creează, o ființă care a fost născută în mari cazne, care e crescută cu mii de griji și pe care o iubești și pentru ceea ce te costă și pentru ceea ce speri de la ea. Toate loviturile ce i se dau sînt mijloace de a înteți entuziasmul pentru ea.

La ce culme se va ridica acest entuziasm în clipa cînd forțele dușmane, reunite în afară, se vor conjuga cu intrigile dinăuntru pentru a da loviturile cele mai funeste!

Agitația a ajuns la culme în toate părțile imperiului. Ea va izbucni într-o formă îngrozitoare, dacă o încredere întemeiată în intențiile Majestății Voastre n-o va putea calma în cele din urmă. Dar această încredere nu se va stabili pe proteste : ea nu va mai putea avea drept bază decît fapte.

Este evident pentru națiunea franceză că această Constituție poate intra în vigoare, că guvernul va dispune de toată puterea ce-i este necesară din momentul în care Majestatea Voastră, dorind neapărat triumful acestei Constituții, va susține corpul legislativ cu toată puterea executivului, va înlătura orice motiv de îngrijorare din partea poporului și orice speranță pentru nemulțumiți.

De exemplu, au fost votate două decrete importante. Amîndouă interesează în mod esențial liniștea publică și

binele statului. Întîrzierea aprobării lor inspiră neîncredere. Dacă aceasta este prelungită, va provoca nemulțumiri și, trebuie s-o spun, *în actuala fierbere a spiritelor, nemulțumirile pot duce la orice !*

Nu mai e timp de dat înapoi. Nu mai e posibil să se tărăgăneze lucrurile. Revoluția s-a înfăptuit în spirite. Ea se va împlini cu prețul sîngelui și va fi cimentată de el, dacă înțelepciunea nu va preveni nenorociri care încă mai sînt cu putință de evitat.

Știu că unii își pot imagina că totul poate fi manevrat și înăbușit prin măsuri extreme. Dar după ce se vor desfășura forțele pentru a constrînge Adunarea, cînd se va răspîndi groaza în Paris, stupoarea și dezbinarea în împrejurimile lui, Franța întreagă se va ridica cu indignare și, sfîșiindu-se în ororile unui război civil, va desfășura acea sumbră energie, mama virtuților și a crimelor, totdeauna fatală celor care au provocat-o.

Salvarea statului și fericirea Majestății Voastre sînt strîns legate. Nici o forță nu e în stare să le apere. Spaime cumplite și nenorociri sigure vor înconjura tronul dacă dumneavoastră înșivă nu-l veți sprijini pe temelia Constituției și nu-l veți consolida în pacea pe care menținerea lui trebuie, în sfîrșit, să ne-o aducă.

Astfel, starea de spirit, mersul evenimentelor, rațiunile politicii, interesul Majestății Voastre reclamă imperios să vă uniți cu corpul legislativ și să răspundeți voinței națiunii. Toate acestea au transformat în necesitate ceea ce principiile recomandă drept datorie. Însă sensibilitatea, proprie acestui popor afectuos, e gata să găsească un motiv de recunoștință. Ați fost crunt înșelat, Sire, cînd vi s-a sugerat să vă țineți departe, sau să nu vă încredeți în acest popor ușor de înduioșat. Menținîndu-vă mereu în stare de neliniște, cei interesați au reușit să vă împingă la o comportare care a alarmat poporul. Făceți-l să vadă că sînteți hotărît să promovați această Constituție de care și-a legat fericirea, și veți deveni curînd obiectul actelor sale de recunoștință.

Comportarea preoților, în multe locuri, pretextele furnizate nemulțumiților de fanatism au dat naștere la o lege înțeleaptă împotriva turbulenților. Aprobați-o, Sire ! O cere liniștea publică, o reclamă salvarea preoților.

Dacă această lege nu intră în vigoare, departamentele vor fi obligate s-o înlocuiască, așa cum au mai făcut-o, prin măsuri violente, iar poporul, iritat, o va înlocui prin excese.

Încercările dușmanilor noștri, agitațiile care au avut loc în capitală, extrema îngrijorare inspirată de comportarea gărzii dumneavoastră, care mai este întreținută de dovezile de satisfacție ce i-au fost date de Majestatea Voastră printr-o proclamație cu adevărat nepolitică în condițiile actuale, situația în care se află Parisul, apropierea sa de frontiere au făcut simțită nevoia unei tabere în vecinătatea sa. Această măsură, a cărei înțelepciune și urgență i-a impresionat pe toți oamenii de bine, nu mai așteaptă decît aprobarea Majestății Voastre. De ce oare este necesar ca niște întîrzieri să-i dea un aer de regret, cînd promptitudinea ar cîștiga de partea regelui toate inimile ? Încă mai demult tentativele statului major al gărzii naționale pariziene împotriva acestei măsuri au iscat bănuiala că acționează la un îndemn venit de sus. Încă mai demult insinuările cîtorva demagogi nărăviți au trezit bănuieli asupra raporturilor lor cu cei interesați în răsturnarea Constituției. Încă mai demult opinia publică compromite toate intențiile Majestății Voastre. Încă puțină amînare și, întristat, poporul va vedea în regele său, prietenul și complicele conspiratorilor !

Cerule ! Oare ai pedepsit puterile de pe acest pămînt să fie oarbe și să nu primească decît sfaturi care le împing la ruină ?

Știu că glasul auster al adevărului este rareori bine primit lîngă tron. Știu de asemenea că revoluțiile devin necesare deoarece adevărul nu se face niciodată ascultat. Știu mai ales că trebuie să vorbesc cu acest glas Majestății Voastre, nu numai în calitate de cetățean supus legilor, dar și ca ministru onorat cu încrederea sa, sau cel puțin investit cu funcții ce presupun această încredere — și nu cunosc nimic care ar putea să mă împiedice să-mi îndeplinesc o datorie de care sînt conștient.

În același spirit, îmi voi reînnoi stăruințele pe lîngă Majestatea Voastră în legătură cu obligația și utilitatea de a aplica legea care prevede prezența unui secretar la Consiliu. Însăși existența legii vorbește cu atîta putere,

încît aplicarea ei ar trebui să urmeze fără întîrziere. Dar trebuie folosite toate mijloacele pentru ca deliberările să aibă seriozitatea, înțelepciunea și maturitatea necesară, și trebuie să existe un mijloc prin care miniștrii responsabili să-și consemne părerile. Dacă acest mijloc ar fi existat, nu m-aș fi adresat acum în scris Majestății Voastre.

Viața nu înseamnă nimic pentru omul care își consideră îndatoririle mai presus de orice. Dar, după fericirea de a și le fi îndeplinit, singurul bun la care ar mai putea rîvni este acela de a dovedi că a făcut-o cu credință, și tocmai aceasta este o obligație pentru omul de stat.

10 iunie 1792, anul IV al libertății."

Scrisoarea tocmai fusese încheiată — a fost scrisă dintr-o răsuflare — cînd Servan, Clavières și Roland se înapoiară.

În două cuvinte doamna Roland le expuse celor trei prieteni planul.

Scrisoarea, pe care o vor citi în trei, va fi recitită a doua zi celor trei miniștri absenți : Dumouriez, Lacoste și Duranthon. Sau o vor aproba și vor semna alături de Roland, sau o vor respinge, în care caz Servan, Clavières și Roland își vor da împreună demisia, motivată de refuzul colegilor lor de a semna o scrisoare despre care au părerea că exprimă adevărata opinie a Franței. Vor depune scrisoarea la Adunarea Națională și Franța nu va mai avea nici o îndoială asupra cauzei demisiei celor trei miniștri patrioți.

Scrisoarea a fost citită celor trei prieteni, care nu găsiră nici un cuvînt de schimbat. Doamna Roland avea un suflet deschis, din care fiecare sorbea elixirul patriotismului.

Lucrurile nu s-au mai petrecut însă la fel a doua zi, după lectura făcută de Roland lui Dumouriez, Lacoste și Duranthon.

Toți trei aprobau ideea, dar nu erau de acord asupra felului de a o exprima. În cele din urmă refuzară să semneze, spunînd că ar fi mai bine să se prezinte personal la rege.

Era o modalitate de a eluda chestiunea.

În aceeași seară, Roland trimise regelui scrisoarea, semnată numai de el. Aproape îndată, Lacoste le înmînă lui Roland și lui Clavières demiterea lor.

Cum spusese Dumouriez, prilejul nu se lăsase așteptat. Și este adevărat că nici regele n-a ratat prilejul.

A doua zi, după cum se învoiseră, scrisoarea lui Roland a fost citită la tribună, anunțîndu-se în același timp destituirea sa și a celor doi colegi ai săi, Clavières și Servan.

Adunarea declară cu o imensă majoritate că cei trei miniștri destituiți au binemeritat de la patrie.

Astfel, războiul era declarat în interior, ca și în exterior.

Pentru a da primele lovituri Adunarea nu mai aștepta decît să afle ce va face regele în privința celor două decrete.

Capitolul 38

ELEVUL DUCELUI DE LA VAUGUYON

În clipa cînd Adunarea vota prin aclamații mulțumiri celor trei miniștri destituiți și decreta tipărirea și trimiterea în toate departamentele a scrisorii lui Roland, Dumouriez apăru în ușa Adunării.

Se știa că e curajos. Nu se știa că era îndrăzneț.

Aflase de cele întîmplate și, neînfricat, venea să apuce taurul de coarne.

Pretextul prezenței sale la Adunare era un remarcabil memoriu asupra stării forțelor noastre armate. Devenit ministru de Război în ajun, el făcuse și poruncise să se facă această muncă în timpul nopții: era o acuzație împotriva lui Servan care, în realitate, cădea asupra lui de Grave și mai ales asupra lui Narbonne, predecesorul său.

Servan nu fusese ministru decît vreo zece, douăsprezece zile.

Dumouriez era foarte sigur pe sine : venea de la rege, pe care îl conjurase să rămînă credincios cuvîntului dat în ce privește sancționarea celor două decrete. Regele îi răspunsese nu numai reînnoindu-i promisiunea făcută, ci și afirmîndu-i că clericii pe care îi consultase, pentru liniștea conștiinței sale, fuseseră cu toții de părerea lui Dumouriez.

Așa încît ministrul de Război merse drept spre tribună, urcă în mijlocul unor strigăte nedeslușite și a unor urlete sălbatice. Ajuns acolo, ceru cu sînge rece cuvîntul.

Cuvîntul îi fu acordat în mijlocul unui tumult îngrozitor.

În cele din urmă, curiozitatea de a auzi ce avea să spună Dumouriez îi făcu pe oameni să se potolească.

— Domnilor, spuse el, generalul Gouvion a fost ucis. Dumnezeu l-a răsplătit pentru curajul său : a murit luptînd împotriva dușmanilor Franței. Este fericit ! Nu e martorul cumplitelor noastre discordii ! Îi invidiez soarta.

Aceste cîteva cuvinte, rostite cu măreție și cu o adîncă melancolie, făcură impresia asupra Adunării. În afară de asta, moartea generalului creă o diversiune. Se deliberă asupra ceea ce trebuia să facă Adunarea pentru a exprima condoleanțe familiei generalului, și se hotărî ca președintele să scrie o scrisoare.

Atunci Dumouriez ceru cuvîntul pentru a doua oară. Îi fu acordat.

Își scoase memoriul din buzunar. Dar, abia apucă să-i rostească titlul : *Memoriu privind Ministerul de Război,* cînd girondinii și iacobinii începură să urle, spre a-l împiedica să citească.

Atunci, în mijlocul tumultului, ministrul citi introducerea cu un ton atît de ridicat, cu un glas atît de limpede, încît se înțelese că această introducere era îndreptată împotriva fracțiunilor și privea considerația datorată unui ministru.

O asemenea siguranță de sine era menită să-i exaspereze pe auditorii lui Dumouriez, chiar dacă ar fi fost într-o stare de spirit mai puțin iritabilă.

— Îl auziți ? exclamă Guadet. De pe acum se crede atît de sigur de putere, încît îndrăznește să ne dea sfaturi !

— De ce nu ? răspunse liniștit Dumouriez întorcîndu-se spre cel ce îl întrerupsese.

De mult am spus că cea mai prudentă atitudine în Franța este curajul. Curajul lui Dumouriez insuflă respect adversarilor săi. Aceștia tăcură sau, cel puțin, se arătară doritori să-l asculte, și îl ascultară.

Memoriul era documentat, clar, abil. Oricît de neîncrezători erau, deputații aplaudară în două rînduri.

Lacuée, care era membru al comitetului militar, urcă la tribună pentru a-i răspunde lui Dumouriez. Atunci, generalul își făcu sul memoriul și îl puse liniștit în buzunar.

Girondinii văzură mișcarea. Unul dintre ei exclamă :

— Îl vedeți pe trădător ? Își pune memoriul în buzunar. Vrea să fugă cu el... Să-l împiedicăm ! Această piesă ne va servi să-l demascăm.

Dar, la aceste strigăte, Dumouriez, care nu făcuse nici un pas spre ușă, scoase memoriul din buzunar și îl înmînă aprodului.

Un secretar întinse iute mîna și, luîndu-l, căută semnătura.

— Domnilor, spuse secretarul, memoriul nu e semnat!

— Să-l semneze ! Să-l semneze ! se auziră strigăte din toate părțile.

— Aceasta a fost și intenția mea, răspunse Dumouriez. Memoriul este întocmit cu destulă religiozitate spre a nu șovăi să-mi pun numele pe el. Dați-mi cerneală și o pană.

I se dădu o pană gata muiată în cerneală. Puse piciorul pe treptele tribunei și semnă memoriul pe genunchi.

Aprodul voi să i-l ia, dar Dumouriez îi îndepărtă mîna și se duse să-l depună pe birou. Apoi, cu pași mărunți, oprindu-se din cînd în cînd, străbătu sala și ieși pe ușa situată sub băncile stîngii.

Spre deosebire de intrare, cînd stîrnise strigăte și huiduieli, plecarea i-a fost însoțită de o tăcere adîncă. Spectatorii din tribune năvăliră în coridoare spre a-l

vedea pe acest bărbat care înfruntase întreaga Adunare. La poarta Feuillanților a fost înconjurat de trei-patru sute de persoane, care se îngrămădeau în jurul lui mai mult din curiozitate decît cu ură, ca și cum, la urma urmei, ar fi putut prevedea că peste trei luni Dumouriez va salva Franța în bătălia de la Valmy.

Cîțiva deputați regaliști ieșiră, unii după alții, din Cameră alergînd spre general. Pentru ei nu mai exista nici o îndoială că Dumouriez era de-ai lor. Era exact ce prevăzuse ministrul de Război și motivul pentru care îi ceruse regelui să promită că va sancționa cele două decrete.

— Ei ! Generale ! îi strigă unul dintre ei. Cei dinăuntru fac un tărăboi al dracului !

— Cred și eu, doar îi sînt datori, răspunse Dumouriez, căci numai dracul a putut să-i inspire !

— Nu știți încă ? spuse un altul. În Adunare se spune că veți fi trimis la Orléans să vi se facă proces.

— Bun, spuse Dumouriez, am nevoie de concediu. Voi face băi, voi bea zer și mă voi odihni.

— Generale ! îl strigă un al treilea. Tocmai au decretat tipărirea memoriului dumneavoastră.

— Cu atît mai bine ! E o gafă care îl va aduce lîngă mine pe toți cei rămași nepărtinitori.

În mijlocul acestui cortegiu și al acestor sfaturi ajunse Dumouriez la castel.

Regele îl primi minunat : generalul era exact cît trebuie de compromis.

Noul Consiliu se adunase. Demițîndu-i din funcții pe Servan, Roland și Clavières, Dumouriez trebuia să propună înlocuitori. Ca ministru de Interne îl propuse pe Mourgues din Montpellier, protestant, membru al mai multor academii, fost feuillant, care se retrăsese din club.

Regele îl acceptă.

Ca ministru al Afacerilor străine îi propuse pe Maulde, Gémonville sau Naillac.

Regele optă pentru Naillac.

Ca ministru de Finanțe îl propuse pe Vergennes, nepotul fostului ministru.

Vergennes îi convenea pe deplin regelui. Trimise pe loc după el. Dar acesta, cu tot ataşamentul profund pe care-l declară regelui, refuză.

Se hotărî atunci ca ministrul de Interne să conducă ad-interim ministerul de Finanţe, iar Dumouriez să ia asupra lui, tot ad-interim, în aşteptarea lui Naillac, absent din Paris, Afacerile Străine.

Numai că, independent de rege, cei patru miniştri, care nu-şi ascundeau gravitatea situaţiei, se înţeleseseră că dacă regele, după ce obţinuse destituirea lui Servan, Clavières şi Roland, nu-şi va ţine promisiunea cu preţul căreia s-au făcut destituirile, ei îşi vor da demisia.

Noul Consiliu era deci reunit.

Regele aflase ce se petrecuse la Adunare. Îl felicită pe Dumouriez pentru atitudinea avută, sancţionă imediat decretul privind tabăra celor douăzeci de mii de oameni, dar lăsă pentru ziua următoare decretul privind preoţii.

Invocă un scrupul de conştiinţă care, spunea el, trebuia înlăturat de duhovnicul său. Miniştrii se priviră între ei. O primă îndoială se strecură în inimile lor. Dar, în definitiv, conştiinţa timorată a regelui putea să aibă nevoie de această întîrziere pentru a se întări.

A doua zi miniştrii reveniră asupra problemei discutate în ajun. Dar noaptea îşi îndeplinise opera : voinţa, dacă nu conştiinţa regelui, se întărise. El declară că se va opune decretului prin *veto*.

Cei patru miniştri, unul după altul — primul Dumouriez, faţă de care regele îşi dăduse cuvîntul — îi vorbiră cu respect, dar cu fermitate. Regele îi ascultă închizînd ochii, în atitudinea unui om a cărui hotărîre e luată.

Într-adevăr, după ce terminară, regele le spuse :

— Domnilor, am scris o scrisoare preşedintelui Adunării pentru a-l informa asupra hotărîrii mele. Unul dintre dumneavoastră o va contrasemna, şi toţi patru *o veţi duce împreună* la Adunare.

Era un ordin, întocmai ca pe vremea vechiului regim, dar care suna urît în urechile miniştrilor constituţionalişti, adică răspunzători. În consecinţă, după ce îşi consultă din privire colegii, Dumouriez se adresă regelui :

— Sire, nu mai aveţi nimic de ordonat ?

— Nu, răspunse regele.

Și se retrase.

Miniștrii rămaseră în sala de Consiliu și hotărîră pe loc să ceară audiență pentru a doua zi. Se înțeleseră să nu dea nici o explicație și să-și dea unanim demisia.

Dumouriez se înapoie acasă. Regele aproape că reușise să-l păcălească pe el, politicianul rafinat, diplomatul șiret, generalul al cărui curaj era dublat de arta intrigii!

Găsi trei scrisori de la persoane diferite, care-i anunțau adunări în suburbia Saint-Antoine și conciliabule la Santerre.

Scrise numaidecît regelui, pentru a-l preveni de cele aflate.

După o oră primi acest bilet, nesemnat de rege dar scris de mîna lui :

Să nu credeți, domnule, că veți izbuti să mă speriați cu amenințări ; hotărîrea mea e luată.

Dumouriez puse mina pe pană și scrise la rîndul său :

Sire, mă judecați greșit dacă mă credeți în stare să folosesc asemenea mijloace. Colegii mei și cu mine am avut onoarea de a scrie Majestății Voastre să ne facă favoarea de a ne primi mîine la ora 10 dimineața. Implor pe Majestatea Voastră ca pînă atunci să binevoiască a-mi alege un succesor, care să mă poată înlocui în douăzeci și patru de ore, ținînd seama de urgența treburilor ministerului de război, și a-mi accepta demisia.

Trimise scrisoarea prin secretarul său spre a fi sigur că va căpăta răspuns.

Secretarul așteptă pînă la miezul nopții și se înapoie la douăsprezece și jumătate cu acest bilet :

Mîine la ora zece îi voi primi pe miniștrii mei și vom vorbi despre cele ce mi-ați scris.

Era evident că la castel se urzea contrarevoluția.

Aveau într-adevăr forțe pe care puteau conta : o gardă constituțională de șase mii de oameni, concediați, e drept, dar gata să se adune la prima chemare ; șapte

sau opt mii de cavaleri ai ordinului Saint-Louis, al căror semnal de adunare era panglica roșie ; trei batalioane de elvețieni, de cîte o mie șase sute oameni fiecare, trupă de elită de neclintit, ca și străvechile stînci elvețiene ; apoi, pe deasupra, o scrisoare a lui La Fayette, în care se găsea această frază :

Stăruiți, Sire ! Puternic prin autoritatea pe care Adunarea națională v-a conferit-o, îi veți găsi pe toți bunii francezi adunați în jurul tronului dumneavoastră !

Iată ce se putea face, iată ce se propunea :

printr-un fluierat să fie reunite garda constituțională, cavalerii ordinului Sait-Louis și elvețienii ;

în aceeași zi, la aceeași oră, să se pună mîna pe tunurile secțiilor ; să fie închise clubul iacobinilor și Adunarea ; să se adune toți regaliștii din gărzile naționale — care formau un contingent de aproape cincisprezece mii de oameni — și să fie așteptat La Fayette, care putea sosi din Ardeni în trei zile de marș forțat.

Din nefericire, regina nu voia să audă de La Fayette. La Fayette reprezenta revoluția moderată și, după părerea reginei, această revoluție putea să se statornicească, să persiste, să dureze. Dimpotrivă, revoluția iacobinilor ar exaspera repede poporul și nu putea avea nici o stabilitate.

Ah ! Dacă Charny ar fi fost aici ! Dar nici nu se știa unde se află și, chiar de s-ar fi știut, era o umilire prea mare, dacă nu pentru regină cel puțin pentru femeie, să-i ceară ajutorul.

Noaptea trecu, la castel, în deliberări tumultuoase. Aveau mijloace de apărare și chiar de atac, dar nici o mînă destul de energică să le unească și să le conducă.

La ora zece dimineața, miniștrii erau la rege.

Era în 16 iunie.

Regele îi primi în camera de lucru.

Luă cuvîntul Duranthon. În numele tuturor, cu un respect tandru și adînc, prezentă demisia colegilor săi și a sa.

— Da, înțeleg, spuse regele, răspunderea !

— Sire, exclamă Lacoste, răspunderea regală, da. Cît despre noi, credeți-mă; sîntem gata să murim pentru Majestatea Voastră. Dar, murind pentru preoți, nu am face decît să grăbim căderea monarhiei !

Ludovic al XVI-lea se întoarse spre Dumouriez și îl întrebă :

— Domnule, mai aveți încă intențiile pe care le-ați exprimat în scrisoarea dumneavoastră de ieri ?

— Da, Sire, răspunse Dumouriez, dacă Majestatea Voastră nu se lasă învinsă de credința și de dragostea noastră.

— Atunci, bine, spuse regele întunecîndu-se la față, deoarece hotărîrea vă este luată, accept demisia dumneavoastră. Voi avea grije de cele necesare.

Toți patru salutară. Mourgues avea la el demisia gata scrisă. O dădu reginei. Ceilalți și-o dădură verbal.

Curtenii așteptau în anticameră. Îi văzură ieșind pe cei patru miniștri și înțeleseră după expresia chipului lor că totul se sfîrșise. Unii se bucurară, alții se înspăimîntară. Atmosfera devenea apăsătoare, ca în zilele călduroase de vară. Se simțea venind furtuna.

La poarta palatului Tuileries, Dumouriez îl întîlni pe comandantul gărzii naționale, domnul de Romainvilliers. Sosise în grabă mare.

— Domnule ministru, spuse el, vin să primesc ordinele dumneavoastră.

— Nu mai sînt ministru, domnule, răspunse Dumouriez.

— Dar lumea se adună în suburbii.

— Duceți-vă să luați ordinul de la rege.

— E urgent !

— Grăbiți-vă atunci ! Regele tocmai mi-a acceptat demisia.

De Romainvilliers urcă în goană treptele.

În ziua de 17, dimineața, veniră la Dumouriez domnii Chambonnas și Lajard. Amîndoi se prezentau din partea regelui : Chambonnas pentru a primi portofoliul Relațiilor externe și Lajard pe cel al Războiului.

Regele îl aștepta pe Dumouriez în dimineața zilei de 18, pentru a termina cu el ultimele lucrări de contabili-

tate și de cheltuieli secrete. Văzîndu-l reapărînd la castel, unii au crezut că își reia locul, și se îngrămădiră în jurul lui pentru a-l felicita.

— Domnilor, spuse Dumouriez, fiți atenți ! Nu aveți de-a face cu un om care revine, ci cu unul care pleacă. Mă duc să predau socotelile.

În jurul lui se făcu un gol. În aceeași clipă, un ușier anunță că regele îl așteaptă pe domnul Dumouriez în camera sa.

Regele își recăpătase seninătatea. Să fi fost putere sufletească ? Să fi fost o tihnă înșelătoare ?

Dumouriez prezentă toate socotelile. Treaba fiind terminată, el se ridică.

— Așadar, îi spuse regele lăsîndu-se pe speteaza fotoliului său, vă duceți să intrați în armata lui Luckner ?

— Da, Sire. Părăsesc cu plăcere acest oraș odios și n-am decît un singur regret : că vă las în primejdie.

— Într-adevăr, spuse regele cu o aparentă indiferență, cunosc primejdia ce mă amenință.

— Sire, adăugă Dumouriez, trebuie să înțelegeți că acum nu vă mai vorbesc din interes personal : odată îndepărtat din Consiliu, sînt pentru totdeauna despărțit de dumneavoastră. Astfel încît vă implor din fidelitate, în numele celui mai curat atașament, al dragostei pentru patrie, vă conjur pentru salvarea dumneavoastră, a reginei, a copiilor dumneavoastră, deci, în numele a tot ce este scump și sfînt inimii omenești, să nu persistați în a vă folosi de *veto*. Această încăpățînare nu va sluji la nimic și vă veți pierde, Sire !

— Nu-mi mai vorbiți de asta, spuse regele nerăbdător, am hotărît !

— Sire ! Sire ! Mi-ați spus același lucru aici, în aceeași cameră, în fața reginei, cînd mi-ați promis că veți sancționa decretele.

— Am greșit. Acum mă căiesc că v-am promis acest lucru, domnule !

— Sire, vă repet — am ultima dată cinstea de a vă vedea, așa că iertați-mi sinceritatea ; am cincizeci și trei de ani și multă experiență. Ați greșit nu atunci cînd mi-ați promis că veți sancționa decretele, ci astăzi, cînd

refuzați să vă ținei promisiunea... Se abuzează de conștiința dumneavoastră, Sire. Sînteți împins spre război civil. Sînteți fără putere, veți fi doborît și istoria, deplîngîndu-vă, vă va reproșa că ați pricinuit nenorocirile Franței.

— Pretindeți, domnule, că mie îmi vor fi reproșate nenorocirile Franței ? întrebă Ludovic al XVI-lea.

— Da, Sire.

— Totuși, Dumnezeu mi-e martor că nu vreau decît fericirea ei !

— Nu mă îndoiesc, Sire. Dar trebuie să dați socoteală lui Dumnezeu nu numai despre puritatea, dar și despre aplicarea luminată a intențiilor dumneavoastră. Credeți că veți salva religia : o distrugeți. Preoții dumneavoastră vor fi masacrați. Coroana sfărîmată se va rostogoli în sîngele dumneavoastră, în cel al reginei, poate în cel al copiilor voștri, oh, regele meu ! Regele meu !

Aproape sufocat, Dumouriez își lipi buzele de mîna pe care i-o întindea Ludovic al XVI-lea.

Atunci regele îi spuse, cu o seninătate desăvîrșită și cu o maiestate de care nu era crezut în stare :

— Aveți dreptate, domnule, mă aștept la moarte și îi iert dinainte pe ucigașii mei. În ce vă privește, m-ați slujit bine. Vă stimez și vă sînt recunoscător pentru sensibilitatea dumneavoastră... Adio, domnule !

Și, ridicîndu-se repede, regele se retrase în ambrazura unei ferestre.

Dumouriez își strînse hîrtiile încet, pentru a avea timp să-și revină și să dea prilej regelui să-l recheme. Se îndreptă apoi cu pași mărunți spre ușă, gata să se întoarcă la primul cuvînt ce l-ar fi rostit Ludovic al XVI-lea. Dar acest prim cuvînt a fost în același timp și cel din urmă :

— Adio, domnule ! Fiți fericit ! spuse regele.

După aceste cuvinte, nu mai putea rămîne nici o clipă în plus.

Dumouriez ieși.

Regalitatea se despărți de ultimul ei sprijin. Regele își scoase masca. Ședea fără mască în fața poporului.

Să vedem acum, ce făcea acest popor !

Capitolul 39

CONSFĂTUIRE LA CHARENTON

Un bărbat îmbrăcat în uniformă de general, călare pe un falnic cal flamand, se plimbase toată ziua prin suburbia Saint-Antoine, strîngînd mîinile în dreapta și în stînga, îmbrățișînd fetele frumoase și dînd de băut băieților.

Era unul din cei șase moștenitori ai domnului La Fayette, înlocuitorul cel mai răsărit al comandantului gărzii naționale. Era șeful de batalion Santerre.

Lîngă el călărea pe un cal viguros, ca un aghiotant pe lîngă generalul său, un bărbat care, după port, putea fi recunoscut drept un patriot de la țară. O cicatrice îi brăzda fruntea, și pe cît șeful de batalion avea un zîmbet larg și o figură deschisă, pe atît avea aghiotantul privirea întunecată și chipul amenințător.

— Pregătiți-vă, bunii mei prieteni ! Vegheați asupra națiunii ! Trădătorii conspiră împotriva ei ! Dar noi sîntem aici, spunea Santerre.

— Ce trebuie să facem, domnule Santerre ? întrebau locuitorii din suburbie. Știți că sîntem de-ai dumneavoastră ! Unde sînt trădătorii ? Conduceți-ne împotriva lor.

— Așteptați, spunea Santerre, cînd va veni momentul.

— Și vine momentul ?

Santerre nu știa nimic, dar răspundea și el la întîmplare :

— Da, da, fiți liniștiți. Veți fi anunțați dinainte.

Și bărbatul care-l urma pe Santerre se apleca pe grumazul calului vorbind la urechea unora pe care-i recunoștea după anumite semne, și le spunea :

— La 20 iunie ! La 20 iunie ! La 20 iunie !

Și oamenii plecau cu această dată în gînd : la zece, douăzeci, treizeci de pași se forma cîte un grup în jurul lor, și data de 20 iunie era șoptită peste tot.

Ce se va întîmpla la această dată ? Nu se știa nimic, dar ceea ce se știa era că pe ziua de 20 iunie se va face ceva.

Printre oamenii cărora li se comunicase această dată puteau fi recunoscuți cîțiva care nu erau străini de evenimentele pe care le-am povestit mai înainte.

Saint-Huruge, pe care l-am văzut plecînd la 5 octombrie dimineața din grădina de la Palais-Royal, conducînd o primă trupă la Versailles ; Saint-Huruge, acest soț înșelat de soție înainte de 1789, închis la Bastilia, eliberat la 14 iulie, răzbunîndu-se acum pe nobilime și monarhie pentru nenorocirile sale conjugale și pentru încercarea sa ilegală.

Verrières — îl cunoașteți, nu-i așa ? — l-am întîlnit de două ori pe acest ghebos al apocalipsului despicat pînă la bărbie : o dată în taverna de la podul Sèvres, cu Marat și cu ducele d'Aiguillon, deghizat în femeie ; altă dată pe Champ-de-Mars, o clipă înainte de începerea focului.

Fournier americanul, care a tras asupra lui La Fayette printre roțile unei trăsuri și a cărui armă n-a luat foc ; de astă dată își promite să țintească și să nimerească mai sus decît în comandantul gărzii naționale — și pentru ca arma să nu mai dea greș, va lovi cu sabia.

Domnul de Beausire, care nu a profitat, pentru a se pocăi, de timpul în care l-am lăsat în umbră, domnul de Beausire, care a reluat-o pe Oliva din mîinile lui Mirabeau murind, ca și cavalerul des Grieux care a luat-o înapoi pe Manon Lescaut din acele mîini care au smuls-o o clipă din noroi ca s-o lase apoi să recadă înapoi în mlaștină.

Mouchy, un omuleț schilod, șchiop, cu picioarele strîmbe, împopoțonat cu o enormă eșarfă tricoloră care-i acoperea jumătate din trup — era funcționar municipal, judecător de pace, mai știu eu ce ?

Gonchon — un Mirabeau al poporului — pe care Pitou îl găsea și mai urît decît pe Mirabeau al nobilimii ; Gonchon care dispărea odată cu răscoala așa cum, într-o feerie, dispare ca să reapară mai tîrziu, și totdeauna mai înfocat, mai îngrozitor, mai înveninat, demonul de care autorul n-are nevoie pentru moment.

Apoi, în mijlocul acestei mulțimi adunate în jurul ruinelor Bastiliei ca pe o nouă colină Aventinus [1], umbla de colo-colo un tînăr slab, palid, cu părul lipit de cap, cu ochii aruncînd fulgere, singuratic ca vulturul, pe care mai tîrziu avea să-l ia drept emblemă, necunoscînd pe nimeni și necunoscut de nimeni. Acesta era locotenentul de artilerie Bonaparte, din întîmplare aflat în concediu la Paris, și cu privire la care, după cum ne amintim, în ziua cînd apăruse la iacobini, Cagliostro îi făcuse lui Gilbert o prezicere atît de stranie.

De cine era oare pusă în mișcare, stîrnită și agitată toată această gloată ? De către un bărbat cu gît puternic, cu coamă de leu, cu glas tunător, pe care Santerre avea să-l găsească, întorcîndu-se acasă, în cămăruța din spatele prăvăliei, unde îl aștepta : de către Danton !

Era momentul cînd teribilul revoluționar — care ne e cunoscut doar prin gălăgia pe care o făcuse în parterul de la „Théâtre-Français" în timpul spectacolului cu piesa *Carol al IX-lea* de André Chénier și prin elocvența sa copleșitoare la tribuna cordelierilor — își făcea adevărata apariție pe scena politică peste care își va întinde brațele sale de uriaș.

De unde vine puterea acestui om, care va fi atît de fatală regalității ?. Chiar de la regină ! Această austriacă plină de ură nu l-a vrut pe La Fayette în fruntea primăriei Parisului. L-a preferat pe Pétion, omul din călătoria de la Varennes, care, abia înscăunat la primărie, a început să lupte împotriva regelui, ordonînd supravegherea palatului Tuileries.

Pétion avea doi prieteni, pe care îi așează la dreapta și la stînga sa, în ziua cînd luă în stăpînire primăria : Manuel la dreapta și Danton la stînga.

Făcuse din Manuel procurorul Comunei și din Danton substitutul său.

Vergniaud spusese la tribună, arătînd spre Tuileries : „Teroarea a ieșit adeseori din acest palat funest în numele despotismului. Să se întoarcă acum acolo în numele legii !"

[1] Una dintre cele șapte coline din Roma antică, pe care s-au adunat în anul 493 î.e.n. plebeienii răsculați împotriva patricienilor. (N.T.)

Ei bine, venise în sfîrșit momentul ca frumoasa și teribila figură de stil a oratorului girondin să se traducă într-un act material. Teroarea trebuia căutată în suburbia Saint-Antoine și împinsă, așa buimăcită cum era, cu țipetele-i discordante și cu brațele-i răsucite, în palatul Catherinei de Medicis.

Cine putea s-o facă mai bine decît acest teribil magician al revoluției, numit Danton ?

Danton avea umerii mari, mîna puternică, un piept atletic în care bătea o inimă robustă. Danton era tam-tam-ul revoluțiilor. Lovitura primită o întorcea pe loc, cu o forță vibrantă care se răspîndea asupra mulțimii, îmbătînd-o. Danton era pe de o parte aproape de popor, prin Hébert ; pe de altă parte, era aproape de tron prin ducele de Orléans. Aflîndu-se între negustorul din colțul străzii și prințul regal din colțul tronului, Danton avea în fața sa o întreagă claviatură intermediară. Fiecare clapă pe care o atingea corespundea unei fibre sociale.

Aruncați ochii asupra acestei game : ea cuprinde două octave și este în armonie cu glasul său puternic :

Hébert, Legendre, Conchon, Rossignol, Momoro, Brune, Huguenin, Rotondo, Santerre, Fabre d'Eglantine, Camille Desmoulins, Dugazon, Lazouski, Sillery, Genlis, ducele de Orléans.

Mai observați cu atenție că nu înfățișăm aici decît limitele vizibile. Și-atunci, cine ne va putea spune pînă unde coboară și pînă unde urcă această putere, dincolo de limitele pe care ochiul nostru nu le poate cuprinde ?

Ei bine, aceasta era puterea care ridică suburbia Saint-Antoine.

Un om al lui Danton, polonezul Lazouski, membru în consiliul Comunei, pornește agitația încă din ziua de 16. El înștiințează Consiliul că la 20 iunie cele două suburbii, Saint-Antoine și Saint-Marceau, vor prezenta Adunării și regelui petiții în legătură cu *veto*-ul opus decretului împotriva preoților și, în același timp, vor sădi pe terasa „Feuillants" un arbore al Libertății, în memoria ședinței de la „Jeu de paume" și a zilei de 20 iunie 1789.

Consiliul refuză să dea autorizația.

— Ne vom lipsi de ea, șopti Danton la urechea lui Lazouski.

Și Lazouski repetă cu glas tare :

— Ne vom lipsi de ea !

Deci, această dată de 20 iunie avea o semnificație vizibilă și una ascunsă. Prima era pretextul : prezentarea unei petiții regelui și sădirea arborelui Libertății. A doua era țelul, cunoscut doar de cîțiva adepți : salvarea Franței de La Fayette și de feuillanți și avertizarea regelui incorigibil, a acestui rege al vechiului regim, că există furtuni politice de o asemenea amploare încît un monarh poate fi doborît și înghițit cu tron cu tot, cu coroana, cu familia, ca o corabie ce se scufundă în adîncurile oceanului cu oameni și bunuri.

După cum am spus, Danton îl aștepta pe Santerre în cămăruța din spatele prăvăliei. În ajun îi trimisese vorbă prin Legendre că avea nevoie pentru a doua zi de un început de răscoală în suburbia Saint-Antoine.

Apoi, dimineața, Billot se prezentase la berarul patriot, îi făcu semnul de recunoaștere și îl anunță că pe o zi întreagă comitetul îl atașase persoanei sale. Iată cum Billot, cu toate că părea să fie aghiotantul lui Santerre, știa mai multe decît Santerre însuși.

Danton venea să fixeze o întîlnire cu Santerre pentru noaptea următoare, într-o căsuță din Charenton, situată pe malul drept al Marnei, la capătul podului. Acolo trebuiau să se întîlnească toți acești oameni cu existențe stranii și necunoscute, pe care îi găsim totdeauna dirijînd cursul răscoalelor.

Toți se prezentară la ora fixată pentru întîlnire.

Pasiunile tuturor acestor oameni erau diferite. De unde izvorîseră ele ? Ar fi de scris o întreagă povestire întunecată pentru a răspunde. Unii o făceau din dragoste pentru libertate. Mulți, ca Billot, pentru a răzbuna insulte, iar foarte mulți dintre ei, din ură, din mizerie, din instincte rele.

La etajul întîi se afla o cameră încuiată, în care nu aveau dreptul să intre decît șefii. Coborau de acolo cu instrucțiuni precise, exacte, decisive. S-ar fi zis că hotă-

rîrile veneau de la un tabernacol sau de la vreun zeu necunoscut.

Un plan uriaș al Parisului era desfășurat pe o masă. Degetul lui Danton trase pe el izvoarele, afluenții, cursul și punctele de joncțiune ale acestor pîraie, rîuri, fluvii umane care trebuiau să inunde peste două zile Parisul.

Piața Bastiliei, la care se ajunge prin străzile mahalalei Saint-Antoine, prin cartierul Arsenalului, prin mahalaua Saint-Marceau, a fost indicată ca loc de întîlnire ; Adunarea ca pretext ; palatul Tuileries ca țintă. Bulevardul era drumul larg și sigur în care trebuia să se scurgă acest talaz amenințător.

După ce postul fiecăruia a fost stabilit și toți au promis că vor fi prezenți, se despărțiră.

Cuvîntul de ordine era : „Să isprăvim cu palatul !"

Cum vor isprăvi cu el ? Lucrul rămase neclarificat.

Toată ziua de 19, grupuri staționară pe locul Bastiliei, în jurul Arsenalului, în mahalaua Saint-Antoine.

Deodată, în mijlocul acestui din urmă grup apăru o amazoană vajnică și înfricoșătoare, îmbrăcată în roșu, cu un centirom plin de pistoale și, la șold, cu acea sabie care avea să caute și să găsească, printre alte optsprezece răni, inima lui Suleau.

Era Théroigne de Méricourt, frumoasa din Liège.

Am văzut-o pe drumul de la Versailles în 5 octombrie. Ce mai făcuse între timp ?

Orașul Liège se răzvrătise : Théroigne vru să alerge în ajutorul patriei sale ; fu arestată pe drum de agenții lui Leopold și reținută optsprezece luni în închisorile din Austria.

Evadase ? Fusese lăsată să plece ? Tăiase zăbrelele celulei ? Își seduse temnicerul ? Toate aceste amănunte rămaseră un mister, ca și începutul vieții ei, și îngrozitoare ca sfîrșitul ei.

Oricum ar fi fost se întorsese! Iat-o! Din curtezana bogaților devenise prostituata poporului. Nobilimea i-a dat aurul cu care avea să cumpere săbii cu tăiș fin de oțel, pistoale încrustate, cu care își va lovi dușmanii.

Poporul o recunoaște și o întîmpină cu strigăte de bucurie. Vine la timp frumoasa Théroigne, îmbrăcată în roșu, pentru sîngeroasa serbare de a doua zi !

În seara aceleiași zile, regina o vede galopînd de-a lungul terasei Feuillante. Se îndrepta din piața Bastiliei spre Champs-Elysées, de la adunarea populară la banchetul patriotic.

Din mansardele castelului Tuileries, unde regina se urcase la auzul strigătelor, va vedea mese întinse. Vinul umple paharele, răsună cîntece patriotice și la fiece toast pentru Adunare, pentru Girondă, pentru libertate, comesenii ridică pumnul spre Tuileries.

Actorul Dugazon cîntă cuplete împotriva regelui și a reginei, și regele și regina din castel pot auzi aplauzele ce răsplătesc fiecare refren.

Cine sînt comesenii ? Federații din Marsilia, conduși de Barbaroux : sosiseră din ajun.

Era 18 iunie, dar 10 august își făcuse intrarea în Paris !

Capitolul 40

20 IUNIE

În iunie se luminează de ziuă mai devreme.

La ora cinci dimineața, batalioanele erau adunate. De astă dată rebeliunea se făcea în ordine și lua aspectul unei invazii.

Mulțimea își recunoștea șefii și îi urma, se supunea disciplinei, își avea locul bine stabilit, rangul și drapelul său.

Santerre era călare, cu statul său major format de oamenii din mahalale. Billot nu-l părăsea nici o clipă. Părea însărcinat de o putere ocultă să vegheze asupra lui.

Mulțimea era împărțită în trei corpuri de armată : Santerre îl comanda pe primul, Saint-Huruge pe al doilea și Théroigne de Méricourt pe al treilea.

Pe la ora unsprezece dimineața, la un ordin adus de un necunoscut, imensa mulțime se puse în mișcare.

La plecarea din piața Bastiliei, ea număra aproape douăzeci de mii de oameni. Aceasta oferea privirii un aspect sălbatic, straniu, înspăimîntător !

Batalionul condus de Santerre era cel mai disciplinat. În rîndurile lui se vedeau numeroase uniforme, iar ca arme un oarecare număr de puști și de baionete.

Însă celelalte două erau armata poporului ! O armată în zdrențe, jigărită, înfometată. Patru ani de foamete și de scumpire a pîinii, și peste aceștia patru, trei ani de revoluție !

Iată hăul din care ieșea această armată.

N-aveau uniforme, nici puști ; vestoane în zdrențe, cămăși rupte, arme bizare înhățate într-o primă clipă de furie, într-o primă mișcare de apărare : sulițe, lăncii tocite, săbii fără mînere, cuțite legate în vîrful unor bețe lungi, topoare de dulgherie, ciocane de zidărie, cuțite de cizmărie.

Apoi, în loc de steaguri, o spînzurătoare cu o păpușă care se legăna la capătul unei frînghii și care o reprezenta pe regină ; un cap de bou, cu o deviză obscenă împletită între coarne ; o inimă de viței înfiptă într-o frigare, cu cuvintele : *Inimă de aristocrat !*

Apoi pancarde cu următoarele texte explicative :

Sancționarea, sau moartea !

Să fie rechemați miniștrii patrioți !

Tremură, tirane ! Ți-a sunat ceasul cel din urmă !

În colțul străzii Saint-Antoine mulțimea se despică în două. Santerre și garda sa națională o luară pe bulevard, Santerre, în uniforma sa de șef de batalion. Saint-Huruge îmbrăcat ca un hamal din hale, pe un cal admirabil acoperit cu un valtrap de ceremonie, adus de un rîndaș necunoscut, și Théroigne de Méricourt, culcată pe un tun tras de bărbați cu brațele goale, merseră pe strada Saint-Antoine.

Urmau să se întîlnească la Feuillants, trecînd prin piața Vendôme.

Armata defilă timp de trei ore, antrenînd cu sine în marșul ei populația cartierelor prin care trecea.

Semăna cu acele torente care, crescînd, saltă și fac spume.

Mulțimea sporea la fiecare răscruce, scotea spume la fiecare colț de stradă.

Masa de oameni era tăcută. Numai că, din cînd în cînd, cu totul pe neașteptate, ieșea din această tăcere și scotea urlete puternice de protest sau cînta faimosul *Ça ira* din 1790, care, modificîndu-se puțin cîte puțin, dintr-un cîntec de încurajare devenise un cîntec de amenințare. În sfîrșit, se auzeau și strigătele : „Trăiască Națiunea ! Trăiască pantalonarii ! Jos cu *domnul și doamna Veto* !"

Cu mult înainte de a se zări capul coloanelor se auzea zgomotul pașilor acestei mulțimi, așa cum se aude freamătul fluxului care crește. Apoi, în răstimpuri, răsunau cîntecele, rumoarea, strigătele ei, așa cum răsună șuieratul furtunii prin văzduh.

Ajuns la piața Vendôme, corpul de armată al lui Santerre, care ducea plopul ce urma să fie sădit pe terasa Feuillants, se ciocni cu un post de soldați ai gărzii naționale care-i stăvilea drumul. Nimic nu-i era mai ușor acestei mase decît să strivească acest post cu miile sale de valuri. Însă nu, poporul își făgăduise o serbare, dorea să rîdă, să se amuze, să-i sperie pe *domnul și doamna Veto*. Nu voia să ucidă. Cei ce purtau copacul renunțară la proiectul de a-l sădi pe terasă și se duseră să-l planteze în curtea vecină, cea a Capuținilor.

Adunarea auzea acest zgomot de aproape o oră, cînd delegații mulțimii veniră să ceară favoarea de a defila prin fața ei.

Vergniaud ceru să se aprobe cererea, propunînd totodată să fie trimiși șaizeci de deputați pentru a apăra palatul. Și girondinii doreau să-l sperie pe rege și pe regină, dar nu voiau să li se facă vreun rău.

Un feuillant combătu propunerea lui Vergniaud, spunînd că ar fi jignitoare pentru poporul Parisului.

Nu spera oare o crimă sub această aparentă încredere ?

Permisiunea este acordată, gloata din mahalale va defila înarmată în sală.

Porțile se deschid imediat și lasă cale liberă celor treizeci de mii de petiționari. Defilarea începe la prînz și nu se termină decît la ora trei.

Mulțimea a obținut prima parte din ceea ce cerea : a defilat în fața Adunării, i-a citit petiția. Îi mai rămîne să se ducă la rege și să-și ceară sancționarea.

Dacă Adunarea a primit delegația, mai era oare cu putință să n-o primească și regele ? Desigur regele nu era un senior mai important decît președintele, nu avea decît un fotoliu identic cu al acestuia, și încă așezat la stînga fotoliului președintelui !

Fapt este că regele a transmis că va primi petiția, prezentată de douăzeci de persoane.

Poporul nu-și închipuise vreodată că va intra la Tuileries. Socotea că vor intra delegații săi, pe cînd el va defila pe sub ferestre. Toate aceste pancarde cu lozinci amenințătoare, toate aceste steaguri funeste i le va arăta regelui și reginei de după ferestre.

Toate porțile care dădeau spre castel erau închise. Atît în curte cît și în grădina Tuileries se aflau trei regimente de infanteriști, două escadroane de jandarmi, mai multe batalioane ale gărzii naționale și patru tunuri.

Familia regală vedea de la ferestre acest scut aparent și părea destul de liniștită.

Fără să aibă intenții rele, mulțimea ceru totuși să i se deschidă grilajul care dădea spre tereasa Feuillants.

Ofițerii care păzeau terasa refuzată să deschidă fără ordinul regelui. Atunci trei funcționari municipali cerură permisiunea să treacă, pentru a se duce să ia acest ordin.

Au fost lăsați să treacă.

Montjoye, cel care a scris *Istoria Mariei-Antoaneta*, a consemnat numele lor. Erau Boucher-René, Boucher-Saint-Sauver și Mouchet. Mouchet, acel mic judecător de pace din Marais, schilod, cu picioarele strîmbe, cocoșat, pitic, cu o imensă eșarfă tricoloră.

Li s-a permis să intre în palat și au fost conduși la rege. Mouchet a fost cel care vorbi pentru ei :

— Sire, spuse el, o adunare de oameni mărșăluiește legal, sub egida legii : nu există motive de îngrijorare. Sînt cetățeni pașnici, care s-au adunat pentru a face o

petiție Adunării Naționale și care doresc să celebreze o sărbătoare cetățenească prilejuită de aniversarea jurămîntului de la Jeu de Paume în 1789. Acești cetățeni cer să treacă prin terasa Feuillants. Dar nu numai că grilajul e închis, dar trecerea mai este oprită și de un tun în poziție de tragere. Venim să vă cerem, Sire, să se deschidă această poartă și să ni se acorde libera trecere.

— Domnule, răspunse regele, văd după eșarfa ce o purtați că sînteți funcționar municipal. Vă revine deci dumneavoastră să aplicați legea. Dacă socotiți că e necesar, pentru degajarea Adunării, puneți să se deschidă poarta spre terasa Feuillants. Cetățenii să defileze pe această terasă și să iasă pe poarta grajdurilor. Înțelegeți-vă în acest sens cu domnul comandant-general al gărzii, și aveți mai ales grije ca liniștea publică să nu fie tulburată.

Cei trei reprezentanți municipali salutară și ieșiră, întovărășiți de un ofițer însărcinat să confirme că ordinul pentru deschiderea porții era dat de însuși regele.

Poarta se deschise. Fiecare vrînd să intre pe ea, se produse o înghesuială generală : se știe ce înseamnă o gloată care se înăbușe ; parcă e aburul care izbucnește și sparge totul.

Grilajul terasei trosni ca o împletitură de răchită. Mulțimea respiră și se răspîndi veselă prin grădină.

S-a omis să se deschidă poarta dinspre grajduri. Găsind-o încuiată, mulțimea defilă în fața soldaților gărzii naționale care făceau cordon la fațada castelului. Ieși apoi pe poarta dinspre chei și, cum trebuia neapărat să se înapoieze în mahalalele de unde plecase, vru să iasă pe portițele de la Carroussel. Portițele erau însă închise și păzite. Iar mulțimea — frîntă, izbită, înghesuită — începu să se enerveze.

Înspăimîntată de furia mulțimii, garda deschise portițele și omenirea se răspîndește în piața imensă. Acolo își amintește că cea mai însemnată treabă din acea zi era petiția prin care cereau regelui să renunțe la *veto*.

Hotărîră deci să aștepte cu toții în piața Carroussel în loc să-și continue drumul.

Trecu o oră. Mulțimea deveni nerăbdătoare. Ar fi plecat, dar cei care o conduceau nu doreau asta. Se aflau printre ei oameni care mergeau din grup în grup și spuneau :

— Rămîneți pe loc, rămîneți pe loc ! Pînă la urmă regele va sancționa decretul. Să nu ne ducem acasă decît după ce căpătăm sancționarea, altfel vom fi nevoiți să luăm totul de la capăt.

Mulțimea socotea că acești oameni au perfectă dreptate, zicîndu-și în același timp că faimoasa sancțiune se lăsa cam mult așteptată.

Sîntem flămînzi ! Era strigătul de pe buzele tuturora.

Scumpirea pîinii încetase, dar dacă n-ai de lucru, n-ai nici bani și, oricît de ieftină să fi fost pîinea, nu se dădea pe degeaba.

Cu toții se sculaseră de la cinci dimineața, își părăsiseră patul mizerabil în care mulți se culcaseră nemîncați în ajun. Cu toții, muncitori cu nevestele lor, mame cu copiii lor, porniseră la drum îndemnați de nedeslușita speranță că regele va sancționa decretul și că totul va merge bine.

Regele nu părea deloc dispus să-l sancționeze.

Era cald și le era sete. Foamea, setea și căldura îi fac și pe cîini să turbeze.

Ei bine, acest biet popor aștepta totuși și avea răbdare.

Începu totuși la un moment dat să zgîlțîie grilajul de fier de la intrarea în palat. Un funcționar municipal apare în curte și dăscălește poporul :

— Cetățeni, acesta este domiciliul regelui, și a intra în el înarmați înseamnă a-l viola. Regele binevoiește să vă primească petiția, dar prezentată numai de douăzeci de delegați.

Prin urmare, delegații pe care mulțimea îi așteaptă, pe care-i crede de o oră la rege, delegații nu fuseseră încă introduși la rege !

Deodată se aud strigăte dinspre chei.

Sînt Santerre și Saint-Huruge pe caii lor ; e Théroigne pe tunul ei.

— Ei bine, ce faceți acolo în fața grilajului ? strigă Saint-Huruge. De ce nu intrați ?

— Într-adevăr, își spun oamenii din popor, de ce nu intrăm ?

— Vedeți doar că poarta e încuiată, obiectară cîteva glasuri.

Théroigne sare de pe tun.

— E încărcat, spune ea, aruncați în aer poarta cu ghiuleaua !

Și tunul e îndreptat spre poartă.

— Așteptați ! Așteptați ! strigară doi funcționari municipali. Fără violență ! Vi se va deschide.

Și, în adevăr, se apasă pe bascula care închide cele două canaturi și poarta se deschide.

Se năpustiră cu toții.

Vreți să știți ce înseamnă mulțimea și în ce torent îngrozitor se transformă ?

Ei bine, oamenii intră. Tunul pe care-l trag se rostogolește în mijlocul valurilor, străbate odată cu ele curtea, urcă cu ele treptele și ajunge sus pe scară, odată cu puhoiul de oameni !

Acolo stau cei doi funcționari municipali, cu eșarfa pe piept.

— Ce aveți de gînd să faceți cu un tun ? întreabă ei. Un tun în apartamentele regelui ! Credeți că veți obține ceva printr-un asemenea act de violență ?

— E-adevărat ! răspund oamenii, ei înșiși mirați că tunul se află acolo.

Se apucă să-l întoarcă și vor să-l coboare. Osia se agață de o ușă și iată gura tunului îndreptată către mulțime.

— Ia te uită ! Pînă și artilerie se găsește în apartamentul regelui ! strigă cei ce sosesc și care, neștiind cum de se află tunul aici și că este al Théroignei, cred că a fost adus acolo împotriva lor.

În acest timp, la ordinul lui Mouchet, doi oameni cu topoare în mîini taie, sparg și zdrobesc pervazul ușii și degajează tunul care e coborît sub vestibul. Această operație, care are drept scop să degajeze tunul, lasă impresia că ușile sînt sfărîmate cu lovituri de topor.

Cam vreo două sute de gentilomi vin în goană la castel, nu cu intenția de a-l apăra, ci doar convinși că

se atentează la viața regelui ; vin să moară împreună cu el !

În afară de ei se mai află acolo bătrînul mareșal de Mouchy, domnul d'Hervilly, comandantul gărzii constituționale dizolvate, Acloque, comandantul batalionului gărzii naționale din mahalaua Saint-Antoine, trei grenadieri din batalionul cartierului Saint-Martin, rămași singuri la posturile lor, domnii Lecrosnier, Bridaud și Gosse, un bărbat îmbrăcat în negru, care mai venise odată să-și ofere pieptul gloanțelor ucigașe și care, în ziua primejdiei pe care a încercat s-o înlăture, vine ca un ultim meterez, să se așeze între această primejdie și rege : Gilbert.

Foarte îngrijorați la început de zgomotul îngrozitor făcut de mulțime, regele și regina s-au obișnuit, puțin cîte puțin, cu acest vacarm. Era ora trei și jumătate după-amiază. Sperau că ziua se va sfîrși la fel cum începuse : în liniște.

Familia regală era adunată în camera regelui.

Deodată, zgomotul loviturilor de topor ajunge pînă la ei, dominat de răbufniri de strigăte ce par a fi urletele îndepărtate ale furtunii.

În acest moment, un bărbat irupe în dormitorul regelui strigînd :

— Sire, nu vă fie teamă. Răspund eu de toate !

Capitolul 41

ÎN CARE REGELE VEDE CĂ EXISTĂ ANUMITE ÎMPREJURĂRI CÎND, FĂRĂ SĂ FII IACOBIN, POȚI PUNE BONETA ROȘIE PE CAP

Acest om era doctorul Gilbert. Nu apărea decît din timp în timp, la intervale aproape periodice, și în toate marile peripeții ale imensei drame care se desfășura.

— Ah ! doctore, dumneavoastră sînteți ? Dar ce se petrece ? îl întrebară în același timp regele și regina.

— Se întîmplă, Sire, spuse Gilbert, că palatul e invadat şi zgomotul ce-l auziţi e al poporului care cere să vă vadă.

— Vai ! exclamară deodată regina şi Madame Elisabeth, nu vă vom părăsi, Sire !

— Vrea regele să-mi dea pentru o singură oră puterea pe care o are un căpitan de vas pe timp de furtună ? întrebă Gilbert.

— V-o dau, spuse regele.

În acest moment. Acloque, comandant al gărzii naţionale, apărea la rîndul său la uşă, palid dar hotărît să-l apere pe rege pînă la capăt.

— Domnule, exclamă Gilbert, iată-l pe rege : e gata să vă urmeze. Aveţi grijă de el.

Apoi, adresîndu-se suveranului :

— Duceţi-vă, Sire, duceţi-vă !

— Dar eu, exclamă regina, eu vreau să-l urmez pe soţul meu !

— Şi eu pe fratele meu ! strigă Madame Elisabeth.

— Urmaţi-l pe fratele dumneavoastră, doamnă, spuse Gilbert doamnei Elisabeth, dar dumneavoastră, doamnă, rămîneţi ! adăugă el adresîndu-se reginei.

— Domnule !... exclamă Maria-Antoaneta.

— Sire, Sire, strigă Gilbert, în numele Cerului, rugaţi-o pe regină să se încreadă în mine, sau nu mai răspund de nimic.

— Doamnă, spuse regele, ascultaţi sfaturile domnului Gilbert, şi, dacă trebuie, urmaţi ordinele sale.

Apoi către Gilbert :

— Domnule, adăugă el, răspundeţi în faţa mea de regină şi de delfin ?

— Sire, răspund, sau voi muri împreună cu ei ! E tot ce poate spune un pilot în timpul furtunii.

Regina voi să facă un ultim efort, dar Gilbert întinse braţul pentru a-i bara calea.

— Doamnă, îi spuse el, dumneavoastră şi nu regele sînteţi cu adevărat în primejdie. Pe drept sau pe nedrept sînteţi acuzată de rezistenţa ce o opune regele. Prezenţa dumneavoastră l-ar expune, aşadar, fără să-l apere. Luaţi rolul de paratrăsnet, abateţi fulgerul dacă puteţi !

— Atunci, domnule, să cadă fulgerul numai pe mine și să-mi cruțe copiii !

— Sînt răspunzător în fața regelui de dumneavoastră și de ei, doamnă. Urmați-mă !

Apoi, întorcîndu-se către doamna de Lamballe, care venise de o lună din Anglia și de trei zile din Vernon, și către celelalte doamne de onoare ale reginei, Gilbert adăugă :

— Urmați-ne !

Celelalte doamne de onoare erau prințesa de Tarente, prințesa de la Trémouille, doamnele de Tourzel, de Mackan și de la Roche-Aymon.

Gilbert cunoșeta interiorul castelului, știa să se orienteze. Ceea ce căuta el era o sală mare, în care toată lumea să poată vedea și auzi. Era un prim zid de apărare. Voia să adăpostească pe regină, pe copiii ei, pe doamnele ei de onoare în spatele acestui meterez și el însuși să se posteze în fața lui.

Se gîndi la sala de Consiliu. Din fericire, era încă liberă. Împinse pe regină, pe copii și pe prințesa de Lamballe în ambrazura unei ferestre. Minutele erau atît de prețioase, încît n-aveau timp să vorbească : se și auzeau bătăi în ușă.

Tîrî masa grea a consiliului în fața ferestrei : găsise zidul de apărare.

Madame Royale era în picioare pe masă, lîngă fratele ei, moștenitorul, care ședea.

Regina se afla în spatele lor : nevinovăția apăra lipsa de popularitate.

Maria-Antoaneta voia, dimpotrivă, să se așeze în fața copiilor.

— Totul e bine așa, strigă Gilbert cu tonul unui general care comandă o manevră hotărîtoare. Nu vă mișcați !

Și cum ușa se zguduia și el identifică o sumedenie de femei în acest flux clocotitor, el spuse trăgînd zăvoarele :

— Intrați, cetățene ! Regina și copiii ei vă așteaptă !

Prin ușa deschisă, valul intră ca printr-un dig rupt.

— Unde-i austriaca ? Unde-i doamna Veto ? strigară cinci sute de glasuri.

Era cea mai îngrozitoare clipă.

Gilbert înțelese că în această supremă clipă orice putere scapă din mîna oamenilor și trece în cea a lui Dumnezeu.

— Fiți calmă, doamnă! spuse el reginei. Nu cred că e necesar să vă recomand să fiți bună.

O femeie era în fruntea celorlalte, cu părul despletit, învîrtind o sabie deasupra capului, frumoasă de atîta furie și poate chiar de foame.

— Unde-i austriaca? strigă ea. Nu va muri decît de mîna mea!

Gilbert o luă de braț și, conducînd-o în fața reginei, spuse:

— Iat-o!

Atunci, cu vocea ei cea mai blîndă, regina o întrebă:

— V-am făcut vreo nedreptate personală, copilul meu?

— Nici una, doamnă, răspunse mahalagioaica, deosebit de mirată de blîndețea și de maiestatea Mariei-Antoaneta.

— Ei bine, atunci de ce vreți să mă ucideți?

— Mi s-a spus că dumneavoastră duceți națiunea la pieire, bolborosi tînăra, uluită, coborînd vîrful sabiei spre parchet.

— Atunci ați fost înșelată. M-am căsătorit cu regele Franței, sînt mama moștenitorului, a acestui copil, priviți-l... Sînt franceză și nu-mi voi revedea niciodată țara. Nu pot fi deci fericită sau nefericită decît în Franța... Vai! Cît eram de fericită cînd mă iubeați!

Și regina scoase un suspin. Tînăra fată lăsă să-i cadă sabia și începu să plîngă.

— Vai! doamnă, spuse ea, nu vă cunoșteam. Iertați-mă! Văd că sînteți bună!

— Continuați tot așa, doamnă, spuse în șoaptă Gilbert, și nu numai că veți fi salvată, dar într-un sfert de oră tot acest popor va îngenunchia în fața dumneavoastră.

Apoi, încredințînd-o pe regină cîtorva soldați din garda națională care veniseră în goană, și ministrului de război Lajard, care intrase și el odată cu poporul, alergă la rege.

Regele avu parte de o scenă aproape identică. Ludovic al XVI-lea alergase spre locul vacarmului. În clipa cînd intra în sala numită „Œil de boeuf", panourile ușii se

deschideau sfărîmate şi ascuţişul baionetelor, virful lănciilor şi tăişurile topoarelor treceau prin deschizături.

— Deschideţi ! strigă regele. Deschideţi !

— Cetăţeni, spuse cu glas puternic domnul d'Hervilly, nu este nevoie să spargeţi uşa : regele doreşte să vi se deschidă.

În acelaşi timp ridică zăvoarele şi întoarse cheia : uşa, pe jumătate spartă, scîrţîi în balamale.

Domnul Acloque şi ducele de Mouchy au avut vreme să-l împingă pe rege în ambrazura unei ferestre, pe cînd cîţiva grenadieri care se aflau acolo răsturnau şi îngrămădeau în grabă cîteva bănci in faţa lui.

Văzînd mulţimea care năvălea în sală cu ţipete, injurături şi urlete, regele nu se putu opri să strige :

— La mine, domnilor !

Patru grenadieri traseră de îndată săbiile din teacă şi se aşezară lîngă el.

— Sabia în teacă, domnilor ! strigă regele. Staţi lîngă mine, asta-i tot ce vă cer.

Într-adevăr, puţin a lipsit să nu fie prea tîrziu. Fulgerul ţîşnit din tăişul săbiilor păruse o provocare. Un bărbat în zdrenţe, cu braţele goale, cu spume la gură, se năpusteşte spre rege.

— Ah ! iată-te, Veto ! îi spune, şi încearcă să-l lovească cu un cuţit prins în capătul unui baston.

Un grenadier care, în ciuda ordinului dat de rege, nu-şi pusese încă sabia în teacă, împinse bastonul în jos cu sabia sa.

Dar chiar atunci regele, care îşi revenise între timp, îl îndepărtează pe grenadier spunînd :

— Lăsaţi-mă, domnule ! De ce aş avea să mă tem în mijlocul poporului meu ?

Şi, făcînd un pas înainte, Ludovic al XVI-lea, cu o maiestate de care nu era crezut în stare, cu un curaj care-i păruse străin pînă atunci, îşi prezentă pieptul armelor de tot felul îndreptate spre el.

— Linişte ! spune un glas de stentor în mijlocul acestui tumult înspăimîntător. Vreau să vorbesc.

Tunul ar fi încercat zadarnic să se facă auzit printre aceste urlete şi vociferări şi totuşi, vociferările şi urletele încetară la auzul acestui glas.

Era glasul măcelarului Legendre. El se apropie de rege aproape să-l atingă. Se făcuse un cerc în jurul lui.

În această clipă apăru un bărbat în partea mai îndepărtată a acestui cerc și, în spatele îngrozitoarei dubluri a lui Danton, regele recunoscu obrazul palid dar senin al doctorului Gilbert.

Îl scrută cu o privire rapidă : „Ce-ați făcut cu regina, domnule ?"

Un zîmbet al doctorului îi răspunse : „E în siguranță, Sire !"

Regele îi mulțumi lui Gilbert cu un semn.

— Domnule ! spuse Legendre adresîndu-se regelui.

La cuvîntul *domnule*, care părea să indice decăderea din drepturi, regele se întoarse ca muşcat de un şarpe.

— Da, domnule... domnule Veto, dumneavoastră mă adresez, spuse Legendre. Ascultați-ne deci, căci sînteți făcut să ne ascultați. Sînteți un perfid. Ne-ați înşelat întotdeauna şi ne mai înşelați încă. Dar luați seama ! S-a întrecut măsura, şi poporul e sătul să mai fie jucăria şi victima voastră.

— Ei bine, vă ascult, domnule ! spuse regele.

— Cu atît mai bine ! Ştiți ce-am venit să facem aici ? Am venit să vă cerem sancționarea decretelor şi rechemarea miniştrilor... Iată petiția noastră.

Şi, scoțînd din buzunar o hîrtie pe care o despături, Legendre îi citi aceeaşi petiție amenințătoare care fusese citită şi în fața Adunării.

Regele o ascultă cu ochii ațintiți asupra celui ce citea. Apoi, la sfîrşit, aparent fără cea mai mică emoție, spuse :

— Voi face, domnule, ceea ce legile şi Constituția îmi ordonă să fac.

— Ah ! da, spuse un glas, ăsta-i marele tău cal de bătaie, Constituția ! Constituția din 91, care-ți îngăduie să frînezi întreaga maşinărie, să legi Franța la stîlpul infamiei şi să-i aştepți pe austrieci să vină s-o măcelărească !

Regele se întoarse spre acest nou glas, căci îşi dădea seama că din această parte venea un atac mult mai periculos.

Gilbert făcu şi el o mişcare şi se duse să pună mîna pe umărul omului care vorbise.

— V-am mai văzut, prietene, spuse regele. Cine sînteți ?

Privea cu mai multă curiozitate decît teamă, deși bărbatul avea o expresie de cruntă hotărîre.

— Da, m-ați mai văzut, Sire. M-ați văzut de trei ori pînă acum : odată la întoarcerea de la Versailles, în 16 iulie ; odată la Varennes ; altă dată aici... Sire, rețineți numele meu. Am un nume de rău augur : mă numesc Billot ! [1]

În această clipă strigătele se făcură și mai puternice. Un bărbat înarmat cu o lance încercă să-l străpungă pe rege. Dar Billot apucă lancea, o smulse din mîinile asasinului și, rupînd-o pe genunchi, spuse :

— Fără crime ! Un singur fier are dreptul să-l atingă pe acest om : cel al legii ! Se spune că a fost un rege al Angliei căruia i s-a tăiat capul după ce poporul pe care-l trădase l-a judecat. Tu trebuie să-i cunoști numele, așa-i, Ludovic ? Nu-l uita niciodată !

— Billot ! murmură Gilbert.

— Degeaba vă străduiți, spuse Billot clătinînd din cap. Omul acesta va fi judecat ca trădător și condamnat ca atare !

— Da, trădător ! strigară o sută de glasuri. Trădător ! Trădător ! Trădător !

Gilbert se aruncă între rege și popor.

— Nu vă fie teamă, Sire, spuse el, și încercați să dați satisfacție acestor oameni furioși printr-o demonstrație concretă.

Regele luă mîna lui Gilbert și și-o lipi de inimă.

— Vedeți, nu mă tem de nimic, domnule, spuse el. Am primit azi dimineață sfînta împărtășanie. Să facă din mine ce vor. Cît despre o demonstrație concretă pe care mi-o cereți, poftim, sînteți satisfăcut ?

Și, luînd o bonetă roșie de pe capul unui pantalonar, regele și-o puse pe cap.

De îndată mulțimea izbucni în aplauze.

— Trăiască regele ! Trăiască națiunea ! strigară cu toții.

---

[1] *Billot* : butuc (fr.)

Un om își făcu loc prin mulțime și se apropie de rege : ținea o sticlă în mînă.

— Dacă iubești poporul, așa cum spui, grasule Veto, dovedește-o, și bea în sănătatea poporului !

Și îi arătă sticla.

— Să nu beți, Sire ! spuse un glas. Vinul ar putea fi otrăvit.

— Beți, Sire, răspund de toate, spuse Gilbert.

Regele luă sticla.

— În sănătatea poporului ! spuse el.

Și bău.

Noi strigăte de „Trăiască regele !" răsunară.

— Sire, spuse Gilbert, nu mai aveți de ce vă teme. Îmi permiteți să mă înapoiez la regină ?

— Duceți-vă ! spuse regele strîngîndu-i mîna.

În clipa în care Gilbert ieșea, Isnard și Vergniaud intrau. Părăsiseră Adunarea și veneau singuri să-i facă regelui un zid din popularitatea lor, iar la nevoie să-l apere cu trupurile lor.

— Unde e regele ? întrebară ei.

Gilbert îl arătă cu un semn din mînă și cei doi deputați alergară spre el.

Pentru a ajunge pînă la regină, Gilbert trebuia să treacă prin mai multe încăperi și, între altele, prin odăile regelui. Poporul invadase totul.

— Aha ! spuneau oamenii așezîndu-se pe patul regal, e-al lui Veto cel gras ! Pe legea mea, are un pat mai bun decît al nostru !

Toate astea nu mai erau îngrijorătoare. Prima clipă de fierbere trecuse.

Gilbert se înapoia mult mai liniștit la regină.

Intrînd în sala unde o lăsase, aruncă spre ea o privire rapidă și răsuflă ușurat. Era tot în același loc. Ca și tatăl său, micul delfin purta o bonetă roșie. Din camera alăturată se auzea o mare rumoare, care atrase spre ușă privirea lui Gilbert. Zgomotul era făcut de Santerre, care se apropia. Colosul intră în sală.

— O ! O ! spuse el. Aici se află deci austriaca ?

Gilbert merse drept spre el, traversînd sala în diagonală.

— Domnule Santerre, spuse el.

Santerre se întoarse.

— Ehei ! strigă el vesel. Doctorul Gilbert !

— Care n-a uitat, spuse acesta, că sînteţi unul dintre aceia care i-aţi deschis porţile Bastiliei... Daţi-mi voie să vă prezint reginei, domnule Santerre.

— Reginei ! Să mă prezentaţi reginei ? mîrîi berarul.

— Da, reginei. Refuzaţi ?

— Nu, pe legea mea, spuse Santerre. Eram gata să mă prezint singur, dar întrucît sînteţi aici...

— Îl cunosc pe domnul Santerre, spuse regina. Ştiu că în timpul foametei a hrănit el singur jumătate din cartierul Saint-Antoine.

Santerre se opri uimit. Apoi, încurcat, îşi ţintui privirea asupra delfinului. Văzînd că sudoarea curge cu picături mari pe obrazul bietului copil, spuse adresîndu-se oamenilor :

— Vai ! Scoteţi-i boneta ! Vedeţi doar că se sufocă !

Regina îi mulţumi cu o privire. Atunci, aplecîndu-se spre ea şi rezemîndu-se de masă, bravul flamand îi spuse încet :

— Doamnă, aveţi prieteni foarte nedestoinici. Cunosc eu unii care v-ar sluji mai bine !

Peste un ceas, toată această mulţime se retrase, şi regele, însoţit de sora lui, se întoarse în camera unde îl aşteptau regina şi copiii săi.

Regina alergă spre el şi se aruncă la picioarele lui. Cei doi copii îl prinseră de mîini. Se îmbrăţişau ca după naufragiu. Abia atunci îşi dădu seama regele că mai avea încă boneta roşie pe cap.

— Ah ! exclamă el, uitasem !

Şi înşfăcînd boneta, o aruncă cu scîrbă.

Un tînăr ofiţer de artilerie, în vîrstă de douăzeci şi doi de ani abia, asistase la această scenă rezemat de un arbore pe terasa de pe malul apei. Văzuse pe fereastră toate primejdiile prin care trecuse, toate umilinţele pe care le îndurase regele. Dar episodul cu boneta roşie îl scoase din sărite.

— Oh ! murmură el. De-aş avea doar o mie două sute de oameni şi două tunuri, l-aş scăpa repede pe bietul rege de toată această gloată !

Dar cum nu-i avea pe cei o mie două sute de oameni și nici cele două tunuri și nu mai putea suporta vederea acestui spectacol hidos, se retrase.

Acest tînăr ofițer era Napoleon Bonaparte.

Capitolul 42

REACȚIA

Evacuarea palatului Tulleries fusese tot atît de tristă și de mută, pe cît de zgomotoasă și de groaznică fusese invadarea lui.

Mulțimea își spunea, mirată ea însăși de rezultatul minim al zilei : „N-am obținut nimic. Va trebui să revenim !"

Într-adevăr, fusese prea mult pentru o amenințare, prea puțin pentru un atentat. Cei ce văzuseră doar pe deasupra cele întîmplate îl judecaseră pe Ludovic al XVI-lea după reputația sa. Și-l reaminteau pe rege fugind la Varennes deghizat în lacheu și își spuneau :

„La primul zgomot ce-l va auzi, Ludovic al XVI-lea se va ascunde în vreun dulap, sub o masă, sau în spatele unei draperii. Se va alege cu o lovitură de sabie dată la întîmplare, cu riscul de a spune ca și Hamlet, cînd a crezut că l-a ucis pe tiranul Danemarcei : «Un șobolan !»"

Dar lucrurile se petrecură cu totul altfel. Niciodată regele nu fusese atît de calm. Ba mai mult : niciodată nu fusese atît de măreț.

Insulta primită era imensă, dar nu ajunsese pînă la înălțimea resemnării sale. Fermitatea sa timidă, dacă putem s-o numim așa, avea nevoie să fie stimulată și, odată stimulată, căpăta tăria oțelului. Înălțat de situațiile-limită în care se găsea, văzuse timp de cinci ore, fără să pălească, topoare fulgerînd deasupra capului, lănci, săbii și baionete dînd înapoi din fața pieptului său. Nici un general n-ar fi înfruntat poate în zece bătălii, oricît de crîncene, o primejdie ca aceea pe care el o înfrun-

tase în această lentă trecere în revistă a răscoalei ! Théroigne, Saint-Hurge, Lazouski, Fournier, Verrière, toți acești oameni obișnuiți cu asasinatele veniseră cu intenția certă de a-l ucide, dar maiestatea neașteptată care li se înfățișă în mijlocul furtunii făcu să le scape pumnalul din mînă. Ludovic al XVI-lea urcase drumul calvarului. Regalul *Ecce Homo* se arătase cu fruntea încununată de boneta roșie, ca și Isus cu coroana sa de spini. Și, ca și Isus, care în mijlocul ocărîlor și chinurilor spusese : „Eu sînt Cristos al vostru !“, Ludovic al XVI-lea nu încetase nici o clipă să spună în mijlocul injuriilor și ofenselor : „Sînt regele vostru !“

Iată ce se întîmplase. Ideea revoluționară crezuse, atunci cînd dăduse de perete poarta palatului Tuileries, că nu va găsi înăuntru decît umbra inertă și înfricoșată a regalității. Dar, spre marea sa uimire, întîlnise, în picioare și vie, credința Evului Mediu ! Și, pentru o clipă, au stat față în față, două principii, unul la apusul său, celălalt la răsăritul său. Era ceva cumplit, ca și cum se zărea în același timp pe cer un soare care răsărea înainte ca celălalt să fi apus ! Numai că era tot atîta măreție în strălucirea unuia, cît și în a celuilalt, tot atîta credință în exigența poporului, cît și în refuzul monarhiei.

Regaliștii erau încîntați. În definitiv, victoria rămăsese a lor.

Somat violent să se supună Adunării, regele, în loc să aprobe unul din cele două decrete, cum fusese gata s-o facă, știind că nu risca mai mult respingîndu-le pe amîndouă decît risca respingînd unul singur, hotărî să facă uz de *veto* pentru ambele decrete.

Apoi, monarhia fu coborîtă atît de jos, în acea fatală zi de 20 iunie, încît părea că atinsese fundul prăpastiei și că, de acum înainte, nu-i mai rămînea decît să urce.

Și, într-adevăr, lucrurile păreau să evolueze în acest fel.

În ziua de 21, Adunarea declară că nu va mai admite la bara forului reprezentanților națiunii nici o grupare de cetățeni înarmați. Era mai mult decît o dezaprobare, era o condamnare a mișcării din ajun.

În seara de 20 iunie, Pétion venise la palatul Tuileries cînd totul era pe terminate.

— Sire, spuse el regelui, abia acum am aflat situaţia în care se află Majestatea Voastră.

— E uimitor, răspunse regele, fiindcă, totuşi, situaţia asta durează cam de multă vreme !

A doua zi, constituţionaliştii, regaliştii şi feuillanţii cerură Adunării proclamarea legii marţiale. Se ştie ce a adus cu sine prima proclamare a acestei legi la 17 iulie trecut, pe Champ-de-Mars.

Pétion alergă la Adunare.

Această cerere se întemeia, chipurile, pe vestea unor noi concentrări de oameni. Pétion afirmă că aceste noi concentrări sînt simple născociri. Îşi luă răspunderea pentru liniştea capitalei. Proclamarea legii marţiale fu respinsă.

La ieşirea din şedinţă, pe la opt seara, Pétion se duse la Tuileries spre a-l linişti pe rege în privinţa atmosferei din capitală. Era însoţit de Sergent. Sergent — de meserie gravor, cumnat cu Marceau, era membru în Consiliul municipal şi unul dintre administratorii poliţiei. Alţi doi sau trei membri ai municipalităţii li se alăturară. Pe cînd străbăteau curtea Carrousel, mai mulţi cavaleri ai ordinului Saint-Louis, cîţiva soldaţi din garda constituţională şi din garda naţională îi insultară, dedîndu-se chiar la un atac personal împotriva lui Pétion. În pofida eşarfei pe care o purta, Sergent fu lovit în piept şi în obraz, trîntit la pămînt cu o lovitură de pumn !

De-abia fusese introdus la rege, şi Pétion îşi dădu seama că va trebui să dea o luptă. Maria-Antoaneta îi aruncă una din acele priviri pe care doar ochii Mariei-Tereza ştiau să le azvîrle : două raze de ură şi de dispreţ, două fulgere teribile şi pătrunzătoare.

Regele aflase ce se petrecuse la Adunare.

— Ei bine, domnule, îi spuse el lui Pétion, dumneavoastră pretindeţi deci că s-a restabilit calmul în capitală ?

— Da, Sire, răspunse Pétion, poporul v-a făcut mustrările pe care le-a socotit necesare. Acum e liniştit şi satisfăcut.

— Recunoaşteţi, domnule, continuă regele începînd lupta, recunoaşteţi că ziua de ieri este un mare scandal

și că municipalitatea n-a făcut nici ce trebuia, nici ce putea să facă ?

— Sire, replică Pétion, municipalitatea și-a făcut datoria. Opinia publică o va judeca.

— Spuneți mai degrabă întreaga națiune, domnule.

— Municipalitatea nu se teme de judecata națiunii.

— Și în ce stare de spirit se află Parisul în clipa de față ?

— Calmă, sire.

— Nu e adevărat !

— Sire...

— Vă rog să tăceți.

— Slujbașul poporului n-are de ce să tacă, Sire, cînd își face datoria și spune adevărul.

— Ajunge, retrageți-vă !

Pétion salută și ieși.

Regele fusese atît de violent, obrazul său purta semnele unei furii atît de profunde, încît regina, femeie iute la mînie, amazoană aprigă, se înspăimîntă.

— Dumnezeule, îi spuse ea lui Roederer cînd Pétion dispăru, nu găsiți că regele a fost cam violent și nu vă temeți că această asprime poate să-i dăuneze în ochii parizienilor ?

— Doamnă, răspunse Roederer, nimeni nu va găsi surprinzător că regele impune tăcere unuia dintre supușii săi cînd acesta nu-l respectă.

A doua zi, regele scrise Adunării pentru a se plînge de pîngărirea castelului, a regalității și a regelui. Apoi dădu o proclamație către poporul său.

Existau, așadar, două popoare : poporul care dăduse naștere evenimentelor din 20 iunie, și poporul căruia regele i se plîngea de ele.

În ziua de 24, regele și regina trecură în revistă garda națională și fură primiți cu entuziasm.

În aceeași zi, directoratul Parisului îl suspendă din funcție pe primar.

Cine îi dădea o asemenea îndrăzneală ? Trei zile mai tîrziu lucrurile se lămuriră.

La Fayette, plecat din tabăra sa cu un singur ofițer, sosi la Paris în 27 și trase la prietenul său, domnul de la Rochefoucauld.

În timpul nopții fură preveniți constituționaliștii, regaliștii și feuillanții. Începură „pregătirea" tribunelor pentru a doua zi.

A doua zi, generalul se prezentă la Adunare. Trei salve de aplauze îl primiră, dar fiecare dintre ele fu stinsă de murmurul girondinilor. Toată lumea înțelese că ședința va fi cumplită. Generalul La Fayette era unul dintre puținii oameni cu adevărat curajoși care existau. Dar curajul nu înseamnă și cutezanță. Este chiar rar ca un bărbat cu adevărat curajos să fie în același timp și cutezător.

La Fayette își dădea seama de primejdia în care se afla. Singur împotriva tuturor, venea să pună în joc ce-i mai rămăsese din popularitate : dacă o pierdea, pierea împreună cu ea ; dacă va cîștiga, îl putea salva pe rege.

Era cu atît mai frumos din partea lui, cu cît cunoștea aversiunea regelui și ura reginei față de el : „Mai bine să pier prin Pétion decît să fiu salvată de La Fayette !" spusese doar regina. Poate venise numai pentru a face o bravadă de sublocotenent, pentru a răspunde unei sfidări.

Cu treisprezece zile în urmă se adresase, în scris, și regelui și Adunării : regelui pentru a-l încuraja să reziste, Adunării pentru a o amenința dacă ar continua să atace.

— E destul de arogant în mijlocul armatei sale, spusese careva. Vom vedea dacă va vorbi pe același ton cînd va fi singur, în mijlocul nostru.

Aceste cuvinte îi fuseseră raportate lui La Fayette în tabăra sa de la Maubeuge. Poate chiar aceste cuvinte fuseseră cauza reală a venirii sale la Paris.

Urcă la tribună însoțit de aplauzele unora, dar și de mîrîitul și amenințările altora.

— Domnilor, spuse el, mi s-a reproșat că am scris din tabără scrisoarea din 16 iunie. Era de datoria mea să protestez împotriva acestei învinuiri de timiditate, să ies dindărătul onorabilului meterez pe care afecțiunea trupelor o forma în jurul meu și să mă prezint singur în fața dumneavoastră. Apoi, un motiv încă mult mai puternic mă chema. Violențele din 20 iunie au stîrnit indignarea tuturor bunilor cetățeni și, mai ales, a armatei.

Ofițerii, subofițerii și soldații formează un tot. Am primit din partea tuturor corpurilor scrisori pline de devotament față de Constituție și de ură față de răzvrătiți. Am oprit aceste manifestări. Am luat asupra mea sarcina de a exprima singur sentimentele tuturora. Vă vorbesc ca cetățean. A venit vremea să garantăm respectarea Constituției, să asigurăm libertatea Adunării Naționale, cea a regelui, demnitatea sa. Implor Adunarea să ordone ca excesele din 20 iunie să fie urmărite drept crime de lezmajestate. Să ia măsuri eficace pentru a face respectate toate autoritățile constituite și, mai ales, a voastră și a regelui, și să dea armatei asigurarea că nu se va aduce nici un prejudiciu Constituției în interior, în timp ce francezii își varsă cu prisosință sîngele întru apărarea hotarelor !

Guadet se ridicase încet pe măsură ce La Fayette se apropia de sfîrșitul peroratiei sale. În mijlocul aplauzelor cu care fu primit, acerbul orator al Girondei întinse mîna în semn că cerea să răspundă. Cînd Gironda voia să arunce săgeata ironiei, îi dădea lui Guadet arcul, iar Guadet n-avea decît să ia la întîmplare o săgeată din tolba sa.

Abia se potolise larma ultimelor aplauze și numaidecît îi urmă larma glasului său puternic și răsunător :

— În clipa cînd l-am văzut pe domnul La Fayette, exclamă el, mi-a venit în minte o idee foarte alinătoare. „Așadar, mi-am spus, nu mai avem dușmani în afară. Așadar, mi-am spus, austriecii sînt învinși. Iată-l pe domnul La Fayette care vine să ne anunțe vestea victoriei sale și a distrugerii dușmanilor !" Iluzia n-a durat mult : dușmanii noștri sînt tot aceiași. Primejdiile ce ne amenință dinafară țara n-au dispărut. Cu toate acestea, domnul La Fayette se află la Paris. El se constituie reprezentantul oamenilor cinstiți și al armatei. Cine sînt acei oameni cinstiți ? Cum a putut delibera această armată ? Dar, mai întîi, ar trebui ca domnul La Fayette să ne arate permisia sa !

La aceste cuvinte, Gironda simte că situația îi devine favorabilă. Și, într-adevăr, abia rostite, cuvintele lui Gaudet sînt primite cu tunete de aplauze.

Se ridică atunci un deputat și de la locul său spune :

— Domnilor, uitați cui îi vorbiți și despre cine este vorba. Uitați, mai ales, cine este La Fayette ! La Fayette este fiul mai mare al libertății franceze. La Fayette și-a sacrificat revoluției averea, titlul de noblețe, viața !

— Ia te uită ! strigă un glas, parcă-i faceți necrologul !

— Domnilor, spuse Ducos, libertatea discuțiilor este îngrădită de prezența în această incintă a unui general străin de Adunare.

— Și asta nu e tot ! strigă Vergniaud. Acest general și-a părăsit postul în fața dușmanului. Lui, și nu unui oarecare general de brigadă pe care l-a lăsat în loc i s-a încredințat corpul de armată pe care-l comandă. Să aflăm dacă a părăsit armata fără permisie și, dacă a părăsit-o fără aprobare, să fie arestat și judecat ca dezertor.

— Acesta este și scopul întrebării mele, spuse Guadet, și sprijin propunerea lui Vergniaud.

— Sprijinim ! Sprijinim ! strigară toți girondinii.

— Să trecem la vot nominal ! spuse Gensonné.

Votul nominal dădu o majoritate de zece voturi prietenilor lui La Fayette.

Ca și poporul în ziua de 20 iunie, La Fayette a îndrăznit prea mult sau prea puțin ; era una din acele victorii de care se plîngea Pyrrhos cînd fusese văduvit de jumătate din armata sa : „Încă o victorie ca asta și sînt pierdut !“ spusese el.

Ca și Pétion, ieșind de la Adunare, La Fayette se duse la rege. Fu primit cu o privire mai blîndă, dar cu o inimă nu mai puțin mîhnită.

La Fayette sacrificase acum regelui și reginei mai mult decît viața sa, le sacrificase popularitatea. Făcea acest dar pentru a treia oară, mai prețios decît oricare pe care regii l-ar fi putut face : prima dată la Versailles, în 6 octombrie ; a doua oară în 17 iulie, pe Champ-de-Mars ; a treia oară chiar în această zi.

La Fayette avea o ultimă speranță și pe aceasta venea s-o împărtășească suveranilor săi : a doua zi va trece în revistă împreună cu regele garda națională. Nu exista nici o îndoială în privința entuziasmului pe care îl va

inspira prezența regelui și a fostului comandant general. La Fayette va profita de acest ascendent, va mărșălui asupra Adunării, va pune mîna pe întreaga Girondă. În timpul tumultului regele va pleca și va ajunge la tabăra din Maubeuge.

Era o lovitură îndrăzneață dar, așa cum se prezenta situația, aproape sigură. Din nenorocire, la ora trei dimineața, Danton intra la Pétion pentru a-l preveni despre complot.

În zori, Pétion contramandă trecerea în revistă.

Cine oare îl trădase pe rege și pe La Fayette ?

Regina !

Nu spusese ea că preferă să piară de mîna altuia decît să fie slavată de La Fayette ?

Prevăzuse întocmai : va pieri datorită lui Danton !

La ora în care trecerea în revistă trebuia să aibă loc. La Fayette părăsea Parisul și se înapoia la armata sa.

Și, totuși, nu pierduse încă în întregime speranța de a-l putea salva pe rege.

Capitolul 43

VERGNIAUD VA VORBI

Victoria lui La Fayette, o victorie îndoielnică, urmată de o retragere, a avut un rezultat bizar.

Îi lăsase pe regaliști abătuți, în timp ce pretinsa înfrîngere a girondinilor îi făcuse să se ridice, punîndu-i în situația de a măsura prăpastia în care erau gata-gata să se prăvălească.

Presupuneți mai puțină ură în inima Mariei-Antoaneta, și poate că la acea oră Gironda ar fi fost distrusă.

Nu trebuia lăsat Curții timp să repare greșeala comisă.

Trebuia să i se redea forța și direcția curentului revoluționar, care o clipă făcuse cale întoarsă, și ajutat să urce iarăși spre izvoarele sale.

Fiecare căuta, fiecare credea că a găsit o cale. Apoi, după ce această cale era propusă, i se descoperea ineficacitatea și se renunța la ea.

Doamna Roland, sufletul partidului, dorea să se ajungă la un șoc puternic în Adunare. Cine putea produce acest șoc ? Cine putea da o asemenea lovitură ? — Vergniaud.

Dar ce face acest Ahile sub cortul său, sau mai curînd acest Renaud [1] pierdut în grădinile Armidei ? — Iubea.

Este atît de greu să urăști cînd iubești !

O iubea pe frumoasa doamnă Simon Candeille, actriță, poetă și muziciană. Prietenii săi îl căutau uneori două sau trei zile fără să-l găsească. Apoi, în cele din urmă, îl găseau culcat la picioarele acestei femei încîntătoare, cu o mînă întinsă pe genunchii ei și cu cealaltă atingînd distrat coardele harfei. Apoi, se ducea la teatru în fiecare seară s-o aplaude dintr-un fotoliu de orchestră pe aceea pe care o adora ziua întreagă.

Într-o seară, doi deputați ieșiră disperați de la Adunare : îi îngrozeau urmările ce le puteau avea pentru Franța inerția lui Vergniaud. Erau Grangeneuve și Chabot.

Grangeneuve, avocat din Bordeaux, prieten și rival al lui Vergniaud, deputat, ca și el, al Girondei.

Chabot, călugăr capucin caterisit, autorul sau unul dintre autorii cărții „Catehismul pantalonarilor", care răspîndea asupra regalității și a religiei fierea acumulată în mînăstire.

Grangeneuve, întunecat și gînditor, mergea alături de Chabot. Acesta îl privea și i se părea că vede trecînd pe fruntea colegului său umbra gîndurilor sale.

— La ce te gîndești ? îl întrebă Chabot.

— Mă gîndesc, răspunse acesta, că toate aceste tărăgăneli irită patria și ucid revoluția.

— Ah, la asta te gîndești, reluă Chabot cu rîsul amar care-i era obișnuit.

— Mă gîndesc, continuă Grangeneuve, că dacă poporul acordă timp regalității, poporul e pierdut !

Chabot scoase un rîs strident.

---

[1] Unul dintre eroii poemului *Ierusalimul eliberat*, de Torquato Tasso, care se lasă reținut îndelung de la luptă în grădinile frumoasei Armida. (N.T.)

— Mă gîndesc, termină Grangeneuve, că nu există decît o singură oră pentru revoluții ; că cei care o lasă să treacă nu o mai regăsesc și trebuie să dea, mai tîrziu, socoteală lui Dumnezeu și posterității.

— Și crezi că Dumnezeu și posteritatea ne vor cere socoteală pentru lenea și inacțiunea noastră ?

— Mă tem că da !

Apoi, după o tăcere :

— Uite, Chabot, reluă Grangeneuve, am o convingere : poporul este scîrbit de ultimul său eșec. Nu se va mai ridica fără o pîrghie puternică, fără vreun mobil sîngeros. Îi trebuie un acces de furie sau de groază din care să-și refacă și să-și sporească energia.

— Cum să-i provocăm acest acces de furie sau de groază ? întrebă Chabot.

— La asta mă gîndesc, spuse Grangeneuve, și cred că am găsit secretul.

Chabot se apropie de el. După tonul cu care îi vorbise colegul său înțelese că acesta avea să-i propună ceva îngrozitor.

— Dar, continuă Grangeneuve, voi găsi oare și omul care să aibă hotărîrea necesară împlinirii unei asemenea acțiuni ?

— Vorbește, spuse Chabot cu o fermitate care nu trebuia să-i mai lase îndoieli colegului său. Sînt capabil de orice pentru a distruge ceea ce urăsc, și îi urăsc pe regi și pe preoți !

— Ei bine, spuse Grangeneuve aruncîndu-și ochii asupra trecutului, am văzut că există sînge curat la începutul tuturor revoluțiilor, de la sîngele lui Lucrețiu pînă la cel al lui Sidney. Pentru oamenii de stat, revoluțiile sînt o teorie. Pentru popoare, revoluțiile sînt o răzbunare. Or, dacă vrei să împingi mulțimile spre răzbunare, trebuie să le arăți o victimă : Curtea ne refuză această victimă. Ei bine, s-o dăm chiar noi, pentru cauza noastră !

— Nu înțeleg, spuse Chabot.

— Ei bine, trebuie ca unul dintre noi — unul dintre cei mai cunoscuți și mai dîrji, unul dintre cei mai puri — să cadă sub lovitura aristocraților.

— Continuă.

— Trebuie ca acela care va cădea să facă parte din Adunarea Națională, pentru ca Adunarea să ia răzbunarea în mîinile ei. În sfîrșit, trebuie ca această victimă să fiu eu !

— Dar aristocrații nu te vor lovi, Grangeneuve. Se vor feri s-o facă !

— Știu. Iată de ce spuneam că ar trebui să găsim un om hotărît...

— Ce să facă ?

— Să mă lovească !

Chabot se dădu un pas înapoi, dar Grangeneuve îl apucă de braț.

— Chabot, îi spuse el, adineauri pretindeai că ești capabil să distrugi tot ce urăști. Ești în stare să mă asasinezi ?

Călugărul rămase mut. Grangeneuve continuă :

— Cuvîntul meu n-are nici o valoare. Viața mea este inutilă libertății, pe cînd, dimpotrivă, moartea mea îi va fi de folos. Cadavrul meu va fi stindardul insurecției, și să știi...

Cu un gest vehement Grangeneuve întinse mîna spre Tuileries.

— Trebuie ca acest castel, împreună cu cei dinăuntrul lui, să dispară într-o furtună.

Chabot îl privea pe Grangeneuve cutremurat de admirație.

— Ei bine ? insistă Grangeneuve.

— Ei bine, sublim Diogene, spuse Chabot, stinge-ți lanterna : s-a găsit omul !

— Atunci, să hotărîm totul, spuse Grangeneuve, și să terminăm chiar în astă seară. În noaptea asta mă voi plimba singur pe aici (erau în fața porților de la Luvru) în locul cel mai pustiu și mai întunecos... Dacă ți-e teamă că mîna îți va tremura, cheamă și alți doi patrioți. Voi face acest semn ca ei să mă recunoască :

Grangeneuve ridică ambele brațe în sus.

— Ei mă vor lovi și, ți-o promit, voi cădea fără a scoate un strigăt.

Chabot își trecu batista pe frunte.

— În zori, continuă Grangeneuve, vor găsi cadavrul meu. Vei acuza Curtea. Răzbunarea poporului va face restul.

— Bine, spuse Chabot. La noapte !

Cei doi ciudați conspiratori își strînseră mîna și se despărțiră.

Grangeneuve se înapoie acasă și își făcu testamentul, datîndu-l cu un an în urmă, la Bordeaux.

Chabot se duse să cineze la Palais-Royal. După cină, intră la un cuțitar și cumpără un cuțit. Ieșind de acolo, privirile îi căzură pe afișele teatrelor. Domnișoara Candaille juca : călugărul știa unde să-l găsească pe Vergniaud.

Se duse la Comedia Franceză, urcă în cabina frumoasei actrițe și găsi acolo obișnuita ei curte : Vergniaud, Talma, Chérier, Dugazon.

Actrița juca în două piese.

Chabot rămase pînă la sfîrșitul spectacolului. Apoi, cînd spectacolul se termină, după ce frumoasa actriță se schimbase și cînd Vergniaud se pregătea s-o conducă în strada Richelieu, unde locuia, urcă după colegul său în trăsură.

— Aveți ceva să-mi spuneți, Chabot ? întrebă Vergniaud, înțelegînd că fostul capucin avea treabă cu el.

— Da... dar fiți liniștit, nu va dura mult.

— Spuneți atunci imediat.

Chabot își scoase ceasul.

— Nu a venit încă vremea, spuse el.

— Și cînd va fi ?

— La miezul nopții.

Frumoasa Candeille tremura auzind acest dialog misterios.

— Vai ! Domnule ! murmură ea.

— Liniștiți-vă, spuse Chabot, Vergniaud n-are a se teme de nimic. Numai că patria are nevoie de el.

Trăsura se îndrepta spre locuința actriței.

Femeia și cei doi bărbați rămaseră tăcuți. La ușa locuinței domnișoarei Candeille, Vergniaud întrebă :

— Urcați ?

— Nu, veți veni cu mine.

— Dar unde-l duceți, Dumnezeule ? întrebă actrița.

— La două sute de pași de aci. Într-un sfert de oră va fi liber, vă promit.

Vergniaud strînse mîna frumoasei sale iubite, îi făcu un semn pentru a o liniști și se îndepărtă cu Chabot pe strada Traversière.

Străbătură strada Saint-Honoré și o luară spre strada Echelle.

În colțul acestei străzi, călugărul puse o mînă pe umărul lui Vergniaud și cu cealaltă îi arătă un bărbat care se plimba de-a lungul zidurilor pustii ale Luvrului.

— Vezi ? îl întrebă el pe Vergniaud.

— Ce ?

— Acel bărbat.

— Da, răspunse girondinul.

— Ei bine, e colegul nostru Grangeneuve.

— Ce face acolo ?

— Așteaptă.

— Ce așteaptă ?

— Să fie ucis.

— Să fie ucis ?

— Da.

— Și cine trebuie să-l ucidă ?

— Eu !

Vergniaud se uită la Chabot cum te uiți la un nebun.

— Amintește-ți de Sparta, amintește-ți de Roma, spuse Chabot, și ascultă.

Apoi îi povesti tot. Pe măsură ce călugărul vorbea, Vergniaud pleca fruntea. Înțelegea ce distanță era între el, tribunul efeminat, leul îndrăgostit, și acest republican neînfricat care, ca și Decius [1], nu cerea decît o prăpastie în care să se prăbușească pentru ca prin moartea lui să salveze patria.

— Bine, spuse el, cer trei zile să-mi pregătesc discursul.

— Și peste trei zile... ?

— Fii liniștit, spuse Vergniaud, peste trei zile mă voi zdrobi lovindu-mă de idol, sau îl voi răsturna !

— Am cuvîntul tău, Vergniaud.

---

[1] Decius Mus : numele a trei cetățeni ai Romei antice care se devotară zeilor infernului pentru a asigura victoria armatelor romane (secolele IV-III î.e.n.). (N.T.)

— Da.

— Este cuvîntul unui bărbat ?

— Este al unui republican !

— Atunci nu mai am nevoie de tine. Du-te şi linişteşte-ţi iubita.

Vergniaud se întoarse spre strada Richelieu.

Chabot înaintă spre Grangeneuve. Acesta, văzînd că cineva vine spre el, se retrase în cel mai întunecos colţ. Chabot îl urmă.

Grangeneuve se opri la temelia zidului, neputînd merge mai departe. Chabot se apropie de el. Grangeneuve făcu semnul convenit, ridicînd braţele. Apoi, cum Chabot rămînea nemişcat, Grangeneuve îl întrebă :

— Ei bine, ce te opreşte ? Loveşte-mă !

— E inutil, spuse Chabot, Vergniaud va vorbi.

— Fie ! spuse Grangeneuve cu un suspin. Dar cred că cealaltă soluţie era mai bună.

Ce vreţi să fi făcut monarhia împotriva unor asemenea oameni ?

Capitolul 44

VERGNIAUD VORBEŞTE

Era şi timpul ca Vergniaud să ia o hotărîre.

Primejdia creştea şi înafară, şi înăuntru.

Înafară, la Ratisbonne, consiliul ambasadorilor refuzase în unanimitate să-l primească pe ministrul Franţei.

Anglia, care se intitula prietena noastră, pregătea o imensă armată.

Prinţii imperiului, care se lăudau în gura mare cu neutralitatea lor, îi introduceau în timpul nopţii pe duşmani în centrele lor întărite.

Ducele de Baden l-a introdus pe austrieci în Kehl, la o leghe de Strasbourg.

În Flandra era încă şi mai rău. Luckner, un bătrîn soldăţoi imbecil, contracara toate planurile lui Dumouriez,

singurul om dacă nu de geniu cel puțin inteligent pe care Franța îl avea în fața dușmanului.

La Fayette era la Curte și ultima sa intervenție dovedise cu prisosință că Adunarea, adică Franța, nu trebuia să se bizuie pe el.

În sfîrșit Biron, viteaz și de bună credință, descurajat de primele noastre înfrîngeri, nu concepea decît un război defensiv.

Iată deci ce se întîmpla înafara țării.

În interior, Alsacia cerea insistent arme, dar ministrul de război, împreună cu întreaga Curte, nici nu se gîndeau să i le trimită.

În sud, un locotenent-general al prinților, guvernator al Languedoc-ului de jos și al regiunii Cévennes, punea nobilimea să-i verifice forțele.

În vest, un simplu țăran, Allan Redeler, anunță la ieșirea din biserică, după liturghie, că prietenii regelui, înarmați, se vor întîlni lîngă o capelă vecină. Se adunară acolo dintr-un foc cinci sute de țărani. Șuanii aveau rădăcini solide în Vendée și în Bretagne : nu le mai rămînea decît să înainteze.

În sfîrșit, din aproape toate directoratele departamentale veneau moțiuni contrarevoluționare.

Primejdia era mare, amenințătoare, teribilă. Cu atît mai mare, cu cît îi amenința nu numai pe oameni, ci și patria.

Iată de ce, fără să fi fost proclamat cu glas tare, cuvintele „Patria e în primejdie !“ se auzeau, pe șoptite, în toate părțile.

În rest, Adunarea aștepta.

Chabot și Grangeneuve spuseseră : „Peste trei zile Vergniaud va vorbi.“

Și se numărau orele care se scurgeau.

Vergniaud nu apăru la Adunare nici în prima, nici în a doua zi.

A treia zi, fiecare veni la Adunare cuprins parcă de febră. Nici un deputat nu lipsea din banca sa. Tribunele gemeau de lume.

Ultimul dintre toți intră Vergniaud. Un murmur de satisfacție trecu prin sală. Tribunele aplaudară cum sala aplaudă la intrarea unui actor iubit.

Vergniaud ridică fruntea de parcă ar fi căutat pe cel aplaudat : aplauzele devenind unanime, îi dădură de înțeles că despre el era vorba.

Vergniaud avea pe atunci abia treizeci și trei de ani. Caracterul său era meditativ și leneș. Geniul său indolent se complăcea în nepăsare. Aprig numai la plăceri, s-ar fi spus că se grăbea să culeagă din belșug florile unei tinereți care trebuia să aibă o primăvară atît de scurtă ! Se culca tîrziu și nu se scula niciodată înainte de amiază. Cînd trebuia să vorbească, își pregătea discursul cu trei sau patru zile înainte, îl șlefuia, îl ascuțea, cum își ascute, își lustruiește și își șlefuiește armele un soldat în ajunul bătăliei. Ca orator era ceea ce se numește într-o sală de scrimă un bun trăgător. Lovitura nu i se părea bună decît dacă era strălucit dată și puternic aplaudată. Cuvîntul lui trebuia păstrat pentru clipele de primejdie, pentru clipele supreme.

Nu era un om obișnuit, a spus un poet, era omul zilelor mari.

În ce privește fizicul, Vergniaud era mai curînd scund decît înalt, dar era robust și avea o înfățișare de atlet. Părul îl purta lung și fluturînd. În timp ce vorbea, îl scutura cum își scutură leul coama. Sub fruntea-i înaltă străluceau, umbriți de sprîncene dese, doi ochi negri plini de blîndețe sau de fulgere. Nasul era scurt, cam lat, ridicat mîndru în sus. Buzele erau groase și, așa cum dintr-un izvor apa țîșnește abundent și sonor, așa cădeau din gura lui cuvintele în cascade puternice, zvîrlind spumă și zgomot. Ciupită toată de vărsat de vînt, pielea-i semăna cu marmura neșlefuită încă de dalta sculptorului, cioplită doar de ciocanul meseriașului. Tenul palid se colora sau în stacojiu sau devenea livid, după cum sîngele i se urca în obraz sau i se retrăgea spre inimă. În repaos sau în mijlocul mulțimii, era un om obișnuit, asupra căruia ochiul istoricului, oricît de pătrunzător ar fi fost, n-avea nici un motiv să se oprească. Dar cînd flacăra pasiunii îi făcea sîngele să clocotească, cînd mușchii obrazului îi tresăltau, cînd comanda cu brațul întins tăcere și domina mulțimea, omul devenea zeu, oratorul se transfigura, tribuna era muntele său Thabor !

Acesta era omul care sosea, cu pumnul încă strîns, dar încărcat de fulgere. După aplauzele care izbucniră la intrarea în sală, ghici ce se aştepta de la el.

Nu ceru cuvîntul. Merse drept la tribună, se urcă şi, în mijlocul unei tăceri pline de înfiorare, îşi începu discursul.

Primele sale cuvinte fură rostite cu accentul trist, profund, concentrat al unui om abătut. Părea de la început obosit, cum eşti de obicei la sfîrşit : căci de trei zile se lupta cu geniul elocinţei. Ştia, ca Samson, că în efortul suprem ce-l va face va răsturna fără îndoială Templul şi că, urcîndu-se la tribună, printre coloanele încă în picioare şi bolta încă suspendată, va coborî păşind peste ruinele monarhiei.

Cum geniul lui Vergniaud se află în întregime în acest discurs, îl vom cita integral :

— Cetăţeni ! spuse Vergniaud la început, cu glas abia auzit, dar care deveni curînd grav, sonor, bubuitor. Cetăţeni, mă adresez vouă şi vă întreb :

În ce situaţie ciudată se găseşte azi Adunarea Naţională ? Ce fatalitate ne urmăreşte şi marchează fiecare zi prin evenimente care, producînd dezordine în lucrările noastre, ne aruncă înapoi fără încetare în agitaţia tumultoasă a îngrijorărilor, a speranţelor, a pasiunilor ? Ce destin pregăteşte Franţei această teribilă efervescenţă în sînul căreia eşti ispitit să te întrebi dacă revoluţia dă înapoi sau înaintează spre ţelul său ?

În momentul cînd armatele noastre din nord păreau să înainteze în Belgia, le vedem pe neaşteptate retrăgîndu-se în faţa duşmanului. Războiul este adus pe teritoriul nostru. Nefericiţilor belgieni nu le va rămîne despre noi decît amintirea incendiilor care ne-au luminat retragerea ! Dinspre Rin, prusacii se adună neîncetat la frontierele noastre descoperite. Cum se face că tocmai în momentul unei crize atît de hotărîtoare pentru existenţa naţiunii mişcarea armatelor noastre este oprită şi, prin dezorganizarea subită a ministerului de război, se rup legăturile de încredere şi apărarea ţării este lăsată la întîmplare pe mîini neexperimentate ? Să fie adevărat că anumite cercuri se tem de biruinţele noastre ? Sînt oare

zgîrciți cu sîngele vărsat de armata emigranților de la Koblentz sau de a noastră? Dacă fanatismul preoților amenință să ne lase pradă în același timp sfîșierilor războiului civil și invaziei, care este atunci intenția celor ce resping cu o încăpățînare de nerăpus sancționarea decretelor noastre? Vor oare să domnească peste orașe părăsite, peste ogoare pustiite? Care este exact cantitatea de lacrimi, de mizerie, de sînge, de morți care să le satisfacă setea de răzbunare? În sfîrșit, unde am ajuns? Și dumneavoastră, domnilor, cărora dușmanii Constituției se laudă a le fi zdruncinat curajul, cărora încearcă zilnic să le tulbure conștiința și integritatea, calificîndu-vă dragostea de libertate drept spirit de răzvrătire — ca și cum ați fi uitat că o Curte despotică și eroii lași ai aristocrației i-au numit răzvrătiți pe reprezentanții care s-au dus să depună jurămînt la „Jeu de paume", pe biruitorii Bastiliei, pe toți aceia care au făcut și au sprijinit Revoluția! — dumneavoastră, care nu sînteți calomniați decît ca fiind străini de casta pe care Constituția a doborît-o în țărînă și fiindcă niște oameni înjosiți, care regretă infama onoare de a se tîrî în fața ei, nu pot spera să găsească în dumneavoastră niște complici. Dumneavoastră, pe care vor să vă înstrăineze de popor, fiindcă știu că poporul vă sprijină și că de-ați merita, printr-o condamnabilă dezertare de la cauza sa, să fiți părăsiți de el, apoi ar fi ușor să vă desființeze. Dumneavoastră, pe care au vrut să vă dezbine, dar care ați amînat pentru după război vrajba și neînțelegerile, și cărora nu vi se pare nespus de plăcut să vă uriți, încît să preferați această plăcere infernală salvării patriei. Dumneavoastră pe care au vrut să vă înspăimînte cu petiții sprijinite de arme, ca și cum n-ați fi știut că la începutul revoluției sanctuarul libertății a fost înconjurat de sateliții despotismului, Parisul asediat de armata Curții și că aceste zile de primejdie au fost zilele de glorie ale primei noastre Adunări; vă voi atrage în sfîrșit atenția asupra stării de criză în care ne aflăm.

Aceste tulburări interne au două cauze: manevrele aristocratice și manevrele preoțești. Amîndouă tind către aceeași țintă: contrarevoluția.

Regele a refuzat să sancționeze decretul privitor la tulburările religioase. Nu știu dacă sumbrul geniu al familiei de Medicis și al cardinalului de Lorena mai rătăcește pe sub bolțile palatului Tuileries și dacă inima regelui mai este tulburată de ideile fantasmagorice care-i sînt sugerate. Dar nu ne este îngăduit să credem, fără a-l jigni și fără a-l acuza că e vrăjmașul cel mai primejdios al Revoluției, că ar dori să încurajeze prin lipsa de pedeapsă încercările criminale ale ambiției sacerdotale și să redea trufașilor complici ai papalității puterea cu care au asuprit deopotrivă popoarele și regii. Nu ne este îngăduit să credem, fără să-l jignim și fără să-l declarăm cel mai crunt vrăjmaș al țării, că el s-ar complace să perpetueze instigările, să eternizeze tulburările care-l vor împinge prin război civil în prăpastie. Ajung la concluzia că, dacă se împotrivește la decretele dumneavoastră o face pentru că se crede destul de puternic să mențină liniștea publică fără mijloacele pe care i le oferiți. Și dacă totuși liniștea publică nu este menținută, dacă forța fanatismului mai amenință încă să dea foc regatului, dacă violențele religioase mai fac încă prăpăd în departamente, înseamnă că înșiși reprezentanții autorității regale sînt cauza tuturor relelor noastre. Ei bine, să răspundă cu capul de toate tulburările al căror pretext va fi religia! Manifestați, în condițiile acestei răspunderi excepționale, capătul răbdării dumneavoastră și al neliniștii întregii națiuni.

Grija dumneavoastră față de securitatea externă a statului v-a făcut să decretați instalarea unei tabere sub zidurile Parisului. Toți federații din Franța trebuiau să se adune acolo la 14 iulie, să repete jurămîntul de a trăi liberi sau de a muri. Suflul otrăvit al calomniei a defăimat acest proiect. Regele a refuzat să-și dea sancțiunea. Respect prea mult exercitarea unui drept constituțional pentru a vă propune să aruncați asupra miniștrilor răspunderea acestui refuz. Dar, dacă se întîmplă ca pămîntul libertății să fie pîngărit înainte de strîngerea batalioanelor, trebuie să-i tratați ca pe niște trădători! Va trebui să-i aruncați pe ei înșiși în prăpastia pe care

delăsarea sau reaua lor voință au săpat-o sub pașii libertății! E timpul să rupem vălul pe care intriga și lingușirea l-au pus pe ochii regelui și să-i arătăm încotro se străduiesc să-l tîrască prietenii săi perfizi.

În numele regelui ridică prinții francezi curțile Europei împotriva noastră. Pentru a răzbuna demnitatea regelui a fost încheiat tratatul de la Pilnitz. Pentru apărarea lui vedem strîngîndu-se în mare grabă în Germania, sub drapelul rebeliunii, vechile companii ale gărzilor regale. Pentru a-i veni lui în ajutor se înrolează emigranții în armatele austriece și se pregătesc să sfîșie sînul patriei. Pentru a li se alătura acestor vajnici cavaleri ai prerogativelor regale alții își părăsesc posturile din fața dușmanului, își trădează jurămîntul, golesc vistieriile, îi corup pe soldați și își întemeiază fericirea pe lașitate, sperjur, nesupunere, furt și asasinate. În sfîrșit, numele regelui se află legat de toate dezastrele noastre.

Or, iată ce citesc în Constituție :

„Dacă regele ia conducerea unei armate și îndreaptă forțele împotriva națiunii, sau dacă nu se opune prin măsuri categorice unei asemenea acțiuni înfăptuite în numele său, se va considera că a abdicat de la tron."

Degeaba ar răspunde regele :

„Este adevărat că dușmanii națiunii pretind că acționează numai pentru a-mi restabili puterea. Am dovedit însă că nu sînt complicele lor. Am dat ascultare Constituției și am pus trupe în stare de luptă. Este adevărat că aceste armate erau prea slabe, dar Constituția nu prevede ce grad de putere trebuia să le dau. Este adevărat că le-am concentrat prea tîrziu, dar Constituția nu specifică timpul în care trebuia să le concentreze. Este adevărat că tabere de rezervă le-ar fi putut sprijini, dar Constituția nu mă obligă să constitui tabere de rezervă. Este adevărat că atunci cînd generalii înaintau fără să întîmpine rezistență pe teritoriul dușman le-am dat ordin să se retragă, dar Constituția nu-mi impune să cuceresc victoria. Este

adevărat că miniștrii au înșelat Adunarea Națională asupra numărului, dispoziția trupelor și aprovizionarea lor, dar Constituția îmi dă dreptul să-mi aleg miniștrii. Ea nu-mi poruncește nicăieri să-mi acord încrederea patrioților și să-i izgonesc pe contrarevoluționari. Este adevărat că Adunarea Națională a adoptat decretele necesare pentru apărarea patriei și că am refuzat să le sancționez, dar Constituția îmi garantează acest drept. În sfîrșit, este adevărat că se înfăptuiește contrarevoluția, că despotismul va pune din nou în mîinile mele sceptrul său de fier, că vă voi strivi cu el, că vă veți umili, că vă voi pedepsi de a fi avut nerușinarea să vreți să fiți liberi ; dar toate acestea se vor face potrivit Constituției. N-a emanat de la mine nici un act pe care Constituția să-l condamne : nu-i este deci îngăduit nimănui să se îndoiască de atașamentul meu față de ea și de zelul meu întru apărarea ei."

Dacă ar fi posibil, domnilor, ca regele francezilor să țină această cuvîntare derizorie în condițiile calamităților unui război funest, în mijlocul tulburărilor provocate de o răsturnare contrarevoluționară, dacă ar fi posibil ca el să ne vorbească despre dragostea sa față de Constituție cu o ironie atît de insultătoare, n-am fi în drept să-i răspundem :

— „O rege ! care ați crezut fără îndoială că adevărul nu valorează mai mult decît minciuna și că oamenii trebuie amăgiți cu jurăminte, așa cum se amăgesc copiii cu jucării ; care v-ați prefăcut că iubiți legile numai spre a vă păstra puterea care să vă servească să sfidați aceste legi ; că iubiți Constituția numai ca ea să nu vă azvîrle de pe tron, unde aveați nevoie să rămîneți pentru a o distruge ; că iubiți națiunea numai ca să asigurați succesul perfidiilor dumneavoastră — credeți oare că ne înșelați azi cu proteste ipocrite ? Credeți că ne induceți în eroare asupra cauzei nenorocirilor noastre prin artificiul scuzelor și îndrăzneala sofismelor dumneavoastră ? Înseamnă oare că ne apărați opunînd soldaților străini forțe a căror inferioritate nu lasă nici o incertitudine asupra înfrîn-

gerii lor ? Ne apărați oare cînd înlăturați proiectele care încercau să întărească interiorul regatului, sau cînd făceați pregătiri de rezistență pentru vremea cînd vom fi devenit pradă tiranilor ? Ne apărați oare cînd nu pedepseați un general care viola Constituția și cînd încătușați curajul celor ce o slujeau ? Însemna că ne apărați cînd paralizați fără încetare guvernul prin dezorganizarea continuă a cabinetului ? Constituția vă atribuia dreptul de a vă alege miniștrii pentru binele nostru, sau pentru prăbușirea noastră ? V-a făcut șeful armatei pentru gloria, sau pentru rușinea noastră ? În sfîrșit, v-a dat dreptul de sancționare, o listă civilă și atîtea mari prerogative, pentru a duce Constituția și țara la pieire pe cale constituțională ?"

Cum faptele pe care le-am amintit nu sînt lipsite de legături foarte izbitoare cu mai multe acțiuni ale regelui ; cum este sigur că falșii prieteni care-l înconjură sînt vînduți conjuraților din Koblentz și că ei abia așteaptă să-l ducă la pierzanie pe rege pentru a muta coroana pe capul vreunuia din conducătorii comploturilor lor ; cum este important pentru siguranța sa personală și pentru siguranța țării ca purtarea lui să nu mai fie supusă bănuielilor, voi propune o comunicare oficială care să-i amintească adevărurile spuse acum și în care să i se demonstreze că neutralitatea pe care o păstrează între patrie și Koblentz reprezintă o trădare față de Franța.

În plus, cer să declarați că patria este în primejdie. Veți vedea cum la acest strigăt de alarmă toți cetățenii se vor aduna, pămîntul se va umple de soldați și se vor repeta miracolele care au acoperit de glorie popoarele din antichitate. Așteptați ca, osteniți de truda din timpul revoluției, sau corupți de obiceiul de a face paradă în jurul unui castel, oamenii slabi să se obișnuiască să vorbească despre libertate fără entuziasm și despre sclavie fără groază ? Ce ni se pregătește ? Vor să înscăuneze un guvern militar ? Curtea este bănuită de proiecte perfide. Ea face să se vorbească despre mișcări de trupe, despre legea marțială. Se urmărește ca mințile să se obișnuiască cu sîngele poporului. Palatul regelui francezilor s-a pre-

schimbat deodată în fortăreaţă. Dar unde se află duşmanii ? Împotriva cui sînt îndreptate tunurile şi baionetele ? Prietenii Constituţiei au fost scoşi din guvern. Frînele statului sînt lăsate, nesigure, la voia întîmplării, în momentul cînd ar fi necesară tot atîta vigoare cît şi patriotism pentru a le ţine în mînă. Pretutindeni se aţiţă discordia, triumfă fanatismul, complicitatea ascunsă a guvernului măreşte îndrăzneala puterilor străine — care aruncă împotriva noastră armate şi arme — şi răceşte simpatia popoarelor, care se roagă în taină pentru triumful libertăţii. Cohortele duşmane se pun în mişcare, intriga şi perfidia urzesc trădări. Corpul legislativ opune acestor comploturi decrete riguroase, dar necesare. Mîna regelui le rupe ! Chemaţi-i, e timpul să-i chemaţi pe toţi francezii să salveze patria ! Arătaţi-le prăpastia în toată imensitatea ei. Nu vor putea sări peste ea decît printr-un efort extraordinar. Dumneavoastră sînteţi chemaţi să-i pregătiţi pentru acest efort, printr-un şoc electric care să imprime un uriaş elan ţării întregi. Imitaţi-i pe spartanii de la Termopile, sau pe acei venerabili bătrîni din senatul roman, care s-au dus să aştepte în pragul casei lor moartea pe care nişte învingători fioroşi o aduceau patriei lor. Nu, nu va fi nevoie să vă rugaţi ca din cenuşa voastră să se nască învingători. În ziua cînd sîngele vostru va înroşi pămîntul, tirania, orgoliul ei, palatele ei, protectorii ei vor dispărea pe veci în faţa atotputernicie naţionale şi în faţa mîniei poporului !

Exista în acest discurs extraordinar o forţă ascendentă, o gradaţie crescîndă, un *crescendo* al furtunilor care bătea aerul cu o imensă aripă asemănătoare unui uragan.

De aceea, efectul a şi fost cel al unei trombe : întreaga Adunare — feuillanţi, regalişti, constituţionalişti, republicani, deputaţi, spectatori, bănci, tribune — totul a fost învăluit, purtat, ridicat de puternicul vîrtej. Toţi au scos strigăte de entuziasm.

În aceeaşi seară, Barbaroux îi scria prietenului său Rebecqui, rămas la Marsilia : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să ştie să moară.*

Capitolul 45

LA A TREIA ANIVERSARE A CĂDERII BASTILIEI

La 11 iulie, Adunarea declară că patria era în primejdie. Dar pentru a promulga declarația era nevoie de aprobarea regelui.

Regele nu o dădu decît în seara de 21.

Într-adevăr, a recunoaște oficial că patria era în primejdie însemna, din partea autorității, o mărturisire a neputinței sale : însemna un apel către națiune să se salveze singură, fiindcă regele nu mai putea, sau nu mai voia s-o salveze.

În răstimpul dintre 11 și 21 iulie, o teroare cumplită zgudui castelul. Curtea se aștepta, în ziua de 14 iulie, la un complot împotriva vieții regelui.

O comunicare a iacobinilor întări această temere. Era redactată de Robespierre : este ușor de recunoscut, după stilul cu două tăișuri. Comunicarea se adresa federaților care veneau la Paris pentru sărbătoarea de la 14 iulie, atît de crunt înecată în sînge cu un an în urmă.

Salut francezilor din cele optzeci și trei de departamente ! spunea Incoruptibilul. *Salut marseiezilor ! Salut patriei puternice, invincibile, care-și adună copiii în jurul ei în zilele de primejdie și de sărbătoare ! Să ne deschidem casele fraților noștri !*

Cetățeni, oare ați alergat cu toții doar pentru o zadarnică ceremonie de federalizare și pentru jurăminte de prisos ? Nu, nu, veniți în fuga mare la strigătul națiunii care vă cheamă, amenințată din afară, trădată înlăuntru ! Șefii noștri perfizi ne mînă armatele în capcane. Generalii noștri respectă teritoriile tiranului austriac și ard orașele fraților noștri belgieni. Un monstru, La Fayette, a venit să insulte fățiș întreaga Adunare Națională. Înjosită, amenințată, grav jignită, mai există ea oare ? Altitea atentate sfîrșesc prin a trezi națiunea, și iată-vă sosind. Cei ce amăgesc poporul vor încerca să vă ademenească. Ocoliți-le mîngîierile, ocoliți-le mesele unde se bea moderația și uitarea datoriei. Păstrați-vă în inimă bănuielile ! Ora fatală va suna !

Iată altarul patriei! Veți suporta ca niște idoli lași să se așeze între voi și libertate, spre a uzurpa cultul care i se datorează? Să nu prestăm jurămînt decît patriei, în brațele nemuritoare ale regelui naturii. Totul ne amintește aici, pe acest Champ-de-Mars, jurămîntul strîmb al dușmanilor noștri. Nu putem face nici un pas fără a călca pe un loc pătat de sîngele nevinovat pe care l-au vărsat! Primeniți acest pămînt, răzbunați acest sînge și nu ieșiți din această incintă decît după ce veți fi hotărît salvarea patriei!

Era greu să te exprimi mai categoric. Niciodată un indemn la asasinat n-a fost dat în termeni mai concreți. Niciodată represaliile sîngeroase n-au fost predicate cu un glas mai limpede și mai insistent.

Și, observați bine, Robespierre, tribunul șiret, oratorul cu idei încîlcite, era acela care, cu glasul său mieros, le spunea deputaților celor optzeci și trei de departamente: „Prieteni, credeți-mă, regele trebuie ucis!"

Frica îi cuprinse pe toți în Tuileries, mai ales pe rege. Erau convinși că cele întîmplate la 20 iunie n-au avut alt scop decît asasinarea regelui în mijlocul unei încăierări, și dacă crima nu fusese comisă, aceasta s-a datorat doar curajului regelui, care i-a impresionat pe asasini.

Era ceva adevărat în toate acestea.

Or, spuneau curtenii care mai rămăseseră în jurul celor doi condamnați, regele și regina, crima care eșuase la 20 iunie fusese amînată pentru 14 iulie.

Erau atît de convinși, încît îl implorau pe rege să-și pună un pieptar, pentru ca prima lovitură de cuțit sau primul glonte ricoșînd să le dea timp prietenilor săi să-i sară în ajutor.

Vai! regina nu o mai avea lîngă ea, ca prima dată, pe Andrée s-o ajute, să încerce în miez de noapte, cu mînă tremurîndă, într-un colț retras al palatului Tuileries — așa cum făcuse și la Versailles — trăinicia armurii de mătase.

Din fericire, păstraseră pieptarul pe care regele îl încercase în prima sa călătorie spre Paris, ca să-i facă plăcere reginei, dar pe care refuzase apoi să-l poarte.

Numai că regele era supravegheat îndeaproape şi nu putea găsi o clipă spre a-l mai putea încerca odată şi a-i corecta eventualele defecte. Doamna Campan a fost astfel nevoită să-l poarte sub rochie timp de trei zile.

În sfîrşit, într-o dimineaţă, regele intră în camera reginei, îşi scoase repede haina, în timp ce doamna Campan închidea uşile, şi încercă pieptarul. După ce îl încercă, o trase pe doamna Campan spre el şi-i spuse încetişor :

— Fac asta doar s-o mulţumesc pe regină. Nu mă vor asasina, Campan, fiţi liniştită. Şi-au schimbat planul şi trebuie să mă aştept la un alt fel de moarte. În orice caz, treceţi pe la mine după ce ieşiţi de la regină. Am să vă încredinţez ceva.

Regele ieşi.

Regina îi văzuse vorbind între patru ochi fără să fi auzit nimic. Îl urmări pe rege cu o privire îngrijorată şi, după ce uşa se închise în urma lui, spuse :

— Campan, ce-ţi spunea regele ?

Înecată în plîns, doamna Campan se aruncă în genunchi în faţa patului reginei, care îi întinsese mîinile, şi îi repetă cu glas tare tot ce-i şoptise regele.

Regina clătină trist din cap.

— Da, spuse ea, asta e părerea regelui şi încep s-o adopt şi eu. Regele pretinde că tot ce se petrece acum în Franţa este o imitare a celor petrecute în Anglia în secolul trecut. Citeşte întruna istoria nefericitului Carol, spre a se comporta mai bine decît regele Angliei... Da, da, mă tem de un proces intentat regelui, draga mea Campan ! Vai ! Ce vor deveni sărmanii mei copii ?

Regina nu mai putu vorbi. Puterile o părăsiră şi izbucni în plîns. Atunci, doamna Campan se ridică şi se grăbi să-i pregătească un pahar de apă cu zahăr şi cu eter, dar regina îi făcu un semn din mînă.

— De boli de nervi, sărmana mea Campan, spuse ea, suferă femeile fericite. Dar nici toate medicamentele din lume nu pot vindeca bolile sufletului ! De la începutul nenorocirilor mele nu-mi mai simt trupul, îmi simt numai destinul... Nu spuneţi nimic din toate astea regelui, şi duceţi-vă la el.

Doamna Campan ezită să se supună.

— Ei, ce se întîmplă ? întrebă regina.

— Oh ! doamnă, exclamă doamna Campan, trebuie să vă spun că am făcut pentru Majestatea Voastră un corset asemănător cu pieptarul regelui, şi o implor în genunchi pe Majestatea Voastră să-l pună.

— Mulţumesc, scumpa mea Campan, spuse Maria-Antoaneta.

— Aşadar, Majestatea Voastră îl primeşte ? strigă bucuroasă camerista.

— Îl primesc cu mulţumire pentru gîndul dumitale devotat, dar mă voi feri să-l port.

Apoi, luîndu-i mîna, adăugă în şoaptă :

— Aş fi prea fericită dacă m-ar asasina ! Doamne ! Vor fi făcut mai mult decît dumneata salvîndu-mi viaţa : mă vor elibera... Du-te, Campan, du-te !

Doamna Campan ieşi. Era şi timpul : se înăbuşea.

În coridor îl întîlni pe rege, care venea spre ea. Văzînd-o, se opri şi îi întinse mîna. Doamna Campan apucă mîna regală şi voi s-o sărute, dar regele, atrăgînd-o spre el, o sărută pe amîndoi obrajii. Apoi, fără să-i dea timp să se dezmeticească, îi spuse :

— Veniţi !

Regele mergea înaintea ei şi, oprindu-se în coridorul interior care ducea spre camera sa şi a delfinului, căută cu mîna un resort şi deschise un dulap, atît de perfect ascuns în perete, încît deschizătura i se pierdea în mijlocul crestăturilor maronii care formau partea umbrită a pietrelor vopsite. Era dulapul de fier pe care-l zidise şi-l închisese cu ajutorul lui Gamain. O servietă mare, plină de hîrtii, se afla în acest dulap şi unul din rafturi adăpostea cîteva mii de ludovici de aur.

— Uite, Campan, spuse regele, luaţi această servietă şi duceţi-o la dumneavoastră.

Doamna Campan încercă să ridice servieta, dar era prea grea.

— Sire, spuse ea, nu pot.

— Aşteptaţi, aşteptaţi, zise regele.

Şi, după ce închise dulapul, care odată închis redevenea perfect invizibil, luă servieta şi o duse pînă în camera doamnei Campan.

— S-a făcut ! spuse el ştergîndu-şi fruntea.

— Sire, întrebă doamna Campan, ce trebuie să fac cu această servietă ?

— O să vă spună regina, comunicîndu-vă în acelaşi timp şi ce conţine.

Şi regele ieşi.

Pentru ca servieta să nu fie văzută, doamna Campan o strecură cu mari eforturi între cele două saltele ale patului său şi, întrînd la regină îi spuse :

— Doamnă, am la mine o servietă pe care mi-a adus-o regele. Mi-a spus că Majestatea Voastră îmi va explica ce conţine şi ce trebuie să fac cu ea.

Regina îşi puse mîna atunci pe mîna doamnei Campan, care stătea în picioare în faţa patului ei aşteptînd răspunsul.

— Campan, spuse ea, sînt documente care ar fi mortale pentru rege dacă — ferească Dumnezeu — s-ar ajunge pînă acolo încît să i se intenteze un proces. Dar, în acelaşi timp, şi asta este fără îndoială ceea ce ţine să vă spun, se mai află în această servietă darea de seamă a unei şedinţe a Consiliului, în care regele s-a pronunţat împotriva războiului. I-a pus pe toţi miniştrii să semneze alături de el, şi chiar în caz de proces socoteşte că, pe cît de dăunătoare i-ar fi celelalte documente, pe atît îi va fi acesta de folos.

— Dar, doamnă, întrebă camerista aproape îngrozită, ce trebuie să fac cu actele ?

— Ce vei voi, Campan, cu condiţia să fie în siguranţă. Eşti singură răspunzătoare. Numai că nu te vei mai îndepărta de mine chiar şi cînd nu vei fi de serviciu. Împrejurările sînt de asemenea natură încît aş putea avea nevoie de dumneata dintr-o clipă într-alta. În acest caz, Campan, deoarece eşti una dintre acele prietene pe care mă pot bizui, doresc să te am la îndemînă...

Sosi şi serbarea din 14 iulie.

Pentru Revoluţie nu se punea problema să-l asasineze pe Ludovic al XVI-lea — probabil că nimeni nu se gîndise la aşa ceva — ci să se proclame triumful lui Pétion asupra regelui.

Am arătat că, drept urmare a celor petrecute la 20 iunie, Pétion fusese destituit de directoratul Parisului. Fără confirmarea din partea regelui, aceasta n-ar fi în-

semnat nimic. Dar suspendarea fusese confirmată de o proclamație regală trimisă Adunării.

În 13, adică în ajunul marii sărbători dedicate aniversării căderii Bastiliei, Adunarea, din proprie inițiativă, ridicase această suspendare.

Pe ziua de 13, la 11 dimineața, regele coborî scara cea mare, împreună cu regina și copiii. Trei sau patru mii de oameni din trupe șovăielnice escortau familia regală. Regina căuta zadarnic pe chipurile soldaților și a celor din garda națională un semn de simpatie : cei mai devotați întorceau capul și îi ocoleau privirea.

Cît despre popor, nu te puteai înșela asupra sentimentelor sale ; strigătele de „Trăiască Pétion" răsunau de peste tot. Apoi, parcă pentru a conferi acestor ovații un caracter mai durabil decît ar avea un entuziasm de moment, regele și regina puteau citi pe toate pălăriile două cuvinte, care confirmau în același timp înfrîngerea lor și triumful dușmanului lor : „Trăiască Pétion !"

Regina era palidă și tremura. Convinsă, în ciuda celor ce-i spuseseră doamnei Campan, că există un complot împotriva vieții regelui, tresărea în fiecare clipă, crezînd că vede întinzîndu-se spre el o mînă înarmată cu un cuțit, sau îndreptîndu-se asupra lui un braț înarmat cu un pistol.

Ajuns la Champ-de-Mars, regele coborî din trăsură, luă loc la stînga președintelui Adunării și se îndreptă cu el spre altarul patriei.

Acolo, regina trebui să se despartă de rege pentru a se urca împreună cu copiii în tribuna care le fusese rezervată.

Se opri, refuzînd să urce înainte ca regele să fi ajuns la locul său și urmărindu-l din priviri.

La picioarele altarului patriei se produse una din acele agitații subite cum obișnuiesc să facă mulțimile. Regele dispăru de parcă se scufundase. Regina scoase un țipăt și voi să se repeadă spre el. Dar el reapăru și urcă treptele altarului patriei.

Printre simbolurile obișnuite care figurau la festivitățile solemne, ca Justiția, Forța, Libertatea, se vedea unul care strălucea misterios și amenințător sub un văl

purtat de un bărbat îmbrăcat în negru, încununat cu ramuri de chiparos.

Acest simbol înfricoșător atrăgea în mod special ochii reginei. Era parcă țintuită pe locul ei și, aproape liniștită în privința regelui care ajunsese în vîrful altarului patriei, nu-și putea lua ochii de la sumbra apariție.

În cele din urmă, făcînd un efort să-și descleștеze buzele, întrebă, fără să se adreseze în special cuiva :

— Cine e acest om îmbrăcat în negru și încununat cu ramuri de chiparos ?

O voce care o făcu să tresară îi răspunse :

— Călăul !

— Și ce ține în mînă sub acest văl ? continuă regina.

— Securea lui Carol I.

Regina păli și se întoarse. I se păru că mai auzise cîndva sunetul acestui glas.

Nu se înșela : cel ce vorbise era omul de la castelul Tavernay, de la podul Sèvres, de la întoarcerea din Varennes — nimeni altul decît Cagliostro.

Scoase un țipăt și căzu leșinată în brațele doamnei Elisabeth.

Capitolul 46

PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE

La orele șase dimineața, în ziua de 22 iulie, opt zile după serbarea de pe Champ-de-Mars, întregul Paris tresări la zgomotul unui tun de mare calibru, ce trăgea de pe Pont-Neuf.

Un tun de la Arsenal îi răspunse ca un ecou.

Acest zgomot violent avea să se repete din oră în oră ziua întreagă.

Cele șase legiuni ale gărzii naționale, conduse de cei șase comandanți, erau adunate din zori la primărie. Fură organizate două cortegii, pentru a duce pe străzile Parisului și în cartierele mărginașe proclamația privind primejdia în care se afla patria.

Danton avusese ideea acestei înfricoșătoare sărbători, cerîndu-i lui Sergent să-i facă programul. Sergent, artist mediocru ca gravor, dar mare ca regizor ; Sergent a cărui ură se înzecise după insultele cu care fusese copleșit la Tuileries, desfășurase în programul acestei zile o grandioasă punere în scenă, pe care avea s-o perfecționeze după 10 august.

Fiecare cortegiu, din care unul urma să coboare și celălalt să urce în oraș, porni de la primărie la șase dimineața. Cortegiul era deschis de un detașament de cavalerie cu fanfara în frunte. Melodia cîntată de fanfară, compusă pentru această ocazie, era sumbră și semăna a marș funebru.

În spatele detașamentului de cavalerie veneau șase tunuri, care înaintau în front acolo unde străzile și cheiurile erau destul de largi și cîte două pe străzile înguste.

Urmau apoi patru aprozi călare, purtînd patru drapele, pe fiecare din ele fiind înscris unul dintre aceste patru cuvinte :

LIBERTATE — EGALITATE — CONSTITUȚIE — PATRIE.

Veneau apoi doisprezece funcționari municipali, încinși cu săbii și cu eșarfe.

Apoi singur, izolat ca și Franța, un soldat din garda națională, călare, ducea o flamură mare, tricoloră, pe care scria :

CETĂȚENI ! PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE !

Apoi, în aceeași ordine ca și primele, urmau alte șase tunuri, care înaintau în salturi greoaie, duruind. În urma lor venea un detașament al gărzii naționale. Apoi un al doilea detașament de cavalerie închidea coloana.

În fiecare piață, la fiecare pod, la fiecare răscruce de drumuri, cortegiul se oprea.

Se ordona liniște prin duruit de tobe.

Oamenii fluturau drapele și, cînd nu se mai auzea nici un zgomot, cînd zece mii de spectatori își rețineau, gîfîind, răsuflarea, se ridica glasul grav al slujbașului municipal, care citea documentul aprobat de corpul legislativ și adăuga :

PATRIA ESTE ÎN PRIMEJDIE !

Acest ultim strigăt era înspăimîntător şi răsuna în toate inimile. Era strigătul naţiunii, al patriei, al Franţei ! Era ca o mamă în agonie care striga : „Ajutor, copiii mei !"

Şi-apoi, din oră în oră, răsuna lovitura de tun de pe Pont-Neuf, cu ecoul său de la Arsenal.

În toate pieţele mari din Paris — piaţa catedralei Notre-Dame fiind centrul acţiunii — fuseseră ridicate amfiteatre pentru înrolarea voluntarilor.

În mijlocul acestor amfiteatre se afla o scîndură lată, aşezată pe două tobe, servind drept masă de înrolare. De cîte ori valul de oameni se izbea de amfiteatru, tobele gemeau ca suflul unei furtuni îndepărtate.

Corturi împodobite cu drapele tricolore erau ridicate în jurul amfiteatrului, avînd în vîrfurile lor banderole tricolore şi coroane din frunze de stejar.

Slujbaşi municipali cu eşarfe ocupau locurile din jurul mesei şi, pe măsură ce se făceau înrolările, eliberau certificate celor înrolaţi.

De fiecare parte a amfiteatrului se aflau două tunuri. La piciorul scării duble cînta neîncetat o fanfară. În faţa corturilor, urmînd aceeaşi linie curbă, se formase un cerc de cetăţeni înarmaţi.

Era în acelaşi timp ceva măreţ şi înfricoşător. Era o exaltare de patriotism.

Fiecare dădea buzna să fie înscris. Sentinelele nu-i puteau ţine în loc pe cei ce se prezentau : rîndurile erau rupte în fiecare clipă.

Cele două scări ale amfiteatrului — una pentru urcat, cealaltă pentru coborît — nu aveau capacitatea necesară, oricît de largi erau.

Fiecare urca cum putea, ajutat de cei care se urcaseră mai înainte. Apoi, după ce-şi vedea numele înscris şi primea adeverinţa, sărea jos cu strigăte de mîndrie, fluturînd documentul, cîntînd *Ça ira*, ducîndu-se să sărute gura tunurilor.

Era logodna poporului francez cu acest război de douăzeci şi doi de ani, care, dacă nu l-a avut în trecut, va avea drept rezultat în viitor libertatea lumii.

Printre aceşti voluntari erau unii prea bătrîni, nerozi sublimi care-şi ascundeau vîrsta. Erau alţii prea tineri

care, mințind pios, se ridicau în vîrful picioarelor și răspundeau : „Șaisprezece ani !“ cînd nu aveau decît paisprezece.

În felul acesta plecară din Bretania bătrînul Le Tour d'Auvergne și din sud tînărul Viala.

Cei ce erau reținuți de legături de nedesfăcut plîngeau că nu puteau pleca. De rușine își ascundeau capul în mîini, și cei aleși le strigau :

— Dar cîntați și voi, ăștia ! Strigați și voi : „Trăiască națiunea !“

Și strigăte neașteptate și puternice de „Trăiască națiunea !“ urcau în văzduh, pe cînd din oră în oră, mereu, tunul de pe Pont-Neuf și ecoul său de la Arsenal bubuiau virtos.

Fierberea era atît de mare, spiritele erau atît de puternic zguduite, încît însăși Adunarea se înspăimîntă de opera sa.

Trimise patru membri să străbată Parisul în lung și-n lat. Aceștia aveau drept misiune să spună :

— Fraților, în numele patriei, nici un fel de răscoală ! Curtea o dorește, pentru a obține îndepărtarea regelui. Deci să nu oferim Curții nici un pretext. Regele trebuie să rămînă printre noi !

Apoi, acești propagatori îndîrjiți adăugau încetișor :

— Trebuie să-și primească pedeapsa !

Și se aplauda peste tot pe unde treceau acești oameni. Și se auzea trecînd prin mulțime, așa cum se aude venind suflul furtunii în ramurile unei păduri : „Trebuie să-și primească pedeapsa !“ Nu se spunea cine, dar fiecare știa bine pe cine voiau să pedepsească.

Zarva dură pînă la miezul nopții. Pînă la miezul nopții tunul bubui, pînă la miezul nopții mulțimea staționă în jurul amfiteatrelor.

Mulți dintre cei înrolați rămaseră acolo, făcînd prima lor tabără la picioarele altarului patriei.

Fiecare bubuitură de tun răsunase pînă în inima palatului Tuileries. Inima palatului era camera regelui, unde se găseau reuniți Ludovic al XVI-lea, Maria-Antoaneta, copiii regali și prințesa de Lamballe. Nu se despărțiseră toată ziua. Simțeau că soarta lor se hotăra în această zi mare și solemnă.

Familia regală nu se despărți decît la miezul nopții, adică după ce tunul încetă să mai tragă.

De cînd știa că poporul se adună în cartierele mărginașe, regina nu mai dormea la parter. Prietenii ei reușiseră s-o convingă să urce la primul etaj, între apartamentul regelui și cel al delfinului.

Se trezea de obicei din zori și cerea categoric să nu fie închise nici obloanele nici jaluzelele, pentru ca insomniile să-i fie mai puțin chinuitoare.

Doamna Campan dormea în aceeași cameră cu regina.

Să povestim cu ce prilej a consimțit regina ca una din doamnele ei să doarmă lîngă ea.

Într-o noapte, cînd regina tocmai se culcase — era aproape unu noaptea — iar doamna Campan era în picioare în fața patului Mariei Antoaneta și sta de vorbă cu ea, se auziră deodată pași în coridor, apoi un zgomot ca o luptă între doi bărbați.

Doamna Campan vru să se ducă să vadă ce se întîmplă, dar regina, cramponîndu-se de camerista ei, mai bine zis de prietena ei, îi zise :

— Nu mă părăsi, Campan !

Între timp, un glas strigă din coridor :

— Nu vă temeți, doamnă ! E un mizerabil care voia să vă ucidă, dar l-am prins !

Era glasul valetului.

— Doamne ! exclamă regina ridicînd mîinile spre cer. Ce viață duc ! Insulte în timpul zilei, asasini noaptea !

Apoi regina îi strigă valetului :

— Dă-i drumul acestui om și deschide-i ușa !

— Dar, doamnă... spuse doamna Campan.

— Vai, draga mea, dacă ar fi arestat, mîine ar fi purtat în triumf de iacobini !

Omul a fost eliberat. Era un băiat care ajuta la toaleta regelui.

Din acea zi, regele obținuse ca cineva să doarmă în camera reginei. Maria-Antoaneta o alese pe doamna Campan.

În noaptea care a urmat declarației că patria e în primejdie, doamna Campan se trezi pe la ora două dimineața. O rază de lună, ca o luminație nocturnă, ca o fla-

cără prietenoasă, trecea prin geamuri și se așternea pe patul reginei, dînd cearșafurilor o nuanță albăstruie.

Doamna Campan auzi un suspin : înțelese că regina nu dormea.

— Vă doare ceva, Majestate ? întrebă ea încet.

— Mă doare mereu, Campan, răspunse Maria-Antoaneta. Sper totuși că această suferință se va termina curînd.

— Doamne ! exclamă camerista, oare Majestatea Voastră are iar vreun gînd sinistru ?

— Nu, Campan, dimpotrivă.

Apoi, întinzîndu-i mîna palidă, care deveni și mai palidă în raza lunii, spuse cu o adîncă melancolie :

— Peste o lună, această rază de lună ne va vedea liberi și dezlegați de lanțurile noastre.

— Ah ! exclamă doamna Campan bucuroasă, ați acceptat ajutorul domnului de La Fayette și veți fugi ?

— Ajutorul domnului de La Fayette ? Oh, nu ! Mulțumesc lui Dumnezeu ! spuse regina cu un accent de silă care nu lăsa urme de îndoială. Nu, dar peste o lună nepotul meu Francisc va fi la Paris.

— Sînteți chiar atît de sigură, Majestate ? exclamă doamna Campan speriată.

— Da, spuse regina, totul e hotărît : Prusia și Austria s-au aliat. Amîndouă puterile reunite se vor îndrepta spre Paris. Avem itinerariul prinților și al armatelor aliate și putem spune cu certitudine : — În ziua de cutare salvatorii noștri vor fi la Valenciennes — în ziua de cutare la Verdun... în cele din urmă la Paris !"

— Și nu vă temeți... ?

Doamna Campan se opri.

— Să fiu asasinată ? spuse regina completînd fraza. Știu că există și această posibilitate. Dar, ce vrei, Campan ? Cine nu riscă, nu cîștigă !

— Și în ce zi sperați să intre în Paris suveranii aliați ? întrebă doamna Campan.

— Între 15 și 20 august, răspunse regina.

— Să vă audă Dumnezeu ! spuse camerista.

Din fericire, Dumnezeu n-a auzit. Saú, mai bine zis, a auzit și a trimis Franței un ajutor pe care nu conta : MARSEIEZA.

Capitolul 47

„LA MARSEILLAISE"

Ceea ce o liniștea pe regină era exact ceea ce ar fi trebuit s-o înspăimînte : manifestul ducelui de Brunswick.

Acest manifest, redactat în palatul Tuileries și pornit de acolo în primele zile ale lunii, n-avea să revină la Paris decît la 26 iulie.

Dar aproape în clipa cînd se redacta la Paris acest manifest absurd, nesăbuit — al cărui efect îl vom vedea curînd — să povestim ce se petrecea la Strasbourg.

Strasbourg, unul dintre orașele noastre cele mai franceze, deoarece tocmai scăpase de sub ocupația austriacă, Strasbourg, unul dintre cele mai solide ziduri de apărare ale Franței, avea, după cum am mai spus, dușmanul la porțile sale. Tocmai de aceea chiar la Strasbourg se strîngeau de șase luni, adică de cînd se vorbea despre război, tinerele batalioane de voluntari cu suflet înflăcărat și patriotic.

Strasbourg, care își oglindea superbul turn al catedralei în Rin, singurul care ne despărțea de dușman, era în același timp o vatră clocotitoare de luptă, de tinerețe, de bucurie, de plăceri, de baluri, de reviste, în care zgomotul mijloacelor de luptă se amesteca neîncetat cu cel al mijloacelor de sărbătoare.

Din Strasbourg, unde pe o poartă soseau voluntari ce urmau să fie pregătiți, ieșeau prin alta soldați gata de luptă. Acolo se întîlneau, se îmbrățișau, își luau rămas bun de la prieteni. Surorile plîngeau, mamele se rugau, tații spuneau : „Duceți-vă, muriți pentru Franța !"

Și toate acestea în dangătul clopotelor și în bubuitul tunurilor, două glasuri de bronz care-i vorbesc lui Dumnezeu, unul spre a-i cere milă, celălalt spre a-i cere dreptate.

La una din aceste despărțiri, mai solemnă decît altele fiindcă soldații erau mai numeroși, Dietrich, primarul orașului, demn și minunat patriot, îi invită pe acești viteji să vină la el la un banchet, să fraternizeze cu ofițerii din garnizoană.

Cele două fiice ale primarului și douăsprezece sau cincisprezece dintre prietenele lor, blonde și nobile fete ale Alsaciei, care, după părul lor de aur, puteau fi asemuite cu niște nimfe ale zeiței Ceres, trebuiau dacă nu să prezideze, dar cel puțin, ca tot atîtea buchete de flori, să înfrumusețeze și să înmiresmeze banchetul.

Printre comeseni se afla un obișnuit oaspete al casei Dietrich, un distins tînăr din Franche-Comté, numit Rouget de l'Isle. Avea pe atunci douăzeci de ani și, ca ofițer de geniu, se afla în garnizoană la Strasbourg.

Poet și muzician, pianul la care cînta era unul din instrumentele care se auzeau în imensul concert, iar glasul lui, unul dintre cele care răsunau printre cele mai puternice și mai patriotice.

Niciodată un banchet mai francez și mai național n-a fost luminat de un soare de iunie mai fierbinte.

Nimeni nu vorbea despre sine : toți vorbeau despre Franța.

E-adevărat că moartea ședea la pîndă ca în banchetele antice, dar o moarte frumoasă, zîmbitoare, fără coasa hidoasă și clepsidra funebră, ci purtînd într-o mînă o sabie și în cealaltă o cunună de laur !

Se întrebau ce puteau cînta : vechiul *Ça ira* era un cîntec de mînie și de război civil ; le trebuia un strigăt patriotic, frățesc și în același timp amenințător pentru străinătate.

Cine va fi oare Tirteul [1] modern care va creea în mijlocul fumului tunurilor, al șuieratului ghiulelelor și al gloanțelor imnul Franței împotriva dușmanului ?

La această întrebare, Rouget de l'Isle, entuziast, îndrăgostit și patriot, răspunse :

— Eu !

Și ieși în fugă din sală.

Peste o jumătate de oră, cînd abia își dădură seama de lipsa lui, totul era făcut : cuvintele și muzica. Totul se înjghebase dintr-o țîșnitură, turnată într-un tipar ca statuia unui zeu.

---

[1] Tirteu — poet elegiac grec (sec. VII î.e.n.). După legendă, el i-a înflăcărat pe spartani în timpul celui de-al doilea război împotriva Messeniei. (N.T.)

Rouget de l'Isle se înapoie, cu pletele date pe spate, cu fruntea îmbrobonită de sudoare, gîfîind de lupta ce o dăduse între cele două surori sublime, muzica și poezia.

— Ascultați ! spuse el. Ascultați cu toții !

Distinsul tînăr era sigur de muza sa. Toți se întoarseră la auzul glasului său, unii cu paharul în mînă, alții ținînd o mînă fremătătoare în a lor.

Rouget de l'Isle începu :

Haideți, copii ai țării mele,
Ziua izbînzii a sosit !
Stindardul tiraniei grele
Spre noi din nou s-a dezvelit !
Dar n-auziți voi colo-n vale
Cum mugesc cruntii soldați ?
Ei toți sugrum ca lupi turbați
Soții și fii ce l-ies în cale !
La arme, cetățeni ! și fronturi mari formați !
Porniți ! ș-un singe spurcat în cale vi-l vărsați !

La auzul acestui prim cuplet, un fior electric străbătu întreaga adunare. Izbucniră două sau trei urale de entuziasm, dar glasuri dornice să audă urmarea strigară de îndată :

— Liniște ! liniște ! ascultați !

Rouget continuă cu un gest de adîncă indignare :

Ce vor aste oaste barbare
Ce-n contra noastră uneltesc ?
Și pentru ce aceste fiare
Neîncetat se asmuțesc ?
Francezi ! ah ! ce batjocorire !
În suflet voi nu o simțiți ?
Ei vor pe noi înlănțuiți
Să ne tîrască în robire.
La arme, cetățeni !

De astă dată Rouget de l'Isle nu mai avu nevoie să apeleze la cor : un singur strigăt izbucni din toate piepturile :

...și fronturi mari formați!
Porniți! Și-un sînge spurcat în cale vi-l vărsați!

Rouget de l'Isle a fost nevoit să ceară tăcere pentru a putea cînta următorul cuplet. Îl ascultară exaltați. Glasul indignat deveni amenințător :

Tirani și vînzători, vai vouă!
Disprețul numai meritați,
Și pentru orice crimă nouă
Răsplata o să v-o luați.
Toți sînt soldați, ca voi să lupte,
Și de-ar pica dăști juni eroi,
Pămîntul va produce-alți noi.
Gata ca voi să intre-n lupte!

— Da! da! strigară toate glasurile.

Și tații își împinseră fiii care puteau să meargă, mamele ridicară în sus copiii pe care încă îi țineau în brațe.

Atunci Rouget de l'Isle își dădu seama că-i mai lipsește un cuplet : cîntecul copiilor, cor sublim al recoltei ce se va naște, al grăuntelui care încolțește. Și, pe cînd comesenii repetau cu frenezie teribilul refren, lăsă să-i cadă capul în mînă. Apoi, în mijlocul zgomotului, al zarvei, al felicitărilor, improviză următorul cuplet :

Noi vom intra în luptă cruntă
Cînd bunii noștri toți peri-vor,
Păsind pe pulberea lor sfîntă,
Pe urma vitejiei lor!
De viață-om fi cu nepăsare,
Chiar giulgiul lor vom împărți,
Dar mîndri-n suflet ne-om simți,
Rezindu-le a lor răzbunare.

Printre hohotele înăbușite ale mamelor și strigătele entuziaste ale bărbaților, se auziră glasurile limpezi ale copiilor cîntînd în cor :

La arme, cetățeni! și fronturi mari formați!
Porniți! Și-un sînge spurcat în cale vi-l vărsați!

— Vai ! murmură unul dintre comeseni, nu există oare iertare pentru cei care au fost doar rătăciți ?

— Așteptați, așteptați, strigă Rouget de l'Isle, și veți vedea că inima mea nu merită acest reproș.

Și, cu glas plin de emoție, cîntă această strofă sfîntă, în care se oglindește sufletul Franței întregi : omenos, mare, generos și zburînd, chiar în clipe de furie, cu aripile milei deasupra mîniei :

Francezi ! bravi fără-asemuire,
Din victime voi mai cruțați :
Căci fără a lor consimțire
În contra voastră-au fost mînați.

Aplauzele îl întrerupseră pe autor.

— Oh ! da ! da ! se strigă din toate părțile. Milă, iertare pentru frații noștri rătăciți, pentru frații noștri sclavi, pentru frații noștri care sînt mînați împotriva noastră cu biciul și cu baioneta !

— Da, reluă Rouget de l'Isle, iertare și milă pentru aceștia !

Dar pe-aste trupe mercenare
A lui Bouillé discipoli lași,
Ce-al maicii sin spintec trufași,
Zdrobiți-i toți fără-de păsare !
La arme, cetățeni ! și fronturi mari formați !

— Da, strigară cu toții, împotriva acestora :

Porniți ! și-un singe spurcat în cale vi-l vărsați !

— Acum, strigă Rouget de l'Isle, în genunchi ; toți ciți sînteți !

Se supuseră.

Rouger de l'Isle rămase singur în picioare, puse un picior pe scaunul unui comesean ca pe prima treaptă a templului libertății și, ridicînd brațele spre cer, cîntă ultimul cuplet, invocarea geniului Franței :

Iubire sfînt-a țării mele
Susține-ăst braț răzbunător
Tu, libertate-n vremuri grele,
Luptă cu-al tău apărător !

La vocea ta cea bărbătească
Izbînda să vie spre noi,
Şi-ai tăi duşmani de suflet goi,
Triumful nostru să-l privească!

— Acum, spuse o voce, Franţa e salvată!

Şi, din toate piepturile, într-un strigăt sublim, izbucni un *De Profundis* al despotismului, un *Magnificat* al libertăţii.

La arme, cetăţeni! şi fronturi mari formaţi!
Porniţi! şuvoi de sînge spurcat în cale vi-l vărsaţi!

Se produse apoi o bucurie nebună, exaltată, necugetată. Fiecare se arunca în braţele vecinului său. Fetele îşi umplură braţele de flori, buchete şi coroane, şi le aşternură la picioarele poetului.

Peste treizeci şi opt de ani, cînd îmi povestea despre acea zi însemnată — mie, care auzeam pentru prima oară în 1830 acest imn sfînt cîntat de puternicul glas al poporului — peste treizeci şi opt de ani fruntea poetului mai radia încă de strălucitoarea aureolă din 1792.

Şi pe bună dreptate!

Cum se face că eu însumi sînt atît de emoţionat scriind aceste ultime strofe? Cum se face că, în timp ce dreapta mea scrie tremurînd corul copiilor şi invocaţia către geniul Franţei, mîna mea stîngă şterge o lacrimă gata să cadă pe această pagină?

Pentru că sfînta *Marseieză* nu este numai un strigăt de război şi o chemare însufleţită la frăţie. Pentru că mîna majestuoasă şi puternică a Franţei este întinsă tuturor popoarelor. Ea va fi totdeauna ultimul suspin al libertăţii care moare, primul strigăt al libertăţii care renaşte!

Cum se face că imnul născut la Strasbourg sub numele de *Cîntecul Rinului* a izbucnit deodată în inima Franţei sub numele de *Marseieza*? [1]

Aceasta o vom povesti cititorilor noştri în capitolul următor.

---

[1] *Marseieza*: traducere de N. A. Bogdan (1856), tipărită la Imprimeria Naţională din Iaşi. (Din volumul „Histoire des relations musicales entre la France et la Roumanie", de Dr. Vasile Tomescu, Editura Muzicală, Bucureşti, 1973).

Capitolul 48

CEI CINCI SUTE DE OAMENI AI LUI BARBAROUX

La 28 iulie, ca pentru a fundamenta proclamația potrivit căreia patria se afla în primejdie, sosi la Paris manifestul de la Koblenz.

Cum am spus, era o acțiune nechibzuită, o amenințare, în consecință o insultă adusă Franței.

Ducele de Brunswick, om de talent, socotea manifestul absurd ; dar, deasupra ducelui, se aflau regii coaliției. Ei primiră documentul gata redactat din mîinile regelui Franței și-l impuseră generalului lor.

Potrivit manifestului, orice francez era vinovat, oricare oraș și sat trebuia distrus sau ars. În ce privește Parisul, acest Ierusalim modern menit a fi prada rugurilor și spinilor, în el nu trebuia să rămînă piatră pe piatră !

Iată ce spunea acest manifest care venea din Koblenz în ziua de 28, datat din 26.

A fost adus probabil de un vultur în ghearele sale, dacă a putut parcurge două sute de leghe în treizeci și șase de ore !

Este lesne de înțeles ce explozie a stîrnit un asemenea document : a fost ca o scînteie care cade asupra unui butoi cu pulbere. Toate inimile tresăriră, toți se alarmară, toți se pregătiră de luptă.

Să alegem, dintre toți acești oameni, unul singur : dintre toate aceste caractere unul singur. L-am numit mai înainte : Barbaroux. Vom încerca să-l descriem.

Cum am spus, Barbaroux îi scrisese pe la începutul lunii iulie lui Rebecqui : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să știe să moară !*

Cine era bărbatul care putea scrie o astfel de frază, și ce influență avea el asupra compatrioților săi ?

Avea influența tinereții, a frumuseții și a patriotismului.

Așa era Charles Barbaroux, cu un chip blînd și fermecător, care o tulbura și o urmărea pe doamna Roland pînă și în camera conjugală, care o făcea pe Charlotte Corday să viseze pînă și la picioarele eșafodului.

Doamna Roland începu să nu mai aibă încredere în el. De ce n-avea încredere ? Era prea frumos.

Era învinuirea ce plana asupra a doi oameni ai revoluției, ale căror capete, oricît de frumoase ar fi fost, aparură cu paisprezece luni mai tîrziu, unul în mîinile călăului din Bordeaux, celălalt în mîinile călăului din Paris ; primul era Barbaroux, al doilea Hérault de Séchelles.

Ascultați ce spune despre ei doamna Roland :

„Barbaroux e ușuratic : adorația cu care îl înconjură femeile de moravuri ușoare dăunează seriozității convingerilor sale. Cînd îi văd pe acești tineri frumoși îmbătați de impresia pe care o produc, cum sînt Barbaroux și Hérault de Séchelles, nu mă pot împiedica să cred că prea se adoră pe ei înșiși pentru a-și adora îndeajuns patria."

Se înșela severa zeiță Palas.

Patria era nu chiar unica, dar prima iubită a lui Barbaroux. Cel puțin pe ea o iubise cel mai mult, de vreme ce murise pentru ea.

Barbaroux abia avea douăzeci și cinci de ani.

Se născuse la Marsilia, dintr-o familie de navigatori îndrăzneți, care au făcut din comerț o poezie. Prin înfățișarea, grația și idealismul său, mai ales prin profilul său grec, părea să descindă în linie directă din acei Phoceeni care-și aduseseră zeii de pe malul rîului Permessus pînă la malurile Ronului.

Încă de tînăr, se instruise în marea artă a cuvîntului — această artă din care oamenii din sudul Franței știu să-și facă o armă și o podoabă — apoi se instruise în poezie, această floare a Parnasului pe care întemeietorii orașului Marsilia au adus-o cu ei din golful Corint pînă în golful Lion. Se mai ocupase, printre altele, de fizică și era în corespondență cu Saussure și Marat.

Se manifestase pe neașteptate în timpul agitațiilor din orașul său natal, în urma alegerii lui Mirabeau. A fost apoi numit secretar al municipalității orașului Marsilia. Mai tîrziu s-au produs tulburări în orașul Arles. În mijlocul acestor tulburări a apărut frumoasa figură a lui Barbaroux, asemănătoare lui Antinous înarmat.

Parisul îl cerea. Marele cuptor avea nevoie de acest ferment înmiresmat. Imensul creuzot avea nevoie de acest metal pur.

A fost trimis acolo să raporteze despre tulburările de la Avignon. S-ar fi spus că nu făcea parte din nici un partid, că inima sa, ca și inima dreptății, nu cunoștea nici prietenia, nici ura : el spuse adevărul simplu și îngrozitor, așa cum era, și spunîndu-l izbuti să fie măreț ca și el.

Girondinii ajunseseră la putere. Ceea ce îi deosebea pe girondini de celelalte partide, ceea ce poate i-a pierdut, este faptul că erau adevărați artiști : iubeau ce era frumos. Întinseră mîna lor caldă și sinceră lui Barbaroux, apoi, mîndri de acest frumos aliat, îl conduseră pe tînărul marsiliez la doamna Roland.

Se știe ce a gîndit doamna Roland, la prima privire, despre Barbaroux. Ce a mirat-o mai cu seamă era faptul că soțul ei se afla de multă vreme în corespondență cu Barbaroux și că scrisorile acestui tînăr veneau cu regularitate, precise și pline de înțelepciune.

Ea nu întrebase nici ce vîrstă, nici ce înfățișare avea acest corespondent serios : era convinsă că e vorba de un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu craniul dezgolit de atîta gîndire și cu fruntea brăzdată de atîtea nopți de veghe.

Veni în întîmpinarea imaginii pe care și-o făcuse și se pomeni în fața unui tînăr frumos, de douăzeci și cinci de ani, vesel, glumeț, ușuratic, care iubea femeile — toată această generație înzestrată și arzătoare, care înflorea în '92 și avea să fie secerată în 1793, îl iubea.

În acest cap, ce părea atît de frivol și pe care doamna Roland îl găsea prea frumos, s-a formulat, poate, prima idee în legătură cu ce avea să fie 10 august.

Furtuna plutea în aer. Nori nebuni alergau de la miazănoapte la miazăzi, de la apus la răsărit.

Barbaroux le dădu o direcție precisă, îi îndrumă către acoperișul de culoarea ardeziei a palatului Tuileries.

Cînd nimeni n-avea încă un plan stabilit, el îi scria lui Rebecqui : *Trimite-mi cinci sute de oameni care să știe să moară !*

Vai ! adevăratul rege al Franței era acest rege al revoluției, care scrisese să i se trimită cinci sute de oameni

care să știe să moară, și căruia, tot atît de simplu cum îi ceruse, i-au fost trimiși.

Rebecqui îi alesese personal și îi recrutase din partidul francez de la Avignon. Luptau de doi ani, dar urau de zece generații. Luptaseră la Toulouse, la Nîmes, la Arles. Se obișnuiseră cu sîngele. De oboseală, nici nu mai vorbeau.

În ziua hotărîtă, au întreprins, ca o simplă etapă, acest drum de două sute douăzeci de leghe.

De ce nu ? Erau marinari încercați, țărani aspri, fețe arse de sirocco-ul african sau de mistralul de pe muntele Ventoux, mîini înnegrite de catran, sau înăsprite de muncă.

Peste tot pe unde treceau li se zicea *tîlhari*.

Într-o haltă pe care o făcură mai sus de Orgon, primiră cuvintele și muzica imnului lui Rouget de l'Isle, intitulat atunci *Cîntecul Rinului*. Barbaroux era acela ce le trimitea acest tonic, pentru ca drumul să li se pară mai puțin lung.

Unul dintre ei descifră muzica și cîntă cuvintele. Apoi toți, într-un imens strigăt, repetară acest cîntec extraordinar, mult mai cumplit decît și-l închipuise Rouget de l'Isle însuși ! Trecînd prin gura marsiliezilor, melodia își schimbase caracterul, după cum și cuvintele căpătaseră alt accent. Nu mai era un cîntec de înfrățire : era un cîntec de exterminare și de moarte ; era *Marseieza*, adică imnul vibrant care ne-a făcut să tresărim de spaimă la sînul mamelor noastre.

Trecînd prin orașe și sate, această mică ceată din Marsilia înfricoșa Franța prin ardoarea cu care cînta acest nou cîntec, încă necunoscut.

Cînd află că au ajuns la Montereau, Barbaroux alergă să-l informeze pe Santerre. Acesta îi promise că se va duce să-i primească pe marsiliezi la Charenton, împreună cu patruzeci de mii de oameni.

Iată ce avea de gînd să facă Barbaroux cu cei patruzeci de mii de oameni ai lui Santerre și cu cei cinci sute de marsiliezi :

Să-i pună pe marsiliezi în frunte, să ia cu asalt primăria și Adunarea, să ia cu asalt palatul Tuileries,

așa cum trecuseră peste Bastilia la 14 iulie 1789, și, pe ruinele palatului florentin, să proclame republica.

Barbaroux și Rebecqui s-au dus la Charenton să-l aștepte pe Santerre și pe cei patruzeci de mii de oameni din periferiile Parisului.

Santerre sosi cu două sute de oameni !

Poate că nu voise să le cedeze marsiliezilor, adică unor străini, gloria unei asemenea lovituri.

Mica trupă cu ochi înflăcărați, cu fețele arse de soare, cu grai strident, străbătu întregul Paris, de la grădina regelui pînă la Champs-Elysées, cîntînd *Marseieza*. De ce am numi-o noi altfel, dacă așa îi ziceau ei ?

Marsiliezii trebuiau să-și ridice tabăra pe Champs-Elysées, unde urma să li se dea a doua zi un banchet.

Banchetul a avut loc, așa cum se hotărîse. Dar, între Champs-Elysées și podul turnant, la doi pași de ospăț, erau rînduite batalioanele de grenadieri din secția „Filles-Saint-Thomas". Era o gardă regalistă, pe care palatul o plasase acolo ca un zid de apărare între noii-veniți și el.

Marsiliezii și grenadierii se adulmecară adversari. Începură prin a schimba sudalme, lovituri. La prima picătură de sînge, marsiliezii strigară : „La arme !", se repeziră la puștile lor sprijinite în mănunchi, și atacară la baionetă.

Grenadierii parizieni au fost dați peste cap după această primă lovitură violentă. Spre norocul lor, aveau în spate palatul Tuileries și porțile sale de fier. Podul turnant le apără fuga, ridicîndu-se în fața dușmanilor lor.

Fugarii găsiră adăpost în apartamentele regelui. Se spune chiar că un rănit a fost îngrijit de propriile mîini ale reginei.

Federații, marsiliezii, bretonii și cei din Dauphinée erau cinci mii. Constituiau o forță nu prin număr, ci prin devotament. Aveau în ei spiritul revoluției.

În ziua de 17 iulie au trimis o adresă Adunării, în care spuneau :

Ați declarat patria în primejdie, dar nu o puneți chiar voi în primejdie prelungind impunitatea trădătorilor ?

Urmăriți-l pe La Fayette, suspendați puterea executivă, *destituiți directoratele departamentelor, reînnoiți puterea judiciară.*

La 3 august, Pétion în persoană repetă aceeași cerere. Cu glasul său indiferent, cere în numele Comunei chemarea sub arme.

Este adevărat că are în spatele său doi buldogi, care îl mușcă de picioare : Danton și Sergent.

— Comuna, spuse Pétion, *denunță puterea executivă.* Pentru a vindeca bolile de care suferă Franța trebuie să nu pierdem nici o clipă și să le atacăm chiar la izvoarele lor. Noi am fi dorit să cerem numai suspendarea temporară a lui Ludovic al XVI-lea, dar Constituția se opune. Regele invocă fără încetare Constituția. O invocăm la rîndul nostru *și cerem decăderea lui din drepturi.*

Îl auziți pe regele Parisului denunțîndu-l pe regele Franței, pe regele de la primărie declarînd război regelui din Tuileries ?

Adunarea dădu înapoi în fața înspăimîntătoarei măsuri ce i se propunea. Decăderea din drepturi fu amînată pentru 9 august.

În ziua de 8, Adunarea declară că acuzația împotriva lui La Fayette nu e justificată. Adunarea dădea înapoi.

Ce avea să hotărască a doua zi în legătură cu decăderea din drepturi a regelui ? Se va împotrivi și ea poporului ?

Să ia seama ! Nu știe oare, imprudenta, ce se petrece ?

La 3 august — chiar în ziua în care Pétion venise să ceară decăderea din drepturi — suburbia Saint-Marceau se sătură să mai moară de foame în această luptă care nu înseamnă nici pace nici război : trimite delegați la secția Quinze-Vingts și îi întreabă pe frații din suburbia Saint-Antoine :

— Dacă pornim asaltul asupra palatului Tuileries, mergeți cu noi ?

— Mergem ! răspunseră aceștia.

La 4 august, Adunarea condamnă proclamația insurecțională a secției Mauconseil. În ziua de 5, Comuna refuză să publice decretul.

Nu era suficient că regele Parisului declarase război regelui Franței, iată că și Comuna se opunea Adunării.

Toate aceste zvonuri de opoziție față de mișcare ajun-

geau la urechile marsiliezilor. Ei aveau arme, dar n-aveau cartușe. Cerură în gura mare cartușe, dar nu primiră.

În seara zilei de 4, o oră după ce se răspîndise zvonul că Adunarea condamnă actul insurecțional al secției Mauconseil, doi tineri marsiliezi se îndreaptă spre primărie.

Nu se află la birou decît doi funcționari municipali : Sergent, omul lui Danton, și Panis, omul lui Robespierre.

— Ce vreți ? întreabă cei doi funcționari.

— Cartușe ! răspund cei doi tineri.

— Distribuirea este formal interzisă, spuse Panis.

— E interzis să eliberați cartușe ? reluă unul dintre marsiliezi. Dar ceasul luptei se apropie, și nu avem cu ce s-o susținem !

— Am fost aduși așadar la Paris ca să fim uciși ? strigă celălalt.

Primul scoate un pistol din buzunar. Sergent zîmbește :

— Ne amenințați, tinere ? spuse el. Nu cu amenințări veți intimida doi membri ai Comunei !

— Cine vorbește de amenințări și intimidare ? spuse tînărul. Acest pistol nu e pentru dumneavoastră, e pentru mine !

Și apăsînd arma pe frunte :

— Pulbere ! Cartușe ! Sau, pe legea mea de marsiliez, îmi zbor creierii !

Sergent avea o imaginație de artist, o inimă de francez. Simți că strigătul acestui tînăr era strigătul Franței.

— Panis, spuse el, să luăm seama ! Dacă acest tînăr se sinucide, sîngele lui se va revărsa asupra noastră!

— Dar dacă eliberăm cartușe împotriva ordinului, ne punem capul în joc.

— Nu face nimic ! Cred că a venit momentul să ne punem capul în joc, spuse Sergent. În orice caz, fiecare pentru sine. Eu îl joc pe al meu, rămîne ca tu să nu-mi urmezi exemplul.

Și, luînd o hîrtie, scrise ordinul de a se elibera cartușe marsilierilor, și-l semnă.

— Dă-mi-l ! spuse Panis cînd Sergent termină.

Și semnă după Sergent.

De acum înainte puteau să fie liniștiți : din clipa în care marsiliezii aveau cartușe, nu se vor lăsa doboriți fără să se apere.

În ziua de 6, Adunarea chiar primi o petiție vehementă din partea marsiliezilor înarmați. Nu numai că o primi, dar admite ca petiționarii să ia parte la ședință, cu toate onorurile.

Adunarea e tare înfricoșată. Atît de înfricoșată, încît se întreabă dacă nu e cazul să se retragă în provincie.

Singur Vergniaud o reține. — Și de ce, Dumnezeule ? Cine n-ar spune că Vergniaud o face pentru că vrea să rămînă la Paris lîngă frumoasa Candeille ? Dealtfel, n-avea nici o importanță.

— La Paris trebuie să se asigure izbînda libertății, sau de nu, să pierim odată cu ea ! spuse Vergniaud. Dacă părăsim Parisul, nu o putem face decît împreună cu toți cetățenii, cum a făcut Temistocle, nelăsînd în urmă decît cenușă, nefugind din fața dușmanului decît pentru a-i săpa mormîntul !

Astfel toată lumea stă la îndoială, șovăie, fiecare simte pămîntul cutremurîndu-i-se sub picioare și se teme să nu se deschidă sub el.

La 4 august, ziua în care Adunarea condamnă proclamația insurecțională a secției Mauconseil, ziua în care cei doi marsiliezi obțin cartușe de la Panis și Sergent și le distribuie celor cinci sute de compatrioți ai lor, în aceeași zi pe bulevardul Temple avea loc o reuniune la „Cadran-Bleu". Camille Desmoulins era acolo în numele său personal și al lui Danton. Cu pana în mînă, Cassa schița planul insurecției.

Cu planul întocmit, s-au dus la Antoine, un fost constituant care locuia în strada Saint-Honoré, la tîmplarul Duplay, în aceeași casă cu Robespierre.

Robespierre nu făcea parte din complot. De aceea, cînd doamna Duplay văzu că toată această bandă de instigatori se instalează la Antoine, urcă repede în camera unde erau întruniți, strigînd înspăimîntată :

— Dar, domnule Antoine, vreți ca domnul Robespierre să fie ucis ?

— Parc-ar fi vorba de Robespierre ! răspunse Antoine. Slavă Domnului, nimeni nu se gîndește la el. Dacă i-e frică, să se ascundă !

La miezul nopții, planul scris de Carra fu trimis lui Santerre și lui Alexandre, cei doi comandanți ai cartierului.

Alexandre ar fi vrut să meargă, dar Santerre răspunse că suburbia nu era încă pregătită. El își ținea cuvîntul dat reginei la 20 iunie. În 10 august el nu porni decît atunci cînd nu mai avu încotro.

Prin urmare, insurecția a fost amînată.

Antoine spusese că nimeni nu se gîndea la Robespierre. Se înșela.

Spiritele erau atît de agitate încît răsări ideea să facă din el mobilul unei mișcări revoluționare, din el, acest monument de imobilitate !

Și cineva a avut ideea ? Barbaroux !

Aproape că era deznădăjduit, acest îndrăzneț marsiliez. Era gata să părăsească Parisul și să se înapoieze la Marsilia.

Ascultați-o pe doamna Roland :

Nu prea sîntem siguri că nordul țării va fi apărat. Examinăm împreună cu Servan și Barbaroux șansele de a salva libertatea în sudul Franței și posibilitatea de a întemeia acolo o republică. Luăm hărți și trasăm pe ele linii de demarcație. „Dacă marsiliezii noștri nu reușesc, spunea Barbaroux, aceasta va fi soluția noastră."

Ei bine, Barbaroux crezu că găsise o altă soluție : geniul lui Robespierre. Sau poate că Robespierre voia să afle pînă unde ajunsese Barbaroux.

Marsiliezii părăsiră cazarma, prea îndepărtată, și se duseră la cordelieri, adică în apropiere de Pont-Neuf. Fiind la cordelieri, marsiliezii se aflau la Danton. Deci, în cazul unei acțiuni insurecționale, acești vajnici marsiliezi vor porni de la Danton. Și dacă răscoala reușea, toate onorurile îi vor reveni lui Danton.

Barbaroux ceruse să-l vadă pe Robespierre.

Robespierre avu aerul că le face o favoare satisfăcîndu-le dorința : trimise vorbă lui Barbaroux și Rebecqui că-i așteaptă la el acasă

Cum am mai spus, Robespierre locuia la tîmplarul Duplay. După cum vă amintiți, întîmplarea îl dusese acolo în seara încăierării de pe Champ-de-Mars.

Robespierre considera această întîmplare o binecuvîntare a cerului, nu numai pentru că, pe moment, această ospitalitate îl salva de la o primejdie iminentă, dar mai ales că, pur și simplu, îi punea în scenă viitorul.

Pentru un om care dorea să merite titlul de incoruptibil era tocmai locuința de care avea nevoie.

Nu se mutase totuși numaidecît. Făcuse o călătorie la Arras, o adusese de acolo pe sora lui, domnișoara Charlotte de Robespierre, și locuia în strada Saint-Florentin împreună cu această persoană uscățivă și slabă, căreia autorul a avut cinstea să-i fie prezentat la treizeci și opt de ani după aceste evenimente.

Robespierre se îmbolnăvi.

Doamna Duplay, care era o admiratoare fanatică a lui Robespierre, află de această boală și veni să-i reproșeze domnișoarei Charlotte că n-o înștiințase de boala fratelui ei. Ceru insistent ca bolnavul să fie transportat la ea.

Robespierre nu protestă : ieșind de la familia Duplay, unde fusese oaspete de-o clipă, dorința sa era să se înapoieze într-o zi ca locatar.

Cererea doamnei Duplay răspundea astfel cum nu se poate mai bine planurile sale.

Și ea visase la onoarea de a oferi adăpost Incoruptibilului. De aceea, pregătise o mansardă micuță dar curată, unde dusese cele mai frumoase mobile din casă să țină tovărășie unui frumos pat albastru-alb, foarte cochet, așa cum i se cuvenea unui om care, la vîrsta de șaptesprezece ani, se lăsase pictat cu un trandafir în mînă.

Cu ajutorul unui lucrător din atelierul soțului ei, doamna Duplay montase în această cameră mansardată rafturi de brad nou-nouțe, pentru cărți și documente.

Cărțile erau puține la număr : operele lui Racine și ale lui Jean-Jacques Rousseau formau toată biblioteca austerului iacobin. În afară de acești doi autori, Robespierre nu se citea decît pe el însuși.

Toate celelalte rafturi erau încărcate de memoriile sale de avocat, de discursurile sale de tribun.

Pereții erau acoperiți cu toate portretele ilustrului bărbat pe care fanatica doamnă Duplay le putuse găsi. Astfel încît Robespierre, în orice parte s-ar fi întors, nu trebuia decît să întindă mîna pentru a-l citi pe Robespierre. Așa încît Robespierre nu-l vedea decît pe Robespierre.

În acest sanctuar, în acest tabernaclu, în această sfînta-sfintelor au fost poftiți să intre Barbaroux și Rebecqui.

Exceptînd pe înșiși actorii acestei scene, nimeni n-ar putea spune cu ce încîlcită îndemînare a început Robespierre conversația. Vorbi mai întîi despre marsiliezi, despre patriotismul lor, despre teama pe care a încercat-o de a vedea exagerate chiar și cele mai alese sentimente. Vorbi apoi despre el, despre serviciile ce le făcuse Revoluției, despre încetineala înțeleaptă cu care-i dirijase înaintarea.

Dar nu era oare timpul ca această revoluție să fie oprită? Nu era oare momentul ca toate partidele să se unească, să-l aleagă pe cel mai popular om dintre toți, să-i dea pe mînă această revoluție și să-l însărcineze cu conducerea mișcării ei?

Rebecqui nu-l lăsă să meargă mai departe.

— Ah! spuse el, știu unde vrei să ajungi, Robespierre!

Robespierre se dădu înapoi pe scaun, ca și cum un șarpe s-ar fi înălțat în fața lui.

Atunci, ridicîndu-se, Rebecqui spuse:

— Nu vrem dictator, așa cum nu vrem rege! Să mergem, Barbaroux!

Și amîndoi ieșiră pe dată din mansarda Incoruptibilului!

Panis, care-i adusese cu sine, îi urmă pînă în stradă.

— Ah! spuse el, ați înțeles greșit problema, n-ați priceput bine gîndul lui Robespierre. Era pur și simplu vorba de o autoritate momentană, și, dacă ideea lui ar fi urmată, nimeni mai mult decît Robespierre...

Barbaroux însă îl întrerupse și repetă cuvintele spuse de însoțitorul său.

— Nu vrem dictator, așa cum nu vrem rege!

Apoi se îndepărtă cu Rebecqui.

Capitolul 49

CE O FACEA PE REGINA SĂ NU MAI VREA SĂ FUGĂ

Un lucru liniștea palatul : exact ceea ce îi îngrozea pe revoluționari.

Pus în stare de apărare, palatul devenise o fortăreață, cu o garnizoană puternică.

În acea faimoasă zi de 4 august, în care s-au întîmplat atîtea, nici regalitatea n-a rămas inactivă.

În timpul nopții de 4 spre 5 august au fost chemate, discret, batalioanele de elvețieni de la Courbevoie, la Tuileries. Doar cîteva companii au fost exceptate și trimise la Gaillon, unde se va refugia, poate, regele.

Trei oameni de încredere, trei șefi încercați, se găsesc lîngă regină : Maillardot cu elvețienii săi ; d'Hervilly cu cavalerii de Saint-Louis și garda sa constituțională ; Mandat, comandant general al gărzii naționale, care promite douăzeci de mii de luptători hotărîți și devotați.

În seara de 8 august, un bărbat pătrunse în castel. Toată lumea îl cunoștea. Ajunse deci fără greutate pînă la apartamentul reginei. Fu anunțat doctorul Gilbert.

— Să intre, spuse regina cu glas înfrigurat.

Gilbert intră.

— Ah ! Veniți, veniți, doctore ! Sînt fericită să vă văd.

Gilbert ridică ochii spre ea. Întreaga ființă a Mariei-Antoaneta exprima ceva ce se asemăna cu veselia și mulțumirea și care-l făcu să se înfioare. Ar fi preferat s-o găsească pe regină palidă și abătută, decît agitată și plină de vioiciune cum era.

— Doamnă, îi spuse el, mă tem că am ajuns prea tîrziu și într-un moment nefavorabil.

— Dimpotrivă, doctore, răspunse regina cu un zîmbet — expresie de care gura ei aproape se dezobișnuise — veniți la timp și sînteți binevenit ! Veți vedea un lucru pe care de mult doream să vi-l arăt : un rege cu adevărat rege !

— Mi-e teamă, doamnă, reluă Gilbert, să nu vă înșelați și să nu-mi arătați mai curînd un comandant de fortăreață decît un rege !

— Domnule Gilbert, se prea poate să nu ne înțelegem mai bine asupra caracterului simbolic al regalității decît asupra multor alte lucruri... Pentru mine, un rege nu este doar un om care spune : „Nu vreau !“ E mai ales un om care spune : „Vreau !“

Regina făcea aluzie la acel faimos *veto* care adusese situația la punctul extrem în care se găsea.

— Da, doamnă, răspunse Gilbert, și pentru Majestatea Voastră un rege este mai ales un om care se răzbună.

— Care se apără, domnule Gilbert ! Căci știți doar că sîntem amenințați în mod public. Urmează să fim atacați cu arma în mînă. Se află aici, după cum am fost asigurați, cinci sute de marsiliezi conduși de un anumit Barbaroux, care au jurat pe ruinele Bastiliei să nu se înapoieze la Marsilia decît după ce-și vor fi făcut tabăra pe ruinele palatului Tuileries.

— Într-adevăr, am auzit spunîndu-se acest lucru, reluă Gilbert.

— Și asta nu v-a făcut să rideți, domnule ?

— Asta m-a înspăimîntat pentru rege și pentru dumneavoastră, doamnă !

— Încît veniți să ne propuneți să abdicăm și să ne predăm la discreție în mîinile domnului Barbaroux și ale marsiliezilor săi ?

— Vai, doamnă, dacă regele ar putea abdica și garanta prin sacrificarea coroanei sale viața sa, a dumneavoastră, cea a copiilor dumneavoastră !

— Dumneavoastră l-ați sfătui s-a focă, nu-i așa, domnule Gilbert ?

— Da, doamnă, și m-aș arunca la picioarele lui rugîndu-l să-mi urmeze sfatul.

— Domnule Gilbert, permiteți-mi să vă spun că nu sînteți constant în părerile dumneavoastră.

— De! doamnă, spuse Gilbert, părerea mea este mereu aceeași. Devotat regelui meu și patriei mele, aș fi dorit să văd realizat acordul între rege și Constituție. Din această dorință și din decepțiile mele succesive izvorăsc diferitele sfaturi pe care am avut onoarea să le dau Majestății Voastre.

— Și care e sfatul pe care mi-l dați în clipa de față, domnule Gilbert ?

— Niciodată n-aţi fost mai în măsură să-l urmaţi ca în această clipă, doamnă !

— Să-l auzim atunci.

— Vă dau sfatul să fugiţi.

— Să fug ?

— Vai, doamnă, doar ştiţi bine că e posibil şi că niciodată pînă acum nu vi s-au oferit asemenea înlesniri.

— Ia să vedem.

— Aveţi aproape trei mii de oameni la castel.

— Aproape cinci mii, domnule, spuse regina cu un zîmbet de satisfacţie, şi de două ori pe atît la primul semn pe care-l vom face.

— N-aveţi nevoie să faceţi un semn care ar putea fi interceptat, doamnă : cei cinci mii de oameni vă sînt de-ajuns.

— Ei bine, domnule Gilbert, ce ar trebui să facem, după părerea dumneavoastră, cu aceşti cinci mii de oameni ?

— Să staţi în mijlocul lor, doamnă, cu regele şi auguştii dumneavoastră copii. Să ieşiţi din Tuileries în clipa în care ceilalţi se vor aştepta cel mai puţin. Apoi, la două leghe de aici, să încălecaţi, să ajungeţi la Gaillon şi în Normandia, unde sînteţi aşteptaţi.

— Adică, să-mi pun soarta în mîinile domnului de La Fayette.

— Acesta, cel puţin, a dovedit că vă este devotat, doamnă.

— Nu, domnule, nu ! Cu cei cinci mii de oameni ai mei şi cu cei cinci mii care pot veni la primul semnal pe care-l vom da, prefer să încerc mai bine altceva.

— Ce veţi încerca ?

— Să strivim revolta o dată pentru totdeauna.

— Vai ! Doamnă, doamnă! Ce dreptate avea cînd îmi spunea că sînteţi condamnată !

— Cine, dömnule ?

— Un bărbat al cărui nume nu îndrăznesc să vi-l repet, doamnă. Un bărbat care v-a vorbit de trei ori pînă acum.

— Tăcere! strigă regina pălind. Vom încerca să dovedim că-i mincinos acel fals profet.

— Doamnă, tare mă tem că vă orbiţi singură !

— Sînteți deci de părere că vor îndrăzni să ne atace ?

— Cam spre asta se îndreaptă opinia publică.

— Și ei cred că vor intra aici ca în 20 iunie ?

— Castelul Tuileries nu e o fortăreață.

— Nu. Dacă vreți să veniți cu mine, domnule Gilbert, vă voi arăta că totuși palatul poate rezista cîtva timp.

— Datoria mea este să vă urmez, doamnă, spuse Gilbert înclinîndu-se.

— Atunci, veniți ! spuse regina.

Conducîndu-l pe Gilbert la fereastra din mijloc, la aceea care dădea în piața Carrousel, și de unde se vedea nu curtea imensă care se întinde azi pe toată fațada palatului, ci cele trei mici curți interioare închise cu ziduri, care existau pe atunci și se numeau : cea a pavilionului „Flore", curtea prinților ; cea din mijloc, curtea palatului Tuileries ; și cea ce se învecinează în zilele noastre cu strada Rivoli, curtea elveților.

— Vedeți ? spuse regina.

Într-adevăr, Gilbert observă că zidurile erau străpunse de găuri înguste, putînd oferi garnizoanei un prim zid de apărare, prin ferestruicile căruia se va trage asupra poporului.

Apoi, odată forțat acest meterez, garnizoana se va retrage nu numai în Tuileries, unde fiecare poartă dădea spre o curte, ci și în clădirile laterale. Astfel încît patrioții care vor îndrăzni să intre în curți vor fi prinși între trei focuri.

— Ce spuneți de asta, domnule ? întrebă regina. Tot îl mai sfătuiți pe domnul Barbaroux, cu ai săi cinci sute de marsiliezi, să-și ducă planul la îndeplinire ?

— Dacă niște oameni atît de fanatici cum sînt ei ar putea asculta de sfatul meu, aș face pe lîngă ei un demers asemănător celui ce-l fac aici. Am venit să vă cer să nu așteptați atacul. Lor le-aș cere să nu atace.

— Și probabil vor trece peste acest sfat.

— Și dumneavoastră, doamnă, veți face la fel. Vai ! asta e nenorocirea omenirii : cere fără încetare sfaturi pentru a nu le urma.

— Domnule Gilbert, spuse regina zîmbind, uitați că sfatul pe care ați binevoit să ni-l dați n-a fost solicitat...

— E-adevărat, doamnă, spuse Gilbert făcînd un pas înapoi.

— Ceea ce face, adăugă regina întinzînd mîna doctorului, să vă fim cu atît mai recunoscători pentru el.

Un surîs palid de îndoială trecu ușor pe buzele lui Gilbert.

În acest moment începură să intre în curțile palatului Tuileries căruțe încărcate cu bîrne grele. Le așteptau mai mulți oameni care, sub hainele lor de burghezi, puteau fi ușor recunoscuți drept militari. Acești oameni tăiau bîrnele cu fierăstrăul pe o lungime de șase picioare și o grosime de trei degete.

— Știți cine sînt acești oameni ? întrebă regina.

— Ingineri, după cît mi se pare, răspunse Gilbert.

— Da, domnule, și se pregătesc, după cum vedeți, să *blindeze* ferestrele, lăsînd loc numai deschizăturilor pentru tras cu arma.

Gilbert o privi trist pe regină.

— Ce se întîmplă, totuși, domnule ? întrebă Maria-Antoaneta.

— Ah, doamnă, vă plîng sincer că v-ați constrins memoria să rețină aceste cuvinte și gura să le pronunțe.

— Ce vreți, domnule ! răspunse regina. Sînt împrejurări cînd femeile devin bărbați : atunci cînd bărbații...

Regina se opri.

— Dar, în sfîrșit, spuse ea terminînd nu fraza începută ci gîndul, de astă dată regele a hotărît.

— Doamnă, spuse Gilbert, din moment ce sînteți hotărîtă să mergeți pînă la ultima limită din care văd că vă faceți portița de scăpare, sper că ați interzis accesul în împrejurimile castelului din toate punctele. Așa, de exemplu, galeria Luvrului...

— Într-adevăr, mă faceți să mă gîndesc și la asta !... Veniți cu mine, domnule. Vreau să mă asigur că ordinul ce l-am dat este executat.

Și regina îl luă cu sine pe Gilbert prin apartamente, pînă la acea ușă a pavilionului Flore care dă spre galeria de tablouri.

Odată ușa deschisă, Gilbert văzu lucrători puși să bareze galeria pe o lățime de douăzeci de picioare.

— Vedeți. spuse regina.

Apoi, adresîndu-se ofițerului care supraveghea lucrarea :

— Ei bine, domnule d'Hervilly ?

— Ei bine, doamnă, să ne lase rebelii douăzeci și patru de ore, și vom fi în măsură...

— Credeți că ne vor lăsa douăzeci și patru de ore, domnule Gilbert ? întrebă regina pe doctor.

— Dacă se va petrece ceva, doamnă, nu cred să se întîmple înainte de 10 august.

— În 10 ? Într-o vineri ? Urîtă zi de răscoală, domnule ! Credeam că rebelii vor avea inteligența să aleagă o duminică.

Și regina porni înaintea lui Gilbert, care o urmă.

Ieșind din galerie, întîlniră un bărbat în uniformă de general.

— Ei bine, domnule Mandat, întrebă regina, ați luat măsurile cuvenite ?

— Da, doamnă, răspunse generalul comandant, privindu-l pe Gilbert cu îngrijorare.

— Ah ! Puteți vorbi în prezența domnului, spuse regina. Domnul ne este prieten.

Și întorcîndu-se spre Gilbert, îl întrebă :

— Nu-i așa, doctore ?

— Da, doamnă, răspunse Gilbert, și încă unul dintre cei mai devotați !

— Atunci, spuse Mandat, e cu totul altceva... Un corp de soldați din garda națională, plasat la primărie, un altul la Pont-Neuf, îi vor lăsa pe răzvrătiți să treacă, și, în timp ce domnul d'Hervilly cu gentilomii săi, domnul Maillardot cu elvețienii săi îi vor primi din față, ei le vor tăia retragerea și îi vor zdrobi prin spate.

— Vedeți, domnule, spuse regina, că al vostru 10 august nu va fi un 20 iunie !

— Vai ! doamnă, spuse Gilbert, efectiv mi-e teamă.

— Pentru noi ?... Pentru noi ? insistă regina.

— Doamnă, reluă Gilbert, știți ce i-am spus Majestății Voastre. Pe cît am dezaprobat Varennes...

— Da, pe atît mă sfătuiți pentru Gaillon !... Aveți vreme să coborîți cu mine pînă în sălile de jos, domnule Gilbert ?

— Desigur, doamnă.

— Ei bine, să mergem !

Regina porni pe o mică scară turnantă, care o duse la parterul castelului.

Parterul palatului era o adevărată tabără, tabără fortificată și apărată de elvețieni. Toate ferestrele fuseseră *blindate*, cum spusese regina.

Regina se îndreptă spre colonel.

— Ei bine, domnule Maillardot, ce spuneți de oamenii dumneavoastră ?

— Că sînt gata, ca și mine, să moară pentru Majestatea Voastră, doamnă.

— Ne vor apăra deci pînă la capăt ?

— Odată început focul, el nu va fi oprit decît în urma unui ordin scris al regelui.

— Auziți, domnule ? În afara incintei acestui castel, totul ne poate fi ostil, dar în interior totul ne este credincios.

— Este o consolare, doamnă, dar nu reprezintă o siguranță.

— Sînteți sinistru, știți asta, doctore ?

— Majestatea Voastră m-a condus unde a dorit. Îmi permite s-o reconduc în apartamentele sale ?

— Cu plăcere, doctore, dar sînt obosită. Dați-mi brațul.

Gilbert se înclină în fața acestei înalte favori, atît de rar acordată de regină chiar și celor mai intimi, mai ales de la începutul nenorocirilor ei.

O conduse pînă la camera de dormit. Ajunsă acolo, Maria-Antoaneta se lăsă să cadă într-un fotoliu. Gilbert puse un genunchi la pămînt în fața ei.

— Doamnă, spuse el, în numele augustului dumneavoastră soț, în numele dragilor dumneavoastră copii, în numele siguranței dumneavoastră personale, vă implor pentru ultima oară să vă serviți de forțele ce le aveți în jurul dumneavoastră nu pentru a lupta, ci pentru a fugi !

— Domnule, spuse regina, de la 14 iulie doresc să-l văd pe rege luîndu-și revanșa. A sosit momentul, cel puțin așa credem noi. Vom salva regalitatea, sau o vom înmormînta sub ruinele palatului Tuileries.

— Nimic nu vă poate face să reveniți asupra acestei fatale hotărîri, doamnă ?

— Nimic.

Şi în acelaşi timp regina întinse mîna lui Gilbert, în parte ca să-i facă semn să se ridice, în parte ca s-o sărute.

Gilbert sărută cu respect mîna reginei şi, ridicîndu-se, spuse :

— Doamnă, Majestatea Voastră îmi va permite să scriu cîteva rînduri pe care le cred atît de urgente încît nu vreau să întîrzie măcar un minut ?

— Desigur, domnule, spuse regina arătîndu-i o masă.

Gilbert se aşează şi scrise aceste cîteva rînduri :

Veniţi, domnule ! Regina e în pericol de moarte dacă un prieten n-o hotărăşte să fugă, şi cred că sînteţi singurul prieten care poate avea această influenţă asupra ei.

Apoi semnă şi scrise adresa.

— Fără să fiu prea curioasă, domnule, întrebă regina, cui i-aţi scris ?

— Domnului de Charny, doamnă, răspunse Gilbert.

— Domnului de Charny ! exclamă regina pălind şi fremătînd în acelaşi timp. Şi ce-i scrieţi să facă ?

— Să obţină de la Majestatea Voastră ceea ce n-am putut obţine eu.

— Domnul de Charny prea e fericit să se mai gîndească la prietenii săi nenorociţi. Nu va veni, spuse regina.

Uşa se deschise şi intră un aprod, care spuse :

— Domnul conte de Charny, care a sosit chiar în acest moment, solicită onoarea să-şi prezinte omagiile Majestăţii Voastre.

Din palidă cum era, regina deveni lividă. Îndrugă cîteva cuvinte de neînţeles.

— Să intre ! Să intre ! spuse Gilbert. Cerul ni-l trimite !

Charny apăru în uşă, în uniforma de ofiţer de marină.

— Ah ! Veniţi, domnule ! îi spuse Gilbert. Tocmai vă scrisesem.

Şi îi dădu scrisoarea.

— Am aflat de primejdia prin care trece Majestatea Sa şi am venit, spuse Charny înclinîndu-se.

— Doamnă, doamnă, spuse Gilbert, în numele cerului, ascultați ce vă va spune domnul de Charny. Glasul lui va fi cel al Franței.

Și, salutîndu-i respectuos pe regină și pe conte, Gilbert ieși, ducînd cu el o ultimă speranță.

Capitolul 50

NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Să ne permită cititorii să-i ducem într-o casă din strada Ancienne-Comédie, aproape de strada Dauphine. La primul etaj locuia Fréron.

Să trecem prin fața ușii. Degeaba vom suna. El se află la al doilea etaj, la prietenul său, Camille Desmoulins.

În timp ce urcăm cele șaptesprezece trepte care separă un etaj de altul, să spunem pe scurt cine era Fréron.

Fréron (Louis-Stanislas) era fiul faimosului Elise-Cathérine Fréron, pe nedrept și crud atacat de Voltaire. Dacă recitești azi articolele de critică scrise de ziarist împotriva autorului „Fecioarei din Orléans", al „Dicționarului filozofic" și al lui „Mahomet", rămîi mirat să vezi că ziaristul spunea în 1754 exact ce gîndim noi în 1854, adică o sută de ani mai tîrziu.

Fréron-fiul, care avea pe atunci treizeci și cinci de ani, necăjit de nedreptățile ce îl copleșiseră pe tatăl lui — mort de supărare în 1776, în urma suprimării de către ministrul Justiției, Miromesnil, a ziarului său „Anul literar" — Fréron îmbrățișase cu ardoare principiile revoluționare și tipărea sau avea să tipărească în vremea aceea „Oratorul poporului".

În seara zilei de 9 august el se afla, cum am mai spus-o, la Camille Desmoulins, unde lua cina cu Brune, viitorul mareșal al Franței, care lucra pînă una-alta ca maistru într-o tipografie.

Ceilalți doi comeseni erau Barbaroux și Rebecqui.

O singură femeie participa la această masă. Era Lucile.

Nume plăcut, femeie fermecătoare, care a lăsat o amintire dureroasă în analele revoluției.

Nu te vom putea însoți în această carte, tandră și poetică ființă, cel puțin nu pînă la eșafodul pe care ai vrut să urci, fiindcă era cel mai scurt drum spre a-ți întîlni soțul. Dar vom încerca să-ți schițăm în treacăt portretul din două trăsături de condei.

Un singur portret de-al tău ne-a rămas, biată fată! Ai murit atît de tînără, încît pictorul a fost nevoit, ca să spunem așa, să te prindă în fugă. E o miniatură pe care am văzut-o în admirabila colecție a colonelului Morin, care, oricît de prețioasă era, a fost lăsată să se rătăcească la moartea acestui om admirabil, care ne punea cu atîta amabilitate tezaurele sale la dispoziție.

În acest portret Lucile pare micuță, frumoasă, foarte vioaie. Există ceva esențialmente plebeian pe chipul ei fermecător. Într-adevăr, era fiica unui fost înalt funcționar de la Finanțe și a unei deosebit de frumoase ființe, ce se pretindea a fi fost amanta ministrului de Finanțe, Terray. Lucile, așa cum îi dovedește și numele de Lucile Duplessis-Laridon, se trăgea, ca și doamna Roland, din oameni simpli.

O căsătorie din dragoste l-a unit în 1791 cu această tînără fată, oarecum bogată pentru el, pe copilul teribil, copilul de geniu numit Camille Desmoulins.

Sărac, destul de urît, Camille, vorbind anevoie din cauza bîlbîielii care-l împiedica să fie orator și care făcu, poate, din el marele scriitor pe care-l cunoașteți, Camille a fermecat-o deopotrivă prin finețea inteligenței și prin bunătatea inimii sale.

Cu toate că era de părerea lui Mirabeau, care spusese: „Nu veți face nimic din această revoluție dacă nu o veți *descreștina*". Camille se căsătorise la biserica Saint-Sulpice, după ritul catolic. Dar, în 1792, cînd i se născu un fiu, îl duse la primărie cerînd pentru el botezul republican.

Acolo, în casa din strada Ancienne-Comédie, într-un apartament de la etajul al doilea, fusese elaborat, spre marea spaimă și în același timp spre marea mîndrie a Lucilei, întregul plan insurecțional pe care Barbaroux mărturisea naiv că îl trimisese cu trei zile în urmă, într-un pantalon de nanchin, spălătoresei sale.

De aceea Barbaroux, care n-avea mare încredere în reușita acțiunii îndrăznețe pe care el însuși o concepuse, și căruia îi era teamă să nu cadă în mîna Curții victorioase, arătă cu o simplitate de-a dreptul antică o otravă pregătită — ca și cea a lui Condorcet — de către Cabanis.

La începutul cinei, Camille, care n-avea mai multă speranță decît Barbaroux, spuse ridicînd paharul, spre a nu fi înțeles de Lucile :

— *Edamus et bibamus, cras enim moriemur* ! [1]

Dar Lucile înțelese.

— Bine, spuse ea, de ce să vorbești o limbă pe care nu o înțeleg ? Ghicesc totuși ce spui. Haide, Camille, fii liniștit. Nu eu voi fi aceea care te voi împiedica să-ți împlinești misiunea.

După această asigurare, au început să vorbească nestînjenit și tare.

Fréron era cel mai hotărît dintre toți. Știau că iubește o femeie cu o dragoste fără speranță, fără să știe însă cine este această persoană. Disperarea de care fu cuprins la moartea Lucilei relevă acest secret dureros.

— Și tu, Fréron, îl întrebă Camille, ai otravă ?

— Oh ! eu, spuse el, dacă nu reușim mîine, mă omor ! Sînt atît de sătul de viață, încît nu caut decît un pretext să scap de ea.

Rebecqui era cel mai încrezător din toți în rezultatul luptei.

— Îmi cunosc marsiliezii, spunea el. I-am ales eu personal și sînt sigur de ei, de la primul pînă la ultimul. Nici unul nu va da înapoi !

După cină, se gîndiră să meargă la Danton. Barbaroux și Rebecqui refuzară, spunînd că erau așteptați la cazarma marsiliezilor. Era aproape, la abia douăzeci de pași de casa lui Camille Desmoulins.

Fréron avea întîlnire la Comună cu Sergent și Manuel. Brune își petrecea noaptea la Santerre.

Fiecare se lega de eveniment printr-un fir ce-i era propriu.

Se despărțiră. Numai Camille și Lucile se duseră la Danton.

---

[1] Să mîncăm și să bem, căci mîine vom muri ! (lat.)

Cele două perechi erau foarte legate — nu numai bărbații, dar mai ales femeile.

Danton este bine cunoscut. Am fost chemați nu o dată noi înșine să-i reproducem portretul, după maeștrii care l-au descris în trăsături viguroase.

Soția sa este mai puțin cunoscută. Să spunem cîteva cuvinte despre ea.

Tot la colonelul Morin s-a putut găsi o amintire despre această remarcabilă femeie, care a fost obiectul unei atît de profunde adorații din partea soțului ei. Dar, în cazul ei, nu mai e vorba de o miniatură, ca la Lucile, ci de un portret în ghips. Michelet crede că a fost turnat după moarte.

Caracteristicile ce se pot desprinde din el sînt bunătatea, calmul și forța.

Fără să fie încă bolnavă de boala care a ucis-o în 1793, era de pe atunci tristă și îngrijorată, ca și cum, fiind aproape de moarte, ar fi presimțit viitorul. Tradiția adaugă că era cucernică și timidă.

Cu toată timiditatea și cucernicia ei, într-o bună zi și-a afirmat categoric voința în pofida împotrivirii părinților ei. Era ziua în care a declarat că se va căsători cu Danton.

Cînd Camille și Lucile sosiră la Danton, doamna Danton plîngea, și Danton încerca, cu un aer hotărît, s-o consoleze.

Femeia s-a dus la femeie, bărbatul la bărbat. Femeile se îmbrățișară, bărbații își strînseră mîinile.

— Crezi că se va întîmpla ceva? întrebă Camille.

— Sper, răspunse Danton. Santerre e totuși cam moale. Din fericire, după părerea mea, chestiunea de mîine nu este una de interes personal a unui conducător individual. Iritarea produsă de o mizerie prelungită, indignarea publică, sentimentul apropierii dușmanului din afară, convingerea că Franța e trădată, iată pe ce trebuie să contăm. Patruzeci și șapte de secțiuni din patruzeci și opt au votat decăderea din drepturi a regelui, au numit fiecare trei împuterniciți care să se alăture Comunei, pentru salvarea patriei.

— Salvarea patriei, spuse Camille clătinînd capul, e ceva destul de vag.

— Da, însă în același timp de înțeles.

— Și Marat ? Și Robespierre ?

— Evident, n-a fost văzut nici unul, nici altul. Unul e ascuns în podul său, celălalt în pivnița sa. Treaba odată terminată, vor fi văzuți reapărînd, unul ca o nevăstuică, celălalt ca o bufniță.

— Și Pétion ?

— Ah ! Șiret trebuie să fie cel ce poate spune de partea cui e ! În ziua de 4 a declarat război palatului ; în 8 a avertizat departamentul că nu mai răspunde de siguranța regelui ; azi-dimineață a propus postarea de soldați ai gărzii naționale în piața Carrousel ; astă-seară a cerut departamentului douăzeci de mii de franci pentru a-i trimite acasă pe marsiliezi.

— Vrea să slăbească vigilența Curții, spuse Camille Desmoulins.

— Și eu cred, spuse Danton.

În acest moment intră încă o pereche : erau doamna și domnul Roland.

Ne amintim că doamna Robert (domnișoara de Kéralio) dicta în ziua de 17 iulie 1791 pe altarul patriei faimoasa petiție pe care o scria soțul ei.

Spre deosebire de celelalte două perechi, unde bărbații erau superiori din toate punctele de vedere femeilor, în cazul noilor-veniți, soția îi era superioară soțului.

Dacă e cazul că credem în „Memoriile" doamnei Roland, Robert era un bărbat corpolent de treizeci și cinci pînă în patruzeci de ani, membru al Clubului Cordelierilor, avînd mai mult patriotism decît talent, neavînd nici o ușurință de a scrie, mare dușman al lui La Fayette, foarte ambițios.

Doamna Robert avea pe atunci treizeci și patru de ani. Era mică de statură, îndeminatică, spirituală și mîndră. Crescută de tatăl ei, Guinement de Kéralio — cavaler de Saint-Louis, membru al Academiei de istorie și arheologie — deveni încetul cu încetul savantă și literată. La șaptesprezece ani scria, traducea, compila. La optsprezece ani scrise un roman, *Adelaida*. Tatăl ei semna frecvent în reviste articole scrise de ea. Astfel ajunse să aibă gîndirea vioaie, rapidă, înflăcărată, care făcu din ea unul din cei mai neobosiți ziariști ai timpului.

Soții Robert veneau din cartierul Saint-Antoine. Aspectul cartierului era straniu, spuneau ei.

Noaptea era frumoasă, blînd luminată, liniștită în aparență. Nu era nimeni, sau aproape nimeni pe stradă, dar toate ferestrele erau luminate și toate aceste lumini păreau să strălucească pentru a lumina noaptea.

Era de un efect sinistru ! Nu era o iluminație de sărbătoare, nu era nici acea lumină de la priveghiul morților. Simțeai întrucîtva cum cartierul trăiește prin acest somn febril.

În momentul cînd doamna Robert își termina povestirea, dangătul unui clopot făcu toată lumea să tresară. Era prima lovitură a clopotului de alarmă care răsuna la cordelieri.

— Bine ! spuse Danton. Îi recunosc pe marsiliezii noștri ! Nu mă îndoiam că ei vor fi aceia care vor da semnalul.

Femeile se priviră îngrozite. Doamna Danton mai ales purta pe față toate semnele spaimei.

— Semnalul ? spuse doamna Robert. Palatul va fi atacat deci în timpul nopții ?

Nimeni nu-i răspunse, dar Camille Desmoulins, care la primul dangăt de clopot trecuse în camera vecină, se înapoie cu o pușcă în mînă.

Lucile scoase un strigăt, apoi, dîndu-și seama că în acest moment hotărîtor n-avea dreptul să slăbească forța omului pe care-l iubea, se aruncă în alcovul doamnei Danton, căzu în genunchi, își sprijini capul pe pat și începu să plîngă.

Camille se apropie de ea.

— Fii liniștită, îi spuse el. Nu-l voi părăsi pe Danton.

Bărbații ieșiră. Doamna Danton părea gata să moară, iar doamna Robert, atîrnată de gîtul soțului ei, voia neapărat să-l însoțească.

Cele trei femei rămaseră singure : doamna Danton șezînd, aproape zdrobită ; Lucile, în genunchi, plîngînd ; doamna Robert străbătînd încăperea cu pași mari, fără să observe că fiecare cuvînt al ei lovea în inima doamnei Danton.

— Toate astea, toate astea sînt din vina lui Danton ! Dacă soțul meu este ucis, voi muri odată cu el. Dar înainte de a muri îl voi înjunghia pe Danton.

Trecu astfel aproape o oră.

Se auzi deschizîndu-se ușa de pe palier.

Doamna Robert se năpusti înainte ; Lucile întoarse capul ; doamna Danton rămase nemișcată.

Danton se întorsese acasă.

— Singur ! exclamă doamna Robert.

— Liniștiți-vă, spuse Danton, nu se va întîmpla nimic pînă mîine.

— Dar Camille ? întrebă Lucile.

— Dar Robert ? întrebă domnișoara de Kéralio.

— Sînt la cordelieri, unde redactează chemări la arme. Vin să vă dau știri despre ei, să vă spun că nu se va întîmpla nimic în această noapte, și dovada e că am să mă culc.

Și, într-adevăr, se aruncă îmbrăcat cum era pe pat și peste cinci minute adormi, ca și cum nu în acel moment s-ar fi hotărît o problemă de viață sau de moarte între popor și monarhie.

La unu după miezul nopții se înapoie și Camille.

— Vă aduc vești despre Robert, spuse el. S-a dus la Comună să ducă proclamațiile noastre... Nu fiți îngrijorate, e doar pentru mîine, și încă, și încă !

Camille clătină din cap în semn de îndoială. Își sprijini apoi acest cap cuprins de îndoială de umărul Lucilei și adormi la rîndul său.

Dormea de aproape o jumătate de oră cînd cineva sună la ușă. Doamna Robert se duse să deschidă. Era Robert. Venea să-l convoace pe Danton în numele Comunei. Îl trezi.

— Să se ducă... și să mă lase să dorm ! exclamă el. Mîine, cînd se va face ziuă.

Robert și soția sa plecară. Se duseră acasă.

Curînd se sună din nou la ușă. Acum doamna Danton se duse să deschidă.

Introduse în încăpere un tînăr blond, de vreo douăzeci de ani, în uniformă de căpitan al gărzii naționale, care ținea în mînă o pușcă.

— Domnul Danton ? întrebă el.

— Prietene ! spuse doamna Danton trezindu-și soțul.

— Ei bine, ce se întîmplă, întrebă acesta. Iarăși ?

— Domnule Danton, spuse tînărul blond, sînteți așteptat acolo.

— Unde, acolo ?

— La Comună.

— Cine mă așteaptă ?

— Delegații secțiilor și, în mod deosebit, domnul Billot.

— Turbatul ! spuse Danton. Bine ! Spuneți-i lui Billot că voi veni.

Apoi, privind chipul tînărului, care-i era necunoscut și care purta, copil fiind încă, insigna unui grad prea înalt, îl întrebă :

— Scuzați, domnule ofițer, dar cine sînteți ?

— Sînt Ange Pitou, domnule, căpitan al gărzii naționale din Haramont...

— Ah ! Ah !

— Fost învingător al Bastiliei.

— Bine !

— Am primit ieri o scrisoare de la domnul Billot, care-mi spunea că probabil ne vom bate strașnic aici și că e nevoie de toți bunii patrioți.

— Și-atunci ?

— Atunci am plecat cu aceia dintre oamenii mei care au vrut să mă urmeze. Dar cum sînt mai puțin buni mărșăluitori ca mine, au rămas la Dammartin. Mîine dis-de-dimineață vor fi aici.

— La Dammartin ? întrebă Danton. Dar e la o distanță de opt leghe de-aici !

— Da, domnule Danton.

— Și Haramont, la ce distanță e de Paris ?

— La nouăsprezece leghe... Am plecat azi la cinci dimineața.

— Ah ! Ah ! Și dumneavoastră ați parcurs distanța într-o singură zi ?

— Da, domnule Danton.

— Și cînd ați sosît... ?

— La zece seara... Am întrebat de domnul Billot. Mi s-a spus că se află cu siguranță în cartierul Saint-Antoine, la domnul Santerre. M-am dus la domnul Santerre, dar acolo mi s-a spus că nu l-au văzut și că-l

voi găsi probabil la iacobini, în strada Saint-Honore. La iacobini nu fusese văzut și am fost trimis la cordelieri. Aici mi s-a spus să mă duc la primărie...

— Și la primărie l-ați găsit ?

— Da, domnule Danton ! Atunci mi-a dat adresa dumneavoastră și mi-a spus : „Nu-i așa că nu ești obosit, Pitou ? — Nu, domnule Billot. — Ei bine, du-te și spune-i lui Danton că e un leneș și că îl așteptăm."

— La dracu ! spuse Danton sărind jos din pat. Iată un om care mă face să-mi fie rușine ! Să mergem, prietene, să mergem !

Se duse să-și îmbrățișeze soția, apoi ieși cu Pitou.

Soția lui scoase un suspin slab și lăsă capul să-i cadă pe speteaza fotoliului.

Lucile crezu că plînge și-i respectă durerea. Totuși, văzînd-o că rămîne nemișcată, îl trezi pe Camille, apoi se îndreptă spre doamna Danton : biata femeie leșinase.

Primele raze ale soarelui se strecurau prin ferestre. Ziua promitea să fie frumoasă, dar, ca o prevestire rea, cerul era de culoarea sîngelui.

Capitolul 51

NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Am spus ce se petrecea în casa tribunilor. Să povestim acum ce se petrecea la o depărtare de cinci sute de pași, în locuința regilor.

Și acolo femeile plîngeau și se rugau, și poate că plîngeau mai mult chiar. Chateaubriand a spus-o : ochii prinților sînt făcuți să conțină o mai mare cantitate de lacrimi.

Totuși, să fim drepți față de fiecare : Madame Elisabeth și doamna de Lamballe plîngeau și se rugau ; regina se ruga, dar nu plîngea.

Cinaseră la ora obișnuită : nimic nu-l oprea pe rege cînd era vorba să ia masa.

Ridicîndu-se de la masă, și pe cînd Madame Elisabeth și doamna de Lamballe se duceau în camera cunoscută sub numele de cabinetul de Consiliu, unde se hotărîse să-și petreacă noaptea familia regală, pentru a aștepta rapoartele, regina îl luă deoparte pe rege și vru să-l ducă cu sine.

— Unde mă duceți, doamnă ? întrebă regele.

— În camera mea... Nu vreți să puneți pieptarul pe care l-ați purtat la 14 iulie, Sire ?

— Doamnă, spuse regele, era bun să mă ocrotească de gloanțele sau de pumnalul unui asasin într-o zi de ceremonie sau de complot, dar într-o zi de luptă, în care prietenii mei se expun pentru mine, ar fi o lașitate să nu mă expun la fel ca și prietenii mei.

Și după aceste cuvinte regele o părăsi pe regină, pentru a se retrage în apartamentul său și a se închide acolo cu duhovnicul său.

Regina se duse spre cabinetul de Consiliu, să stea împreună cu Madame Elisabeth și doamna de Lamballe.

— Ce face regele ? întrebă doamna de Lamballe.

— Se spovedește, spuse regina, cu un accent imposibil de redat.

În acest moment ușa se deschise și în prag apăru contele de Charny. Era palid, dar cu desăvîrșire calm.

— Se poate vorbi cu regele, doamnă ? o întrebă pe regină, înclinîndu-se.

— Pentru-moment, domnule, regele sînt eu.

Charny o știa mai bine ca oricine, cu toate acestea, insistă.

— Puteți urca la rege, domnule, spuse regina. Dar cu siguranță că-l veți deranja, vă jur.

— Înțeleg. Regele e cu domnul Pétion care tocmai a sosit ?

— Regele e cu duhovnicul său, domnule.

— Înseamnă, doamnă, că dumneavoastră urmează să vă dau raportul, în calitate de comandant-șef al castelului.

— Da, domnule, dacă binevoiți.

— Voi avea onoarea să prezint Majestății Voastre efectivul forțelor noastre. Jandarmeria călare, în număr de șase sute de oameni, comandată de domnii Ruilhières și

de Verdière, este înșirată gata de luptă pe piața mare a Luvrului. Jandarmeria pedestră pariziană din interiorul palatului este consemnată în grajduri. Din aceasta au fost aleși o sută cincizeci de oameni pentru un post de pază la palatul Toulouse, spre a proteja, la nevoie, casa vistieriei extraordinare, casa de scont și trezoreria. Jandarmeria pedestră pariziană din exteriorul palatului, în număr de numai treizeci de oameni, este postată lîngă scara mică a regelui din curtea prinților. Două sute de ofițeri și soldați din fosta gardă călare sau pedestră, o sută de tineri regaliști, tot atîția gentilomi, trei sute cincizeci sau aproape patru sute de combatanți sînt adunați în „Oeil-de-boeuf" și în sălile înconjurătoare. Două sau trei sute de soldați din garda națională sînt împrăștiați în curți și în grădină. În sfîrșit, o mie cinci sute de elvețieni, care, sînt adevărata forță a castelului, și-au luat în primire diferitele posturi și sînt plasați sub marele vestibul și la piciorul scărilor, pe care sînt însărcinați să le apere.

— Ei bine, domnule, răspunse regina, toate aceste măsuri nu vă liniștesc oare ?

— Nimic nu mă liniștește, doamnă, reluă Charny, cînd e vorba de salvarea Majestății Voastre.

— Așadar, domnule, continuați să opinați pentru fugă?

— Părerea mea, doamnă, este să vă plasați împreună cu regele și augustii dumneavoastră copii în mijlocul nostru al tuturor.

Regina făcu o mișcare.

— Majestății Voastre îi repugnă La Fayette, fie ! Dar are încredere în ducele de Liancourt. El e la Rouen, doamnă. A închiriat acolo casa unui gentilom englez numit Canning. Comandantul provinciei a pus trupele sale să jure credință regelui. Regimentul elvețian de la Salis-Samade, pe care se poate conta, este eșalonat pe șosea. Totul e încă liniștit : să ieșim pe podul turnant și să ajungem la bariera Etoile. Trei sute de oameni ai gărzii Constituționale ne așteaptă acolo. Vom aduna cu ușurință la Versaille o mie cinci sute de gentilomi. Cu patru mii de oameni răspund să vă duc unde veți dori.

— Mulțumesc, domnule de Charny, spuse regina. Apreciez devotamentul care v-a făcut să părăsiți per-

soanele ce vă sînt dragi pentru a veni să vă oferiți serviciile unei străine...

— Regina este nedreaptă cu mine, o întrerupse Charny. Viața suveranei mele va fi în ochii mei totdeauna cea mai prețioasă dintre toate viețile, așa cum datoria îmi va fi totdeauna cea mai scumpă dintre toate virtuțile.

— Datoria, da, domnule, murmură regina, dar eu însămi — deoarece fiecare trebuie să-și facă datoria — cred că înțeleg bine care este a mea : aceea de a menține regalitatea nobilă și măreață, de a veghea ca, dacă e lovită, să fie lovită în picioare și să cadă demn, cum făceau acei gladiatori din antichitate care au învățat să moară frumos.

— Este ultimul cuvînt al Majestății Voastre ?

— Este mai ales ultima mea dorință.

Charny salută și întîlnind-o aproape de ușă pe doamna Campan, care venea să li se alăture prințeselor, îi spuse :

— Rugați pe Altețele Lor, doamnă, să-și pună în buzunare tot ce au mai prețios : e posibil ca dintr-un moment într-altul să fim nevoiți să părăsim castelul.

Apoi, în timp ce doamna Campan se ducea să transmită acestea prințesei de Lamballe și doamnei Elisabeth, Charny se apropie de regină :

— Doamnă, spuse el, e imposibil să nu aveți oarecare nădejdi în afara sprijinului forței noastre materiale. Dacă e așa, încredințați-vă mie. Gîndiți-vă că mîine, la aceeași oră, voi avea de dat socoteala de cele întîmplate, oamenilor sau lui Dumnezeu.

— Ei bine, domnule, spuse regina, trebuie să fi fost predată domnului Pétion suma de două sute de mii de franci și lui Danton suma de cincizeci de mii. În schimbul acestor două sute cincizeci de mii de franci s-a obținut de la Danton să rămînă acasă și de la Pétion să vină la palat.

— Dar, doamnă, sînteți absolut sigură de intermediarii dumneavoastră ?

— Nu mi-ați spus că Pétion a și venit ?

— Da, doamnă.

— După cum vedeți, este ceva...

— Nu e suficient... Mi s-a spus că s-a trimis după el de trei ori pînă să fi venit.

— Dacă e de-al nostru, spuse regina, trebuie, vorbindu-i despre rege, să-și pună arătătorul pe pleoapa ochiului drept.

— Dar dacă nu e de-al nostru, doamnă ?...

— Dacă nu e de-al nostru, e prizonierul nostru, și am dat ordine stricte să nu fie lăsat să iasă din castel.

În acest moment se auzi răsunînd un clopot.

— Ce înseamnă asta ? întrebă regina.

— Clopotul de alarmă, răspunse Charny

Prințesele se ridicară înspăimîntate.

— Ei bine, spuse regina, ce se întîmplă ? Clopotul de alarmă e trîmbița insurgenților.

— Doamnă, spuse Charny, care părea mai emoționat decît regina din cauza acestui sunet sinistru, mă duc să mă informez dacă acest clopot de alarmă anunță ceva grav.

— Și vă vom revedea ? spuse agitată regina.

— Am venit să mă pun la dispoziția Majestății Voastre, și nu o voi părăsi decît după ce se va fi risipit ultima umbră de primejdie.

Charny salută și plecă.

Regina rămase o clipă pe gînduri.

— Să mergem să vedem dacă regele s-a spovedit.

Și ieși la rîndul ei.

În acest timp, Madame Elisabeth se dezbrăca de cîteva piese de îmbrăcăminte, pentru a se putea culca mai comod pe o canapea. Scoase din baticul ei un ac de cornalină și i-l arătă doamnei Campan ; era o piatră gravată.

— Citiți, spuse Madame Elisabeth.

Doamna Campan se apropie de candelabru și citi :

Uitare jignirilor, iertare injuriilor.

— Mi-e teamă, spuse prințesa, că această maximă n-are nici un fel de influență asupra dușmanilor noștri. Cu toate astea, nu înseamnă că nu ne e dragă.

Cum termină de rostit aceste cuvinte, o împușcătură răsună în curte. Femeile scoaseră un țipăt.

— Iată primul foc de armă, spuse Madame Elisabeth. Vai ! Nu va fi ultimul !

Regina fu anunțată de sosirea lui Pétion la Tuileries. Iată în ce împrejurări își făcuse intrarea acolo primarul Parisului.

Sosise pe la ora zece și jumătate. De astă dată nu mai fusese lăsat să facă anticameră. Dimpotrivă, i s-a spus că regele îl așteaptă. Numai că, pentru a ajunge pînă la rege, trebuia mai întîi să traverseze șirul soldaților elvețieni, apoi al soldaților gărzii naționale, iar în cele din urmă cel al gentilomilor, care erau numiți cavalerii pumnalului.

Cu toate acestea, cum se știa că regele trimisese să-l cheme pe Pétion, cum în definitiv el ar fi putut rămîne la primărie, în palatul său, și să nu vină să se arunce în această groapă cu lei numit palatul Tuileries, se alese numai cu denumirile de *trădător* și *iudă*, care-i fură azvîrlite în obraz pe cînd urca scările.

Ludovic al XVI-lea îl aștepta pe Pétion în aceeași cameră unde se purtase atît de sever cu el la 21 iunie. Pétion recunoscu ușa și zîmbi. Soarta îi oferea o cumplită revanșă.

La ușă, Mandat, comandantul gărzii naționale, îl opri pe primar, spunîndu-i :

— Ah ! Dumneavoastră sînteți, domnule primar !

— Da, domnule, eu sînt, spuse Pétion cu obișnuitul său sînge rece.

— De ce ați venit aici ?

— Aș putea să mă lipsesc să vă răspund la această întrebare, domnule Mandat, nerecunoscîndu-vă deloc vreun drept de a mă interoga. Dar, cum sînt grăbit, nu țin să vorbesc cu inferiorii...

— Cu inferiorii ?

— Mă opriți, deși vă spun că sînt grăbit, domnule Mandat. Am venit aici fiindcă regele m-a chemat de trei ori pînă acum... Din proprie inițiativă n-aș fi venit.

— Ei bine, domnule Pétion, deoarece am onoarea să vă văd, vă voi întreba de ce administratorii Parisului au distribuit din belșug cartușe marsiliezilor, și de ce eu, Mandat, n-am primit decît cîte trei pentru fiecare dintre oamenii mei ?

— Mai întîi, spuse Pétion, fără să-și piardă nici o clipă calmul, nu s-au cerut mai multe de-aici, de la

Tuileries : trei de fiecare soldat din garda națională, patruzeci de fiecare elvețian. S-a dat exact cît a cerut regele.

— De ce această deosebire în cantitate ?

— Pe rege să-l întrebați, nu pe mine. Probabil că nu are încredere în garda națională.

— Dar eu, domnule, spuse Mandat, v-am cerut praf de pușcă.

— Este adevărat. Din păcate, nu sînteți în drept să-l primiți.

— Oh ! Frumos răspuns ! exclamă Mandat. Pe dumneavoastră trebuie să mă bizui, e drept, fiindcă ordinul trebuie să vină de la dumneavoastră.

Discuția se angaja pe un teren unde lui Pétion i-ar fi fost greu să se apere. Din fericire, ușa se deschise și Roederer, imputernicitul Comunei, venind în ajutorul primarului Parisului, îi spuse :

— Domnule Pétion, regele vă așteaptă.

Pétion intră.

Într-adevăr, regele îl aștepta cu nerăbdare.

— Ah ! Iată-vă, domnule Pétion, spuse el. În ce stare se află Parisul ?

Pétion îl informă, adică îl informă aproximativ despre situația în care se afla orașul.

— N-aveți nimic mai mult să-mi spuneți, domnule ? întrebă regele.

— Nu, sire, răspunse Pétion.

Regele îl privea țintă pe primar.

— Nimic în plus ?... Absolut nimic ?...

Pétion făcea ochi mari, neînțelegînd insistența regelui.

De partea sa, regele aștepta ca Pétion să ducă mîna la ochi. Era, ne amintim, semnul prin care primarul Parisului trebuia să arate că în schimbul celor două sute de mii de franci primiți, regele se putea bizui pe el.

Pétion se scărpina pe ureche, dar pentru nimic în lume nu-și ducea mîna la ochi.

Regele fusese deci înșelat ; un escroc băgase banii în buzunar.

Intră regina.

Venea exact în clipa în care regele nu știa ce întrebare să-i mai pună primarului, și în care Pétion aștepta o nouă întrebare.

— Ei bine, întrebă încet regina, e prietenul nostru ?

— Nu, spuse regele, n-a făcut nici un semn.

— Atunci, să fie prizonierul nostru !

— Pot să mă retrag, Sire ? întrebă Pétion.

— Pentru Dumnezeu, nu-l lăsați să iasă ! spuse Maria-Antoaneta.

— Nu, domnule. Veți fi liber într-o clipă, dar mai am să vă vorbesc, adăugă regele ridicînd glasul. Intrați, vă rog, în acest cabinet.

Însemna că le spusese tuturor celor ce se găseau în cabinet : „Vi-l încredințez pe Pétion. Vegheați asupra lui și nu-l lăsați să plece."

Cei ce se aflau în cabinet înțeleseră perfect. Îl înconjurară pe Pétion, care se simți prizonier.

Din fericire, Mandat nu se afla acolo : Mandat se zbătea împotriva unui ordin recent sosit și care-i cerea să se prezinte la primărie.

Focurile se încrucișau : Mandat era chemat la primărie, așa cum Pétion fusese chemat la Tuileries.

Lui Mandat îi era silă să se supună invitației și nu se hotărî pe dată.

În ce-l privește pe Pétion, era al treizecilea într-un cabinet mic, în care ar fi fost înghesuială chiar dacă erau doar patru persoane de față.

— Domnilor, spuse el după o clipă, e cu neputință să mai rămînem multă vreme aici : ne sufocăm.

Era părerea tuturor. Așa că nimeni nu se opuse ieșirii lui Pétion, numai că toți îl urmară. Poate nici nu îndrăzneau să-l rețină pe față.

O luă pe prima scară întîlnită în cale. Această scară îl duse într-o cameră de la parter care dădea spre grădină.

Se temu o clipă ca ușa spre grădină să nu fie închisă, dar era deschisă.

Pétion intră într-o închisoare mai mare și mai aerisită, asta era tot, dar la fel de bine ferecată ca și prima. Oricum, era o îmbunătățire.

Un om îl urmase și, odată ajunși în grădină, îi dădu brațul ; era Roederer, procurorul împuternicit al departamentului.

Amîndoi începură să se plimbe pe terasa care se întindea de-a lungul palatului. Această terasă era luminată

de un rînd de lampioane : soldați ai gărzii naționale veniră și stinseră pe acelea care se aflau în vecinătatea primarului și a împuternicitului.

Care le era intenția ? Pétion nu o crezu bună.

— Domnule, spuse el unui ofițer elvețian care-l urma și care se numea domnul de Salis-Lizers, aveți oare intenții rele față de mine ?

— Fiți liniștit, domnule Pétion, răspunse ofițerul cu un pronunțat accent german. Regele m-a însărcinat să veghez asupra dumneavoastră și vă garantez că cel ce vă va ucide va muri peste o clipă de mîna mea.

Într-o împrejurare asemănătoare, Triboulet îi răspunsese lui Francisc I : „V-ar fi egal, Sire, să fi fost cu o clipă înainte ?"

Pétion nu răspunse nimic și se îndreptă spre terasa Feuillants, foarte bine luminată de lună. Terasa nu era, ca azi, mărginită de o grilă, ci de un zid înalt de opt picioare și închisă de trei porți, două mici și una mare.

Aceste porți nu erau numai închise, dar și baricadate. În plus, ele erau păzite de grenadierii de la Butte-des-Moulins și de la Fille-Saint-Thomas, cunoscuți pentru regalismul lor.

Nu era prin urmare nimic de sperat din partea lor. Din cînd în cînd Pétion se apleca, ridica de jos o piatră și o arunca de cealaltă parte a zidului.

În timp ce Pétion se plimba și arunca cu pietre, veniră doi mesageri să-i spună că regele dorește să-i vorbească.

— Ei bine, întrebă Roederer, nu vă duceți ?

— Nu, răspunse Pétion, e prea cald acolo sus. Îmi amintesc de cabinet și n-am deloc chef să mă întorc acolo. De altfel, i-am dat cuiva întîlnire pe terasa Feuillants.

Și continuă să se aplece, să adune pietre și să le arunce de cealaltă parte a zidului.

— Cui ați dat întîlnire ? întrebă Roederer.

În acest moment poarta Adunării, care dădea pe terasa Feuillants, se deschise.

— Cred, spuse Pétion, că este exact ce aștept.

— Ordin ca domnul Pétion să fie lăsat să treacă, spuse un glas. Adunarea Națională îl convoacă la bară, pentru a face o dare de seamă asupra situației din Paris.

— Exact ! spuse Pétion încet de tot.

Apoi, cu glas puternic, rosti :

— Iată-mă gata să răspund interpelărilor dușmanilor mei.

Imaginîndu-și că e vorba de ceva defavorabil pentru Pétion, soldații gărzii naționale îl lăsară să treacă.

Era aproape trei dimineața. Zorile începeau să se ivească. Numai că — lucru extraordinar ! — cerul era de culoarea sîngelui.

Capitolul 52

NOAPTEA DE 9 SPRE 10 AUGUST

Convocat de rege, Pétion prevăzuse că nu va ieși din palat așa cum intrase. De aceea se apropiase de un bărbat cu chipul aspru, înăsprit încă și mai mult de o cicatrice ce-i brăzda fruntea.

— Domnule Billot, îl întrebă, ce știri mi-aduceți de la Adunare ?

— Că va rămîne toată noaptea în ședință.

— Foarte bine !... Ce spuneți că ați văzut la Pont-Neuf ?

— Tunuri și soldați ai gărzii naționale, puși acolo din ordinul domnului Mandat.

— Și nu spuneați că sub arcada Saint-Jean, la ieșirea în strada Saint-Antoine, e adunată o forță considerabilă?

— Da, domnule, tot din ordinul domnului Mandat.

— Ei bine, ascultați-mă, domnule Billot

— Vă ascult.

— Iată un ordin pentru domnii Manuel și Danton : să dispună înapoierea soldaților gărzii naționale de la arcada Saint-Jean în cazărmi și să dezarmeze Pont-Neuf. Trebuie ca acest ordin să fie executat cu orice preț, înțelegeți ?

— Îl voi transmite personal domnului Danton.

— Bine... Locuiți pe strada Saint-Honoré ?

— Da, domnule.

— După ce ați predat ordinul domnului Danton, duceți-vă acasă și odihniți-vă puțin. Apoi, pe la ora două, sculați-vă și plimbați-vă de cealaltă parte a zidului terasei Feuillants. Dacă vedeți sau auziți căzînd pietre aruncate din grădina Tuileries, înseamnă că sînt prizonier și că se va exercita probabil asupra mea violență.

— Înțeleg.

— Prezentați-vă atunci la bara Adunării și spuneți colegilor mei să mă cheme în fața lor... Înțelegeți, domnule Billot ! Vă încredințez viața mea !

— Și răspund de ea, domnule, spuse Billot. Duceți-vă liniștit.

Și Pétion plecă, bizuindu-se pe patriotismul bine cunoscut al lui Billot. Acesta îl expedie pe Pitou la Danton, insistînd să nu se întoarcă fără el. Și, cu toată lenea lui Danton, Pitou reuși să-l aducă.

Danton văzuse tunurile de pe Pont-Neuf. Îi văzu pe soldații gărzii naționale în arcada Saint-Jean. Înțelese cît de grabnic era să nu lase asemenea forțe în spatele armatei populare.

Cu ordinul lui Pétion în mînă, Manuel și cu el reușiră să-i trimită în cazărmi pe soldații de la arcada Saint-Jean și pe tunarii de la Pont-Neuf.

Din acea clipă, marea cale a insurecției era liberă.

În acest timp, Billot și Pitou se înapoiau în strada Saint-Honoré. Era dintotdeauna vechea locuință a lui Billot. Pitou îi dădu bună ziua ca unui prieten. Billot se așeză și-i făcu semn lui Pitou să facă la fel.

— Mulțumesc, domnule Billot, spuse Pitou, nu sînt obosit.

Dar Billot stărui și Pitou se așeză.

— Pitou, îi spuse Billot, ți-am trimis vorbă să vii la mine.

— Și, după cum vedeți, nu v-am făcut să așteptați.

— Nu... Nu-i așa ? Bănuiești că se va întîmpla ceva grav ?

— Nu mă îndoiesc, răspunse Pitou. Dar spuneți-mi totuși, domnule Billot...

— Ce anume, Pitou ?

— Nu-l mai văd nici pe domnul Bailly, nici pe domnul de La Fayette.

— Bailly e un trădător, care ne-a asasinat pe Champ-de-Mars.

— Da, știu, doar eu v-am adunat aproape scăldîndu-vă în propriul dumneavoastră sînge.

— La Fayette e un trădător care a vrut să-l răpească pe rege.

— Ah ! Nu știam... Domnul La Fayette este un trădător ? Cine ar fi bănuit ? Și regele ?

— Regele este mai trădător decît toți, Pitou.

— Cît despre asta, nu mă mir.

— Regele unelteşte cu străinătatea și vrea să dea Franța în mîinile dușmanilor. Palatul Tuileries este un focar de conspirație și s-a hotărît să-l luăm cu asalt... Înțelegi, Pitou ?

— Cred și eu că înțeleg !... Ia spuneți, domnule Billot, la fel cum am luat Bastilia, nu-i așa ?

— Da.

— Numai că nu va fi atît de greu.

— Iată unde te înșeli, Pitou.

— Cum ? Va fi mai greu ?

— Da.

— Mi se pare totuși că zidurile sînt mai puțin înalte.

— Da, însă sînt mai bine păzite. Bastilia nu avea în garnizoană decît vreo sută de invalizi, pe cînd la palat se află trei sau patru mii de oameni.

— Ptiu, drace ! Trei sau patru mii de oameni !

— Fără să mai socotim că Bastilia a fost luată prin surprindere, pe cînd cei din palatul Tuileries bănuiesc încă din ziua de 1 a acestei luni că vor fi atacați și au luat măsuri defensive.

— Așa că se vor apăra ? spuse Pitou.

— Da, răspunse Billot, mai ales după cum se spune că apărarea i s-a încredințat domnului de Charny.

— Într-adevăr, a plecat ieri cu batalionul din Boursonnes, cu soția sa... Cum, este și el un trădător ?

— Nu, este un aristocrat, iată tot. El a fost întotdeauna pentru Curte și, în consecință, n-a trădat poporul, fiindcă nu i-a cerut poporului să se bizuie pe el.

— Așa că ne vom bate împotriva domnului de Charny?

— E probabil, Pitou.

— Ce ciudat ! Niște vecini !

— Da, este ceea ce se numește război civil, Pitou. Dar nu ești obligat să lupți dacă nu-ți convine.

— Scuzați-mă, domnule Billot, spuse Pitou. De îndată ce dumneavoastră vă convine, îmi convine și mie.

— Aș prefera ca tu să nu intri în luptă, Pitou.

— Atunci de ce m-ați mai chemat, domnule Billot?

Obrazul lui Billot se întunecă.

— Te-am chemat, Pitou, îi spuse fermierul, pentru a-ți preda această hîrtie.

— Această hîrtie, domnule Billot?

— Da.

— Ce conține această hîrtie?

— O copie autentică a testamentului meu.

— Cum! O copie a testamentului dumneavoastră? Eh! Domnule Billot, continuă rîzînd Pitou, n-aveți aerul unui om care vrea să moară.

— Nu, spuse Billot arătîndu-și arma și cartușiera agățate de perete, dar am aerul unui om care poate fi ucis.

— Ah! Păi, spuse sentențios Pitou, fapt e că toți sîntem muritori.

— Ei bine, spuse Billot, te-am chemat să-ți predau copia autentică a testamentului meu.

— Mie, domnule Billot?

— Ție, Pitou, ținînd seama că te fac legatarul meu universal...

— Eu, legatarul dumneavoastră universal? spuse Pitou? Nu, mulțumesc, domnule Billot! E de rîs ceea ce îmi spuneți acum!

— Îți spun ceea ce este, prietene.

— Dar asta nu se poate, domnule Billot.

— Cum nu se poate?

— Ah! Nu... cînd un om are moștenitori, nu-și poate lăsa bunurile unor străini.

— Te înșeli, Pitou, *poate* s-o facă.

— Atunci, nu *trebuie*, domnule Billot.

Un nor întunecat trecu pe fruntea lui Billot.

— Eu n-am moștenitori, spuse el.

— Asta-i bună, reluă Pitou, n-aveți moștenitori? Și cum o numiți dumneavoastră pe domnișoara Catherine?

— Nu cunosc pe nimeni cu acest nume.

— Nu-i cu putință, domnule Billot ! Nu spuneți asemenea lucruri ! Să știți că asta mă revoltă !

— Pitou, spuse Billot, din moment ce un lucru îmi aparține, îl pot da cui vreau. Iar tu, din moment ce acest lucru îți va aparține, îl vei putea da la rîndul tău cui îți va plăcea.

— Ah ! Ah ! Bine ! Da ! spuse Pitou, care începea să înțeleagă. Atunci, dacă vi s-ar întîmpla o nenorocire... Dar ce prost sînt ! Nu vi se va întîmpla nici o nenorocire.

— Tu spuneai adineauri, Pitou, că toți sîntem muritori.

— Da... Ei bine, de fapt aveți dreptate : iau testamentul, domnule Billot. Dar, desigur, presupunînd că am nenorocirea să devin moștenitorul dumneavoastră, voi putea face ce vreau cu bunurile moștenite ?

— Fără îndoială, căci vor fi ale tale... Și ție, un bun patriot, nu-ți vor căuta pricină, așa cum ar putea s-o facă unora care au pactizat cu aristocrații.

Pitou înțelegea din ce în ce mai bine.

— Ei bine, asta-i, domnule Billot, accept !

— Atunci, întrucît asta a fost tot ce-am vrut să-ți spun, pune hîrtia în buzunar și odihnește-te.

— De ce, domnule Billot ?

— Fiindcă, după toate semnele, vom avea treabă mîine sau mai degrabă azi, căci s-a făcut de ora două de dimineață.

— Ieșiți, domnule Billot ?

— Am treabă de-a lungul terasei Feuillants.

— Și n-aveți nevoie de mine ?

— Dimpotrivă, m-ai încurca.

— În acest caz, domnule Billot, voi lua o îmbucătură...

— Așa-i, exclamă Billot, și eu care am uitat să te întreb dacă ți-e foame !

— Oh ! spuse rîzînd Pitou, fiindcă știți că mi-e foame întotdeauna.

— N-am nevoie să-ți spun unde e cămara.

— Nu, nu, domnule Billot, nu vă îngrijiți de mine... Dar vă veți întoarce aici, nu-i așa ?

— Voi reveni.

— Căci altminteri ar trebui să-mi spuneți unde vă voi putea găsi.

— Inutil ! Într-o oră voi fi aici.

— Ei bine, duceți-vă !

Și Pitou începu să-și caute de mîncare, cu acea poftă care, la el ca și la rege, nu era niciodată stricată de evenimente, oricît de grave ar fi fost ele, pe cînd Billot se îndrepta spre terasa Feuillants.

Știm ce urma să facă acolo.

Îndată după sosire, o piatră căzută la picioarele sale, urmată de a doua, apoi de a treia, îl făcu să înțeleagă că lucrul de care se temuse Pétion se produsese și că primarul era prizonier la Tuileries.

Așa cum am văzut, urmînd instrucțiunile primite, Billot se duse la Adunare, și înalta instanță ceru ca Pétion să se prezinte de îndată în fața ei.

Odată liber, lui Pétion nu-i mai rămase decît să traverseze Adunarea și să se înapoieze pe jos la primărie, lăsîndu-și, ca să-l reprezinte, trăsura în curtea castelului Tuileries.

La rîndul său, Billot se întoarse acasă și-l găsi pe Pitou terminîndu-și cina.

— Ei bine, domnule Billot, întrebă Pitou, ce mai e nou ?

— Nimic, în afara faptului că răsar zorile și că cerul e roșu ca sîngele.

Capitolul 53

DE LA ORA TREI PÎNĂ LA ȘASE DIMINEAȚA

Am văzut cum au răsărit zorile.

Primele sale raze luminară doi călăreți care, mergînd la pas, călăreau de-a lungul gheiului pustiu al palatului Tuileries. Acești doi călăreți erau comandantul general al gărzii naționale, Mandat, și aghiotantul său.

Chemat la primărie la ora unu după miezul nopții, Mandat refuzase la început să se prezinte.

La ora două ordinul a fost repetat mai imperativ. Mandat mai voia să reziste, dar împuternicitul Roederer se apropiase de el și îi spusese :

— Domnule, fiți atent, în conformitate cu dispozițiile legale, comandantul gărzii naționale este la ordinele municipalității.

Atunci Mandat se hotărîse.

De altfel, comandantul general nu știa două lucruri : Mai întîi, că patruzeci și șapte de secții din patruzeci și opt trimiseseră fiecare la municipiu cîte trei delegați avînd drept misiune să *salveze patria*. Așa încît Mandat crezu că va găsi vechea municipalitate în componența pe care i-o cunoștea, și nu se aștepta deloc să întîlnească acolo o sută patruzeci de fețe noi.

Apoi, Mandat ignora ordinul, dat de aceeași municipalitate, de a dezarma Pont-Neuf și de a evacua arcada Saint-Jean, ordin a cărui executare, ținînd seama de importanța sa, le-a fost încredințată personal lui Danton și Manuel.

Astfel încît, ajungînd la Pont-Neuf, Mandat rămase uluit văzîndu-l pustiu. Se opri și îl trimise pe aghiotant în recunoaștere.

Aghiotantul reveni după zece minute. Nu văzuse nici tunuri, nici soldați ai gărzii naționale. Piața și strada Dauphine, cheiul Augustinilor erau pustii, ca și Pont-Neuf.

Mandat își continuă drumul. Poate că ar fi trebuit să se înapoieze la castel. Dar oamenii se duc unde îi împinge destinul.

Pe măsură ce înainta spre primărie i se părea că înaintează spre viață : la fel ca în anumite cataclisme organice, cînd sîngele, retrăgîndu-se spre inimă, părăsește extremitățile, care rămîn decolorate ori reci, tot astfel mișcarea, căldura, într-un cuvînt revoluția se găseau pe cheiul Pelletier, în piața Grève, la primărie, adevăratul sediu al vieții populare, inimă a acestui mare trup ce se numește Paris.

Mandat se opri în colțul cheiului Pelletier și îl trimise pe aghiotant la arcada Saint-Jean. Prin arcada Saint-Jean sosea și pleca necontenit valul mulțimii : garda națională dispăruse.

Mandat vru să se întoarcă, însă mulțimea se adunase în spatele său și-l împingea, ca pe o epavă, spre scările primăriei.

— Rămîneţi pe loc ! spuse el aghiotantului, şi dacă mi se întîmplă o nenorocire, duceţi-vă să daţi de ştire la palat.

Mandat se lăsă purtat de valul mulţimii. Aghiotantul, care, după uniformă, se vedea că are o importanţă secundară, rămase în colţul cheiului Pelletier, unde nimeni nu-l deranjă. Toate privirile erau îndreptate spre comandantul general.

Sosind în marea sală a primăriei, Mandat se pomeni în faţa unor chipuri necunoscute şi aspre.

Este insurecţia în întregimea ei şi îi cere socoteală omului care a vrut nu numai să-i stăvilească desfăşurarea, dar s-o şi înăbuşe din faşă.

La Tuileries el era cel care interoga. Ne amintim de scena sa cu Pétion. Aici va fi el cel interogat.

Unul dintre membrii noii Comune — această Comună violentă care va sufoca Adunarea Legislativă şi va lupta cu Convenţia [1] — unul dintre membrii noii Comune înaintează şi, în numele tuturor, întreabă :

— Din ordinul cui ai dublat garda castelului ?

— Din ordinul primarului Parisului, răspunde Mandat.

— Unde e acest ordin ?

— La Tuileries, unde l-am lăsat, ca să poată fi executat în lipsa mea.

— De ce ai adus tunurile ?

— Fiindcă am pus în mişcare batalionul, şi cînd batalionul e în marş, tunurile i se alătură.

— Unde e Pétion ?

— Era la castel cînd am plecat.

— Prizonier ?

— Nu, liber, plimbîndu-se în grădină.

În această clipă, interogatoriul se întrerupe.

Un membru al noii Comune aduce o scrisoare fără sigiliu şi cere s-o citească cu glas tare.

Mandat n-are nevoie decît să arunce o privire pe această scrisoare pentru a înţelege că e pierdut. Şi-a recunoscut scrisul.

---

[1] Adunarea Naţională care i-a succedat Adunării Legislative, guvernînd între 21 sept. 1792 şi 26 oct. 1795 ; a proclamat republica şi l-a condamnat pe Ludovic al XVI-lea. (N.T.)

Această scrisoare este ordinul trimis la ora unu după miezul nopții comandantului batalionului postat la arcada Saint-Jean, comandindu-i să atace prin spate mulțimea care s-ar îndrepta spre castel, în timp ce batalionul de la Pont-Neuf o va ataca din flanc. Ordinul a căzut în mîna Comunei după retragerea batalionului.

Interogatoriul ia sfîrșit. Ce mărturisire s-ar mai putea obține de la acuzat, care să fie mai cumplită decît această scrisoare ?

Consiliul hotărăște ca Mandat să fie dus la Abație [1]. Apoi i se citește sentința.

Aici începe interpretarea.

Citindu-i sentința, președintele — ni se afirmă — făcu din mînă unul din acele gesturi pe care poporul, din păcate, se pricepe să le interpreteze prea bine : un gest orizontal.

„Președintele, spuse domnul Peltier, care a scris *Revoluția din 10 august 1792*, făcu un gest *orizontal* foarte expresiv spunînd : *Să fie luat !*"

Într-adevăr, gestul ar fi fost foarte expresiv peste un an ; dar un gest *orizontal*, care ar fi însemnat foarte mult în 1793, nu însemna mare lucru în 1792, cînd ghilotina nu funcționa încă. Abia la 21 august a căzut, pe piața Carrousel, capul primului regalist. Cum a fost atunci posibil, cu unsprezece zile mai devreme — numai dacă n-a fost cumva un semn dinainte convenit — ca acest gest să spună : „Ucideți-l pe domnul !" ?

Din nenorocire, faptele par a confirma acuzația.

Mandat abia apucă să coboare primele trei trepte ale peronului primăriei. Și, în clipa cînd fiul său se avîntă spre el, un foc de pistol sfărîmă țeasta prizonierului.

Același lucru i se întîmplase cu trei ani în urmă lui Flesselles.

Mandat era doar grav rănit, se ridică, recăzu însă în aceeași clipă, lovit de douăzeci de lovituri de sulițe.

Apoi, deodată, din cercul unde nu se vedeau decît brațe ridicîndu-se printre săbii și sulițe sclipitoare, se ridică un cap însîngerat desprins de trunchi.

---

[1] Închisoare seniorială construită la Paris între 1631 și 1735, pe lîngă mînăstirea Saint-Germain-des-Près. (N.T.).

Era capul lui Mandat.

Aghiotantul plecă în galop să anunțe la Tuileries cele văzute. Asasinii se împărțiră în două cete : una se duse să arunce trupul în rîu, cealaltă — să plimbe capul lui Mandat pe străzile Parisului în vîrful unei sulițe.

Era cam orele patru dimineața.

Să i-o luăm înainte la Tuileries aghiotantului, care va aduce macabra veste, și să vedem ce se petrecea acolo.

După ce s-a spovedit — și din moment ce conștiința îi era împăcată, se simțea aproape liniștit asupra tuturor celorlalte — regele, care nu se putea împotrivi nici uneia dintre nevoile sale firești, se culcă. E-adevărat că se culcă îmbrăcat.

După ce clopotul de alarmă bătu a doua oară și răsună și alarma generală, regele fu trezit.

Domnul de Chesnaye — locțiitorul lui Mandat, căruia acesta, la plecare, i-a predat comanda trupelor — îl trezi pe rege pentru ca suveranul să se arate soldaților gărzii naționale și, prin prezența sa, prin cîteva cuvinte potrivite, să le reinsufletească entuziasmul.

Regele se ridică, îngreunat, nesigur, prost dispus, necoafat.

În loc să-i atragă pe disidenți, Ludovic al XVI-lea părea că vine dinadins să le arate cît de puțin prestigiu are monarhia care se prăvălește, cînd omul care o reprezintă este lipsit și de geniu, și de forță.

Totuși, acolo, regaliștii scoaseră cîteva strigăte de „Trăiască regele !", dar un imens strigăt de „Trăiască națiunea !" le răspunse. Apoi, cum regaliștii avură stîngăcia de a insista, patrioții strigară :

— Nu, nu, nu ! Nici un alt rege decît națiunea !

Aproape rugător, regele le replică :

— Da, copiii mei, națiunea și regele vostru nu fac și nu vor face decît un tot.

— Aduceți-l pe moștenitor, îi spuse încet Maria-Antoaneta doamnei Elisabeth. Poate că vederea copiilor îi va înduioșa.

În acest timp, regele își continua tristа trecere în revistă. Avu ideea nefericită de a se apropria de artileriști. Era o greșeală : artileriștii erau aproape toți republicani.

Dacă regele ar fi ştiut să vorbească, dacă s-ar fi putut face ascultat de oamenii a căror convingere îi îndepărta de el, ar fi fost un lucru curajos, cu sorţi de izbîndă. Dar Ludovic al XVI-lea n-avea nimic convingător, nici în vorbă, nici în gest. El se bîlbîi. Regaliştii vrură să-i acopere ezitarea, încercînd din nou acel strigăt nelalocul lui de „Trăiască regele !", care eşuase de două ori. Acest strigăt fu gata să provoace o ciocnire.

Cîţiva tunari părăsiră posturile lor şi se repeziră spre rege, ameninţîndu-l cu pumnul :

— Dar ce crezi tu, în definitiv, spuseră ei, că pentru a apăra un trădător ca tine vom trage asupra fraţilor noştri ?

Regina îl trase înapoi pe rege.

— Delfinul ! Delfinul ! strigară mai multe glasuri. Trăiască Delfinul !

Nimeni nu repetă acest strigăt.

Regele făcu cale întoarsă spre palat.

Ajuns în camera lui, se prăbuşi, aproape fără răsuflare, într-un fotoliu. Rămasă la uşă, regina căuta din priviri un sprijin. Îl zări pe Charny, în picioare, rezemat de uşa apartamentului. Se îndreptă spre el.

— Ah ! Domnule, totul e pierdut !

— Mi-e teamă că da, răspunse Charny.

— Mai putem oare fugi ?

— E prea tîrziu, doamnă.

— Atunci, ce ne mai rămîne să facem ?

— Să murim ! răspunse Charny înclinîndu-se.

Regina scoase un suspin şi se înapoie în camera ei.

Capitolul 54

DE LA ORA ŞASE PÎNĂ LA NOUĂ DIMINEAŢA

De-abia fusese ucis Mandat, şi Comuna îl numi în locul său comandant general pe Santerre. Acesta dispuse să se bată toba pe toate străzile Parisului, dînd în acelaşi timp ordin să sune neîncetat, în toate bisericile, clopotul

de alarmă. Apoi organiză patrule patriotice, cu ordinul să-şi croiască drum pînă la Tuileries şi, mai ales, să informeze Adunarea despre cele ce se întîmplă.

De altfel, patrulele străbătuseră toată noaptea împrejurimile Adunării Naţionale.

Către orele zece seara a fost arestat pe Champs-Elysées un grup de unsprezece oameni înarmaţi, zece cu pumnale şi pistoale, al unsprezecelea cu o puşcă groasă şi scurtă. Acest grup se lăsă arestat fără rezistenţă, fiind dus la corpul de gardă de la Feuillants.

În restul nopţii, au fost făcuţi alţi unsprezece prizonieri. Au fost puşi în două încăperi separate.

În zorii zilei, primii unsprezece găsiră mijlocul să evadeze, sărind pe fereastră şi sfărîmînd apoi poarta grădinii.

Mai rămăseseră totuşi unsprezece, bine închişi.

La şapte dimineaţa a fost adus în curtea Feuillants un tînăr de aproape treizeci de ani, în uniforma şi cu boneta gărzii naţionale. Prospeţimea uniformei, strălucirea armelor şi eleganţa ţinutei sale au făcut să fie bănuit că face parte din aristocraţie şi au dus astfel la arestarea sa. În plus, mai era şi foarte calm.

Un anume Bonjour, fost funcţionar superior la marină, prezida în acea zi una din secţiile de la Feuillants. El îl interogă pe tînărul îmbrăcat în uniforma gărzii naţionale.

— Unde aţi fost arestat ? întrebă el.

— Pe terasa Feuillants, răspunse prizonierul.

— Ce făceaţi acolo ?

— Mă duceam la palat.

— În ce scop ?

— Pentru a mă supune unui ordin dat de municipalitate.

— Ce dispunea acest ordin ?

— Să verific situaţia şi să raportez procurorului general al departamentului.

— Aveţi acest ordin ?

— Iată-l.

Şi tînărul scoase o hîrtie din buzunar.

Preşedintele desfăcu hîrtia şi citi :

Purtătorul prezentului ordin se va duce la palat pentru a verifica situaţia şi apoi va raporta domnului procuror general împuternicit al departamentului.

Boirie, Le Rouf
funcţionari municipali

Ordinul era concret. S-ar fi putut totuşi ca semnăturile să fie false şi-atunci a fost trimis un om la primărie, însărcinat să le verifice.

Această ultimă arestare adunase multă lume în curtea Feuillants şi, în mijlocul acestei mulţimi, cîteva voci — se găsesc întotdeauna asemenea oameni în mijlocul adunărilor populare — începură să ceară moartea prizonierilor.

Un funcţionar al municipalităţii, care se găsea acolo, înţelese că nu trebuiau lăsate aceste voci să capete mai multă tărie. Urcă pe o platformă pentru a linişti mulţimea şi a o îndemna să se retragă.

În momentul cînd lumea era pe cale, poate, să cedeze influenţei acestei cuvîntări miloase, omul trimis la primărie pentru a verifica semnătura celor doi funcţionari municipali se înapoie spunînd că ordinul e în adevăr real şi, astfel, numitul *Suleau*, purtătorul acestui ordin, poate fi pus în libertate.

La rostirea acestui nume, o femeie pierdută în mulţime ridică privirea şi scoase un strigăt de furie :

— Suleau ! strigă ea, Suleau, redactorul-şef al publicaţiei *Actes des Apôtres* ? Suleau, unul din asasinii independenţei Liège-ului ?... Suleau e al meu ! Cer moarte lui Suleau !

Mulţimea se dădu la o parte, să facă loc acestei femei, mică de statură, plăpîndă, îmbrăcată într-o rochie de amazoană în culorile gărzii naţionale, înarmată cu o sabie pe care o purta în bandulieră. Ea se apropie de funcţionarul municipal, îl forţă să coboare de pe platformă şi urcă în locul lui.

De-abia îşi înălţă capul deasupra mulţimii, cînd aceasta scoase un singur strigăt :

— Théroigne !

Într-adevăr, Théroigne era femeia populară prin excelenţă. Cooperarea dată în zilele de 5 şi 6 octombrie.

arestarea ei la Bruxelles, atacul împotriva ei de la 20 iunie îi aduseseră o popularitate atît de mare, încît în ziarul său satiric Suleau i-l dăduse drept amant pe cetățeanul *Populus*, adică întregul popor.

Această dublă aluzie — la popularitatea Théroignei și la ușurătatea moravurilor ei — a fost socotită excesivă.

Mai mult, Suleau publicase la Bruxelles *Le Tocsin des Rois*, contribuind astfel la înăbușirea revoluției din Liège și la punerea sub ciomagul austriac și mitra unui preot a unui popor nobil care a vrut să fie liber și francez.

Théroigne își scria tocmai atunci povestea arestării sale și citise cîteva capitole la iacobini. Ceru nu numai moartea lui Suleau, dar și a celor unsprezece prizonieri ce se aflau împreună cu el.

Suleau auzea răsunînd acest glas care, în mijlocul aplauzelor, cerea moartea sa și a celor unsprezece tovarăși închiși cu el. Chemă prin ușă pe șeful gărzii care-l păzea. Această gardă era formată din două sute de oameni.

— Lăsați-mă să ies, spuse el. Îmi voi spune numele, voi fi ucis și totul se va termina. Moartea mea va salva unsprezece vieți.

A fost refuzat. Încercă atunci să sară pe fereastră. Tovarășii săi îl traseră însă înapoi și-l reținură. Nu puteau crede că vor fi dați cu sînge rece pe mîna ucigașilor. Se înșelau.

Președintele Bonjour, intimidat de strigătele mulțimii, dădu urmare plîngerii făcute de Théroigne, interzicînd gărzii naționale să se împotrivească voinței poporului.

Garda națională se supuse, se îndepărtă și, îndepărtîndu-se, lăsă poarta nepăzită. Poporul se năpusti în închisoare și puse mîna, la întîmplare, pe primul găsit.

Primul găsit a fost un abate, pe nume Bouyon, autor dramatic, deopotrivă cunoscut prin epigramele din *Cousin Jacques* și prin insuccesele suferite de trei sferturi din piesele sale la teatrul Montansier. Era un uriaș. Smuls din brațele delegatului municipalității, care încerca să-l salveze, fu tîrît în curte, unde începu o luptă îndîrjită cu ucigașii săi. O lovitură de baionetă îl țintui la zid, și își dădu sfîrșitul.

În timpul acestei lupte, doi dintre prizonieri reușiră să fugă.

Următorul, un fost ostaş din garda regală, pe nume Solminiac, a fost ucis cu aceeaşi cruzime. A fost apoi măcelărit un al treilea, al cărui nume a rămas necunoscut. Al patrulea a fost Suleau.

— Iată omul tău, Théroigne, spuse o femeie, uite-l pe Suleau!

Théroigne nu-l cunoştea la faţă. Îl credea preot şi-l numea abatele Suleau. Se azvîrli ca o tigroaică şi-l apucă de beregată.

Suleau era tînăr, viteaz şi viguros. Cu o lovitură de pumn o aruncă pe Théroigne la zece paşi de el. Printr-o scuturătură violentă se liberă de cei trei-patru oameni agăţaţi de el, smulse o sabie din mîinile asasinilor şi, din două lovituri, culcă la pămînt doi ucigaşi.

Atunci începu o luptă îngrozitoare. Cîştigînd mereu teren, înaintînd mereu spre poartă, Suleau se eliberă de trei ori. Ajunse la poartă, dar fiind nevoit să se întoarcă spre a o deschide, se află o clipă fără apărare în faţa asasinilor săi. Această clipă a fost de-ajuns ca douăzeci de săbii să-i străpungă trupul.

Căzu la picioarele Théroignei, care avu crunta bucurie să-i provoace ultima rană.

Săracul Suleau se însurase în urmă cu două luni cu o femeie fermecătoare, fiica unui pictor celebru, cu Adèle Hal.

Pe cînd Suleau lupta împotriva ucigaşilor, un al treilea prizonier izbuti să evadeze.

Al cincilea, un fost ostaş din garda regelui, numit Du Vigier, avu soarta lui Suleau.

Moartea altor patru a fost un simplu măcel. Nu se cunoaşte nici măcar numele lor.

Cele două cadavre fură tîrîte în piaţa Vendôme, unde fură şi decapitate. Apoi, puse în vîrful suliţelor, capetele şi începură plimbarea prin Paris.

Seara, servitorul lui Suleau răscumpără cu preţ mare capul stăpînului său şi reuşi, după căutări îndelungate, să găsească şi cadavrul. Pioasa soţie a lui Suleau, însărcinată de două luni, era aceea care cerea cu insistenţă rămăşiţele dragi, pentru a le da ultimul omagiu.

Astfel, încă înainte ca lupta să fi început, sîngele cursese în două locuri : pe treptele primăriei şi în curtea Feuillants.

Îl vom vedea numaidecît curgînd la Tuileries. După picătură, rîu ; după rîu, fluviu !

Exact în momentul în care se săvîrşeau aceste crime, adică între opt şi nouă dimineaţa, zece sau unsprezece mii de soldaţi ai gărzii naţionale, adunaţi de clopotul lui Barbaroux şi de alarma generală a lui Santerre, coborau strada Saint-Antoine, străbăteau faimoasa arcadă Saint-Jean, atît de bine păzită în noaptea precedentă, şi ieşeau în piaţa Grève.

Aceşti zece mii de oameni veneau să ceară ordinul de a se îndrepta spre Tuileries. Fură lăsaţi să aştepte o oră.

Două versiuni circulau prin mulţime.

Prima, că se aşteptau concesiuni din partea Curţii. A doua, că mahalaua Saint-Marceau nu era încă pregătită şi nu trebuia să se înceapă asaltul fără ea.

O mie de oameni, înarmaţi cu suliţe, îşi pierdură răbdarea. Ca întotdeauna, cei mai puţin înarmaţi erau şi cei mai aprinşi. Rupseră rîndurile soldaţilor gărzii naţionale, spunînd că se vor lipsi de sprijinul lor şi vor cuceri singuri palatul.

Cîţiva federaţi marsiliezi şi vreo zece sau doisprezece soldaţi de gardă francezi — aceiaşi care luaseră Bastilia cu trei ani în urmă — s-au pus în fruntea lor şi au fost aleşi şefi prin aclamaţii.

Erau avangarda insurecţiei.

Între timp, aghiotantul care văzuse cum a fost asasinat Mandat se înapoiase într-un suflet la Tuileries. Dar n-a putut comunica sinistra veste decît după ce regele şi regina se înapoiară în apartamentele lor după nefasta plimbare prin curţile castelului.

Regina simţi ceea ce simţi de fiece dată cînd ţi se anunţă moartea unui om de care abia te-ai despărţit : nu putea crede. Ceru să i se povestească scena o dată, apoi a doua oară, cu toate amănuntele.

În acest timp, zgomotul unei încăierări urca pînă la primul etaj şi intra prin ferestrele deschise.

Atrasă la fereastră de zgomot, regina îl recunoscu pe Weber. Ordonă valetului regelui, Thierry, să-l cheme pe

fratele ei de lapte. Weber urcă şi-i povesti reginei tot ce văzuse. Regina ii povesti în schimb moartea lui Mandat. Zarva continua sub ferestre.

— Vezi, te rog, ce se întîmplă, Weber, spuse regina.

— Ce să se întîmple, doamnă ?... Iată-i pe tunari care-şi părăsesc gurile de foc, înfundă cu putere în ţevi cîte o ghiulea şi, cum tunurile nu sînt încărcate, iată-le scoase din uz.

— Ce crezi despre toate astea, sărmane Weber ?

— Cred, spuse bunul austriac, că Majestatea Voastră ar trebui să-l consulte pe domnul Roederer, care-mi pare unul dintre cei mai devotaţi oameni care au mai rămas la castel.

— Da, dar unde să-i vorbesc fără să fiu auzită, spionată, întreruptă ?

— În apartamentul meu, dacă regina binevoieşte, spuse valetul Thierry.

— Fie, zise regina.

Apoi, întorcîndu-se spre fratele ei de lapte, îi spuse :

- Du-te şi-l caută pe domnul Roederer, şi adu-l la Thierry.

Şi, pe cînd Weber ieşea singur pe o uşă, regina ieşea pe cealaltă, urmîndu-l pe Thierry.

Orologiul castelului suna ora nouă.

Capitolul 55

DE LA NOUĂ DIMINEAŢA PÎNA LA ORA PRÎNZULUI

Cînd ajungi la un punct atît de important al istoriei ca acela unde am ajuns, nu trebuie să omiţi nici un amănunt, avînd în vedere că unul se împleteşte cu celălalt şi că alăturarea exactă a tuturor acestor amănunte formează lungimea şi lăţimea acelei ţesături savante care se desfăşoară în faţa privirii posterităţii, între mîinile trecutului.

În momentul cînd Weber se ducea să-l anunţe pe împuternicitul Comunei că regina doreşte să-i vorbească, că-

pitanul elveţian Durler urca la rege să-i ceară lui sau generalului comandant ultimele ordine.

Charny îl zări pe căpitan căutînd un uşier sau un valet care l-ar putea introduce la rege.

— Ce doriţi, căpitane?

— Nu sînteţi dumneavoastră generalul comandant? spuse Durler.

— Da, căpitane.

— Vin să primesc ultimele ordine, domnule, întrucît capul coloanei insurgenţilor şi-a făcut apariţia în piaţa Carrousel.

— Vi se recomandă să nu cedaţi forţei, domnule, regele fiind hotărît să moară în mijlocul trupelor dumneavoastră.

— Fiţi liniştit, domnule comandant, răspunse cu simplitate căpitanul Durler.

Şi plecă să ducă acest ordin tovarăşilor săi, ordin care echivala cu condamnarea lor la moarte.

Cum spusese căpitanul Durler, avangarda insurecţiei începea într-adevăr să apară. Erau cei o mie de oameni înarmaţi cu suliţe, în fruntea cărora mărşăluiau vreo douăzeci de marsiliezi şi vreo cincisprezece ostaşi ai gărzii franceze. În rîndul acestora din urmă străluceau epoleţii de aur ai unui tînăr căpitan. Era Pitou. Recomandat de Billot, avea o misiune specială, pe care o va face cunoscută fără întîrziere.

La mai puţin de o optime de leghe în spatele acestei avangărzi urma un corp impresionant, alcătuit din gărzi naţionale şi federaţi, precedat de o baterie de douăsprezece tunuri.

Cînd li se comunică ordinul comandantului general, elveţienii se plasară fiecare, liniştiţi şi hotărîţi, la postul lor, păstrînd liniştea rece şi sumbră a hotărîrii. De o disciplină mai puţin severă, soldaţii gărzii naţionale făcură mai mult zgomot şi dezordine în plasarea trupelor pe poziţii. Erau însă animaţi de aceeaşi hotărîre.

Prost organizaţi, neavînd decît arme cu bătaie scurtă — săbii şi pistoale — ştiind că de astă dată era vorba de o luptă pe viaţă şi pe moarte, gentilomii văzură apropiindu-se, cu un soi de beţie febrilă, momentul în care se vor afla în contact cu poporul, acest vechi adversar,

acest etern atlet, acest luptător întotdeauna biruit şi care se întăreşte totuşi mereu de opt secole încoace !

În timp ce asediaţii, sau cei ce urmau să fie asediaţi, luau cuvenitele măsuri de apărare, se bătea la poarta regală şi mai multe glasuri strigară : „Un parlamentar !", făcînd în acelaşi timp să fluture deasupra zidului o batistă albă legată în vîrful unei sulițe.

Garda porţii se duse să-l caute pe Roederer. Îl găsi la jumătatea drumului.

— Se bate la poarta regală, domnule, îi spuse.

— Am auzit bătăile şi vin.

— Ce avem de făcut ?

— Deschideţi.

Ordinul îi fu transmis portarului, care deschise poarta şi fugi mîncînd pămîntul.

Roederer se află în faţa avangărzii oamenilor cu sulițe.

— Prieteni, spuse Roederer, aţi cerut să se deschidă poarta unui parlamentar şi nu unei armate. Unde e parlamentarul ?

— Iată-mă, domnule, spuse Pitou cu glasu-i blînd şi surisu-i binevoitor.

— Cine sînteţi ?

— Sînt căpitanul Ange Pitou, şeful federaţilor din Haramont.

— Ce doriţi ?

— Vreau dreptul de trecere pentru mine şi prietenii mei.

— Să treceţi ? Şi pentru ce ?

— Pentru a ne duce să blocăm Adunarea... Avem douăsprezece tunuri. Nici unul nu va trage dacă se face ceea ce cerem.

— Şi ce cereţi ?

— Decăderea din drepturi a regelui.

— Domnule, spuse Roederer, chestiunea e gravă !

— Foarte gravă, domnule, răspunse Pitou cu politeţea sa obişnuită.

— Merită, prin urmare, să deliberăm asupra ei.

— E foarte legitim ! răspunse Pitou.

Şi, privind orologiul castelului, spuse :

— E ora zece fără un sfert. Vă dăm timp pînă la zece. Dacă la zece fix n-avem răspuns, atacăm !

— Pînă atunci, permiteți să închidem poarta, nu-i așa ?
— Fără îndoială.
Apoi, adresîndu-se însoțitorilor săi, le spuse :
— Prieteni, îngăduiți să se închidă poarta.
Și făcu semn oamenilor cu sulițe, veniți mai în față, să se dea înapoi. Aceștia se supuseră și poarta fu închisă fără dificultăți.
Dar, grație acestei porți deschise pentru o clipă, asediatorii avură posibilitatea să aprecieze formidabilele pregătiri făcute pentru primirea lor.
Odată poarta închisă, oamenilor lui Pitou le veniră chef să continue să parlamenteze. Cîțiva se cocoțară pe umerii tovarășilor lor, se urcară pe zid, se așezară acolo călare și începură să stea de vorbă cu garda națională. Aceasta se arăta dispusă de o tacla.
Astfel trecu sfertul de oră.
Atunci veni un om de la castel și dădu ordin să se deschidă poarta.
Asediatorii crezură că cererea le-a fost satisfăcută. Îndată după deschiderea porții intrară ca niște oameni care au așteptat multă vreme și pe care mîini puternice îi împing din spate, intrară adică în masă, strigîndu-i pe elvețieni cu strigăte puternice, punîndu-și pălăriile în vîrful sulițelor și săbiilor și țipînd : „Trăiască națiunea ! Trăiască garda națională ! Trăiască elvețienii !"
Soldații gărzii naționale răspunseră la strigătele de „Trăiască națiunea". Elvețienii păstrară în schimb o liniște sumbră și profundă.
Abia la gura tunurilor asediatorii se opriră și priviră în jurul și înaintea lor. Marele vestibul era plin de elvețieni plasați pe trei rînduri în înălțime. În afară de asta, cîte un șir se afla pe fiecare latură a scării, ceea ce permitea ca șase rînduri să tragă în același timp.
Cîțiva dintre insurgenți începură să chibzuiască, și printre ei se găsea și Pitou. Numai că era cam tîrziu pentru a chibzui. Văzînd primejdia, nu-i trecu nici o clipă prin minte ideea să fugă, dar încercă să ocolească primejdia glumind cu soldații gărzii naționale și cu elvețienii. Soldații gărzii naționale erau foarte dispuși să glumească și ei. Elvețienii însă își păstrau seriozitatea.

Insurgenții nu-și dădeau seama că timpul trece, că șeful lor, Pitou, dăduse termen domnului Roederer doar pînă la ora zece și că era zece și un sfert. Se distrau cu toții : de ce ar fi numărat minutele ?

Unul dintre ei, care nu avea nici suliță, nici pușcă, nici pistol, ținea în mînă o prăjină pentru coborîtul crengilor copacilor, adică o prăjină cu cîrlig.

Îi spuse vecinului său :

— Dac-aș pescui un elvețian ?

— Pescuiește ! răspunse vecinul.

Și omul nostru agăță un elvețian de centiron și-l atrase la el. Acesta rezistă atît cît era necesar pentru a părea că opune rezistență.

— S-a prins ! spuse pescarul.

— Atunci, ia-o încetișor ! spuse celălalt.

Omul cu prăjina o luă încetișor, și elvețianul trecu din vestibul în curte, ca un pește care trece din rîu pe mal. Au urmat mari aclamații și explozii de rîs.

— Încă unul ! Încă unul ! se striga din toate părțile.

Pescarul cuteză să prindă un alt elvețian, pe care-l agăță ca și pe primul. După al doilea urmă al treilea, apoi al patrulea și al cincilea.

Ar fi trecut în același fel întregul regiment dacă nu s-ar fi auzit ordinul : *Pregătiți armele !*

Văzînd cum coboară armele cu zgomotul regulat și precizia mecanică ce însoțește aceste mișcări la trupele regulate, unul din asediatori — se găsește întotdeauna în asemenea împrejurări un smintit care să dea semnalul masacrului — trase un foc de pistol asupra uneia dintre ferestrele palatului.

În scurtul răstimp care desparte ordinul *Pregătiți armele !* de ordinul *Foc !*, Pitou înțelese tot ce se va întîmpla.

— Culcați ! strigă el oamenilor săi. Culcați, sau sînteți cu toții morți !

Și îmbinînd comanda cu exemplul, se azvîrli la pămînt.

Dar, înainte ca recomandarea să fi avut timp să fie urmată, cuvîntul *Foc !* răsună sub vestibul, care se umplu

de zgomot și de fum, împroșcînd ca o pușcă imensă o ploaie de gloanțe.

Masa compactă — jumătate din coloană intrase poate în curte — masa compactă se undui ca un lan de cereale în bătaia vîntului, apoi se clătină ca spicele tăiate de seceră și se prăbuși. Abia o treime rămase în viață ! Aceasta o luă la fugă sub focul celor două linii și al celui din barăci, focuri trase de la mică distanță.

Trăgătorii s-ar fi ucis unii pe alții dacă n-ar fi avut între ei o perdea de oameni atît de densă. Perdeaua fu ruptă în fîșii. Patru sute de oameni au rămas culcați pe pavaj, din care trei sute uciși pe loc !

Ceilalți o sută, răniți mai mult sau mai puțin mortal, se văitau încercînd să se ridice, cădeau iarăși și dădeau acestui cîmp de cadavre, înspăimîntător de privit, o instabilitate asemănătoare unui val în retragere.

Apoi, încet, încet, totul se liniști și, în afară de cîțiva care se încăpățînau să trăiască, totul intră în nemișcare.

Fugarii se răspîndiră în piața Carrousel, trecînd o parte pe chei, cealaltă pe strada Saint-Honoré, și strigînd : „Ajutor ! Ne asasinează !“

Aproape de Pont-Neuf întîlniră grosul armatei, comandat de doi bărbați călare urmați de un altul pe jos care, cu toate că era pe jos, părea să facă parte din comandament.

— Ah ! strigară fugarii recunoscînd într-unul dintre cei doi călăreți pe berarul din mahalaua Saint-Antoine, remarcabil prin statura sa uriașă, căruia îi servea drept piedestal un enorm cal flamand. Oh ! domnule Santerre ! Ajutor ! Ne sînt uciși frații !

— Cine face asta ? întrebă Santerre.

— Elvețienii ! au tras asupra noastră.

Santerre se întoarse spre celălalt călăreț :

— Ce credeți despre asta, domnule ?

— Pe legea mea, spuse cu un pronunțat accent german al doilea călăreț, care era un bărbat blond, mic de statură, cu părul tăiat scurt — cred că există un proverb militar care spune : „Soldatul trebuie să se ducă acolo unde aude zgomotul salvelor de pușcă sau al tunurilor“. Să ne ducem acolo unde s-a stîrnit vacarmul !

— Dar, întrebă omul pedestru pe unul din fugari, era cu voi un tînăr ofiţer. Nu-l mai văd.

— A căzut primul, cetăţene delegat. Şi e o nenorocire, căci era un tînăr viteaz !

— Da, era un viteaz ! răspunse pălind uşor cel căruia i se dăduse titlul de delegat. Da, era un tînăr viteaz, şi va fi vitejeşte răzbunat. Înainte, domnule Santerre !

— Fie.

— În consecinţă, propun să i se dea comandamentul general cetăţeanului Westermann, care e un adevărat general şi un prieten al cetăţeanului Danton, oferindu-mă să mă supun primul, ca simplu soldat.

— Tot ce doriţi, spuse Billot, cu condiţia să mergem fără să pierdem nici un moment.

— Acceptaţi comandamentul, cetăţene Westermann ? întrebă Santerre.

— Accept, răspunse laconic Westermann.

— În acest caz, daţi-vă ordinele.

— Înainte ! strigă Westermann.

Şi imensa coloană, oprită o clipă, se repuse în mişcare.

În momentul cînd avangarda coloanei pătrundea în acelaşi timp în Carrousel prin porţile dinspre strada Echelle şi prin cele dinspre chei, orologiul de la Tuileries suna ora unsprezece.

Capitolul 56

DE LA NOUĂ DIMINEAŢA PÎNĂ LA ORA PRÎNZULUI

Înapoindu-se la castel, Roederer îl întîlni pe valet, care îl căuta din partea reginei. Şi el o căuta pe regină, ştiind că în acest moment ea reprezenta adevărata forţă a palatului. A fost de aceea bucuros să afle că regina îl aştepta într-un loc ferit, unde i-ar putea vorbi între patru ochi şi fără să fie întrerupt.

În consecinţă, îl urmă pe valet.

Regina era așezată aproape de cămin, cu spatele întors spre fereastră. La zgomotul făcut de ușă, se întoarse brusc.

— Ei bine, domnule ?... întrebă ea, interogînd fără să dea un scop concret întrebării sale.

— Regina mi-a făcut onoarea să mă cheme ? răspunse Roederer.

— Da, domnule. Sînteți unul dintre primii demnitari ai orașului. Prezența dumneavoastră la palat este o pavăză pentru monarhie. Vreau totuși să vă întreb, ce speranțe sau temeri putem avea ?

— Puțin de sperat, doamnă, totul de temut !

— E sigur că poporul vine în marș asupra palatului ?

— Avangarda se află la Carrousel și duce tratative cu elvețienii.

— Duce tratative, domnule ? Dar am dat ordin elvețienilor să respingă forța prin forță. Sînt cumva ispitiți să nu ni se supună ?

— Nu, doamnă. Elvețienii vor muri la postul lor.

— Și noi la al nostru. Așa cum elvețienii sînt soldați în serviciul regilor, regii sînt soldați în serviciul monarhiei.

Roederer tăcu.

— S-ar putea să am nefericirea de a avea o părere care nu se împacă cu a dumneavoastră ? întrebă regina.

— Doamnă, spuse Roederer, nu voi avea o părere decît dacă Majestatea Voastră îmi face favoarea să mi-o ceară.

— V-o cer, domnule.

— Ei bine, doamnă, am să v-o spun cu sinceritatea unui om convins. Părerea mea este că regele este pierdut dacă rămîne în Tuileries.

— Dar dacă nu rămînem în palat, unde să ne ducem ? spuse regina, ridicîndu-se înspăimîntată.

— La ora în care ne găsim, spuse Roederer, există un singur refugiu care ar putea apăra familia regală.

— Care, domnule ?

— Adunarea Națională.

— Cum ați spus, domnule ? spuse regina clipind repede din ochi și întrebînd ca o femeie convinsă că n-a auzit bine.

— Adunarea Națională, repetă Roederer.

— Și credeți, domnule, că le-aș cere ceva acestor oameni ?

Roederer tăcu.

— Dușmănie pentru dușmănie, domnule. Îi prefer pe cei ce ne atacă direct și la lumina zilei, decît pe cei care vor să ne distrugă prin spate și din umbră.

— Ei bine, doamnă, atunci hotărîți-vă : înaintați împotriva poporului, sau bateți în retragere spre Adunare.

— Să bat în retragere ? Sîntem oare atît de lipsiți de apărare încît să batem în retragere înainte să fi încercat măcar focul armelor ?

— N-ați vrea, doamnă, înainte de a lua o hotărîre să ascultați raportul unui om competent și să cunoașteți forțele de care puteți dispune ?

— Weber, du-te și cheamă-l pe unul dintre ofițerii din palat, fie pe domnul Maillardot, fie pe domnul de la Chesnaye, fie...

Era gata să spună : „Fie pe contele de Charny", dar se opri. Weber ieși.

— Dacă Majestatea Voastră ar vrea să se apropie de fereastră, ar putea judeca singură.

Cu o vădită repulsie, regina făcu cîțiva pași spre fereastră, dădu la o parte perdelele și văzu piața Carrousel, și chiar curtea palatului plină de oameni cu sulițe.

— Doamne sfinte ! exclamă ea. Dar ce fac aici toți acești oameni ?

— Am mai spus-o Majestății Voastre : negociază.

— Dar au intrat pînă în curtea palatului !

— Am socotit că trebuie să cîștig timp, pentru a da răgaz Majestății Voastre să ia o hotărîre.

În acest moment ușa se deschise.

— Veniți ! Veniți ! exclamă regina fără să știe cui se adresa.

Intră Charny.

— Iată-mă, doamnă, spuse el.

— Ah ! Dumnevoastră sînteţi ! Atunci n-am ce să vă întreb, căci adineauri ne-aţi spus ce ne rămîne de făcut.

— Şi, după părerea domnului, întrebă Roederer, ce vă rămîne... ?

— Să murim ! spuse regina.

— Vedeţi că este preferabil ceea ce vă propun, doamnă.

— Ah ! pe viaţa mea, nu ştiu ce să fac, spuse regina.

— Ce propune domnul ? întrebă Charny.

— Să-l conducă pe rege la Adunare.

— Asta nu înseamnă moartea, dar înseamnă umilirea, spuse Charny.

— Auziţi, domnule ! spuse regina.

— Să vedem, reluă Roederer, nu s-ar găsi o cale de mijloc ?

Weber se apropie.

— Ştiu că reprezint prea puţin, spuse el, şi că e îndrăzneţ din partea mea să iau cuvîntul într-o asemenea companie. Dar poate că devotamentul meu îmi dă un izvor de inspiraţie... Dacă ne-am mulţumi să cerem Adunării să trimită o delegaţie spre a veghea asupra siguranţei regelui ?

— Ei bine, fie, spuse regina, la asta consimt... Domnule de Charny, dacă aprobaţi această propunere, duceţi-vă, vă rog, să o spuneţi regelui.

Charny se înclină şi ieşi.

— Urmează-l pe conte, Weber, şi raportează-mi răspunsul regelui.

Weber ieşi după conte.

Prezenţa lui Charny, rece, grav, devotat, era dacă nu pentru regină cel puţin pentru femeie o atît de atroce dojană încît nu-l vedea decît tremurînd. Apoi, poate că avea un presentiment îngrozitor în privinţa celor ce aveau să se întîmple.

Weber se înapoie.

— Regele acceptă, doamnă, spuse el, şi domnii Champion şi Dejoly pleacă chiar acum spre Adunare să-i ducă cererea Majestăţii Sale.

— Ia uitaţi-vă ! spuse regina.

— La ce anume, doamnă ? întrebă Roederer.

— Ce fac oamenii acolo ?

Asediatorii se distrau pescuindu-i pe elveţieni.

Roederer se uită, dar, înainte de a fi avut timp să-şi facă o idee despre cele ce se petreceau, se auzi un foc de pistol, urmat de formidabila salvă.

Palatul se clătină, ca zguduit din temelii.

Regina scoase un ţipăt, se dădu înapoi cu un pas, apoi, minată de curiozitate, se întoarse la fereastră.

— Ah ! Vedeţi ! Vedeţi ! exclamă ea cu ochii în flăcări. Fug ! Sînt în derută ! Cum de spuneaţi, domnule Roederer, că nu mai avem altă ieşire decît să ne adresăm Adunării ?

— Vrea Majestatea Voastră să-mi facă favoarea de a mă urma ?

— Vedeţi ! Vedeţi ! continuă regina. Iată-i pe elveţieni care îşi execută misiunea de luptă şi îi urmăresc... Ah ! Carrouselul e liber ? Victorie ! Victorie !

— Pentru dumneavoastră vă implor, doamnă, spuse Roederer, urmaţi-mă !

Regina îşi reveni şi-l urmă pe împuternicit.

— Unde e regele ? întrebă Roederer pe primul valet pe care îl întîlni.

— Regele e în galeria Luvrului.

— Exact acolo doream să o conduc pe Majestatea Voastră, spuse Roederer.

Regina îl urmă, fără să-i treacă prin minte ce intenţii avea ghidul ei.

Galeria era pe jumătate baricadată în lungime şi tăiată la o treime. Două sau trei sute de oameni o apărau şi puteau să se retragă spre Tuileries printr-un fel de pod demontabil care, împins cu piciorul de ultimul fugar, cădea de la primul etaj la parter.

Regele se afla la o fereastră împreună cu domnii de la Chesnaye, Maillardot şi cu alţi cinci-şase gentilomi. Ţinea o lunetă în mînă.

Regina alergă la balcon şi n-avu nevoie de lunetă să vadă ce se petrece.

Armata insurecţională se apropia, lungă şi compactă, acoperind întreaga lăţime a cheiului şi întinzîndu-se cît

vezi cu ochii. Manalaua Saint-Marceau făcea joncțiune, prin Pont-Neuf, cu mahalaua Saint-Antoine.

Toate clopotele Parisului sunau frenetic alarma, iar clopotul cel mare de la Notre-Dame acoperea cu dangătul său gros toate vibrațiile de bronz. Un soare arzător se răsfrîngea în mii de fulgere pe tunuri, pe puști și pe vîrful lănciilor. Apoi, ca zgomotul îndepărtat al furtunii, se auzea uruitul surd al tunurilor.

— Ce spuneți, doamnă ! întrebă Roederer.

Vreo cincizeci de persoane erau adunate în spatele regelui.

Regina aruncă o privire pătrunzătoare asupra celor care-l înconjurau. Această privire părea să meargă pînă în fundul inimilor, căutînd să vadă ce a mai rămas din devotamentul lor.

În acest timp, regele stătea de vorbă, pe șoptite, cu împuternicitul Comunei sau, mai bine zis, Roederer îi repeta ceea ce îi spusese înainte reginei.

Două grupe bine distincte se formară în jurul celor două auguste personaje : grupul regelui, rece, grav, compus din consilieri care păreau să aprobe propunerea lui Roederer ; grupul reginei, entuziast, înflăcărat, compus din tineri ofițeri care jurau să moară pentru rege și regină.

Regina regăsi un dram de speranță în entuziasmul lor.

În acest moment, grupul regelui se uni cu cel al reginei, și regele, cu obișnuita sa impasibilitate, se află în postura de centru al celor două grupe amestecate. Această impasibilitate se numea poate curaj.

Regina luă două pistoale de la cingătoarea domnului Maillardot, comandantul elveților, și spuse :

— Hai, Sire ! Iată momentul să vă arătați, sau să pieriți în mijlocul prietenilor dumneavoastră.

Acest gest al reginei ridică entuziasmul la culme. Fiecare aștepta răspunsul regelui cu gura larg deschisă, cu respirația tăiată. Așteptau, sperau.

Regele luă pistoalele din mîinile reginei și i le înapoie domnului Maillardot. Apoi, întorcîndu-se spre împuternicitul Comunei, îl întrebă :

— Spuneți, prin urmare, domnule, că trebuie să mă duc la Adunare ?

— Sire, răspunse Roederer înclinîndu-se, asta este părerea mea.

— Hai, domnilor, spuse regele, nu mai e nimic de făcut aici.

Regina scoase un suspin, îl luă pe delfin în braţe şi, adresîndu-se doamnei de Lamballe şi doamnei de Tourzel, spuse :

— Veniţi, doamnelor, de vreme ce aşa doreşte regele !

Însemna că le spuse tuturor celorlalţi : „Vă abandonez".

Doamna Campan o aştepta pe regină în coridorul pe unde trebuia să treacă. Regina o văzu.

— Aşteaptă-mă în apartamentul meu, îi spuse ea. Voi veni să te întîlnesc acolo sau voi trimite să te chem pentru a merge... Dumnezeu ştie unde !

Apoi, aplecîndu-se spre doamna Campan, spuse încet de tot :

— Ah ! murmură ea, o plimbare pe malul mării !

Gentilomii părăsiţi se priveau unii pe alţii şi păreau să spună : „Pentru acest rege am venit să ne aflăm moartea aici ?"

Domnul de la Chesnaye înţelese această întrebare mută.

— Nu, domnilor, spuse el, pentru monarhie ! Omul e muritor, principiul, nepieritor !

În cele din urmă, regele binevoi să se gîndească la cei pe care-i abandona. Se opri în josul scării, întrebînd :

— Dar ce se va întîmpla cu toate persoanele pe care le-am lăsat acolo sus ?

— Sire, răspunse Roederer, nimic nu le va fi mai uşor decît să vă urmeze. Sînt îmbrăcaţi în haine de oraş şi vor putea trece prin grădină.

— E-adevărat, spuse regele. Să mergem !

— Ah ! Domnule de Charny, spuse regina zărindu-l pe conte, care o aştepta la poarta grădinii cu sabia scoasă, de ce nu v-am ascultat alaltăieri cînd m-aţi sfătuit să fug ?

Contele nu răspunse, dar, apropiindu-se de rege, spuse :

— Sire, n-ar vrea regele să ia pălăria mea şi să mi-o dea pe a sa, după care ar putea fi recunoscut ?

— Ah ! Aveţi dreptate, spuse regele, din cauza penei albe... Mulţumesc, domnule.

Şi luă pălăria lui Charny dîndu-i-o pe a sa.

— Regele se expune vreunei primejdii în această traversare, domnule ? întrebă regina.

— Vedeţi, doamnă, dacă există vreo primejdie, fac tot ce-mi stă în putinţă s-o îndepărtez de cel ameninţat.

— Sire, sînteţi gata ? spuse ofiţerul elveţian însărcinat cu ocrotirea regelui în timpul traversării grădinii.

— Da, răspunse regele, înfundîndu-şi pălăria lui Charny pe cap.

— Atunci, să ieşim ! spuse căpitanul.

Regele înaintă în mijlocul a două rînduri de elveţieni, care mergeau în acelaşi pas cu el.

Deodată se auziră strigăte puternice în dreapta.

Poarta care dădea spre Tuileries, aproape de Cafeneaua „Flore", era forţată. Ştiind că regele se îndreaptă spre Adunare, o mare masă de oameni se năpustea în grădină. Un om care părea să conducă toată această bandă purta ca stindard un cap în vîrful unei suliţe.

Căpitanul se opri şi pregăti armele.

— Domnule de Charny, spuse regina, dacă mă vedeţi pe punctul de a cădea în mîinile acestor mizerabili, mă veţi ucide, nu-i aşa ?

— Nu v-o pot promite, doamnă, răspunse Charny.

— Dar de ce oare ? exclamă regina.

— Fiindcă înainte de a vă atinge o singură mînă voi fi mort !

— Uite, spuse regele, e capul acelui nefericit domn Mandat. Îl recunosc.

Această bandă de asasini nu îndrăni să se apropie, dar îi împroşcă cu injurii pe rege şi pe regină. Se traseră cinci sau şase împuşcături. Un soldat elveţian căzu mort, un altul rănit.

Căpitanul ordonă să se pregătească armele pentru tragere. Soldaţii dădură ascultare ordinului.

— Nu trageţi, domnule ! spuse Charny, sau nici unul dintre noi nu va ajunge viu la Adunare.

— Aveţi dreptate, domnule, spuse căpitanul. Arma la umăr !

Soldaţii executară ordinul şi tot grupul cntinuă să înainteze, tăind grădina în diagonală.

Primele zile de arşiţă ale anului îngălbeniseră castanii. Deşi nu era decît începutul lui august, frunze uscate acopereau pămîntul. Micul delfin le rostogolea sub picioarele sale şi se distra împingîndu-le sub cele ale surorii sale.

— Frunzele cad devreme anul acesta, spuse regele.

— N-a scris oare unul dintre oamenii aceştia : „Monarhia nu se va menţine pînă la căderea frunzelor“ ? întrebă regina.

— Da, doamnă, răspunse Charny.

— Şi cum se numeşte acest iscusit profet ?

— Manuel.

Între timp, un nou obstacol se ivi în faţa familiei regale : era un grup impunător de bărbaţi şi femei agitînd armele şi făcînd gesturi ameninţătoare, grup care aştepta pe scara şi pe terasa care trebuia urcată şi traversată pentru a ajunge din grădina Tuileries la Manège.

Primejdia era cu atît mai reală cu cît soldaţii elveţieni nu-şi mai puteau menţine rîndurile. Cu toate acestea, căpitanul încercă să-i facă să răzbată prin mulţime, dar se produse o asemenea furie, încît Roederer exclamă :

— Luaţi seama, domnule ! Veţi provoca uciderea regelui !

Convoiul se opri din nou şi un mesager fu trimis să înştiinţeze Adunarea că regele vine să-i ceară adăpost.

Adunarea trimise o delegaţie. La vederea ei însă mulţimea izbucni cu o furie şi mai mare. Nu se auzeau decît aceste strigăte violente :

— Jos cu Veto ! Jos cu austriaca ! Decăderea din drepturi, sau moartea !

Încetul cu încetul, escorta elveţienilor fu dată la o parte. Nu mai rămăseseră în jurul familiei regale decît şase gentilomi, contele de Charny şi delegaţia Adunării Naţionale venită în întîmpinarea lor.

Mai erau de făcut vreo treizeci de paşi în mijlocul unei mulţimi compacte. Era evident că intenţia acesteia era să curme zilele regelui şi, mai ales, ale reginei.

În josul scării lupta începu.

— Domnule, spuse Roederer lui Charny, puneţi-vă sabia în teacă, sau nu răspund de nimic !

Charny ceda fără să scoată o vorbă.

Grupul regal a fost ridicat de mulţime, cum este ridicată de valuri o barcă într-o furtună, şi dus înspre Adunare. Regele se văzu obligat să îmbrîncească un om care-i pusese pumnalul în faţa obrazului. Aproape sufocat, delfinul ţipa şi întindea braţele, ca pentru a cere ajutor.

Un bărbat se avîntă şi îl smulse din mîinile mamei sale.

— Domnule de Charny ! Fiul meu ! exclamă ea. În numele Cerului, salvaţi-mi fiul !

De-abia se îndepărtase Charny de regină, făcînd cîţiva paşi spre omul care ducea copilul cu sine, cînd mai multe braţe se întinseră spre ea şi o mînă o apucă de baticul care-i acoperea pieptul.

Regina scoase un ţipăt.

Charny uită recomandarea lui Roederer şi sabia sa dispăru întreagă în trupul omului care îndrăznise să ridice mîna asupra reginei. Văzînd cum cade unul de-ai ei, mulţimea urlă de furie şi se năpusti cu şi mai multă violenţă asupra grupului. Femeile urlau :

— Ucideţi-o odată pe austriacă ! Daţi-ne-o s-o sugrumăm ! La moarte ! La moarte !

Şi douăzeci de braţe se întinseră s-o înhaţe.

Dar, nebună de durere, ea nu mai ţinea seama de pericolul în care se afla şi nu înceta să strige :

— Fiul meu ! Fiul meu !

Aproape că atinseră pragul Adunării. Mulţimea făcu un ultim efort : simţea că-i scapă prada.

Charny era atît de înghesuit încît nu putea lovi decît cu mînerul săbiei sale. Zări printre toţi aceşti pumni strînşi o mînă înarmată cu un pistol, care o ţintea pe regină. Dădu drumul săbiei, apucă cu amîndouă mîinile pistolul, îl smulse de la cel ce-l ţinea, şi-l descărcă în mijlocul pieptului celui mai apropiat agresor.

Ucis fulgerător, omul se prăbuşi.

Charny se aplecă să-şi ridice sabia.

Sabia se găsea însă în mîinile unui om din mulțime, care încerca s-o lovească pe regină. Charny se azvîrli asupra asasinului.

În acest moment, urmîndu-l pe rege, regina intra în vestibulul Adunării. Era salvată !

E-adevărat că poarta se închidea în spatele ei și că, în pragul acestei porți Charny cădea, lovit în același timp cu o bară de fier în cap și de o suliță în piept.

— Ca și frații mei ! murmură el prăbușindu-se. Sărmană Andrée !

Destinul lui Charny se împlinea la fel ca cel al lui Isidore, ca cel al lui Georges. — Cel al reginei urma să se împlinească.

Dealtfel, o salvă îngrozitoare de artilerie anunța în același moment că insurgenții și castelul începuseră lupta.

Capitolul 57

DE LA PRÎNZ PÎNĂ LA ORA TREI DUPĂ-AMIAZĂ

Un moment — ca și regina, văzînd fuga avangărzii — elveții crezură că au avut de-a face cu armata însăși a insurgenților și că această armată a fost împrăștiată.

Garda elvețiană omorîse aproape patru sute de oameni în curtea regală, o sută cincizeci sau două sute în piața Carrousel, și capturase șapte tunuri. Cît de departe se putea desfășura privirea, nu se zărea vreun om care s-ar fi putut apăra.

O singură mică baterie izolată, instalată pe terasa unei case, înfrunta corpul de gardă elvețian și continua focul fără a putea fi redusă la tăcere. Crezînd că au înfrînt insurecția, elveții se pregătesc să ia măsuri pentru a lichida cu orice preț această baterie, cînd auziră răsunînd dinspre partea cheiului duruitul tobelor și mugetul mult mai puternic al artileriei.

Era armata, a cărei apropiere fusese urmărită de rege cu luneta, din galeria Luvrului.

În același timp începu să se răspîndească zvonul că regele a părăsit palatul și s-a dus să ceară adăpost la Adunare.

Este greu de redat ce efect a avut această veste, chiar asupra celor mai devotați regaliști.

Regele, care promisese să moară la postul său, dezerta de la acest post și trecea la dușman, sau, cel puțin, se constituia prizonier fără să lupte !

Din acel moment, soldații gărzii naționale se considerară dezlegați de jurămîntul făcut și se retraseră aproape cu toții.

Cîțiva gentilomi îi urmară, judecînd că e inutil să se lase uciși pentru o cauză care se recunoaște ea însăși pierdută.

Rămaseră doar elvețienii, sumbri, tăcuți, dar sclavi ai disciplinei.

Din înaltul terasei pavilionului Flore și prin ferestrele galeriei Luvrului se vedeau venind acești eroi ai mahalalelor, cărora niciodată nu le-a rezistat vreo armată și care au răsturnat într-o singură zi Bastilia, fortăreață ale cărei temelii erau înrădăcinate în pămînt de patru secole.

Insurgenții aveau planul lor. Ei îl credeau pe rege în palat. Voiau să încercuie castelul din toate părțile pentru a-l prinde pe rege.

Coloana care venea pe cheiul stîng primi, în consecință, ordinul să forțeze grilajul dinspre malul apei. Cea care venea prin strada Saint-Honoré, să spargă poarta de la Feuillants, în timp ce coloana de pe malul drept, comandată de Westermann, avîndu-i sub ordinele sale pe Santerre și Billot, să atace din față.

Această din urmă coloană se revărsă deodată prin toate portițele Carrouselului, cîntînd *Ça ira*.

Marsiliezii conduceau coloana, trăgînd în mijlocul rîndurilor lor două tunuri mici, cu cîte patru guri, încărcate cu mitralii.

Vreo două sute de elvețieni luptau în piața Carrousel. Insurgenții se îndreptară direct spre ei și, în momentul cînd elvețienii își coborau armele în poziție de tragere, ei își demascară tunurile și traseră cei dintîi.

Soldaţii îşi descărcară puştile, dar se repliară imediat spre palat, lăsînd la rîndul lor pe pavajul pieţei Carrousel vreo treizeci de morţi şi răniţi.

Năpustindu-se de îndată asupra castelului Tuileries, insurgenţii puseră stăpînire pe două curţi interioare. Billot ar fi vrut să lupte acolo unde fusese ucis Pitou. Apoi, trebuie spus că mai păstra o speranţă, aceea că bietul băiat era doar rănit şi-l va putea salva, aşa cum făcuse acesta cu el pe Champ-de-Mars. Intră deci printre primii în curtea din centru. Mirosul sîngelui era atît de puternic, încît te-ai fi putut crede într-un abator.

Această privelişte, acest miros îi scoaseră din sărite pe asediatori, care se năpustiră spre castel.

Trebuia să-i reducă întîi la tăcere pe cei ce trăgeau din baraci.

Billot ceru ghiulele de tun şi fitiluri. Westermann înţelese planul locotenentului său şi îi satisfăcu cererea.

Cu riscul de a vedea luînd foc pulberea în mîinile lor, marsiliezii aprinseră fitilurile şi azvîrliră ghiulelele în baraci. Acestea luară foc, cei care le apărau fură obligaţi să le evacueze şi să se refugieze sub vestibul.

Billot se simţi deodată îmbrăţişat din spate. Se întoarse, crezînd că are de-a face cu un duşman, dar la vederea celui care-l îmbrăţişa scoase un strigăt de bucurie : era Pitou ! De nerecunoscut, acoperit de sînge din cap pînă în picioare, dar teafăr şi nevătămat, fără nici o rană.

Cum am spus, în momentul în care Pitou îi văzuse pe elveţieni coborînd armele, strigase : „Culcat !“, dînd primul exemplu. Dar tovarăşii săi n-avură timp să urmeze acest exemplu.

Pitou se simţi literalmente îngropat sub cadavre şi hotărî să nu scoată o vorbă, ci să aştepte un prilej favorabil pentru a da semn de viaţă. Acest prilej îl aştepta de mai bine de o oră.

În sfîrşit, socoti că momentul e propice în clipa cînd auzi strigătul de victorie al tovarăşilor săi şi, în mijlocul acestor strigăte, glasul lui Billot care-l chema.

O salvă a elveţienilor, care doborî vreo zece oameni, le reaminti lui Billot şi Pitou gravitatea situaţiei. Pitou, Billot, marsiliezii, care formau capul coloanei, înaintară prin fumul gros şi pătrunseră în vestibul. Se pomeniră

în fața unui zid de baionete : erau cele ale elveţienilor. Atunci batalionul elveţienilor își începu retragerea, lăsînd un șir de-ai săi pe fiecare treaptă — optzeci de cadavre numărate pînă seara.

Deodată se auzi un strigăt :

— Regele ordonă elveţienilor să înceteze focul !

Era ora două după-amiază.

Iată ce se întîmplase la Adunare :

În momentul cînd poarta Feuillants se închisese în spatele reginei, ea intrase în urma regelui în Adunare. Acolo îl zări, cu bucurie, pe fiul ei așezat pe biroul președintelui. Văzîndu-l în siguranţă, inima îi reaminti de Charny.

— Domnilor, spuse ea, unul dintre ofiţerii mei cei mai devotaţi și viteji a rămas la ușă, în primejdie de moarte. Vă cer ajutor pentru el.

Vreo șase deputaţi se repeziră afară.

Regele, regina, familia regală și personajele care-i însoţeau se îndreptară spre scaunele destinate miniștrilor și luară loc.

Înainte de a se așeza, regele făcu semn că vrea să vorbească.

Se făcu liniște.

— Am venit aici, spuse el, pentru a evita o mare crimă. Am socotit că n-aș putea fi nicăieri în mai mare siguranţă decît în mijlocul dumneavoastră.

— Sire, răspunse Vergniaud, care prezida, vă puteţi bizui pe fermitatea Adunării Naţionale. Membrii ei au jurat să moară apărînd drepturile poporului și ale autorităţilor constituite.

Regele se așeză.

În acel moment răsună zgomotul unui furios schimb de focuri chiar lîngă porţile sălii Manège : garda naţională, amestecată cu insurgenţii, trăgea de pe terasa Feuillants asupra căpitanului și soldaţilor elveţieni care serviseră drept escortă familiei regale.

Un ofiţer al gărzii naţionale, care-și pierduse fără îndoială capul, intră cuprins de groază și nu se opri decît la bară, strigînd :

— Elveţienii ! Elveţienii ! Sîntem atacaţi !

Adunarea crezu o clipă că elveţienii, învingători, au respins insurecţia şi atacă sala Manège pentru a-l lua înapoi pe regele lor : — căci trebuie să spunem că, la acea oră, Ludovic al XVI-lea era mai mult rege al elveţienilor decît al francezilor.

Întreaga sală se ridică printr-o reacţie spontană, unanimă. Reprezentanţii poporului, spectatorii din tribune, gărzile naţionale, secretarii, fiecare strigă întinzînd braţele :

— Orice s-ar întîmpla, jurăm să trăim şi să murim liberi !

Eroarea nu dură mult, dar acest minut de entuziasm avu ceva sublim.

Peste un sfert de oră răsună alt strigăt :

— Castelul este invadat ! Insurgenţii mărşăluiesc asupra Adunării pentru a-l ucide pe rege !

În aceeaşi clipă, căpitanul elveţian Durler era somat în numele Adunării să depună armele.

— Îl servesc pe rege şi nu Adunarea, spuse el, unde e ordinul regelui ?

Mandatarii Adunării n-aveau ordin scris.

— Regele mi-a încredinţat comandamentul. Nu i-l pot înapoia decît lui, reluă Durler.

Îl aduseră aproape cu forţa în Adunare.

Era negru din cap pînă în picioare de praf de puşcă, şi roşu de sînge.

— Sire, spuse el, mi se cere să depun armele. E ordinul regelui ?

— Da, răspunse Ludovic al XVI-lea. Predaţi armele gărzii naţionale. Nu vreau ca viteji de talia dumneavoastră să piară.

Durler plecă capul, scoase un suspin şi ieşi. Dar la uşă spuse că nu se va supune decît pe baza unui ordin scris.

Atunci regele luă o hîrtie şi scrise :

Regele ordonă elveţienilor să depună armele şi să se retragă în cazarme.

Aceste cuvinte fură repetate în încăperi, pe coridoare şi pe scările castelului Tuileries.

Deoarece acest ordin readusese un oarecare calm în Adunare, preşedintele agită clopoţelul.

— Să deliberăm, spuse el.

Dar un reprezentant se ridică și atrase atenția că un articol din Constituție interzice deliberările în prezența regelui.

— E adevărat, spuse Ludovic al XVI-lea, dar unde să ne ducem ?

— Sire, spuse președintele, vă putem oferi loja ziarului *Le Logographe*, care e goală, deoarece ziarul și-a încetat apariția.

— E bine, spuse regele, sîntem gata să ne ducem.

— Ușieri, strigă Vergniaud, conduceți-l pe rege în loja ziarului *Logographe*.

Ușierii se grăbiră să se conformeze.

Pentru a ieși, regele, regina și familia regală parcurseră în sens invers drumul pe care veniseră și se regăsiră în coridor.

— Dar ce e pe jos ? întrebă regina. S-ar spune că este sînge.

Ușierii nu-i răspunseră.

Foarte ciudat : petele erau tot mai multe și mai mari pe măsură ce grupul se apropia de loja destinată familiei regale.

Pentru a o scuti pe regină de acest spectacol, regele grăbi pasul și, deschizînd el însuși ușa, spuse :

— Intrați, doamnă.

Regina se avîntă, dar, punînd piciorul pe pragul ușii, scoase un țipăt de groază și, cu mîinile la ochi, se dădu înapoi.

Prezența petelor de sînge se explica : un cadavru era depus acolo.

— Uite ! spuse regele cu același ton cu care spusese : „Uite, e capul bietului Mandat !“ — Uite ! e cadavrul bietului conte de Charny !

Era într-adevăr trupul contelui, pe care deputații îl smulseseră din mîinile asasinilor și dăduseră ordin să fie dus în loja ziarului *Logographe*, nebănuind că peste zece minute va fi instalată acolo familia regală.

Cadavrul fu luat și familia regală intră. Regina se opuse intenției de a se spăla și șterge podeaua complet acoperită de sînge și se așeză prima.

— Oh ! murmură ea, Charny ! Charny ! De ce sîngele meu nu curge aici, pînă la ultima picătură, pentru a se amesteca pe veci cu al tău !...

Suna de ora trei după-amiază.

Capitolul 58

DE LA ORA TREI PÎNĂ LA ȘASE DUPĂ-AMIAZA

Am părăsit palatul în momentul cînd, după ce vestibulul din mijloc fusese cucerit și garda elveţiană respinsă din treaptă în treaptă pînă în apartamentele regelui, un glas răsună prin camere și coridoare strigînd :

— Ordin gărzii elveţiene să depună armele !

Probabil că prezenta carte este ultima pe care o vom scrie despre această epocă atît de agitată. Pe măsură ce povestirea noastră înaintează, părăsim deci terenul pe care l-am parcurs, pentru a nu ne mai întoarce acolo niciodată. Este ceea ce ne îndrituiește să așternem sub ochii cititorilor, în toate amănuntele sale, această zi excepţională. Sîntem cu atît mai îndreptăţiţi să procedăm așa, cu cît o facem fără vreo părere preconcepută, fără ură și fără părtinire.

Cititorul a intrat în curtea palatului pe urmele marsiliezilor. L-a urmat pe Billot în mijlocul flăcărilor și fumului, și l-a văzut urcînd cu Pitou — spectru însîngerat sculat din mijlocul morţilor — fiecare treaptă a scării în susul căruia i-am părăsit.

Începînd din acest moment, palatul Tuileries era cucerit.

Cine este geniul întunecat care a stat în fruntea acestei victorii ?

Mînia poporului, se va răspunde.

Da, fără îndoială. Dar cine a condus această mînie ?

Omul pe care abia l-am pomenit, acel ofiţer prusac încălecat pe un cal mic, negru — alături de gigantul Santerre și de uriașul cal flamand al acestuia — alsacianul Westermann.

Cine era acest om care, asemenea fulgerului, se făcea vizibil doar în mijlocul furtunii ? Numele lui este Westermann, omul apusului [1]. El apare, într-adevăr, cînd soarele monarhiei apune pentru a nu mai răsări niciodată.

Cine l-a născocit ? Cine l-a ghicit ? Cine a fost intermediarul între el și Dumnezeu ? Cine l-a completat pe Santerre cu Westermann ? Nimeni altul decît Danton.

Unde s-a dus teribilul tribun să-l caute pe acest învingător ? Într-o cloacă, într-o mocirlă, într-o închisoare : la Saint-Lazare.

Westermann era acuzat — să ne înțelegem bine : acuzat, nu dovedit — de a fi falsificat bonuri de tezaur și se găsea în arest preventiv.

Pentru acțiunea din 10 august Danton avea nevoie de un om care n-ar putea da înapoi, pentru că, dînd înapoi, s-ar așeza singur la stîlpul infamiei.

Danton îl urmărea cu mare atenție pe misteriosul prizonier. În ziua și în ceasul cînd a avut nevoie de el, a sfărîmat cu mîna sa puternică lanțuri și zăvoare, spunîndu-i prizonierului : „Vino !“

Revoluția, cum am mai spus, constă nu numai în a pune deasupra ceea ce se află dedesubt, ci mai mult în a pune în libertate pe captivi și în închisoare pe oamenii liberi. Nu numai pe oamenii liberi, ci și pe puternicii pămîntului, pe nobili, pe prinți, pe regi !

Încă din ajun Danton semănase vînt. Nu mai avea de ce să se îngrijoreze, fiind sigur că va culege furtună.

Vîntul a fost Westermann, iar furtuna Santerre, această gigantică personificare a poporului.

Santerre abia s-a arătat în ziua aceea. Westermann a făcut totul, a fost peste tot.

Westermann a fost cel care a condus mișcarea de jonțiune a mahalalelor Saint-Marceau și Saint-Antoine la Pont-Neuf ; Westermann, călare pe calul său mic și negru, a fost cel care a apărut în fruntea armatei sub portița de la Carrousel ; același Westermann a venit să izbească cu mînerul sabiei sale în poarta castelului Tuile-

[1] Westermann : nume compus din cuvintele germane *West* = apus și *Mann* = om. (N.T.).

ries, ca și cum ar fi vorba să ceară să i se deschidă poarta cazărmii unui regiment la capătul unui marș.

Am văzut cum s-a deschis această poartă, cum garda elveţiană şi-a făcut datoria cu eroism, cum a bătut în retragere fără să fugă, cum a fost nimicită fără să fie învinsă. I-am urmărit pe elveţieni treaptă cu treaptă, pe scara acoperită de morţii lor. Să-i urmărim acum pas cu pas pe elveţieni în Tuileries, pe care-l vor acoperi curînd cu cadavrele lor.

În momentul cînd s-a aflat că regele a părăsit palatul, cei două-trei sute de nobili care veniseră să moară alături de rege s-au adunat în sala gărzii personale a reginei, să se sfătuiască dacă, regele nemaifiind acolo să moară împreună cu ei, cum se angajase în mod solemn, ei mai sînt datori să moară fără el.

Atunci hotărîră, deoarece regele se dusese la Adunarea Naţională, să se ducă şi ei acolo şi să i se alăture.

I-au adunat pe toţi soldaţii elveţieni pe care i-au putut găsi, încă vreo douăzeci de soldaţi ai gărzii naţionale şi, în număr de aproape cinci sute, au coborît spre grădină.

Trecerea era închisă de un grilaj. Au vrut să-i spargă lacătul, dar acesta rezistă. Cei mai puternici au început să-l zgîlţîie cu o bară şi reuşiră să-l sfărîme.

Deschizătura lăsa loc de trecere trupei, dar numai unul cîte unul. Se aflau la treizeci de paşi de batalioanele rînduite lîngă grilajul podului Royal.

Primii care au ieşit prin trecerea îngustă au fost doi soldaţi elveţieni. Amîndoi au fost ucişi înainte de a fi apucat să facă patru paşi. Toţi ceilalţi au trecut peste cadavrele lor.

Trupa fu ciuruită de focul puştilor. Deoarece elveţienii, cu uniformele lor strălucitoare, ofereau o ţintă mai uşoară, gloanţele se îndreptau de predilecţie spre ei. Pentru doi nobili ucişi şi unul rănit căzură şaizeci pînă la şaptezeci de elveţieni. Cei doi nobili ucişi erau domnii de Carteja şi de Clermont d'Amboise cel rănit era domnul de Viomesnil.

Mergînd spre Adunarea Naţională, trecură prin faţa unui corp de gardă lipit de terasa de pe malul apei şi

postat sub pomi. Văzîndu-i, garda ieşi, deschise focul asupra elveţienilor, dintre care căzură alţi opt sau zece.

Restul coloanei, care în aproape optzeci de paşi pierduse optzeci de oameni, se îndreptă spre scara Feuillants.

Domnul de Choiseul îi văzu de departe. Alergă spre ei cu sabia în mînă, sub focurile tunurilor de pe podul Royal şi de pe podul turnant, şi încercă să-i regrupeze.

— La Adunarea Naţională ! strigă el.

Şi, crezîndu-se urmat de cei patru sute de oameni care mai rămăseseră, se avîntă pe coridoare şi pe scara care ducea în sala de şedinţe.

Pe ultima treaptă îl întîlni pe Merlin.

— Ce faceţi aici cu sabia în mînă, pentru numele lui Dumnezeu ? îl întrebă deputatul.

Domnul de Choiseul privi în jur : era singur.

— Puneţi-vă sabia în teacă şi duceţi-vă la rege, spuse Merlin. V-am văzut numai eu, nu v-a văzut deci nimeni.

Ce se întîmplase cu trupa de care se credea urmat domnul de Choiseul ? Loviturile de tun şi focurile de armă o făcuseră să se rotească în jurul ei ca un vîrtej de frunze uscate, şi o urmăriseră pe terasa Orangerie. De acolo, fugarii se avîntară spre piaţa Ludovic al XV-lea, îndreptîndu-se spre Depozitul de Mobilă, ajungînd în cele din urmă pe bulevarde sau pe Champs-Elysées.

Domnul de Viomesnil, împreună cu opt sau zece nobili şi cinci elveţieni se refugiară în clădirea ambasadei Veneţiei din strada Saint-Florentin, a cărei poartă o găsiră deschisă. Aceştia erau salvaţi !

Restul coloanei încercă să ajungă pe Champs-Elysées. Dar două lovituri de tun cu mitralii porniră de la piciorul statuii lui Ludovic al XV-lea şi rupseră coloana în trei tronsoane : unul fugi pe bulevard şi se ciocni cu jandarmeria, care sosea cu batalionul capucinilor.

Fugarii se crezură salvaţi. Domnul de Villiers însuşi, fost aghiotant de jandarmerie, alergă cu braţele deschise spre unul din călăreţi, strigînd : „Ajutor, prieteni !“

Călăreţul scoase un pistol din oblînc şi îi zbură creierii.

Văzînd aceasta, treizeci de elveţieni şi un gentilom, fost paj al regelui, se repeziră în palatul Marinei. Aici se întrebară, ce ar trebui să facă.

Cei treizeci de elvețieni erau de părere să se predea și, văzînd că apar opt „pantalonari", își predară armele strigînd : „Trăiască națiunea !"

— Ah ! trădătorii, ziseră pantalonarii, vă predați fiindcă vă vedeți prinși ? Strigați „Trăiască națiunea !" crezînd că acest strigăt vă va salva ? Nu, nici o îndurare !

Și doi elvețieni cad deodată, unul lovit de o suliță, celălalt de un glonte. Capetele le sînt tăiate imediat și înfipte în vîrful unei sulițe.

Furioși din cauza morții celor doi camarazi, elvețienii își reiau puștile și trag toți deodată.

Șapte din opt răsculați cad morți sau răniți.

Elvețienii se reped atunci, vrînd să fugă pe poarta mare, și se pomenesc față-n față cu gura unui tun. Dau înapoi. Tunul înaintează. Toți se grupează într-un colț al curții. Tunul se rotește, îndreaptă gura spre ei și trage !

Douăzeci și trei sînt uciși din douăzeci și opt.

Aproape în același timp și în momentul cînd fumul îi orbește pe cei care trăseseră, se deschide poarta din spatele celor cinci elvețieni și al fostului paj al regelui care scăpaseră cu viață. Toți șase se reped pe această poartă, care se închide în urma lor. Patrioții nu observară acest soi de trapă englezească care îi răpise pe supraviețuitori. Ei cred că i-au ucis pe toți și se îndepărtează, tîrîndu-și tunul în strigăte de triumf.

Al doilea tronson era alcătuit din vreo sută de soldați și de gentilomi și era comandat de domnul Forestier de Saint-Venant. Împresurat din toate părțile la intrarea în Champs-Elysées, comandantul vru cel puțin să-și vîndă scump pielea. Șarjă de trei ori, cu înverșunare, în fruntea celor treizeci de oameni ai săi avînd baionetele la armă, un întreg batalion masat la picioarele statuii. Pierdu în aceste șarje cincisprezece oameni. Cu ceilalți cincisprezece încercă să treacă printr-un luminiș și să ajungă pe Champs-Elysées. O salvă de muschete îi ucise trei oameni. Ceilalți șapte se risipiră, dar fură urmăriți și trecuți prin sabie de către jandarmi.

Domnul de Saint-Venant era pe punctul de a-și găsi un refugiu în „Café des Ambassadeurs", cînd un jandarm își porni calul în galop, trecu șanțul care desparte locul de plimbare de partea carosabilă și zdrobi dintr-un foc de pistol șalele nefericitului comandant.

Cel de-al treilea tronson, format din șaizeci de oameni, ajunse pînă pe Champs-Elysées și se îndreptă spre Courbevoie, datorită acelui instinct care îi face pe porumbei să se îndrepte spre porumbar, oile spre stînă : la Courbevoie se aflau cazărmile.

Încercuiți de jandarmeria călare și de mulțime, furâ duși la primărie, unde se spera că vor fi la adăpost. Însă două sau trei mii de furioși îngrămădiți în piața Grève îi smulseră de sub escortă și îi masacrară.

Un tînăr gentilom, cavalerul Charles d'Antichamp, fugea din palat prin strada Echelle, cu cîte un pistol în fiecare mînă. Doi oameni încearcă să-l oprească. Îi ucide pe amîndoi. Mulțimea puse mîna pe el și-l tîrî pînă în piața Grève, pentru a-l executa în mod solemn.

Dar, spre norocul lui, mulțimea uită să-l percheziționeze. În locul celor două pistoale inutile, pe care le-a aruncat, îi rămase un cuțit. Îl deschide în buzunar, așteptînd prilejul de a se folosi de el. În momentul cînd ajunge în piața primăriei, tocmai sînt masacrați cei șaizeci de elvețieni aduși acolo. Acest spectacol îi distruge pe cei care-l păzesc. Îi ucide din două lovituri de cuțit pe cei mai apropiați, se strecoară ca un șarpe în mulțime și dispare.

Cei o sută de oameni care l-au condus pe rege la Adunarea Națională și care, refugiați la Feuillants, au fost dezarmați acolo ; cei cinci sute a căror poveste am istorisit-o mai sus ; cîțiva fugari solitari, ca domnul Charles d'Antichamp, pe care l-am văzut salvîndu-se de la moarte cu atîta noroc sînt singurii care au părăsit castelul.

Toți ceilalți au fost uciși sub vestibul, pe scări, pe palier, sau au fost masacrați fie în apartamente, fie în capelă. Interiorul palatului Tuileries este presărat cu mormanele celor nouă sute de cadavre de elvețieni sau de nobili.

Capitolul 59

DE LA ORA ŞASE DUPĂ-AMIAZĂ LA NOUĂ SEARA

Poporul a intrat în castel aşa cum se intră în vizuina unei fiare sălbatice. Îşi trăda sentimentele strigînd : „Moarte lupului ! Moarte lupoaicei ! Moarte puiului de lup !"

Dacă i-ar fi întîlnit pe rege, pe regină sau pe delfin, este sigur că ar fi tăiat fără şovăire, convins că face dreptate, trei capete dintr-o singură lovitură. Să mărturisim : ar fi fost o fericire pentru ele !

În lipsa celor pe care-i urmăreau cu strigătele lor, a celor pe care-i căutau chiar şi în dulapuri, în dosul tapiseriilor, pînă şi în paturi, învingătorii au fost nevoiţi să se răzbune pe orice, pe lucruri ca şi pe oameni. Uciseră şi sfărîmară, cu aceeaşi cruzime impasibilă, zidurile în interiorul cărora fuseseră hotărîte „Noaptea Sfîntului Bartolomeu" şi masacrul din Champ-de-Mars, care cereau înspăimîntătoare răzbunări.

După cum se vede, nu vrem să scoatem poporul basma curată : dimpotrivă, îl prezentăm aşa cum e, murdar de noroi şi de sînge. Ne grăbim totuşi s-o spunem : învingătorii ieşiră din palat cu mîinile înroşite, dar goale [1].

Peltier, care nu poate fi acuzat de părtinire în favoarea patrioţilor, povesteşte că un negustor de vinuri, pe nume Maillet, a adus la Adunare o sută şaptezeci şi trei de ludovici de aur găsiţi asupra unui preot ucis în castel ; că douăzeci şi cinci de răsculaţi au adus tot acolo un cufăr plin cu vesela regelui ; că un combatant a aruncat pe biroul preşedintelui o cruce a ordinului Saint-Louis, un altul a depus în acelaşi loc ceasul unui membru al gărzii elveţiene şi, pe rînd, alţi oameni din popor au depus un sul de asignate, un sac cu bani, bijuterii, diamante, în cele din urmă o casetă aparţinînd reginei şi conţinînd o mie cinci sute de ludovici.

---

[1] Vom vedea mai tîrziu, în *Istoria Revoluţiei de la 10 august*, că două sute de oameni au fost împuşcaţi de popor pentru furt. (N. A.)

Noi nu linguşim poporul, îl ştim ca cel mai nerecunoscător, capricios, nestatornic dintre toţi stăpînii : vom istorisi deci crimele, dar şi virtuţile sale.

În acea zi a fost sîngeros, şi-a înroşit mîinile cu mare plăcere. În acea zi au fost aruncaţi de vii pe ferestre nenumăraţi nobilii. Soldaţi elveţieni, morţi sau muribunzi, au fost spintecaţi pe scările palatului. Au fost smulse inimi din piepturi şi stoarse între mîini ca nişte bureţi. Capete au fost tăiate şi purtate în vîrful sulițelor. În acea zi poporul — care se considera dezonorat să fure un ceas sau o decoraţie Saint-Louis — şi-a dăruit toate bucuriile întunecate ale răzbunării şi cruzimii.

Şi totuşi, în mijlocul acestui masacru al oamenilor vii, în mijlocul acestei profanări a celor morţi, poporul, ca un leu sătul, a cruţat uneori.

Doamnele de Tarente, de la Roche-Aymon, de Ginestous şi domnişoara Pauline de Tourzel rămăseseră la Tuileries, părăsite de regină. Se aflau chiar în camera Mariei-Antoaneta. După ce castelul fusese cucerit, auzeau vaietele muribunzilor, ameninţările învingătorilor, paşi grăbiţi care se apropiau de ele ameninţători, neîndurători.

Doamna de Tarente s-a dus să deschidă uşa.

— Intraţi, le spune, nu sîntem decît femei.

Învingătorii intrară cu puştile încă fumegînde, cu săbiile încă pline de sînge.

Femeile căzură în genunchi.

Numindu-le consiliere ale doamnei Veto, confidente ale austriecei, ucigaşii ridicară cuţitele, cînd un om cu barbă lungă, trimis de Pétion, strigă din pragul uşii :

— Cruţaţi femeile. Nu dezonoraţi naţiunea !

Şi au fost cruţate.

Doamna Campan, căreia regina îi spusese : „Aşteaptă-mă, mă voi înapoia sau voi trimite să te caute să vii la mine... Dumnezeu ştie unde !", doamna Campan aştepta în camera ei, ca regina să se înapoieze sau să trimită după ea.

Povesteşte ea însăşi că îşi pierduse cumpătul în mijlocul îngrozitorului vacarm şi, nevăzîndu-şi sora, ascunsă după o perdea sau ghemuită după o mobilă, a coborît repede, crezînd că o va găsi într-o cameră de la mezanin. Dar

acolo a văzut doar două jupînese şi un fel de uriaş care era servitorul reginei.

Oricît de tulburată era, doamna Campan înţelese, văzîndu-l, că pe el îl păştea primejdia, şi nu pe ea.

— Fugi, nefericitule, fugi dar ! Slugile sînt departe... Fugi, cît mai e încă timp ! strigă ea.

El încerca să se ridice şi recădea, strigînd cu vocea plîngăreaţă :

— Vai, nu pot, sînt mort de frică !

Pe cînd rostea aceste cuvinte apăru în prag un grup de oameni beţi, furioşi, mînjiţi de sînge. Se aruncară asupră-i, sfîrtecîndu-l.

Doamna Campan şi cele două femei fugiră pe o mică scară de serviciu. Unii dintre asasini, văzînd că cele trei femei vor să le scape, se repeziră în urma lor şi le ajunseră curînd.

În genunchi, cele două jupînese apucaseră tăişul săbiilor asasinilor în mîinile lor, implorîndu-i să le cruţe viaţa.

Oprită din goana sa în capul scării, doamna Campan simţi o mînă furioasă înfigîndu-i-se în spate pentru a o prinde de îmbrăcăminte. Vedea, ca un fulger de moarte, tăişul unei săbii strălucind deasupra capului. În sfîrşit, cîntărea acea scurtă clipă care desparte viaţa de veşnicie şi care, oricît de scurtă ar fi, cuprinde totuşi o întreagă lume de amintiri, cînd, din josul scării, se auzi un glas poruncitor care întreba :

— Ce faceţi acolo sus ?

— Cum ? Ce-i ? răspunse ucigaşul.

— Nu se ucid femei, înţelegi ? răsună glasul de jos.

Doamna Campan era în genunchi. Sabia sta ridicată deasupra capului ei.

— Ridică-te, ticăloaso ! ii spuse călăul. Naţiunea te iartă !

Ce făcea în acest timp regele în loja ziarului *Logographe ?*

Regelui îi era foame şi cerea să i se aducă cina.

I s-a adus pîine, vin, un pui, carne rece şi fructe.

Ca toţi prinţii Casei de Bourbon, ca şi Henric al IV-lea şi Ludovic al XIV-lea, regele era un mare mîncău. Îndărătul emoţiilor sufletului, arareori trădate de obrazul său

cu trăsături moi, vegheau fără încetare cele două mari nevoi ale trupului : somnul şi foamea. L-am văzut obligat să doarmă la palat, îl vedem obligat să mănînce la Adunare.

Regele rupse pîinea şi tăie puiul ca la o partidă de vînătoare, fără să se sinchisească cîtuşi de puţin de ochii care-l priveau.

Printre aceşti ochi se aflau doi care ardeau, neputînd plînge : erau ai reginei.

Ea refuzase totul. O hrănea disperarea. I se părea că ar fi putut sta şi trăi aici o veşnicie, asemenea florilor de pe morminte, cu picioarele în sîngele scump al lui Charny, fără altă hrană decît aceea pe care o primea de la moarte.

Suferise mult de la întoarcerea din Varennes, suferise mult în captivitatea de la Tuileries. Suferise mult în această noapte şi în această zi care era pe sfîrşite, dar poate suferise mai puţin decît acum, cînd îl privea pe rege mîncînd !

Şi totuşi, situaţia era destul de gravă pentru a-i tăia pofta de mîncare oricărui alt om în afară de Ludovic al XVI-lea.

Adunarea, unde regele venise să caute protecţie, ar fi avut nevoie ea însăşi de apărare. Nu-şi ascundea deloc slăbiciunea.

Dimineaţa voise să împiedice masacrarea lui Suleau, şi nu reuşise. La ora două voise să împiedice masacrarea gărzii elveţiene, şi nu reuşise. Acum era ea însăşi ameninţată de o mulţime scoasă din răbdări care striga : „Decăderea din drepturi ! Decăderea din drepturi !“

O comisie se adună pe loc. Vergniaud, care făcea şi el parte din ea, îi transmise lui Guadet preşedinţia, pentru ca puterea să rămînă în mîinile Girondei.

Deliberarea delegaţilor fu scurtă. Se deliberă oarecum în ecoul răsunător al împuşcăturilor şi al tunului.

Vergniaud a fost acela care a luat pana şi a redactat actul de suspendare provizorie a regalităţii. S-a întors în Adunare, mohorît şi abătut, fără a încerca să-şi ascundă nici tristeţea, nici descurajarea. Pentru că dădea regelui ultima mărturie a respectului său faţă de regalitate şi oaspetelui ultima mărturie a respectului pentru ospitalitate.

— *Domnilor,* spuse, *vin să vă prezint, în numele comisiei extraordinare, o măsură foarte aspră. Dar, ca să adoptaţi pe loc această măsură, mă adresez durerii de care sînteţi pătrunşi pentru ca să apreciaţi cît este de important pentru binele patriei s-o adoptaţi imediat.*

Adunarea Naţională, considerînd că primejdiile care ameninţă patria au atins punctul culminant; că relele de care suferă ţara derivă în principal din neîncrederea pe care o inspiră comportarea şefului puterii executive, într-un război întreprins în numele său împotriva Constituţiei şi a independenţei naţionale; că această neîncredere a trezit în toate partidele din ţară dorinţa de a revoca autoritatea încredinţată lui Ludovic al XVI-lea;

Considerînd că, totuşi, corpul legislativ nu vrea să-şi mărească propria-i autoritate prin nici o uzurpare şi că nu-şi poate împăca jurămîntul depus pe Constituţie cu voinţa neclintită de a salva libertatea decît făcînd apel la suveranitatea poporului,

Decretează următoarele:

Poporul francez este chemat să formeze o Convenţie naţională.

Şeful puterii executive este suspendat provizoriu din funcţiile sale. Un decret va fi propus în cursul zilei pentru numirea unui preceptor al prinţului regal.

Plata listei civile va fi suspendată.

Regele şi familia regală vor locui în incinta corpului legislativ pînă cînd liniştea va fi restabilită în Paris.

Departamentul va lua măsuri în vederea pregătirii palatului Luxembourg ca reşedinţă, sub paza cetăţenilor.

Regele ascultă acest decret cu impasibilitatea-i obişnuită. Apoi, aplecîndu-se în afara lojii şi adresîndu-se lui Vergniaud, cînd acesta reveni să-şi ia locul de preşedinte, îi spuse:

— Ştiţi că ceea ce aţi făcut acum nu e tocmai constituţional.

— Este adevărat, Sire, a răspuns Vergniaud. Este însă singurul mijloc de a vă salva viaţa. Dacă nu le dăm decăderea din drepturi, vă vor lua capul!

Regele făcu o mişcare din buze şi din umeri care însemna: „E posibil!", şi-şi reluă locul.

Tocmai atunci pendula de deasupra capului său începu să sune. Regele numără fiecare bătaie. Apoi, cînd se stinse ultima, zise :

— E ora nouă.

Decretul Adunării hotăra ca regele şi familia regală să locuiască în incinta corpului legislativ pînă cînd liniştea va fi restabilită în Paris.

La ora nouă se prezentară chestorii sălii, invitîndu-l pe rege şi pe regină în locuinţa provizorie pregătită pentru ei.

Regele făcu semn cu mîna că cere o clipă de răgaz. Într-adevăr, Adunarea se ocupa în momentul acela de un lucru care nu era lipsit de interes pentru el : numirea unor noi miniştri : la Război, la Interne, la Finanţe. Erau miniştrii izgoniţi de rege : Roland, Clavières şi Servan.

Rămîneau Justiţia, Marina şi Afacerile externe. Danton fu numit la Justiţie, Monge la Marină, Lebrun la Afacerile externe.

După ce ultimul ministru a fost numit, regele zise :

— Să mergem.

Şi, ridicîndu-se, ieşi primul.

Regina îl urmă. Nu mîncase şi nu băuse nici măcar un pahar cu apă de la ieşirea din Tuileries.

Madame Elisabeth, delfinul, Madame Royale, doamna de Lamballe şi doamna de Tourzel formară cortegiul.

Apartamentul pregătit pentru rege era situat la etajul superior al vechii mînăstiri a ordinului Feuillants. Era locuit de arhivarul Camus şi se compunea din patru încăperi.

În prima, care nu era propriu-zis decît o anticameră, s-au oprit slujitorii rămaşi credincioşi regelui în nenorocire, prinţul de Poix, baronul d'Aubier, domnii de Saint-Pardon, de Goguelat, de Chamillé şi Hue.

Regele îşi rezervă cea de-a doua cameră. Cea de a treia îi fu oferită reginei. Era singura tapetată. Intrînd, Maria-Antoaneta se aruncă pe pat, muşcînd sulul de căpătîi, pradă unei dureri alături de care durerea osînditului tras pe roată pare un fleac.

Cei doi copii rămaseră cu ea.

Ce-a de-a patra încăpere, oricît de strîmtă era, rămase pentru Madame Elisabeth, doamnele de Lamballe şi de Tourzel, care se instalară cum putură.

Reginei îi lipsea totul : bani, pentru că i se luase punga şi ceasul în tumultul care se produsese la uşa Adunării ; lenjerie, pentru că e de înţeles că nu îşi luase nimic de la Tuileries. Se împrumută cu douăzeci şi cinci de ludovici de la sora doamnei Campan şi trimise să i se aducă lenjerie de la ambasada Angliei.

Seara, la lumina torţelor, Adunarea proclamă pe străzile Parisului decretele date în timpul zilei.

Capitolul 60

DE LA ORA NOUĂ SEARA PÎNĂ LA MIEZUL NOPŢII

Aceste torţe, trecînd prin faţa pieţei Carrousel, pe strada Saint-Honoré şi pe cheiuri, luminau o privelişte foarte tristă !

Numărul morţilor căzuţi din rîndurile poporului era considerabil mai mare decît cel al nobililor şi elveţienilor.

Vedeţi ce spune autorul *Istoriei revoluţiei din 10 august,* acelaşi Peltier, oricît de regalist ar fi fost :

Ziua de 10 august a costat omenirea în jur de şapte sute de soldaţi şi douăzeci şi doi de ofiţeri, douăzeci de soldaţi ai gărzii naţionale regaliste, cinci sute de federaţi, trei comandanţi ai trupelor naţionale, patruzeci de jandarmi, peste o sută de persoane din serviciile regelui, două sute de oameni ucişi pentru furt [1], *cei nouă cetăţeni masacraţi la Feuillants, domnul de Clermont d'Amboise, şi aproximativ* trei mii de oameni din popor, *ucişi în piaţa Carrousel, în grădina Tuileries, sau în piaţa Ludovic al XV-lea : în total, în jur de patru mii şase sute de oameni !*

[1] Această justiţie populară am văzut-o repetîndu-se, faţă de hoţi, cu prilejul evenimentelor din 1830 şi 1848. (N. A.)

Şi e de înţeles : am văzut măsurile pregătitoare luate pentru fortificarea palatului Tuileries. Garda elveţiană trăsese îndeobşte adăpostită în spatele unor ziduri rezistente. Asediatorii în schimb nu avuseseră decît piepturile lor pentru a se apăra de lovituri.

Au pierit deci trei mii cinci sute de răsculaţi, *fără a-i mai socoti pe cei două sute de hoţi !* Ceea ce presupune aproape tot atîţia răniţi. Istoricul revoluţiei din 10 august nu vorbeşte decît de morţi.

Mulţi dintre aceşti trei mii cinci sute de oameni — să zicem jumătate — erau oameni căsătoriţi, bieţi taţi de familie pe care mizeria de neîndurat îi împinsese la luptă cu prima armă care le căzuse în mînă, sau chiar fără armă, şi care, pentru a se duce la moarte, îşi părăsiseră în cocioabele lor copiii înfometaţi, soţiile deznădăjduite.

Moartea şi-au găsit-o fie în piaţa Carrousel, acolo unde a început lupta, fie în apartamentele castelului, unde a continuat, fie în grădina Tuilleries, unde s-a încheiat.

De la ora trei după-amiază pînă la nouă seara au fost ridicaţi în grabă şi zvîrliţi în cimitirul Madeleine toţi soldaţii care purtau o uniformă.

În ce priveşte cadavrele oamenilor din popor, lucrurile s-au petrecut altfel : erau adunate în cărucioare şi duse în suburbiile lor. Aproape toţi proveneau din suburbiile Saint-Antoine şi Saint-Marceau. Acolo — mai ales în piaţa Bastiliei, a Arsenalului, în piaţa Maubert şi a Panteonului — au fost expuşi, unul lîngă altul.

De fiece dată cînd una din aceste căruţe sinistre, trecînd anevoie şi lăsînd în urmă o dîră de sînge, intra într-una din suburbii, mulţimea de mame, soţii, surori, copii o înconjurau cu groază de moarte [1], apoi, pe măsură ce morţii erau recunoscuţi de către cei în viaţă, izbucneau ţipete, ameninţări, plînsete. Se proferau blesteme nemaiauzite şi necunoscute care, înălţîndu-se ca un stol de păsări de noapte prevestitoare de rău, băteau din aripi în întuneric şi zburau, gemînd, către funestul palat Tuileries. Toate acestea planau, ca cetele de corbi, deasupra cîmpurilor de bătălie, asupra regelui, reginei, asupra Curţii, asupra camarilei austriece care o înconjura, asupra

[1] Vezi Michelet, adevăratul, singurul istoric al poporului (N. A.)

nobililor care o sfătuiau. Unii își promiteau răzbunare în viitor — și și-au dăruit-o la 2 septembrie și la 21 ianuarie. Alții luau în mîini o suliță, o sabie, o pușcă și, îmbătați de sîngele pe care abia îl băuseră din priviri, se înapoiau în Paris să ucidă... Să ucidă, pe cine ? Tot ce mai rămăsese din acești elvețieni, din acești nobili, din această Curte ! Să ucidă pe rege și pe regină dacă i-ar găsi !

Degeaba li se spunea : „Dar ucigînd pe rege și pe regină veți lăsa copii orfani ! Ucigîndu-i pe nobili, veți lăsa în urma lor văduve, surori îndoliate !“ Soțiile, surorile, copiii răspundeau : „Dar și noi sîntem orfani, și noi sîntem surori îndoliate, și noi sîntem văduve !“ Și, cu inima împovărată de durere, se duceau la Adunare, se duceau la Abație și, izbindu-și capul de porți, strigau : „Răzbunare ! Răzbunare !“

Palatul Tuileries oferea o priveliște înspăimîntătoare. Însîngerat, fumegînd, părăsit de toți în afară de cadavre și de trei sau patru posturi de sentinele care vegheau ca, sub pretextul recunoașterii morților lor, musafiri nepoftiți să nu vină să jefuiască această sărmană reședință regală, cu ușile sfărîmate, cu geamurile sparte. Se afla cîte un post sub fiecare vestibul, la piciorul fiecărei scări.

Postul de sentinele de la pavilionul orologiului, adică de la scara cea mare, era comandat de un tînăr căpitan din garda națională căruia întregul dezastru din jur îi inspira fără îndoială — dacă am judeca după expresia fizionomiei sale la vederea cărucioarelor cu cadavre care, într-un fel, erau transportate sub președinția sa — o nemărginită milă, dar care nu părea să fi avut asupra nevoilor sale trupești o influență mai mare decît avuse asupra celor ale regelui ; căci, către ora unsprezece din noapte, era preocupat să-și satisfacă imensa poftă de mîncare pe seama unei pîini pe care o strîngea sub brațul său stîng, iar cu cuțitul din mîna dreaptă tăia neîncetat felii mari pe care le vîra într-o gură a cărei mărime o puteai măsura după dimensiunea bucății de pîine pe care era destinată să o primească.

Rezemat de una dintre coloanele vestibulului, privea trecînd, aidoma unor fantome, această procesiune tăcută

de mame, soții și fiice care veneau să caute, la lumina torțelor așezate din loc în loc, și să-i ceară craterului stins să le înapoieze cadavrele taților, bărbaților sau fiilor lor.

Deodată, la vederea unui fel de umbră pe jumătate acoperită de un văl, tînărul căpitan tresări.

— Doamna contesă de Charny ! murmură el.

Umbra trecu fără să audă, fără să se oprească.

Tînărul căpitan făcu un semn locotenentului său, care se apropie.

— Désiré, iată o biată femeie, o cunoștință a domnului Gilbert, care vine, fără îndoială, să-și caute soțul printre morți. Trebuie s-o urmez pentru cazul cînd ar avea nevoie de informații sau ajutor. Îți las comanda ! Veghează ca pentru doi !

— Drace ! răspunse locotenentul pe care căpitanul îl strigase cu prenumele de Désiré — căruia îi vom adăuga numele de Maniquet — cucoana ta are aerul unei aristocrate trufașe.

— Pentru că asta este, o aristocrată ! răspunse căpitanul. E o contesă.

— Bine, du-te. Voi veghea pentru amîndoi.

Contesa de Charny trecuse de primul colț al scării cînd căpitanul, desprinzîndu-se de coloana de care se sprijinise, începu să o urmărească la o distanță respectuoasă de vreo cincisprezece pași. Nu se înșelase. Sărmana Andrée își căuta soțul, numai că nu îl căuta cu emoția neliniștită a îndoielii, ci cu convingerea sumbră a deznădejdii.

Cînd, trezindu-se în plină bucurie și fericire, la ecoul evenimentelor din Paris, Charny venise palid dar hotărît și-i spusese soției sale :

— Draga mea Andrée, regele Franței e în pericol de moarte și are nevoie de toți sprijinitorii săi. Ce trebuie să fac ?

Andrée răspunsese :

— Dragul meu Olivier, du-te unde te cheamă datoria și, dacă e nevoie, mori pentru rege.

— Dar tu ? întrebase Charny.

— O! continuase Andrée, nu fi îngrijorat pentru mine! Cum n-am trăit decît prin tine, Dumnezeu îmi va îngădui fără îndoială să mor cu tine.

Şi, din acel moment, totul fusese stabilit între aceste suflete mari. Nu schimbară nici un cuvînt în plus. Cerură să fie aduşi caii de poştă şi plecară. După cinci ore descinseră în casa din strada Coq-Héron.

Şi, cum am văzut — în clipa cînd Gilbert, bazîndu-se pe influenţa sa, se pregătea să-i scrie contelui să se înapoieze la Paris — Charny, în uniformă de ofiţer de marină, se prezentase la regină. De la această oră, o ştim, nu o mai părăsise.

Andrée rămăsese singură, în rugăciuni, împreună cu cameristele ei. Îi venise la un moment dat ideea să imite devotamentul soţului şi să se ducă să-şi solicite din nou locul lîngă regină. Dar îi lipsi curajul.

Ziua de 9 trecu pentru ea în mari nelinişti, fără să-i aducă însă nimic concret. În ziua de 10, către ora nouă dimineaţa, auzi răsunînd primele lovituri de tun. La două după-amiază, ecoul salvelor se stinse.

Poporul era învingător sau învins? S-a informat: poporul era învingător!

Ce se întîmplase cu Charny în această înspăimîntătoare luptă? Cum îl cunoştea, era sigură că avusese o parte activă la bătălie. A continuat să se informeze şi a aflat că aproape întreaga gardă elveţiană fusese decimată, dar că aproape toţi nobilii reuşiseră să se salveze.

Aşteptă.

Charny putea să se înapoieze deghizat într-un fel oarecare. Poate era nevoit să fugă neîntîrziat. Au fost înhămaţi caii la trăsură, şi acolo şi-au mîncat ovăzul.

Caii şi trăsura îşi aşteptau stăpînul, dar Andrée ştia prea bine că orice primejdie l-ar ameninţa, stăpînul n-ar pleca fără ea.

Puse să se deschidă porţile, pentru ca nimic să nu întîrzie fuga lui Charny, dacă acesta ar fi vrut să fugă. Iar ea continua să aştepte.

Orele treceau.

„Dacă e ascuns pe undeva, îşi spunea Andrée, nu va ieşi decît la noapte... Să aşteptăm noaptea!“

Noaptea a venit, dar Charny n-a apărut.

În august, noaptea vine tîrziu. Abia către ora zece Andrée pierdu orice speranţă. Îşi aruncă un văl pe cap şi ieşi.

Întîlni de-a lungul drumului grupuri de femei frîngîndu-şi mîinile, grupuri de bărbaţi strigînd :

— Răzbunare !

Trecu prin mijlocul unora şi al celorlalţi. Durerea unora şi mînia celorlalţi o ocrotiră. Dealtfel, în această seară, pe bărbaţi îi urmărea dorul de răzbunare şi nu pe femei.

În acea seară femeile plîngeau de o parte şi de alta.

Andrée ajunse la Carrousel. Auzi proclamarea decretelor Adunării Naţionale. Regele şi regina se găseau sub protecţia Adunării Naţionale, iată tot ce înţelese.

Văzu îndepărtîndu-se două sau trei cărucioare şi întrebă ce transportau. I se păruse că erau cadavre adunate din piaţa Carrousel şi din curtea palatului. Abia acolo ajunseseră cei ce ridicau morţii.

Andrée îşi spuse că Charny nu luptase nici în piaţa Carrousel şi nici în curtea palatului. Mai mult ca sigur se bătuse în faţa uşii regelui sau a reginei. Străbătu de aceea curtea palatului, traversă vestibulul cel mare şi urcă scara.

În momentul acela o zări, o recunoscu şi o urmă Pitou care, în calitatea sa de căpitan, comanda postul de pază din vestibulul cel mare.

Capitolul 61

VĂDUVA

Este cu neputinţă să-şi închipuie cineva starea de devastare în care se afla castelul Tuileries.

Sîngele curgea din camere şi se rostogolea ca o cascadă de-a lungul scărilor. În apartamente mai erau încă pe jos cîteva cadavre.

Andrée făcu ce făceau și ceilalți. Luă o torță și trecu cu ea de la cadavru la cadavru. Și, tot căutînd, se îndreptă spre apartamentele reginei și ale regelui. Pitou o urma necontenit. Acolo, ca și în celelalte încăperi, căută zadarnic. Păru nehotărîtă o clipă, nemaiștiind unde să se ducă.

Pitou îi văzu descumpănirea și, apropiindu-se de ea, îi zise :

— Vai ! n-am îndoieli despre ceea ce caută doamna contesă.

Andrée se întoarse.

— Poate doamna contesă are nevoie de mine ?

— Domnul Pitou ! zise Andrée.

— Pentru a vă fi de folos, doamnă !

— Ah, da, da, zice Andrée, am mare nevoie de dumneavoastră ! Apoi, apropiindu-se de el și luîndu-i mîinile :

— Știți cumva ce s-a întîmplat cu contele de Charny ?

— Nu, doamnă, răspunse Pitou, dar vă pot ajuta să-l căutați.

— Există cineva, reluă Andrée, care ne-ar putea spune cu siguranță dacă e viu sau mort, și, mort sau viu, unde se află.

— Cine e, doamnă contesă ? întrebă Pitou.

— Regina, murmură Andrée.

— Știți unde se află regina ! zise Pitou.

— La Adunare, cred, și mai am o speranță : că domnul de Charny se află acolo împreună cu ea.

— Oh ! da, da, zise Pitou prinzînd speranță, nu pentru sine ci pentru văduvă. Vreți să mergeți acolo, la Adunare ?

— Dar dacă nu mi se permite să intru ?...

— Mă oblig eu să fac să vi se deschidă ușa.

— Atunci, să mergem !

Andrée zvîrli torța departe de ea, cu riscul de a da foc parchetului și, în consecință, palatului. Dar ce mai conta Tuileries față de această profundă disperare ? Atît de profundă, încît nici nu mai avea lacrimi !

Andrée cunoștea interiorul castelului, pentru că locuise în el. O luă pe o mică scară de serviciu, care cobora la mezanin și de acolo în vestibulul cel mare, astfel încît

Pitou se întoarse la postul de pază de la Orologiu fără a mai trece din nou prin toate acele apartamente însîngerate.

Maniquet făcea bine de strajă.

— Ei bine, ce-i cu contesa ta ? zise el.

— Speră să-şi regăsească soţul la Adunare. Ne ducem într-acolo.

Apoi, murmurînd :

— Întrucît ar fi posibil să-l găsim pe conte, dar lipsit de viaţă, trimite-mi la poarta Feuillants patru băieţi voinici pe care să mă pot bizui în apărarea unui cadavru de aristocrat, ca şi cînd ar fi un cadavru de patriot.

— În regulă. Du-te cu contesa ta ! Vei avea oamenii.

Andrée aştepta în picioare la poarta grădinii unde se afla o sentinelă. Fiindcă Pitou fusese cel care fixase acest post, în chip firesc sentinela îl lăsă să treacă.

Grădina Tuileries era luminată de lampioane care fuseseră aprinse din loc în loc, în special pe soclurile statuilor.

Cum noaptea era aproape la fel de caldă ca şi ziua şi o briză nocturnă abia dacă mişca frunzele copacilor, lumina lampioanelor se înălţa aproape nemişcată, asemănătoare unei vîlvătăi, şi lumina pînă departe — nu numai părţile deschise ale grădinii şi cultivate cu flori, dar chiar şi pe sub arbori — cadavrele risipite din loc în loc.

Dar Andrée era atît de convinsă că va avea veşti despre soţul ei numai la Adunare, încît mergea acum fără să privească nici la dreapta, nici la stînga.

Aşa ajunseră la Feuillants.

Familia regală părăsise Adunarea de o oră şi, aşa cum am văzut, se dusese acasă, adică în apartamentul provizoriu care-i fusese pregătit.

Pentru a ajunge pînă la familia regală trebuiau depăşite două obstacole : întîi sentinelele care vegheau afară ; apoi nobilii care vegheau înăuntru.

Pitou, căpitan al gărzii naţionale, comandînd postul de pază de la Tuileries, cunoştea parola şi avea, în consecinţă, posibilitatea de a o conduce pe Andrée pînă în anticamera nobililor.

De acolo, Andrée era aceea care trebuia să izbutească să fie introdusă la regină.

Cunoaștem cum era împărțit apartamentul ocupat de familia regală. Am vorbit despre disperarea reginei. Am arătat cum, intrînd în această mică încăpere tapetată cu verde, ea se aruncase pe pat, mușcînd în hohote de plîns sulul de la căpătîi.

Desigur, aceea care pierdea un tron, libertatea, poate viața, pierdea destul pentru a nu mai fi întrebată de cauza deznădejdii ei și pentru ca nimeni să nu mai caute, îndărătul acestei mari umilințe, ce altă durere, mai puternică încă, îi umplea ochii de lacrimi și inima de suspine !

Dintr-un sentiment de respect pe care-l inspira această durere nemărginită, regina fusese lăsată singură în primele clipe.

Regina auzi cum se deschide și se închide ușa de la camera ei care dădea înspre cea a regelui, dar nu se mișcă deloc. Auzi pași apropiindu-se de patul ei și rămase cu capul cufundat în pernă. Sări însă deodată ca și cum un șarpe ar fi mușcat-o de inimă.

Un glas foarte cunoscut pronunțase acest singur cuvînt : „Doamnă !"

— Andrée ! exclamă Maria-Antoaneta ridicîndu-se într-un cot. Ce vreți de la mine ?

— Cer, doamnă, ceea ce Dumnezeu îi cerea lui Cain cînd îl întrebă : „Ce ai făcut, Cain, cu fratele tău ?"

— Cu deosebirea că, zise regina, Cain își ucisese fratele, pe cînd eu... Ah ! eu mi-aș fi dat nu numai viața, dar zece vieți, dacă le-aș fi avut, pentru a o salva pe *a lui* !

Andrée se clătină, o sudoare rece îi acoperi fruntea. Dinții îi clănțăneau.

— A fost deci ucis ? întrebă ea făcînd un efort suprem.

Regina o privi pe Andrée.

— Credeți oare că îmi plîng coroana ? zise ea.

Apoi, arătîndu-i picioarele însîngerate :

— Credeți oare că dacă acest sînge ar fi al meu, nu mi-aș fi spălat picioarele ?

Andrée se făcu albă la față.

— Știți, așadar, unde îi e trupul ? întrebă contesa.

— Să fiu lăsată să ies și vă voi conduce acolo, răspunse regina.

— Vă voi aștepta pe scară, doamnă, zise Andrée.

Și ieși.

Pitou aștepta la ușă.

— Domnule Pitou, zise Andrée, una dintre prietenele mele mă va conduce la locul unde se află trupul domnului de Charny. Este una din doamnele de onoare ale reginei. Mă poate însoți ?

— Știți că dacă iese, răspunse Pitou, sînt obligat să o readuc de unde a ieșit ?

— O veți aduce înapoi, spuse Andrée.

— Bine.

Apoi, întorcîndu-se spre sentinelă :

— Camarade, o doamnă a reginei va ieși pentru a merge cu noi să caute trupul unui brav ofițer a cărui văduvă este doamna. Răspund de ea cu trupul și cu capul.

— E în regulă, căpitane, răspunse sentinela.

În același timp se deschise ușa anticamerei și apăru regina, cu chipul acoperit de un văl. Coborîră scara, regina mergînd înainte, Andrée și Pitou urmînd-o.

În cele din urmă, după o ședință de douăzeci și șapte de ore, Adunarea evacuase sala.

Această sală imensă era — după ce timp de douăzeci și șapte de ore se acumulaseră în ea atîtea evenimente și aîta agitație zgomotoasă — multă, goală și întunecoasă ca un mormînt.

— Puțină lumină ! zise regina.

Pitou ridică de jos o torță stinsă, o reaprinse de la un felinar și o dădu reginei, care-și reluă mersul.

Trecînd prin fața ușii de la intrare, Maria-Antoaneta indică ușa cu torța ce o avea în mînă.

— Iată ușa unde a fost ucis.

Andrée nu răspunse. Părea o stafie care-și urmează evocatoarea. Ajunsă în coridor, regina își aplecă torța spre parchet.

— Iată-i sîngele.

Andrée nu scoase o vorbă.

Regina se îndreptă direct spre un fel de cămăruță aflată în fața lojei ziarului *Le Logographe*, deschise ușa și, luminînd cămăruța cu torța, zise :

— Iată-i trupul !

Tot fără să vorbească, Andrée intră în cămăruță, se așeză pe podea și, cu un ultim efort, trase pe genunchi capul lui Olivier.

— Mulțumesc, doamnă, zise ea, asta-i tot ce aveam să vă cer.

— Dar eu, doamnă, spuse regina, am a vă cere altceva.

— Ziceți.

— Mă veți ierta ?

Se făcu o clipă de tăcere, ca și cum Andrée ar fi șovăit.

— Da, zise ea în cele din urmă ; căci mîine voi fi lîngă el !

Regina trase de la piept o foarfecă de aur pe care o ascunsese cum se ascunde un pumnal, în scopul de a te folosi de el împotriva ta însăți într-un moment de mare primejdie.

— Atunci... zise ea aproape implorînd cînd întinse foarfecele spre Andrée.

Andrée luă foarfeca, tăie o buclă din părul cadavrului și-i înapoie reginei foarfeca și bucla.

Regina prinse mîna contesei și o sărută. Andrée scoase un strigăt, trase mîna, ca și cum buzele Mariei-Antoaneta ar fi fost un fier roșu.

— Ah ! murmură regina aruncînd o ultimă privire asupra cadavrului, cine ar putea spune care dintre noi două îl iubea mai mult ?...

— O, iubitul meu Olivier ! murmură la rîndul ei Andrée. Sper că cel puțin acum știi că eu sînt aceea care te iubea mai mult !

Regina se întoarse pe drumul spre camera sa, lăsînd-o pe Andrée împreună cu trupul soțului ei, asupra căruia cobora prin gratiile unei ferestruici o rază palidă de lună, ca privirea unui prieten.

Fără să știe cine era, Pitou o însoți pe Maria-Antoaneta pînă ce o văzu intrînd în camera ei. Apoi, eliberat de răspunderea față de sentinelă, ieși pe terasă, să vadă

dacă se aflau acolo cei patru oameni pe care-i ceruse lui Désiré Maniquet.

Cei patru oameni așteptau.

— Veniți, le zise Pitou.

Intrară.

Făcînd lumină cu torța pe care o luase din mîinile reginei, Pitou îi conduse pînă în cămăruța unde Andrée, la lumina razei prietene, așezată în același loc, privea fața palidă dar tot frumoasă a soțului său. Lumina torței o făcu pe contesă să-și ridice ochii.

— Ce doriți ? îi întrebă, ca și cum s-ar fi temut ca acești necunoscuți să nu vină să-i smulgă trupul mult iubit.

— Doamnă, zise Pitou, venim să luăm trupul domnului de Charny pentru a-l duce în strada Coq-Héron.

— Îmi jurați că veți face așa ? întrebă Andrée.

Pitou întinse mîna deasupra cadavrului, cu o demnitate de care nu l-ai fi crezut capabil.

— Vă jur, doamnă !

— Atunci, reluă Andrée, vă mulțumesc și mă voi ruga lui Dumnezeu în ultimele mele clipe, să vă ferească pe dumneavoastră și pe cei ce vă sînt dragi de suferințele de care mă copleșește...

Cei patru oameni luară cadavrul, îl culcară pe pușlile lor și, cu sabia scoasă, Pitou se așeză în fruntea cortegiului funebru.

Andrée merse alături, strîngînd mîna rece și țeapănă a contelui.

Ajunși în strada Coq-Héron, depuseră trupul pe patul contesei. Atunci, adresîndu-se celor patru oameni, Andrée le spuse :

— Primiți binecuvîntarea unei femei care mîine se va ruga lui Dumnezeu acolo sus pentru dumneavoastră.

Apoi, către Pitou :

— Domnule Pitou, vă datorez atît de mult încît nu v-aș putea răsplăti niciodată. M-aș mai putea bizui pe dumneavoastră pentru un ultim serviciu ?

— Porunciți, doamnă, zise Pitou.

— Căutați ca mîine, la ora opt dimineața, domnul doctor Gilbert să fie aici.

Pitou se înclină și ieși.

Pe cînd ieșea, își întoarse capul și o văzu pe Andrée îngenunchind în fața patului ca în fața unui altar.

În clipa cînd deschidea poarta dinspre stradă, orologiul bisericii Saint-Eustache suna ora trei.

Capitolul 62

CE VOIA ANDRÉE DE LA GILBERT

A doua zi, la ora opt fix, Gilbert bătea la poarta micii locuințe din strada Coq-Héron.

Mirat de cererea făcută de Pitou în numele contesei, Gilbert îi ceruse să-i povestească în toate amănuntele evenimentele din ajun. Apoi chizbuise îndelung.

În cele din urmă, dimineața, în momentul plecării de acasă, îl chemase pe Pitou, rugîndu-l să se ducă să-l ia pe Sébastien de la abatele Bérardier și să-l aducă în strada Coq-Héron.

Bătrînul portar, fusese pesemne prevenit de sosirea doctorului căci, recunoscîndu-l, îl introduse în salonul din fața dormitorului.

Andrée aștepta, îmbrăcată toată în negru.

Se vedea că nu dormise și nici nu plînsese din ajun. Obrazul îi era palid, ochiul uscat. Niciodată trăsăturile obrazului său, trăsături care dovedeau o voință dusă pînă la încăpățînare, nu fuseseră conturate cu atîta hotărîre. Ar fi fost greu de spus ce hotărîre luase această inimă de diamant : dar era ușor de văzut că luase una.

Observator priceput, medic filozof, Gilbert înțelese situația dintr-o privire. Salută și așteptă.

— Domnule Gilbert, zise Andrée, v-am rugat să veniți.

— Și vedeți, doamnă, am răspuns întocmai invitației dumneavoastră.

— V-am chemat pe dumneavoastră și nu pe altul, fiindcă voiam ca acela căruia îmi voi adresa rugămintea să nu aibă dreptul să mă refuze.

— Aveți dreptate, doamnă, poate nu în ce îmi veți cere, dar cu siguranță în ceea ce spuneți. Aveți dreptul să pretindeți totul de la mine, chiar și viața.

Andrée zîmbi cu amărăciune.

— Viața dumneavoastră, domnule, este una dintre acele existențe atît de prețioase omenirii, încît voi fi prima care să-i cer lui Dumnezeu să v-o dăruiască fericită și îndelungată. Căci e departe de mine gîndul de a o vă scurta... Dar recunoașteți că, pe cît viața dumneavoastră se găsește sub o influență fericită, pe atît există altele care par supuse unui astru nefast.

Gilbert tăcu.

— De pildă, a mea, reluă Andrée după o clipă de tăcere. Ce credeți despre a mea, domnule ?

Apoi, cum Gilbert își plecă ochii fără să răspundă :

— Lăsați-mă să vi-o reamintesc în două vorbe... Fiți liniștit, nu voi învinui pe nimeni !

Gilbert făcu un gest care voia să spună : „Vorbiți !"

— M-am născut săracă. Tatăl meu se ruinase înainte de a mă naște eu. Tinerețea mi-a fost tristă, retrasă, singuratică. Dumneavoastră l-ați cunoscut pe tatăl meu și cunoașteți mai bine ca oricine măsura afecțiunii sale pentru mine... Doi bărbați, dintre care unul ar fi trebuit să-mi rămînă necunoscut, și celălalt... străin, au avut asupra vieții mele o influență misterioasă și fatală, în care voința mea n-a avut nici un rol : unul a dispus de sufletul meu, celălalt de trupul meu. M-am trezit mamă, fără să am habar că am încetat să fiu fecioară. În acest eveniment cumplit era să-mi pierd afecțiunea singurei ființe care m-a iubit vreodată, fratele meu. M-am refugiat în ideea de a deveni mamă și de a fi iubită de copilul meu. Copilul mi-a fost răpit la o oră după naștere. M-am pomenit pe neașteptate soție fără soț, mamă fără copil !

Mă consola prietenia unei regine. Într-o zi, întîmplarea a așezat în aceeași trăsură în care ne aflam amîndouă un bărbat frumos, tînăr, viteaz. Fatalitatea a vrut ca eu, care nu iubisem niciodată pe nimeni, să-l iubesc. El o iubea pe regină ! Am devenit confidenta acestei dragoste. Cred, domnule Gilbert, că dumneavoastră, care ați iubit fără să fi fost iubit, veți putea înțelege cît am suferit.

Dar nu era de ajuns. A venit ziua în care regina îmi spuse: „Andrée, salvează-mi viața! Salvează-mi mai mult decît viața: salvează-mi onoarea!" Trebuia, rămînînd mai departe o străină pentru el, să devin soția bărbatului pe care-l iubeam de trei ani.

Am devenit soția lui. Am stat lîngă acest om cinci ani, văpaie în suflet, gheață în afară, statuie a cărei inimă ardea! Spuneți, căci sînteți medic, înțelegeți ce-a trebuit să îndure sufletul meu?... În sfîrșit, într-o zi de fericire nespusă devotamentul, tăcerea, abnegația mea l-au mișcat pe acest om. Îl iubeam de șapte ani fără să-l fi lăsat să bănuiască măcar dintr-o privire, cînd, deodată, a venit, fremătînd din tot trupul, să se arunce la picioarele mele, și să-mi spună: „Știu tot și te iubesc!"

Dumnezeu, care a vrut să mă răsplătească, a făcut ca în același timp în care îmi regăseam soțul, să-mi fi regăsit și copilul! Un an s-a scurs ca o singură zi, ca un ceas, ca un minut. Acest an a fost toată viața mea.

Acum patru zile a căzut trăsnetul la picioarele mele. Onoarea îi cerea să se înapoieze la Paris și să moară aici. Nu m-am împotrivit, n-am vărsat nici o lacrimă. Am plecat împreună cu el.

De-abia ajunși, m-a părăsit. În noaptea asta, l-am regăsit, mort!... E-aici, în această cameră...

Credeți că, după o asemenea viață, ar fi o dorință prea îndrăzneață din partea mea să vreau să dorm în același mormînt cu el? Credeți că ați putea refuza îndeplinirea rugăminții pe care urmează să v-o fac?

Domnule Gilbert, sînteți un medic iscusit, un chimist învățat, mi-ați făcut mult rău, aveți multe de ispășit... Ei bine, domnule Gilbert, dați-mi o otravă cu acțiune rapidă, și nu numai că vă voi ierta, dar voi și muri cu inima plină de recunoștință!

— Cum ați spus-o, doamnă, replică Gilbert, viața dumneavoastră a fost o încercare dureroasă, și această încercare, spre lauda dumneavoastră, ați îndurat-o ca un martir, cu noblețe, cu sfințenie!

Andrée făcu un ușor semn din cap care însemna: „Aștept".

— Acum îi spuneți călăului dumneavoastră : „Tu mi-ai făcut viața atroce ; dă-mi o moarte blîndă". Aveți dreptul să-i spuneți asta. Aveți dreptate să adăugați : „Vei face ceea ce spun, fiindcă n-ai dreptul să-mi refuzi nimic din ceea ce-ți cer..."

— Așadar, domnule ?...

— Tot mai cereți otravă, doamnă ?

— Vă implor să mi-o dați, prietene.

— Vă este atît de grea viața încît vă este cu neputință să o mai suportați ?

— Moartea este cea mai mare favoare pe care mi-o pot da oamenii, cea mai mare binefacere pe care mi-ar putea-o dărui Dumnezeu !

— Peste zece minute veți avea ceea ce-mi cereți, zise Gilbert.

Se înclină, făcînd un pas înapoi.

Andrée îi întinse mîna.

— Ah ! zise ea, într-o singură clipă îmi faceți mai mult bine decît răul ce mi l-ați făcut toată viața... Gilbert, fiți binecuvîntat !

Gilbert ieși.

La poartă îi găsi pe Sébastien și pe Pitou, care-l așteptau într-o trăsură.

— Sébastien ! zise doctorul scoțînd de la piept un flaconaș pe care îl purta atîrnat de un lanț de aur și care conținea o licoare de culoarea opalului. Vei da acest flacon, din partea mea, contesei de Charny.

— Cît timp pot sta la ea, tată ?

— Cît timp vei vrea.

— Și unde vă voi întîlni ?

— Te aștept aici.

Tînărul luă flaconul și intră. După un sfert de oră reapăru. Gilbert aruncă o privire iute asupra lui : aducea înapoi, neatins, flaconul.

— Ce-a spus ? a întrebat Gilbert.

— A spus : „Ah ! copilul meu, nu din mîna ta."

— Ce-a făcut ?

— A plîns.

— Atunci e salvată ! zise Gilbert. Vino, copilul meu.

Și îl îmbrățișă pe Sébastien poate cu mai multă căldură decît o făcuse vreodată pînă atunci.

În calculele sale Gilbert nu ținuse seama de Marat.

Opt zile mai tîrziu află că Andrée de Charny fusese arestată și dusă la închisoarea de la Abație.

Capitolul 63

ÎNCHISOAREA TEMPLE

Dar, înainte de a o urma pe Andrée în temnița unde avea să fie închisă ca suspectă, s-o urmăm pe Maria-Antoaneta acolo unde tocmai fusese dusă ca vinovată.

Am expus antagonismul dintre Adunare și Comună.

Adunarea, așa cum se întîmplă cu toate corpurile constituite, nu putuse merge în același pas cu indivizii. Dăduse avînt poporului pe calea deschisă de 10 august, apoi rămăsese în urmă.

Secțiunile improvizaseră faimosul Consiliu al Comunei, și acest Consiliu realizase de fapt ziua de 10 august, propovăduită de Adunare.

Adunarea îi acordase regelui azil, pe cînd Comuna n-ar fi fost deloc supărată dacă l-ar fi putut surprinde la Tuileries, sufoca între două saltele, strivi între două uși, împreună cu regina și cu delfinul, cu *lupoaica* și cu *puiul de lup,* cum li se zicea.

Adunarea zădărnicise acest proiect, a cărui reușită — oricît de infam era — ar fi fost, poate, un mare noroc.

Așadar, ocrotind regele, regina, delfinul, Curtea — Adunarea era regalistă. Decretînd că regele va locui la Luxembourg, adică într-un palat, Adunarea era regalistă.

Or, Comuna *revoluționară,* ca să ajungă la dictatură, trebuia să contracareze tot ce făcea Adunarea *regalistă.*

Adunarea acordase drept locuință regelui palatul Luxembourg. Comuna declară că ea nu-și poate asuma răspunderea pentru rege dacă acesta stă în palatul Luxembourg. Pivnițele Luxembourgu-ului, afirma cu certitudine Comuna, comunicau cu catacombele. Adunarea nu voia s-o rupă cu Comuna pentru un lucru atît de neînsemnat, așa că-i lăsă în grijă alegerea reședinței regale.

Comuna alese Le Temple.

Judecați și dumneavoastră dacă locul este bine ales!

Le Temple nu este, ca și Luxembourg, un palat legat prin pivnițele sale cu catacombele, prin zidurile sale cu cîmpia, formînd un unghi ascuțit cu palatul Tuileries și Primăria. Temple este o închisoare așezată sub ochii și la îndemîna Comunei. Ea n-are decît să întindă mîna ca să-i deschidă sau să-i închidă porțile. Este un vechi donjon izolat, căruia i s-a refăcut șanțul de apărare. Este un vechi turn scund, fortificat, întunecos și lugubru. Filip cel Frumos, adică regalitatea, a zdrobit aici evul mediu, care se revolta împotriva lui. Regalitatea se va întoarce aici, zdrobită de evul nou!

Cum o fi rămas turnul vechi, negru și trist în acest cartier foarte populat, ca o cucuvea în plin soare? Și tocmai în acest loc hotărîse Comuna să locuiască regele și familia sa.

În ziua de 13, seara, regele, regina, Madame Elisabeth, doamna de Lamballe, doamna de Tourzel, domnul Chemilly, valetul regelui și domnul Hue, valetul delfinului, fură transferați la Temple.

Comuna era atît de grăbită să-l mute pe rege în noua sa reședință, încît turnul nici nu era încă pregătit. Ca urmare, familia regală a fost introdusă în acea parte a clădirii, numită „palatul", în care locuia pe vremuri contele d'Artois cînd venea la Paris.

Întregul Paris părea cuprins de bucurie. Ce-i drept, muriseră trei mii cinci sute de cetățeni, dar regele, prietenul străinilor, marele dușman al revoluției, aliatul nobililor și al preoților, regele era prizonier!

Toate casele dimprejur erau iluminate. Se instalaseră lampioane pînă și pe crenelurile turnului.

Cînd Ludovic al XVI-lea coborî din trăsură, îl găsi pe Santerre călare, stînd la zece pași distanță de portieră. Doi slujbași municipali îl așteptau pe rege cu pălăria pe cap.

— Intrați, domnule! îi ziseră ei.

Regele intră și ceru să viziteze apartamentele, înșelîndu-se, firește, în ce privește viitoarea sa reședință. Funcționarii municipali schimbară între ei un zîmbet și,

fără să-i spună că plimbarea pe care o va face n-are nici un rost, fiindcă urma să locuiască în donjon, îl lăsară să-l viziteze cameră cu cameră.

Regele stabilea împărțirea apartamentului său, iar funcționarii municipali se bucurau din plin de această eroare, care avea să se transforme curînd în amărăciune.

La ora zece se servi cina. În timpul mesei, Manuel stătu în picioare lîngă rege. Nu mai era un servitor gata să asculte : era un temnicer, un supraveghetor, un stăpîn !

Presupuneți două ordine contradictorii : unul dat de rege, celălalt de Manuel. Ordinul lui Manuel era cel care ar fi fost executat. De aici începea cu adevărat captivitatea.

La ora zece toți se află în sufrageria palatului, la unsprezece în salonul palatului. Regele este *încă* sau crede că mai *este* rege. Nu știe ce se întîmplă.

La ora unsprezece, unul dintre comisarii Comunei vine să dea ordin celor doi valeți, Hue și Chemilly, să ia puțina lenjerie pe care o au și să-l urmeze.

— Unde să vă urmăm ? întrebară cei doi valeți.

— La reședința de noapte a stăpînilor *voștri*, răspunse delegatul. Palatul nu e decît reședința de zi.

Regele, regina și delfinul nu mai erau stăpîni decît ai valeților lor.

La poarta palatului găsiră un funcționar municipal care mergea înainte cu un felinar. Îl urmară. La lumina slabă a felinarului și mulțumită iluminației care începea să se stingă, domnul Hue încerca să recunoască viitoarea locuință a regelui. Nu vedea înaintea lui decît donjonul întunecat, ridicîndu-se în aer ca un uriaș de granit pe fruntea căruia strălucea o comoară de foc.

— Dumnezeule ! zise valetul oprindu-se. Nu cumva ne duceți în acest turn ?

— Întocmai ! răspunse delegatul municipal. Ehei ! Vremea palatelor a trecut ! Vei vedea cum sînt găzduiți asasinii poporului.

Spunînd aceste cuvinte, omul cu felinarul se lovi de primele trepte ale unei scări în spirală.

Valeții voiau să se oprească la primul etaj, dar omul cu felinarul își continuă drumul. În cele din urmă, la al doilea etaj, se opri, o luă pe coridor situat la dreapta

scării și deschise ușa unei încăperi din dreapta coridorului. O singură fereastră lumina această cameră. Trei sau patru scaune, o masă și un pat prost formau întregul mobilier.

— Care dintre voi doi e servitorul regelui ? întrebă funcționarul municipal.

— Eu sînt valetul său, zise domnul Chemilly.

— Valet sau servitor e tot un drac.

Apoi, arătîndu-i patul, adăugă :

— Aici va dormi stăpînul tău.

Și omul cu felinarul aruncă pe un scaun o pătură și două cearșafuri, aprinse de la felinar două lumînări aflate pe cămin și-i lăsă singuri pe cei doi valeți.

Se duceau să pregătească apartamentul reginei, situat la primul etaj.

Domnii Hue și Chemilly se priviră uluiți. În ochii lor plini de lacrimi stăruiau încă splendorile reședințelor regale. Nici măcar într-o închisoare nu-l azvîrleau pe rege — îl instalau într-o magherniță !

Cercetară încăperea.

Patul era într-un alcov fără perdele. O împletitură veche de răchită, rezemată de perete, indica o măsură luată chipurile împotriva ploșnițelor — măsură insuficientă, cra lesne de văzut. Nu se lăsară totuși năpădiți de sită și începură să curețe pe cît posibil camera și patul.

Pe cînd unul mătura și celălalt ștergea praful, intră regele.

— Vai ! Sire, ziseră într-un glas, ce infamie !

Regele rămase neclintit. Era tărie sufletească, era indiferență ? Aruncă o privire în jur, dar nu scoase o vorbă.

Cum peretele era tapetat cu gravuri și cum unele dintre ele erau obscene, le smulse.

— Nu vreau să cadă sub ochii fiicei mele asemenea lucruri.

Apoi, odată patul făcut, regele se culcă și adormi tot atît de liniștit ca și cînd s-ar fi aflat la Tuileries — poate mai liniștit !

Cu siguranță că, dacă la această oră i s-ar fi acordat o rentă de treizeci de mii de livre, o casă la țară cu o forjă, o bibliotecă cu cărți de călătorii, o capelă unde să

asculte liturghia şi un capelan să i-o spună, un parc de zece pogoane, unde să poată trăl la adăpost de oricare intrigă, înconjurat de regină, de delfin, de Madame Royale, adică — în cuvinte mai dulci — de soţia şi de copiii săi, regele ar fi fost omul cel mai fericit din regatul său.

Alta era situaţia cu regina.

Dacă mîndra leoaică n-a urlat la vederea cuştii sale, aceasta s-a datorat faptului că în sufletul ei stăruia o durere atît de atroce, încît o făcea să devină oarbă şi insensibilă la tot ce o înconjura.

Apartamentul ei se compunea din patru încăperi : o anticameră reţinută de prinţesa de Lamballe, o cameră unde se instală regina, o cămăruţă cedată doamnei de Tourzel şi o a doua în care se instalară Madame Elisabeth şi cei doi copii. Totul era aici mai curat decît la rege.

Dealtfel, ca şi cînd i-ar fi fost ruşine de vicleşugul folosit faţă de rege, Manuel anunţă că arhitectul Comunei, cetăţeanul Pallory — acelaşi care fusese însărcinat cu dărîmarea Bastiliei — va veni să se înţeleagă cu regele spre a face cît mai confortabilă viitoarea locuinţă a familiei regale.

Acum, pe cînd Andrée aşază în mormînt trupul soţului iubit ; pe cînd Manuel instalează la Temple pe rege şi familia regală ; pe cînd dulgherul înalţă ghilotina în piaţa Carrousel, cîmp de victorie care se va transforma în piaţa Grève, să aruncăm o privire înăuntrul primăriei, unde am mai intrat de două sau de trei ori, şi să ne facem o părere despre puterea care a înlocuit-o recent pe cea a unor Bailly sau La Fayette şi care, substituindu-se Adunării Legislative, tinde să pună mina pe dictatură.

Să cunoaştem oamenii, ei ne vor da explicaţia faptelor.

În seara de 10 august cînd, bineînţeles, totul era terminat ; cînd zgomotul tunului se potolise ; cînd zgomotul împuşcăturilor se stinsese ; cînd nu se mai făcea altceva decît se asasina, o ceată de oameni beţi şi zdrenţăroşi l-au adus pe braţe în mijlocul consiliului Comunei pe omul tenebrelor, bufniţa cu pleoapele clipind, profetul plebei, pe *divinul* Marat. El se lăsă dus : nu mai avea de ce să se teamă. Victoria era sigură şi terenul pregătit pentru lupi, vulturi şi corbi.

Îl numeau *învingătorul de la 10 august* pe el, pe care l-au prins în clipa în care-şi scotea capul prin răsuflătoarea pivniţei sale ! Îl încununaseră cu lauri, iar el, ca şi Cezar, şi-a păstrat cu naivitate coroana pe frunte. Cum am spus, cetăţenii veniră şi-l aruncară pe zeul Marat în mijlocul Comunei.

Şi totuşi, Marat nu făcea deloc parte din Comună, nu fusese numit membru. El fusese adus. Şi acolo rămase.

I s-a pus la dispoziţie — special pentru el — o lojă de ziarist. Numai că, în loc ca ziaristul să fie la mîna Comunei, cum se afla ziarul *Le Logographe* la mîna Adunării, Comuna a fost aceea care intră sub gheara, sub laba lui Marat.

Priviţi cum i se supune această semeaţă Comună, de care ascultă Adunarea ! Iată una dintre primele hotărîri pe care le ia :

De acum înainte, maşinile de tipărit aparţinînd corupătorilor regalişti vor fi confiscate şi atribuite tipografilor patrioţi.

În dimineaţa zilei cînd urma să fie emis decretul, Marat începe să-l aplice : se duce la imprimeria regală, trăşte o maşină de tipărit la el acasă şi cară, în saci, toate caracterele de literă care-i convin. Nu e oare primul dintre tipografii patrioţi ?

Adunarea se înspăimîntase de masacrele din ziua de 10 august. Fusese neputincioasă să le împiedice : au fost masacraţi oameni în curtea Adunării, pe coridoare, în faţa porţii.

Danton spusese :

— Unde începe acţiunea justiţiei, acolo trebuie să înceteze răzbunarea populară. Îmi iau angajamentul în faţa Adunării să apăr oamenii care se află în incinta sa. Voi merge în fruntea lor. Voi răspunde de ei.

Danton spusese aceste vorbe înainte ca Marat să fi ajuns la Comună. Din clipa în care Marat ajunse la Comună, nu mai răspunse de nimic.

În faţa şarpelui, leul începu să meargă pe căi piezişe ; încerca să se transforme în vulpe.

Lacroix, acest fost ofiţer, acest deputat cu constituţie de atlet, unul din cele o sută de braţe ale lui Danton, se urcă la tribună şi ceru ca însuşi Santerre, comandantul gărzii naţionale — omul căruia chiar şi regaliştii îi recunosc, sub obrazul său aspru, o inimă miloasă — să numească o Curte marţială care să-i judece fără întrerupere pe elveţieni, ofiţeri şi soldaţi.

Iată care era ideea lui Lacroix, sau mai degrabă a lui Danton :

Această Curte marţială să fie formată din oameni care luptaseră ; oamenii care luptaseră erau oameni de curaj ; or, oamenii de curaj apreciază şi respectă curajul. Dealtfel, prin însuşi faptul că erau învingători, le-ar fi fost silă să-i condamne pe învinşi.

Nu i-am văzut oare pe aceşti învingători beţi de sînge, doritori de masacru, cruţînd femeile, ocrotindu-le, însoţindu-le ?

O curte marţială aleasă dintre federaţii bretoni sau marsilieZi, pe scurt dintre învingători, ar fi însemnat salvarea prizonierilor. Şi dovada că era o măsură de clemenţă e faptul că a fost respinsă de Comună.

Marat prefera masacrul ; s-ar fi terminat mai repede. El cerea capete, alte capete, şi iarăşi capete. Cifra cerută de el, în loc să scadă, sporea mereu. La început au fost cincizeci de mii de capete, apoi o sută de mii, apoi două sute de mii, în cele din urmă a cerut *două sute şaptezeci şi trei de mii*.

De ce această socoteală stranie, această fracţie ciudată ? I-ar fi fost greu lui însuşi să dea un răspuns. Marat cerea masacrul, iată tot. Şi masacrul se organizează.

Iată de ce Danton nici nu mai pune piciorul la Comună, fiind absorbit de munca sa de ministru. Cel puţin aşa spune.

Ce face Comuna ? Trimite delegaţii la Adunare.

În ziua de 16 se succed la bară trei delegaţi. În 17, o nouă delegaţie se prezintă şi declară : „Poporul e dezgustat văzînd că nu e răzbunat. Temeţi-vă să nu-şi facă singur dreptate ! În această seară, la miezul nopţii, va suna clopotul de alarmă. E necesar un tribunal criminal la Tuileries, un judecător de fiecare secţiune. Ludovic

al XVI-lea și Maria-Antoaneta voiau sînge. Să-l vadă curînd pe al celor care-i urmează orbește !"

Această îndrăzneală, această presiune stîrnește mînia a doi oameni : iacobinul Choudieu și dantonistul Thuriot.

— Cei care vin să ceară aici masacrul, spuse Choudieu, nu sînt deloc prietenii poporului, sînt doar niște linguși-tori. Ei doresc o nouă inchiziție. Mă voi opune pînă la moarte !

— Vreți să dezonorați revoluția ! exclamă Thuriot. Revoluția nu este numai a Franței, ea aparține omenirii întregi !

După petiții urmează amenințări.

Intră, la rîndul lor, reprezentanții secțiilor și spun :

— Dacă pînă în două-trei ore directorul juriului nu este numit și jurații nu sînt în situația de a acționa, mari nenorociri se vor petrece în Paris.

La această ultimă amenințare Adunarea fu obligată să se supună. Ea votă crearea unui tribunal extraordinar.

Cererea fusese făcută în ziua de 17. În 19, tribunalul era creat. În 20 se instala și condamna la moarte un regalist. În seara de 21, condamnatul din ajun era execu-tat în piața Carrousel, la lumina torțelor.

Dealtfel, efectul acestei prime execuții a fost înspăi-mîntător. Atît de îngrozitor, încît însuși gîdele n-a putut să-i reziste. În clipa cînd arăta poporului capul acestui prim condamnat, care urma să deschidă o cale atît de largă căruțelor funebre, călăul scoase un strigăt, lăsă capul să se rostogolească pe caldarîm și căzu pe spate.

Ajutoarele sale îl ridicară de jos : murise !

Capitolul 64

REVOLUȚIA SÎNGEROASĂ

Revoluția din 1789, adică cea a unor oameni ca Necker, Sieyès și Bailly, se terminase în 1790. Cea a unor oameni ca Barnave, Mirabeau și La Fayette se încheie

în 1792. Marea revoluție, revoluția sîngeroasă, revoluția celor ca Danton, Marat, Robespierre începuse.

Alipind numele acestor din urmă trei persoane, nu vrem să le contopim într-o singură și aceeași apreciere. Dimpotrivă, ei reprezintă în ochii noștri, prin individualitatea lor net distinctă, cele trei fețe ale celor trei ani care se vor scurge.

Danton se va întrupa în 1792, Marat în 1792 ; Robespierre în 1794.

Dealtfel, evenimentele se precipită. Să vedem mai întîi evenimentele, ca apoi să examinăm mijloacele prin care Adunarea Națională și Comuna căută să le prevină sau să le accelereze. Mai mult încă, iată-ne aproape intrați în istorie : cu cîteva excepții, toți eroii cărții noastre s-au prăbușit în furtuna revoluționară.

Ce-au devenit cei trei frați Charny : Georges, Isidore și Olivier ? Au murit. Ce-au devenit regina și Andrée ? Sînt prizoniere. Ce devine La Fayette ? E fugar.

Printr-un ordin de zi dat la 17 august, La Fayette chemase armata să mărșăluiască asupra Parisului, să restabilească acolo Constituția, să anuleze urmările zilei de 10 august și să-l restaureze pe rege.

Omul loial, La Fayette, își pierduse capul ca și ceilalți. Ceea ce voia să facă însemna să-i aducă pe prusaci și pe austrieci de-a dreptul la Paris. Armata l-a respins din instinct, așa cum peste opt luni avea să-l respingă pe Dumouriez.

Istoria ar fi alăturat numele celor doi oameni — vrem să spunem înlănțuit — dacă La Fayette, detestat de regină, n-ar fi avut fericirea să fie arestat de austrieci și trimis la Olmütz : captivitatea face să-i fie uitată dezertarea.

În ziua de 18, La Fayette a trecut frontiera.

În 21, acești dușmani ai Franței, acești aliați ai regalității împotriva cărora a fost făcut 10 august și împotriva cărora urma să se facă 2 septembrie ; acești austrieci pe care Maria-Antoaneta îi chema în ajutor în acea noapte senină, cînd luna trecînd prin ferestrele dormitorului reginei își revărsa lumina pe patul ei, acești austrieci asediază Longwy.

După douăzeci şi patru de ore de bombardament, Longwy se predă.

În ajunul acestei capitulări, în celălalt capăt al Franţei Vandeea se răscula. Pretextul acestei răscoale era obligativitatea prestării jurămîntului ecleziastic.

Pentru a face faţă acestor evenimente, Adunarea îl numi pe Dumouriez comandant al armatei din răsărit şi decretă arestarea lui La Fayette. Ea hotărî ca de îndată ce oraşul Longwy va intra din nou sub autoritatea naţiunii franceze, toate casele, cu excepţia caselor naţionale, să fie distruse, să fie rase de pe suprafaţa pămîntului. Adunarea emise o lege prin care izgonea din teritoriu pe orice preot care n-a depus jurămînt ; autoriza percheziţii domiciliare ; confisca şi scotea în vînzare toate bunurile emigranţilor.

Ce făcea în acest timp Comuna ?

Am spus cine-i era oracolul : Marat.

Comuna ghilotina în piaţa Carrousel. I se dădea zilnic cîte un cap. Era cam puţin. Dar, într-o broşură apărută la sfîrşitul lui august, membrii tribunalului explică munca uriaşă ce şi-au asumat-o pentru a obţine acest rezultat, oricît de puţin satisfăcător ar fi fost. E-adevărat că broşura este semnată : Fouquier-Tinville [1].

Priviţi apoi la ce visează Comuna. Vom asista curînd la realizarea acestui vis. Proiectul şi-l expune în seara zilei de 23. Către miezul nopţii se prezintă la Adunarea Naţională o delegaţie a Comunei, urmată de o mulţime strînsă din pleava suburbiilor şi a halelor.

Ce cerea ? Ca prizonierii din Orléans să fie aduşi la Paris, pentru a fi supuşi acolo supliciului. Or, prizonierii din Orléans nu sînt încă judecaţi. Fiţi liniştiţi, e o formalitate de care Comuna se va lipsi uşor.

Sergent, artistul ei, este cel care regizează. A mai pus în scenă procesiunea cînd se declarase că patria este în primejdie, şi ştiţi dacă a reuşit au ba.

De data asta, Sergent se va întrece pe sine.

---

[1] Antoine-Quentin Fouquier-Tinville (1746—1795), acuzator public al tribunalului revoluţionar în perioada dictaturii iacobine. A fost ghilotinat la rîndul său după lovitura contrarevoluţionară din 9 thermidor 1795. (N. T.)

Era vorba să umple de doliu, de dorință de răzbunare, de pornire ucigașă sufletele tuturor celor care pierduseră la 10 august o ființă care le era dragă.

În fața ghilotinei care funcționa în piața Carrousel, el ridică, în mijlocul marelui bazin de la Tuileries, o piramidă gigantică, acoperită toată cu serj negru. Pe fiecare latură sînt amintite masacrele imputate regaliștilor: masacrul de la Nancy, masacrul de la Nîmes, masacrul de la Montauban, masacrul de la Champ-de-Mars.

Ghilotina spunea: „Ucid!", piramida răspundea: „Ucide!"

În seara zilei de duminică 27 august, la cinci zile după izbucnirea insurecției din Vandeea, organizată de preoțime, la patru zile după capitularea orașului Longwy, pe care generalul Clerfayt îl luase în stăpînire în numele regelui Ludovic al XVI-lea — se puse în mișcare procesiunea de ispășire, pentru a profita de măreția misterioasă pe care întunericul o aruncă asupra tuturor lucrurilor.

În față înaintau, în mijlocul norilor de mirodenii arse de-a lungul întregului drum de parcurs, văduvele și orfanele de la 10 august, drapate în rochii albe, cu talia strînsă în centuri negre, ducînd într-o arcă construită după modelul arcei antice, petiția care fusese dictată de doamna Roland și scrisă de domnișoara de Kéralio pe altarul patriei, ale cărei pagini însîngerate fuseseră găsite risipite pe Champ-de-Mars, și care cerea încă din 17 iulie 1791 proclamarea republicii.

Urmau apoi gigantice sarcofage negre, făcîndu-se aluzie la acele căruțe cu două roți care erau încărcate în seara de 10 august la Tuileries și îndreptate spre suburbii gemînd sub greutatea cadavrelor, apoi flamuri de doliu și de răzbunare, cerînd moarte pentru moarte, venea apoi Legea, statuie uriașă încinsă cu paloșul justiției. Ea era urmată de judecătorii tribunalelor, în fruntea cărora pășea tribunalul revoluționar de la 10 august, acela care se scuza că nu face să cadă decît un singur cap pe zi.

Sosea apoi Comuna, mama însîngerată a acestui tribunal însîngeros, ducînd în rîndurile sale statuia Libertății, de aceeași înălțime cu cea a Legii. În cele din urmă

Adunarea, purtînd coroanele civice [1], care-i consolează, poate, pe morți, dar care sînt atît de nefolositoare celor vii!

Toate înaintau majestuos în mijlocul sumbrelor melodii ale lui Chénier, al muzicii austere a lui Gossec, mergînd, ca și aceasta, cu pas sigur.

O parte din noaptea de 27 spre 28 august trecu în oficierea acestei ceremonii de ispășire, festivitate funerară a mulțimii, în timpul căreia aceasta, arătînd cu pumnul spre palatul Tuileries, pustiu, amenința închisorile, aceste fortărețe sigure care fuseseră date regelui și regaliștilor în schimbul palatelor și castelelor lor. Apoi, după ce ultimele lampioane se stinseseră și ultimele torțe se transformaseră în fum, poporul se retrase.

Statuile Legii și ale Libertății rămaseră singure să păzească uriașul sarcofag. Dar cum nimeni nu le apăra în timpul nopții — fie din imprudență, fie din sacrilegiu — cele două statui au fost despuiate de partea de jos a îmbrăcămintii. Astfel, a doua zi cele două biete zeițe erau mai puțin decît două femei.

La această priveliște, poporul scoase un urlet de furie. Îi acuză pe regaliști, alergă la Adunare, ceru răzbunare, puse stăpînire pe statui, le îmbrăcă din nou și le tîrî, drept compensație, în piața Ludovic al XV-lea. Mai tîrziu le urmă și eșafodul, dîndu-le la 21 ianuarie o satisfacție nemaipomenită pentru ultrajul ce li se făcuse la 28 august!

În aceeași zi de 28 august Adunarea adoptă legea cu privire la vizitarea domiciliilor.

În popor începu să se răspîndească zvonul despre jonțiunea armatelor prusace și austriece și despre cucerirea orașului Longwy de către generalul Clerfayt. Astfel, dușmanul — chemat de rege, de nobili, de preoți — venea spre Paris și, presupunînd că nimic nu l-ar opri, va putea ajunge în șase etape.

- Ce se va alege atunci din acest Paris, clocotind ca un crater și ale cărui zguduiri cutremurau lumea de trei ani? Ceea ce spusese acea scrisoare a lui Bouillé, glumă

[1] Coroană acordată în Roma antică soldatului care salvase un cetățean într-o luptă. (N. T.)

arogantă de care s-a rîs atîta și care urma să devină realitate : nu va rămîne piatră pe piatră !

Și mai era ceva : se vorbea, ca despre un lucru sigur, de o judecată generală, îngrozitoare, inexorabilă, care, după ce va fi distrus Parisul, îi va extermina pe parizieni. În ce fel și de către cine urma să fie dată această sentință ? Scrierile timpului v-o spun. Mîna sîngeroasă a Comunei se ascunde întreagă în această legendă care, în loc să istorisească trecutul, povestește viitorul.

De altfel, de ce n-am da crezare acestei legende ? Iată ce se putea citi într-o scrisoare găsită la 10 august în Tuileries, și pe care am citit-o personal la Arhivele Naționale, unde se mai găsește încă :

Tribunalele sosesc în urma armatelor. Pe drum, parlamentarii emigranți, chiar în tabăra regelui Prusiei, fac instrucția în procesul iacobinilor și le pregătesc spînzurătoarea.

Astfel, în momentul cînd armatele prusace și austriece vor sosi la Paris, instrucția va fi terminată, sentința pronunțată, nerămînînd decît să fie pusă în aplicare.

Apoi, pentru a confirma cele spuse de scrisoare, iată ce se imprimă în buletinul oficial al războiului :

În jurul orașului Sarrelouis, cavaleria austriacă i-a ridicat pe primarii patrioți și pe republicanii cunoscuți.

Punînd mîna pe funcționarii municipali, ulanii le-au tăiat urechile și le-au țintuit pe frunte.

Dacă se comiteau asemenea acte în provincia inofensivă, ce i se va face Parisului revoluționar ?

Ce i se va face, nu mai era un secret.

Iată vestea care se răspîndea, se repeta la toate răspîntiile, împrăștiindu-se din fiecare centru spre a ajunge la cele mai mărginașe cartiere : va fi ridicat un mare tron pentru regii aliați pe mormanul de ruine care va fi Parisul ; prizonieră, toată populația va fi împinsă, tîrîtă,

fugărită la picioarele acestui tron ; acolo, ca în ziua Judecății de apoi, se va face o triere a celor buni și a celor răi ; cei buni, adică regaliștii, nobilii, preoții, vor trece la dreapta și le va fi redată Franța pentru a face din ea ce vor ; cei răi, adică revoluționarii, vor trece la stînga și vor găsi acolo ghilotina, acest instrument inventat de revoluție și prin care va pieri revoluția. Revoluția, adică Franța. Nu numai Franța, dar și gîndirea ei, a acelei țări care a rostit pentru prima oară cuvîntul *libertate !*

Dar acest sărman popor va găsi oare în el însuși puterea necesară pentru a face față străinătății ? Îl vor apăra poate cei pe care i-a adoptat, cei pe care i-a îmbogățit, cei pe care i-a plătit ?

Nu.

Regele său conspiră cu dușmanul și, din Temple unde e închis, continuă să comunice cu prusacii și cu austriecii. Nobilimea merge împotriva lui, organizată sub comanda prinților. Preoții îi fac pe țărani să se revolte.

Din fundul temnițelor, deținuții regaliști aplaudă înfrîngerile Franței. Au scos un strigăt de bucurie și la Temple și la Abație aflînd că prusacii se află în Longwy.

Omul hotărîrilor extreme, Danton, a și intrat în Adunare răcnind. Ministrul Justiției consideră justiția neputincioasă și vine să ceară să i se dea putere. Și atunci, justiția va înainta sprijinită pe forță.

Urcă la tribună, își scutură coama de leu, își întinde mîna puternică, cea care la 10 august a sfărîmat porțile castelului Tuileries, și spune :

„E necesară o convulsie națională pentru a-i face pe despoți să dea înapoi. Pînă acum n-am avut decît un război simulat. Nu despre un asemenea joc vrednic de milă trebuie să fie vorba acum. E necesar ca poporul să pornească, să se năpustească în masă asupra dușmanului pentru a-l nimici dintr-o singură lovitură. *Trebuie vîrîți în lanțuri concomitent toți conspiratorii și împiedicați simultan să ne facă rău !*“

Și Danton cere ridicări în masă, vizite domiciliare, percheziții nocturne, pedeapsa cu moartea pentru orice persoană care va pune piedici acțiunilor guvernului provizoriu.

Danton obținu tot ce cerea.
Dacă ar fi cerut mai mult, ar fi obținut mai mult.

Niciodată, spune Michelet, *niciodată un popor n-a mers atît de departe înspre moarte. Cînd Olanda, văzîndu-l la porțile sale pe Ludovic al XIV-lea, n-a avut altă posibilitate decît să se înunde, să se înece ea însăși, era într-o primejdie mai mică; și avea toată Europa de partea ei. Cînd Atena văzu tronul lui Xerxes pe stînca Salaminei și era în situația de a-și pierde pămîntul, de a se arunca în valuri, de a nu mai avea drept patrie decît apa, se afla într-un pericol mai mic: se sprijinea pe flota sa puternică, bine organizată în mîna marelui Temistocle, și, mai norocoasă decît Franța, nu avea trădarea în sînul ei!*

Franța era dezorganizată, descompusă, trădată, vîndută și părăsită! Franța era ca Ifigenia sub cuțitul lui Calchas. Înconjurînd-o, regii nu așteptau decît moartea ei pentru ca vîntul despotismului să le umfle pînzele. Ea întindea brațele spre zei, și zeii rămîneau surzi!

Dar cînd, pînă la urmă, simți mîna rece a morții atingînd-o, își reveni printr-o încordare violentă și înspăimîntătoare. Apoi, adevărat vulcan de viață, făcu să izbucnească din propriile-i viscere acea flacără care, timp de o jumătate de secol, a luminat omenirea.

Este adevărat că a rămas o pată de sînge care întunecă acest soare. Este pata de sînge din 2 septembrie!

Vom ajunge acolo și vom vedea cine a vărsat acest sînge și dacă el trebuie imputat Franței. Dar, pentru a încheia acest capitol, să mai citățm o pagină din Michelet. Ne simțim neputincioși pe lîngă acest gigant și, întocmai ca și Danton, chemăm forța în ajutor. Vedeți și dumneavoastră!

Parisul părea o fortăreață. Te-ai fi putut crede la Lille sau la Strasbourg. Peste tot consemne, sentinele, măsuri militare, la drept vorbind premature: dușmanul se afla încă la cincizeci, șaizeci de leghe depărtare. Ceea ce era mai serios, cu adevărat înduioșător, era sentimentul

de profundă, admirabilă solidaritate care se vădea peste tot. Fiecare se adresa tuturor, vorbea, se ruga pentru patrie. Fiecare se făcea recrutor, mergea din casă în casă, îi oferea celui care putea să plece o uniformă, arme, orice avea. Fiecare era orator, predica, făcea recomandări, cînta cîntece patriotice. Cine nu era autor în această clipă unică? Cine nu tipărea? Cine nu lipea afișe? Cine nu era actor în acest mare spectacol? Cele mai naive scenete, în care toți făceau figurație, se jucau peste tot, în piețe, pe locurile de înrolare, pe tribunele unde se înscriau voluntarii. De jur-împrejur erau cîntece, strigăte, lacrimi de entuziasm sau de bun rămas. Și, pe deasupra tuturor acestor glasuri, un glas puternic răsuna în inimi, un glas mut, cu atît mai adînc... Glasul însuși al Franței, elocventă în toate simbolurile sale, patetică în cel mai tragic din toate: drapelul sfînt și cumplit al patriei în pericol atîrnat la ferestrele primăriei. Drapel imens care flutura în vînt și părea să facă semn legiunilor populare să pornească în grabă de la Pirinei la Escaut, de la Sena la Rin!

Pentru a putea înțelege ce a însemnat acest moment de sacrificiu, ar fi trebuit să se vadă în fiecare colibă, în fiecare locuință, disperarea femeilor, sfîșierea mamelor la această a doua naștere, de o sută de ori mai dureroasă decît aceea cînd copilul plecase pentru prima oară din viscerele lor însîngerate. Ar fi trebuit să se vadă femeia bătrînă cu ochii secați de lacrimi, cu inima zdrobită, adunînd în grabă cele cîteva boarfe pe care copilul le va lua cu el, măruntele ei economii, bănuții strînși prin post și de care se deposeda singură pentru fiul ei, pentru această zi a ultimelor dureri.

Să-ți dai copiii acestui război care începea cu atît de puțini sorți de izbîndă, să-i sacrifici acestei situații extreme și disperate, era mai mult decît putea să facă fiecare. Ele piereau de jale, sau, printr-o reacție firească, făceau accese de furie. Nu cruțau nimic, nu se temeau de nimic. Nici o teroare nu avea putere asupra cuiva într-o asemenea stare de spirit. Ce înseamnă teroarea pentru cel care vrea să moară?

Capitolul 65

ÎN AJUNUL ZILEI DE 2 SEPTEMBRIE

La 28 august, Danton spusese în Adunarea Națională : „Cînd patria e în pericol, totul aparține patriei".

În după-amiaza zilei de 29, la ora patru, sună alarma generală. Se știa despre ce este vorba : urmau să aibă loc vizitele domiciliare.

Ca la lovitura unei baghete magice, la primele bătăi de tobă Parisul își schimbă înfățișarea : dintr-un oraș foarte populat, cum era, deveni pustiu.

Prăvăliile deschise se închiseră. Fiecare stradă fu împresurată și ocupată de plutoane formate din cîte șaizeci de oameni. Se instalară posturi de pază la bariere și pe malurile rîului.

La ora unu dimineața, vizitele începură în toate casele. În numele legii, delegații secțiunilor băteau la ușile dinspre stradă, și ușile li se deschideau. Băteau la fiecare apartament, mereu în numele legii, și fiecare apartament li se deschidea. Forțau ușile locuințelor neocupate.

Confiscară două mii de puști. Arestară trei mii de persoane.

Era nevoie de teroare și se obținu teroarea.

Din această măsură se născu apoi un lucru la care inițiatorii nu se gîndiseră, sau la care se gîndiseră poate prea mult : vizitele domiciliare le-au deschis săracilor locuințele bogaților ; oamenii înarmați din secții, care-i urmau pe magistrați, au putut arunca o privire uimită în interioarele numai mătase și aur ale palatelor mărețe pe care le mai locuiau încă proprietarii lor, sau ai căror proprietari erau absenți. De aici a rezultat nu dorința de jaf, ci o sporire a urii.

S-a jefuit atît de puțin, încît Beaumarchais, care se afla pe atunci în închisoare, povestește că din magnificele sale grădini de pe bulevardul Saint-Antoine o femeie culese un trandafir și au vrut s-o arunce în apă pentru această faptă.

Şi, remarcaţi, toate acestea se întîmplau în momentul cînd Comuna decretase că *zarafii vor fi sancţionaţi cu pedeapsa capitală.*

Iată deci cum Comuna se substituia Adunării. Ea decretă pedeapsa cu moartea. Ea îi acordă lui Chaumette [1] dreptul de a deschide porţile închisorilor şi de a-i elibera pe deţinuţi. Ea îşi arogă dreptul de graţiere. Ea dădu, în sfîrşit, ordin ca la poarta fiecărei închisori să fie afişată lista deţinuţilor. Aceasta era o chemare la ură şi la răzbunare : fiecare păzea poarta celulei în care era închis duşmanul său.

Adunarea îşi dădea seama spre ce prăpastie era împinsă. Mîinile îi vor fi pătate, fără voia ei, de sînge.

Şi de către cine ? De către Comună, duşmanul ei !

Nu era nevoie decît de un prilej pentru ca lupta între aceste două forţe să izbucnească, îngrozitoare. Prilejul se ivi din pricina unei noi depăşiri de către Comună a atribuţiilor sale.

În 29 august, zi de vizite domiciliare, Comuna îl cită să compară în faţa sa pentru un articol de ziar pe Girey-Dupré, unul dintre cei mai îndrăzneţi girondini, fiindcă era unul dintre cei mai tineri.

Girey Dupré se refugie la ministerul de Război, neavînd vreme să se refugieze la Adunare. Preşedintele Comunei, Huguénin, dispuse încercuirea ministerului de Război, pentru a-l smulge cu forţa pe ziaristul girondin.

Or, Gironda continua să aibă majoritatea în Adunare. Insultată printr-unul din membrii săi, Gironda se revoltă : îl cită, la rîndul ei, pe preşedintele Huguénin să se prezinte la bară. Dar preşedintele nu dădu nici un răspuns la citaţia Adunării.

În ziua de 30, Adunarea emise un decret prin care destituia municipalitatea din Paris.

Această tiranie a Comunei era tare apăsătoare şi părea greu de suportat pentru mulţi oameni. Louvet, omul iniţiativelor curajoase, era preşedintele secţiei din strada Lombarzilor. Îşi puse secţia să declare vinovat consiliul

[1] Pierre Gaspard Chaumette (1763—1794), revoluţionar francez, procuror-împuternicit al Comunei din Paris, în 1792. Decapitat în 1794. (N. T.)

general al Comunei de uzurpare. Simţindu-se sprijinită, Adunarea decretă atunci că preşedintele Comunei, acel Huguénin, care nu voia să vină de bunăvoie la bară, va fi adus cu forţa şi, în douăzeci şi patru de ore, va fi numită o nouă Comună de către secţiile reunite.

Decretul a fost emis în ziua de 30 august, la ora cinci după-amiază.

Să numărăm orele, căci din această clipă ne îndreptăm spre masacrul din 2 septembrie, şi fiecare minut o va vedea făcînd un pas înainte pe zeiţa sîngeroasă cu braţele frînte, cu părul răvăşit, cu ochii rătăciţi, numită Teroarea!

Ba, mai mult. Adunarea, dintr-un dram de frică faţă de duşmanul ei de temut, declara, destituind Comuna, că aceasta a binemeritat de la patrie, ceea ce, să recunoaştem, nu era tocmai logic.

Ornandum, tellundum, spunea Cicero despre Octavian.

Comuna a făcut ca Octavian. S-a lăsat încoronată, dar nu s-a lăsat izgonită.

Două ore după ce decretul fusese emis, Tallien, neînsemnat scrib care se lăuda sus şi tare că este omul lui Danton, Tallien, secretarul Comunei, propuse secţiei Thermes să pornească împotriva secţiei Lombards. Ah! de astă dată se pornise războiul civil, nu mai luptau poporul împotriva regelui, burghezii împotriva aristocraţilor, colibele împotriva castelelor, casele împotriva palatelor, ci secţii împotriva secţiilor, sulițe împotriva sulițelor, cetăţeni împotriva cetăţenilor!

În acelaşi timp, Marat şi Robespierre, ultimul în calitate de membru al Comunei, primul ca amator, ridicară glasul.

Marat ceru masacrarea Adunării Naţionale. Asta nu însemna nimic. Lumea era obişnuită să-l audă propunînd asemenea moţiuni. Dar Robespierre, prudentul şi suspiciosul Robespierre, denunţătorul confuz şi încîlcit, ceru să se pună mîna pe arme — şi nu numai pentru apărare, ci şi pentru atac.

Robespierre simţise probabil Comuna foarte puternică pentru a îndrăzni să se pronunţe în felul acesta!

Era într-adevăr puternică, căci, în aceeași noapte, secretarul Comunei, Tallien, se duse la Adunare cu trei mii de oameni înarmați cu sulițe.

„Comuna și numai Comuna, declara el, i-a ridicat pe membrii Adunării la rangul de reprezentanți ai unui popor liber. Comuna a impus votarea decretului împotriva preoților turbulenți și i-a arestat pe acești oameni asupra cărora nimeni nu îndrăznea să ridice mîna. Comuna, încheie el, *va cruța în puține zile pămîntul libertății de prezența lor.*"

Astfel, în noaptea de 30 spre 31 august, Comuna rosti primul cuvînt despre masacru în fața Adunării însăși, care o dizolvase.

Cine spune acest prim cuvînt? Cine lansează, încă în alb ca să zicem așa, programul roșu? S-a văzut, e Tallien, omul zilei de 9 thermidor [1].

Adunarea se opuse — trebuie să-i recunoaștem acest merit.

Manuel, procurorul Comunei, înțelese că se merge prea departe. Dădu ordin ca Tallien să fie arestat și-l obligă pe Huguénin să ceară scuze Adunării. Și totuși Manuel, care-l aresta pe Tallien, care-l obliga pe Huguénin să-și recunoască greșeala, Manuel știa prea bine ce se va întîmpla, căci iată ce a făcut acest biet pedant, spirit îngust dar om cinstit.

El avea la Abație un dușman personal: pe Beaumarchais.

Beaumarchais, mare zeflemist, își bătuse joc cumplit de Manuel. Or, prin mintea lui Manuel trecu ideea că dacă Beaumarchais ar fi ucis împreună cu ceilalți, această crimă ar putea fi atribuită răzbunării josnice a amorului său propriu. Dădu fuga la Abație și-l chemă pe Beaumarchais. Văzîndu-l, acesta vru să-și ceară scuze, să-i dea explicații victimei sale literare.

— Nu e vorba acum de literatură, de gazetărie, nici de critică. Iată poarta deschisă. Fugiți astăzi dacă nu vreți să fiți ucis mîine!

---

[1] 9 thermidor (27 iulie 1794): ziua în care Robespierre a fost răsturnat, în pofida sprijinului secției și al Comunei, de către Convenție, la instigarea lui Tallien, Billaud-Varenne și Legendre. Această zi a marcat sfîrșitul Teroarei. (N.T.).

Autorul lui *Figaro* nu aşteptă să i se repete propunerea : se strecură pe poarta întredeschisă, şi dus a fost.

Presupuneţi că l-ar fi fluierat pe actorul Collot d'Herbois în loc să-l fi criticat pe autorul Manuel — Beaumarchais era fără îndoială mort !

Sosi şi ziua de 31 august, această mare zi care trebuia să hotărască între Adunare şi Comună, adică între modeţie şi teroare. Comuna hotărî să reziste cu orice preţ. Adunarea demisionă în favoarea unei noi Adunări.

Era în firea lucrurilor să învingă Comuna, cu atît mai mult cu cît şi acţiunea revoluţionară o favoriza. Fără să ştie prea bine unde, poporul voia să ajungă undeva. Asmuţit la 20 iunie, asmuţit cu şi mai mare avînt la 10 august, el resimţea o nedesluşită nevoie de sînge şi de distrugere.

Trebuie spus că Marat, pe de o parte, şi Hébert, pe de altă parte, exaltau la culme spiritele. Pînă la Robespierre n-a mai existat nimeni care, dorind să-şi recucerească popularitatea simţitor zdruncinată — Franţa întreagă voia războiul şi Robespierre recomandase pacea — să nu se fi făcut ziarist şi să nu fi depăşit, prin absurditatea ştirilor sale, pe cele mai absurde.

Un partid puternic, spuse el, îi oferă tronul ducelui de Brunswick.

Care erau în acel moment cele trei partide puternice angajate în luptă ? Adunarea, Comuna, iacobinii ; şi, la rigoare, Comuna şi iacobinii puteau forma un singur partid. Dar nu era vorba nici de Comună, nici de iacobini. Robespierre era în acelaşi timp membru al clubului şi al municipalităţii. Nu s-ar fi incriminat el însuşi !

Acest partid puternic era deci Gironda.

Am spus că Robespierre îi întrecea în absurditate pe cei mai absurzi ziarişti. Într-adevăr, ce putea fi mai absurd decît să acuzi Gironda, care declarase război Prusiei şi Austriei, de a fi oferit tronul generalului vrăjmaş ?

Şi cine erau oamenii acuzaţi de asemenea mîrşăvie ? Vergniaud, Roland, Clavières, Servan, Gensonné, Barbaroux, Guadet, adică cei mai înflăcăraţi patrioţi şi, în acelaşi timp, cei mai cinstiţi oameni din Franţa !

Dar există clipe în care un om ca Robespierre spune orice şi, ceea ce e mai rău, sînt clipe în care poporul crede orice !

Ne aflam, așadar în 31 august.

După cum am arătat, în ziua de 30 august, cam pe la ora cinci după-amiază, Adunarea dizolvase Comuna. Decretul prevedea ca în următoarele douăzeci și patru de ore secțiile să numească un nou Consiliu general.

Prin urmare, în ziua de 31, la ora cinci după-amiază, decretul trebuia să fie executat.

Însă vociferările lui Marat, amenințările lui Hébert, calomniile lui Robespierre făceau Comuna să exercite o presiune atît de puternică asupra Parisului, încît secțiile nu îndrăzniră să voteze. Ca pretext al abținerii invocară faptul că decretul nu le fusese notificat oficial.

La 31 august, către prînz, Adunarea luă cunoștință de faptul că decretul ei din ajun nu va fi executat și că nu va fi pus deloc în aplicare. Ar trebui să recurgă la forță, și cine știe dacă forța ar fi de partea Adunării ?

Comuna îl avea pe Santerre prin cumnatul său Panis. Ne aducem aminte că Panis era acel fanatic adept al lui Robespierre care le propusese lui Rebecqui și Barbaroux să se numească un dictator, lăsînd să se înțeleagă că acest dictator nu putea fi altul decît *Incoruptibilul*. Santerre reprezenta suburbiile, iar suburbiile erau forța irezistibilă a Oceanului.

Suburbiile sfărîmaseră porțile palatului Tuileries : cu siguranță că le vor zdrobi și pe cele ale Adunării.

Apoi, Adunarea se temea că, înarmîndu-se împotriva Comunei, nu numai că va fi părăsită de patrioții extremiști, de cei care voiau revoluția cu orice preț, dar mai ales — ceea ce era pe departe mai rău — va fi susținută fără voia ei de regaliștii moderați.

În acest caz ar fi cu totul pierdută !

Către ora șase se răspîndi pe băncile Adunării zvonul că o mare agitație are loc în jurul închisorii Abației.

Fusese achitat un anume domn de Montmorin. Poporul crezu că este vorba de ministrul care semnase pașapoartele cu care încercaseră să fugă Ludovic al XVI-lea. Se duse în masă la închisoare, cerînd cu insistență moartea trădătorului. Au fost necesare eforturi uriașe pentru a-l face să-și înțeleagă eroarea. Toată noaptea o fierbere uriașă domni pe străzile Parisului. Se simțea că cel mai

neînsemnat eveniment care ar fi venit, a doua zi, să alimenteze această fierbere, ar fi luat proporții colosale.

Acest eveniment — pe care vom încerca să-l povestim cu cîteva amănunte, deoarece are legătură cu unul dintre eroii povestirii noastre, pe care l-am pierdut din vedere de mai multă vreme — se clocea în închisorile de la Châtelet.

Capitolul 66

ÎN CARE ÎL ÎNTÎLNIM ÎNCĂ O DATĂ PE DOMNUL DE BEAUSIRE

După evenimentele din ziua de 10 august fusese instituit un tribunal special, pentru a ancheta furturile comise la Tuileries. Așa cum povestește Peltier, poporul împușcase pe loc vreo două sau trei sute de hoți prinși în flagrant delict. Dar pe lîngă aceștia mai erau, se-nțelege, aproape tot atîția care, pentru moment cel puțin, reușiseră să-și ascundă prada.

Printre acești „meseriași cinstiți" se găsea vechea noastră cunoștință, domnul de Beausire, fost ofițer în poliția Majestății Sale. Domnul de Beausire intrase într-adevăr în castel după toată lumea. Era un om prea prudent pentru a săvîrși prostia de a intra primul, sau printre primii, acolo unde era periculos să pătrunzi înaintea altora.

Pe domnul de Beausire nu l-au călăuzit opiniile politice spre palatul regilor, fie pentru a plînge acolo pe ruinele regalității prăbușite, fie pentru a aplauda triumful poporului. Nu : domnul de Beausire venea acolo ca amator, plutind deasupra acestor slăbiciuni omenești numite opinii, și neavînd decît un scop, acela de a vedea dacă cei care pierduseră un tron n-au pierdut cumva în același timp vreo bijuterie mai ușor de dus și mai lesne de pus la adăpost.

Dar, pentru a salva aparențele, domnul de Beausire își pusese o bonetă roșie, se înarmase cu o sabie uriașă, își

pătase apoi puţin cămaşa şi îşi muiase mîinile în sîngele primului mort întîlnit în cale. Astfel, acest lup care urma armata învingătoare, acest corb care zbura după luptă deasupra cîmpului de bătălie putea fi luat, la o privire superficială, drept un învingător. Aşa a şi fost privit de către cei mai mulţi care-l auziră strigînd : „Moarte aristocraţilor !“ şi care-l văzură scotocind pe sub paturi, deschizînd dulapuri, pînă şi sertarele scrinurilor, să se încredinţeze că nu sînt ascunşi acolo ceva aristocraţi.

Numai că, din nenorocire pentru domnul de Beausire, se afla acolo, în acelaşi timp cu el, un om care nu striga, care nu privea pe sub paturi, care nu deschidea dulapuri, dar care, intrat în mijlocul focului, deşi fără arme, odată cu învingătorii, deşi nu învinsese pe nimeni, se plimba cu mîinile la spate, parcă s-ar fi aflat într-o grădină publică într-o seară de sărbătoare, nepăsător şi calm, în haina sa neagră, uzată şi curată, mulţumindu-se să ridice din timp în timp glasul pentru a spune :

— Nu uitaţi, cetăţeni, nu se ucid femeile şi nu se pune mîna pe bijuterii !

Celor pe care-i vedea omorînd bărbaţi şi aruncînd mobile pe ferestre, personajul nostru nu se socotea îndreptăţit să le spună ceva.

Remarcase din prima privire că domnul de Beausire nu făcea parte dintre aceştia din urmă. Astfel, în jurul orei nouă şi jumătate, Pitou, care după cum ştim obţinuse ca post de onoare paza din vestibulul Orologiului, văzu venind spre el din interiorul palatului un fel de uriaş, gigantic şi lugubru, care, cu politeţe dar şi cu fermitate, ca şi cum ar fi primit misiunea de a face ordine în dezordine şi dreptate în răzbunare, îi zise :

— Căpitane, veţi vedea coborînd un om cu o bonetă roşie pe cap, ţinînd o sabie în mînă şi făcînd gesturi mari. Îl veţi opri şi percheziţiona prin oamenii dumneavoastră : a furat o cutie cu diamante.

— Da, domnule Maillard, răspunse Pitou ducînd mîna la capelă.

— Ah ! ah ! prietene, zise fostul aprod, mă cunoaşteţi ?

— Cred şi eu că vă cunosc ! spuse Pitou. Nu vă mai amintiţi, domnule Maillard ? Am cucerit Bastilia împreună !

— E posibil ! zise Maillard.

— Apoi, la 5 şi 6 octombrie am fost din nou împreună la Versailles.

— Într-adevăr, am fost acolo.

— Zău ! Ca dovadă, aţi condus femeile şi aţi avut un duel la porţile palatului Tuileries cu un paznic care nu voia să vă lase să treceţi.

— Atunci, zise Maillard, nu-i aşa că veţi face ce vă spun ?

— Asta şi chiar altele, domnule Maillard. Desigur, tot ce-mi veţi ordona ! Ah ! Sînteţi un adevărat patriot !

— Mă mîndresc cu asta, zise Maillard. Şi tocmai de aceea nu trebuie să îngăduim a se dezonora numele la care avem dreptul. Atenţie ! Iată-l pe omul nostru.

Într-adevăr, în acel moment domnul de Beausire cobora scara vestibulului, agitîndu-şi sabia uriaşă şi strigînd „Trăiască naţiunea !".

Pitou le făcu semn lui Tellier şi Maniquet, care se plasară discret în faţa uşii, iar el se duse să-l aştepte pe domnul de Beausire pe ultima treaptă a scării.

Acesta văzuse dintr-o privire măsurile luate şi, fără îndoială, aceste măsuri l-au îngrijorat, căci se opri şi, ca şi cînd ar fi uitat ceva, făcu o mişcare pentru a urca din nou.

— Pardon, cetăţene, zise Pitou, trecerea e pe aici.

— Ah ! trecerea e pe aici ?

— Şi fiindcă am primit ordin să evacuăm palatul Tuileries, treceţi, vă rog.

Beausire îşi ridică mîndru capul şi continuă să coboare scara.

Ajuns pe ultima treaptă, îşi duse mîna la bonetă şi, imitînd un ton militar, zise :

— Să vedem, camarade, vom trece sau nu vom trece ?

— Treceţi, dar mai înainte trebuie să vă supuneţi la o mică formalitate.

— Hm ! Şi la care, frumosul meu căpitan ?

— Trebuie să vă lăsaţi percheziţionat !

— Percheziționat ?

— Da.

— Percheziționat ? Eu, un patriot, un învingător, un om care i-a ucis pe aristocrați ?

— Acesta este consemnul. De aceea, camarade, pentru că-i vorba de un camarad, zise Pitou, puneți-vă sabia aceea mare în teacă — e inutilă acum, cînd aristocrații au fost uciși — și supuneți-vă de bunăvoie, sau, dacă nu, voi fi obligat să folosesc forța.

— Forța ? zise Beausire. Ah ! Vorbești așa, frumosule căpitan, fiindcă ai douăzeci de oameni sub ordinele tale. Dar dacă am fi între patru ochi !...

— Dacă am fi între patru ochi, cetățene, zise Pitou, iată ce aș face : te-aș lua, uite-așa, de încheietură cu mîna dreaptă. Ți-aș smulge sabia cu mîna stîngă și aș sfărîma-o de genunchi, ca nefiind demnă să fie atinsă de mîna unui om cinstit după ce a fost atinsă de aceea a unui hoț !

Și, punînd în practică teoria expusă, Pitou întoarse cu mîna dreaptă încheietura mîinii falsului patriot, îi smulse sabia cu mîna stîngă, îi rupse tăișul de genunchi și aruncă departe mînerul.

— Un hoț ! exclamă omul cu bonetă roșie. Hoț, eu, domnule de Beausire ?

— Prieteni, zise Pitou împingîndu-l în mijlocul oamenilor săi pe fostul ofițer de poliție, percheziționați-l pe domnul de Beausire !

— Ei bine ! percheziționați, spuse omul, întinzînd brațele ca o victimă. Percheziționați !

Nu era necesară permisiunea domnului de Beausire pentru a proceda la percheziție. Dar, spre marea mirare a lui Pitou și mai ales a lui Maillard, puteau să-l percheziționeze mult și bine, să-i întoarcă buzunarele pe dos, să-i cerceteze hainele pînă în cele mai ascunse cute, nu găsiră asupra fostului ofițer de poliție decît un pachet de cărți de joc cu figurile de-abia vizibile de vechi ce erau. În plus, o sumă de unsprezece centime.

Pitou se uită la Maillard. Acesta făcu un gest din umeri care însemna : „Ce să facem ?"

— Luați-o de la capăt ! zise Pitou, a cărui principală calitate, după cum vă amintiți, era răbdarea.

O luară de la capăt, dar a doua cercetare fu la fel de infructuoasă ca și prima. Nu găsiră decît aceleași cărți de joc și aceleași unsprezece centime.

Domnul de Beausire triumfa.

— Ei bine, zise el, tot mai este dezonorată o sabie atinsă de mîna mea ?

— Nu, domnule, spuse Pitou, și ca dovadă, dacă nu sînteți mulțumit de scuzele ce vi le cer, unul dintre oamenii mei vă va împrumuta sabia sa, și eu vă voi acorda oricare altă satisfacție pe care o veți dori.

— Mulțumesc, tinere, zise domnul de Beausire îndreptîndu-se. Ați acționat în virtutea unui consemn, și un fost militar ca mine știe că un consemn e un lucru sfînt. Acum vă previn că doamna de Beausire trebuie să fie îngrijorată de lipsa mea prelungită și, dacă mi-e permis să mă retrag...

— Duceți-vă, domnule, zice Pitou. Sînteți liber !

Beausire salută cu un aer degajat și ieși.

Pitou îl căută din priviri pe Maillard. Maillard nu mai era acolo.

— L-ați văzut pe domnul Maillard ? întrebă Pitou.

— Mi se pare că l-am văzut urcînd din nou scara, îi răspunse unul dintre consătenii lui.

— Aveți dreptate, zise Pitou, căci iată-l, coboară.

Într-adevăr, grație picioarelor sale lungi, care-i permiteau să sară peste o treaptă, Maillard fu curînd în vestibul.

— Ei bine, ați găsit ceva ? întrebă el.

— Nu, răspunse Pitou.

— Atunci, eu am fost mai norocos decît voi. Am găsit cutia cu bijuterii.

— Atunci am greșit ?

— Nu, am avut dreptate.

Și, deschizînd cutia de bijuterii, Maillard scoase o montură de aur care era văduvită de toate pietrele prețioase care fuseseră fixate în ea.

— Ei, ia te uită ! Ce vrea să însemne asta ? zise Pitou.

— Înseamnă că straniul individ n-a fost sigur de lovitură, a scos diamantele și, socotind montura stînjenitoare, a aruncat-o împreună cu cutia în cămăruța în care am găsit-o acum.

— Bine, zise Pitou, dar diamantele ?

— Ei bine, a găsit mijlocul să ni le ascundă.

— Ah ! Tîlharul !

— A plecat de multă vreme ? întrebă Maillard.

— În timp ce coborați, traversa curtea din mijlocul palatului.

— Și în ce parte se ducea ?

— Se îndrepta spre chei.

— Pe curînd, căpitane.

— Plecați, domnule Maillard ?

— Vreau să am conștiința împăcată, zise fostul aprod. Și, deschizîndu-și ca un compas picioarele lungi, o porni în urmărirea domnului de Beausire.

Pitou rămase foarte preocupat de cele întîmplate și era încă sub povara acestei preocupări, cînd i se păru că o recunoaște pe contesa de Charny și cînd se produseră pe neașteptate evenimentele pe care le-am povestit și le-am inserat la locul lor.

Capitolul 67

PURGAȚIA

Oricît de iute i-ar fi fost pasul, Maillard nu l-a putut ajunge din urmă pe domnul de Beausire, care avea de partea lui trei împrejurări favorabile : întîi, zece minute avans ; apoi, întunericul ; în cele din urmă, nenumărații trecători care traversau curtea pieții Carrousel și în mijlocul cărora reuși să dispară.

Dar, odată ajuns pe cheiul Tuileries, fostul aprod de la Châtelet nu se opri din mers : locuia, cum am mai spus, în cartierul Saint-Antoine, și era aproape în drumul său obișnuit să meargă de-a lungul cheiului pînă în piața Grève.

O mare mulțime se înghesuia pe Pont-Neuf și pe Pont-au-Change : fuseseră expuse cadavre în piața Palatului de Justiție și fiecare se ducea cu speranța, sau mai curînd cu teama, de a găsi un frate, o rudă sau un prieten. Maillard se luă după mulțime.

La colțul străzii Barillerie cu piața Palatului avea un prieten apoticar, cum se numea încă pe vremea aceea un farmacist. Maillard intră la prietenul său, se așeză și discută despre evenimentele zilei, pe cînd felcerii intrau și ieșeau, cerîndu-i farmacistului fețe, unguente, scamă, în sfîrșit toate cele necesare pentru oblojirea răniților ; căci printre morți se descoperea din cînd în cînd, după un strigăt, după un geamăt, după respirația horcăită, cîte un nenorocit încă în viață, care era scos îndată din mijlocul cadavrelor, pansat și dus la spital.

Era, așadar, un mare du-te-vino în prăvălia onorabilului farmacist. Dar Maillard nu era stînjenitor, și-apoi, oricine primea cu plăcere în zile ca acelea un patriot călit ca Maillard, care aducea alinare, ca un balsam, în centru și în mahalale.

Se afla acolo de vreun sfert de oră, cu picioarele lui lungi strînse sub el și făcîndu-se cît mai mic cu putință, cînd intră o femeie de treizeci și șapte, treizeci și opt de ani care, sub zdrențele celei mai crunte sărăcii, păstra un anumit aspect de veche bogăție, o anumită ținută care trăda aristocrația dacă nu născută, cel puțin studiată.

Dar ceea ce-l impresionă peste măsură pe Maillard fu ciudata asemănare a acestei femei cu regina. Ar fi scos un țipăt de mirare dacă n-ar fi avut stăpînirea de sine ce i-o cunoaștem.

Ținea de mînă un băiețel de opt-nouă ani. Se apropie de tejghea cu un fel de sfială, acoperindu-și cum putea mai bine sărăcia hainelor ce le purta, ceea ce făcea încă mai bine vizibilă grija pe care, în cumplita ei strîmtoare, această femeie o purta pentru fața și mîinile sale.

O bucată de vreme îi fu imposibil să se facă auzită, atît de numeroasă era mulțimea. În cele din urmă, adresîndu-se stăpînului, zise :

— Domnule, aș avea nevoie de un purgativ pentru soțul meu, care este bolnav.

— Ce purgativ doriți, cetățeană ? întrebă farmacistul.

— Oricare, domnule, numai să nu coste mai mult de unsprezece centime.

Cifra de unsprezece îl frapă pe Maillard : unsprezece centime era tocmai suma care se găsise, cum ne amintim, în buzunarul domnului de Beausire.

— De ce nu trebuie să coste mai mult de unsprezece centime ? remarcă farmacistul.

— Pentru că aceștia sînt toți banii pe care mi i-a putut da soțul meu.

— Faceți un amestec de tamarin și siminichie și dați-l cetățenei, zise farmacistul primului său asistent.

Acesta se ocupă de amestec, iar farmacistul satisfăcea alte cereri.

Dar Maillard, care nu era distras de alte lucruri, își concentrase întreaga atenție asupra femeii cu purgativul și cu cele unsprezece centime.

— Iată doctoria dumneavoastră, spuse primul asistent.

— Hai, Toussaint, zice femeia, cu o intonație tărăgănată, care părea să-i fie obișnuită, dă cele unsprezece centime, copilul meu.

— Iată-i, spuse puștiul.

Și punîndu-și pumnul cu mărunțiș pe tejghea zise :

— Haide, mămică Oliva, haide repede : tata ne așteaptă.

Și încercă să-și tragă mama, repetînd :

— Dar haide, mamă Oliva ! Haide odată !

— Iertați-mă, cetățeană, nu sînt decît nouă centime, zise asistentul.

— Cum ? Sînt numai nouă centime ? întrebă femeia.

— Păi, zise asistentul, numărați-le chiar dumneavoastră.

Femeia numără : într-adevăr, nu erau decît nouă centime.

— Ce-ai făcut cu celelalte două centime, copil rău ce ești ? întrebă ea.

— Nu știu nimic, răspunse copilul. Haide, mama Oliva!

— Trebuie să știi, fiindcă tu ai vrut să duci banii și pentru că eu ți i-am dat.

— I-oi fi pierdut, zise copilul. Hai, vino odată !

— Aveţi un copil fermecător, pare plin de inteligenţă, dar trebuie să fiţi atentă să nu devină hoţ, zise Maillard.

— Hoţ ! Şi de ce vă rog, domnule ?

— Pentru că n-a pierdut cele două centime. Le-a ascuns în pantof.

— Eu ? zise copilul. Nu-i adevărat !

— În pantoful stîng. În pantoful stîng i-a ascuns, spuse Maillard.

Cu toate ţipetele tînărului Toussaint, mămica Oliva îi descălţă piciorul stîng şi găsi cele două centime în pantof.

Dădu banii asistentului şi trase copilul după ea, ameninţîndu-l cu o pedeapsă care ar fi putut părea îngrozitoare celor de faţă dacă nu şi-ar fi închipuit că afecţiunea maternă va acţiona asupra supărării de moment.

Evenimentul, lipsit de importanţă în sine, ar fi trecut neobservat în mijlocul gravelor împrejurări care se petreceau, dacă asemănarea acestei femei cu regina nu l-ar fi preocupat în mod deosebit pe Maillard.

Urmarea acestei preocupări a fost că Maillard se apropie de prietenul său farmacistul şi, profitînd de un moment de răgaz acordat de clientelă, îi spuse :

— Aţi remarcat ?

— Ce anume ?

— Asemănarea cetăţenei care iese de aici...

— Cu regina ? zise rîzînd farmacistul.

— Da... Aţi remarcat-o ca şi mine.

— Ei, de multă vreme !

— Cum aşa, de multă vreme ?

— Chiar aşa : e o asemănare istorică.

— Nu înţeleg.

— Nu vă amintiţi de faimoasa afacere a colierului ?

— Oh ! Un aprod de la Châtelet nu poate să uite o asemenea poveste.

— Atunci trebuie să vă amintiţi de o anume Nicole Leguay, zisă domnişoara Oliva.

— Ah ! Aşa-i ! E-adevărat ! Cea care a jucat pe lîngă cardinalul de Rohan rolul reginei, nu-i aşa ?

— Şi care trăia cu un soi de individ ciudat, amestecat în afaceri necurate, un fost ofiţer de poliţie, un escroc, un turnător, numit Beausire.

— Cum ? făcu Maillard, de parcă l-ar fi înțepat un șarpe.

— Numit Beausire, repetă farmacistul.

— Și pe acest Beausire îl numește soțul ei ? întrebă Maillard.

— Da.

— Și pentru el a venit să ia doctoria ?

— Caraghiosul o fi făcut vreo indigestie.

— Doctoria era un purgativ ? continuă Maillard, ca un om aflat pe urma unui important secret și care nu vrea să se lase îndepărtat de gîndul său.

— Da, era un purgativ.

— Ah ! exclamă Maillard lovindu-se peste frunte. Am pus mîna pe omul meu.

— Care om ?

— Omul cu unsprezece centime.

— Cine-i omul cu unsprezece centime ?

— La dracu ! Domnul de Beausire.

— L-ați prins ?

— Da... Dacă aș ști totuși unde locuiește.

— Dacă dumneavoastră nu știți, în schimb știu eu !

— Bravo ! Unde locuiește ?

— Pe strada de la Juiverie, numărul 6.

— Aici, aproape de tot ?

— La doi pași.

— Ei bine, atunci nu mă mai miră.

— Ce anume ?

— Că tînărul Toussaint a furat două centime de la maică-sa.

— Cum de nu vă mai miră ?

— Nu. E fiul domnului de Beausire, nu-i așa ?

— Este portretul său viu.

— Așchia nu sare departe de trunchi. Ia să vedem, dragă prietene, continuă Maillard, cu mîna pe conștiință, în cît timp își va face efectul doctoria ?

— Mă întrebați în mod serios ?

— Foarte serios !

— Nu mai devreme de două ore.

— Exact cît îmi trebuie. Am vreme berechet.

— Vă interesează deci domnul de Beausire ?

— Mă interesează atît de mult, încît, temîndu-mă că nu va fi bine îngrijit, mă duc să-i caut...

— Ce ?

— Doi infirmieri. Adio, prietene drag.

Şi, ieşind din prăvălia farmacistului cu un rîs calm, singurul care părea să fi descreţit vreodată acest obraz sumbru, Maillard se întoarse la Tuileries.

Pitou lipsea. Ne amintim că o luase de-a curmezişul grădinii, pe urmele paşilor contesei Andrée, care căuta un indiciu despre contele de Charny. În absenţa lui Pitou, Maillard îi găsi pe Maniquet şi Tellier păzind postul. Îl recunoscură amîndoi.

— Ah ! dumneavoastră sînteţi, domnule Maillard ? întrebă Maniquet. Ei bine, aţi dat de omul nostru ?

— Nu, spuse Maillard, dar sînt pe urmele lui.

— Pe legea mea, e-o mare bucurie, zise Tellier. Deşi n-am găsit nimic asupra lui, fac prinsoare că avea diamantele la el.

— Faceţi prinsoare, cetăţene, faceţi prinsoare, zise Maillard, şi veţi cîştiga.

— Bine ! spuse Maniquet. Şi i le vom putea lua ?

— Dacă mă ajutaţi, sper să putem.

— În ce fel, cetăţene Maillard ? Sîntem la ordinele dumneavoastră.

Maillard făcu semn locotenentului şi sublocotenentului să se apropie de el.

— Alegeţi-mi din trupa dumneavoastră doi oameni siguri.

— Ca vitejie ?

— Ca cinste.

— Oh ! atunci puteţi lua la întîmplare.

Apoi, întorcîndu-se către sentinele, Désire strigă :

— Doi voluntari !

Se ridicară doisprezece oameni.

— Haide, Boulanger, spuse Maniquet, vino aici !

Unul dintre oameni se apropie.

— Şi-apoi tu, Molicar.

Un al doilea veni să ia loc lîngă primul.

— Doriţi mai mulţi, domnule Maillard ? întrebă Tellier.

— Nu, îmi sînt de ajuns. Veniţi, voinicii mei !

Cei doi haramontezi îl urmară pe Maillard.

Maillard îi conduse în strada de la Juiverie și se opri în fața porții cu numărul 6.

— Aici este, zise el. Să urcăm.

Cei doi oameni porniră cu el pe alee, apoi pe scară, ajungînd în cele din urmă la etajul al patrulea.

Aici fură călăuziți de țipetele tînărului Toussaint, neconsolat încă de corecția, nu maternă, ci cea a domnului de Beausire care, avînd în vedere gravitatea faptei, considerase că trebuie să intervină și să adauge și el cîteva scatoalce, cu mîna lui aspră și uscată, la palmele mai delicate pe care, cu inima strînsă, domnișoara Oliva le dăruise fiului său drag.

Maillard încercă să deschidă ușa. Zăvorul era pus pe dinăuntru. Ciocăni.

— Cine-i acolo ? întrebă cu vocea-i tărăgănată domnișoara Oliva.

— În numele legii, deschideți ! răspunse Maillard.

Urmă un început de conversație pe șoptite, al cărei rezultat a fost că tînărul Toussaint tăcu, crezînd că legea s-a pus în mișcare pentru cei doi bănuți pe care încercase să-i fure mamei sale, pe cînd domnul Beausire, punînd totul pe socoteala vizitelor domiciliare, se străduia s-o calmeze pe Oliva oricît de neliniștit era el însuși.

În cele din urmă doamna de Beausire se hotărî și, în momentul în care Maillard se pregătea să bată pentru a doua oară, ușa se deschise.

Cei trei bărbați intrară, spre marea spaimă a domnișoarei Oliva și a tînărului Toussaint, care fugi să se ascundă în dosul unui șcaun de paie.

Domnul de Beausire era culcat. Domnul Maillard zări, spre marea sa satisfacție, pe noptieră, sticla cu doctoria goală, luminată de o lumînare proastă fumegînd într-un sfeșnic de fier.

Doctoria fusese înghițită. Nu mai rămînea decît să se aștepte efectul.

Maillard le povesti pe drum lui Boulanger și Molicar cele petrecute la farmacist, astfel încît, ajunși în camera domnului de Beausire, amîndoi erau perfect la curent cu situația. De aceea, după ce-i instală de fiecare parte a patului bolnavului, se mulțumi să le spună :

— Cetățeni, domnul de Beausire este întocmai ca acea prințesă din *O mie și una de nopți* care nu vorbea decît atunci cînd era obligată, dar care, de fiece dată cînd deschidea gura, lăsa să-i cadă un diamant! Prin urmare, nu lăsați să-i iasă vreun cuvînt domnului de Beausire fără să vă convingeți de ceea ce conține... Vă voi aștepta la municipalitate: cînd domnul nu va mai avea nimic a vă spune, îl veți conduce la Châtelet, unde îl veți recomanda din partea cetățeanului Maillard, și veți veni să-mi aduceți la Primărie ceea ce vă va fi spus.

Cei doi soldați din garda națională se înclinară în semn de supunere și se așezară cu arma în mînă de fiecare parte a patului domnului de Beausire.

Farmacistul nu se înșelase: la capătul a două ore, doctoria își făcu efectul. Efectul dură aproape o oră, și fu cum nu se poate mai mulțumitor.

Către orele trei dimineața, Maillard îi văzu pe cei doi oameni venind spre el. Îi aduceau vreo sută de mii de franci în diamante cu cele mai strălucitoare ape, înfășurate în extrasul actului de întemnițare a domnului de Beausire.

În numele său și al celor doi haramontezi, Maillard depuse diamantele pe biroul procurorului Comunei. Acesta le eliberă un certificat care atesta că cetățenii Maillard, Molicar și Boulanger au binemeritat de la patrie.

Capitolul 68

1 SEPTEMBRIE

Or, iată ce se întîmplă ca urmare a evenimentului tragicomic relatat mai sus.

Domnul de Beausire, întemnițat la Châtelet, a fost deferit juriului însărcinat în mod special cu cercetarea delictelor de furt comise la 10 august și în zilele următoare. Nu exista nici un mijloc de a nega: faptul era prea limpede stabilit. De aceea, acuzatul se mărgini să-și

mărturisească umil greșeala și să implore clemența tribunalului.

Tribunalul ordonase să se cerceteze antecedentele domnului de Beausire. Și, prea puțin edificat de informațiile pe care le furnizase ancheta, îl condamnă pe fostul ofițer de poliție la cinci ani de galere și la expunere [1].

Degeaba pretextă domnul de Beausire că ar fi fost împins la acest furt numai de sentimente onorabile, adică de speranța de a asigura soției și fiului său un viitor liniștit, nimic nu putu înlătura condamnarea — și, cum hotărîrile tribunalului special erau definitive, fără apel, sentința devenea executorie după trei zile.

Soarta vru ca, în ajunul zilei în care domnul de Beausire urma a fi expus, să fie introdus în închisoare unul din foștii săi camarazi. Se recunoscură și, firește, urmară confidențele.

Noul întemnițat ajunsese acolo, spunea el, datorită unui complot perfect organizat, care urma să izbucnească în piața Grève sau în piața Palatului.

Din nenorocire, tocmai acest prieten al domnului Beausire, acest arestat, trebuia să dea semnalul. Or, ceilalți conjurați ignorînd arestarea sa, se vor duce în piață în ziua expunerii primului condamnat, și, cum nimeni nu va fi acolo să strige : „Trăiască regele", „Trăiască prusacii ! Moarte națiunii !", revolta nu va avea loc.

Era cu atît mai regretabil, spunea amicul, cu cît niciodată o mișcare nu fusese mai bine pregătită și n-avusese asigurat un succes atît de sigur.

Fără să fi avut o opinie bine stabilită, domnul de Beausire simpatizase în fond totdeauna monarhia. Începu deci să regrete amarnic pentru rege și, în subsidiar, pentru el, că revolta nu va putea avea loc. Deodată se lovi peste frunte : o idee îi lumină subit mintea.

— Dar, îi spuse camaradului său, această primă expunere la stîlpul infamiei ar trebui să fie a mea !

— Fără îndoială. Ceea ce, îți repet, ar fi trebuit să fie o mare fericire pentru tine.

---

[1] Veche pedeapsă infamantă, prin care condamnatul era expus într-o piață publică, legat de stîlpul infamiei și marcat cu fierul roșu. (N. T.)

— Și spui că arestarea ta nu e știută de nimeni ?

— Absolut.

— Astfel că, dacă cineva dă semnalul cuvenit, complotul va izbucni ?

— Da... Dar cine vrei să dea semnalul dacă eu sînt arestat și nu pot comunica cu nimeni din afară ?

— Eu ! spuse Beausire.

— Tu ?

— Fără îndoială, eu ! Eu, căci pe mine mă expun, nu-i așa ? Voi striga : „Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte națiunii !“ Mi se pare că nu e prea greu.

— Ei bine, reluă prietenul, mîine vom dejuna împreună — directorul închisorii nu va refuza această ultimă favoare cerută de doi prieteni — și vom bea cîte o sticlă de vin bun pentru reușita complotului !

Beausire avea unele îndoieli asupra serviabilității directorului închisorii în ce privește dejunul de a doua zi. dar, spre marea sa satisfacție, autorizația le-a fost acordată.

Cei doi prieteni dejunară împreună. Băură nu numai o sticlă, ci două, trei, chiar patru, dar, înainte de a o destupa pe a cincea, gardienii din închisoare veniră să-l conducă pe Beausire în piața Grève.

Urcă în căruța cu două roți ca într-un car de triumf, privind cu dispreț această mulțime căreia îi pregătea o atît de nemaipomenită surpriză.

Piața primăriei gemea de oameni.

Se știe că Beausire ispășea pedeapsa pentru un furt la Tuileries și nimeni nu simțea milă pentru el. De aceea, cînd căruța se opri la piciorul stîlpului, garda trebui să-și dea foarte mare osteneală pentru a opri lumea să nu se năpustească asupra condamnatului.

Cînd apăru la stîlpul infamiei, izbucniră urale generale. Totuși, cînd se apropie momentul și gîdele descheie nasturii mînecii condamnatului, îi lăsă umărul dezgolit și se aplecă să ia fierul roșu din cuptor, se întîmplă ceea ce se întîmplă totdeauna : toată lumea tăcu în fața supremei maiestăți a justiției.

Beausire profită de moment și, adunîndu-și toate forțele, strigă cu glas puternic :

— Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !

Oricît s-ar fi aşteptat domnul Beausire la o reacţie tumultuoasă, evenimentul îi depăşi cu mult speranţele. Nu se mai auzeau strigăte, ci urlete. Toată această mulţime scoase un răcnet imens şi se năpusti asupra stîlpului infamiei.

De astă dată nimeni nu mai fu în stare să-l apere pe domnul de Beausire. Rîndurile fură rupte, eşafodul invadat, călăul aruncat jos de pe estradă, condamnatul zvîrlit în acest furnicar devorant care se numeşte mulţimea.

Ar fi fost cu siguranţă ucis, zdrobit, sfîşiat în bucăţi dacă, din fericire, un om încins cu eşarfă nu s-ar fi repezit din înaltul peronului primăriei, de unde asista la pedepsire.

Acest om era procurorul Comunei, Manuel [1].

— În numele legii, spuse el, îl cer pe acest om.

Beausire fu scos din mîinile mulţimii : era pe jumătate mort. Manuel dispuse să fie dus la primărie, dar pe dată primăria fu serios ameninţată, atît de mare era furia oamenilor.

Manuel apăru la balcon.

— Acest om este vinovat, spuse el, dar de o crimă pentru care n-a fost judecat. Numiţi dintre voi un juriu. Acest juriu se va aduna într-una din sălile primăriei şi va hotărî în privinţa soartei vinovatului. Oricare va fi sentinţa, ea va fi executată, numai să existe o sentinţă !

Acest angajament linişti mulţimea. Peste un sfert de oră i se comunică lui Manuel componenţa juriului popu-

[1] N-avem deloc intenţia de a-l glorifica pe Manuel, unul din cei mai atacaţi oameni ai revoluţiei ; avem doar intenţia să spunem adevărul.

Iată cum istoriseşte Michelet faptul :

La 1 septembrie a avut loc o scenă înspăimîntătoare în piaţa Grève. Un hoţ care era expus, şi care era, fără îndoială, beat, a găsit de cuviinţă să strige : „Trăiască regele ! Trăiască prusacii ! Moarte naţiunii !" A fost imediat smuls de la stîlpul infamiei ; era pe cale să fie sfîşiat în bucăţi, dar procurorul Comunei, Manuel, se repezi în tumult, îl smulse din mîinile poporului, îl duse la primărie ; dar el însuşi era în mare primejdie ; a trebuit să promită că un juriu popular îl va judeca pe vinovat. Acest juriu a pronunţat condamnarea la moarte ; autoritatea a considerat această sentinţă ca bună şi valabilă ; a fost executată, cel în cauză pierind a doua zi." (N.A.)

lar. Acesta avea douăzeci și unu de membri, care apărură în balcon.

— Sînt acești oameni delegații dumneavoastră? întrebă Manuel mulțimea.

În loc de orice alt răspuns, mulțimea bătu din palme.

Mai mult mort decît viu, domnul de Beausire apăru în fața acestui tribunal improvizat. Încercă să se apere, dar a doua crimă era la fel de incontestabilă ca și prima. Numai că, în ochii poporului, era mult mai gravă.

Juriul hotărî de aceea ca vinovatul nu numai să sufere pedeapsa capitală dar, prin derogare de la lege, să fie spînzurat, și spînzurat chiar în piața unde comisese crima.

În concecință, călăul primi ordinul să ridice o spînzurătoare pe eșafodul pe care se afla stîlpul infamiei.

Iată deci evenimentul care, cum spuneam la sfîrșitul unuia din capitolele trecute, preocupa Adunarea.

A doua zi era duminică, ceea ce constituia o circumstanță agravantă. Adunarea înțelese că totul se îndreaptă spre masacru. Comuna voia să se mențină cu orice preț: masacrul, adică teroarea, era unul din mijloacele cele mai sigure pentru atingerea acestui scop.

Adunarea dădu înapoi în fața hotăririi luate cu două zile în urmă: abrogă decretul.

Atunci, unul dintre membrii ei se ridică.

— Nu e de ajuns să abrogați decretul dat, zise el. Cînd l-ați dat, cu două zile în urmă, ați declarat că Comuna *a binemeritat de la patrie*. Elogiul e prea vag căci, într-o bună zi, veți putea spune că a binemeritat Comuna de la patrie, dar că cutare sau cutare din membrii săi nu e cuprins în acest elogiu. Atunci va fi urmărit cutare sau cutare membru. Așadar, trebuie spus nu *Comuna*, ci *reprezentanții Comunei*.

Adunarea votă că *reprezentanții Comunei* au binemeritat de la Patrie.

În momentul în care Adunarea dădea acest vot, Robespierre rostea în fața Comunei un lung discurs în care spunea că Adunarea, acționînd prin manevre infame, a văduvit Consiliul general de încrederea publică. Consiliul general trebuie deci să se retragă și să folosească

singurul mijloc încă eficient pentru a salva poporul, adică *să încredințeze puterea poporului* !

Ca întotdeauna, Robespierre rămînea ambiguu și vag, dar înspăimîntător.

Să încredințeze puterea poporului ! Ce însemna această frază ?

Însemna să se subscrie la decretul Adunării și să se accepte realegerea ? Nu este probabil.

Însemna să depună puterea legală și, depunînd-o, să declare prin însuși acest fapt că, după ce a realizat ziua de 10 august, Comuna se considera incapabilă de a continua marea operă revoluționară și însărcina poporul s-o desăvîrșească ?

Or, poporul, fără frîne, cu inima plină de setea de răzbunare, însărcinat să continue opera de la 10 august, va trece la masacrarea oamenilor care luptaseră împotriva sa în acea zi de 10 august și care se aflau închiși de-atunci în diferite temnițe din Paris.

Iată care era situația în seara de 1 septembrie, iată unde se ajunge cînd o furtună acoperă, apăsătoare, cerul și se simt fulgerele și trăsnetele deasupra capetelor tuturor.

Capitolul 69

ÎN TIMPUL NOPȚII DE 1 SPRE 2 SEPTEMBRIE

Iată, așadar, cum stăteau lucrurile cînd, spre nouă seara, la 1 septembrie, *oficiosul* lui Gilbert — cuvîntul de *servitor* fusese abolit ca antirepublican — intră în camera doctorului spunînd :

— Cetățene Gilbert, trăsura așteaptă la poartă.

Gilbert își înfundă pălăria pe ochi, își încheie redingota pînă în gît și se pregăti să iasă. Dar pe pragul apartamentului se afla un om înfășurat într-o mantie și cu fruntea umbrită de o pălărie cu boruri largi.

Gilbert se dădu înapoi un pas : în întuneric și într-un asemenea moment totul pare ostil.

— Eu sint, Gilbert, spuse un glas binevoitor.

— Cagliostro ! exclamă doctorul.

— Așa, va să zică ! Uiți că nu mă mai numesc Cagliostro și sînt baronul Zannone ! E-adevărat că pentru dumneata, dragă Gilbert, nu sînt altul nici ca nume nici ca suflet, și rămîn totdeauna, cel puțin sper, Joseph Balsamo, nu-i așa ?

— Oh ! da, zise Gilbert, și dovada e că mergeam la dumneavoastră.

— Mi-am închipuit-o, spuse Cagliostro, și din această cauză vin aici. Căci bănuiești probabil că în asemenea zile nu fac cîtuși de puțin ceea ce tocmai a făcut domnul de Robespierre : nu plec în nici un caz la țară.

— Și mie mi-a fost teamă că n-am să vă întîlnesc și de aceea sînt extrem de bucuros să vă văd... Intrați, vă rog, intrați !

— Ei bine, iată-mă. Spune-mi ce dorești de la mine ? întrebă Cagliostro, urmîndu-l pe Gilbert pînă în camera cea mai retrasă a apartamentului.

— Așezați-vă, maestre.

Cagliostro se așeză.

— Știți ce se întîmplă, reluă Gilbert.

— Vrei să spui, ce urmează să se întîmple, răspunse Cagliostro, căci, pentru moment, nu se întîmplă nimic.

— Nu, aveți dreptate. Se pregătește ceva groaznic, nu-i așa ?

— Îngrozitor, într-adevăr... Uneori însă groaznicul devine necesar.

— Maestre, spuse Gilbert, cînd pronunțați asemenea cuvinte cu neclintitul dumneavoastră sînge rece, mă faceți să tremur !

— Ce vrei ? Nu sînt decît un ecou : ecoul fatalității !

Gilbert lăsă capul în jos.

— Ți-aduc aminte, Gilbert, ce-ți spuneam în ziua cînd ne-am văzut la Bellevue — la 6 octombrie — cînd ți-am prezis moartea marchizului de Favras ?

Gilbert tresări.

— Îți spuneam, continuă Cagliostro, că dacă regele ar avea în bietul său creier un grăunte din acel spirit de conservare pe care-l nădăjduiam, dar pe care nu-l avea, ar fugi !

— Ei bine, răspunse Gilbert, doar a fugit !

— Da, însă eu vorbeam despre o fugă la timp. Cînd a fugit el... păi ! știi bine, era prea tîrziu ! Adăugam, n-ai uitat, că dacă regele va rezista, dacă regina va rezista, dacă nobilii vor rezista, vom face revoluție.

— Da, și de astă dată aveți dreptate : acum revoluția e făcută, spuse Gilbert cu un suspin.

— Nu complet, reluă Cagliostro, dar după cum vezi, e în desfășurare, dragă Gilbert. Îți mai amintești că ți-am vorbit despre un instrument pe care îl inventase unul dintre prietenii mei, doctorul Guillotin ?... Ei bine, acest instrument funcționează.

— Da, zise Gilbert, și s-ar părea că prea încet, încît vor să-i adauge săbii, sulițe și pumnale.

— Ascultă, spuse Cagliostro, trebuie să fii de acord cu un lucru : că avem de-a face cu niște încăpățînați fără pereche ! Se dau aristocraților, Curții, regelui și reginei tot soiul de avertismente, și asta nu slujește la nimic. Trebuie s-o sfîrșim odată.

— Să sfîrșim cu ce ? exclamă Gilbert.

— Cu regele, cu regina, cu aristocrații.

— Îl veți asasina pe rege ? Pe regină ?

— Oh ! Nu, nu pe ei ! Ar fi o mare gafă. Ei trebuie judecați, condamnați, executați, executați în public, cum s-a făcut cu Carol I. Dar trebuie să ne descotorosim de tot restul, doctore, și cu cît o facem mai repede cu atît e mai bine.

— Dar, în sfîrșit, exclamă Gilbert, la ce va duce masacrul ?

— Oh ! la un lucru foarte simplu : la compromiterea Adunării, a Comunei, a poporului, a întregului Paris. Parisul trebuie mînjit, înțelegi, pentru ca Parisul, acest creier al Franței, această gîndire a Europei, acest suflet al omenirii, simțind că nu mai găsește iertare și cale de întoarcere, să se ridice ca un singur om, să împingă din spate Franța și să azvîrle dușmanul în afara pămîntului sacru al patriei... Acum, nu-i așa ? veneai să-mi ceri salvarea cuiva. Această favoare îți este dinainte acordată. Spune-mi numele aceluia sau al aceleia pe care vrei să salvezi.

— Vreau să salvez o femeie pe care nici dumneavoastră, maestre, nici eu n-o putem lăsa să moară.

— Vrei s-o salvezi pe contesa de Charny ?

— Vreau s-o salvez pe mama lui Sébastien.

— Știi că Danton este acela care, în calitate de ministru al Justiției, ține cheile închisorii ?

— Da, însă știu tot atît de bine că dumneavoastră îi puteți spune lui Danton : „Deschide sau închide cutare poartă."

Cagliostro se ridică, se apropie de scrin, mîzgăli pe o bucățică de hîrtie un fel de semn cabalistic și, prezentînd hîrtia lui Gilbert, îi zise :

— Ține, fiule, du-te și găsește-l pe Danton și cere-i ce vei voi.

Gilbert se ridică :

— Dar după aceea, îl întrebă Cagliostro, ce intenționezi să faci ?

— După ce ?

— După zilele ce se vor scurge. Cînd îi va veni rîndul regelui.

— Intenționez, spuse Gilbert, să mă fac numit, dacă pot, membru al Convenției și să mă opun din toate puterile la moartea regelui.

— Da, reluă Cagliostro, înțeleg acest lucru. Fă ce-ți dictează conștiința, Gilbert, dar promite-mi un lucru.

— Ce anume ?

— A fost o vreme cînd ai fi făgăduit fără nici o condiție, Gilbert.

— În acea vreme nu veneați să-mi spuneți că se tămăduiește un popor prin asasinat și o națiune prin omor.

— Fie... Ei bine, promite-mi, Gilbert, că după ce regele va fi judecat și executat, vei urma sfatul ce ți-l voi da.

Gilbert îi întinse mîna.

— Orice sfat va veni din partea dumneavoastră, maestre, îmi va fi prețios, spuse el.

— Și îl vei urma ? întrebă Cagliostro.

— V-o jur, dacă nu mă va obliga să-mi calc conștiința.

— Gilbert, ești nedrept, spuse Cagliostro. Ți-am oferit mult ; ți-am cerut vreodată ceva ?

— Nu, maestre, zise Gilbert. Și chiar acum mi-ați dat o viață care-mi este mai scumpă decît a mea.

— Du-te, zise Cagliostro, și fie ca geniul Franței, care în tine are pe unul dintre cei mai nobili fii ai săi, să te conducă !

Cagliostro ieși. Gilbert îl urmă. Trăsura continua să aștepte. Doctorul se urcă și porunci vizitiului să se îndrepte spre ministerul Justiției, unde se găsea Danton.

Ca ministru al Justiției, Danton avea un pretext amăgitor să nu apară la Comună. De altfel, de ce ar fi avut nevoie să se arate acolo ? Marat și Robespierre nu erau deajuns ? Robespierre nu se va lăsa depășit de Marat. Asociați la crimă, vor merge în același pas. În plus, îi supraveghea Tallien.

Două lucruri îl așteptau pe Danton : un triumvirat cu Marat și Robespierre, presupunînd că s-ar hotărî pentru Comună ; o dictatură ca ministru al justiției, presupunînd că Adunarea s-ar hotărî pentru el.

Nu-l acceptă nici pe Robespierre nici pe Marat ; dar nici Adunarea nu-l acceptă pe el.

Cînd Gilbert fu anunțat, Danton era împreună cu soția lui, mai bine zis soția se găsea la picioarele sale : masacrul era atît de bine știut dinainte, încît ea îl implora să nu îngăduie acest masacru.

Danton n-o putea face să înțeleagă un lucru totuși extrem de limpede : că el n-avea posibilitatea să se împotrivească hotărîrilor Comunei fără o autoritate dictatorială conferită de Adunare ; împreună cu Adunarea avea șanse de victorie ; fără ea, înfrîngerea era sigură.

— Mori ! Mori ! Mori dacă trebuie ! striga sărmana femeie, dar masacrul să nu aibă loc !

— Un om ca mine nu moare inutil, răspunse Danton. Sînt de acord să mor, dar moartea mea să fie folositoare patriei !

Fu anunțat doctorul Gilbert.

— Veniți, domnule Gilbert. Aveți să-mi cereți ceva ?

Și, deschizînd ușa unui mic cabinet de lucru, îl invită pe Gilbert să intre și-l urmă.

— Ia să vedem, cu ce vă pot fi util ?

Gilbert scoase din buzunar hîrtia care i-o dăduse Cagliostro și o prezentă lui Danton.

— Ah ! spuse acesta, veniți din partea lui... Ei bine, ce doriți ?

— Libertate pentru o femeie întemnițată la Abație.

— Numele ei ?

— Contesa de Charny.

Danton luă o hîrtie și scrise ordinul de eliberare.

— Poftim, zise el. Mai aveți de salvat și pe alții ? Vorbiți ! Aș vrea să-i pot salva, unul cîte unul, pe toți acești nenorociți !

Gilbert se înclină.

— Am obținut ce doream, zise el.

— Duceți-vă atunci, domnule Gilbert. Și dacă aveți vreodată nevoie de mine, veniți de-a dreptul, de la om la om, fără intermediar. Voi fi foarte fericit să pot face ceva pentru dumneavoastră.

Apoi îl însoți spre ieșire.

Purtător al prețioasei hîrtii care-i înapoia viața contesei Andrée, Gilbert se îndreptă spre Abație.

Deși era aproape de miezul nopții, grupuri amenințătoare de oameni staționau încă în jurul închisorii. Gilbert trecu prin mijlocul lor și se duse să bată la poartă.

Poarta întunecată, cu boltă joasă, se deschise. Gilbert trecu pe sub ea cu un tremur. Această boltă joasă era nu a unei închisori, ci a unui mormînt.

Prezentă directorului ordinul.

Directorul ordonă unui temnicer să-l conducă pe cetățeanul Gilbert, și doctorul intră în celula prizonierei, luminată de o lampă.

O femeie îmbrăcată în negru din cap pînă în picioare, palidă ca marmura în îmbrăcămintea ei de doliu, stătea pe un scaun lîngă masa pe care se afla o lampă și citea dintr-o carte legată în piele și împodobită cu o cruce de argint. Cîțiva tăciuni mocneau într-o sobă din apropierea ei.

Cu tot zgomotul făcut de deschiderea ușii și de pașii lui Gilbert, ea nu-și ridică ochii. Părea absorbită în lectură sau, poate, în gîndurile sale, căci Gilbert rămase două sau trei minute în fața ei fără s-o vadă întorcînd pagina.

— Doamnă contesă... spuse în cele din urmă doctorul.

Andrée ridică ochii. Privi o clipă fără să vadă nimic. Vălul gîndurilor sale se găsea încă între privire și bărbatul care i se afla în față. Apoi se limpezi puțin.

— Ah ! dumneavoastră sînteţi, domnule Gilbert ? întrebă Andrée. Ce vreţi de la mine ?

— Doamnă, răspunse Gilbert, zvonuri sinistre circulă în privinţa celor ce se vor întîmpla mîine în închisori.

— Da, zise Andrée, se pare că urmează să fim uciși, dar dumneavoastră ştiţi, domnule Gilbert, că sînt pregătită să mor.

Gilbert se înclină.

— Am venit să vă iau, doamnă, zise el.

— Să mă luaţi ? întrebă Andrée surprinsă. Şi unde să mă duceţi ?

— Unde veţi dori, doamnă : sînteţi liberă.

Şi-i prezentă ordinul de eliberare semnat de Danton.

Ea citi ordinul, dar în loc să i-l înapoieze, îl reţinu în mîna ei.

— Ar fi trebuit să bănuiesc, doctore, zise ea încercînd să surîdă, lucru de care obrazul i se dezobișnuise.

— Anume ce ?

— Că aţi venit să mă împiedicaţi să mor.

— Doamnă, există o viaţă în această lume care îmi este mult mai preţioasă decît mi-ar fi fost vreodată cea a tatălui sau a mamei mele, dacă Dumnezeu mi-ar fi dat un tată sau o mamă : e a dumneavoastră !

— Da, şi iată de ce v-aţi mai călcat odată cuvîntul.

— Mi-am ţinut cuvîntul, doamnă : v-am trimis otrava.

— Prin fiul meu !

— Nu v-am comunicat prin cine o voi trimite.

— Prin urmare, v-aţi gîndit la mine, domnule Gilbert ? Prin urmare aţi intrat pentru mine în cuşca leului ? Prin urmare aţi uzat de talismanul care deschide porţile ?

— V-am mai spus, doamnă, că atît timp cît voi trăi eu, nu veţi putea muri.

— Oh ! de astă dată, domnule Gilbert, zise Andrée cu un surîs mai bine schiţat decît primul, cred că ţin totuşi bine în mîini moartea, credeţi-mă !

— Doamnă, trebuie să vă declar : chiar de-ar trebui să folosesc forţa ca să vă smulg de aici, nu veţi muri.

Fără să răspundă, Andrée rupse în patru ordinul de eliberare şi azvîrli bucăţile în foc.

— Încercaţi ! zise ea.

Gilbert scoase un strigăt.

— Domnule Gilbert, spuse Andrée, am renunțat la ideea sinuciderii, dar n-am renunțat cîtuși de puțin la ideea morții.

Gilbert lăsă să-i scape un geamăt.

— Tot ce vă cer este să încercați să-mi regăsiți trupul, să-l salvați de ofensele de care n-a scăpat în timpul vieții... Domnul de Charny este înmormîntat în cavoul castelului său de la Bourssonnes. Acolo mi-am petrecut singurele zile fericite din viața mea. Doresc să mă odihnesc lîngă el.

— Oh ! doamnă, în numele Cerului, vă implor...

— Iar eu, domnule, în numele nefericirii mele, vă rog !

— Bine, doamnă : ați spus-o, trebuie să vă dau ascultare din toate punctele de vedere. Mă retrag, dar nu sînt învins.

— Nu uitați ultima mea dorință, domnule, zise Andrée.

— Dacă nu vă salvez împotriva voinței dumneavoastră, spuse Gilbert, dorința vă va fi îndeplinită.

Și salutînd-o încă o dată pe Andrée, Gilbert se retrase.

Poarta se închise în urma lui cu acel zgomot lugubru specific porților închisorilor.

Capitolul 70

ZIUA DE 2 SEPTEMBRIE

Ceea ce prevăzuse Danton se întîmplă : la deschiderea ședinței, Thuriot, prietenul său, ceru Adunării să ridice la trei sute numărul membrilor Consiliului general al Comunei.

Ideea lui Danton era că, menținîndu-i pe membrii vechi, numiți la 10 august, aceștia să fie anihilați de noii numiți și, astfel, el să poată acapara puterea executivă, adică să-și impună dictatura. Adunarea nu înțelese propunerea. În loc să voteze la nouă dimineața, ea discută, tărăgănă și votă la unu după amiază.

Era prea tîrziu !

Aceste patru ore întîrziară cu un secol libertăţile Europei.

Tallien fu mult mai abil.

Însărcinat de Comună *să dea ordin* ministrului Justiţiei să se prezinte la municipalitate, el scrise :

Domnule ministru,
La primirea prezentei, vă veţi prezenta la primărie

Numai că greşi adresa ! În loc să scrie : *Ministrului Justiţiei* scrise : *Ministrului de Război.*

Era aşteptat Danton, dar se prezentă, foarte tulburat, Servan, întrebînd ce vor de la el. Nu-i cereau absolut nimic !

Încurcătura se limpezi, dar festa era jucată.

Am spus că Adunarea, votînd la ora unu după amiază, votase prea tîrziu. Într-adevăr Comuna, care nu tărăgăna lucrurile, a folosit bine acest răgaz.

Ce voia Comuna ? Voia masacrul şi dictatura.

Iată cum procedă.

Aşa cum socotea Danton, ucigaşii nu erau atît de numeroşi cît se credea.

În noaptea de 1 spre 2 septembrie, pe cînd Gilbert încerca zadarnic s-o scoată pe Andrée din închisoare, Marat îşi slobozi lătrătorii în cluburi şi în secţii. Oricît de turbaţi erau, au făcut prea puţin efect în cluburi şi, din patruzeci şi opt de secţii, numai două — secţia Poissonière şi cea din Luxembourg — votară pentru masacru.

În ce priveşte dictatura, Comuna simţea destul de bine că nu o putea acapara decît cu ajutorul a trei persoane : Marat, Robespierre, Danton. Iată de ce dăduse ordin ca Danton să vină la municipalitate.

Am văzut că Danton prevăzuse lovitura. El nu primi scrisoarea şi, în consecinţă, nu veni.

Dacă ar fi primit-o, dacă Tallien n-ar fi trimis din *eroare* scrisoarea la ministerul de Război cînd ea trebuia dusă la ministerul Justiţiei, poate că Danton n-ar fi îndrăznit să nu se supună.

Comuna fu nevoită să ia o hotărîre în lipsa lui. Așa încît decise să numească un comitet de supraveghere. Numai că în acest comitet de supraveghere nu puteau fi numite alte persoane decît membrii Comunei.

Se punea totuși problema ca Marat să fie introdus în acest *comitet de masacru* — era adevăratul nume ce i se cuvenea! Dar cum să fie numit? Căci Marat nu era membru al Comunei.

Panis fu acela care se însărcină să rezolve problema împreună cu trei colegi de-ai săi: Sergent, Duplain și Jourdeuil. La rîndul lor, aceștia își alăturară cinci personaje: Deforgues, Lenfant, Guermeur, Leclerc și Durfort.

Actul original poartă semnăturile lui Panis, Sergent, Duplain și Jourdeuil; dar pe margine se găsește un alt nume, parafat de unul singur din cei patru semnatari și foarte neclar; parcă s-ar putea recunoaște totuși parafa lui Panis.

Acet nume era numele lui *Marat*. Al lui Marat, care n-avea dreptul să facă parte din acest comitet, nefiind membru al Comunei [1].

Cu acest nume, asasinatul era înscăunat! Să-l urmărim întinzîndu-se în înșgrozitoarea desfășurare a atotputerniciei sale.

Am spus că, spre deosebire de Adunare, Comuna nu tărăgănase lucrurile. La ora zece comitetul de supraveghere era înființat și dădea primul ordin. Acest prim ordin dispunea transferarea de la primărie a douăzeci și patru de prizonieri. Din acești prizonieri, opt sau nouă erau preoți.

Fură scoși din închisoarea lor de către federații din Marsilia și din Avignè ı, încărcați în patru trăsuri și expediați. Semnalul de plecare fu dat de a treia lovitură a tunului de alarmă.

Intenția Comunei era lesne de înțeles: această procesiune lentă va exalta furia poporului. Probabil că, fie

[1] Vezi Michelet, singurul istoric care a adus lumină în sîngeroasa beznă a lui septembrie. Vezi, de asemenea, la prefectura de poliție, actul pe care-l citățm și pe care învățatul nostru prieten, arhivarul Lebat, îl va arăta cu plăcere curioșilor, așa cum ni l-a arătat și nouă. (N.A.)

pe drum, fie la porțile închisorii, trăsurile vor fi oprite și prizonierii uciși. Apoi nu va fi necesar decît să se lase frîu liber masacrului început pe drum sau la poarta închisorii — el va trece cu ușurință pragul.

Danton își luă răspunderea să intre la Adunare în momentul în care trăsurile ieșeau de la primărie.

Propunerea făcută de Thuriot devenise inutilă. Era prea tîrziu pentru a fi pusă în practică.

Rămînea dictatura.

Danton urcă la tribună. Din nenorocire, era singur : Roland se considera prea onest să-și însoțească colegul !

Îl căutară din priviri pe Roland, dar el nu se afla acolo.

Manuel tocmai anunțase la Comună primejdia de la Verdun. Propuse ca în aceeași seară cetățenii înrolați să-și facă tabăra pe Champ-de-Mars, astfel încît să poată porni a doua zi în zori împotriva dușmanului.

Propunerea făcută de Manuel fusese acceptată.

Un alt membru propusese — *avînd în vedere iminența primejdiei* — să se tragă tunul de alarmă, să se sune clopotul de alarmă, să se dea alarma generală.

Această a doua propunere, pusă la vot, fusese aprobată ca și prima. — Era o măsură nefastă, ucigașă, îngrozitoare în împrejurările din acel moment : toba, clopotul, tunul au răsunete sumbre, vibrații funeste în cele mai liniștite suflete.

De altfel, toate astea fuseseră prevăzute dinainte.

La prima lovitură de tun urma să fie spînzurat domnul de Beausire, ceea ce se și întîmplă.

La a treia lovitură de tun trebuiau să plece de la prefectura poliției trăsurile despre care am vorbit. Or, tunul trăgea din zece în zece minute, astfel încît cei care asistaseră la spînzurarea domnului de Beausire aveau posibilitatea să ajungă la timp pentru a vedea trecînd prizonierii și a lua parte la măcelărirea lor.

Danton era ținut la curent de Tallien cu tot ce se petrecea la Comună. Știa deci de primejdia de la Verdun. Știa deci de hotărîrea de a se instala tabăra pe Champ-de-Mars. Știa deci că tunul de alarmă va începe să tragă, că va suna clopotul de alarmă, că se va da alarma generală.

Pentru a da replica lui Lacroix — ne amintim că acesta trebuia să ceară dictatura — el se folosi de pretextul primejdiei în care se găsea patria și propuse să se voteze „că oricine va refuza să-și facă datoria, sau va depune armele, va fi condamnat la moarte".

Apoi, pentru ca nimeni să nu interpreteze greșit intențiile sale, pentru ca nimeni să nu confunde proiectele sale cu cele ale Comunei, continuă :

— Clopotul de alarmă care urmează să sune nu e un semnal de alarmă : *e atacul împotriva dușmanilor patriei !* Domnilor, pentru a învinge ne trebuie curaj, numai curaj, și iarăși curaj, și Franța este salvată !

Un tunet de aplauze răspunse acestor cuvinte.

Atunci Lacroix se ridică la rîndul său. Ceru „să fie pedepsiți cu moartea cei care, în mod direct sau indirect, vor refuza să execute sau vor împiedica prin indiferent ce mijloc ordinele date și măsurile luate de puterea executivă".

De astă dată Adunarea înțelese perfect că ceea ce i se cerea era să voteze dictatura. Ea aprobă în aparență, dar numi o comisie formată din girondini pentru a redacta decretul. Din nenorocire, girondinii, ca și Roland, erau oameni prea cinstiți pentru a avea încredere în Danton.

Discuțiile tărăgănară pînă la șase seara.

Danton se neliniști : el dorea binele, și era constrîns să lase să se facă răul !

Îi șopti ceva la ureche lui Thuriot și ieși.

Ce spusese în șoaptă ? Locul unde ar putea fi găsit în cazul în care Adunarea i-ar încredința puterea.

Unde ar putea fi găsit ? Pe Champ-de-Mars, în mijlocul voluntarilor.

Care-i era intenția în cazul cînd i s-ar fi încredințat puterea ? Să se facă recunoscut dictator de această masă de oameni înarmați, nu pentru masacru, ci pentru război. Să se întoarcă cu ei la Paris și să-i poarte, ca într-un imens laț, pe ucigași la frontieră.

Așteptă pînă la cinci după amiază. Nu veni nimeni.

Ce se întîmplase în acest timp cu prizonierii care erau duși la Abație ?

Să-i urmăm : merg încet și-i vom ajunge ușor din urmă.

Mai intîi, trăsurile în care erau închiși îi puneau la adăpost. Instinctul primejdiei care-i amenința îl făcu pe fiecare să se ghemuiască în fundul trăsurii, arătîndu-se cît mai puțin posibil la portieră. Dar cei însărcinați să-i conducă îi denunțau ei înșiși. Furia poporului nu se ațița îndeajuns de repede, de aceea o biciuiau cu vorbele.

— Iată, spuneau ei trecătorilor care se opreau, iată-i pe trădători ! Iată-i pe complicii prusacilor ! Iată-i pe cei care predau dușmanului orașele noastre, cei care vă vor ucide soțiile și copiii dacă-i lăsați în urma voastră cînd veți mărșălui spre frontieră !

Și totuși, vorbele lor erau neputincioase, atît de puțini la număr erau ucigașii. Obțineau ieșiri de mînie, urlete, amenințări, dar toate se opreau aici.

Cortegiul merse de-a lungul cheiurilor, pe Pont-Neuf și pe strada Dauphine. N-au putut istovi răbdarea prizonierilor, n-au putut împinge mîna poporului pînă la asasinat. Se apropiau de Abație, se găseau la răspîntia Bussy : era momentul să se ia o hotărîre.

Dacă-i lăsau pe deținuți să intre în închisoare, să fie uciși odată intrați acolo, ar fi fost evident că au fost uciși în urma unui ordin dinainte gîndit de Comună și nu datorită indignării spontane a poporului. Dar întîmplarea veni în ajutorul intențiilor negre, a proiectelor sîngeroase.

La răspîntia Bussy se ridica una din acele estrade unde se făceau înrolările voluntare. Era îngrămădeală și trăsurile trebuiră să se oprească. Prilejul era unic, dacă ar fi pierdut, cu siguranță că nu se va mai prezenta altul.

Un om împinge escorta la o parte, care se lăsă împinsă. Urcă pe treapta primei trăsuri cu o sabie în mînă și înfige de mai multe ori, la întîmplare, sabia în trăsură, scoțînd-o apoi roșie de sînge.

Unul din prizonieri avea un baston : încercă să pareze cu el lovoturile și-l atinse astfel în obraz pe unul din oamenii de escortă.

— Ah ! tîlharilor ! exclamă acesta, noi vă ocrotim și voi ne loviți ! Ajutor, camarazi !

Vreo douăzeci de oameni din mulțime, care nu așteptau decît acest apel, se repeziră atunci, înarmați cu sulițe și cuțite înfipte în vîrful unor bastoane lungi. Străpunseră cu ele portiera și imediat începură să se audă strigăte de durere și să se vadă sîngele victimelor curgînd prin podeaua trăsurilor și lăsînd o dîră pe stradă.

Sîngele cheamă sîngele : masacrul începuse și avea să dureze patru zile.

Încă dis-de-dimineață, după fețele gardienilor și după frînturile de vorbe scăpate de aceștia, prizonierii înghesuiți în Abație presimțiseră că se pregătește ceva cumplit. Un ordin dat de Comună tuturor închisorilor dispuse ca în acea zi masa să fie dată mai devreme. Ce putea însemna această schimbare în obișnuințele închisorii ? Cu siguranță numai ceva rău. Din această cauză deținuții așteptau cu mare îngrijorare.

Spre ora patru, murmurul îndepărtat al mulțimii începu să bată, ca primele valuri ale unui flux, la picioarele zidului închisorii. Cîțiva zăriră trăsurile de la ferestrele zăbrelite ale turnului care dădea spre strada Sainte-Marguerite. Atunci, urlete de durere și de furie intrară în închisoare prin toate deschizăturile și strigătul : „Iată-i pe ucigași !“ se răspîndi prin coridoare, pătrunse în încăperi și pînă în întunecimea celulelor.

Apoi se auzi un alt strigăt :

— Elveții ! Elveții !

Erau închiși aici o sută cincizeci de elveții. Cu mare cazină au putut fi salvați de furia poporului la 10 august. Comuna cunoștea ura poporului pentru uniformele roșii. Era deci un excelent mod de a pune în mișcare poporul, făcîndu-l să înceapă masacrul cu soldații elveții întemniță. Au avut nevoie de aproape două ore să-i ucidă pe toți.

Apoi, după ce și ultimul elvețian zăcea fără viață — și cel din urmă a fost maiorul Reading, al cărui nume l-am mai pomenit — lumea i-a cerut pe *preoți*.

Preoții răspunseră că erau gata să moară, dar că doreau să se spovedească. Această dorință le fu satisfăcută, acordîndu-li-se două ore de răgaz.

Cum au fost folosite cele două ore ? Să se alcătuiască un tribunal.

Cine alcătui acest tribunal ? Cine-l prezida ? Maillard.

Capitolul 71

MAILLARD

Omul zilei de 14 iulie, omul zilelor de 5 și 6 octombrie, omul zilei de 10 august trebuia să fie și omul zilei de 2 septembrie.

Numai că fostul aprod de la Châtelet dorea să confere masacrului o formă, un aspect solemn, o aparență legală : voia ca aristocrații să fie uciși, dar uciși legal, pe baza unei sentințe pronunțate de popor, pe care-l considera singurul judecător infailibil și care avea el singur dreptul de a achita.

Înainte ca Maillard să-și fi instalat tribunalul, apucaseră să fie omorîte aproximativ două sute de persoane. Una singură fusese salvată : abatele Sicard.

Am mai spus că una dintre piesele ciudate care merită a fi cercetată la arhivele poliției era numirea lui Marat în comitetul de supraveghere. O altă piesă, nu mai puțin ciudată, este registrul închisorii Abației, azi încă în întregime pătat de sîngele care țîșnea pînă la membrii tribunalului.

Cereți să vi se arate acest registru, dumneavoastră care sînteți în căutarea unor tulburătoare amintiri, și veți întîlni mereu pe margini, în josul uneia sau celeilalte dintre cele două note, scrise cu un scris mare, frumos, perfect citeț, admirabil de calm, lipsit de orice urmă de emoție, de teamă sau remușcare — „Ucis prin judecata poporului" sau : „Iertat de popor" semnătura lui Maillard. Ultima notă se repetă de patruzeci și trei de ori.

Așadar, Maillard a salvat la Abație viața a patruzeci și trei de persoane.

Dar, hai să-l urmărm, în timp ce Maillard își ia către ora zece seara funcția în primire, pe cei doi oameni care

ies de la iacobini și se îndreaptă spre strada Sainte-Anne.

Sînt marele preot și adeptul său, maestrul și discipolul : Saint-Just și Robespierre.

Saint-Just, cu obrazul palid și încert, prea alb pentru un ten de bărbat, prea palid pentru un ten de femeie, cu cravata scrobită și teapănă, elev al unui maestru rece, sec și aspru, mai aspru, mai sec, mai rece decît maestrul său !

Maestrul mai află cîte un pic de emoție în luptele politice în care omul îl înfruntă pe om : pasiunea.

Pentru elev, ceea ce se petrece nu e decît o partidă de șah pe scară mare și în care miza este viața. Fiți atenți să nu se cîștige, dumneavoastră care jucați împotriva lui, căci va fi neînduplecat și nu va cunoaște milă pentru cel care pierd !

Fără îndoială că Robespierre avea motivele sale să nu se înapoieze în această seară la familia Duplay. El spusese de dimineață că se va duce, probabil, la țară.

Pentru această noapte îngrozitoare de 2 spre 3 septembrie, îngusta cameră mobilată a lui Saint-Just, tînăr, am putea chiar spune copil încă necunoscut, i se părea mai sigură decît a sa.

Amîndoi intrară acolo în jurul orei unsprezece din noapte.

Este inutil să ne întrebăm despre ce vorbeau acești doi oameni : vorbeau despre masacru. Numai că unul vorbea cu sensibilitatea afectată a unui filozof din școala lui Rousseau și celălalt, cu uscăciunea unui matematician din școala lui Condillac.

Ca și crocodilul din fabulă, Robespierre îi plîngea uneori pe cei pe care-i condamna.

Intrînd în camera sa, Saint-Just își puse pălăria pe un scaun, își scoase cravata și haina.

— Ce faci ? îl întrebă Robespierre.

Saint-Just îl privi cu un ochi atît de mirat, încît Robespierre repetă.

— Te întrebam ce faci.

— Mă culc, bineînțeles ! răspunse tînărul.

— Și de ce te culci ?

— Ca să fac ceea ce se face într-un pat, să dorm.

— Cum ? exclamă Robespierre. Ai de gînd să dormi într-o noapte ca asta ?

— De ce nu ?

— Cînd mii de victime cad sau vor cădea, cînd această noapte va fi ultima pentru atîţia oameni care mai respiră încă în această seară şi care vor înceta să trăiască mîine, tu ai de gînd să dormi ?

Saint-Just rămase o clipă gînditor. Apoi, ca şi cum în timpul acestui moment de tăcere ar fi scos din fundul inimii sale o nouă certitudine, zise :

— Da, e adevărat, ştiu asta. Dar mai ştiu că este un rău necesar, de vreme ce tu însuţi l-ai autorizat. Imaginează-ţi o epidemie de friguri galbene, de ciumă, sau un cutremur de pămînt. Ar muri tot atîţia oameni, chiar mai mulţi decît acum, şi n-ar rezulta nimic bun pentru societate. Pe cînd moartea duşmanilor noştri ne va aduce linişte. Te sfătuiesc deci să te duci la timp acasă, să te culci cum mă culc eu şi să încerci să dormi cum voi dormi eu.

Şi, spunînd aceste cuvinte, omul politic, impasibil şi rece, se culcă.

— La revedere, pe mîine ! zise — şi adormi.

Somnul său fu tot aşa de îndelungat, de calm, de netulburat, ca şi cum nimic extraordinar nu s-ar fi petrecut în Paris. Adormise pe la unsprezece şi jumătate seara şi se trezi către ora şase dimineaţa.

Saint-Just văzu un fel de umbră între lumina zilei şi el. Se întoarse înspre fereastră şi-l recunoscu pe Robespierre. Crezu că, plecat în ajun, Robespierre se şi întorsese.

— Ce te aduce atît de dimineaţă ? îl întrebă.

— Nimic, zise Robespierre. N-am plecat.

— Cum ! N-ai plecat ?

— Nu.

— Nu te-ai culcat ?

— Nu.

— N-ai dormit ?

— Nu.

— Şi unde ai petrecut noaptea ?

— În picioare, aici, cu fruntea lipită de geam şi ascultînd zgomotele străzii.

Robespierre nu mințea : fie nesiguranța, fie teama fie remușcările îl făcuseră să nu doarmă nici o secundă:

În ce-l privește pe Saint-Just, somnul nu făcuse nici o deosebire pentru el între această noapte și altele.

De altfel, de cealaltă parte a Senei, chiar în curtea închisorii Abației, se afla un om care nu dormise mai mult decît Robespierre.

Acest bărbat stătea sprijinit de colțul ultimei porți care dădea spre curte, aproape pierdută în penumbră.

Iată spectacolul ce-l oferea curtea de după această ultimă poartă, curte transformată în tribunal.

În jurul unei mese mari încărcată cu săbii și pistoale, luminată de două lămpi de aramă a căror lumină era necesară chiar în plină zi, erau așezați doisprezece bărbați. După figurile lor șterse, după constituția lor robustă, după bonetele roșii de pe cap și hainele scurte ce le acoperea umerii puteau fi recunoscuți drept oameni din popor.

Așezat în mijlocul lor, un al treisprezecelea, cu o haină neagră jerpelită, vestă albă, pantaloni scurți, obrazul solemn și lugubru și capul descoperit, îi prezida. Acesta, poate singurul care știa să citească și scrie, avea dinaintea lui un registru cu numele întemnițaților, hîrtie, pene și cerneală.

Acești oameni erau judecătorii închisorii, judecători neîndurători, care dădeau sentințe fără apel, executate pe loc de vreo cincizeci de călăi înarmați cu săbii, cuțite, sulițe, și care așteptau în curte mînjiți de sînge din cap pînă în picioare.

Președintele lor era aprodul Maillard.

Venise din proprie inițiativă ? Fusese trimis de Danton, care ar fi vrut să se facă și în alte închisori, adică la mînăstirea Carmes, la Châtelet, la Force, ce se făcea la Abație : să salveze cîțiva oameni ?

Nimeni nu o știe.

La 4 septembrie, Maillard dispare. Nu mai e văzut, nu se mai aude vorbindu-se de el ; e ca și înecat, ca și înghițit în sînge.

Între timp, prezidează tribunalul din ajun, de la ora zece.

Sosise, instalase această masă, ceruse să i se aducă registrul cu numele întemnițaților, numise la întîmplare, dintre primii veniți, doisprezece judecători. Apoi se așezase la mijlocul mesei : șase din asesorii săi se așezară la dreapta sa, șase la stînga, și masacrul continuase, dar de astă dată cu un soi de acte în regulă.

Se citea numele scris în registru. Temnicierii se duceau să-l caute pe prizonier. Maillard făcea istoricul motivelor întemnițării sale. Prizonierul apărea. Președintele își consulta din privire colegii. Dacă prizonierul era condamnat, Maillard se mulțumea să spună :

— La Force ! [1]

Atunci, ușa exterioară se deschidea și condamnatul cădea sub loviturile călăilor.

Dacă, dimpotrivă, prizonierul era achitat, fantoma neagră se ridica, îi punea mîna pe cap și spunea :

— Să fie eliberat !

Și prizonierul era salvat.

În momentul cînd Maillard se prezentase la poarta închisorii, un bărbat se desprinse de zid și veni înaintea lui.

După primele cuvinte schimbate, Maillard îl recunoscuse și își înclinase în fața lui statura înaltă, în semn poate nu de supunere, dar cel puțin de condescendență. Apoi îl introduse în închisoare și, după ce aranjă masa și numi tribunalul, îi spuse :

— Stați acolo și cînd va intra persoana care vă interesează, făceți-mi un semn.

Bărbatul își sprijini un cot de colțul la care stătea din ajun, nemișcat, mut, așteptînd.

Acest om era Gilbert.

Îi jurase contesei Andrée să n-o lase să moară și încerca să-și țină jurămîntul.

De la ora patru la șase dimineața, ucigașii și judecătorii se odihniră puțin. La ora șase terminaseră de mîncat.

Cît a durat somnul și odihna sosiseră cărucioarele trimise de Comună și ridicaseră morții.

---

[1] Veche închisoare din Paris, a servit în timpul Revoluției și a fost desființată în 1850. (N.T.)

Apoi, cum în curte sîngele închegat era de trei degete, cum picioarele alunecau în sînge, cum ar fi durat prea mult să-l spele, au fost aduse şi împrăştiate pe pavaj o sută de legături de paie, acoperite apoi cu hainele victimelor, în special cu cele ale elveţienilor. Hainele şi paiele absorbeau sîngele.

Dar în timp ce judecătorii şi ucigaşii dormeau, prizonierii vegheau, cutremuraţi de spaimă.

Totuşi, cînd strigătele încetară, cînd apelul încetă, recăpătară oarecare speranţă: poate că era vorba doar de un număr de condamnaţi destinaţi ucigaşilor; poate că masacrul se va limita numai la elveţieni şi la cei din garda regelui. Această speranţă fu de scurtă durată.

Către ora şase şi jumătate dimineaţa, strigătele şi apelul reîncepură. Atunci un temnicer coborî şi îi spuse lui Maillard că prizonierii erau gata să moară, dar cereau să asculte slujba religioasă.

Maillard ridică din umeri. Aprobă totuşi cererea.

Era de altfel ocupat să asculte felicitările ce i le adresa, în numele Comunei, un trimis al acesteia, un om mic de statură, cu înfăţişare blîndă, în haine cafeniu-deschis, cu perucă obişnuită. Era Billaud-Varenne.

— Bravi cetăţeni! ziše el ucigaşilor. Aţi curăţat societatea de nişte mari vinovaţi! Municipalitatea nu ştie cum să vă răsplătească. Fără îndoială, hainele rămase de la morţi ar trebui să vă aparţină, dar asta ar semăna cu un furt. Ca despăgubire pentru această pierdere sînt însărcinat să ofer fiecăruia dintre voi douăzeci şi patru de livre, care vor fi plătite de îndată.

Şi, într-adevăr, Billaud-Varenne distribui pe loc ucigaşilor salariul pentru sîngeroasa lor treabă.

Iată ce se întîmplase şi cum se explica această gratificaţie dată de Comună.

În seara de 2 septembrie, cîţiva dintre cei care ucideau — era minoritatea, majoritatea făcînd parte din mica negustorime din împrejurimi[1] — erau fără ciorapi şi fără pantofi, aşa că priveau cu invidie încălţămintea aristocraţilor. Pînă la urmă trimiseră să ceară secţiei

[1] Vezi la arhivele poliţiei ancheta asupra zilei de 2 septembrie. (N.A.)

permisiunea de a-și pune în picioare încălțămintea morților. Secția consimți.

Maillard își dădu seama că din acel moment se considerară scutiți să mai ceară vreo aprobare și, în consecință, luau nu numai pantofi și ciorapi, dar tot ce era bun de luat.

Maillard socoti că i se umbrește masacrul și raportă Comunei. De aici solia lui Billaud-Varenne și tăcerea religioasă cu care era ascultat.

În acest timp prizonierii ascultau liturghia. Cel ce o spunea era abatele Lenfant, predicatorul regelui, cel ce o slujea era abatele de Rastignac, scriitor religios. Erau doi bătrîni cu părul alb, cu înfățișare venerabilă și al căror cuvînt rostit de pe un soi de tribună avu asupra acestor nefericiți cel mai binefăcător efect.

În momentul cînd toți erau în genunchi primind binecuvîntarea abatelui Lenfant, apelul reîncepu. Primul nume pronunțat fu cel al consolatorului. Acesta făcu un semn, își termină rugăciunea și îi urmă pe cei care veniseră să-l ia.

Al doilea preot rămase și continuă exortația funebră. Fu chemat la rîndul său și îi urmă pe temniceri.

Prizonierii rămaseră între ei. Atunci, conversația lor deveni sumbră, îngrozitoare, ciudată. Discutau despre felul de a primi moartea și despre șansele unui supliciu mai mult sau mai puțin lung.

Unii voiau să întindă capul, spre a cădea dintr-o singură lovitură. Alții, să ridice brațele, pentru ca moartea să poată pătrunde din toate părțile în piept. În sfîrșit, ceilalți, să-și țină mîinile la spate, pentru a nu opune nici o rezistență.

Un tînăr se desprinse spunînd :

— Vreau să știu ce e mai bine.

Se urcă într-un turnuleț a cărui fereastră zăbrelită dădea în curtea masacrului, și studie moartea de acolo... Apoi reveni spunînd :

— Cel mai repede mor cei care au fericirea să fie loviți în piept.

În acest moment se auziră cuvintele : „Doamne, vin spre tine !“, urmate de un suspin.

Un om tocmai căzuse la pămînt și se zbătea pe lespezi. Era domnul de Chantereine, colonel în garda constituțională a regelui, care își înfipsese de trei ori cuțitul în piept.

Prizonierii moșteniră cuțitul, dar se loveau cu șovăială, și doar unul izbuti să se omoare.

Se aflau acolo trei femei : două tinere înspăimîntate, lipindu-se de doi moșnegi, și o femeie în doliu, calmă, rugîndu-se în genunchi și zîmbind în rugăciunea ei.

Cele două tinere erau domnișoarele Cazotte și de Sombreuil. Cei doi bătrîni, tații lor. Tînăra femeie în doliu era Andrée.

Fu chemat domnul de Montmorin.

Ne amintim cu toții că domnul de Montmorin era acel fost ministru care eliberase pașapoartele cu ajutorul cărora încercase să fugă regele. Era un personaj atît de nepopular, încît din cauza lui era gata să fie ucis în ajun un tînăr, fiindcă purta același nume.

Domnul de Montmorin nu se apropiase să asculte îndemnurile celor doi preoți. Rămăsese în camera sa, furios, disperat, chemîndu-și dușmanii, cerînd arme, zguduind zăbrelele de fier ale închisorii sale și sfărîmînd o masă de stejar ale cărei scînduri erau groase de două degete.

Trebui să fie dus cu forța în fața tribunalului. Intră palid, cu ochii aprinși, cu pumnii ridicați.

— La Force ! zise Maillard.

Fostul ministru luă cuvîntul în înțelesul său, crezînd că era vorba de un simplu transfer dintr-o închisoare în alta.

— Președinte, fiindcă îți place să te numești așa, îi zise lui Maillard, sper că vei dispune să fiu condus în trăsură, pentru a fi scutit de insultele asasinilor tăi.

— Să tragă o trăsură pentru domnul conte de Montmorin, zise Maillard cu o subtilă politețe.

Apoi, adresîndu-se domnului de Montmorin :

— Dați-vă osteneala să luați loc pînă vine trăsura, domnule conte.

Contele se așeză, bombănind:

Peste cinci minute se anunță că trăsura așteaptă. Un oarecare fără importanță înțelese rolul ce-l avea de jucat în această dramă și dădea replica.

Se deschise ușa fatală, cea care dădea spre moarte, și domnul Montmorin ieși. Nu făcu nici trei pași și căzu, lovit de douăzeci de sulițe.

Urmară apoi alți prizonieri ale căror nume necunoscute au rămas acoperite de vălul uitării.

În mijlocul tuturor acestor nume obscure, rostirea unuia strălucește ca o flacără : cel al lui Jacques Cazotte ; al lui Cazotte, vizionarul, care prezisese fiecăruia, cu zece ani înainte de revoluție, soarta ce-l aștepta. Imaginație nebună, suflet extatic, inimă înflăcărată, autorul cărților *Diavolul îndrăgostit*, *Olivier*, *O mie și una de fleacuri*, îmbrățișase cu patimă cauza revoluției și, în scrisorile adresate prietenului său Pouteau, slujbaș la intendența listei civile, exprimase unele păreri care la ora în care am ajuns erau pedepsite cu moartea.

Fiica sa îi servise drept secretară, și odată tatăl ei arestat, Elisabeth Cazotte venise să ceară partea de închisoare ce i se cuvenea alături de tatăl ei.

Dacă opinia regalistă îi era permisă cuiva, cu siguranță că acela era acest bătrîn de șaptezeci și cinci de ani, cu picioarele înfipte în monarhia lui Ludovic al XIV-lea, și care, pentru a legăna somnul ducelui de Bourgogne compusese cele două cîntece devenite populare : *În inima frumoșilor Ardeni* și *Cumătră, încălzește patul !*

Dar acestea ar fi fost rațiuni de invocat în fața unor filozofi și nu a executorilor de la Abație. De aceea, Cazotte era ca și dinainte condamnat.

Zărindu-l pe frumosul bătrîn cu părul alb, cu ochii în flăcări, cu privirea inspirată, Gilbert se desprinse de zid și făcu o mișcare pentru a-i ieși în întîmpinare. Maillard văzu această mișcare. Cazotte înaintă, sprijinit de fiica sa. Dar, intrînd prin ușiță, ea înțelese că se găsește în fața unor judecători.

Atunci își părăsi tatăl și, cu mîinile încrucișate, începu să se roage de acest tribunal sîngeros cu cuvinte atît de blînde, încît asesorii lui Maillard începură să șovăie. Maillard întinse brațele și, punînd mîna pe capul lui Cazotte, zise :

— Să fie eliberat !

Tînăra fată nu știa ce să mai creadă.

— Nu vă fie teamă, zise Gilbert, tatăl dumneavoastră e salvat, domnișoară !

Doi dintre judecători se ridicară și-l însoțiră pe Cazotte pînă în stradă, de teamă ca nu cumva, din cauza unei erori neprevăzute, victima ce-i scăpase să fie ucisă.

Cel puțin de astă dată Cazotte era salvat.

Orele treceau. Masacrul continua.

Au fost aduse în curte bănci pentru spectatori. Soțiile și copiii ucigașilor aveau dreptul să asiste la spectacol. De altfel, actori scrupuloși, oamenii considerau că nu era suficient să fie plătiți, mai voiau să fie și aplaudați.

Către ora cinci după-amiază fu strigat domnul de Sombreuil.

Acesta, binecunoscut regalist, ca și Cazotte, era cu atît mai imposibil de salvat cu cît se știa că, fiind guvernator la Palatul Invalizilor la 14 iulie, a tras asupra poporului. Fiii săi erau în străinătate, în armata dușmană : unul dintre ei luptase cu atîta zel la asediul de la Longwy, încît a fost decorat de regele Prusiei.

Domnul de Sombreuil apăru, tot nobil și resemnat, ținîndu-și sus capul cu păr alb care-i cădea pînă pe uniformă ; și el era sprijinit de fiica sa.

De astă dată Maillard nu îndrăzni să ordone eliberarea prizonierului, dar, făcînd o mare sforțare, zise :

— Nevinovat sau vinovat, cred că ar fi nedemn pentru popor să-și mînjească mîinile cu sîngele acestui moșneag.

Domnișoara de Sombreuil auzi aceste cuvinte nobile care, gîndi ea, își vor avea greutatea în balanța divină. Își luă tatăl și-l duse spre poarta vieții strigînd :

— Salvat ! Salvat !

Nu fusese pronunțată nici o sentință, nici de condamnare, nici de achitare.

Doi sau trei dintre asasini își trecură capetele prin ușă pentru a întreba ce trebuiau să facă.

Tribunalul rămase mut.

— Faceți ce vreți, zise un membru al tribunalului.

— Ei bine, strigară ucigașii, fata să bea în sănătatea națiunii.

Atunci, un om plin de sînge, cu mînecile suflecate, cu obrazul feroce, îi dădu domnișoarei de Sombreuil un pahar — unii spun, cu sînge, alții spun, cu vin.

Domnișoara de Sombreuil strigă : „Trăiască națiunea !“, își înmuie buzele în licoare, ori care ar fi fost, și domnul de Sombreuil fu salvat.

Mai trecură două ore.

Apoi glasul lui Maillard rosti impasibil aceste cuvinte :

— Cetățeana Andrée de Taverney, contesă de Charny.

La auzul acestui nume Gilbert simți că-i fuge pămîntul de sub picioare și inima-i încetează să mai bată.

O viață mai importantă în ochii săi decît propria-i viață urma să fie pusă în discuție și judecată, condamnată sau salvată.

— Cetățeni, zise Maillard membrilor tribunalului groazei, cea care se va înfățișa în fața dumneavoastră este o biată femeie care a fost pe vremuri devotată austriacei, dar căreia austriaca, ingrată ca o regină, i-a plătit devotamentul prin ingratitudine. Ea a pierdut totul din această prietenie : averea, și pe soțul ei. O veți vedea intrînd, îmbrăcată în negru, și acest doliu cui i-l datorează ? Prizonierei de la Temple ! Cetățeni, vă cer viața acestei femei.

Membrii tribunalului făcură un semn de asentiment. Unul singur zise :

— Ar trebui s-o vedem.

— Atunci, reluă Maillard, priviți-o.

Într-adevăr, ușa se deschise și în adîncimea coridorului putu fi zărită o femeie îmbrăcată în negru, cu fruntea acoperită de un văl negru, care înainta singură, fără sprijin, cu pas sigur.

S-ar fi zis că este o apariție din acea lume funebră de unde, cum zice Hamlet, nici un călător, nu s-a înapoiat vreodată. La vederea ei, judecătorii fură aceia care se înfiorară.

Ajunse pînă la masă și își ridică vălul.

Niciodată nu se înfățișă privirilor unor oameni o frumusețe mai incontestabilă, dar nici mai palidă : era o divinitate de marmură.

Toate privirile se fixară asupra ei. Gilbert rămase locului, gîfîind.

Ea i se adresă lui Maillard și, cu un glas în același timp suav și ferm, zise :

— Cetățene, dumneavoastră sînteți președintele ?

— Da, cetățeană, răspunse Maillard, mirat că el, care interoga, este interogat la rîndul său.

— Sînt contesa de Charny, soția contelui de Charny, ucis în infama zi de 10 august. O aristocrată, o prietenă a reginei. Merit moartea și am venit s-o caut.

Judecătorii scoaseră un strigăt de surpriză.

Gilbert păli și se cufundă cît putu mai mult în adîncitura ușiței, încercînd să se ascundă de privirea contesei Andrée.

— Cetățeni, zise Maillard care observă spaima lui Gilbert, această femeie este nebună : moartea soțului ei a făcut-o să-și piardă mințile. S-o plîngem și să veghem asupra vieții ei. Justiția poporului nu-i condamnă pe demenți.

Și se ridică, vrînd să-i pună mîna pe cap, cum făcea pentru cei pe care-i proclama nevinovați. Dar Andrée îi îndepărtă mîna lui Maillard.

— Am mintea întreagă, spuse ea. Și dacă vreți să ajutați pe cineva, faceți această favoare cuiva care o cere și o merită, dar nu mie, care n-o merit și care o refuz.

Maillard se întoarse înspre Gilbert și-l văzu pe acesta cu mîinile împreunate, rugător.

— Această femeie e nebună, repetă el. Să fie eliberată.

Și făcu semn unui membru al tribunalului s-o scoată afară pe poarta vieții.

— Nevinovată ! strigă omul. Lăsați-o să treacă !

Se dădură la o parte în fața ei. Săbiile, sulițele, pistoalele coborîră în fața acestei statui a Doliului.

Dar, după ce făcu zece pași, și în timp ce Gilbert stătea aplecat la fereastră privind-o printre gratii cum se îndepărtează, ea se opri și strigă :

— Trăiască regele ! Trăiască regina ! Rușine pentru 10 august !

Gilbert scoase un strigăt și se repezi în curte. Văzuse strălucind tăișul unei săbii. Dar, rapid ca un fulger, tăișul dispăruse pe pieptul contesei Andrée !

Ajunse la timp pentru a o prinde pe sărmana femeie în brațe.

Andrée își întoarse spre el privirea stinsă și-l recunoscu :

— V-am spus că voi muri în pofida dorinței dumneavoastră, murmură ea.

Apoi, cu un glas abia auzit, zise :

— Iubiți-l pe Sébastien pentru amîndoi !

Apoi, și mai încet :

— Aproape de el, nu-i așa ? Aproape de Olivier al meu, aproape de soțul meu... pe veșnicie.

Și își dădu ultima suflare.

Gilbert o luă în brațe și o ridică de la pămînt.

Cincizeci de brațe goale și înroșite de sînge îl amenințară în același timp. Dar Maillard apăru în spatele său, întinse mîna deasupra capului doctorului și spuse :

— Lăsați-l să treacă pe cetățeanul Gilbert, care duce cu el cadavrul unei biete nebune ucise din greșeală.

Se îndepărtară toți, și Gilbert, ducînd cadavrul Andrée-ei, trecu prin mijlocul ucigașilor fără ca unul singur să încerce să-i bareze calea, atît de suveran era cuvîntul lui Maillard asupra mulțimii.

Capitolul 72

CE SE PETRECEA LA TEMPLE ÎN TIMPUL MASACRULUI

Organizînd masacrul din care am încercat să vă prezentăm o mostră, voind să subjuge Adunarea și presa prin teroare, Comunei îi era totuși tare teamă să nu li se întîmple vreo nenorocire prizonierilor de la Temple.

Și, într-adevăr, în situația generală din acel moment, cu orașul Longwy ocupat, cu Verdun încercuit, cu dușmanul la cincizeci de leghe de Paris, regele și familia regală erau niște ostatici prețioși care garantau viața celor mai compromiși.

Mai mulți comisari au fost de aceea trimiși la Temple.

Cinci sute de oameni înarmați nu ar fi fost deajuns să apere această închisoare pe care, poate, ar fi deschis-o ei înșiși poporului. Un comisar găsi un mijloc mai sigur decît toate sulițele și toate baionetele din Paris. Incon-

jură închisoarea. Temple cu o panglică tricoloră care purta inscripția :

„Cetățeni, voi, care știți să îmbinați răzbunarea cu dragostea de ordine, respectați această barieră ! Ea este necesară supravegherii și răspunderii noastre !"

Stranie epocă, în care erau sfărîmate porți de stejar, forțate grilaje de fier, dar în care se îngenunchea în fața unei panglici !

Poporul îngenunche în fața panglicii tricolore de la Temple și o sărută. Nimeni nu trecu peste ea.

La 2 septembrie, regele și regina ignorau ce se petrecea în Paris. Ce-i drept, în jurul închisorii era o fierbere mai mare ca de obicei, dar începeau să se obișnuiască cu aceste repetate agitații.

Regele luă masa de regulă la ora două. El dejună, ca de obicei, la ora două, apoi, după dejun, coborî în grădină, tot ca de obicei, cu regina, Madame Elisabeth, Madame Royale și cu micul delfin.

În timpul plimbării, urletele din afară se întețiră.

Unul dintre funcționarii municipali care-l urmau pe rege se aplecă la urechea unui coleg și îi spuse, dar nu chiar atît de încet ca să nu fie auzit de Cléry :

— Am greșit consimțind să-i plimbăm în după-masa asta.

Era aproape trei și era exact momentul cînd începuse masacrarea prizonierilor transferați de la Comună la Abație.

Regele nu mai avea pe lîngă el ca valeți decît pe Cléry și pe domnul Hue. Nefericitul Thierry, pe care l-am văzut la 10 august împrumutînd camera sa reginei pentru a se întreține acolo cu domnul Roederer, se afla la Abație și urma să fie ucis acolo în ziua de 3.

Se pare că și cel de-al doilea slujbaș municipal era de părere că au greșit lăsînd familia regală să iasă, căci amîndoi îi ordonară să intre fără nici o întîrziere în clădire. Se supuseră cu toții.

Dar abia se adunară în camera reginei, cînd intrară alți doi slujbași municipali, care nu erau de servici la turn,

și unul dintre ei, Mathieu, fost călugăr capucin, se apropie de rege spunîndu-i :

— Nu știți ce se petrece, domnule ? Patria e în cel mai mare pericol.

— Cum vreți să știu ceva aici, domnule ? zise regele. Sînt în închisoare și la secret.

— Ei bine, atunci vă voi informa eu asupra a ceea ce nu știți : dușmanul a intrat în Champagne și regele Prusiei mărșăluiește asupra localității Châlons.

Regina nu-și putu reține un gest de bucurie. Și oricît de rapid ar fi fost gestul, municipalul surprinse această reacție.

— Oh ! da, zise el adresîndu-se reginei, da, știm că noi, femeile noastre, copiii noștri, vor pieri. Dar veți răspunde de toate acestea. Veți muri împreună cu noi, și poporul va fi răzbunat !

— Întîmplă-se ce vrea Dumnezeu, răspunse regele. Am făcut tot ce am putut pentru popor și n-am nimic a-mi reproșa.

Atunci același municipal, întorcîndu-se spre domnul Hue, care stătea aproape de ușă, îi spuse :

— În ce te privește, Comuna m-a însărcinat să te pun sub stare de arest.

— Pe cine, sub stare de arest ? întrebă regele.

— Pe valetul dumneavoastră.

— Valetul meu ? Care ?

Și funcționarul municipal îl desemnă pe domnul Hue.

— Pe domnul Hue ? De ce e acuzat ?

— Asta nu mă privește, dar va fi ridicat în seara ásta, și hîrtiile sale vor fi sigilate.

Apoi, ieșind și adresîndu-se lui Cléry :

— Luați aminte de felul în care vă comportați, zise fostul călugăr capucin, fiindcă veți păți la fel dacă nu veți avea o purtare cinstită !

A doua zi, 3 septembrie, la ora unsprezece dimineața, regele ședea împreună cu întreaga familie în camera reginei. Un municipal îi dădu ordin lui Cléry să urce în apartamentul regelui, unde se aflau Manuel și alți cîțiva membri ai Comunei.

Toate chipurile exprimau în mod vădit o mare îngrijorare. Cum am spus, Manuel nu era un om crud și chiar în sînul Comunei exista o fracțiune moderată.

— Ce crede regele despre arestarea valetului său ? întrebă Manuel [1].

— Majestatea Sa e foarte îngrijorată, răspunse Cléry.

— Nu i se va întîmpla nimic, reluă Manuel. În același timp, sînt însărcinat să-i comunic regelui că el nu va reveni niciodată și va fi înlocuit de Consiliu. Îl puteți preveni pe rege de această măsură.

— N-am misiunea să fac acest lucru, domnule, răspunse Cléry. Fiți deci atît de bun să mă scutiți de sarcina de a-i comunica stăpînului meu o veste atît de dureroasă.

Manuel reflectă o clipă și apoi zise :

— Fie, cobor la regină.

Coborî într-adevăr și-l găsi pe rege, care primi cu calm știrea ce i-o comunica procurorul Comunei. Apoi, cu același chip imposibil pe care îl avusese la 20 iunie și la 10 august, și pe care urma să îl aibă pînă în fața eșafodului, răspunse :

— Bine, domnule. Vă mulțumesc. Mă voi servi de valetul fiului meu și, dacă consiliul se opune, mă voi servi singur.

Și cu o ușoară mișcare a capului zise :

— Sînt hotărît !

— Aveți de făcut vreo plîngere ? întrebă Manuel.

— Ne lipsește lenjeria, zise regele, și asta e pentru noi o mare privațiune. Credeți că ați putea obține de la Comună să fim aprovizionați după nevoile noastre ?

— Voi referi consiliului, răspunse Manuel.

Apoi, văzînd că regele nu-i cere nici un fel de informații asupra celor ce se petreceau afară, Manuel se retrase.

La ora unu regele își manifestă dorința de a se plimba. Delegații municipiului refuzară să lase familia regală să coboare.

La ora două se așezară la masă. În timpul mesei se auzi zgomotul tobelor și din nou strigătele. Aceste strigăte se apropiau de închisoarea Temple.

[1] Cléry era valetul delfinului. (N.A.)

Familia regală se ridică de la masă și se adună în camera reginei. Zgomotul continua să se apropie. Care era cauza acestui zgomot? Masacrele de la închisoarea La Force și de la Abaţie. Numai că se proceda sub preşedinţia lui Hébert și nu a lui Maillard, de aceea masacrul era mai îngrozitor.

Şi totuși, acolo prizonierii erau mai ușor de salvat: se aflau mai puţini deţinuţi politici la închisoarea Force decît la Abaţie. Asasinii erau mai puţin numeroși, spectatorii mai puţin pătimași. Dar, în loc ca lucrurile să se petreacă așa cum se întîmplase la Abaţie, unde Maillard dominase masacrul, la Force masacrul îl domina pe Hébert.

Au fost salvate patruzeci și două de persoane la Abaţie; doar șase au fost salvate la Force.

Printre deţinuţii din această închisoare se afla biata prinţesă de Lamballe. I se purta o mare dușmănie: era numită *consiliera Austriacei*. Îi era confidentă, prietenă intimă, poate chiar ceva mai mult — cel puţin așa se spunea — dar în nici un caz sfetnică. Graţioasa nepoată a casei de Savoia, cu gura ei fină dar crispată, cu zîmbetul ei imobil, era capabilă să iubească, și a dovedit-o. Dar să sfătuiască, să sfătuiască o femeie bărbătoasă și încăpăţînată, dominatoare, așa cum era regina, niciodată!

Regina o iubise cum o iubise pe doamna de Guéméné, pe doamna de Marsan, pe doamna de Polignac. Dar, ușuratică, inegală, inconstantă în toate sentimentele sale, o făcuse să sufere la fel de mult ca prietenă, cum îl făcuse pe Charny să sufere ca amant. Numai că, după cum am văzut, amantul s-a plictisit: prietena, dimpotrivă, îi rămase credincioasă.

Amîndoi muriră pentru aceea pe care au iubit-o!

Ne amintim de serata din pavilionul Flore, unde ne-am condus cititorul. Doamna Lamballe primea în apartamentele ei, și regina îi întîlnea la doamna Lamballe pe cei pe care nu-i putea primi la ea: pe Suleau și Barnave la Tuileries; pe Mirabeau la Saint-Cloud.

Cîtva timp mai tîrziu, doamna de Lamballe se retrăsese în Anglia. Putea să rămînă și să trăiască acolo o viaţă lungă. Buna și blînda fiinţă, știind castelul Tuileries amenințat, reveni să-și reia locul lîngă regină.

La 10 august fusese despărțită de regină. Dusă întîi la Temple cu regina, fusese aproape imediat transferată la închisoarea Force. Acolo se simți strivită sub povara devotamentului ei. Vru să moară aproape de regină, împreună cu regina. Sub ochii ei, moartea i s-ar fi părut blîndă; departe de regină, nu mai avea curajul să moară. Nu era o femeie oțelită, ca Andrée. Era bolnavă de spaimă.

Prințesa cunoștea bine dușmăniile stîrnite împotriva ei. Închisă într-una din camerele de sus ale închisorii cu doamna de Navarre, o văzuse plecînd în noaptea de 2 spre 3 pe doamna de Tourzel. Era ca și cum i s-ar fi spus : „Rămîneți aici să muriți".

De aceea, culcată în patul ei, înfundîndu-și capul în cearșafuri la fiecare val de strigăte care urca spre ea, cum face un copil căruia îi e frică, leșina în fiece clipă și, cînd își revenea, spunea :

— Oh ! Dumnezeule ! Speram să fi murit !

Și adăuga :

— Dacă s-ar putea muri așa cum leșini ! Nu e nici dureros, nici măcar greu.

De altfel, moartea era peste tot : în curte, la poartă, în încăperile de jos ; mirosul sîngelui urca asemenea unui abur funebru.

La ora opt dimineața ușa încăperii ei se deschise. Spaima îi fu atît de mare, încît de astă dată nu leșină și nici măcar nu se ascunse sub cearșafuri. Întoarse capul și văzu doi soldați din garda națională.

— Haide ! Ridică-te, doamnă, îi zise brutal prințesei unul din cei doi. Trebuie să mergem la Abație.

— Oh ! domnilor, zise ea, mi-e imposibil să părăsesc patul. Sînt atît de slăbită încît n-aș putea merge.

Apoi adăugă cu o voce, abia inteligibilă :

— Dacă mă luați pentru a mă ucide, mă puteți omorî aici la fel de bine ca și în altă parte.

Unul din cei doi se aplecară la urechea ei, pe cînd celălalt supraveghea ușa, și îi spuse :

— Supuneți-vă, doamnă. Vrem să vă salvăm.

— Atunci, retrageți-vă să mă îmbrac, zise prizoniera.

Cei doi oameni se retraseră, și doamna de Navarre o ajută să se îmbrace, mai bine zis o îmbrăcă.

Peste zece minute cei doi oameni se înapoiară. Prințesa era gata, numai că, așa cum spusese, nu putea merge. Biata femeie tremura din tot corpul. Îl luă de braț pe soldatul din garda națională care-i vorbise și, sprijinită de el, coborî scara.

Ajungînd la gheretă, se pomeni deodată în fața sîngerosului tribunal prezidat de Hébert. La vederea acestor oameni cu mînecile suflecate, care se constituiseră judecători, la vederea acestor oameni cu mîini însîngerate care deveniseră călăi, leșină.

Întrebată de trei ori, leșină de trei ori fără să poată răspunde.

— Faceți un efort de vreme ce vor să vă salveze, îi repetă omul care îi vorbise înainte.

Această promisiune îi dădu nefericitei femei puțină putere.

— Ce vreți de la mine, domnilor ? murmură ea.

— Cine sînteți ? întrebă Hébert.

— Marie Louise de Savoia-Carignan, prințesă de Lamballe.

— Ce calitate aveți ?

— Administratoare a veniturilor reginei.

— Aveți cunoștință de comploturile Curții de la 10 august ?

— Nu știu dacă au fost comploturi la 10 august. Dacă au existat totuși, eu am fost total străină de ele.

— Jurați pe libertate, egalitate, ură împotriva regelui, a reginei și a regalității.

— Voi jura cu ușurință pe primele două, dar nu pot jura pe restul care nu se află în inima mea.

— Jurați totuși ! îi zise încet soldatul din garda națională, sau veți muri !

Prințesa întinse mîinile și, clătinîndu-se, făcu un pas instinctiv spre gheretă.

— Dar jurați odată ! îi zise protectorul ei.

Atunci, ca și cum în groaza de moarte de care era cuprinsă i-ar fi fost teamă să pronunțe un jurămînt rușinos, își puse mîna pe gură pentru a ține în frîu cuvintele ce i-ar fi putut ieși din gură. Cîteva gemete trecură printre degetele ei.

— A jurat ! strigă soldatul gărzii naţionale care o însoţea.

Apoi, încet de tot :

— Ieşiţi repede prin uşa din faţa dumneavoastră, adăugă el. Cînd ieşiţi, strigaţi : „Trăiască naţiunea !“, şi sînteţi salvată.

Ieşind, se pomeni în braţele unui ucigaş care o aştepta. Era marele Nicolas, acelaşi care tăiase capetele celor doi ostaşi din garda regelui la Versailles. De astă dată promisese s-o salveze pe prinţesă. O tîrî către ceva inform, fremătător, însîngerat, spunîndu-i încet :

— Strigaţi „Trăiască naţiunea !“... Dar strigaţi odată „Trăiască naţiunea !“

Fără îndoială că ar fi strigat. Din nenorocire deschise ochii. Se afla în faţa unui morman de cadavre peste care călca un om încălţat cu bocanci cu ţinte, făcînd să ţîşnească sîngele sub picioarele sale, ca un mustar care face să ţîşnească mustul din struguri.

Văzu acest spectacol îngrozitor, se întoarse şi nu putu decît să exclame :

— Vai ! Ce oroare !...

Mai înăbuşiră şi acest strigăt.

Se spune că socrul ei, domnul de Penthièvre, ar fi dat o sută de mii de franci pentru a o salva.

O împinseră în pasajul strîmt care ducea din strada Saint-Antoine la închisoare, denumită fundătura Prêtres, cînd un mizerabil, un peruchier numit Charlot, care tocmai se angajase ca toboşar în grupurile voluntare, străpunse cordonul format în jurul ei şi-i azvîrli jos boneta cu o suliţă.

Voia numai să-i dea jos boneta ? Voia s-o lovească în obraz ?

Sîngele începu să curgă ! Iar sîngele cheamă sîngele : un om aruncă spre prinţesă o buturugă, care o atinse în ceafă. Ea se poticni şi căzu pe un genunchi.

Nu mai era cu putinţă să fie salvată : din toate părţile o străpunseră săbiile, o atinseră suliţele alungite. Nu scoase nici măcar un geamăt. De fapt, murise după ultimele cuvinte pronunţate.

Abia îşi dăduse sfîrşitul — poate chiar încă mai trăia — cînd se aruncară asupra ei. Îmbrăcămintea îi fu smulsă

într-o clipă pînă la cămașă și, palpitînd încă de ultimele înfiorări ale agoniei, rămase goală.

Un sentiment obscen îi veghease moartea și grăbea această despuiere : voiau să vadă trupul frumos, căruia — se zicea — lesbienele îi dedicaseră un veritabil cult.

Goală cum o făcuse Dumnezeu, au expus-o tuturor privirilor, pe o bornă. Rămase astfel de la opt pînă la ora prînzului. În cele din urmă se plictisiră și un om veni să-i taie capul.

Mizerabilul care a comis această crimă, încă și mai hidoasă poate, fiind comisă asupra unui cadavru și nu asupra unei ființe vii, se numește Grison. Acesta a fost ghilotinat mai tîrziu ca șef al unei bande de hoți.

Un al doilea, numit Rodi, spintecă pieptul prințesei și-i smulse inima. Un al treilea, numit Mamin, se ocupă de o altă parte a trupului. O mutilau din cauza dragostei sale pentru regină. Mult trebuie s-o fi urît pe regină !

Înfipseră în sulițe cele trei bucăți din trupul prințesei de Lamballe și se îndreptară spre închisoarea Temple. O imensă mulțime îi urma pe cei trei asasini. Dar, în afară de cîțiva beți care injuriau, întregul cortegiu păstra o liniște îngrozită.

Întîlniră în cale o dugheană de peruchier și intrară. Omul care purta capul îl puse pe masă.

— Ondulați-mi acest cap, zise el. Trebuie să-și vadă stăpîna la Temple.

Peruchierul coafă splendidul păr al prințesei. Apoi grupul își reluă drumul spre Temple, de astă dată în mare larmă.

Acestea erau strigătele pe care le auzise familia regală.

Asasinii soseau, căci avuseseră abominabila idee să-i arate reginei capul, inima și acea altă parte din trupul prințesei.

Se prezentară la Temple. Panglica tricoloră le stăvilea trecerea.

Acești oameni, acești ucigași, acești asasini n-avură îndrăzneala să pășească peste panglică !

Cerură ca o delegație formată din șase asasini — din care trei purtau părțile de trup de care am pomenit — să poată intra în Temple și să facă turul donjonului,

pentru a arăta reginei aceste resturi însîngerate. Cererea era atît de justă, încît fu aprobată fără discuție.

Regele ședea și se prefăcea că joacă table cu regina. Apropiindu-se astfel sub pretextul jocului, prizonierii puteau cel puțin să-și spună cîteva cuvinte fără ca municipalii care-i păzeau să-i poată auzi.

Deodată, regele îl văzu pe unul dintre aceștia închizînd ușa, repezindu-se apoi la fereastră și trăgînd repede perdelele. Era un anume Danjou, fost seminarist, un soi de uriaș, care era numit din cauza înălțimii sale *abatele de șase picioare*.

— Dar ce se întîmplă ? întrebă regele.

Profitînd de faptul că regina îi întorcea spatele, acest om îi făcu un semn regelui să nu-l mai întrebe.

Strigătele, injuriile, amenințările ajungeau pînă în încăpere, deși ușa și ferestrele erau închise. Regele înțelese că se petrece ceva îngrozitor : își puse mîna pe umărul reginei, pentru a o ține pe loc.

În acest moment se auzi o bătaie în ușă și, împotriva dorinței sale, Donjou fu obligat să deschidă. Erau ofițerii de gardă și funcționarii municipali.

— Domnilor, întrebă regele, familia mea se află în siguranță ?

— Da, răspunse un om în uniforma gărzii naționale, purtînd însemnele de ofițer. Dar umblă zvonul că nu se mai află nimeni în turn și că ați evadat cu toții. Duceți-vă la fereastră pentru a liniști poporul.

Neștiind ce se petrece, nevăzînd nici un neajuns să se supună, regele făcu o mișcare pentru a se apropia de fereastră, dar Donjou îl opri și spuse :

— Nu faceți asta, domnule !

Apoi, întorcîndu-se spre ofițerii gărzii naționale, adăugă :

— Poporul trebuie să manifeste mai multă încredere în reprezentanții săi.

— Ei bine, spuse ofițerul, nu-i vorba numai de asta. Poporul dorește să veniți la fereastră să vedeți capul și inima prințesei de Lamballe, pe care vi le aduce să vă arate cum se poartă poporul cu tiranii. Vă sfătuiesc deci să apăreți, dacă nu vreți să vi se aducă toate astea aici.

Regina scoase un țipăt și căzu leșinată în brațele fiicei sale și a doamnei Elisabeth.

— Ah ! domnule, zise regele, puteați să vă lipsiți să aduceți la cunoștința reginei această nenorocire.

Apoi arătînd cu degetul grupul celor trei femei, adăugă :

— Vedeți ce ați făcut ?

Ofițerul ridică din umeri și ieși cîntînd *Caramagnola.*

La ora șase se prezentă secretarul lui Pétion, care venea să-i aducă regelui două mii cinci sute de franci.

Văzînd-o pe regină în picioare și nemișcată, crezu că stă așa din respect pentru el, și avu amabilitatea s-o invite să se așeze.

Mama stătea astfel, spune Madame Royele în Memoriile sale, *fiindcă, după acea îngrozitoare întîmplare, rămăsese în picioare și nemișcată, nevăzînd nimic din cele ce se petreceau în cameră.*

Teroarea o prefăcuse în statuie.

Capitolul 73

VALMY

Și-acum să ne întoarcem pentru o clipă privirea de la aceste îngrozitoare scene de masacru și să urmărm în defileurile din Argonne unul dintre personajele povestirii în mîinile căruia se aflau în acel moment destinele Franței.

Se înțelege că este vorba despre Dumouriez.

Am văzut că, părăsind guvernul, Dumouriez își reluase funcția de general activ și, după fuga lui La Fayette, primise titlul de comandant-șef al armatei de est.

Această numire a fost un fel de miracol de intuiție din partea oamenilor care dețineau puterea. Dumouriez era, într-adevăr, detestat de unii, disprețuit de alții, dar, mai

norocos decît Danton la 2 septembrie, fusese unanim recunoscut drept singurul om care putea salva Franța.

Girondinii, care îl numiseră, îl urau pe Dumouriez. Îl făcuseră să intre în cabinet. Și ne amintim că el îi făcu să iasă de acolo. Cu toate acestea, se duseră să-l caute, retras în armata de nord, și îl făcură general-șef.

Iacobinii îl urau și îl disprețuiau pe Dumouriez. Înțeleseră totuși că prima ambiție a acestui om era gloria, și că va învinge sau se va lăsa ucis. Neîndrăznind să-l susțină pe față din cauza proastei sale reputații, Robespierre îl susținu prin mijlocirea lui Couthon.

Danton nu-l ura și nici nu-l disprețuia pe Dumouriez. Era unul dintre acei oameni cu temperament robust care judecă lucrurile de sus și puțin le pasă de reputații, fiind dispuși să se folosească chiar și de vicii dacă pot obține prin ele rezultatele pe care contează. Numai că Danton, știind bine ce foloase putea trage de pe urma lui Dumouriez, era neîncrezător în statornicia lui. Trimise la el doi oameni : unul era Fabre d'Eglantine, adică gîndirea sa ; celălalt, Westermann, adică brațul său.

Toate forțele Franței i-au fost încredințate aceluia care era numit un intrigant. Bătrînul Luckner, soldățoi german care-și dovedise incapacitatea la începutul campaniei, fusese trimis la Châlons pentru a înrola recruți. Dillon, soldat viteaz, general distins, mai înalt în grad în ierarhia militară decît Dumouriez, primi ordin să i se supună. Kellerman fu de asemenea trimis sub ordinele acestui om, căruia Franța, disperată, îi punea în mînă sabia pe neașteptate, spunîndu-i : „Nu cunosc pe altcineva decît pe tine care să mă poată apăra. Apără-mă !"

Kellermann bombăni, blestemă, plînse, dar și ceda. Numai că se supuse fără convingere și avu nevoie să audă bubuitul tunului spre a deveni ceea ce era în realitate, un fiu devotat al patriei.

Cum de se opriră pe neașteptate suveranii aliați, al căror marș asupra Parisului era marcat pe etape, după ce ocupaseră Longwy-ul și după capitularea orașului Verdun ?

O stafie se ridica între ei și Paris : stafia lui Beaurepaire.

Fost ofiţer de carabinieri, Beaurepaire formase şi comandase batalionul Maine-et-Loire. În clipa cînd se aflase că duşmanul pusese piciorul pe pămîntul Franţei, el şi oamenii săi străbătură în pas alergător Franţa de la apus la răsărit. Întîlniră pe drum un deputat patriot care se întorcea acasă.

— Ce să le spun familiilor din partea voastră? întrebă deputatul.

— *Că am murit!* răspunse un glas.

Nici un spartan mergînd spre Termopile n-a dat un răspuns mai sublim.

Cum am spus, duşmanul ajunsese pînă la Verdun. Era în 30 august 1692. În ziua de 31 oraşul era somat să se predea.

Beaurepaire şi oamenii săi, sprijiniţi de Marceau, voiau să lupte pînă la moarte. Consiliul apărării, compus din membrii municipalităţii şi din cei mai de seamă locuitori ai oraşului pe care şi i-au alăturat, îi ordonă să se predea.

Beaurepaire zîmbi dispreţuitor.

— Am depus jurămînt să mor decît să mă predau, zise el. Supravieţuiţi ruşinei şi dezonoarei voastre, dacă vreţi! Eu rămîn credincios jurămîntului făcut. Tată ultimul meu cuvînt: voi muri.

Şi îşi zbură creierii.

Această stafie era mai mare şi mai înfricoşătoare decît gigantul Adamastor!

Apoi, suveranii aliaţi care credeau, după spusele emigranţilor, că Franţa va alerga bucuroasă în întîmpinarea lor, vedeau cu totul altceva. Vedeau acest pămînt al Franţei, atît de roditor şi de populat, schimbat ca printr-o lovitură de baghetă: grînele dispăruseră ca înghiţite de o trombă. Se duseseră spre apus.

Ţăranul înarmat rămăsese singur, în picioare, pe brazdă. Cei ce aveau puşti îşi luaseră puştile, iar cei ce n-aveau decît o seceră îşi luaseră secera, cei ce n-aveau decît o furcă îşi luaseră furca.

În sfîrşit, vremea ne-a venit în ajutor: o ploaie ce nu se mai termina uda oamenii, muia pămîntul, desfunda drumurile. Fără îndoială, această ploaie cădea pentru unii, ca şi pentru ceilalţi, pentru francezi, ca şi pen-

tru prusaci. Numai că totul venea în ajutorul francezilor, totul le era ostil prusacilor. Țăranul, care nu avea pentru dușman decît pușca, furca și secerea, mai rău decît toate astea, decît aguridă — țăranul avea, pentru compatrioții săi, o sticlă de vin ascunsă sub mormanul de boarfe, o sticlă de bere îngropată într-un colț necunoscut al pivniței, paie uscate împrăștiate pe jos, adevăratul pat al soldatului.

S-a comis totuși greșeală peste greșeală. În primul rînd, chiar de către Dumouriez. În memoriile sale, el le relatează atît pe ale sale, cît și pe cele ale locotenenților săi.

El scrisese Adunării Naționale : *Defileele din Argonne sînt Termopilele Franței. Dar, fiți liniștiți, mai norocos decît Leonida, nu voi muri* !

Și a greșit apărînd defileele din Argonne. Unul din ele a fost ocupat și el a fost nevoit să bată în retragere. Doi din locotenenții săi s-au rătăcit, s-au pierdut. El însuși era gata să se rătăcească, pierdut cu cei numai cincisprezece mii de oameni ai săi, acești cincisprezece mii de oameni atît de demoralizați, încît o luară la fugă de două ori în fața a o mie cinci sute de husari prusaci ! Dar nu disperă, își păstră încrederea și chiar veselia, scriindu-le miniștrilor : *Răspund de totul*. Și, într-adevăr, deși era urmărit, încercuit, cu retragerea tăiată, făcu joncțiunea cu cei zece mii de oameni ai lui Beurnonville și cu cei cincisprezece mii ai lui Kellermann. Îi strînse pe generalii rătăciți și, la 19 septembrie, își așeză tabăra la Sainte-Menehould, întinzîndu-și în dreapta și la stînga mîinile asupra a șaptezeci și șase de mii de oameni, cînd prusacii nu aveau decît șaptezeci de mii.

E-adevărat că această armată murmura deseori. Se întîmpla uneori să rămînă două sau trei zile fără pîine. Atunci Dumouriez se ducea printre soldații săi și le spunea :

— Prieteni, faimosul mareșal de Saxa a scris o carte despre război, în care afirmă că cel puțin o dată pe săptămînă trupele trebuie lipsite de pîine, pentru a le face, în caz de nevoie, mai puțin sensibile la această privațiune. Iată-ne într-o asemenea situație. Și încă sînteți mai norocoși decît prusacii din fața voastră, care uneori sînt

lipsiți patru zile în șir de pîine și mănîncă atunci caii morți. Voi aveți slănină, orez, făină, faceți turte : libertatea le va da gust !

Apoi exista ceva încă și mai rău : era această drojdie a Parisului, această pleavă din 2 septembrie, care, după masacru, fusese împinsă în armată. Toți acești prăpădiți veniseră cîntînd *Ça ira*, strigînd că nu vor mai îndura nimic, nici epoleți, nici crucea Saint-Louis, nici hainele brodate, că vor smulge decorații și panașe și îi vor face pe toți să-ți bage mințile în cap.

Sosiră astfel în tabără și rămaseră uimiți de vidul ce se produse în jurul lor. Nimeni nu găsi de cuviință să răspundă nici la amenințări, nici la ademeniri. Aflară doar că generalul anunțase o trecere în revistă pentru a doua zi.

A doua zi, printr-o manevră neașteptată, noii veniți se găsiră prinși între cavaleria numeroasă și ostilă, gata să-i treacă prin sabie, și o artilerie amenințătoare, gata să-i fulgere.

Atunci Dumouriez înaintă spre acești oameni care formau opt batalioane.

— Voi ăștia, exclamă el — căci nu vreau să vă numesc nici cetățeni, nici soldați, nici copiii mei — vedeți în fața voastră artileria, în spatele vostru cavaleria ? Asta înseamnă că vă țin între fier și foc ! V-ați dezonorat prin crime. Eu nu tolerez aici nici asasini, nici călăi. Vă voi sfîrteca în bucăți la cea mai mică răzvrătire ! Dacă vă îndreptați, dacă vă veți purta la fel ca această armată vitează, în care aveți onoarea de a fi admiși, veți găsi în mine un tată bun. Știu că se află printre voi ticăloși însărcinați să vă împingă la crimă. Izgoniți-i voi înșivă, sau denunțați-i. Vă fac răspunzători pe unii pentru ceilalți!

Și nu numai că acești oameni plecară capul și deveniră soldați excelenți, nu numai că-i izgoniră pe nedemni, dar în plus îl făcură mici fărîme pe acel mizerabil Charlot, care o lovise cu o buturugă pe prințesa de Lamballe și care-i purtase capul în vîrful suliței.

În această situație era așteptat Kellermann, fără de care nu puteau risca să treacă la acțiune.

În ziua de 19, Dumouriez primi înștiințarea că locotenentul se afla la două leghe la stînga sa. Dumouriez

îi trimise îndată instrucțiuni, ordonîndu-i să ocupe a doua zi cîmpul dintre Dampierre și Elize, în spatele rîului Auve.

Poziția era admirabil aleasă.

În clipa cînd îi trimitea lui Kellermann instrucțiunile, Dumouriez vedea desfășurîndu-se în fața sa armata prusacă pe munții Lune. Astfel prusacii se aflau între Paris și el și, în consecință, mai aproape de Paris decît de el.

Era foarte probabil ca prusacii să caute să pornească o bătălie. Dumouriez trimise de aceea un mesaj lui Kellermann, indicîndu-i să-și pregătească cîmpul de luptă pe înălțimile de la Valmy și Gizaucourt. Kellermann confundă tabăra cu cîmpul de luptă și se opri pe înălțimile de la Valmy.

Era o mare greșeală sau o dovadă de mare pricepere.

Plasat cum era, Kellermann nu se putea înapoia decît punînd să treacă întreaga sa armată pe un pod îngust. Nu se putea replia la dreapta lui Dumouriez, decît traversînd o mlaștină de care ar fi fost înghițit. Nu se putea replia la stînga sa decît trecînd printr-o vale adîncă, unde ar fi fost zdrobit.

Deci, nici o posibilitate de retragere.

Aici voise să ajungă bătrînul soldat alsacian ? Atunci reușise din plin. Frumos loc pentru a învinge sau a muri !

Brunswick îi privea pe soldații noștri cu uimire.

— Cei ce s-au plasat acolo, îi spuse el regelui Prusiei, sînt hotărîți să nu dea înapoi !

Dar armata prusacă fu lăsată să creadă că Dumouriez era izolat de restul trupelor, de asemenea că această armată de croitori, de vagabonzi și de cizmari, cum o numeau emigranții, se va risipi la primele lovituri de tun.

Se neglijă ocuparea înălțimilor de la Gizaucourt de către trupele generalului Chazot — care era plasat de-a lungul șoselei de la Châlons — înălțimi de unde ar fi atacat în flanc coloanele dușmane. Prusacii profitară de neglijență și puseră stăpînire pe această poziție. Astfel, ei izbiră în flanc corpul de armată a lui Kellermann.

Lumina zilei se ridică, întunecată de o ceață deasă. Dar n-avea importanță : prusacii știau unde se află armata

franceză. Ea era pe înălțimile de la Valmy și nu putea fi în altă parte.

Șaizeci de guri de foc se aprinseră în același timp. Artileriștii prusaci trăgeau la întîmplare. Dar trăgeau în grămadă și puțin le păsa dacă trag sau nu cu precizie.

Primele salve au fost îngrozitoare pentru această armată plină de entuziasm, care ar fi știut să atace admirabil, dar care nu prea știa să aștepte.

Apoi, întîmplarea a fost la început împotriva noastră. Obuzele prusacilor au incendiat două chesoane care explodară. Conducătorii căruțelor au sărit jos de pe cai, pentru a se pune la adăpost de explozii : au fost luați drept dezertori.

Kellermann și-a mînat calul spre acel loc tulbure, unde se amesteca ceața cu fumul. Deodată calul și călărețul au fost văzuți rostogolindu-se, fulgerați.

Calul fusese străpuns de o ghiulea. Din fericire, omul nu pățise nimic. Sări pe un alt cal și regrupă cîteva batalioane care se împrăștiau în dezordine.

În acest moment era ora unsprezece dimineața. Ceața începea să se risipească.

Kellermann îi văzu pe prusaci grupîndu-se în trei coloane pentru a ataca platoul Valmy. La rîndul său, își rîndui soldații tot în trei coloane și, parcurgînd întreaga linie, zise :

— Soldați ! Nici o împușcătură ! Așteptați-l pe dușman pentru o luptă corp la corp și întîmpinați-l cu baioneta !

Apoi, punîndu-și pălăria în vîrful sabiei, strigă :

— Trăiască națiunea ! și să mergem să învingem pentru ea.

Pe dată, întreaga armată îi imită exemplul. Fiecare soldat își puse pălăria în vîrful baionetei strigînd : „Trăiască națiunea !“ Ceața se ridică, fumul se împrăștie și Brunswick văzu cu lornieta un spectacol straniu, extraordinar, uimitor : treizeci de mii de francezi nemișcați, cu capul descoperit, agitînd armele și nerăspunzînd focului dușman decît prin strigătul : „Trăiască națiunea !“

Brunswick clătină din cap. Dacă ar fi fost singur, armata prusacă n-ar fi făcut un pas în plus. Dar regele era acolo și dorea bătălia, erau nevoiți să i se supună.

Prusacii urcară, fermi și sumbri, sub privirile regelui și ale lui Brunswick. Străbătură spațiul ce-i despărțea de dușmanii lor, cu soliditatea unei vechi armate a lui Frederic : fiecare ostaș părea să fie legat printr-un inel de fier de omul ce-l preceda.

Deodată, imensul șarpe păru că se frînge la mijloc, dar bucățile rupte se uniră pe dată.

Peste cinci minute era din nou rupt, dar se lipi din nou.

Douăzeci de tunuri ale lui Dumouriez loveau coloana în flanc și o zdrobeau sub o ploaie de fier : capul coloanei nu putea urca, tras înapoi în fiecare clipă de zvîrcolirea corpului sfîrtecat de mitralii.

Brunswick văzu că este o zi pierdută și sună adunarea.

Regele ordonă să se dea semnalul de atac, se puse în fruntea soldaților și împinse, sub dublul foc al lui Kellermann și al lui Dumouriez, ascultătoarea și viteaza sa infanterie. Ea se zdrobi de liniile franceze.

Ceva luminos și măreț plutea deasupra tinerei armate : era credința într-un ideal !

— N-am mai văzut asemenea fanatici, de la războaiele religioase încoace ! zise Brunswick.

Aceștia erau niște fanatici sublimi, fanaticii libertății.

Eroii din '92 începeau această mare cucerire a războiului care avea să se termine prin cucerirea spiritelor.

În ziua de 20 septembrie Dumouriez salvă Franța.

A doua zi, Convenția națională emancipa Europa proclamînd Republica !

Capitolul 74

21 SEPTEMBRIE

În 21 septembrie, la prînz, înainte de a se fi aflat la Paris victoria din ajun a lui Dumouriez, care salva Franța, porțile sălii Manège se deschiseră și fură văzuți intrînd încet, solemn, aruncînd unul spre celălalt priviri întrebătoare, cei șapte sute patruzeci și nouă de membri ce compuneau noua Adunare.

Din cei şapte sute patruzeci şi nouă de membri, două sute aparţineau vechii Adunări.

Convenţia naţională fusese aleasă sub influenţa evenimentelor din septembrie. În primul moment părea o Adunare reacţionară. Mai mult încă, fuseseră aleşi cîţiva nobili.

Aceşti noi deputaţi erau de altfel burghezi, medici, avocaţi, profesori, preoţi care depuseseră jurămîntul, oameni de litere, ziarişti, negustori. Gîndirea acestei mase era şovăielnică şi neliniştită. Cel puţin cinci sute de reprezentanţi nu erau nici girondini, nici montagnarzi [1]. Evenimentele urmau să determine locul pe care aveau să-l ocupe în Adunare.

Dar toţi aceştia erau unanimi în dubla lor ură : ură împotriva zilelor de septembrie ; ură împotriva deputăţiei Parisului, aleasă aproape în întregime dintre membrii Comunei, care înfăptuise acele zile îngrozitoare.

S-ar fi spus că sîngele vărsat curgea de-a curmezişul sălii Manège şi-i izola de restul Adunării pe cei o sută de montagnarzi.

Ca şi cum ar fi dorit să arate că se îndepărtează de şuvoiul roşu, centrul însuşi se sprijinea pe dreapta.

Dar şi Muntele — să ne amintim oamenii şi să ne referim la evenimentele care s-au petrecut — şi Muntele avea un aspect extraordinar.

Cum am spus, în rîndurile inferioare se afla întreaga Comună. În băncile de deasupra Comunei şedea acel faimos Comitet de supraveghere care făcuse masacrul. Apoi, ca o hidră cu trei capete, în cel mai înalt vîrf al triunghiului, se aflau trei chipuri îngrozitoare, trei măşti profund caracteristice.

Mai întîi figura rece şi impasibilă a lui Robespierre, cu pielea ca pergamentul lipită de fruntea îngustă, cu ochii clipind ascunşi sub ochelari, cu mîinile întinse şi crispate pe genunchi, ca un sfinx care părea să aibă

[1] Denumirea grupului de deputaţi revoluţionari democraţi în timpul revoluţiei burgheze din 1789—1794. Se numeau aşa fiindcă ocupau în Adunare băncile cele mai de sus (*montagne* = munte). Majoritatea erau membri ai clubului iacobin. După ruptura definitivă dintre iacobini şi girondini (1792) *montagnard* a devenit sinonim cu *iacobin*. (N.T.)

singur cheia revoluției, dar căruia nimeni nu îndrăznea să i-o ceară.

Lîngă el, chipul tulburat al lui Danton, cu gura strîmbă și cu fizionomia mobilă marcată de o urîțenie sublimă. Trupul său părea fantastic : jumătate om, jumătate taur. Cu toate astea, era aproape simpatic, căci simțeai că ceea ce făcea să tremure acest trup, să țîșnească această lavă, erau bătăile unei inimi profund patriotice. Și că această mînă mare, care asculta totdeauna de primul său impuls, se întindea cu aceeași ușurință să lovească un dușman în picioare, cît și să ridice un dușman căzut la pămînt.

Apoi, alături de aceste două chipuri, atît de deosebite ca înfățișare, în spatele lor, deasupra lor, apărea nu un om — nu îi este permis făpturii umane să atingă un asemenea grad de urîțenie — ci un monstru, o himeră, o viziune sinistră și caraghioasă — Marat. Era Marat, cu obrazul său arămiu, injectat de fiere și de sînge ; cu ochii obraznici și uluiți ; cu gura sa anostă, foarte despicată, pregătită să împroaște sau mai curînd să vomită înjurla ; cu nasul răsucit, vanitos, aspirînd prin nările sale desfăcute acel suflu de popularitate care, pentru el, atingea în treacăt cloaca și urca din scursoare. Îmbrăcat ca cel mai murdar dintre admiratorii săi, Marat avea capul legat cu o cîrpă murdară, ghete cu ținte, fără catarame, lipsindu-i deseori și șireturile, pantaloni din pînză ordinară, pătați, mai bine spus îmbibați cu noroi, cămașa deschisă peste pieptul costeliv, care părea totuși relativ lat în raport cu statura sa ; o cravată neagră, pătată de grăsime, de ulei, îngustă, lăsînd să se vadă hidoasele încheieturi ale gîtului care, în dezacord între ele, îi înclinau capul spre stînga ; mîinile murdare și butucănoase, totdeauna amenințătoare, totdeauna cu pumnul ridicat, mîini pe care, între gesturile de amenințare, și le tot trecea prin părul gras. Tot acest ansamblu, trunchi de gigant pe picioare de pitic, era hidos de privit. De aceea, primul impuls al oricui îl zărea era să-și întoarcă privirile de la el. Dar ochiul nu reușea să se îndepărteze atît de repede încît să nu citească pe obrazul său : *2 septembrie !* Și atunci, ochiul rămînea pironit și înmărmurit, ca în fața unui cap de meduză.

Iată-i pe cei trei oameni pe care girondinii îi acuzau că aspiră la dictatură.

La rîndul lor, ei îi acuzau pe girondini că doreau federalizarea.

Alți doi oameni care se leagă prin interese și opinii diferite de povestirea pe care am început-o erau așezați pe cele două laturi opuse ale acestei Adunări : Billot și Gilbert. Gilbert în extrema dreaptă, între Languinais și Kersaint ; Billot în extrema stîngă, între Thuriot și Couthon.

Membrii fostei Adunări Legislative escortau Convenția, veneau să abdice solemn, să-și depună mandatul în mîinile urmașilor lor.

François de Neufchâteau ultimul președinte al Adunării dizolvate, urcă la tribună, luă cuvîntul și spuse:

— Reprezentanți ai națiunii, Adunarea Legislativă și-a încetat activitatea. Ea depune cîrmuirea în mîinile voastre. Țelul eforturilor voastre va fi să dea francezilor libertatea, legile și pacea ; libertatea, fără de care francezii nu mai pot trăi ; legile, cea mai de nădejde temelie a libertății ; pacea, singurul și unicul scop al războiului. *Libertatea, legile, pacea,* aceste trei cuvinte au fost gravate de greci pe porțile templului din Delfi. Voi le veți dăltui pe întregul pămînt al Franței !

Adunarea Legislativă durase un an.

Ea văzuse petrecîndu-se evenimente de o importanță imensă și îngrozitoare totodată : 20 iunie, 10 august, 2 și 3 septembrie ! Ea îi lăsa moștenire Franței războiul cu cele două puteri din nord, războiul civil în Vandeea, o datorie de două miliarde două sute de milioane de mijloace de asignate — și victoria de la Valmy, obținută în ajun, dar neștiută încă de toată lumea.

Pétion fu ales președinte prin aclamații.

Condorcet, Brissot, Rabaut-Saint-Etienne, Vergniaud, Camus și Lasource fură aleși secretari : cinci girondini din totalul de șase.

Întreaga Convenție, în afară poate de treizeci sau patruzeci de membri, dorea republica. Numai că girondinii hotăriseră, într-o reuniune la doamna Roland, că nu vor admite discuția asupra schimbării de guvernămînt decît

la momentul oportun pentru ei, adică atunci cînd vor fi pus mîna pe comisiile executive şi pe comisia de organizare.

Dar, în 20 septembrie, chiar în ziua bătăliei de la Valmy, alţi combatanţi dădeau o bătălie care era în alt fel hotărîtoare !

Saint-Just, Lequinio, Panis, Billiaud-Varenne, Collot d'Herbois şi cîţiva alţi membri ai viitoarei Adunări cinau la Palais-Royal. Ei hotărîră ca de a doua zi chiar să lanseze în obrazul duşmanilor lor cuvîntul republică.

— Dacă îl acceptă, spuse Saint-Just, sînt pierduţi, căci noi am fost primii care l-am rostit. Dacă îl resping, sînt iar pierduţi, căci împotrivindu-se acestei dorinţe pătimaşe a poporului, vor fi zdrobiţi de impopularitatea pe care noi o vom ajuta să se acumuleze în jurul lor.

Collot d'Herbois se însărcină să redacteze moţiunea.

Astfel, îndată după ce François de Neufchâteau predase noii Adunări mandatul depus de cea veche, Collot d'Herbois ceru cuvîntul. Îi fu acordat. Urcă la tribună. Cuvîntul de ordine era dat nerăbdătorilor.

— Cetăţeni reprezentanţi, spuse el, propun următoarele : primul decret al Adunării care s-a întrunit acum să fie abolirea regalităţii.

La aceste cuvinte sala şi tribunele izbucniră în aclamaţii puternice. Se ridicară numai doi oponenţi, doi republicani bine cunoscuţi, Barrière şi Quinette. Ei cereau să se aştepte voinţa poporului.

— Voinţa poporului ? La ce bun ? întrebă un preot sărac de la ţară. De ce să deliberăm cînd toată lumea este de acord ?

Girondinii simţiră lovitura ce le era dată : treceau la remorca montagnarzilor.

— Să redactăm decretul pe loc ! strigă de la locul său Ducos, prieten şi elev al lui Vergniaud. Decretul n-are nevoie de expunere de motive. După clarificările aduse de ziua de 10 august, expunerea de motive a decretului vostru de abolire a regalităţii va fi istoria crimelor lui Ludovic al XVI-lea !

În felul acesta echilibrul era restabilit : montagnarzii ceruseră abolirea regalităţii, dar girondinii ceruseră instaurarea Republicii.

Instaurarea republicii n-a fost decretată : a fost votată prin aclamații.

Proclamarea republicii răspundea unei imense necesități populare. Era încununarea îndelungatei lupte pe care poporul o purtase neabătut de la începuturile Comunei. Era încoronarea mulțimii în dauna monarhiei.

Orele iluziei au fost scurte dar splendide. Crezuseră că proclamă o republică, dar ei consacrară o revoluție. Dar ce importanță are ! Se săvîrșise un lucru mare, care avea să zguduie lumea timp de peste un secol.

Girondinii erau în culmea fericirii, republica fiind realizarea aspirațiilor lor cele mai fierbinți.

Astfel, seara se reuniră la un banchet la ministrul Roland. Se aflau acolo Vergniaud, Guadet, Louvet, Pétion, Boyer-Fonfrède, Barbaroux, Gensonné, Grangeneuve, Condorcet — comeseni care, în mai puțin de un an, urmau să se reunească la un alt banchet, de o altă solemnitate decît acesta !

Dar cine era în ochii tuturor viitorul șef ? Cine era principalul autor, cine va fi viitorul conducător al tinerei republici ? Vergniaud.

La sfîrșitul mesei, acesta își umplu paharul și se ridică:

— Prieteni, spuse el, un toast.

Toți se ridicară.

— Pentru veșnicia republicii !

Toți repetară :

— Pentru veșnicia republicii !

Era gata să-și ducă paharul la gură.

— Așteptați ! spuse doamna Roland.

Purta la piept un boboc de trandafir, care se deschidea ca noul ev în care se intra : luă trandafirul și, așa cum ar fi făcut o ateniană în paharul lui Pericle, îi presără petalele în paharul lui Vergniaud.

Vergniaud zîmbi trist, goli paharul și, aplecîndu-se la urechea lui Barbaroux, care se afla la stînga lui, zise :

— Vai, Teamă mi-e că acest suflet mare se înșală ! Nu petale de trandafiri, ci ramuri de chiparos ar trebui să fie astă seară în vinul nostru. Închinînd pentru o republică, ale cărei picioare sînt scăldate în sîngele din septembrie, Dumnezeu știe dacă nu bem pentru moartea noastră ! Dar, ce contează ! adăugă el aruncînd o privire

înălţătoare spre cer. Să fi fost acest vin sîngele meu, şi tot l-aş fi băut pentru libertate şi egalitate!

— Trăiască republica! repetară în cor toţi comesenii.

Aproape în clipa cînd Vergniaud făcea acest toast şi comesenii îi răspunseră strigînd în cor „Trăiască republica!", trompetele sunară în faţa mînăstirii Temple şi apoi se lăsă o tăcere adîncă.

Atunci, din camerele lor, cu ferestre deschise, regele şi regina auziră un slujbaş municipal care, cu glas puternic, sonor, proclama abolirea regalităţii şi instaurarea republicii.

Capitolul 75

LEGENDA REGELUI MARTIR

Aţi putut vedea cu cîtă nepărtinire am adus pînă acum sub ochii cititorilor — deşi în formă de roman — ceea ce a fost îngrozitor, crud, bun, frumos, mare, sîngeros, josnic, în oamenii şi în evenimentele care s-au succedat.

Astăzi, oamenii despre care vorbim sînt morţi. Doar evenimentele, imortalizate de istorie, evenimentele, care nu mor, rămîn în picioare.

Ei bine, putem evoca din mormînt toate aceste cadavre, toate aceste personaje, dintre care atît de puţine şi-au dus viaţa pînă la capătul firesc al zilelor lor. Îi putem spune lui Mirabeau: „Tribune, ridică-te!". Lui Ludovic al XVI-lea: „Martire, ridică-te!" Putem spune: „Ridicaţi-vă voi toţi care vă numeaţi Favras, La Fayette, Bailly, Fournier-americanul, Jourdan, Coupe-Tête, Maillard, Théroigne de Méricourt, Barnave, Bouillé, Gamain, Pétion, Manuel, Danton, Robespierre, Marat, Vergniaud, Dumouriez, Maria-Antoaneta, doamna Campan, Barbaroux, Roland, doamna Roland, rege, regină, muncitori, tribuni, generali, călăi, publicişti — ridicaţi-vă! Şi spuneţi dacă nu v-am prezentat generaţiei mele, poporului, celor mari, femeilor mai ales — adică mamele fiilor noştri, pe care

doresc să-i învăţ istoria — dacă nu aşa cum sînteţi, căci cine se poate mîndri a fi surprins toate misterele noastre ? — cel puţin aşa cum v-am văzut eu."

Ei bine, ceea ce am făcut, nu ca un judecător ales, ci ca un povestitor imparţial, vom continua să facem pînă la sfîrşit. Şi fiecare pas ne apropie cu repeziciune de acest sfîrşit. Ne rostogolim pe panta evenimentelor, şi sînt puţine puncte de oprire de la 21 septembrie, ziua morţii regalităţii, pînă la 21 ianuarie, ziua morţii regelui.

Am auzit proclamarea republicii, făcută sub ferestrele temniţei regale de către slujbaşul municipal Lubin, şi această proclamaţie ne-a dus la Temple.

Să intrăm deci în sumbrul edificiu, care închide un rege redevenit om, o regină rămasă regină, o fecioară care va fi martiră şi doi bieţi copii, nevinovaţi prin vîrstă dacă nu prin naştere.

Regele era la Temple. Cum ajunsese acolo ? Voiseră să-i pregătească dinainte ruşinoasa închisoare ce o ocupa ? Nu.

Pétion avu la început ideea să-l transporte în centrul Franţei, să-i dea castelul Chambord şi să-l trateze acolo ca pe un rege trîndav.

Dar provincia Vandeea tocmai se răsculase. Existau temeri cu privire la o lovitură îndrăzneaţă în provincia Loire. Motivul păru suficient : se renunţă la Chambord.

Adunarea Naţională indică palatul Luxembourg. Izolat, înconjurat de grădini care rivalizau cu cele ale castelului Tuileries, palatul florentin al Mariei de Médicis era o reşedinţă nu mai puţin acceptabilă decît Chambord pentru un rege decăzut din drepturi.

Se obiectă că pivniţele palatului dădeau în catacombe. Poate că nu era decît un pretext al Comunei, care voia să-l aibă pe rege la îndemînă. Dar era un pretext plauzibil.

Comuna votă deci pentru Temple. Prin aceasta ea înţelegea nu turnul Temple, ci palatul Temple, fost domeniu al şefilor ordinului templierilor, una dintre locuinţele de plăcere ale contelui de Artois.

În momentul mutării, chiar ceva mai tîrziu, cînd Pétion adusese cu sine la palat familia regală, cînd aceasta se şi instalase, cînd Ludovic al XVI-lea dădea dispoziţii

de amenajare, sosește un denunț la Comună și Manuel este trimis să schimbe pentru ultima dată hotărîrea municipalității, înlocuind castelul cu turnul.

Manuel sosește, examinează localul destinat ca locuință lui Ludovic al XVI-lea și Mariei-Antoanete și coboară copleșit de rușine. Turnul era de nelocuit.

La rîndul ei, Adunarea Națională nu se tocmi deloc în privința cheltuielilor pentru alimentația regelui. Regele mînca mult. Nu-i facem cîtuși de puțin vreun repros din asta. Este în firea Bourbonilor să fie mari mîncăi. Dar regele mînca în mod cu totul deplasat. El mînca, și încă cu mare poftă, în timp ce la Tuileries se ucideau oamenii între ei. Nu numai judecătorii i-au reprosat la proces această masă îmbelșugată dar, ceea ce e mult mai grav, Istoria, implacabila Istorie, a înregistrat-o în arhivele sale.

Adunarea Națională acordase așadar cinci sute de mii de livre pentru cheltuielile necesitate de hrana regelui. În timpul celor patru luni cît regele a rămas la Temple, cheltuiala s-a ridicat la patruzeci de mii de livre.

Regele avea la Temple trei servitori și treisprezece ofițeri care asistau la masă. Dejunul lui se compunea zilnic din patru feluri servite întîi, două fripturi, fiecare din trei bucăți, patru feluri de dulciuri, trei compoturi, trei farfurii cu fructe, o carafă de vin de Bordeaux, una de vin grecesc dulce și una de madera.

Numai el și fiul său beau vin ; regina și prințesele nu beau la masă decît apă.

Din acest punct de vedere, material, regele nu era de plîns.

Dar ceea ce îi lipsea îndeosebi era aerul, exercițiul fizic, soarele și umbra.

Obișnuit cu vînătorile de la Compiègne și Rambouillet, cu parcurile de la Versailles și marele Trianon, Ludovic al XVI-lea era dintr-o dată redus nu la o curte, nu la o grădină, nu la o plimbare, ci la un pămînt uscat și gol, cu patru compartimente de gazon veștejit, cîțiva copaci piperniciți, jigăriți, defrunziți de vîntul de toamnă.

Aici se plimbau în fiecare zi la ora două regele și familia sa. Ba ne înșelăm. De fapt, în fiecare zi la ora două, aici erau plimbați regele și familia sa.

Era nemaipomenit, crunt, feroce. Însă mai puțin feroce, mai puțin crunt decît pivnițele inchiziției de la Madrid, decît celulele de la Spielberg.

Vă rog să rețineți cu atenție că nu acuzăm Comuna, după cum nu-i scuzăm pe regi. Spunem doar că turnul Temple nu reprezenta decît o măsură de represalii, represalii îngrozitoare, dăunătoare, stîngace, deoarece dintr-o judecată se făcea o prigoană, iar dintr-un vinovat, un martir.

Acest mod de viață, fără nici un fel de schimbare, dură atîta timp cît regele rămase în turnul cel mic, adică pînă la 30 septembrie.

În 29, la zece dimineața, șase slujbași municipali intrară în camera reginei în momentul cînd întreaga familie era adunată acolo. Erau purtătorii unei hotărîri a Comunei, prin care trebuiau să ridice de la prizonieri hîrtia, cerneala, penele și creioanele. Fură percheziționate nu numai încăperile, dar și persoanele prizonierilor.

— Cît veți avea nevoie de ceva, spuse purtătorul de cuvînt, care se numea Charbonnier, valetul dumneavoastră va coborî și va scrie cererile într-un registru care va rămîne în camera de Consiliu.

Nici regele, nici regina nu făcură vreo obiecție. Se scotociră și dădură tot ce aveau asupra lor. Prințesele și servitorii le urmară exemplul.

Abia atunci află Cléry, care surprinse cîteva cuvinte ale unui slujbaș municipal, că regele va fi transferat chiar în acea seară în turnul mare. O informă pe Madame Elisabeth, care, la rîndul ei, comunică vestea regelui.

Nimic nou nu se întîmplă pînă seara. În sfîrșit, ușa se deschise și cei șase slujbași, care fuseseră și de dimineață, se înapoiară cu un nou ordin dat de Comună, pe care îl citiră regelui : era ordinul orifial de transferare a regelui în turnul cel mare.

Scena de rămas bun a fost lungă și dureroasă. Pînă la urmă, regele fu nevoit să-i urmeze pe slujbașii Comunei. Niciodată o ușă, închizîndu-se în urma lui, nu scosese un sunet atît de macabru.

Așa de mare fusese graba celor care voiau să le pricinuiască prizonierilor această nouă durere, încît apartamentul în care îl conduseră pe rege nu era încă pregă-

tit. Nu se găsea acolo decît un pat și două scaune. Zugrăveala și lipiturile proaspete dădeau apartamentului un miros de neîndurat.

Regele se culcă fără să se plîngă. Cléry petrecu noaptea lîngă el, pe un scaun.

Cléry îl trezi și îl îmbrăcă pe rege ca de obicei. Vru apoi să se ducă în turnul cel mic, să-l îmbrace pe delfin. Fu oprit, și unul dintre slujbașii municipali, numit Véron, îi spuse :

— Nu veți mai comunica cu ceilalți prizonieri. Regele nu-și va mai vedea copiii.

De astă dată Cléry nu mai avu curajul să-i transmită stăpînului său această veste tristă.

La ora nouă, regele, care ignora asprimea hotărîrii, ceru să fie condus la familia sa.

— N-avem nici un ordin în acest sens, spuseră delegații.

Regele stărui, dar ei nu-i mai răspunseră și plecară.

Regele rămase singur cu Cléry. Amîndoi erau zdrobiți.

Peste o jumătate de oră intrară doi delegați, urmați de un ospătar, care îi aducea regelui o bucată de pîine și o limonadă.

— Domnilor, întrebă regele, n-aș putea totuși să iau masa împreună cu familia mea ?

— Vom căpăta ordine de la Comună, răspunse unul din ei.

— Dar dacă eu nu pot coborî, valetul meu poate s-o facă ? El are grijă de fiul meu, și sper că nimic nu-l împiedică să continue să-l servească, nu-i așa ?

Ei se mulțumiră să răspundă că aceasta nu depindea de ei, și ieșiră.

La ora zece, un slujbaș municipal îi aduse pe muncitorii care lucrau la amenajarea apartamentului. Apropiindu-se de rege, cu oarecare milă, funcționarul îi zise :

— Domnule, am asistat la dejunul familiei dumneavoastră și sînt însărcinat să vă comunic că toată lumea e bine, sănătoasă.

— Vă mulțumesc, îi răspunse regele, și vă rog să dați în schimb vești despre mine familiei mele și să le spuneți că și eu mă simt bine. Și-acum, domnule, n-aș putea primi

cele cîteva cărți pe care le-am lăsat în camera reginei ? Îmi veți face plăcerea să mi le trimiteți ?

Slujbașul nici nu dorea altceva, dar era foarte stingherit, neștiind să citească. În cele din urmă îi mărturisi lui Cléry adevărul, rugîndu-l să-l însoțească pentru a recunoaște el însuși cărțile pe care le dorea regele.

Cléry se simți foarte fericit. Era pentru el un mijloc de a transmite reginei vești despre soțul ei.

Cléry o găsi pe regină în camera ei, împreună cu copiii și cu Madame Elisabeth. Văzîndu-l, se ridicară cu toții și-l întrebară din priviri. Din nefericire, Cléry nu putea spune decît cîteva cuvinte prudente, deoarece în cameră se aflau doi slujbași municipali care îl însoțiseră. Dar regina nu se mai putu abține și, adresîndu-li-se direct, spuse :

— Oh ! domnilor, vă implor, lăsați-ne să stăm cîteva clipe împreună cu regele în timpul zilei și la ora prînzului !

Slujbașii municipali se priviră fără să răspundă.

— Ei bine, fie ce-o fi ! spuse pînă la urmă cel care-i vorbise regelui. Azi vor mai mînca încă împreună !

— Dar mîine ? întrebă regina.

— Doamnă, răspunse delegatul, comportarea noastră este subordonată hotărîrilor Comunei. Mîine vom face ce va ordona Comuna. E. și părerea dumitale, cetățene ? îl întrebă delegatul pe colegul său.

Acesta făcu din cap un semn de aprobare.

Regina și prințesele, care așteptau acest semn cu teamă, scoaseră un strigăt de bucurie.

Unul dintre delegați nu-și putu reține lacrimile, și Simon, care era de față, exclamă :

— Cred că femeile astea mă vor face să plîng !

Apoi, adresîndu-se reginei, spuse :

— N-ați plîns așa cînd ați asasinat poporul la 10 august !

— Ah ! domnule, spuse regina, poporul este înșelat asupra sentimentelor noastre ! Dacă ne-ar cunoaște bine, ar face ca și domnul, ne-ar deplînge !

Cléry luă cărțile cerute de rege și se înapoie. Se grăbea să-i anunțe stăpînului marea veste.

Prînzul fu servit în apartamentul regelui, unde fu dusă toată familia. S-ar fi spus că era un dejun de sărbătoare. Credeau că au cîştigat totul cîştigînd o zi !

Cîştigaseră într-adevăr totul, căci nu se mai auzi vorbindu-se de hotărîrea Comunei şi regele continuă, ca şi în trecut, să îşi vadă familia în timpul zilei şi să ia mesele împreună cu ea.

Capitolul 76

ÎN CARE MEŞTERUL GAMAIN APARE DIN NOU

În dimineaţa aceleiaşi zile în care cele povestite mai sus aveau loc la Temple, un om îmbrăcat cu o scurtă şi cu o bonetă roşie, sprijinit într-o cîrje care îl ajuta la mers, se prezentă la ministerul de Interne.

Roland era foarte accesibil, dar oricît de accesibil ar fi fost, era totuşi nevoit să aibă — ca şi cum ar fi fost ministrul unei monarhii în loc să fie ministrul unei republici — uşieri în anticamera sa.

Omul cu cîrje, cu scurtă şi cu bonetă roşie fu aşezat obligat să se oprească în anticameră, în faţa uşierului care-i oprea trecerea, întrebîndu-l :

— Ce doriţi dumneavoastră, cetăţene ?

— Doresc să vorbesc cu cetăţeanul ministru, răspunse omul cu scurta.

Se împliniseră cincisprezece zile de cînd titlul de *cetăţean* şi *cetăţeană* înlocuia apelativele *domnule* şi *doamnă*.

Uşierii sînt întotdeauna uşieri, adică personaje foarte importante — vorbim desigur despre uşierii ministerelor. Acesta de la Roland răspunse cu un ton protector :

— Prietene, învaţă un lucru : nu se vorbeşte aşa cu un cetăţean ministru.

— Şi cum anume se vorbeşte cu un cetăţean ministru, cetăţene uşier ? întrebă cetăţeanul cu boneta roşie.

— Se vorbeşte cu el cînd ai o scrisoare de audienţă.

— Credeam că asta se petrecea, cum spuneți, sub domnia tiranului, dar că sub republică, într-o vreme în care toți oamenii sînt egali, am fi mai puțin aristocrați.

Această observație îl puse pe gînduri pe ușier.

— Vedeți dumneavoastră, continuă omul cu boneta roșie, cred că nu e prea plăcut să vii de la Versailles pentru a face un serviciu unui ministru și să nu fii primit de el.

— Veniți să-i faceți un serviciu cetățeanului Roland?

— Cam așa ceva !

— Și ce fel de serviciu vreți să-i faceți ?

— Am venit să-i denunț o conspirație.

— Bun ! Sîntem pînă peste cap plini de conspirații...

— Ah !

— Veniți din Versailles pentru asta ?

— Da.

— Ei bine, vă puteți întoarce la Versailles.

— E-n regulă, mă voi întoarce, dar ministrul vostru se va căi că nu m-a primit.

— Păi, așa e dispoziția... Scrieți-i și reveniți cu o scrisoare de audiență. Atunci nu va mai fi nici o problemă.

— E ultimul dumneavoastră cuvînt ?

— Ultimul.

— Se pare că e mai greu de intrat la cetățeanul Roland decît era să intri la Majestatea Sa Ludovic al XVI-lea !

— Cum așa ?

— Spun ce spun.

— Ia să vedem, ce spui ?

— Spun că era o vreme cînd intram la Tuileries cum voiam.

— Dumneavoastră ?

— Da, și pentru asta n-aveam nevoie decît să-mi spun numele.

— Cum vă numiți ? Regele Frederic-Wilhelm, sau împăratul Francisc ?

— Nu. Eu nu sînt un tiran, un negustor de sclavi, un aristocrat. Sînt pur și simplu Nicolas-Claude Gamain, meșter între meșteri, meșter printre toți.

— Meșter în ce ?

— În lăcătușerie, firește ! Nu-l cunoașteți pe Nicolas-Claude Gamain, fostul meșter lăcătuș al domnului Capet ?

— Ah ! cum, dumneavoastră sînteți, cetățene... ?

— Nicolas-Claude Gamain.

— Lăcătuș al fostului rege ?

— Adică, maestrul lui în lăcătușerie, înțelegeți, cetățene ?

— Chiar asta voiam să spun.

— Eu sînt, în carne și în oase !

Ușierul îi privi pe camarazii săi ca pentru a-i consulta. Aceștia răspunseră printr-un semn afirmativ.

— Atunci, spuse ușierul, e cu totul altceva.

— Ce înțelegeți prin *e cu totul altceva ?*

— Înțeleg că vă veți scrie numele pe o bucată de hîrtie și voi face să ajungă acest nume la cetățeanul ministru.

— Să scriu ? Ah ! da, să scriu ! nu eram prea tare la scris nici înainte ca acești tîlhari să mă fi otrăvit ; dar acum e chiar mai rău ! Priviți cum m-a aranjat arsenicul.

Și Gamain își arătă picioarele strîmbate, coloana vertebrală curbată, mîna crispată.

— Cum e cu putință ? Ei v-au maltratat astfel ? Bietul om !

— Ei înșiși ! Și asta vreau să denunț cetățeanului ministru, și multe altele... Întrucît se spune că i se va face proces acestui tîlhar de Capet, ceea ce am de spus nu va fi poate de prisos pentru națiune în împrejurările în care ne găsim.

— Ei bine, așezați-vă acolo și așteptați. Voi transmite numele dumneavoastră cetățeanului ministru.

Și ușierul scrise pe o bucată de hîrtie :

Claude-Nicolas Gamain, fost meșter lăcătuș al regelui, solicită cetățeanului ministru audiență urgentă pentru o destăinuire importantă.

Apoi dădu hîrtia unuia dintre camarazii săi, a cărui sarcină specială era să anunțe audiențele. Cinci minute mai tîrziu, acesta se înapoie spunînd :

— Urmați-mă, cetățene.

Gamain făcu un efort care-i smulse un strigăt de durere, se ridică și-l urmă pe ușier. Acesta îl conduse nu în cabinetul ministrului oficial, cetățeanul Roland, ci în cabinetul adevăratului ministru, cetățeana Roland.

Era o cameră mică, foarte simplă, tapetată cu hîrtie verde, luminată de o singură fereastră în ambrazura căreia, așezată la o masă mică, lucra doamna Roland.

Roland stătea în picioare în fața căminului.

Ușierul îl anunță pe cetățeanul Gamain — și Claude-Nicolas Gamain apăru în ușă.

Meșterul lăcătuș nu avusese niciodată, nici chiar pe vremea cînd era perfect sănătos, o înfățișare prea plăcută. Dar boala a cărei victimă era, și care nu era altceva decît un reumatism articular care îi strîmbase picioarele și îi desfigurase obrazul, nu adăugă nimic plăcut aspectului său fizic.

Primul sentiment firesc care îl încercă ministrul a fost o profundă aversiune. Un sentiment de milă făcu totuși ca primul cuvînt ce i-l adresă să fie :

— Așezați-vă, cetățene ! Păreți suferind.

— Cred și eu că sînt suferind, spuse Gamain așezîndu-se. De cînd m-a otrăvit austriaca.

La aceste cuvinte, pe obrazul ministrului trecu o expresie de profund dezgust. Schimbă o privire cu soția sa, aproape ascunsă în ambrazura ferestrei.

— Pentru a-mi denunța această otrăvire ați venit ? întrebă Roland.

— Pentru a vă denunța asta și altceva.

— Aduceți dovada denunțurilor ?

— Ah ! În ce privește asta, n-aveți decît să veniți cu mine la Tuileries, să vă arăt dulapul !

— Ce dulap ?

— Dulapul în care acest tîlhar își ascundea comoara... Oh ! Ar fi trebuit să bănuiesc atunci cînd, odată treaba făcută, austriaca mi-a spus cu glas mieros : Hai, Gamain, ți-o fi sete, bea acest pahar de vin, îți va face bine !" Ar fi trebuit să bănuiesc că vinul era otrăvit !

— Otrăvit ?

— Da... Și știam doar, spuse Gamain cu o expresie de profundă ură, că oamenii care-i ajută pe regi să ascundă comori nu trăiesc multă vreme.

Roland se apropie de soția sa și o întrebă din priviri.

— E ceva în toate astea, prietene, spuse ea. Îmi amintesc acum numele acestui om: e meșterul lăcătuș al regelui.

— Și dulapul... ?

— Ei bine, întreabă-l ce-i cu acest dulap.

— Ce e cu dulapul ? reluă Gamain, care auzise discuția. Ah ! zău că am să vă spun ! E un dulap de fier cu o încuietoare specială, în care cetățeanul Capet își ascundea aurul și documentele.

— Și cum de știți de existența acestui dulap ?

— Fiindcă a trimis la Versailles după mine și ajutorul meu, ca să pun în mișcare o broască pe care o confecționase singur și nu mergea.

— Dar e posibil ca acest dulap să fi fost deschis, spart și jefuit la 10 august.

— Oh ! spuse Gamain. Nu-i nici o primejdie.

— Cum nu e nici o primejdie ?

— Nu. Sfidez pe oricine din lume, în afară de el și de mine, s-o găsească și mai ales s-o deschidă.

— Sînteți sigur ?

— Absolut sigur. Așa cum era cînd a plecat el din Tuileries, așa este și azi.

— Și cînd l-ați ajutat pe Ludovic al XVI-lea să încuie acest dulap ?

— Ah ! N-aș putea spune exact, dar era cu vreo trei-patru luni înainte de plecarea la Varennes.

— Și cum s-a întîmplat ?...

— Capet a trimis să mă caute la Versailles. Soția mea nu voia să mă lase să mă duc...

— S-o mai scurtăm, prietene... și să revenim la dulap.

— Iată ce s-a întîmplat. „Ajută-mă să număr banii pe care vreau să-i ascund în acest dulap" mi-a spus el. Și am numărat împreună două milioane de monede de aur, pe care le-am împărțit în patru saci de piele. Dar în timp ce-i număram aurul, am văzut cu coada ochiului cum valetul îi aducea documente, hîrtii, iarăși alte și alte hîrtii... și mi-am spus: „Bine ! dulapul e făcut pentru a ascunde documente: banii nu-s decît aparența!"

— Ce zici de asta, Madeleine ? întrebă Roland aplecîndu-se în așa fel spre soția sa, încît de astă dată să nu poată fi auzit de Gamain.

— Zic că această dezvăluire e de cea mai mare importanță și că nu trebuie pierdut nici un moment.

Roland sună. Ușierul apăru.

— Există vreo trăsură gata de plecare în curtea ministerului ? întrebă el.

— Da, cetățene.

— Spuneți-i să se apropie.

Gamain se ridică.

— Ah ! spuse el foarte jignit, după cît se pare v-ați săturat de prezența mea.

— Cum adică ? întrebă Roland.

— Pentru că ați chemat trăsura... miniștrii mai au trăsuri sub republică ?

— Prietene, răspunse Roland, o trăsură nu e un lux pentru un ministru, e o economie.

— Economie de ce ?

— De timp.

— Înseamnă atunci că va fi necesar să revin ?

— De ce ?

— Păi ! pentru a vă conduce la dulapul unde se găsește comoara.

— Inutil.

— Cum adică inutil ?

— Fără îndoială, fiindcă am cerut trăsura tocmai să mă duc acolo.

— Să vă duceți unde ?

— La Tuileries.

— Mergem deci împreună ?

— Chiar acum.

— Asta da !

— Dar, apropo, spuse Roland.

— Ce ? întrebă Gamain.

— Cheia ?

— Ce cheie ?

— Cheia dulapului... Probabil că Ludovic al XVI-lea n-a lăsat-o în ușă.

— Oh ! cu siguranță, dat fiind că umflatul de Capet nu e atît de prost cum arată.

— Atunci trebuie să vă luați uneltele.

— Ce să fac cu ele ?

— Să deschideți dulapul.

Gamain scoase din buzunar o cheie absolut nouă.

— Iată cheia dulapului, pe care am făcut-o din memorie. Am studiat-o bine atunci, bănuind că într-o zi...

— Acest om e un mare mizerabil ! îi spuse doamna Roland soțului ei.

— Crezi așadar... ? o întrebă el cu oarecare ezitare.

— Cred că n-avem dreptul să refuzăm nici o informație pe care norocul ne-o trimite pentru a ajunge la aflarea adevărului.

— Și credeți, întrebă Roland cu o silă pe care nu o putea ascunde, credeți că această cheie va deschide dulapul ?

— Trag nădejdea că încă din prima mișcare.

— Trăsura cetățeanului ministru așteaptă, spuse ușierul.

— Merg cu voi ? întrebă doamna Roland.

— Bineînțeles ! Dacă există documente acolo, ție ți le voi încredința.

Apoi, întorcîndu-se spre Gamain, îi spuse :

— Să mergem, prietene.

Capitolul 77

RETRAGEREA PRUSACILOR

În timpul cît trăsura cetățeanului Roland aleargă spre Tuileries, în timpul cît Gamain găsește panoul ascuns în perete, în timpul cît cheia forjată din memorie deschide cu o minunată ușurință dulapul de fier ; în timpul cît dulapul de fier predă nefastul depozit care-i fusese încredințat și care — cu toată lipsa documentelor predate doamnei Campan de regele însuși — va avea o influență atît de cumplită asupra destinului prizonierilor de la Temple ; în timpul cît Roland duce la el aceste documente, le citește unul cîte unul, le clasează, le eti-

chetează, căutînd inutil printre toate aceste piese o urmă a venalității atît de mult denunțate a lui Danton — să vedem ce face în acest timp fostul ministru de Justiție.

Spunem *fostul ministru de Justiție* fiindcă, odată Convenționea instalată, Danton n-avea nimic mai grabnic de făcut decît să-și dea demisia. Urcase la tribună și spusese :

— Înainte de a-mi exprima părerea asupra primului decret pe care trebuie să-l dea Convenția, îmi dau în sînul ei demisia din funcțiunile ce mi-au fost încredințate de Adunarea Legislativă. Le-am primit în bubuitul tunurilor. Acum joncțiunea armatelor s-a făcut, joncțiunea reprezentanților este realizată. Nu mai sînt decît mandatarul poporului și voi vorbi în această calitate.

La cuvintele : „Joncțiunea armatelor s-a făcut", Danton ar fi putut adăuga : „Și prusacii sînt bătuți", deoarece el rostise aceste cuvinte la 21 septembrie, iar în 20, adică în ajun, avusese loc bătălia de la Valmy. Dar Danton nu știa. Se mulțumi să spună :

— Să risipim părelnicele fantome ale dictaturii cu care unii au vrut să sperie poporul. Să declarăm că nu există decît o Constituție, aceea acceptată de el. Pînă azi l-am agitat : poporul trebuia stimulat împotriva tiranului. Acum, însă, legile să fie la fel de neîndurătoare față de cei care le încalcă, pe cît de neîndurător a fost poporul izbind tirania ! Legea să-i pedepsească pe toți vinovații ! Să ne lepădăm de orice exagerare. Să proclamăm că orice proprietate teritorială și industrială va fi menținută pe veci !

Astfel, spiritul întregii revoluții se rezuma în aceste cîteva cuvinte ale lui Danton :

„Abolirea oricărei dictaturi ; consfințirea oricărei proprietăți ; cu alte cuvinte — punctul de plecare : omul are dreptul să se conducă el însuși ; scopul : omul are dreptul să păstreze roadele activității sale libere !"

Gironda nu înțelese. Gruesta Girondă avea o repulsie de neînvins pentru... cum să-i spunem ?... pentru ușuraticul Danton. S-a văzut că îi refuzase dictatura în momentul cînd o ceruse pentru a împiedica masacrul.

Un girondin se ridică și, în loc să-l aplaude pe omul de geniu care tocmai formulase cele două mari temeri ale Franței și o liniștise enunțîndu-le, îi strigă lui Danton:

— Oricine încearcă să consacre proprietatea o compromite. A o atinge chiar și pentru a o întări înseamnă a o zdruncina. Proprietatea este anterioară oricărei legi!

Convenția votă două decrete:

O constituție nu poate exista decît dacă este adoptată de către popor.

Securitatea persoanelor și a proprietăților stă sub ocrotirea națiunii.

Era, și nu era asta: nimic nu e mai îngrozitor în politică decît *aproximațiile!*

De altfel, demisia lui Danton a fost acceptată.

Dar omul care se considerase destul de puternic pentru a lua asupra lui ziua de 2 septembrie, adică groaza Parisului, ura provinciei, oroarea întregii lumi, acest om era cu siguranță plin de forță!

Și, într-adevăr, ținea în același timp în mînă firele diplomației, ale războiului și ale poliției. Dumouriez și, în consecință, armata erau în mîna lui.

Știrea victoriei de la Valmy sosi la Paris și produse o mare bucurie. Sosise cu aripi de vultur și fusese socotită mult mai hotărîtoare decît era în realitate. Drept rezultat, Franța trecuse de la o teamă extremă la o extremă îndrăzneală.

„De vreme ce regele Prusiei a fost învins, de ce n-ar fi prizonier, legat fedeleș, sau cel puțin azvîrlit de cealaltă parte a Rinului?"

Iată ce se spunea sus și tare. Apoi, foarte încet:

„E foarte simplu: Dumouriez trădează! E vîndut prusacilor!"

Dumouriez începea să primească răsplata pentru marele serviciu făcut: ingratitudinea.

Regele Prusiei nu se considera cîtuși de puțin bătut: atacase înălțimile de la Valmy și nu le putuse cuceri, atîta tot. Fiecare armată își păstrase pozițiile. Francezii, care de la începutul campaniei se retrăseseră mereu, urmăriți de panică, de înfrîngeri, în derută, se ținuseră

bine de astă dată, nici mai mult nici mai puțin. În ce privește pierderile în oameni, ele fuseseră aproape egale de ambele părți.

Iată ce nu i se putea spune Parisului, Franței, Europei, din pricină că aveau mare nevoie de o mare victorie. Dar iată ce-i transmitea Dumouriez, prin Westermann, lui Danton.

Prusacii erau atît de puțin învinși, atît de puțin în retragere, încît la douăsprezece zile după Valmy se mai aflau încă *neclintiți* pe pozițiile lor.

Dumouriez scrisese să afle dacă, în cazul cînd regele Prusiei ar face propuneri, trebuie sau nu să trateze cu el. Această întrebare primi două răspunsuri : unul de la guvern, mîndru, oficial, dictat de entuziasmul victoriei ; celălalt, înțelept și calm, dar provenind numai de la Danton.

Scrisoarea guvernului vorbea de sus și spunea :

Republica nu duce tratative atîta timp cît dușmanul n-a evacuat teritoriul țării.

Cea a lui Danton spunea :

Cu condiția ca prusacii să evacueze teritoriul țării, tratați cu orice preț.

În starea de spirit în care se găsea regele Prusiei, nu era ușor să tratezi cu el. Aproape în același timp cînd sosea la Paris știrea victoriei, sosea la Valmy vestea abolirii regalității și a proclamării republicii. Regele Prusiei era furios.

Această invazie, întreprinsă pentru a-l salva pe regele Franței, nu avusese pînă una-alta drept rezultat decît zilele de 10 august, 2 și 21 septembrie, adică ducerea regelui în captivitate, masacrul nobililor și abolirea monarhiei, consecințe care îl făcură pe regele Prusiei să intre într-un acces de furie neagră. El voia să lupte, fie ce-o fi, și la 29 septembrie, dădu ordin să se pornească o bătălie crîncenă.

După cum se vede, nu era vorba nici pe departe ca prusacii să părăsească teritoriul republicii.

În 29, în locul unei bătălii, avu loc un consiliu. În rest, Dumouriez era pregătit pentru orice.

Deosebit de arogant în vorbe, Brunswick era foarte prudent cînd trebuia să treacă de la vorbe la fapte. Într-un cuvînt, Brunswick era mai mult englez decît german. Luase în căsătorie o soră a reginei Angliei. Primea deci sugestii cel puțin în aceeași măsură de la Londra, ca și de la Berlin. Dacă Anglia hotăra să se lupte, el se lupta cu ambele brațe : cu un braț pentru Prusia, cu celălalt pentru Anglia. Dar dacă stăpînii lui, englezii, nu scoteau sabia din teacă, era gata să o pună la loc pe a sa.

Or, în 29, Brunswick prezentă în Consiliu două scrisori, una a Angliei și una a Olandei, care refuzau să se alăture coaliției. În plus, Custine mărșăluia spre Rin, amenințînd Koblenz-ul. Și, odată acest oraș ocupat, în fața regelui Frederic-Wilhelm se închidea poarta de înapoiere spre Prusia.

Apoi, mai era ceva deosebit de grav, mai serios decît toate astea : din întîmplare, acest rege al Prusiei avea o amantă, contesa de Lichtenau. Ea urmase armata la fel ca toată lumea — ca și marele Goethe, care schița într-un furgon al Majestății Sale prusace primele scene din *Faust* —, ea conta pe faimoasa paradă militară : voia să vadă Parisul.

Așteptînd acest eveniment, contesa se oprise la Spa. Acolo aflase cele petrecute la Valmy, primejdiile prin care trecuse regalul său amant. Frumoasa contesă se temea cumplit de două lucruri : de ghiulelele francezilor și de zîmbetele franțuzoaicelor.

Scria scrisoare după scrisoare și ca post-scriptum la aceste scrisori, adică rezumatul gîndurilor celeia ce le scrisese, era cuvîntul *întoarce-te !*

La drept vorbind, regele Prusiei nu mai era reținut decît de rușinea de a-l părăsi pe Ludovic al XVI-lea. Îl influențară toate aceste considerente, numai că mai puternice au fost lacrimile amantei sale și primejdia care amenința Koblenz-ul.

E-adevărat că stăruia mai departe să i se redea libertatea lui Ludovic al XVI-lea. Danton se grăbi să-i trimită prin Westermann toate hotărîrile Comunei, care arătau că prizonierul este *foarte bine tratat*. Acest lucru îi fu de

ajuns regelui Prusiei : se vede că nu era prea greu de mulțumit ! Prietenii săi afirmă că, înainte de a se retrage, le ceru lui Dumouriez și lui Danton să-și dea cuvîntul de onoare că vor salva viața regelui. Nu există însă nici o dovadă în sprijinul acestei afirmații.

În 29 septembrie, armata prusacă începe retragerea și face o leghe ; în 30 încă una. Armata franceză o escorta ca și cum, însoțind-o, i-ar fi făcut onorurile țării !

De fiece dată cînd soldații noștri voiau s-o atace, să-i taie retragerea, să se expună, să încolțească în cele din urmă mistrețul și să-l facă să țină piept cîinilor, oamenii lui Danton îi trăgeau înapoi.

Tot ce dorea Danton era să-i vadă pe prusaci părăsind Franța.

Această dorință patriotică se văzu împlinită la 22 octombrie.

La 7 noiembrie Gironda porni procesul regelui.

„Un popor are nevoie să fie salvat, dar *n-are nevoie să fie răzbunat !*“ — spuse Danton la cordelieri.

„Desigur, regele trebuie judecat, spuse Grégoire Convenției, dar a făcut atîtea spre a fi disprețuit încît *nu mai e loc pentru ură !*“

Paine scrise :

„Vreau să se facă un proces nu împotriva lui Ludovic al XVI-lea, ci împotriva bandei de regi. Dintre acești indivizi avem unul în mîinile noastre. El ne va pune pe urmele conspirației generale... Ludovic al XVI-lea este deosebit de folositor pentru a demonstra tuturor necesitatea revoluțiilor.“

Așadar, minți luminate ca Thomas Paine și suflete alese ca Danton și Grégoire erau de acord asupra acestui punct : trebuia făcut nu procesul regelui, ci procesul regilor și, la nevoie, în acest proces Ludovic al XVI-lea trebuia chemat ca martor. Franța, devenită republică, va trebui să acționeze în numele ei și în numele popoarelor supuse monarhiei.

Imaginați-vă acest proces publicat, sprijinit pe probe, începînd cu împărăteasa Caterina II-a, ucigașa soțului ei

și călăul Poloniei. Imaginați-vă amănuntele acestei vieți monstruoase scoase la lumina zilei și învățătura ce ar fi rezultat pentru popoare dintr-un asemenea proces.

Capitolul 78

PROCESUL

Documentele din dulapul de fier predate de Gamain — căruia Convenția îi acordă o pensie viageră de o mie două sute de franci și care muri cu trupul deformat de reumatism, după ce regretase de o mie de ori ghilotina la care contribuise să fie dus augustul său elev — documentele din dulapul de fier nu conțineau nimic împotriva lui Dumouriez și Danton : îl compromiteau mai ales pe rege și pe preoți. Ele dezvăluiau spiritul și sufletul mărunt, acru, ingrat al lui Ludovic al XVI-lea, care nu-i ura decît pe cei care încercaseră să-l salveze : Necker, La Fayette și Mirabeau ! Hîrtiile nu conțineau nimic nici împotriva Girondei.

Dezbaterea asupra procesului începu la 13 noiembrie.

Cine deschisese această îngrozitoare dezbatere ? Cine era centironul de care era prinsă sabia Muntelui ? Cine plutea deasupra întunecatei Adunări ca un înger al exterminării ?

Era un tînăr, mai bine zis un copil de douăzeci și patru de ani, trimis în Convenție înainte de a fi împlinit vîrsta legală, și pe care l-am văzut de mai multe ori înaînte apărînd în această povestire.

Era originar dintr-una din regiunile cele mai aspre ale Franței, din Nièvre. Avea în el ceva din acea sevă aprigă și amară care face, dacă nu oameni ilustri, cel puțin oameni primejdioși. Era fiul unui bătrîn soldat pe care treizeci de ani de serviciu îl *ridicaseră* la rangul de purtător al crucii Saint-Louis, fiind înnobilat în consecință cu titlul de cavaler.

Trimis la Reims pentru a studia dreptul, tînărul făcu aici studii mediocre și versuri proaste.

Se grăbea să iasă din provincie şi veni să-l caute pe Camille Desmoulins, ziarist strălucit, care ţinea în mîinile sale crispate viitoarea reputaţie a poeţilor necunoscuţi. Acesta văzu într-o zi apărînd la el un student mîndru, plin de pretenţii şi de patos, cu vorba înceată şi măsurată, lăsînd cuvintele să cadă unul cîte unul, ca picăturile de apă îngheţată care străpung stîncile, şi încă dintr-o gură ca de femeie. În ce priveşte restul chipului său, avea ochi albaştri, imobili, aspri, puternic apăraţi de sprîncene negre, un ten alb, mai mult bolnăvicios decît curat.

Prin urmare, Camille Desmoulins văzu într-o zi intrînd la el strania figură. Îi fu antipatic în cel mai înalt grad.

Tînărul îi citi din versurile sale şi îi spuse, între alte gînduri cu caracter social, că, de la romani încoace, lumea i se pare goală.

Tînărul era Saint-Just.

Saint-Just coborî încet de pe băncile montagnarzilor şi urcă încet la tribună, cerînd, cu glas domol, moartea...

Discursul pe care îl rosti acest frumos tînăr palid, cu buze de femeie a fost atroce. Să-l releve cine-o vrea, să-l imprime cine-o putea. Noi n-avem curajul s-o facem.

„Regele nu trebuie judecat timp îndelungat, spuse el : *trebuie ucis.*

Trebuie ucis, căci nu există legi după care să fie judecat ; el însuşi le-a distrus.

Trebuie ucis ca un duşman ; numai cetăţenii sînt judecaţi. Pentru a-l judeca pe tiran, ar trebui întîi să-l facem din nou cetăţean.

Trebuie ucis ca un vinovat prins în flagrant delict, cu mîna în sînge ; monarhia este, de altfel, o crimă eternă. Un rege este în afara naturii. Între popor şi rege nu există nici un raport firesc."

Vorbi astfel timp de o oră, fără să se însufleţească, fără să se înfierbînte, cu un glas de rector, cu gesturi de pedant şi, la sfîrşitul fiecărei fraze, reveneau cuvintele *„Trebuie ucis !"*, care cădeau ca o greutate stranie, producînd în auditori o zguduire asemănătoare celei provocate de căderea cuţitului ghilotinei.

Acest discurs produse o senzație extraordinară. Nu rămase un singur judecător care, ascultîndu-l, să nu fi simțit cum răceala oțelului îi pătrunde pînă în fundul sufletului ! Robespierre însuși se înspăimîntă văzîndu-și discipolul, elevul, înfingînd atît de puternic, dincolo de cele mai înaintate avanposturi republicane, sîngerosul drapel al revoluției.

Din acel moment nu numai că procesul era hotărît, dar și condamnarea lui Ludovic al XVI-lea era un fapt împlinit.

A încerca să-l salvezi pe rege însemna să te dai pradă morții.

Lui Danton îi veni ideea să încerce, dar nu avu curajul să o facă. Avusese suficient patriotism să ceară pentru sine numele de asasin, nu avu însă destul stoicism pentru a-l accepta pe cel de trădător.

La 11 decembrie începu procesul.

Cu trei zile înainte, un slujbaș municipal se prezentase la Temple, în fruntea unei delegații a Comunei, și intrase la rege. Le citise apoi prizonierilor o hotărîre prin care se dispunea să le fie luate cuțitele, bricele, foarfecele, bricegele — în sfîrșit toate instrumentele ascuțite care li se iau de obicei condamnaților.

Tocmai atunci sosise doamna Cléry, însoțită de o prietenă, să-și vadă soțul. Ca de obicei, paznicii l-au coborît pe valet în sala de consiliu. Acolo el începu să discute cu soția sa, care simula a-i relata cu glas tare treburi casnice. Dar, în timp ce ea vorbea tare, prietena îi spunea încet :

— Marțea viitoare regele va fi dus în fața Convenției... Va începe procesul... Regele va putea lua un sfetnic... E lucru sigur...

Regele îi interzisese lui Cléry să-i ascundă ceva. Astfel, oricît de neplăcută era vestea, credinciosul slujitor luă hotărîrea să i-o comunice stăpînului său.

Lui Ludovic al XVI-lea îi rămîneau, așadar, patru zile să se pună de acord cu regina.

Îi mulțumi lui Cléry pentru credința cu care își ținuse cuvîntul.

La 11 decembrie, încă de la cinci dimineața, sună alarma generală în tot Parisul. Porțile vechii mînăstiri

Temple, se deschiseră şi în curţi intrară trupe de cavalerie şi tunuri.

La ora 9 dimineaţa regele şi moştenitorul urcară să ia micul dejun la regină şi prinţese. Petrecură un ultim ceas împreună, însă sub privirile delegaţilor municipali. După un ceas au fost nevoiţi să se despartă şi, de parcă n-ar fi ştiut nimic despre cele ce vor urma, să-şi închidă durerea în inimă despărţindu-se.

Delfinul chiar nu ştia nimic.

La ora unsprezece, pe cînd regele făcea cu fiul său o lecţie de citire, intrară doi slujbaşi municipali, spunînd că au venit să-l caute pe tînărul Ludovic, spre a-l duce la mama sa. Regele vru să cunoască motivele acestui soi de răpire. Delegaţii se mulţumiră să răspundă că executau ordinele consiliului Comunei.

Regele îşi îmbrăţişă fiul şi îl însărcină pe Cléry să-l conducă la mama sa. Cléry se supuse şi apoi se înapoie.

— Unde l-aţi lăsat pe fiul meu ? întrebă regele.

— În braţele reginei, Sire, răspunse Cléry.

Unul dintre delegaţi reapăru.

— Domnule, îi spuse el lui Ludovic al XVI-lea, cetăţeanul Chambon, primarul Parisului (urmaşul lui Pétion), se află la Consiliu şi va urca curînd.

— Ce doreşte ? întrebă regele.

— Nu ştiu, răspunse funcţionarul municipal.

Şi, ieşi, lăsîndu-l pe rege singur.

Primarul apăru abia după o oră. Era însoţit de noul procuror al Comunei, Chaumette, de secretarul grefier, Coulombeau, şi de Santerre, însoţit el însuşi de aghiotanţii săi.

Regele se ridică.

— Ce doriţi, domnule ? întrebă el adresîndu-se primarului.

— Am venit la dumneavoastră, domnule, răspunse acesta, ca urmare a decretului dat de Convenţie pe care secretarul-grefier vi-l va citi.

Într-adevăr, secretarul-grefier desfăşură o hîrtie şi citi :

Decret dat de Convenţia naţională, care ordonă ca Ludovic Capet...

La acest cuvînt, regele îl întrerupse pe grefier.

— Nu mă numesc Capet, spuse el. E numele unuia dintre strămoşii mei.

Apoi, cum secretarul voia să continue citirea, regele spuse :

— Inutil, domnule, am citit decretul într-un ziar.

Apoi, întorcîndu-se către delegaţi :

— Vă voi urma nu pentru a mă supune Convenţiei, ci pentru că duşmanii mei au puterea în mînă.

— Atunci veniţi, domnule, spuse Chambon.

— Nu cer decît timpul necesar să-mi pun o redingotă peste haină. — Cléry, redingota mea !

Cléry îi dădu redingota pe care o cerea şi care era de culoarea alunei.

Chambon porni primul. Regele îl urmă.

După ce coborî scara, prizonierul privi cu îngrijorare puştile, suliţele şi mai ales călăreţii în uniformă azurie, a căror formaţie nu o cunoştea. Apoi aruncă o ultimă privire asupra turnului, şi grupul plecă.

Ploua.

Regele era într-o trăsură şi făcu drumul cu un chip liniştit.

Trecînd prin faţa porţilor Saint-Martin şi Saint-Denis întrebă care din cele două este propusă a fi dărîmată.

In pragul Manejului, Santerre îi puse mîna pe umăr şi îl conduse la bară, în acelaşi loc şi pe acelaşi fotoliu unde jurase pe Constituţie.

Toţi deputaţii rămăseseră aşezaţi în momentul intrării regelui. Unul singur se ridică şi îl salută cînd trecu pe dinaintea lui.

Regele, mirat, se întoarse şi îl recunoscu pe Gilbert.

— Bună ziua, domnule Gilbert, spuse el.

Apoi, către Santerre :

— Îl cunoaşteţi pe domnul Gilbert, spuse. Pe vremuri era medicul meu. Nu-i veţi face vreun rău fiindcă m-a salutat, nu-i aşa ?

Începu interogatoriul.

Acolo, prestigiul pe care îl conferă nenorocirea începu să dispară în faţa caracterului public al dezbaterilor. Regele nu numai că răspunse întrebărilor care îi erau adre-

sate, dar, în plus, răspunse prost, ezitînd, ocolind, negînd, cum ar fi putut face doar un avocat de provincie care pledează o cauză privind un zid despărțitor între două proprietăți.

Lucrurile scoase la lumina zilei nu-i veneau bine bietului rege.

Interogatoriul dură pînă la cinci după-amiază, după care Ludovic al XVI-lea fu condus în sala de conferințe, unde își aștepta trăsura.

Primarul se apropie de el.

— Vă e foame, domnule ? îl întrebă. Vreți să mîncați ceva ?

— Vă mulțumesc, spuse regele cu un gest de refuz.

Dar aproape imediat, văzînd cum un grenadier scoate o pîine din sacul său și îi întinde o jumătate procurorului Comunei, Chaumette, el se apropie de acesta și îl întrebă :

— Sînteți bun să-mi dați o bucățică din pîinea dumneavoastră, domnule ?

Deoarece vorbise încet, Chaumette se dădu înapoi.

— Vorbiți cu glas tare, domnule ! spuse el.

— Oh ! Pot vorbi cu glas tare, reluă regele cu un zîmbet trist. Cer o bucată de pîine.

— Cu plăcere, răspunse Chaumette.

Și, întinzîndu-i pîinea, spuse :

— Poftim, tăiați ! E o masă de spartan. Dacă aș avea o ceapă, v-aș da jumătate.

Coborîră în curte.

La vederea regelui, mulțimea începu refrenul Marsiliezei, apăsînd energic asupra versului :

Porniți ! ș-un sînge spurcat în cale vi-l vărsați !

Ludovic al XVI-lea păli ușor și se urcă în trăsură.

Acolo începu să mănînce, dar numai coaja pîinii. Miezul îi rămase în mînă și nu știa ce să facă cu el. Substitutul procurorului Comunei i-l luă din mînă și îl aruncă peste portieră.

— Ah ! Nu e bine să azvîrli astfel pîinea, mai ales într-un moment în care e atît de rară ! spuse el.

— Şi de unde ştiţi că e rară ? întrebă Chaumette. În orice caz, dumneavoastră nu-i duceţi lipsa !

— Ştiu că piinea e rară, deoarece aceea care mi se dă miroase puţin a pămînt.

Se lăsă tăcere. Chaumette, în fundul trăsurii, nu scotea o vorbă.

— Ce aveţi, domnule ? întrebă regele. Sînteţi palid la faţă !

— Într-adevăr, răspunse Chaumette, nu mă simt bine.

— Poate din cauza legănatului trăsurii care merge la pas ? întrebă regele.

— În adevăr, e posibil.

— Aţi fost pe mare ?

— Am făcut războiul cu La Motte-Picquet.

— Oh ! spuse regele. Era un viteaz.

Şi, la rîndul său, păstră tăcere.

La ce visa ? La minunata sa marină, victorioasă în India : la portul său Cherbourg, cucerit din ghearele Oceanului ; la splendida sa uniformă roşie cu fir de aur, atît de diferită de haina cu care era îmbrăcat în acest moment ; la tunurile care bubuiau de bucurie cînd trecea el, în zilele măreţiei sale ?

Era departe de toate astea, sărmanul Ludovic al XVI-lea, zgîlţîit în această trăsură mizeră care mergea la pas, croindu-şi drum prin mulţimea care se înghesuia să-l vadă. Mare dezgustătoare şi agitată, al cărei flux urca din canalele de scurgere ale Parisului. Clipind din ochi în plină zi, cu barba sa lungă şi rară, de un blond spălăcit, şi cu obrajii supţi atîrnînd pe gîtul încreţit, îmbrăcat cu o haină cenuşie şi o redingotă de culoarea alunei, şi spunînd, cu acea memorie automată a copiilor şi a Bourbonilor : „Ah ! iată strada cutare — şi apoi strada cutare — şi strada cutare.“

Ajuns la poarta Orléans, spuse :

— Ah ! Iată strada Orléans.

— Spuneţi strada Egalité, i se răspunse.

— Ah ! da, spuse el, din cauza domnului...

Nu-şi termină fraza şi recăzu în tăcere, şi, de la strada Egalité pînă la Temple, nu mai rosti nici un cuvînt.

Capitolul 79

LEGENDA REGELUI MARTIR

Ajuns înapoi, prima grijă a regelui fu să ceară să fie condus la familia sa. I se răspunse că nu existau dispoziţii în această direcţie.

Ludovic înţelese că, la fel ca orice condamnat căruia i se face un proces de moarte, era ţinut în izolare.

— Preveniţi cel puţin familia mea că m-am înapoiat, spuse el.

Apoi, fără să dea atenţie celor patru delegaţi municipali care îl înconjurau, îşi începu obişnuita lectură.

Regele mai avea o speranţă : că la ora cinei familia va urca la el. Dar aşteptă în zadar : nu veni nimeni.

— Bănuiesc totuşi, zise, că fiul meu va petrece noaptea cu mine, de vreme ce lucrurile sale sînt aici.

Nu i se răspunse la această întrebare, aşa cum nu i se răspunsese nici la celelalte.

— Hai atunci să ne culcăm, spuse regele.

Cléry îl dezbrăcă ca de obicei.

Între timp, după o deliberare furtunoasă care urmă plecării regelui, Convenţia aprobă ca acesta să fie asistat de un consilier.

A doua zi, patru membri ai Convenţiei, numiţi împuterniciţi în acest scop, se duseră să-l întrebe pe acuzat cine este consilierul ales de el.

— Domnul Target, răspunse el.

Delegaţii se retraseră şi îl informară pe domnul Target de onoarea ce i-o făcea regele.

Lucru nemaiauzit ! Acestui om — om de mare valoare, fost membru al Constituantei, unul dintre cei care participaseră activ la redactarea Constituţiei — acestui om îi fu frică.

Refuză în chip laş, pălind de teamă în faţa secolului său, pentru a roşi de ruşine în faţa posterităţii.

Dar, chiar a doua zi după ce regele compăruse, preşedintele Convenţiei primi această scrisoare :

Cetățene președinte,

Nu știu dacă Convenția îi va da lui Ludovic al XVI-lea un consilier pentru a-l apăra, și dacă ea îl va lăsa să și-l aleagă. În caz afirmativ, doresc ca Ludovic al XVI-lea să știe că, dacă mă va alege pentru această funcție, sînt gata s-o împlinesc. Nu vă cer să comunicați oferta mea Convenției, căci e departe de mine să mă cred un personaj atît de important încît această înaltă instituție să se ocupe de mine. Am fost însă chemat de două ori în calitate de consilier de cel care a fost stăpînul meu, în vremea cînd această funcție era rîvnită de toată lumea. Îi datorez același serviciu cînd e vorba de o funcție pe care nenumărați oameni o socot primejdioasă.

Dacă aș fi cunoscut vreun mijloc să-i comunic hotărîrea mea, nu mi-aș fi luat libertatea să mă adresez dumneavoastră.

M-am gîndit că, prin locul pe care îl ocupați, aveți mai mult ca oricine posibilitatea să faceți să-i ajungă această propunere.

Sînt cu respect, etc. etc.

MALESHERBES

Alte două cereri sosite în același timp, una de la un avocat din Troyes, domnul Sourdat, cealaltă din partea doamnei Olympe de Gouges, ciudată improvizatoare din sud care își dicta comediile fiindcă, se spunea, nu știa să scrie.

Olympe de Gouges se făcuse avocatul femeilor. Voia să li se dea aceleași drepturi ca și bărbaților. „De ce să nu se urce și femeile la tribună ? spunea ea. Doar se urcă la fel ca și bărbații pe eșafod !"

Într-adevăr, biata făptură se urcă pe eșafod.

În ce-l privește pe domnul Malesherbes, era același Lamoignon de Malesherbes, care fusese ministru împreună cu Turgot și căzuse odată cu el. Era un om mic de statură, de vreo șaptezeci de ani, născut de felul său neîndemînatic și distrat, rotofei, vulgar „adevărată figură de farmacist", zice Michelet, și în care erai departe să bănui un eroism de tipul antic.

În fața Convenției nu îl numi pe rege altfel decît *Sire*.

— Cine te face atît de îndrăzneț să vorbești astfel în fața noastră ? îl întrebă un deputat.

— Disprețul față de moarte, răspunse cu simplitate Malesherbes.

În lipsa lui Target, regele îi luă pe Malesherbes și Tronchet. Aceștia, sub presiunea timpului scurt, și-l alăturară pe avocatul Desèze.

La 14 decembrie, Ludovic fu anunțat că are permisiunea să comunice cu apărătorii săi și că va primi chiar în acea zi vizita domnului de Malesherbes.

Văzîndu-l venind spre el, cu o simplitate sublimă, pe acest bătrîn de șaptezeci de ani, inima regelui se umplu de bucurie, brațele i se deschiseră și regele zise, podidit de lacrimi :

— Veniți, scumpe domn de Malesherbes, veniți și mă îmbrățișați !

Apoi, după ce îl strînse cu afecțiune la piept, continuă :

— Știu cu cine am de-a face. Mă aștept la moarte și sînt pregătit să o primesc. Așa cum mă vedeți în acest moment, ei bine, la fel de liniștit voi merge la eșafod !

În ziua de 16, o delegație se prezentă la Temple. Ea era alcătuită din patru membri ai Convenției : Valazé, Cochon, Grandpré și Duprat.

Fuseseră numiți douăzeci și unu de deputați pentru a examina procesul regelui ; cei patru făceau parte din această comisie. Ei îi aduceau regelui actul de acuzare și diferite alte piese legate de procesul său.

Ziua întreagă trecu cu verificarea acestor documente. Fiecare act era citit de secretar. După lectură, Valazé întreba : „Aveți cunoștință ?"... Regele răspundea da sau nu, și totul era zis.

Cîteva zile mai tîrziu, aceiași delegați reveniră și îi citiră regelui alte cincizeci și unu de acte, pe care le semnă și le parafă ca și pe cele precedente.

În total o sută cincizeci și opt de acte, de pe care îi lăsaseră copii.

În ziua de 25, la ora unsprezece seara, regele se așează să își scrie testamentul. Acest document este atît de cunoscut încît, oricît de emoționant ar fi, nu-l vom consemna aici.

Ziua de 26 sosi şi îl găsi pe rege pregătit de orice, chiar şi pentru moarte.

Îşi făcuse testamentul în ajun. Îi era teamă, nu se ştie de ce, că va fi asasinat cînd se va duce, a doua zi, la Convenţie.

Regina era informată că regele se va duce pentru a doua oară la Adunare. Mişcarea trupelor, zgomotul tobelor ar fi speriat-o peste măsură dacă Cléry n-ar fi găsit mijlocul să-i aducă la cunoştinţă cauza.

La ora zece dimineaţa, Ludovic al XVI-lea plecă sub supravegherea lui Chambon şi Santerre.

Ajunşi la Convenţie, regele fu nevoit să aştepte o oră : poporul se răzbuna pentru faptul că cinci sute de ani fusese nevoit să facă anticameră la Luvru, la Tuileries şi la Versailles.

Avea loc o discuţie la care regele nu putea asista ; era vorba despre o cheie predată de el, în ziua de 12, lui Cléry, şi care fusese luată din mîinile valetului. Cineva avusese ideea s-o încerce la dulapul de fier din Tuileries, şi cheia se potrivise.

Această cheie îi fusese arătată regelui.

— N-o recunosc, răspunse el.

După toate probabilităţile, o forjase el însuşi.

În asemenea amănunte, regele era cu totul lipsit de măreţie.

Odată discuţia încheiată, preşedintele anunţă Adunarea că acuzatul şi apărătorii săi erau gata să apară la bară.

Regele intră, însoţit de Malesherbes, de Tronchet şi de Desèze.

— Ludovic, spuse preşedintele, Convenţia a hotărît să fiţi audiat astăzi.

— Consilierul meu vă va citi apărarea mea, răspunse regele.

Se lăsă o tăcere profundă. Întreaga Adunare înţelegea că i se puteau lăsa cîteva ore acestui rege căruia i se sfărîma sceptrul, acestui om căruia i se reteza viaţa.

Apoi, poate că această Adunare, care număra cîţiva membri care dăduseră dovadă de un spirit superior, se aştepta să vadă ţîşnind o mare discuţie ; gata să se culce în mormîntul său însîngerat, drapată în giulgiu, poate că regalitatea se va înălţa deodată, va apărea cu măreţia

celor aflați pe moarte și va spune unul dintre acele cuvinte pe care istoria le înregistrează și secolele le repetă.

Dar n-a fost așa : discursul avocatului Desèze a fost un veritabil discurs de avocat.

Desèze a fost chițibușar cînd ar fi trebuit să fie captivant. Nu era necesar să fie concis, ci poetic. Trebuia să se adreseze inimii și nu rațiunii.

Dar poate că, după încheierea acestui discurs searbăd, va lua cuvîntul Ludovic al XVI-lea, și, fiindcă a consimțit să se apere, se va apăra ca un rege, demn, cu măreție, cu noblețe.

„Domnilor, spuse el, vi s-au expus mijloacele mele de apărare. Nu vi le voi repeta vorbindu-vă, poate, pentru ultima oară. Vă declar că conștiința mea nu-mi impută nimic și că apărătorii mei nu v-au spus decît adevărul.

Nu m-am temut niciodată de examinarea publică a comportării mele. Dar mi s-a sfîșiat inima cînd am găsit în actul de acuzare învinuirea că aș fi vrut să vărs sîngele poporului și, mai ales, că îmi sînt atribuite nenorocirile din ziua de 10 august.

Mărturisesc că nenumăratele dovezi de dragoste pe care le-am dat întotdeauna poporului și felul în care m-am purtat mi se pare că ar trebui să dovedească că nu mă temeam să mă expun pentru a-i cruța sîngele și că, astfel, ar trebui pentru totdeauna îndepărtată de mine o asemenea învinuire."

Înțelegeți cum urmașul a șaizeci de regi, nepotul sfîntului Ludovic, al lui Henric al IV-lea și al lui Ludovic al XV-lea, nu găsi decît acest răspuns de dat acuzatorilor săi ?

Dar cu cît acuzația era mai nedreaptă, din punctul dumneavoastră de vedere, Sire, cu atît indignarea trebuie să vă facă mai elocvent. Ar fi trebuit să lăsați ceva posterității, chiar dacă n-ar fi fost decît un cumplit blestem adresat călăilor dumneavoastră.

Mirată, Convenția întrebă :

— N-aveți nimic de adăugat în apărarea dumneavoastră ?

— Nu, răspunse regele.

— Puteți să vă retrageți.

Ludovic se retrase.

Fu condus într-una din sălile alăturate Adunării. Acolo, îl luă în brațe pe domnul Desèze și-l strînse la piept.

La cinci după-amiază se înapoie la Temple.

Peste o oră, cei trei apărători intrară la el, în momentul cînd se ridica de la masă. Le oferi niște răcoritoare. Numai domnul Desèze acceptă.

Sosi și ziua de 1 ianuarie 1793.

Ținut în cea mai strictă izolare, Ludovic nu mai avea decît un servitor pe lîngă el.

Se gîndea cu tristețe la singurătatea sa într-o asemenea zi, cînd Cléry se apropie de patul său.

— Sire, spuse valetul încet, vă cer permisiunea să vă prezint urările mele cele mai fierbinți pentru sfîrșitul nenorocirilor dumneavoastră.

— Vă accept urările, Cléry, spuse regele întinzîndu-i mîna.

Cléry luă mîna care-i era întinsă, o sărută și o acoperi de lacrimi, apoi îl ajută pe stăpînul său să se îmbrace.

În acel moment, intrară delegații municipali.

Ludovic îi privi unul după altul și, văzînd obrazul unuia care vădea un pic de milă, se apropie de el :

— Oh ! domnule, spuse el, făceți-mi un mare serviciu !

— Care ? întrebă acesta.

— Vă rog, duceți-vă din partea mea să aflați vești de la familia mea și prezentați-i în numele meu urări pentru anul care începe.

— Mă duc, spuse acesta vizibil înduioșat.

— Mulțumesc, spuse Ludovic al XVI-lea.

— Dar, îi spuse lui Cléry un alt delegat al municipalității, de ce nu cere prizonierul să-și vadă familia ? Acum, cînd interogatoriile sînt terminate, sînt sigur că n-ar întîmpina nici o piedică.

— Cui ar trebui să i se adreseze pentru asta ? întrebă Cléry.

— Convenției.

Puțin mai tîrziu se întoarse delegatul care fusese la regină.

— Domnule, zise el, familia vă mulțumește pentru urări și vi le transmite pe ale sale.

Regele zîmbi cu tristețe.

— Ce zi de an nou ! spuse el.

Seara, Cléry îi comunică regelui ceea ce îi spuse delegatul municipal.

Regele chibzui o clipă şi păru să şovăie.

— Nu, spuse el, peste cîteva zile nu-mi vor mai refuza această consolare : trebuie să aştept.

În ziua de 16 trebuia să aibă loc pronunţarea sentinţei.

Domnul Malesherbes rămase destul de multă vreme cu regele în timpul dimineţii. Spre ora prînzului ieşi, spunînd că va reveni să-l informeze despre apelul nominal, de îndată ce acest apel nominal va fi terminat.

Votul trebuia să răspundă la trei întrebări îngrozitor de simple :

1. Este vinovat Ludovic ?

2. Se va recurge la judecata poporului după judecata Convenţiei ?

3. Care va fi pedeapsa ?

În plus, pentru ca posteritatea să ştie că dacă nu se vota *fără ură* se vota cel puţin *fără teamă*, trebuia ca votul să fie deschis.

Un girondin, numit Birotteau, ceru ca fiecare să urce la tribună şi să spună sus şi tare hotărîrea sa.

Un montagnard, Léonard Bourdon, merse mai departe : făcu să se decreteze că voturile vor fi semnate.

În cele din urmă, un om de dreapta, Rouyer, ceru ca listele să-i menţioneze pe cei care absentau motivat, iar numele celor ce absentau nemotivat să fie trimise departamentelor.

Atunci începu această importantă şi îngrozitoare şedinţă, care avea să dureze şaptezeci şi două de ore.

Sala avea un aspect foarte ciudat în raport cu ceea ce urma să se întîmple. Ceea ce urma să se întîmple era trist, sumbru, lugubru : aspectul sălii nu dădea nici o idee despre dramă.

Fundul sălii fusese transformat în loji, unde cele mai frumoase femei din Paris, în toaletele lor de iarnă, acoperite de catifele şi blănuri, mîncau portocale şi serveau îngheţate. Bărbaţii se duceau să le salute, stăteau de vorbă cu ele, se înapoiau la locurile lor, schimbau semne. S-ar fi spus că se găseau la un spectacol în Italia.

Îndeosebi grupul Muntelui se remarca prin eleganța sa. Milionarii ocupau locuri printre montagnarzi : ducele de Orléans, Lepeletier de Saint-Fargeau, Hérault de Séchelles, Anarchasis Cloot, marchizul de Chateauneuf. Toți acești domni aveau tribune rezervate pentru amantele lor. Ele soseau împopoțonate cu panglici tricolore, cu invitații personale sau cu scrisori de recomandare pentru aprozi, care aveau sarcina de a deschide lojile.

Tribunele din partea de sus erau deschise poporului, care nu le goli timp de trei zile. Se bea acolo ca în locurile de fumat, se mînca acolo ca în restaurante, se perora ca în cluburi.

La prima întrebare : *Este vinovat Ludovic ?* șase sute optzeci și trei de voci răspunseră : *Da.*

La cea de-a doua întrebare : *Se va recurge la judecata poporului după judecata Convenției ?* două sute optzeci și unu de delegați votară pentru a se face apel la popor ; patru sute douăzeci și trei votară contra.

Apoi urmă a treia întrebare, întrebare gravă, întrebarea supremă : *Care va fi pedeapsa ?*

Cînd se ajunse aici era ora opt seara din cea de-a treia zi de ianuarie, tristă, ploioasă și rece. Lumea era plictisită, nerăbdătoare, obosită : puterea umană, la actori ca și la spectatori, cedă după patruzeci și cinci de ore de ședință fără întrerupere.

Fiecare deputat se urca la tribună și pronunța una din cele patru sentințe : întemnițare — deportare — moarte cu suspendare, sau apel la popor — moartea.

Toate mărturiile de aprobare sau dezaprobare fuseseră interzise, și totuși, cînd tribunele populare auzeau altceva decît cuvîntul *Moarte !* murmurau.

Cu toate acestea, odată acest cuvînt fu urmat de murmure, de huiduieli și fluierături : se întîmplă atunci cînd Philippe-Egalité se urcă la tribună și spuse :

„Preocupat doar de datoria mea, convins că toți cei care au atentat sau vor atenta în continuare la suveranitatea poporului merită moartea, votez pentru moarte.“

În mijlocul acestei acțiuni îngrozitoare, Duchâtel, un deputat bolnav, fu adus la cererea sa la Convenție îmbră-

cat în halat și avînd pe cap boneta de noapte. Venea să voteze pentru exilare, vot ce a fost admis fiindcă cerea indulgența.

Vergniaud era cel care prezidase Adunarea în ziua de 10 august și mai era președinte și la 19 ianuarie. După ce proclamase decăderea din drepturi a regelui, urma să-i proclame moartea.

„Cetățeni, spuse el, ați împlinit un mare act de dreptate. Sper că omenia vă va obliga să păstrați cea mai evlavioasă tăcere. Cînd justiția a vorbit, omenia trebuie să se facă auzită la rîndul ei."

Și citi rezultatul scrutinului.

Din șapte sute unu votanți, trei sute treizeci și patru votaseră pentru exilare sau închisoare, și trei sute optzeci și șapte pentru moarte — unii fără suspendare, ceilalți cu suspendare.

Existau așadar cincizeci și trei de voturi în plus pentru moarte decît pentru exilare.

Numai că, scăzînd din aceste cincizeci și trei de voturi cele patruzeci și șase de voturi care votaseră pentru moarte cu suspendare, rămîneau pentru moartea imediată doar o majoritate de șapte voturi.

„Cetățeni, spuse Vergniaud cu tonul unei profunde dureri, declar în numele Convenției că pedeapsa pe care o pronunță împotriva lui Ludovic Capet este moartea."

Moartea a fost votată în seara de sîmbătă 19, dar abia duminică 20, la trei dimineața, Vergniaud pronunță sentința.

În acest timp Ludovic al XVI-lea, lipsit de orice comunicare cu exteriorul, știa că i se hotăra soarta și, singur, departe de soția și copiii săi, punea viața și moartea sa în mîinile lui Dumnezeu cu o desăvîrșită nepăsare, cel puțin în aparență.

Duminică 20 ianuarie, la șase dimineața, domnul de Malesherbes intră la rege. Ludovic era sculat de mult.

Zgomotul pe care-l făcu apărătorul său intrînd îl trezi din visare.

— Ei bine ? il întrebă el zărindu-l.

Domnul de Malesherbes nu îndrăzni să răspundă, dar după expresia de deznădejde a feței apărătorului său prizonierul putu să vadă că totul se sfîrșise.

— Moarte ! spuse Ludovic. Eram sigur.

Atunci deschise brațele și-l trase la piept pe domnul de Malesherbes care plîngea.

Spre ora două, Consiliul executiv se prezentă pentru a face cunoscută prizonierului sentința.

În frunte erau Garat, ministrul Justiției, Lebrun, ministrul Afacerilor străine, Grouvelle, secretarul Consiliului, președintele și procurorul delegat al departamentului, primarul și procurorul Comunei, președintele și acuzatorul public al Tribunalului criminal.

Santerre o luă înaintea tuturor.

— Anunțați Consiliul executiv, spuse el lui Cléry..

Cléry se pregătea să se supună, dar regele, care auzise un mare zgomot, îl cruță de această osteneală : ușa se deschise și el apăru în coridor.

Atunci Garat, cu pălăria pe cap, luă cuvîntul și spuse :

— Ludovic, Convenția națională a însărcinat Consiliul executiv provizoriu să vă aducă la cunoștință decretele din 15, 16, 18, 19 și 20 ianuarie. Secretarul Consiliului le va da citire.

După care Grouvelle desfășură documentul și citi cu tremur în glas ·

Articolul I

Convenția națională declară că Ludovic Capet, ultimul rege al francezilor, este vinovat de conspirație împotriva libertății națiunii și de atentat împotriva siguranței generale a statului.

Articolul II

Convenția națională declară nul actul lui Ludovic Capet condamnat la moarte.

Articolul III

Convenția națională declară nul actul lui Ludovic Capet adus la bară de apărătorii săi, prin care face apel la națiune împotriva sentinței dată de Convenția națională.

Articolul IV

Consiliul executiv provizoriu va notifica în aceeași zi prezentul decret lui Ludovic Capet și va lua măsurile de poliție și de siguranță necesare pentru a asigura executarea lui în douăzeci și patru de ore de la notificare, și va raporta Convenției naționale de îndată ce va fi executat.

În timpul citirii decretului obrazul regelui rămase cu desăvîrșire calm. Doar chipul său arăta două sentimente cu totul deosebite : la cuvintele *vinovat de conspirație,* un zîmbet de dispreț trecu peste buzele sale ; iar la cuvintele *va fi condamnat la moarte,* o privire care părea că-l pune pe condamnat în legătură cu Dumnezeu se ridică spre cer. Odată lectura terminată, regele făcu un pas spre Grouvelle, luă decretul din mîinile lui, îl împături în portofelul său și scoase o altă hîrtie, pe care o prezentă ministrului Garat, spunînd :

— Domnule ministru al Justiției, vă rog să remiteți pe dată această scrisoare Convenției naționale.

Și cum ministrul părea că ezită, regele adăugă :

— Am să v-o citesc eu.

Și citi scrisoarea de mai jos, cu un glas care contrasta cu cel al lui Grouvelle.

Cer un răgaz de trei zile pentru a mă pregăti să apar în fața lui Dumnezeu. Cer pentru aceasta încuviințarea de a mă vedea nestînjenit cu persoana pe care o voi indica delegaților Comunei, și ca această persoană să fie la adăpost de orice temere și de orice îngrijorare pentru actul de caritate pe care îl va împlini pe lîngă mine.

Cer să fiu eliberat de supravegherea permanentă pe care Consiliul general a stabilit-o de cîteva zile.

În acest răstimp, cer dreptul de a-mi vedea familia cînd o voi cere și fără martori. Aș dori mult ca Convenția națională să se ocupe neîntîrziat de soarta familiei mele, îngăduindu-i să se retragă liber unde va crede de cuviință.

Recomand generozității națiunii toate persoanele care mi-au fost apropiate: mulți dintre aceștia și-au cheltuit toată averea în funcția lor și, nemaiavînd indemnizații, se află probabil la mare strîmtoare. Printre cei ce primeau subsidii se aflau mulți bătrîni, femei și copii, care nu aveau alt mijloc de trai.

Întocmit în turnul Temple, la 20 ianuarie 1793

LUDOVIC

Garat luă scrisoarea.

— Domnule, spuse el, această scrisoare va fi predată de îndată Convenției.

Atunci regele deschise din nou portofelul și scoase un mic pătrat de hîrtie.

— Dacă Convenția îmi aprobă cererea în privința persoanei pe care doresc s-o văd, iată adresa sa.

Într-adevăr, hîrtia cu scrisul doamnei Elisabeth purta următoarea adresă :

Domnul Edgeworth de Firmont, strada Bac nr. 483

Apoi, nemaiavînd nimic să spună sau să asculte, regele făcu un pas înapoi, ca pe timpul în care, dînd o audiență, indica prin această mișcare că audiența s-a terminat.

Miniștrii și cei care îi însoțeau ieșiră.

— Cléry, spuse regele adresîndu-se valetului, care, simțind că i se taie picioarele, se sprijinea de zid, Cléry, cereți-mi prînzul.

Supunîndu-se ordinului dat de rege, Cléry trecu în sufragerie. Acolo găsi doi slujbași municipali care îi citiră o hotărîre prin care regelui îi era interzis să se folosească de cuțit sau de furculiță. Un singur cuțit trebuia să-i fie încredințat lui Cléry pentru a tăia pîinea și carnea stăpînului său, în prezența a doi delegați.

Hotărîrea fu repetată regelui, Cléry nevrînd să preia sarcina unei asemenea comunicări.

Regele rupse pîinea cu degetele și își tăie carnea cu lingura. Împotriva obișnuinței, mîncă puțin. Dejunul nu dură decît cîteva minute.

La ora șase fu anunțat ministrul Justiției.

Regele se ridică să-l primească.

— Domnule, spuse Garat, am dus scrisoarea dumneavoastră la Convenție și am fost însărcinat să vă notific următorul răspuns :

Ludovic este liber să cheme preotul pe care îl dorește și să își vadă familia în chip liber și fără martori.

Națiunea, totdeauna dreaptă și mărinimoasă, se va ocupa de soarta familiei sale.

Creditorilor casei regale li se vor acorda despăgubirile cuvenite.

Convenția a trecut la ordinea de zi problema suspendării.

Regele făcu o mișcare din cap și ministrul se retrase.

— Cetățene ministru, îl întrebară pe Garat delegații municipali de serviciu, cum va putea Ludovic să-și vadă familia ?

— Desigur, în particular, răspunse Garat.

— Imposibil ! Prin hotărîrea Comunei nu trebuie să-l pierdem din ochi *nici ziua nici noaptea.*

Într-adevăr lucrul era stînjenitor. Totuși, căzură de acord în totul, hotărînd că regele își va primi familia în sufragerie, astfel încît să poată fi văzut prin geamlîcul despărțitor — dar că se va închide ușa, ca să nu fie auzit.

În acest timp regele îi spuse lui Cléry :

— Vedeți dacă ministrul Justiției mai e aici și rechemați-l.

După o clipă ministrul reveni.

— Domnule, îi spuse regele, am uitat să vă întreb dacă a fost găsit domnul Edgeworth de Firmont și cînd l-aș putea vedea.

— L-am adus cu mine în trăsură, spuse Garat. Se află în sala de Consiliu și va urca îndată.

Într-adevăr, în momentul cînd ministrul Justiției pronunța aceste cuvinte, domnul de Firmont apărea în cadrul ușii.

Capitolul 80

ZIUA DE 21 IANUARIE

Domnul Edgeworth de Firmont era confesorul doamnei Elisabeth. Trecuseră aproape șase săptămîni de cînd, prevăzînd condamnarea, regele ceruse sorei sale să-l povățuiască în privința alegerii preotului care urma să-i însoțească ultimele clipe. Plîngînd, Madame Elisabeth își sfătui fratele să se oprească asupra abatelui de Firmont.

Acest demn eclesiast, englez de origine, scăpase masacrelor din septembrie și se retrăsese la Choisy-le-Roi sub numele de Essex. Doamna Elisabeth îi cunoștea al doilea domiciliu și, prevenindu-l la Choisy, spera că în momentul condamnării regelui abatele se va afla la Paris.

Nu se înșelase.

Cum am spus, abatele Edgeworth acceptase misiunea cu o bucurie resemnată.

Regele îl pofti în cabinetul său și se închise cu el.

La ora nouă, ușile se deschiseră cu mare zgomot și intră Santerre, însoțit de șapte sau opt delegați municipali și de zece jandarmi, pe care îi alinie pe două rînduri.

Auzind zarva, regele ieși fără să mai aștepte să se bată la ușă.

— Ați venit să mă luați ? întrebă el.

— Da, domnule.

— Vă solicit un minut.

Și se întoarse în cameră, închizînd ușa.

— De astă dată totul s-a terminat, părinte, spuse el aruncîndu-se la genunchii abatelui de Firmont. Dați-mi ultima binecuvîntare și rugați-vă lui Dumnezeu să mă susțină pînă la capăt !

După ce i se dădu binecuvîntarea regele se ridică şi, deschizînd uşa cabinetului, se îndreptă spre jandarmii care se aflau în mijlocul dormitorului.

Toţi aveau pălăriile pe cap.

— Pălăria mea, Cléry, spuse regele.

Plîngînd, Cléry se grăbi să se conformeze.

— E vreun membru al Comunei printre dumneavoastră ? întrebă Ludovic al XVI-lea... Cred că dumneavoastră ?

Şi se adresă unui delegat numit Jacques Roux, preot, care depusese jurămîntul pe Constituţie.

— Ce doriţi de la mine ? spuse acesta.

Regele îşi scoase testamentul din buzunar.

— Vă rog să remiteţi acest document reginei... soţiei mele.

— N-am venit aici să-ţi facem comisioane, ci doar să te ducem la eşafod, răspunse Jacques Roux.

Regele primi ofensa fără replică şi se întoarse spre un alt delegat, pe nume Gobeau :

— Şi dumneavoastră, domnule, mă veţi refuza ?

Şi cum Gobeau părea să şovăie, regele spuse :

— Oh ! e testamentul meu. Puteţi să-l citiţi. Sînt şi unele dispoziţii pe care doresc să le cunoască şi Comuna.

Delegatul municipal luă hîrtia.

— Să mergem, domnilor ! spuse el.

Au fost ultimele cuvinte pe care le rosti regele în apartamentul său.

Ludovic traversă pe jos prima curte. La intrare se găsea o trăsură de piaţă vopsită în verde. Doi jandarmi îi ţineau portiera deschisă. La apropierea condamnatului urcă mai întîi unul dintre ei şi se aşeză pe bancheta din faţă. Apoi urcă regele şi îi făcu semn domnului Edgeworth să se aşeze lîngă el în fundul trăsurii. Celălalt jandarm luă loc ultimul şi închise portiera.

La ora nouă şi un sfert cortegiul se puse în mişcare.

Trăsura ajunse pe bulevard. Străzile erau aproape pustii, prăvăliile pe jumătate închise, nimeni pe la porţi sau ferestre.

O decizie a Comunei interzicea oricărui cetăţean care nu făcea parte din miliţia înarmată să traverseze străzile

care dădeau spre bulevard, sau să se arate la ferestre la trecerea cortegiului.

Un cer noros și apăsător nu lăsa de altfel să se vadă decît o pădure de sulițe în mijlocul cărora străluceau doar cîteva baionete. În fața trăsurii mergeau călăreții, și în fața călăreților nenumărate tobe.

Regele ar fi vrut să vorbească cu confesorul său, dar nu putea din cauza zgomotului. Abatele de Firmont îi întinse breviarul, și el începu să citească.

La capătul a două ore și zece minute trăsura se opri. Ajunsese la destinație.

Îndată ce simți că trăsura s-a oprit, regele se aplecă spre urechea preotului și zise :

— Iată-ne ajunși la capăt, domnule, dacă nu mă înșel.

Domnul de Firmont păstră tăcere.

Unul din cei trei frați Samson, cunoscuții călăi ai Parisului, deschise portiera în aceeași clipă.

Atunci regele, punînd mîna pe genunchiul abatelui de Firmont, spuse cu un ton de stăpîn :

— Domnilor, vi-l recomand pe domnul de lîngă mine... Aveți grije ca după moartea mea să nu i se aducă nici o jignire. Pe dumneavoastră vă însărcinez să vegheați la asta.

În acest timp se apropiaseră și ceilalți doi călăi.

— Da, da, răspunse unul dintre ei, vom avea grijă. Lăsați-ne să ne facem treaba.

Ludovic coborî.

Ajutoarele călăului îl înconjurară și voiră să-i scoată haina, dar regele îi respinse cu dispreț și începu să se dezbrace singur.

Ludovic rămase o clipă izolat în cercul ce-l făcuse în jurul său, aruncîndu-și pălăria pe jos, scoțîndu-și haina, desfăcîndu-și cravata. Atunci însă călăii se apropiară de el. Unul ținea o frînghie în mînă.

— Ce vreți ? întrebă regele.

— Să vă legăm, răspunse gîdele care ținea frînghia.

— Oh ! așa ceva nu voi accepta niciodată, exclamă regele. Vă rog să renunțați... Executați ce vi s-a ordonat, dar nu mă veți lega ! Nu, nu, niciodată !

Executorii ridicară glasul. O luptă corp la corp era pe cale să înceapă, cînd unul din cei trei fraţi Samson, mişcat de compătimire, dar obligat totuşi să execute îngrozitoarea sarcină, se apropie şi zise cu un ton respectuos :

— *Sire,* cu această batistă... .

Regele îşi privi confesorul.

Acesta făcu un efort să vorbească.

— Sire, va fi o asemănare în plus între Majestatea Voastră şi Dumnezeu — care vă va răsplăti !

— Faceţi ce vreţi, spuse regele, voi bea potirul pînă la fund.

Treptele eşafodului erau înalte şi alunecoase. Le urcă sprijinit de un preot. Ajuns pe ultima treaptă, regele se eliberă, pentru a spune aşa, din mîinile confesorului său şi alergă la celălalt capăt al platformei.

Era foarte roşu şi nu păruse niciodată atît de viu şi de însufleţit.

Tobele băteau. Regele le impuse linişte din privire.

Apoi, cu glas ferm, rosti următoarele cuvinte :

— Mor nevinovat de toate crimele ce mi se impută. Îi iert pe cei răspunzători de moartea mea şi îl rog pe Dumnezeu ca sîngele pe care îl veţi vărsa să nu cadă niciodată asupra Franţei !...

— Bateţi tobele ! spuse o voce, despre care s-a crezut multă vreme că a fost a lui Santerre şi care, de fapt, era a domnului de Beaufrancet, conte d'Oyat, fiu nelegitim al lui Ludovic al XV-lea şi al curtezanei Morphise. — Era unchiul natural al condamnatului.

Tobele răpăiră.

Regele bătu din picior.

— Încetaţi ! strigă el cu o inflexiune înspăimîntătoare a glasului. Mai am de vorbit.

Dar tobele duruiau mai departe.

— Făceţi-vă datoria, urlau suliţaşii care înconjurau eşafodul, adresîndu-se executorilor.

Aceştia se aruncară asupra regelui, dar el se întoarse cu pasul domol spre cuţitul ghilotinei, aruncînd o privire asupra acestui fier tăiat oblic pe care el însuşi îl desenase cu un an în urmă.

Apoi privirea i se îndreptă asupra preotului, care se ruga în genunchi la marginea eșafodului.

Se produse o mișcare confuză în spatele celor doi stîlpi ai ghilotinei : bascula se dădu peste cap, capul condamnatului apăru în sinistra lucarnă, un fulger străluci, o lovitură înăbușită răsună, și nu se mai văzu altceva decît un mare șuvoi de sînge.

Atunci, ridicînd capul regelui, unul dintre executori îl arătă poporului, stropind marginile eșafodului cu sînge regal.

La această priveliște, oamenii cu suliţe scoaseră un strigăt de bucurie și, năvălind spre eșafod, își înmuiară în sînge unii suliţele, alţii săbiile — batistele cei ce aveau. Apoi strigară cu toţii : „Trăiască Republica !"

În întreg Parisul se iscă un imens sentiment de stupoare. La unii, stupoarea merse pînă la disperare : o femeie se aruncă în Sena ; un peruchier își tăie gîtul ; un librar înnebuni ; un fost ofiţer muri de emoţie.

În sfîrșit, la deschiderea ședinţei Convenţiei, președintele deschise o scrisoare. Scrisoarea aparţinea unui cetăţean care cerea să-i fie predat trupul lui Ludovic al XVI-lea, ca să-l îngroape alături de cel al tatălui său.

Au rămas trupul și capul despărţite unul de celălalt. Să vedem ce s-a întîmplat cu ele.

Nu cunoaștem nici o relatare mai înfiorătoare decît însuși textul procesului verbal de înhumare. Iată-l, așa cum a fost întocmit în aceeași zi :

Proces-verbal despre înhumarea lui Ludovic Capet

La 21 ianuarie 1793, anul II al Republicii Franceze, noi, subsemnaţii administratori ai departamentului Parisului, împuterniciţi de Consiliul general al departamentului în virtutea hotărîrilor Consiliului executiv provizoriu al Republicii Franceze, ne-am deplasat la ora nouă dimineaţa la locuinţa cetăţeanului Ricave, parohul bisericii Sainte-Madeleine. Găsindu-l acasă, l-am întrebat dacă a avut grije să ia măsurile ce i-au fost comandate în ajun de Consiliul executiv și de către departament în ce privește înhumarea lui Ludovic Capet. Ne-a răspuns că

a executat, punct cu punct, ceea ce-i fusese ordonat de Consiliul executiv și de departament, și că totul a fost pregătit îndată.

De acolo, însoțiți de cetățenii Renard și Damoreau, amîndoi vicari ai parohiei Sainte-Madeleine, însărcinați de cetățeanul preot să procedeze la înhumarea lui Ludovic Capet, ne-am îndreptat la locul din cimitirul sus-numitei parohii, situat pe strada Anjou Saint-Honoré, unde găsindu-ne, am constatat executarea ordinelor transmise în ajun de noi cetățeanului preot, în virtutea însărcinării pe care o primisem în ajun din partea Consiliului general al departamentului.

Puțin mai tîrziu a fost depus în cimitir, în prezența noastră, de către un detașament de jandarmerie pedestră, cadavrul lui Ludovic Capet, pe care l-am recunoscut în totalitatea membrelor sale, cu capul despărțit de trup. Am observat că părul din partea din spate a capului era tăiat și cadavrul era fără cravată, fără haină și fără ghete. În rest, era îmbrăcat cu o cămașă, o vestă tighelită, în formă de jiletcă, cu un pantalon de pînză cenușie și o pereche de ciorapi de mătase cenușii.

Astfel îmbrăcat a fost așezat într-un coșciug și coborît în groapă, care a fost astupată apoi în prezența noastră. Și toate au fost pregătite și executate în conformitate cu ordinele date de Consiliul executiv provizoriu al Republicii Franceze. Și am semnat împreună cu cetățenii Ricava, Renard și Damoreau, preoți și vicari ai bisericii Sainte-Madeleine.

LEBLANC, administrator al departamentului
DUBOIS, administrator al departamentului
DAMOREAU, RICAVE, RENARD

Astfel a murit și a fost înhumat la 21 ianuarie 1793 regele Ludovic al XVI-lea.

Era în vîrstă de treizeci și nouă de ani, cinci luni și trei zile ; a domnit optsprezece ani ; a fost prizonier cinci luni și opt zile.

Ultima sa dorință nu i-a fost împlinită, și sîngele său a căzut nu numai asupra Franței, ci și asupra întregii Europe !

Capitolul 81

UN SFAT DAT DE CAGLIOSTRO

În seara acelei zile îngrozitoare — pe cînd oamenii cu suliţe parcurgeau străzile pustii şi iluminate ale Parisului purtînd în vîrful armelor fîşii de batiste şi cămăşi pătate de roşu şi strigînd : „Tiranul e mort ! iată sîngele tiranului !“ — doi bărbaţi se aflau la primul etaj al unei case din strada Saint-Honoré, cufundaţi în aceeaşi tăcere, dar într-o atitudine cu totul diferită.

Unul, îmbrăcat în negru, era aşezat în faţa unei mese, cu capul sprijinit în mîini, fie cufundat într-o adîncă visare, fie într-o profundă durere. Celălalt, îmbrăcat într-o haină ţărănească, se plimba cu paşi mari, cu privirea întunecată, cu fruntea încruntată, cu braţele încrucişate pe piept. Numai că în mersul său, care tăia camera în diagonală, îşi arunca pe furiş şi întrebător privirea asupra celuilalt de cîte ori trecea prin dreptul mesei.

De cîtă vreme stăteau astfel amîndoi ? N-am putea s-o spunem. Dar, în cele din urmă, bărbatul cu braţele încrucişate, cu fruntea încruntată, cu privirea întunecată, păru să se plictisească de această tăcere şi, oprindu-se în faţa omului în haine negre şi cu fruntea sprijinită în mîini :

— Vai ! cetăţene Gilbert, spuse fixîndu-şi privirea asupra celuia căruia i se adresa, vrei să zici că sînt un tîlhar fiindcă am votat pentru moartea regelui ?

Bărbatul în haină neagră ridică fruntea, clătină din cap melancolic şi, întinzînd mîna tovarăşului său, răspunse :

— Nu, Billot, nu eşti un tîlhar, aşa cum nici eu nu sînt un aristocrat. Ai votat după conştiinţa dumitale, iar eu am votat după a mea. Numai că eu am votat pentru viaţă şi dumneata ai votat pentru moarte. Or, e un lucru îngrozitor să iei unui om ceea ce nici o putere din lume nu-i poate înapoia.

— Astfel, după părerea dumneavoastră, exclamă Billot, despotismul este inviolabil, libertate înseamnă revoltă şi, aici pe pămînt, nu există dreptate decît pentru regi, adică pentru tirani ? Atunci ce le va rămîne popoarelor ? Dreptul de a slugări şi de a se supune ? Şi dumneavoastră,

elevul lui Jean-Jacques, cetățean al Statelor-Unite, dumneavoastră, domnule Gilbert, spuneți asta ? !

— Nu spun deloc asta, Billot, căci ar însemna să rostesc o nelegiuire împotriva popoarelor.

— Ia să vedem, reluă Billot, eu am să vă vorbesc, domnule Gilbert, cu brutalitatea și cu bunul meu simț grosolan și vă rog să-mi răspundeți cu toată subtilitatea spiritului dumneavoastră. Admiteți că o națiune care se credea asuprită are dreptul să-și deposedeze biserica de averi, să încătușeze sau chiar să-și suprime tronul, să lupte și să se elibereze ?

— Fără îndoială.

— Atunci, are ea dreptul să întărească rezultatele victoriei sale ?

— Da, Billot, incontestabil are acest drept. Dar nimic nu se consolidează prin violență, prin crimă. Adu-ți aminte : „Omul n-are voie să-și ucidă aproapele !"

— Oh ! Atunci vă întreb pur și simplu : aveam noi dreptul să cucerim Bastilia ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a încercat să răpească poporului libertatea de a delibera, să realizăm acea zi de la Jeu de Paume ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a vrut să intimideze Adunarea Constituantă, prin serbarea gărzilor regale și adunarea trupelor la Versailles, spun, aveam noi dreptul să mergem să-l căutăm pe rege la Versailles și să-l aducem la Paris ?

— Da.

— Aveam noi dreptul, atunci cînd regele a încercat să fugă și să treacă la inamic, aveam noi dreptul să-l arestăm la Varennes ?

— Da.

— După Constituția din 1791 pe care a jurat, cînd l-am văzut pe rege parlamentînd cu emigrația și conspirînd cu străinătatea, aveam noi dreptul să facem ziua de 20 iunie ?

— Da.

— Cînd a refuzat să sancționeze legile emanate din voința poporului, aveam noi dreptul să facem ziua de

10 august, adică să cucerim castelul Tuileries şi să proclamăm decăderea sa din drepturi ?

— Da.

— Cînd, închis la Temple, regele continua să unelteaască împotriva libertăţii, aveam sau nu aveam dreptul să-l citäm în faţa judecăţii Convenţiei naţionale numită să-l judece ?

— Îl aveaţi.

— Dacă aveam dreptul să-l judecăm, aveam şi dreptul să-l condamnăm.

— De, la exil, la surghiun, la închisoare pe viaţă, la orice în afară de moarte.

— Şi de ce nu la moarte ?

— Fiindcă, vinovat în rezultat, nu era deloc vinovat în intenţie. Îl judecaţi din punctul de vedere al poporului, dragul meu Billot. El a acţionat din punctul de vedere al regalităţii. Era într-adevăr un tiran, cum îl numiţi ? Nu. Era cu adevărat un asupritor al poporului ? Nu. Un complice al aristocraţiei ? Nu. Un duşman al libertăţii ? Nu.

— Atunci, dumneavoastră l-aţi judecat din punctul de vedere al regalităţii ?

— Nu, deoarece din punctul de vedere al regalităţii l-aş fi achitat.

— Nu l-aţi achitat, votînd pentru viaţă ?

— Da, dar cu închisoare pe viaţă. Crede-mă, Billot, l-am judecat cu mai multă părtinire decît aş fi vrut. Om din popor, sau mai bine zis fiu al poporului, balanţa pe care o ţineam în mînă s-a înclinat de partea poporului. Dumneata ai spus-o, Billot, că regele nu era seamănul dumitale : era duşmanul dumitale. Or, duşmanul dumitale era învins, şi nu ucizi un duşman învins. O crimă executată cu sînge rece nu înseamnă judecată ; e o jertfă de prisos. Aţi dat regalităţii o aureolă de martir, justiţiei un aer de răzbunare. Fiţi atenţi ! Fiţi atenţi ! Făcînd prea mult, n-aţi făcut destul. Carol I a fost executat, şi Carol al II-lea a fost rege. Iacob al II-lea a fost expulzat, şi fiii săi au murit în exil. Natura umană e patetică, Billot, şi am înstrăinat de noi pentru cincizeci de ani, pentru o sută de ani poate acea imensă parte a populaţiei care judecă revoluţiile cu inima. Ah ! crede-mă, prietene, republicanii sînt cei care trebuie să deplîngă cel mai

mult sîngele lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă acest sînge va cădea asupra lor și îi va costa Republica.

— E ceva adevărat în cele ce spui acum, Gilbert! răspunse un glas care venea dinspre ușa de intrare.

Cei doi bărbați tresăriră, întorcîndu-se cu o mișcare asemănătoare, apoi spuseră într-un glas :

— Cagliostro !

— Eh ! Dumnezeule, da, răspunse acesta. Dar e și ceva adevărat în ceea ce spune Billot.

— Vai ! zise Gilbert, iată nenorocirea. Pledăm o cauză cu un dublu aspect și fiecare, privind-o din punctul său de vedere, poate spune : am dreptate.

— Da, însă și el trebuie să admită să i se spună că n-are dreptate, reluă Cagliostro.

— Care e părerea dumneavoastră, maestre ? întrebă Gilbert.

— Da, care-i părerea dumneavoastră ? zise Billot.

— Adineauri l-ați judecat pe acuzat, zise Cagliostro. Eu voi judeca judecata. Dacă l-ați fi condamnat pe rege, ați fi avut dreptate. Ați condamnat însă omul, și n-aveți dreptate.

— Nu înțeleg, spuse Billot.

— Ascultă, zise Gilbert, căci eu ghicesc ce vrea să spună.

— Regele trebuia ucis, continuă Cagliostro, cînd se afla la Versailles sau la Tuileries, necunoscut de popor, în spatele rețelei sale de curteni și al zidului de soldați elvețieni. Trebuia ucis la 7 octombrie sau la 11 august. La 7 octombrie sau la 11 august era un tiran ! Dar, după ce a fost lăsat cinci luni la Temple în comunicație cu toată lumea, mîncînd laolaltă cu toți, dormind sub ochii tuturor, tovarăș al proletarului, al muncitorului, al negustorului ; după ce a fost ridicat, în sfîrșit, prin această falsă înjosire, la demnitatea de om, ar fi trebuit să fie tratat ca un om, adică să fie expulzat sau întemnițat.

— Pe dumneavoastră nu vă înțelegeam deloc, îi zise Billot lui Gilbert, și iată că-l înțeleg pe cetățeanul Cagliostro.

— Eh ! Fără îndoială, în timpul celor cinci luni de captivitate, regele vă este înfățișat cu tot ce are mai emoționant, mai inocent, mai respectabil. Vă e arătat ca

soț afectuos, ca tată bun, ca un om cumsecade. Neghiobii l îi credeam mai tari decît sînt, Gilbert! Regele e chiar transformat, refăcut: ca și sculptorul care își scoate statuia din blocul de marmură — tot lovind această ființă prozaică, vulgară, cîtuși de puțin rea, cîtuși de puțin bună, subjugat în întregime de deprinderile sale senzuale, evlavios nu ca un spirit elevat, ci ca un epitrop de parohie, iată că ni se sculptează din această ființă greoaie o statuie a curajului, a răbdării și a resemnării. Iată că se așază această statuie pe piedestalul durerii. Iată că acest sărman rege e înălțat, înnobilat, sfințit. Iată cum se ajunge ca soția sa să-l iubească!... Ah! dragul meu Gilbert, continuă Cagliostro izbucnind în rîs, cine ne-ar fi spus la 14 iulie, la 5 și 6 octombrie, la 10 august, că regina îl va iubi vreodată pe soțul ei?

— Oh! murmură Billot, dacă aș fi putut bănui acest lucru!

— Ei bine, ce-ai fi făcut, Billot? întrebă Gilbert.

— Ce-aș fi făcut? L-aș fi ucis fie la 13 iulie, fie la 5 sau 6 octombrie, fie la 10 august. Mi-ar fi fost foarte ușor.

Aceste cuvinte au fost pronunțate cu un atît de întunecat accent de patriotism, încît Gilbert i le iertă, iar Cagliostro i le admiră.

— Da, zise acesta din urmă după o clipă de tăcere, dar n-ai făcut-o. Dumneata, Billot, ai votat pentru moarte. Dumneata, Gilbert, ai votat pentru viață. Ei bine, vreți acum să ascultați un ultim sfat? Dumneata, Gilbert, nu te-ai lăsat numit membru al Convenției decît pentru a împlini o datorie. Dumneata, Billot, doar pentru a împlini o răzbunare. Datorie și răzbunare, totul s-a îndeplinit. Nu mai aveți de ce să mai rămîneți aici, plecați!

Cei doi bărbați îl priviră pe Cagliostro.

— Da, reluă el, nici unul nici celălalt nu sînteți oameni de partid: sînteți oameni de instinct. Or, odată ce regele a murit, partidele se vor afla față în față, partidele se vor distruge între ele. Care va fi doborît primul? Habar n-am. Dar știu că, unul după altul vor pieri. Așadar mîine, Gilbert, indulgența dumitale va fi socotită crimă, iar poimîine, poate chiar și mai înainte, ți se va cere

socoteală, Billot, de severitatea dumitale. Credeți-mă, în bătălia ucigătoare ce se pregătește între ură, teamă, răzbunare, fanatism, puțini vor rămîne nepătați. Unii vor fi mînjiți de noroi, ceilalți de sînge. Plecați, prieteni ! Plecați !

— Dar Franța ? zise Gilbert.

— Da, Franța ? repetă Billot.

— Efectiv, Franța e salvată, zise Cagliostro. Dușmanul din-afară e învins, dușmanul dinăuntru e mort. Oricît de primejdios ar fi pentru viitor eșafodul din 21 ianuarie, el este incontestabil o mare forță pentru prezent : forța hotărîrilor ireversibile. Supliciul lui Ludovic al XVI-lea făgăduiește Franței răzbunarea tronurilor și dăruiește republicii forța convulsivă și disperată a națiunilor condamnate la moarte. Vedeți Atena din vremurile antice, vedeți Olanda din timpurile moderne. Tranzacțiile, negocierile, nehotărîrile au încetat începînd din această dimineață. Revoluția ține securea într-o mînă, drapelul tricolor în cealaltă. Plecați liniștiți : înainte de a lăsa jos securea, aristocrația va fi învinsă. Plecați, prieteni ! Plecați !

— Oh ! spuse Gilbert, Dumnezeu mi-e martor că dacă viitorul pe care mi-l preziceți este adevărat, nu regret Franța. Dar unde să ne ducem ?

— Nerecunoscătorule ! zise Cagliostro. Îți uiți a doua patrie, America ? Uiți acele lacuri imense, acele păduri virgine, preriile întinse ca oceanele ? N-ai nevoie tu, care te poți odihni, de liniștea naturii după aceste îngrozitoare agitații ale societății ?

— Mă vei urma, Billot ? întrebă Gilbert ridicîndu-se.

— Mă veți ierta ? întrebă Billot făcînd un pas spre Gilbert.

Cei doi bărbați se aruncară unul în brațele celuilalt.

— Bine, spuse Gilbert, vom pleca.

— Cînd ? întrebă Cagliostro.

— Păi, peste... opt zile.

Cagliostro clătină din cap.

— Veți pleca în astă-seară, zise el.

— De ce în astă-seară ?

— Fiindcă eu plec mîine.

— Și unde vă duceți ?

— Veţi afla într-o zi, prieteni.

— Dar cum să plecăm ?

— Peste treizeci şi şase de ore, corabia „Franklin" îşi ridică ancora spre America.

— Dar paşapoartele ?

— Iată-le.

— Şi fiul meu ?

Cagliostro se duse să deschidă uşa.

— Intră, Sébastien, zise el, te cheamă tatăl tău.

Tînărul intră şi se aruncă în braţele părintelui său.

Billot suspină adînc.

— Nu ne mai lipseşte decît un poştalion, zise Gilbert.

— Trăsura mea e gata înhămată, la poartă, răspunse Cagliostro.

Gilbert se îndreptă spre un scrin unde se afla punga comună — o mie de ludovici — şi îi făcu semn lui Billot să-şi ia partea.

— Avem destui ? zise Billot.

— Avem mai mult decît ne-ar trebui să cumpărăm o provincie.

Billot privi în jur stînjenit.

— Ce cauţi, prietene ? întrebă Gilbert.

— Caut un lucru care mi-ar fi inutil dacă l-aş găsi fiindcă nu ştiu să scriu, răspunse Billot.

Gilbert surîse, luă o pană, cerneală şi hîrtie.

— Dictează, spuse el.

— Aş vrea să-i trimit un cuvînt de bun rămas lui Pitou, zise Billot.

— O voi face eu în locul dumitale.

Şi Gilbert scrise.

Cînd termină, Billot îl întrebă :

— Ce ai scris ?

Gilbert citi :

Dragul meu Pitou,

Părăsim Franţa, Billot, Sébastien şi cu mine, şi te îmbrăţişăm cu căldură toţi trei.

Credem că, fiind în fruntea fermei lui Billot, nu-ţi lipseşte nimic.

Probabil că într-o zi îţi vom scrie să vii după noi.

Prietenul dumitale,

GILBERT

Asta-i tot ? întrebă Billot.

— Mai e un *post-scriptum*, spuse Gilbert.

— Care ?

Gilbert îl privi pe fermier în față și spuse :

— *Billot ți-o lasă în grije pe Catherine.*

Billot scoase un strigăt de recunoștință și se aruncă în brațele lui Gilbert.

Peste zece minute trăsura îi ducea departe de Paris pe Gilbert, Sébastien și Billot, pe drumul spre Havre.

EPILOG

Peste mai bine de un an după executarea regelui și plecarea lui Gilbert, Sébastien și Billot, într-o frumoasă și rece dimineață a teribilei ierni din 1794, vreo patru sute de persoane adică aproape a șasea parte din populația orășelului Villers-Cotterêts, așteptau în piața castelului și în curtea primăriei ieșirea a doi logodnici, din care vechea noastră cunoștință, domnul de Longpré, era pe cale să facă soț și soție.

Cei doi logodnici erau Ange Pitou și Catherine Billot.

CUPRINS

Capitolul 1 — Un dușman în plus 5
Capitolul 2 — Ura unui om din popor 10
Capitolul 3 — Domnul de Bouillé 19
Capitolul 4 — Plecarea 29
Capitolul 5 — Drumul calvarului 37
Capitolul 6 — Drumul calvarului 41
Capitolul 7 — Drumul calvarului 49
Capitolul 8 — Calvarul 65
Capitolul 9 — Potirul 71
Capitolul 10 — Împunsătura de suliță 75
Capitolul 11 — Dăruiți crini 83
Capitolul 12 — Puțină umbră după soare 89
Capitolul 13 — Primii republicani 91
Capitolul 14 — Mezaninul de la Tuileries 101
Capitolul 15 — Ziua de 15 iulie 113

Capitolul 16 — În care ajungem, în sfîrşit, la protestul pe care îl copia doamna Roland 120
Capitolul 17 — Petiţia 127
Capitolul 18 — Drapelul roşu 132
Capitolul 19 — După masacru 139
Capitolul 20 — S-a isprăvit cu stăpînul! S-a isprăvit cu stăpîna! 150
Capitolul 21 — Barnave îşi ia rămas bun 157
Capitolul 22 — Cîmpul de bătălie 164
Capitolul 23 — Spitalul Gros-Caillou 167
Capitolul 24 — Catherine 170
Capitolul 25 — Fiica, tatăl şi mama 175
Capitolul 26 — Billot ajunge deputat 183
Capitolul 27 — Aspectul noii Adunări 186
Capitolul 28 — Franţa şi străinătatea 193
Capitolul 29 — Războiul 200
Capitolul 30 — Un ministru în genul doamnei de Staël 206
Capitolul 31 — Soţii Roland 214
Capitolul 32 — În spatele tapiseriei 221
Capitolul 33 — Boneta roşie 229
Capitolul 34 — În afară şi înăuntru 235
Capitolul 35 — Strada Guénégaud şi palatul Tuileries 243
Capitolul 36 — Dreptul de veto 250
Capitolul 37 — Prilejul 255

Capitolul 38 - Elevul ducelui de la Vauguyon 262
Capitolul 39 — Consfătuirea de la Charenton 272
Capitolul 40 — 20 iunie 278
Capitolul 41 — În care regele vede că există anumite împrejurări cînd, fără să fii iacobin, poţi pune boneta roşie pe cap 285
Capitolul 42 — Reacţia 294
Capitolul 43 — Vergniaud va vorbi 301
Capitolul 44 — Vergniaud vorbeşte 307
Capitolul 45 — La a treia aniversare a căderii Bastiliei 317
Capitolul 46 — Patria este în primejdie 323
Capitolul 47 — „La Marseillaise“ 329
Capitolul 48 — Cei cinci sute de oameni ai lui Barbaroux 335
Capitolul 49 — Ce o făcea pe regină să nu mai vrea să fugă 346
Capitolul 50 — Noaptea de 9 spre 10 august 354
Capitolul 51 — Noaptea de 9 spre 10 august 362
Capitolul 52 — Noaptea de 9 spre 10 august 371
Capitolul 53 — De la ora trei pînă la şase dimineaţa 376
Capitolul 54 — De la şase pînă la nouă dimineaţa 381

Capitolul 55 — De la nouă dimineaţa pînă la ora prînzului 387
Capitolul 56 — De la nouă dimineaţa pînă la ora prînzului 393
Capitolul 57 — De la prînz pînă la ora trei după-amiaza 403
Capitolul 58 — De la ora trei pînă la şase după-amiaza 409
Capitolul 59 — De la ora şase după-amiază pînă la nouă seara 415
Capitolul 60 — De la ora nouă seara pînă la miezul nopţii 421
Capitolul 61 — Văduva 426
Capitolul 62 — Ce voia Andrée de la Gilbert 433
Capitolul 63 — Închisoarea Temple 437
Capitolul 64 — Revoluţia sîngeroasă 444
Capitolul 65 — În ajunul zilei de 2 septembrie 453
Capitolul 66 — În care îl întîlnim încă o dată pe domnul de Beausire 459
Capitolul 67 — Purgaria 464
Capitolul 68 — 1 septembrie 471
Capitolul 69 — În timpul nopţii de 1 spre 2 septembrie 476
Capitolul 70 — Ziua de 2 septembrie 483

Capitolul 71 — Maillard 490
Capitolul 72 — Ce se petrecea la Temple în timpul masacrului 502
Capitolul 73 — Valmy 512
Capitolul 74 — 21 septembrie 519
Capitolul 75 — Legenda regelui martir 525
Capitolul 76 — În care meşterul Gamain apare din nou 531
Capitolul 77 — Retragerea prusacilor 537
Capitolul 78 — Procesul 543
Capitolul 79 — Legenda regelui martir 550
Capitolul 80 — Ziua de 21 ianuarie 563
Capitolul 81 — Un sfat dat de Cagliostro 569
Epilog 577

Lector : FLORICA EUGENIA CONDURACHI
Tehnoredactor : C. VULCĂNESCU

Apărut 1974. Bun de tipar 25 05 1974. Tiraj 50 000 ex.. broşate. Hîrtie ziar sul de 64/50 g/m². Format 16/54×84. Coli editură 33,34. Coli tipar 36,5. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 40 797 la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 Bucureşti
Republica Socialistă România

Vol. I-II, lei 34

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ